

Universitat de València
Facultat de Geografia i Història

**DE LLAURADORS A NOBLES: LA FAMÍLIA DEL
COMTE DE RÒTOVA, SEGLES XVII I XVIII**

Patrimoni, lluita antisenyorial i vida quotidiana

TESI DOCTORAL

**Programa de Doctorat 3.157 Geografia i Història del Mediterrani des
de la Prehistòria a l'Edat Moderna**

Doctorand: Frederic Barber Castellà

Directora: Dra. Amparo Felipo Orts

València, novembre 2020

DE LLAURADORS A NOBLES: LA FAMÍLIA DEL COMTE DE RÒTOVA,
SEGLES XVII I XVIII Patrimoni, lluita antisenyorial i vida quotidiana

Directora: Dra. Amparo Felipo Orts

Departament d'Història Moderna i Contemporània Universitat de València,
2020

AGRAÏMENTS

Aquesta investigació que presentem ha necessitat de cinc anys de treball intens dedicats a la recerca, l'anàlisi i el tractament de documentació històrica en diferents arxius. Un període dilatat de temps en què he compartit l'evolució i progrés de l'estudi amb familiars, amics i alguns alumnes. Tots ells han estat comprensius davant les dificultats i animosos amb els resultats i les fites a les quals anava arribant. És just agrair a una sèrie de persones la seua ajuda i recolzament per tal que poguera acabar aquesta tesi doctoral.

En primer lloc voldria esmentar els meus companys d'institut i professors d'Història, Vicent Mahiques i Ferran Mestre, que han llegit i corregit part del manuscrit així com també al professor de Valencià, llengua i literatura, Josep Vicent Cabrera que, a banda de revisar-lo, m'ha aclarit dubtes lingüístics. Les seues aportacions han estat valuoses i pertinents.

Pel que fa a la part arxivística, he tingut la sort de comptar amb l'assessorament i recolzament de Jesús E. Alonso, director de l'Arxiu Històric de la ciutat Gandia que ha estat sempre sol·lícit a saber i interessar-se pel meu treball. Al llarg dels anys, li he fet nombroses consultes de diversos temes i m'ha guiat de manera diligent pels repositoris documentals de l'Arxiu de Gandia i també pels fons nobiliaris d'Osuna i Medinaceli. Aquesta tesi i el seu subjecte han estat possible gràcies a la tasca de diferents tècnics de l'Ajuntament de Gandia que, fa uns anys, van arribar a un acord amb la família Rovira (Mallorca) per poder digitalitzar l'Arxiu familiar dels comtes de Ròtova i, d'aquesta manera, posar-lo a l'abast del públic.

També he col·laborat de manera fructífera amb Joan Miquel Almela, arxiver municipal de Pego, que m'ha proporcionat documents i dades sobre diferents membres de la família Escrivà i de la família Ferrando en l'època en què van viure a Pego, al segle XVII. Per la seua part, Rubén Galera, filòleg i historiador, m'ha explicat les eines bàsiques per a poder traçar els diferents arbres genealògics que acompanyen el text.

Suso Monrabal, que porta molts anys dedicat a la recuperació i documentació de la memòria gràfica de Gandia i amb qui he compartit hores de feina i amistat a l'Arxiu Històric de Gandia, ha tingut l'amabilitat de cedir-me les fotografies històriques que acompanyen aquesta investigació.

Finalment, aquesta investigació no haguera estat possible sense la guia i tutela de la catedràtica en Història Moderna, Amparo Felipo, directora de tesi. Amb ella he après nombrosos coneixements i tècniques sobre l'ofici d'historiador i sobre com elaborar un treball acadèmic de doctorat. Les seues observacions, correccions, avaluacions han estat constants i nombroses durant aquests últims temps. Admire d'ella principalment la seua capacitat de treball així com la seua diligència a l'hora de resoldre dubtes o aportar la bibliografia necessària per a il·luminar i contextualitzar alguns episodis i apartats de l'estudi. També, en els moments necessaris, ha estat presta a animar-me i a posar en valor les incomptables hores d'estudi i dedicació realitzades en arxius i biblioteques.

Si ella no haguera confiat en les meues capacitats, durant les llunyanes sessions de l'assignatura "Elits de poder" del màster en *Història i Identitats en*

el Mediterrani Occidental (segles XV-XIX) de la Universitat de València,
difícilment aquesta recerca haguera arribat a bon port.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	17
FONTS	31
CAPÍTOL I. ELS ORÍGENS: JOAN ESCRIVÀ (1583-1662), MERCADER DE LA BARONIA DE BENIARJÓ	43
CARACTERÍSTIQUES I ABAST DELS NEGOCIS. LES ESTRATÈGIES INVERSORES	49
<i>Els préstecs a les universitats i als particulars</i>	55
<i>Altres tipus d'inversions</i>	60
EL NUCLI FAMILIAR ESTRICTE A PARTIR DEL TESTAMENT I D'ALTRES FONTS	63
CAPÍTOL II.- DON FRANCESC ESCRIVÀ I ESTRUCH (ca.1610- 1677). ENRIQUIMENT, ASCENSIÓ SOCIAL I FUNDACIÓ DE VINCLES	68
NÚPCIES I VIDA FAMILIAR A LA VILA DE PEGO	68
PRESTAR DINERS A LES VILES: EL NEGOCI DELS CENSALS	77
<i>Les relacions financeres amb la família del duc de Gandia</i>	86
<i>El crèdit agrari</i>	91
<i>De prestamistes a terratinents: l'interés per la propietat rústica</i>	93
LA COMPRA D'UNA SENYORIA EN ELS TERMES GENERALS DE LA VILA DE CULLERA: EL LLOC DE FAVARA	98
<i>Antecedents històrics de Favara</i>	100
L'ADQUISICIÓ DE BENIRREDRÀ EN LA CONTRIBUCIÓ DEL DUCAT DE GANDIA	106
<i>Evolució històrica d'una senyoria compartida</i>	107
<i>El llarg procés de l'alienació del lloc</i>	111
<i>L'administració de la justícia i altres prerrogatives jurisdiccionals</i>	117
LA GESTIÓ SENYORIAL DE BENIRREDRÀ: LA PRESA DE POSSESSIÓ, LES ORDINACIONS I EL CAPBREU	117
<i>Una visió de la vida quotidiana: les constitucions del bon govern</i>	124

<i>El capbreu de l'any 1677: aproximació a l'estructura urbana i als nivells de riquesa del veïns</i>	133
Fesomia urbana del poble	136
Les cases, la gent i la seua riquesa	138
Els ingressos senyorials al lloc de Benirredrà	145
EL MERCAT DE LA VENALITAT: LA COMPRA DE PRIVILEGIS I TÍTOLS HONORÍFICS	149
DOS VIDES PARAL·LELES: EL CUNYAT, DON JOSEP FAUS I MASCARELL	160
EL MATRIMONI DEL PRIMOGÈNIT AMB DONA FRANCESCA ANTÒNIA CASTELLÓ	166
UNS NOUS PARENTS, ELS CASTELLÓ, SENYORS DE LA BARONIA DE BENIFALLIM	172
<i>Don Pere encalçat pels deutes</i>	181
<i>La malaltia del baró complica la situació</i>	188
ASSEGURAR EL PATRIMONI I EL FUTUR DE LA CASA: LA FUNDACIÓ DE DOS VINCLES	190
<i>El vincle de segonagenitura, el de don Joan Escrivà</i>	194
ÚLTIMES DISPOSICIONS TESTAMENTÀRIES	201
CAPÍTOL III.- DON VICENT ESCRIVÀ I FERRANDO (1653-1701). RESISTÈNCIA ANTISENYORIAL I VIDA DOMÈSTICA	210
UN NOU CAP DE FAMÍLIA: LA POSSESSIÓ DE LA HISENDA HERETADA	210
<i>L'evolució dels diferents senyorius</i>	214
<i>Plet per la pertinença de l'heretat de les Alcorisses</i>	220
LA SUCCESSIÓ DE DONA ANTÒNIA EN EL VINCLE DE BENIFALLIM	223
LA REORIENTACIÓ DE L'ECONOMIA FAMILIAR	226
LA CURADORIA DE DONA CÀNDIDA FERRANDO (1677-1698)	230
EL CONTROL DE LES RENDES SENYORIALS: EL CAPBREU DE BENIRREDRÀ DE L'ANY 1688	235
LLUITA ANTISENYORIAL A BENIFALLIM I A FAVARA: LA JURISDICCIÓ QÜESTIONADA	250
<i>Els antecedents: la defensa de la jurisdicció alfonsina</i>	251
<i>Els senyors, acusats de delictes de lesa majestat</i>	256

ENFRONTAMENT AMB EL CLERGAT DE PEGO PEL BENEFICI DE LA MARE DE DÉU DEL PORTAL	265
LA MORT DE DON JOSEP FAUS I LA FUNDACIÓ D'UN VINCLE	271
LA RESIDÈNCIA D'UN NOBLE RURAL	281
EL MATRIMONI NO CONSENTIT DE DON JOAN	293
DON JOAN PREN POSSESSIÓ DEL VINCLE DE SEGONAGENITURA I DE L'HERÈNCIA MATERNA	298
CONCÒRDIA ENTRE GERMANS PER TAL D'ASSEGURAR LA SUCCESSION AL VINCLE DE DON JOAN	303
ELS ÚLTIMS DIES DEL BARÓ DE BENIFALLIM	308
L'HERÈNCIA LLIURE: EL PATRIMONI DESTINAT A LA RESTA DE FILLS	310
CAPÍTOL IV.- DON VICENT ESCRIVÀ I CASTELLÓ (1684-1746). OPOSICIÓ ANTISENYORIAL I DEFENSA DELS DRETS JURISDICCIONALS	318
MINORIA D'EDAT DEL NOU SENYOR. LA POSSESSIÓ PROGRESSIVA DE L'HERÈNCIA	318
<i>Els inventaris del patrimoni heretat</i>	328
<i>La successió en el vincle de primogenitura davant les autoritats</i>	328
EL FIDEÏCOMÍS DE DON JOAN I ELS INTERESSOS FAMILIARS	329
<i>Dona Manuela Coll demana aliments</i>	332
<i>Les pretensions d'altres parents</i>	336
DONA ANTÒNIA CASTELLÓ RECLAMA LA RESTITUCIÓ DEL DOT I ATORGA TESTAMENT	339
L'ESTABLIMENT DE NOUS L·LIGAMS AMB ELS FAUS: L'ENLLAÇ AMB DONA JOSEPA	344
L'IMPACTE DE LA GUERRA DE SUCCESSION	351
ELS BENEFICIS ECLESIASTICS: UNA FORMA DE VIDA PER ALS FADRISTERS	356
<i>Un nou beneficiat en la família, don Francesc Escrivà i Faus</i>	365
EL SEGREST DE DONA MARIA ANNA ESCRIVÀ: UN MATRIMONI NO CONSENTIT	368
BENIRREDRÀ: UNA NOVA RESIDÈNCIA PER AL LLINATGE	374
<i>El casament de dona Margarita Escrivà i Castelló i el problema del seu dot</i>	378

<i>L'enllaç de la primogènita, dona Teresa Escrivà</i>	382
<i>La sort d'altres dones de la família</i>	385
LA JURISDICCIO ALFONSINA SOBREVIU AL DECRET DE NOVA PLANTA. LA NOVA ADMINISTRACIO DE LA JUSTICIA SENYORIAL	389
LA CONFIRMACIO DE LA JURISDICCIO SENYORIAL DE BENIRREDRA DAVANT DELS ATACS DE GANDIA	396
<i>Captura i empresonament de l'alcalde de Benirredrà</i>	397
LA CORONA DENUNCIA 769 FANECADES DE MARJAL A FAVARA	401
EL PLET AMB PENÀGUILA I ELS VASSALLS PER L'ALTA JURISDICCIO A BENIFALLIM	405
ENFRONTAMENTS JUDICIALS AMB GANDIA I AMB LA FAMÍLIA DEL MARQUÉS DEL RÀFOL	419
L'ÚLTIMA ETAPA DE DON VICENT, EL DIA A DIA D'UN NOBLE ACABALAT	429
<i>L'arrendament dels senyories de Benirredrà i Favara</i>	429
<i>L'explotació de la propietat rústica i altres béns</i>	433
<i>La compra venda de cavalleries: el crèdit agrari i l'endeutament dels llauradors</i>	438
<i>Encara, el cobrament i la gestió dels censals antics vinculats</i>	441
<i>El poder polític: el nomenament de les autoritats locals als senyories</i>	444
LA COMPRA D'UNA RESIDÈNCIA A VALÈNCIA CAPITAL	445
<i>Una font indirecta per a conèixer l'interior de l'immoble</i>	450
PREPARANT EL RELLEU GENERACIONAL: LA DONACIO A DON MIQUEL	454
LES ÚLTIMES VOLUNTATS	456
L'INTERIOR DE LA CASA DE BENIRREDRA A PARTIR DE L'INVENTARI POST MORTEM	466
CAPÍTOL V.- DON MIQUEL ESCRIVÀ I FAUS (1716-1789). MODERNITZACIO DE LA HISENDA. PATRONATGE NOBILIARI I OBRES PIES	472
ELS PRIMERS PASSOS DE L'HEREU: ASSEGURAR EL FUTUR DELS GERMANS	476
UN MATRIMONI CONSAGUINI: L'ENLLAÇ AMB DONA ANTÒNIA MARTÍNEZ DE LA RAGA	479

COMPLIR AMB LES VOLUNTATS PATERNES: EL PAGAMENT DEL DOT A DONA LLUÏSA	487
UNA HERÈNCIA SOBREVINGUDA: LA FORTUNA DEL MATRIMONI PASTOR ESCRIVÀ	493
COLONITZACIÓ I EXPLOTACIÓ DE LA MARJAL DE FAVARA. LES FUNDACIONS DE L'ARQUEBISBE MAYORAL	508
LA GESTIÓ SENYORIAL: L'ARRENDAMENT DELS DRETS A SENYOR PERTANYENTS. EL CAS DE BENIRREDRÀ I BENIFALLIM	518
MODERNITZAR ELS VINCLES: SUBSTITUIR CENSALS PER PROPIETAT RÚSTICA	525
<i>L'heretat de la Trinitat a Gandia</i>	528
<i>Compra de propietat rústica a Favara</i>	530
<i>La inversió en la fàbrica d'un mesó a Favara</i>	532
<i>La venda de cases del vincle</i>	536
PATRONATGE RELIGIÓS AL SENYORIU DE FAVARA	538
<i>Els estrets vincles amb l'arquebisbe Mayoral</i>	541
<i>La devoció per sant Antoni Abat i per Jesús Sagramentat</i>	543
ESTABLIMENT DEFINITIU A VALÈNCIA: L'AMPLIACIÓ DE LA CASA GRAN	550
<i>El servei domèstic durant la segona meitat del segle XVIII</i>	551
<i>El simbolisme de les joies i la plata</i>	555
LA MORT DE DONA ANTÒNIA I LA PARTICIÓ DE LA SEUA HERÈNCIA	557
<i>La situació econòmica de la casa a partir de la divisió del llegat</i>	559
LES RELACIONS TIBANTS ENTRE PARE I FILL	566
EL MATRIMONI NO ACORDAT DEL PRIMOGÈNIT	570
SOCIABILITAT NOBILIÀRIA: L'INGRÉS DELS FILLS EN LA REIAL MAESTRANÇA I EN L'ORDE DE MONTESA	573
<i>Don Cir obté un hàbit de l'Orde de Montesa</i>	576
L'ETAPA FINAL DE LA VIDA	586
<i>Atorgament de diversos testaments i codicils</i>	587

CAPÍTOL VI.- DON LLORENÇ ESCRIVÀ, I COMTE DE RÒTOVA (1748-1826). ACUMULACIÓ DE VINCLES FAMILIARS I FI DE LA DINASTIA	604
EL LLARG PERIPLE JUDICIAL PEL VINCLE DE MOSSÉN GUERAU BOU	605
LITIGIS PER L'HERÈNCIA DELS FAUS	611
CONCÒRDIA ENTRE PARTS PELS VINCLES HERETATS DE FAUS I BOU DE PENYA-ROJA	616
<i>Valor i composició del vincle dels Faus</i>	621
Característiques dels arrendataris	624
LA FAMÍLIA BOU DE PENYA-ROJA I ELS SEUS VINCLES	627
<i>Estructura de les rendes i càrregues del vincle</i>	631
<i>El vincle fundat per don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja i Navarro</i>	639
<i>El fideïcomís dels Sisternes d'Oblites</i>	641
ORIGEN I PATRIMONI DELS MARTÍNEZ DE LA RAGA	644
<i>Característiques econòmiques dels vincles</i>	648
CONFLICTES AMB EL GERMÀ PER L'HERÈNCIA	654
<i>L'accés a les millores heretades</i>	654
DON CIR DEMANA UNA PENSIÓ D'ALIMENTS	660
<i>La mort de don Cir en el camp de batalla</i>	662
UN TÍTOL DE CASTELLA: LA CULMINACIÓ DEL PROCÉS D'ASCENSIÓ SOCIAL	666
<i>Reivindicació del marquesat de Centelles</i>	669
<i>Don Llorenç aposta per un nou títol</i>	676
ESTRUCTURA DE LES RENDES DE LA CASA	684
UN NOU SUCCESSOR: DON FRANCESC DE PAULA ORTÍ DE RODRIGO	700
LES DONES DEL COMTE	709
TESTAMENT I MORT	713
<i>Els parents en contra de les disposicions testamentàries</i>	719
<i>La restauració de Ferran VII i el codicil de 1824</i>	723
CONCLUSIONS	728

RELACIÓ D'ARBRES GENEALÒGICS

745

FONTS IMPRESES I BIBLIOGRAFIA

746

INTRODUCCIÓ

A partir de les noves propostes metodològiques i enfocaments experimentats en l'àmbit de la història política, ja des dels anys setanta del segle passat es produeix un interès creixent per l'anàlisi dels grups de poder que, com és lògic, ha afavorit els estudis sobre la noblesa però també sobre les oligarquies urbanes i altres segments socials en procés d'ascensió. Uns col·lectius aquests que van acaparar bona part del poder social i econòmic durant l'Edat Moderna i que ara, des de la historiografia actual, són objecte d'estudi i anàlisi.

A nivell europeu es constata una atracció creixent per les elits de poder a partir del gran nombre de treballs publicats i la diversitat de temes nous estudiats entre els quals destaca el debat al voltant de la idea de noblesa, la vinculació entre noblesa i territori, la incorporació conflictiva dels nobles a la Cort, l'aportació cosmopolita d'aquests a la consciència europea, les mentalitats, la cultura o patronatge nobiliari així com el retorn a temes ja tractats anteriorment però des de nous enfocaments.¹ En aquest últim cas, caldria destacar conceptes com l'estratègia i planificació familiar, la gestió dels patrimonis senyorials, la relació entre noblesa i exèrcit o la participació dels nobles en l'administració i en la política, entre d'altres.

Així mateix, i fruit dels nous enfocaments historiogràfics, han quedat superats els estudis tradicionals de genealogia nobiliària i els treballs

¹ Adolfo Carrasco Martínez, "Los estudios sobre nobleza en la Edad Moderna: un panorama abierto", *Magallanica: Revista de Historia Moderna*, 2015, núm. 2, pàgs. 1-6.

centrats únicament en plantejaments econòmics. Paral·lelament les noves investigacions en història política van renunciar a l'exclusivitat del fet polític per tal d'abordar temes com l'acció de govern, l'exercici i sociologia del poder, les xarxes clientelars i de parentesc etc. I per la seua banda, la història social i la de les mentalitats es van obrir a nous àmbits disciplinars relacionats amb la família. Tot plegat ha significat una manera nova d'entendre la història des de múltiples mirades i amb una major perspectiva.

En aquest context, la problemàtica de l'ascensió social dels diferents grups de poder ha centrat bona part de l'interés i atracció de la historiografia modernista de les últimes dècades. En eixe sentit, l'obra de l'historiador Antonio Domínguez Ortiz, durant la dècada dels anys setanta, va suposar una contribució capdavantera per a trencar la imatge tradicional que es tenia de l'Antic Règim com a una societat tancada i hermètica que impossibilitava el trànsit i mobilitat social dels individus.²

El mateix autor ja advertia, en aquells temps llunyans, que els historiadors tenien una imatge falsa i confusa sobre la societat estamental. Domínguez va certificar que la separació entre nobles i plebeus o religiosos i seglars no sempre era diàfana i que, per tant, les fronteres entre estaments eren de vegades poroses. Així doncs, durant el segle XVII, la fortuna reunida per molts individus va aconseguir véncer els obstacles i barreres legals que els impediien l'accés a l'estament militar tot aprofitant la generosa venda de títols nobiliaris i honorífics efectuada per la Corona.

² Antonio Domínguez Ortiz, *Las clases privilegiadas en el Antiguo Régimen*, Madrid, Ediciones Istmo, 1973.

L'obra de Domínguez Ortiz va incorporar característiques i plantejaments de la història social i va propiciar la introducció d'una metodologia innovadora que va possibilitar l'esclat de nombrosos estudis sobre la noblesa. Tot i això, la seua producció –i d'ahí la seua importància- va aparèixer en un context historiogràfic en què la major part dels estudis històrics estaven influïts per l'Escola dels Annales, centrada en l'anàlisi dels grans fets col·lectius i les estructures econòmiques i oblidant o marginant el paper de les institucions polítiques o l'individu com a subjecte històric.

Des de llavors, les propostes temàtiques relacionades amb l'estudi dels grups de poder no han parat de créixer amb el pas del temps. Així, Adolfo Carrasco Martínez³ ha vingut a enriquir amb els seus estudis els mecanismes i itineraris d'ascensió social en la Monarquia Hispànica com un factor de progrés social des d'una metodologia global i pluridisciplinar més d'acord amb els nous temps historiogràfics. En l'obra referenciada, aquest autor analitza els trets més característics de la noblesa hispànica des de la seua diversitat territorial, tant la castellana, com la pertanyent a l'antiga Corona d'Aragó. Pel que fa a aquesta última, l'autor afirma, entre d'altres, que els ciutadans honrats catalans van aconseguir ennoblir-se a partir d'una estratègia matrimonial efectiva i sostinguda durant generacions que van combinar amb la concessió de privilegis per part de la monarquia. De fet, l'historiador considera que la regalia de la venda de títols va ser un dels factors més importants a l'hora d'explicar l'augment del nombre de nobles.

³ Adolfo Carrasco Martínez, *Sangre, honor y privilegio. La nobleza española bajo los Austrias*, Barcelona, Ariel Practicum, 2000.

Una altra de les figures emblemàtiques, pel que fa als nous estudis centrats en elits de poder, ha estat Enrique Soria Mesa⁴ que ha abordat l'estudi de la noblesa des d'una perspectiva innovadora centrant-se sobretot en la dinàmica mobilitat de la societat hispànica durant l'Època Moderna. El seu treball demostra que la suposada rígida i tancada societat estamental no va impedir l'accés i integració en l'estament noble de milers de famílies que utilitzaren diversos mecanismes i recursos per a burlar els impediments legals i jurídics.

Actualment, les propostes d'investigació de la historiografia modernista en elits de poder se centren sobretot en el paper econòmic, social i polític que van protagonitzar els grups privilegiats però també en la seua capacitat de regeneració, d'adaptació a les crisis o les seues estratègies per a perpetuar-se com a grups de poder. L'estudi de determinats individus, que van protagonitzar processos de mobilitat social, ens porta indefugiblement a l'anàlisi d'altres àmbits socials com ara la seua pertinença a una família, a una xarxa de parents o a una aliança amb altres membres que conformen un mateix grup.

En conseqüència, els estudis nobiliaris han incorporat els recursos i categories de la història de la família, entesa aquesta com a centre neuràlgic de la cobertura econòmica, organitzadora de la planificació i de l'estratègia econòmica i social i com la base del poder i influència de les nissagues. L'anàlisi de la família, i dels seus diferents membres, permet la comprensió i estructuració del sistema social de l'Edat Moderna en què el grup noble

⁴ Enrique Soria Mesa, *La nobleza en la España Moderna. Cambio y continuidad*, Madrid, Marcial Pons. Ediciones de la Historia S.A, 2007.

nodria bona part de les elits de poder. De fet, des dels anys huitanta del segle passat, la història de la família ha cobrat protagonisme i autonomia dins de la seua disciplina tradicional que era la història social.

En eixe sentit, dos centres territorials espanyols, Múrcia i Andalusia, han destacat pel seu interès en incorporar la història de la família als estudis de les elits de poder. Així doncs, cal esmentar el Seminari Permanent d'Història de la Família dirigit pel professor Francisco Chacón de la Universitat de Múrcia. Els professors Francisco Chacón i Juan Hernández Franco han estat els veritables impulsors de nombrosos articles, obres col·lectives i tesis doctorals que tenen com objecte l'estudi de famílies en ascensió social.⁵

Així, de la mà del professor Chacón i del professor Francisco García González, les últimes publicacions aprofundeixen en l'estudi de la mobilitat social aplicant els recursos metodològics propis i ferramentes de la nova història social desenvolupats a partir de la història de la família. Es tracta de temes com ara les aliances matrimonials, les estratègies hereditàries, les trajectòries de família i individuals, les xarxes socials i de patronatge i fins i tot les formes de convivència.⁶

⁵ Podem citar, entre altres, Francisco Chacón Jiménez, "Reflexiones sobre historia y movilidad social", en Francisco Chacón Jiménez i Nuno Gonçalo Monteiro (coords.), *Poder y movilidad social: cortesanos, religiosos y oligarquías en la península ibérica (siglos XV-XIX)*, 2006, pàgs. 43-60. Sebastián Molina Puche i Francisco Chacón Jiménez, "Familia, élite local y movilidad social en el Norte del Reino de Murcia: el ejemplo de Yecla en el siglo XVII", Francisco José Aranda (coord.), *La declinación de la monarquía hispánica, VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, vol. 1, 2004, pàgs. 677-694. Antonio Miñano Pérez, *Población, familia y cambio social, durante los siglos XVIII al XX. Pliego: 1750-1921*, tesi doctoral dirigida per Joaquín Regaño Valverde i Francisco Chacón Jiménez, Universidad de Murcia, 2016.

⁶ Francisco García González i Francisco Chacón Jiménez (ed.lit.), *Familias, experiencias de cambio y movilidad social en España, siglos XVI-XIX*, Universidad de Castilla-La Mancha, 2020. Es tracta d'una obra col·lectiva impulsada des del Seminario de Historia Social de la Población de la Facultad de Humanidades de Albacete que agrupa diferents investigadors sota un mateix projecte coordinat amb el nom de "Entornos

Des del grup d'investigació de Múrcia, s'han estudiat sectors no nobles que van protagonitzar itineraris de canvi i èxit social. En eixe sentit, algunes famílies murcianes, sense orígens nobiliaris ni amb un patrimoni considerable, van poder iniciar un procés de promoció social amb diferents estratègies com ara l'exercici del poder polític al servei de la Corona⁷ o el comerç de la llana.⁸

Andalusia també destaca com a un centre important d'investigadors al voltant dels processos d'ascensió social que tracten aquesta qüestió des de diversos àmbits territorials i disciplinars. Precisament, el trànsit comercial amb Amèrica va possibilitar l'enriquiment de diferents personatges i famílies andaluses que van començar com a agents de la Carrera de Indias i van acabar posseint títols de noblesa, patrimonis i vincles, i constituint-se, per tant, en una veritable elit nobiliària atlàntica.⁹ Dins d'aquest grup, a tall d'exemple, la historiadora María del Mar Felices Fuentes ha documentat com, durant la primera meitat del segle XVIII, persones enriquides a partir del comerç, tant a la península com a Amèrica, aconseguiren un títol nobiliari.¹⁰ En concret, els beneficis mercantils d'aquests personatges seran

sociales de cambio. Familias, nuevas solidaridades y ruptura de jerarquías (siglos XVI-XX)".

⁷ Francisco Precioso Izquierdo, *Poder político y movilidad en la España Moderna: los Macanaz (siglos XVII-XIX)*, tesi doctoral dirigida per Francisco Chacón Jiménez i Juan Hernández Franco, Universidad de Murcia, 2005.

⁸ José Antonio Martínez Martínez, *El poder del dinero y el poder de las relaciones en el antiguo régimen: la trayectoria familiar de los Muñoz de Olátora*, tesi doctoral dirigida per Juan Hernández Franco i Francisco Chacón Jiménez, Universidad de Murcia, 2017.

⁹ Juan José Iglesias Rodríguez, "Los procesos de acumulación y vinculación patrimonial de la propiedad en las nuevas élites nobiliarias atlánticas de la Andalucía moderna", *E-Spania: Revue électronique d'études hispaniques médiévales*, núm. 34, 2019.

¹⁰ María del Mar Felices Fuentes, "Comercio y ascensión social en el siglo XVIII. Estudio de trayectorias", Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna: Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2015, pàgs. 333-348.

invertits en la compra de càrrecs, ocupacions rendibles, propietat rústica i en l'adopció d'un estil de vida nobiliari.

Per la seua part, des de Còrdova, el professor Enrique Soria Mesa ha estudiat nombrosos processos de mobilitat social en l'Andalusia dels segles XVI i XVII com ara el dels conversos o el dels comerciants de la seda. De fet, el comerç seder de Granada va possibilitar la creació de grans fortunes que van ser invertides en la compra de terra, oficis públics i honors. Soria arriba a la conclusió que bona part de la classe dirigent de l'Espanya moderna té un origen mercantil.¹¹

Així mateix, a Catalunya, cal destacar al professor Pere Molas Ribalta com un del millors coneixedors de la noblesa catalana i referent d'altres investigadors a partir dels seus múltiples treballs.¹² Molas ha afirmat que les històries individuals de les persones de les elits ben posicionades en la seua xarxa social explica i documenta la història del poder. Al seu torn, la historiadora catalana, Mariela Fargas Peñarrocha ha centrat les seues

¹¹ Enrique Soria Mesa, "Ascenso social y legitimación en la Granada moderna: la Real Maestranza de Caballería", Inés Gómez González i Miguel Luis López-Guadalupe Muñoz (coords.), *La movilidad social en la España del Antiguo Régimen*, 2007, pàgs. 173-192. "Familia, burocracia y ascenso social en la España de los Austrias. Notas prosopográficas para el estudio de la parentela de don Rodrigo Vázquez de Arce, presidente de Castilla", Juan Luis Castellano i Miguel Luis López Guadalupe Muñoz (coords.), *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, vol. 1, 2008, pàgs. 921-944. "De la represión inquisitorial al éxito social. La capacidad de recuperación de los judeoconversos andaluces entre los siglos XV-XVII: el ejemplo del linaje Herrera", *Medievalismo: Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, núm. 24, 2014, pàg. 399-417. "Conversos, comerciantes y regidores: el origen mercantil de la élite local granadina (ss.XVI-XVIII)", Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna*, vol. 2, 2015, pàgs. 185-202.

¹² Entre d'altres, citem, Pere Molas Ribalta, "Els comtes de Darnius (segles XVII-XVIII)", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. XVIII, 2000, pàgs. 313-323. *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, 2004. "El estamento de la noblesa del principado de Cataluña", Manuel Rivero Rodríguez (coord.), *Nobleza hispana, nobleza cristiana. La Orden de San Juan*, Madrid, 2009, vol. I, pàgs. 327-349. "Vivir la historia de las élites", Enrique Soria Mesa, Juan Jesús Bravo Caro, José Miguel Delgado Barrado (coords.), *Las élites en la época moderna: la Monarquía española*, Universidad de Córdoba, 2009, pàgs. 133-142.

investigacions en la història de la família, en concret, en la diversitat de les relacions familiars més enllà d'allò reglat socialment a partir de diversos plets civils entaulats per membres de les elits davant la Reial Audiència.¹³ Precisament, a través d'aquests litigis judicials, Fargas analitza com són contestats alguns principis familiars arrelats com el de jerarquia, ordre o els de la memòria familiar i patrimonial.¹⁴

Com no podia ser d'una altra manera, la historiografia valenciana no ha quedat al marge de la renovació metodològica de les últimes dècades i ha dut a terme múltiples investigacions al voltant dels grups de poder en l'antic Regne de València en el marc de l'estudi, sistematització i anàlisi de les elits de poder. Les actuals línies d'investigació en els estudis nobiliaris valencians pivoten sobre diferents angles de visió i permeten analitzar els grups socials privilegiats des de múltiples mirades; més enllà i com a superació dels tradicionals treballs genealògics o de la història política.

La major part de treballs realitzats s'han centrat en llinatges nobiliaris¹⁵ però també s'han publicat estudis dedicats a l'ascens social protagonitzat per

¹³ María Adela Fargas Peñarrocha, "La familia diversa en la Cataluña moderna", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 28, 2, 2008, pàgs. 601-614.

¹⁴ María Adela Fargas Peñarrocha, "De la autoridad a la igualdad: propiedad, familia e individuo en el Antiguo Régimen", *Historia, antropología y fuentes orales*, núm. 42, 2009, pàgs. 137-150.

¹⁵ María Jesús Gimeno Sanfeliu, *Patrimonio, parentesco y poder. Castelló, siglos XVI-XIX*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló i Universitat Jaume I, 1998. Miquel Batllori, *La família Borja*, València, Eliseu Climent, 1994. Jorge Antonio Catalá Sanz, *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, Siglo XXI de España, 1995. Paz Lloret Gómez de Barreda, *Ser noble en la València del segle XVII: el llinatge dels Vilaragut*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2005. David Bernabé Gil, "El patrimonio de los marqueses de Rafal (1639-1736)" *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 24, 2006 (Exemplar dedicat a: Señores y señorías: aspectos sociales y económicos, coord. por David Bernabé Gil i Primitivo J. Pla Alberola), pàgs. 253-304. Amparo Felipo Orts, *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2007 i *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, PUV, 2014. Guadalupe Pérez Torregrosa, *Memoria, patrimonio y política. El I marqués de Boil*, Castelló, Sace ediciones, 2017. Amparo Felipo (coord.), *Nobles, patrimonios i conflictes a la València*

sectors socials plebeus com ara llauradors, prestamistes o mercaders. En quant a aquests últims, hem de destacar alguns estudis que tracten aquesta qüestió com, per exemple, el de María Jesús Gimeno¹⁶, per al cas de Castelló de la Plana, que ha analitzat com molts membres de l'oligarquia urbana van anar assimilant-se amb la noblesa territorial a través sobretot dels enllaços matrimonials. Ricardo Franch Benavent, per la seua part, ha argumentat que, a partir de la segona meitat del segle XVII, i gràcies a la introducció paulatina de normes polítiques de caràcter mercantilista, determinats homes de negocis van aconseguir promocionar socialment.¹⁷ A partir de diferents trajectòries familiars valencianes es constata que durant el segle XVIII la riquesa va ser un dels elements bàsics per a ascendir socialment i mantenir-se en l'estatus assolit.

D'altres autors han analitzat diferents generacions d'una família que, amb el pas del temps, van aconseguir reunir una fortuna considerable, ennoblir-se i formar part de diferents estructures de poder a la capital o al Regne de València. Josep San Ruperto ha estudiat com un grup de comerciants de Milà, establits a València a primeries del segle XVII, aconseguen, gràcies a les seues activitats econòmiques, ocupar oficis en les institucions i obtenir hàbits dels ordes militars a més de títols nobiliaris.¹⁸

moderna. Estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio, València, PUV, 2018. Maria Lluïsa Muñoz Altaber, *Els comtes de Bunyol (segles XVI-XVII)*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2019.

¹⁶ María Jesús Gimeno Sanfeliu, "Ascenso social e hidalguía en el Castelló del setecientos", *Revista Pedralbes*, núm. 17, 1997, pàgs. 27-50.

¹⁷ Ricardo Franch Benavent, "Estrategias de ascenso social en la burguesía de negocios española del siglo XVIII", *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, núm. 58, 2008, pàgs. 317-327.

¹⁸ Josep San Ruperto Albert, "Milaneses en Valencia: compañías comerciales y ascenso social de la burguesía extranjera en el siglo XVII", Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna: Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2015, pàgs. 69-84. San Ruperto ha estudiat amb profunditat la trajectòria de la

Els generosos donatius lliurats pels Cernesio, tant a la ciutat de València com a la monarquia davant de les seues necessitats, els va facilitar obtenir el títol de comtes de Parcent així com accedir a la “Grandeza de España” a partir de la Guerra de Successió i la seua fidelitat a Felip V.

Per al cas d’Alzira, Vicent Garés ha tractat l’ascens social de la família Pujalt que van començar a destacar ja en el segle XVI com a llauradors benestants per a passar a convertir-se en senyors de vassalls. En aquest cas, els factors claus per a la mobilitat van ser la compra d’unes escriptures i la formació en dret proporcionada als descendents.¹⁹ A més de participar en el comerç de cavalls portats des de França i en el contraban de la seda.

Com hem dit, encara que la producció historiogràfica valenciana s’ha centrat sobretot en l’estudi de la noblesa titulada, no falten tampoc alguns treballs relacionats amb les elits de poder (oligarquia urbana, generosos, patricis acabats, ciutadans honrats) com també amb comerciants i llauradors que van protagonitzar un procés d’enriquiment i ascensió social en l’antic Regne de València.²⁰

família Cernesio des d’una perspectiva de mobilitat transnacional analitzant les xarxes existents entre individu, família i comunitat, la seua contribució a l’economia regional i l’itinerari de promoció social seguit. *Emprenedors transnacionals. Les trajectòries econòmiques i d’ascens social dels Cernezzini i Odescalchi a la Mediterrània Occidental (ca.1509-1689)*, tesi doctoral dirigida per Carme Pérez Aparicio (dir.tes.) i Amparo Felipo Orts (codir.tes.), Universitat de València, 2017.

¹⁹ Vicent Garés Timor, “Els Pujalt d’Alzira, de llauradors benestants a senyors de vassalls”, Amparo Felipo (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna: estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018, pàgs. 131-158.

²⁰ María Socorro Reizábal i Garrigosa, “La familia valenciana de los Juliá. De mercaderes a señores de la baronía de Benidoleig (1565-1637)”, en *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 18, 1992. Joan Brines i Blasco i Carme Pérez Aparicio: “A l’ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la família Vic”, en *Saitabi*, 2002. Amparo Felipo Orts, “La ascensió social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España”, en *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 28, 2002. Mateu Rodrigo Lizondo, “L’orgull del cavaller. L’ascensió del llinatge Sorell (València, segles XIV-XVII)”, en *B. Monogràfic II (Armes i lletres en el segle XV en la Corona d’Aragó: els*

És en aquest marc historiogràfic que presentem el nostre treball sobre la família del comte de Ròtova al llarg dels segles XVII, XVIII i primeres dècades del segle XIX. Així, aquesta tesi doctoral té per objectiu contribuir a l'anàlisi de les elits de poder valencianes a partir del cas de la família Escrivà (senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim) i pretén omplir el buit historiogràfic existent sobre l'ascens social i ennobliment als segles XVII i XVIII de nissagues com ara els Escrivà, els Faus, els Bou de Penya-roja i els Martínez de la Raga.

A partir de les famílies esmentades documentem els mecanismes de manteniment i ascensió social de l'oligarquia rural i la xicoteta noblesa valenciana durant tres segles. Il·luminem diferents aspectes d'aquestes nissagues per tal de comprendre el funcionament i la manera de viure del grup social noble: des de la gestió dels seus senyorius, l'estratègia matrimonial, les bases econòmiques dels seus negocis, els serveis militars i personals prestats a la Corona, la resistència antisenyorial dels seus vassalls fins a la distribució de l'espai domèstic dels seus palaus o el patronatge religiós exercit com a requisit i mostra de la seua etiqueta social.

Com en tota crisi, l'expulsió dels moriscos del Regne de València l'any 1609 suposà una finestra d'oportunitat perquè alguns membres de l'oligarquia rural - gràcies sobretot a les seues aptituds i habilitats personals- accediren a la compra de terres, cases i senyorius, prosperaren en el món

casos dels cavallers Ausiàs March, Joanot Martorell i Bernat Sorell), eHumanista/IVITRA, núm. 4, 2013. Frederic Barber Castellà, "Espai domèstic i vida privada dels senyors de Guardamar (1660-1755)", Amparo Felipo Orts (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna: estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018, pàg. 65-84. Enric Marí García, *El linaje de los Roig: quince generaciones de una familia valenciana*, Castellón, Sar Alejandría Ediciones, 2018.

del crèdit i, al remat, pogueren reunir una fortuna important i ascendir socialment. En eixe sentit, les inversions adequades en determinats productes financers però també l'oportuna selecció dels clients i una gestió encertada de la terra, permeteren a una família de llauradors de la Beniarjó convertir-se en senyors de vassalls, emparentar amb la noblesa de la capital i reunir un patrimoni important en forma de propietat rústica, immobiliària i d'establiments comercials.

El seguiment biològic i patrimonial de diverses generacions de la família Escrivà i de la família Faus d'Ador ens permet analitzar, d'una banda, els mecanismes que marquen l'itinerari de promoció social seguit pels llauradors rics i, d'altra banda, les estratègies econòmiques però també de planificació matrimonial així com jurídiques per assegurar que l'estirp conservara el patrimoni assolit i es poguera mantenir en l'estat i qualitat de nobles.

Precisament, l'estudi en exclusivitat d'una família o dos, i la seua evolució al llarg del temps, se'ns revela com un mitjà per a la correcta interpretació dels individus i la seua singularitat dins del seu grup social. És a dir, que la microhistòria funciona com una peça clau a l'hora de perfilar el teixit social d'un espai i un temps que serveix per a aprofundir en el coneixement de la història.

Hem estructurat la investigació en un total de cinc capítols (superestructura) seguint un esquema cronològic o diacrònic dels diferents caps de família i senyors, i una subestructura de distribució d'àrees temàtiques en cada capítol com ara família, gestió del patrimoni, explotació

senyorial, ennobliment, oposició antisenyorial, patronatge nobiliari i vida quotidiana.

Pel que fa al marc cronològic o temporal, l'estudi arranca aproximadament l'any 1609 moment en què el llaurador, i després mercader, Joan Escrivà, es casa a la Font d'en Carròs i s'aveïna posteriorment al proper Beniarjó. La tesi acaba l'any 1826 amb motiu de la mort del I comte de Ròtova, últim descendent agnat i directe d'aquell.

El capítol primer de la tesi s'endinsa en els orígens dels Escrivà a partir de la figura de Joan Escrivà que arran del seu matrimoni es traslladarà a Beniarjó aprofitant les oportunitats que poden generar i suscitar les terres i cases abandonades pels moriscos expulsats d'aquesta baronia. Amb el pas dels anys, i comparant els diferents capbreus executats pels agents del marquès d'Aitona, senyor de Beniarjó, constatarem la notòria acumulació de cases i de terres aconseguida per Escrivà per la via de l'adquisició, segons la documentació. Compres però que poden amagar possibles execucions de béns a altres llauradors per impagaments de deutes. Però també se'ns revela com a important i cabdal el seu rol de creditor de la vila de Gandia, la majoria de vegades des d'una posició de poder coincidint en un temps de crisi com ara la pesta de mitjan segle XVII i pel fet, no menys important, de poder reunir en sa casa, en comptants, milers de lliures.

Potser la diversitat dels negocis engegats per Joan – concessió de crèdits, explotació de propietat rústica, compra de les escrivanies de Beniarjó i Palma i Ador i d'un moli fariner a la Font i, segurament, l'arrendament de drets dominicals d'alguns senyorius i baronies- explicaran la fortuna que

llegirà als descendents. Tot això sense oblidar l'acurada planificació matrimonial dels tres fills, un aspecte clau per a conservar els ressorts del poder, acumular i afermar una xarxa d'aliances i favors essencials per a garantir la pervivència de la casa (família i patrimoni).

En eixa línia de pensament, si les dos filles servien per a emparentar amb dos llauradors rics de la zona, el matrimoni de l'únic fill baró amb una rica hereva de Pego posa de manifest la mobilitat, col·laboració i compartiment professional entre aquests llauradors rics, a mig camí entre banquers i terratinents.

Amb una nova generació familiar s'enceta el segon capítol dedicat a don Francesc Escrivà i Estruch. Probablement es tracta de la figura més interessant i atractiva pel salt qualitatiu i quantitatiu realitzat respecte del seu pare. Efectivament, don Francesc marcarà un punt de no retorn de la família una vegada assolida la seua condició de noble. Ultrà això, assentarà les bases i fonaments perquè la descendència anara acumulant poder i riqueses i, en conseqüència, una influència creixent i poder personal com a proveïdors de recursos – terres, cases, establiments- i de protectors de la vida religiosa i assistencial envers la col·lectivitat.

Les seues activitats i estratègies ens documenten aspectes importants com la compra de senyorijs (Favara i Benirredrà), l'obtenció de privilegis i honors (de cavalleria i expedient de noblesa) o la fundació de dos vincles regulars per tal d'immobilitzar el patrimoni i assegurar-se la memòria del seu nom i prestigi. Al costat dels processos d'ascensió social, als quals hauríem d'afegir el matrimoni del fill amb l'hereva de la baronia de Benifallim i el de

les filles amb altres nobles, l'activitat professional i econòmica de don Francesc Escrivà que tenim més documentada és la creditícia en què impressiona la quantitat prestada de diners en forma de censals a nombroses universitats de les actuals comarques centrals valencianes.

A la fi de la seua vida, don Francesc, i aprofitant les seues últimes voluntats, desplegarà el primer programa familiar de patronatge religiós, sobretot centrat a Pego, amb la fundació d'un benefici – previ establiment dècades abans d'una capella com a sepulcre familiar a l'església local- o el finançament de diversos oficis religiosos tant a Pego com a Favara i a Benirredrà.

Segurament és el capítol més extens per la qualitat i interès del personatge ja que és l'artífex i exemple de mobilitat social en un règim no tan hermètic com la historiografia del segle XIX i XX assegurava. En paraules de l'època "l'estat i qualitat" de don Francesc evolucionarà de manera vertiginosa: de ser un ciutadà o mercader, arrendatari de senyoriis i baronies a passar a ser, successivament, senyor de vassalls, cavaller i, per últim, noble. Ben significatiu és que, ja a una edat avançada, serà ell el que es trobarà a l'altra part de la barrera arrendant a altres els seus senyoriis.

El capítol tercer, que té com a marc temporal les últimes dècades del segle XVII, estudia la trajectòria de don Vicent Escrivà i Ferrando, baró de Benifallim arran del seu enllaç amb dona Antònia Castelló. Un període en què apareixen nous punts d'interès a analitzar com ara la gestió i actualització que farà el cap de família respecte del vincle heretat així com també la sort del vincle de segonagenitura que acabarà integrant-se en el de

primogenitura per culpa dels atzars biològics. En part, don Vicent seguirà els passos del pare a l'hora de controlar i gestionar, a través de capbreus i concòrdies, les comunitats de vassalls sobre les quals tenia diferents jurisdiccions. Tanmateix ara haurà de sofrir, símbol dels nous temps i com a conseqüència de la Segona Germania i la Guerra de Successió, la rebel·lió i oposició antisenyorial dels seus llauradors a Benifallim i Favara.

L'etapa vital de don Vicent i la seua família ens permet endinsar-nos en la seua vida quotidiana a partir de l'inventari *post mortem* de la seua residència. La documentació, en eixe sentit, ens il·lumina sobre l'espai domèstic d'una casa rica a Pegò de finals de segle, amb les seues diferents unitats residencials i la cultura material que atresora en forma de vestits, mobles, eines de llaurança, obra pictòrica i l'eixuga biblioteca.

Per últim, i no menys important per als nostres interessos temàtics, tractem el matrimoni no consentit de don Joan Escrivà. Un exemple de rebel·lió dels fills contra l'autoritat paterna que es repetirà al llarg de la història d'aquesta família. El rapte de dona Manuela Coll i l'enfrontament dels nuvis amb la família d'ella, així com el paper de tots els implicats en el segrest i consumació de la unió no tolerada, se'ns revela com una atractiva temàtica de futur per a posteriors investigacions.

El capítol quart se centra en la persona de don Vicent Escrivà i Castelló, III senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim i la seua etapa vital abasta gairebé la primera meitat del segle XVIII. Un període que s'enceta amb la Guerra de Successió i que suposarà la progressiva introducció d'una nova administració de caràcter centralista i absolutista. La monarquia borbònica

plantejarà nous reptes i escenaris de conflictes amb els senyors valencians. Així, don Vicent haurà de fer front, per exemple, als intents d'expropiació de terres a Favara considerades per la Hisenda Reial com a terres ermes. L'administració de justícia, l'alfonsina, encara que perviurà, haurà d'adaptar-se als aspectes formals de les normes d'una monarquia més fiscalitzadora i exigent que l'anterior.

D'altra banda, el senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim s'haurà d'enfrontar en els tribunals a nombrosos plets per tal de mantenir i refermar els seus privilegis. Segurament l'enfrontament més espinós serà amb els seus vassalls de Benifallim i amb la vila de Penàguila però també tindrà litigis oberts amb la vila de Gandia o amb altres nobles.

El penúltim capítol està dedicat a don Miquel Escrivà i Faus, el tret principal del qual serà el seu esforç per adaptar i actualitzar el patrimoni vinculat de la casa als nous temps. En eixe sentit, les estratègies i dinàmiques, com han demostrat altres estudis, apunten a la necessària substitució dels censals carregats durant el segle XVII per heretats i amples extensions de terres amb les seues alqueries sobretot en aquells territoris on el noble tindrà una important influència o participarà en els ressorts del poder com ara Gandia o Favara. La preocupació per l'economia familiar i la gestió responsable del patrimoni però no llevarà que el IV senyor duga a terme despeses sumptuàries com ara les obres de reforma i ampliació efectuades tant a la casa palau de València com a la casa de la senyoria de Benirredrà o la compra de joies per al casament del primogènit. La despesa obligada per mantenir el rang de noble també es farà patent en els costos derivats de l'ingrés del fill menut, don Cir, en l'Orde militar de Montesa.

La tesi s'acaba amb un cinqué capítol dedicat al primer comte de Ròtova i últim descendent directe de la família Escrivà. Com a conseqüència de les pràctiques matrimonials endogàmiques i consanguínies dels seus ascendents, i dels atzars biològics, don Llorenç Escrivà reunirà en la seua persona un patrimoni senyorial important format per diversos llocs i baronies i, així mateix, hereterà importants i sucosos vincles de diferents nissagues. La vida acabada de don Llorenç però tindrà la seua contrapartida amb els conflictes i desavinences familiars que l'acompanyaran fins a la seua fi després de tres matrimonis i no haver aconseguit cap descendent.

A banda de les qüestions familiars, don Llorenç culminarà el procés familiar d'ascensió i ennobliment amb l'assoliment d'un títol nobiliari l'any 1800. Un procés que no fou un camí de roses i en el qual hagué d'invertir diners i diferents serveis en la Guerra contra França així com desplegar activitats diverses per al bé de la comunitat. En definitiva, preparar tot un *cursus honorum* ajustat als nous temps i necessitats de la monarquia.

FONTS

Aquesta tesi doctoral titulada *De llauradors a nobles: la família del comte de Ròtova, segles XVII i XVIII. Patrimoni, lluita antisenyorial i vida quotidiana*, té com a principal propòsit l'estudi de la família Escrivà per tal d'eixamplar i enriquir els coneixements sobre l'univers de les elits de poder valencianes durant l'Edat Moderna.

Com és lògic, la seua realització i execució ha estat acompanyada de la lectura i anàlisi de milers de documents ubicats en diferents dipòsits arxivístics. Tasca necessària a per delimitar, descriure, analitzar i reflexionar sobre els aspectes més atractius o interessants en l'evolució històrica de la casa del comte de Ròtova. La tria d'aquesta nissaga com a objecte de tractament científic es deu, sobretot, a l'existència de l'arxiu familiar dels comtes de Ròtova i al seu fàcil accés als investigadors.

Hem d'advertir però que tota la consulta i treball s'ha fet sobre una còpia digitalitzada d'aquest arxiu nobiliari existent en l'Arxiu Històric de la ciutat de Gandia. La visita o l'accés a l'arxiu original, custodiat per una membre de la família Rovira, actuals posseïdors del títol de comte de Ròtova, a la ciutat de Palma de Mallorca, no ha estat possible.

En eixe sentit, hem seguit la catalogació i descripció arxivística assignada pels tècnics de l'Arxiu Històric de la ciutat de Gandia a l'hora de la identificació i citació de la documentació. Així doncs, la foliació indicada a

peu de pàgina, en el cas de l'Arxiu del Comtat de Ròtova, pertany al programa informàtic Minidoc que acull la microfilmació digitalitzada d'aquest fons nobiliari dipositat a Gandia. Tanmateix la numeració de la documentació que apareix en les cites a peu de pàgina sí que correspon a l'original encara que, moltes vegades, se'ns presentaven dubtes d'identificació, per tenir un mateix document diferent numeració ratllada, fruit dels diferents responsables o encarregats de l'arxiu al llarg de la història. A més a més, en molts lligalls, una part dels documents estan sense numerar.

En l'Arxiu Històric de la ciutat de Gandia també hem treballat en altres fons nobiliaris importants per a la nostra tasca com ara el fons Osuna, que és una còpia microfilmada de l'arxiu del duc de Gandia i comte d'Oliva existent al Archivo Histórico Nacional. Sección Nobleza ubicat a Toledo. Així mateix, el fons del ducat de Medinaceli que, com l'anterior, és una còpia de part de l'original ubicat a Sevilla, ens ha permés obtenir dades sobre la baronia de Beniarjó i la de Palma i Ador, territoris on va viure la família Escrivà.

Hem intentat enriquir i contrastar la documentació de l'Arxiu del comtat de Ròtova amb l'existent en altres repositoris documentals com ara, sobretot, la de l'Arxiu del Regne de València, la del Archivo Histórico Nacional o la de l'Arxiu de Protocols Notarials del Patriarca. El tipus de documentació consultada ha estat diversa i altament atractiva per a un treball d'investigació històrica. Des dels necessaris protocols notariais o plets judicials, fins a un llibre de comptes, registres parroquials, capatrons de peita, padrons de riquesa, capbreus senyorials, memorials per a la requesta d'honors i privilegis o sumària de testimonis.

Com és lògic, més de la meitat del temps dedicat a la investigació s'ha centrat en la consulta de l'Arxiu del Comtat de Ròtova, un repositori arxivístic estructurat en famílies i territoris que mereix altres investigacions o treballs monogràfics. Aquest fons ocupa actualment uns 21 discs compactes i 25.000 fotogrames. La recerca que presentem s'ha centrat en els lligalls seriatos *Escrivà, vincte de Faus, Benifallim, Benirredrà, Favara, Pego i Comtat de Ròtova*.

L'itinerari seguit per les fonts manuscrites documentals ha tingut una parada important en l'Arxiu del Regne on s'ha treballat especialment en les seccions de *Manaments i empires, Escrivanies de cambra, Reial Audiència i Protocols notarians*. En el Archivo Histórico Nacional hem consultat les proves per a l'ingrés en l'Orde Montesa de don Cir Escrivà i Martínez de la Raga així com la sol·licitud d'un títol de Castella efectuada per don Llorenç Escrivà, baró de Senija, a finals del segle XVIII. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Consell d'Aragó, hem certificat la concessió de diferents títols i honors a la persona de don Francesc Escrivà durant la segona meitat del segle XVII.

Els temps dedicat a altres arxius ha estat secundari però no per això menys important. Cal destacar, en eixe sentit, les consultes fetes a l'Arxiu de Protocols notarians del Patriarca, l'Arxiu Diocesà de València o l'Arxiu Municipal de Pego.

Explicitem a continuació les fons manuscrites consultades:

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Històric de la ciutat de Gandia

AHCG, **Fons del Comtat de Ròtova**, Benifallim, lligall 1.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 2, núm. 7.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 2, núm. 24.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 2, núm. 26.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 3, núm. 2.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 4, núm. 4.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 4, núm. 7.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, lligall 9, núm. 4.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 18.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 21.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 27.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 36.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 43.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 1, núm. 46.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 2, núm. 1.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 2, núm. 7.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 2, núm. 10.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 3.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benirredrà, lligall 4, núm. 9.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Capbreus i establiments de Benifallim.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Comtat de Ròtova, lligall 1.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Comtat de Ròtova, lligall 2.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Comtat de Ròtova, lligall 3, núm. 12.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Documents diversos, 3, núm. 20.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 9, núm. 14.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 9, núm. 14.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 9, núm. 40.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 4.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 5.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 8.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 14.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 16.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 26.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 31.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 40.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 10, núm. 49.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 11.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 7.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 12.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 13.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 16.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 19.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 22.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 23.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 37.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 41.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 42.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 12, núm. 47.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, núm. 7.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, núm. 8.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, núm. 16.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, núm. 28.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 14, núm. 3.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 14, núm. 13.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 14, núm. 14.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 15, núm. 3.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 15, núm. 5.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 15, núm. 7.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 16, núm. 13.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 17, núm. 10.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 3.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 5.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 6.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 7.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 8.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 9.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 10.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 12.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 13.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 23.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 25.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 26.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 46.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 51.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 2, núm. 19.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Índex.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Mèrita, Diversos, 1.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Pego, lligall 6, núm. 14.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Recull d'obra impresa i escuts.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Ròtova, lligall 1, núm. 21.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Rovira, Documents diversos, II.
AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Rovira, Documents diversos, III.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Rovira, Noblesa.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Títol de comte de Ròtova.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Vincle de Faus, part 1a, núm. 17.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 7.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 15.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 16.

AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 20.

AHCG, **AB-483/12.**

AHCG, AB- 488.

AHCG, AB-494.

AHCG, AB-498.

AHCG, AB-509.

AHCG, **protocols notarial**s de Josep Bayona, DA-110, any 1740.

AHCG, protocols notarial's de Josep Bayona, DA-111, any 1743.

AHCG, protocols notarial's de Miguel Bayona, DA-121, any 1744, 1746.

AHCG, protocols notarial's de Miguel Bayona, DA- 124, any 1760.

AHCG, **Arxiu parroquial de Benirredrà**, MP-82.

Arxiu del Regne de València

ARV, **Generalitat**, llibre 4828.

ARV, **Escrivanies de Cambra**, any 1709, exp. 9.

ARV, Escrivanies de Cambra, any 1714, exp. 5.

ARV, Escrivanies de Cambra, any 1749, exp. 75.

ARV, Escrivanies de Cambra, any 1755, exp. 73.

ARV, Escrivanies de Cambra, any 1755, exp. 75.
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1789, exp. 103.
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1790, exp. 211.
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1809, exp. 8
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1822, exp. 48.
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1827, exp. 145.
ARV, Escrivanies de Cambra, any 1828, exp. 11.

ARV, **Reial Audiència**, part 3a, núm. 2.378.
ARV, Reial Audiència, part 3a, núm. 2.906.
ARV, Reial Audiència, Processos, part 3a, núm. 3.561, any 1704.
ARV, Reial Audiència, Sentències, caixa 385, exp. 399.
ARV, Reial Audiència, Sentències, caixa 388, exp. 1.361.

ARV, **Manaments i empires**, any 1649, llibre 4t, mà 35.
ARV, Manaments i empires, any 1695, llibre 2n, mà 12.
ARV, Manaments i empires, any 1698, llibre 1r, mà 11.
ARV, Manaments i empires, any 1698, llibre 2n, mà 17.
ARV, Manaments i empires, any 1698, llibre 3r, mà 35.
ARV, Manaments i empires, any 1698, llibre 2n, mà 17.
ARV, Manaments i empires, any 1699, llibre 1r, mà 10.

ARV, **Reial Justícia**, llib. 784.
ARV, Reial Justícia, llib. 785.

ARV, **protocols notarial**s de Francesc Causes, sign. 5823, any 1726.
ARV, protocols notarial s d'Antoni Seguer y Pertusa, sign. 7876, any 1743.
ARV, protocols notarial s de Francisco Macià Gilabert, sign. 6471, any 1745.

ARV, protocols notarians d'Antoni Seguer y Pertusa, sign. 7879, any 1746.

ARV, protocols notarians d'Antoni Seguer y Pertusa, sign. 7882, any 1749.

ARV, protocols notarians de Joseph Fabra, sign. 5609, any 1764.

ARV, protocols notarians de Joseph Fabra, sign. 5610, any 1765.

ARV, protocols notarians de Joseph Fabra, sign. 5615, any 1770.

ARV, protocols notarians de Joseph Fabra, sign. 5619, any 1774.

ARV, protocols notarians de Joseph Fabra, sign. 5620, any 1775.

ARV, protocols notarians de Francisco Vicente Alfonso, sign. 4709, any 1788.

ARV, protocols notarians de Timoteo Ferris, sign. 5716, any 1809.

ARV, protocols notarians d'Antonio Zacarés, sign. 8224, any 1822.

ARV, protocols notarians de Jaime Zacarés, sign. 9741, any 1824.

Arxiu diocesà de València

ADV, **Fons parroquials**, Dénia, Quinqui libri 1700-1712.

ADV, Fons parroquials, Gandia, Quinqui libri 1709-1718.

ADV, Fons parroquials, Gandia, Quinqui libri 1745-1754.

ADV, Fons parroquials, Palma, Quinqui libri 1603-1699.

ADV, Fons parroquials, Pego, Quinqui libri 1662-1697.

ADV, Fons parroquials, València: Sant Esteve, Libro de bautismos y confirmacions, 1707-1725.

ADV, Fons parroquials, València: Sant Esteve, Libre de baptismes 1783-1787.

ADV, Fons parroquials, València: Sant Esteve, Llibre de matrimonis 1744-159 bis.

ADV, Fons parroquials, València: Sant Esteve, Llibre de matrimonis 1767-1772.

ADV, **Fons digitalitzats**, Favara: visita pastoral 1607.

ADV, Fons digitalitzats, Favara: autorización establecimiento de tierras 1751.

ADV, Fons digitalitzats, Favara: auténtica reliquia, 1767.

ADV, Fons digitalitzats, Favara: erección como vicaría perpetua.

ADV, Fons digitalitzats, Benirredrà: Llibre racional 1722-1747.

ADV, Fons digitalitzats, Benirredrà: Racional 1785-1803.

ADV, Fons digitalitzats, València-Campanar, Memòries de la parròquia XVII-XX.

Arxiu de protocols notarians del Patriarca de València

APPV, protocols notarians de Mateu Ferrer, R. 8.409, any 1690.

APPV, protocols notarians de Josep Colomer, R. 7618, any 1713.

APPV, protocols notarians de Josep Blanes, R. 9925, any 1739.

APPV, protocols notarians de Pedro Millera y Sessé, R. 3331, any 1756.

APPV, protocols notarians de Pedro Millera y Sessé, R. 3334, any 1759.

APPV, protocols notarians de Pedro Millera y Sessé, R. 3335, any 1760.

APPV, protocols notarians de Pedro Millera y Sessé, R. 3352, any 1777.

Arxiu municipal de Pego

AMP, **Fons parroquial**, Casaments, any 1627, any 1693.

AMP, **Secció I**, Grup I, Llibre de Béns de 1675.

Arxiu de la Corona d'Aragó

ACA, **Consell d'Aragó**, lligall 912, núm. 1.

ACA, Consell d'Aragó, lligall 916, núm. 44.

ACA, Consell d'Aragó, lligall 926, núm. 107.

ACA, Consell d'Aragó, lligall 880, núm. 43.

ACA, **Diversos**, Sástago, 209, lligall F, núm. 37.

Archivo Histórico Nacional

AHN, **Consejos**, núm. 4652, any 1800, exp. 25, núm. 16, 17.

AHN, Consejos, ll. 2759-E, any 1797.

AHN, Consejos, núm. 19998, any 1797, exp. 1.

AHN, **Nobleza**, Osuna, c.761, d. 17.

AHN, Nobleza, Osuna, c.759, d. 61.

AHN, Nobleza, Osuna, llig. 1.249.

AHN, Nobleza, Osuna, protocols notarial de Jacint Josep Todo, llig. 1163.

AHN, **OM-Caballeros de Montesa**, exp. 178.

AHN, OM-Caballeros de Montesa, exp. 385.

AHN, OM-Expedientillos, núm. 15137.

Archivo ducal de Medinaceli

ADM, **Casa Aitona**, Sección Montcada, sign. L-183.

ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-175.

ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-1662, llig. 1, núm. 40.

ABREVIATURES UTILITIZADES

ACA, Arxiu de la Corona d'Aragó

ADM, Archivo del ducado de Medinaceli

ADV, Arxiu Diocesà de València (Servei diocesà d'arxius parroquials de València)

AHCG, Arxiu Històric de la ciutat de Gandia

AHN, Archivo Histórico Nacional

AMP, Arxiu Municipal de Pego

APPV, Arxiu de protocols notariais del col·legi del Patriarca de València

ARV, Arxiu del Regne de València

CAPÍTOL I

ELS ORÍGENS: JOAN ESCRIVÀ (1583-1662), MERCADER DE LA BARONIA DE BENIARJÓ

Els orígens de la casa dels comtes de Ròtova cal situar-los a la Font d'en Carròs, lloc on visqueren els seus avantpassats durant el segle XVI i bona part del XVII. L'ascendència de don Llorenç Escrivà Martínez de la Raga, primer comte, apunta per línia directa ascendent a la persona de Joan Escrivà, mercader de Beniarjó, que va nèixer aproximadament l'any 1583, segurament a la Font d'en Carròs, i va morir a Beniarjó l'any 1662. Beniarjó es conegut sobretot per haver sigut durant el segle XV la senyoria del famós poeta Ausiàs March. Tanmateix, en l'època en què va viure Joan Escrivà, la baronia estava en mans dels Montcada; en concret, de don Francesc Folch de Cardona, primer marquès d'Aitona.

Coneixem algunes dades biogràfiques sobre Joan Escrivà a través de fonts indirectes com ara que, en un inventari realitzat al segle XIX de l'arxiu familiar, apareixen referències de documents sobre la seua persona. Així, Francesc Escrivà, fill de Miquel, de la Font d'en Carròs, atorgava una escriptura de donació de matrimoni en favor del seu fill, Joan, davant el notari Miquel Mira de la Font en 21 de juny de 1609. Amb aquest acte jurídic, el pare del nuvi intentava garantir la viabilitat de la nova unitat familiar i dels

descendents amb la donació de diferents cases i terres ubicades tant en la vila com en el terme de la Font. Eixe mateix dia s'atorgaven cartes matrimonials entre Joan Escrivà i la seua futura esposa, Francesca Estruch, donzella.²¹ Tenim un Francesc Escrivà de la Font d'en Carròs que l'any 1609 va declarar davant de les autoritats l'adopció d'una xiqueta morisca de nom Àngela, de 4 anys d'edat.²²

Segurament, poc després del casament, el jove matrimoni decidia establir-se al veí Beniarjó; un lloc ple d'oportunitats per a prosperar ja que els moriscos havien deixat abandonades terres pròsperes i cases bones mentre que, a la Font d'en Carròs, per ser una comunitat de cristians vells, no se n'oferien aquest tipus de béns. De fet, diferents llauradors de la Font s'aveïnaren a Beniarjó segons els registres parroquials que van de l'any 1580 fins al 1615.²³ També, algunes de les cases dels antics moriscos de Beniarjó van ser venudes a llauradors de la Font.²⁴ Els administradors del marquès d'Aitona, senyor de la baronia de Beniarjó, eren partidaris d'afavorir al màxim la repoblació venent les cases dels antics moriscos molts barates i a pagar a llargs terminis.²⁵ Però també de rebaixar la partició de fruits encara que, en el cas de la canyamel, es matenia l'antiga partició. Els agents repobladors van repartir entre els nous colons un total de 2.452 fanecades.

²¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 604.

²² *Listado de morisquillos*. Base de dades d'Ignasi Gironés. (<http://www.ignasigirones.com/base-de-datos/>) En el cens de la Generalitat de l'any 1646 a la Font d'en Carròs apareixen dos persones amb el nom de Francesc Escrivà com a propietaris de sengles cases en ARV, *Generalitat*, llibre 4828, pàg. 134.

²³ Abel Soler, *Beniarjó. Poble de la Safor i senyoria d'Ausiàs March*, Ajuntament de Beniarjó, 2007, pàg. 138.

²⁴ ADM, Casa de Aitona, Sección Montcada, sign. L-183/1, "Memoria de las casas que se han vendido en Beniarcho y quienes se han vendido", (AHCG, Microfilm FJ 22, fol. 395.) Dec la localització del document a Vicent Mahiques Roig. Així, la casa de Gaspar Lopo es va vendre a Pere Sala per 30 escuts i la de Jeroni Redova a Damià Boïgues per 13 escuts.

²⁵ *Ibidem*, fol. 137.

En els primers dies de l'any 1610 a Beniarjó es van distribuir 54 cases d'antics moriscos a idèntic nombre de famílies de pobladors entre les quals no estava la de Joan Escrivà però sí que es van vendre dos cases a dos persones de cognom Escrivà. Miquel Escrivà comprava, per quatre escuts, una casa molt roïna que havia pertangut a Jeroni Esa Porru i Pere Lluís Escrivà pagava 22 escuts per la casa de Joan Janet.²⁶

D'altra banda, el 17 d'abril de l'any 1610 es concedia l'escriptura de capitulació i concòrdia o capítol de nova població de la baronia de Beniarjó i del lloc de Pardines en l'aula del castell de Beniarjó.²⁷ Una de les parts estava representada per don Pere de Montcada, procurador i fill del senyor de la baronia, don Gastó de Montcada, i l'altra part era una relació dels nous pobladors –segurament els prohoms del poble i caps de família- entre els quals no figurava el nostre personatge.²⁸

Tanmateix l'any 1627 ja hi vivia perquè en el capbreu de la baronia apareix Joan Escrivà com un dels habitants que declarava casa i terres. I en la presa de possessió de la baronia de l'any 1635 efectuada per don Vicent Pardo de la Casta, curador del marquès d'Aitona, el mercader Joan Escrivà és un dels vassalls que es va constituir en l'església per a retre fidelitat i homenatge al senyor.²⁹ A l'església de Beniarjó també es casava, el 4 de

²⁶ *Ibídem*, fol. 144.

²⁷ ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-175/1, "Copia de la escritura de capitulación, y concordia, eo capítulos de nueva población de la baronía de Beniarjó, y lugar de Pardines", (s.f.), (AHCG, Microfilm FJ 13, fol. 99.)

²⁸ No sembla una relació completa dels vassalls si tenim en compte que es van repartir i establir 54 cases. Per tant, podria tractar-se del Consell Particular de la baronia. Els assistents a la capitulació eren: Francesc Cortés, Pere Blasco, Damià Boïgues, fuster, Joan Ramírez, sastre, Pere Soler dit el menor, sastre, Vicent Morant, el menor, Lluís Morant, Benet Costa, Francesc Martínez, Pere Rigó, Gaspar Tortosa, Nicolau Cabrera, ferrer, Lluís Escrivà, Jeroni Morant, Miquel Joan Morant, Francesc Alòs i Lluís Soflà.

²⁹ ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-166-2, llig.1, núm.40. (AHCG, Microfilm FJ 3).

febrer de 1636, la seua filla Esperança amb Josep Vidal, de Palma, fill de Jeroni i de Maria Anna Vidal.³⁰

Encara que en un primer moment Joan Escrivà i Francesca Estruch vivien al carrer de Baix aviat van comprar una altra casa al carrer de l'Església amb un pati annex al límit del qual passava la séquia mare de Gandia. Aquest rec unia la part posterior de tota una sèrie de cases amb els anomenats sis horts tancats: una mena de jardins particulars, dins del clos de la muralla, i a tocar del riu Serpis. Aquestes hortes regaven directament de la séquia mare i tenien una sèrie de privilegis de reg.³¹ De fet, en els inventaris de la família es descriu aquesta propietat com un marge plantat de moreres amb una boca de séquia. Els diferents elements assenyalats: casa, pati i hort tancat, configuren l'habitatge d'un llaurador ric.

Tot i que no disposem de més dades sobre l'espai domèstic, l'estructura descrita anteriorment i el preu en què va estar valorat l'immoble l'any 1675, unes 1.500 lliures, revetllen l'important nivell de riquesa assolit pel propietari.³² Cal assenyalar que, al costat de la casa, carreró enmig, vivia el ciutadà Pau Gregori, acabalat mercader també i tractant de cavalleries. El seu fill advocat casaria amb una filla del marquès del Ràfol. La dona de Gregori, Josepa Estruch, podria ser familiar de Francesca Estruch, esposa de Joan Escrivà. Els Gregori mantindran un estret vincle amb els Escrivà per a qui treballaran com a procuradors i advocats.

³⁰ ADV, *Fons Parroquials*, Palma, *Quinqui Libri* 1603-1699, fol. 114.

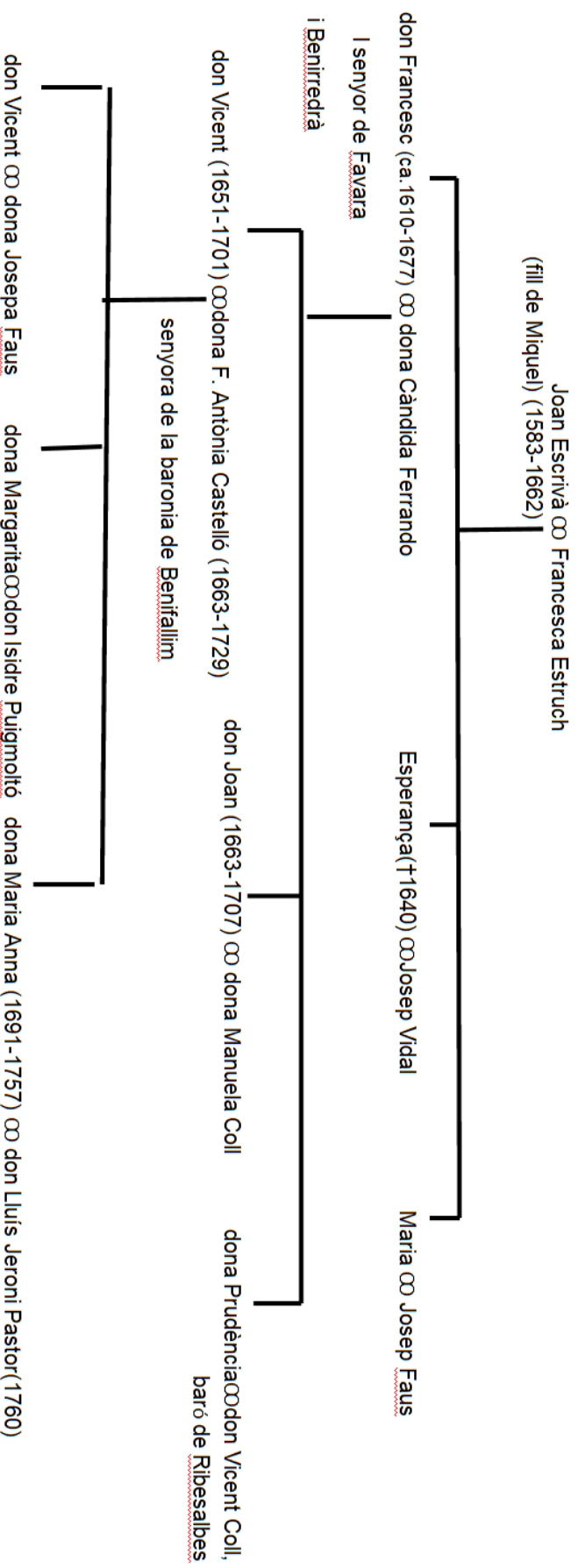
³¹ Abel Soler, *Beniarjó...*, pàg. 37.

³² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 41, fol. 402.

Tornant al personatge objecte del nostre estudi, Joan Escrivà va poder reunir al llarg de la seua vida una fortuna important que va permetre als descendents protagonitzar un important procés d'ascensió social en l'antic Regne de València. Així doncs, en un informe que signava el virrei de València l'any 1658 s'assegurava que Joan Escrivà era: "un labrador rico". D'altra banda, el justícia de la baronia de Beniarjó afirmava en un memorial d'aquell any que Joan tenia un patrimoni valorat en 80.000 ducats i que era familiar de la Inquisició.³³

³³ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 912, núm.1.

FAMÍLIA ESCRIVA (1a part)

CARACTERÍSTIQUES I ABAST DELS NEGOCIS. LES ESTRATÈGIES INVERSORES

Podem aproximar-nos de manera bastant objectiva i real al patrimoni immobiliari que posseïa Joan Escrivà a partir de dos capbreus senyorials atorgats a Beniarjó. Però també podem documentar altres tipus de béns i en diferents territoris, a partir de fonts indirectes com ara el testament, la fundació d'un vincle per part del fill o els inventaris dels descendents. Amb aquestes dades, tot i les cauteles necessàries, examinarem els tipus d'inversions que havia realitzat així com la tipologia del seus negocis.

Pel que fa als orígens de la seua riquesa, es fa complicat esbrinar com, i per què, durant les dècades posteriors a l'expulsió dels moriscos, alguns llauradors benestants, mercaders i cavallers de l'àrea d'influència del ducat de Gandia havien pogut reunir fortunes importants que els havia possibilitat convertir-se en creditors de nobles i de viles importants. És a dir, quin era l'origen dels diners aconseguits per personatges com Enric de Miranda d'Oliva, Pasqual Castillo de Bellreguard, Josep Faus d'Ador, Antoni Almúnia de Gandia o el mateix Joan Escrivà. Els descendents de tots aquests personatges ingressaran en les files de la noblesa titulada durant el segle XVII i el XVIII.

Segurament van jugar a favor d'ells diferents factors entre els quals cal subratllar la pròpia vàlua o perícia personal i la capacitat d'adaptació a les diferents conjuntures econòmiques. De fet, dels onze bancals (45,45

fanecades) que declarava Joan Escrivà l'any 1627 a Beniarjó, cinc (25,59 fa) els havia comprat a altres llauradors. Alguns historiadors expliquen l'origen de la fortuna d'aquests llauradors mercaders amb el fet que, arran de l'expulsió dels moriscos, es van apropiat d'una important quantitat de terra fèrtil als seus pobles davant la manca de pobladors i les necessitats dels senyors de tenir persones de confiança al capdavant de les seues senyories.³⁴ La bona gestió de la renda agrària obtinguda portaria aquests prohoms a invertir en altres sectors com ara el mercat dels censals i la compra venda de cavalleries. Aquesta seria la raó adduïda per a explicar el cas dels Almúnia -senyors del Ràfol i Castellonet-, dels Gregori de Beniarjó però també de la família Faus d'Ador.³⁵

Altre factor a tenir en compte en el cas dels Faus, dels Escrivà i dels Gregori era la delicada situació econòmica que travessava el seu senyor, el marquès d'Aitona, circumstància que els va possibilitar accedir a l'administració, explotació i compra de rendes senyorials. L'historiador Vicent Mahiques ha documentat l'endeutament de la Casa d'Aitona ja durant la segona meitat del segle XVI amb un deute superior a les 10.000 lliures.³⁶ L'expulsió dels moriscos precipità la fallida de la hisenda senyorial ja que l'any 1612 els veïns de Palma i Ador havien aconseguit una sentència de la Reial Audiència segons la qual se'ls adjudicava les particions de fruits i emoluments

³⁴ La historiadora Isabel Morant afirma que en el ducat de Gandia una minoria de llauradors va poder obtenir quantitats ingents de terra abandonada per moriscos ja que el duc de Gandia per pagar deutes o a determinats servidors, lliurà terra exempta de càrregues feudals. Isabel Morant, "La societat valenciana del segle XVIII. Canvi i conflicte", dins *L'època borbònica fins a la crisi de l'antic règim*, coor.gen. d'Ernest Belenguier, Barcelona, Edicions 62, 1990, pàg. 112.

³⁵ Vicent Mahiques Roig, *Entre senyors, frares i bandolers. Notícia de l'antic terme general del castell de Palma en el segle XVII*, CEIC Alfons el Vell, 2006, pàg. 123 i Abel Soler, *Beniarjó. Poble...*, pàg. 142.

³⁶ *Ibidem*, pàg. 177.

del senyor a canvi de pagar-li una tercera part i destinar la resta al pagament de les pensions dels censals carregats pel marquès.³⁷

Cap a l'any 1638, les baronies del marquès es trobaven segrestades per la Audiència de València per tal de poder fer front als deutes contrets. Aquell any, el marquès dirigia un memorial al Consell d'Aragó perquè la casa de la senyoria i el castell de Beniarjó estaven en completa ruïna.³⁸ L'arrendador del lloc es negava a viure-hi i es veia obligat a llogar una altra casa on poder emmagatzemar els fruits dominicals. La despesa d'aquest lloguer era repercutida en el preu de l'arrendament de la baronia. Així les coses, el marquès demanava al rei que, de les rendes del segrest, es destinara la quantitat necessària per a poder reparar la casa de la senyoria i el castell de Beniarjó - segurament en perjudici dels seus creditors- perquè, de no ser així, suposaria un dany greu per a la seua casa i patrimoni.

La delicada situació econòmica dels Montcada potser explica tota una sèrie de vendes de serveis i administracions que van afavorir els vassalls millor posicionats. Per exemple, l'any 1656 el marquès alienava les Corts o escrivanies de les baronies de Beniarjó i de Palma i Ador en favor de Joan Escrivà. O, anys més tard, concretament en 1661, el procurador del marquès, don Isidre Matheu, signava una llicència a favor del fill de Joan, don Francesc Escrivà, per tal que aquest poguera construir una almàssera en la baronia de Beniarjó.

³⁷ Carme Pérez Aparicio, "Reivindicaciones antiseñoriales en el País Valenciano. De la Segunda Germanía a la Guerra de Sucesión", *Estudis: Revista de historia moderna*, 24, 1998, pàg. 265 i 278.

³⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, llig. 880, núm. 43.

En el cas dels Escrivà, una de les adquisicions més reculades en el temps que tenim documentada se centra en la compra de propietat rústica. I potser això apunta a uns possibles orígens de llaurador propietari de Joan Escrivà abans de dedicar-s'hi al comerç. Així, l'any 1629 Joan Escrivà comprava a Onofre Ferriol i a la seua dona, Maria Anna Tarrazona, deu jornals de garroferar ubicats en la baronia de Palma i Ador per un preu de 230 lliures.

De totes maneres, podem analitzar i accedir al patrimoni immobiliari de Joan a partir de dos capbreus atorgats a la baronia de Beniarjó en diferents moments del segle XVII. Com que aquests instruments jurídics tenien una clara finalitat fiscal, els escrivans implicats fan un inventari bastant detallat i rigorós dels béns sitis de cada vassall, és a dir, de les cases i les terres que usufructuaven. El primer capbreu data de l'any 1627 i les confessions patrimonials de cada vassall es van fer davant del cavaller Martí de Lorbes que era el procurador del marquès d'Aitona i jutge nomenat per a aquesta matèria.³⁹

En aquest document s'anoten els diferents béns i s'especifica el gravamen a aplicar depenent de la naturalesa, és a dir, els paràmetres que s'han d'aplicar tant a les cases com a les terres, pel representant senyorial, per tal de gravar la riquesa dels vassalls. El segon capbreu és de l'any 1651 i s'intitula "Rebedor eo registre d'establiment de capbreu".⁴⁰ En aquest ocasió, actuava com a jutge delegat Vicent Minyana mentre que el notari Bartomeu Lorente protocol·litzava tots els actes. En aquest capbreu, a diferència de

³⁹ ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-175-1, (s.f.), (AHCG, Microfilm FJ 13, fol. 201)

⁴⁰ *Ibídem*, " Rebedor eo registre dels establiment de nou fets als vehins y habitants de la present baronia del castell de Beniarjó...", fol. 39, (Microfilm FJ13, fol. 169)

l'anterior, s'anota a cada vassall la quantitat final que ha de pagar pel patrimoni que posseeix.

Així les coses, l'any 1627, Joan Escrivà confessava tenir una casa en el carrer de Baix que fitava per un costat amb la muralla i per la qual pagava un cens de 20 sous. Pel que fa a les terres, la superfície es mesurava en fanecades i canyes i es repartia entre terres de regadiu i de secà. Les terres d'horta tributaven a tres i dos sous per fanecada – depenent de la partida- mentre que les de secà a nou diners.

En les partides del Fil de Pardines, de Barato i d'Hortets, de terra horta, el mercader de Beniarjó era propietari d'aproximadament 22 fanecades⁴¹ repartides en cinc bancals.⁴² Pel que fa als conreus d'aquestes, en alguna parcel·la se'ns indica que estaven voltades de morera. La terra declarada a la partida de l'Alfàs, que també era horta, tributava una mica menys, a dos sous la fanecada. En aquesta cas, pel que podem deduir, es tractava de morerars espessos i no en garlanda. Escrivà hi posseïa 15,635 fanecades distribuïdes en tres bancals. Per últim, la terra secà estava conformada per 7,815 fanecades i en dos de les tres parcel·les s'especifica que estaven plantades de vinya. En total, Joan Escrivà procurava unes 45,45 fanecades en la baronia on vivia.

Com hem dit, l'any 1651 s'efectuava un altre capbreu de les cases, terres i possessions que tenia sota senyoria directa el marquès d'Aitona. Escrivà exposava els seus béns davant el jutge delegat i, segons la documentació,

⁴¹ Una canya valenciana es comprenia de 4,1554 m². Una fanecada estava conformada per 200 canyes.

⁴² Les partides situades des del riu d'Alcoi fins a la mar eren considerades pels agents senyorials com de millor qualitat que les de l'Alfàs que estaven entre el riu i la part de Palma i Ador. Abel Soler, *Beniarjó...*, pàg. 293.

l'augment patrimonial era significatiu.⁴³ Es declaraven tres cases al poble, la principal, és a dir, la residència del declarant, es trobava en la plaça, davant del campanar i de l'església local. Una casa, que com hem vist al principi, donava a dos carrers públics. En la mateixa plaça, davant de l'anterior i, per tant, gairebé a tocar de l'església, en tenia una altra. I, per últim, la casa declarada l'any 1627, en el carrer de Baix i junt a la muralla també s'anotava en el capbreu.

Pel que fa a la terra de regadiu es comptabilitzen un total de 67 fanecades en la partida de Pardines i en la de l'Alfàs. Respecte el secà, la terra s'ubicava tant en la partida de l'Alfàs com en la dels Secans i en posseïa un total de 54 fanecades. Així les coses, el salt en la possessió de la terra respecte l'any 1627 era important. En un període de temps de 24 anys, el mercader havia passat de tenir 45,45 fanecades a 121 i, això, sense comptar ni valorar la propietat rústica que tenia a altres llocs com ara a Gandia i a Palma i Ador.

Durant aquest temps, amb alguns canvis, es manté l'especialització de conreus depenent de la partida. En la de Pardines, que era d'horta, només s'especifica que hi ha algunes moreres segurament perquè rodaven el camp o feien garlanda i, per tant, podem deduir que en aquesta zona del terme es produïa cereal. Pel que fa la partida de l'Alfàs, les parcel·les d'horta són de "moreres" però també de vinya, conreu que, en aquest cas, es regava regularment. En la partida dels Secans tenim parcel·les de moreres i

⁴³ ADM, Casa Aitona, Sección Montcada, sign. L-175/1, " Rebedor eo registre dels establiment de nou fets als vehins y habitants de la present baronia del castell de Beniarjó...", fol. 39, (AHCG, Microfilm FJ13, fol. 169)

d'oliveres. I, per últim, també hi havia terra de secà a la partida de l'Alfàs en la qual es plantava vinya i un bancal de tres fanecades de garroferes.

Els préstecs a les universitats i als particulars

De totes maneres, la principal activitat econòmica de Joan - dins de la genèrica ocupació de "mercader"- va ser la de creditor. Entre els béns que van heretar els seus descendents apareixen sobretot productes de crèdit com censals comprats a viles properes però també a particulars. Les quantitats prestades pel mercader de Beniarjó a viles com Gandia són importants ja que abasten en alguns casos les 4.500 lliures.

El censal va ser el producte financer més popular durant el segle XVII i un dels principals instruments del finançament agrari. Es tractava d'un préstec de diners a un interès variable al voltant del 5%. Depenent de la quantitat prestada, el deutor havia de pagar la pensió en una única paga anual o en dos terminis. En el censal comprat a particulars s'imposaven garanties que gairebé sempre solien ser terres o cases. De vegades, el censal s'originava quan es venia un producte i el comprador no tenia diners; així les coses, el venedor es convertia en creditor del comprador.

Una de les característiques clau del censal era que el deutor no estava obligat a tornar el diners lliurats sempre que pagara la pensió establida. La càrrega creditícia solia passar de pares i fills i, d'aquesta manera, el préstec podia estar actiu durant segles. A més a més, el posseïdor del préstec – el creditor- el podia vendre a un tercer mitjançant un acte de venda i

transportació en què el deutor continuava essent el mateix i el que havia canviat era el propietari del censal.

Alguns dels censals concedits per Joan, i que seran heretats pels seus descendents, van possibilitar la cimentació de la fortuna familiar en assegurar uns ingressos estables i sucosos. En el cas de la vila de Gandia, el seu síndic, Francesc Audifret, carregava un censal de 4.500 lliures el 30 de desembre de 1655 a favor de Joan Escrivà que disposava d'aquests diners en comptants a sa casa.⁴⁴ L'acte l'autoritzava el notari Valentí Estop i l'operació comptava amb la llicència pertinent de don Francesc Carles de Borja, marquès de Llombai, i fill primogènit del duc de Gandia.

Paga la pena parar-se a analitzar les condicions en què es va produir aquesta operació de crèdit ja que la documentació ens deixa entreveure unes relacions fluïdes i de confiança entre les autoritats gandianes i el mercader de Beniarjó amb precedents de l'any 1653, com veurem. El context en què es van tancar la compra venda del préstec esmentat ens revetla el poder assolit pels censalistes del moment per a negociar amb avantatge. En aquest cas concret, Joan Escrivà es va reunir amb el notari Pere Monge i Tamarit i Jaume Valentí Estop, notari de la vila de Gandia en casa d'aquest últim on Estop li va proposar si volia donar 2.000 lliures a censal a la vila.⁴⁵ En cas afirmatiu, a aquest censal se li unirien altres 2.000 lliures que Gandia devia a Escrivà arran d'una lletra de canvi formalitzada l'any 1653 que va ser l'any de la pesta.

⁴⁴ Santiago La Parra López, *Los Borja y los moriscos (Repobladores y "terratenientes" en la Huerta de Gandia tras la expulsión de 1609)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1992, pàg. 237.

⁴⁵ AHCG, AB-487/33.

Una manera d'atreure el mercader va ser que la vila li regalava 410 lliures com a premi per accedir a canviar la seua lletra de canvi de 2.000 lliures en un censal i haver prestat unes altres 2.000 lliures. Joan Escrivà va aportar 90 lliures més al censal i, d'aquesta manera, l'operació del carregament del crèdit es tancava en 4.500 lliures. És a dir, Gandia s'havia endeutat en 410 lliures més sense haver rebut els diners però aconseguia finiquitar dos lletres de canvis.

Una vegada finalitzat el tracte, els dos notaris, acompanyats de dos fadrins, es traslladaren a Beniarjó, a la casa del mercader, on comptaren les lliures prestades a Gandia. De Beniarjó, la comitiva anà a Benigànim per tal de, amb les 2.000 lliures prestades per Escrivà, poder cancel·lar una lletra de canvi de la mateixa quantitat propietat de don Antoni Almúnia.

Així les coses, la vila de Gandia intentava principalment reorganitzar i sanejar el seu deute concentrant aquest en menys mans i millorant les condicions per a pagar els crèdits amb la figura del censal que tenia un interès molt més baix i uns terminis més dilatats que no la lletra de canvi.

El censal de Gandia produïa un interès del 5%; per tant, la pensió anual era de 4.500 sous.⁴⁶ Efectivament, l'any 1656, per abril, es produïa per part de la vila el primer pagament de la pensió d'aquest censal que eren 225 lliures.⁴⁷

Pel que fa al crèdit privat, Escrivà va prestar diners en forma de censals a diferents particulars de la seua àrea d'influència. Així, per documentació posterior sabem que el matrimoni d'Almoines format per Vicent Tarrasona i Isabel J. Mascarell van vendre-li un censal de 310 lliures l'any 1657. Per

⁴⁶ AHCG, *Carregament de cens...*, AB-483/12.

⁴⁷ AHCG, *Propios y arbitrios número 1 hasta el 38*, AB-488.

accedir al crèdit imposaven diferents terres i, a més a més, es comprometien a donar noves garanties transcorreguts quatre anys. Els d'Almoines havien de pagar el luïisme del dit carregament a Baptista Garcia, arrendador dels drets dominicals de Vilallonga, segurament perquè les terres imposades estarien en aquest terme.⁴⁸

D'altre producte creditici utilitzat per mercaders com Joan era el debitori. En aquest cas sembla que sempre hi havia una compra venda de béns, normalment de terres o cavalleries i que es venia al fiat. Com que el comprador no podia pagar el preu de la mercaderia que se li lliurava, abonava una quantitat determinada – pensió- fins que efectués el pagament del preu del bé com a compensació dels fruits que gaudia per l'adquisició. La diferència amb el censal era el termini de devolució del preu que solia ser de pocs mesos i en què es pagava un interès superior. Per tant, es tracta d'un préstec molt vinculat a un món rural en què els camperols, a falta d'efectiu per a poder comprar els mitjans de producció necessaris per a la seua subsistència, havien d'endeutar-se.

En quant a les obligacions, altre dels productes financers que apareix als inventaris, consistia en la confessió d'un deute mitjançant una escriptura notarial. Es tractava d'una relació jurídica en què el creditor tenia el dret d'exigir al deutor el compliment d'una prestació patrimonial valorable i, davant l'incompliment, a obtenir de manera forçosa la satisfacció d'un interès. En eixe sentit, s'assembla molt al debitori: el creditor avançava una quantitat de diners

⁴⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 500.

perquè algú pogués comprar una mercaderia.⁴⁹ En un inventari de la hisenda familiar realitzat a mitjan segle XVIII apareixia un lligall de 60 obligacions que havien atorgat diferents particulars a favor de Joan però com, pel pas de temps, havien prescrit, no s'anotaven més detalls. I, per això, podem deduir que les obligacions també eren crèdits a molt curt termini.

Per tal d'il·lustrar aquest tipus de crèdit podem analitzar un cas concret. L'any 1678 Josep Llinares i altres de Benirredrà no van poder pagar la totalitat o part de l'arrendament de la tenda i, per tant, contreien una obligació de 40 lliures que confessaven deure al senyor del lloc, don Vicent Escrivà. L'any següent, Llinares, i pel mateix arrendament, atorgava una altra obligació de 47 lliures i 2 sous. Cas semblant li passava al llaurador Francesc Isnardo que havia arrendat el forn de Benirredrà i, per no poder pagar, s'obligava l'any 1688 en 36 lliures i 11 sous a favor del senyor del lloc.

I encara quedaven les lletres de canvi molt lligades al transport i canvi de moneda per tal de comercialitzar mercaderies en diferents places o fires comercials de la península. De partida, la lletra de canvi o el canvi era un crèdit legal a curt termini que permetia transferir diners d'un lloc a un altre. El comprador de la lletra de canvi, el prestamista, ordenava a un tercer, l'agent o el corredor, que pagara els diners al prestatari en una altra plaça diferent on s'havia signat o atorgat la lletra de canvi.

Les relacions professionals amb altres mercaders que també es dedicaven al món del crèdit provocava l'intercanvi i circulació de diferents productes financers. Per exemple, Bartomeu Escrivà, de València,

⁴⁹ Manuel Ardit, *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Curial, Barcelona, 1993, vol. II, pàg. 184.

traspassava un censal de 50 lliures contra Oliva l'any 1649 a favor de Joan. Aquesta operació es duia a terme perquè Bartomeu confessava tenir una obligació de 75 lliures a favor del mercader de Beniarjó segons un acte de l'any 1641. I com que segurament, tenia dificultats – falta d'efectiu- per a pagar l'esmentada obligació, la redimia amb un censal propi. Aquest censal, per qüestions de proximitat, podia ser atractiu per a Joan Escrivà ja que implicava la vila d'Oliva. Es tractava d'un préstec antic, de finals del segle XV, però que encara restava viu. En origen va ser carregat per Miquel Sellés, mercader i procurador del comte d'Oliva i per Joan Miró, síndic de la vila, l'any 1496, a favor de Baltasar Pertusa. El censal va anar canviant de mans fins que l'any 1640 el comprava l'esmentat Bartomeu. Per raons que desconeguem, l'última pensió d'aquest censal que va pagar la vila d'Oliva fou el 4 de setembre de 1642.⁵⁰

Altres tipus d'inversions

Joan Escrivà, seguint segurament una estratègia de diversificació econòmica, va fer importants inversions en establiments industrials, propietat rústica i en serveis públics. L'adquisició d'un molí fariner al camí de l'Arbreda de la Font d'en Carròs amb terra annexa n'és un bon exemple. Es tractava d'una compra significativa amb vistes a traure una renda de manera indirecta i per la via de l'arrendament del bé a un llaurador de confiança.

⁵⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 517.

El molí, ubicat a la partida dels Molins o del Rebollet, posseïa annexes huit fanecades de moreres. A més a més, i no gaire lluny, una altra parcel·la de sis fanecades i una de quatre fanecades. Els tres trossos de terra, juntament amb el molí, formaven una heretat. L'any 1702 aquest molí posseïa dos moles de pedra, dos perpals de ferro, dos pics, un martell, a més de tots els mecanismes propis.⁵¹

El molí de la Font, que funcionava a partir de la séquia de la Foia, va canviar de mans unes quantes vegades durant el segle XVII i devia ser un bé interessant ja que el seu valor va anar apujant i els compradors eren membres de l'oligarquia local. Joan Escrivà el comprava a Antoni Boïgues, prevere d'Oliva, tant en el seu nom propi, com en el de procurador del germà, que residia a Polop. Les parts es citaven davant del notari Bartomeu Lorente el 14 de juliol de 1657 i el preu de venda s'establia en 910 lliures.⁵²

TAULA I

Evolució de la titularitat del molí de la Font d'en Carròs			
	Propietari	Comprador	Preu
4-X-1590	Magdalena Sala	Lluís Pasqual (compra venda)	-----
17-X-1599	Lluís Pasqual	Bartomeu Pasqual (compra venda)	504
2-XI-1606	Bartomeu Pasqual Armúnia	Miquel Gregori (compra venda)	600
18-VI-1610	Miquel Gregori	Pere Gregori i M.A. Pasqual (donació)	-----

⁵¹ Ibídem, fol. 732.

⁵² Ibídem, fol. 627.

1-III-1626	Pere Gregori i Maria Anna Pasqual	Joan Boigues (compra venda)	550
3-XII-1657	Joan Boigues	Joan Escrivà (compra venda)	910

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 627. (Elaboració pròpia.)

La venda del molí de la Foia de l'any 1657 va anar acompanyada de les corresponents llicències senyorials i els pagaments addicionals que gravaven les transmissions immobiliàries. En primer lloc, el duc de Gandia i comte d'Oliva, atorgava llicència per a vendre el molí a Joan Boigues el 7 de juliol de 1657. Uns mesos després -15 de novembre- la dona del venedor, Josepa Linares, signava una escriptura d'aprovació de l'operació. El 3 de desembre d'aquell any, l'administrador del comtat d'Oliva, mossén Josep Guillem, estenia una carta de pagament a favor de Joan Escrivà en la qual certificava que el comprador havia pagat 40 lliures pel lluïisme de dita operació.

Pel que fa a la compra d'administració de rendes, i com avançàvem més amunt, el 5 de desembre de 1656, don Isidre Matheu, procurador del marquès d'Aitona, don Guillem Ramon de Montcada, signava uns actes d'establiments davant del notari Pere Pau Visiedo en què venia les Corts del Justícia de la baronia de Palma i Ador i de la de Beniarjó a Joan Escrivà. En concret, s'atorgaven dos escriptures notarials, una per cada escrivania. El marquès imposava Joan un cens de 10 sous anuals per cada notaria que havia de pagar el dia de sant Joan en juny. Per la compra d'aquest dos serveis, el llaurador de Beniarjó abonava 200 lliures amb la qual cosa també se li estenia una carta de pagament.⁵³ D'aquesta manera, els Escrivà podien traure una

⁵³ AHCG, *Fons Medinaceli*, L-192/2, (AHCG, FJ35, fol. 118.2.)

exacció de l'activitat notarial exercida en aquest territori ja que la venda de les escrivanies, com no podria ser d'una altra manera, incloïa tots els emoluments, drets, privilegis i prerrogatives.

En quant a la propietat rústica, el nucli de les inversions realitzades per Joan se centrava en la baronia de Beniarjó que és on tenia fixada la seua residència la família. L'any 1655 comprava al llaurador d'aquest lloc Baptista Estruch i a la seua dona una casa i diferents terres per un valor de 940 lliures.⁵⁴ Però, sens dubte, la propietat rústica més important per les seues dimensions eren les 64 fanecades d'oliverar d'Almoines que Joan Escrivà comprava l'any 1653 a dona Isabel Chacón de Figueroa per un preu de 825 lliures. Aquesta propietat era un establiment que havia fet el duc de Gandia, al seu criat, Gonzalo Chacón, pare d'Isabel, l'any 1600.

EL NUCLI FAMILIAR ESTRICTE A PARTIR DEL TESTAMENT I D'ALTRES FONTS

Malgrat que el testament atorgat pel mercader Escrivà l'any 1659 no és gaire prolix en dades, ens permet fer-nos una idea de la situació familiar i, també, a *grosso modo*, de la posició econòmica que havia assolit el testador.⁵⁵ Cal subratllar que, malgrat la fortuna reunida, Joan, a l'hora de la seua mort, no havia aconseguit ennoblir-se.

⁵⁴ Encara que al document no especifica el nombre de fanecades, el fill de Joan era propietari de 99 fanecades, en diferents parcel·les, a la baronia de Beniarjó, que van ser valorades l'any 1675 en 1.410 lliures.

⁵⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 1, fol. 1.

Pel que fa al nucli familiar. Francesca Estruch i Joan van tenir un total de tres fills: Francesc, Esperança i Maria. Aquesta última s'havia casat amb un important mercader, Josep Faus d'Ador i, encara que son pare l'havia dotada amb motiu del seu testament, rebia un llegat de 40 lliures. A més a més, l'esmentat Josep Faus, gendre de Joan, apareixia com un dels marmessors de l'herència.

L'aliança de la família Escrivà amb els Faus d'Ador, que segurament no arrancava en aquest moment, es mantindria durant tot el segle XVII i XVIII. Una aliança que, no només s'enfortia amb els enllaços matrimonials, sinó també amb les estratègies de solidaritat envers els fills menors d'edat, el futur de les donzelles d'ambdós famílies i fins i tot la sol·licitud de mercès, com veurem. L'endogàmia recurrent practicada per les dos famílies provocarà que, a finals del segle XVIII, el primer comte de Ròtova, don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga, herete tot el patrimoni, senyoriu i vincles dels Faus.⁵⁶

Pel que fa a l'altra filla, com explicàvem, Esperança s'havia casat l'any 1636 amb Josep Vidal de Palma però quatre anys després, concretament el 27 de juny de 1640, a les 10 del matí, moria a Palma amb 29 anys d'edat.⁵⁷ Els detalls del seu funeral i la magnificència de les exèquies revelen la seua pertinença a l'elit local. Així, la jove havia rebut tots els sagraments abans de morir i havia pogut fer testament en poder del notari Francesc Luca: deixant per al bé de la seua ànima 140 lliures. Nomenava marmessors de la seua herència al pare, Joan Escrivà i al marit, Josep Vidal. La van soterrar al dia

⁵⁶ Llorenç era fill de don Miquel Escrivà i Faus i d'Antònia Martínez de la Raga i Faus. La seua àvia paterna, Josepa Faus i Pasqual, era neta de don Josep Faus, senyor de Tossalnou i Ròtova. Pel que fa a la seua àvia materna, Maria Anna Faus i Bou Penyaraja també era neta de don Josep Faus.

⁵⁷ ADV, *Fons Parroquials*, Palma, *Quinqui Libri* 1603-1699, fol. 188.

següent en una sepultura pròpia en l'altar del Crist de Palma amb l'assistència de set preveres que van cantar una vigília lletania. A més a més, es van celebrar quatre misses de *angelis* i una de cos present. Gràcies a les despeses del funeral coneixem més detalls dels actors d'aquell dia. Els familiars van pagar al rector de Beniarjó, al vicari d'Ador, al vicari i al rector de Palma, a fra Pablo, a fra Alfons i a fra Cristòfol Frigola pels seus drets i per les misses realitzades.⁵⁸

Els Vidal de Palma exercien de mercaders: Josep, que apareix com a ciutadà l'any 1672, havia aconseguit fer-se amb l'arrendament de la baronia de Palma i Ador.⁵⁹ Les relacions del testador amb el gendre, que s'havia tornat a casar, no devien ser bones perquè només llegava al net, Jeroni Vidal, 5 sous per qualsevol dret que tingués en l'herència. Per últim, cal destacar un altre familiar que apareix al testament: Francesc Escrivà, rector de la vall de Laguar. Encara que no s'especifica la filiació, el rector de la Marina podia ser germà o cosí del cap de família. Aquest rector també apareixerà com a marmessor en el testament del fill de Joan, don Francesc Escrivà l'any 1677 i exercirà de prevere de Laguar fins a l'any 1673 segons una visita pastoral de 1676.

Així les coses, Joan atorgava testament el dia 10 de maig de 1659 davant del notari Joan Vicens. Els testimonis que presenciaren la seua recepció eren Vicent Cots de Pego, Joan Tamarit de Beniflà i Josep Penadés de Beniarjó.

⁵⁸ Pel soterrament es van pagar 18 lliures, 14 sous i 1 diner, quantitat que va cobrir la capa, creu, escolà, els tocs extraordinaris de campanes, la quarta funeral de les torxes, l'encens... etc. Al convent (el de Sant Jeroni de Cotalba?) se li va pagar 11 lliures, 2 sous i 7 diners.

⁵⁹ Vicent Mahiques Roig, *Entre senyors, frares...*, pàgs. 135 i 181.

Els marmessors de la seua herència havien de ser el fill, Francesc, que era l'hereu universal, i el gendre, Josep Faus.

En quant a la sepultura, Escrivà desitjava ser soterrat en un vas funerari que posseïa davant l'altar del Sant Crist en l'església local i amortallat amb un hàbit de l'orde de sant Francesc. El dia del seu funeral volia que huit preveres li oficiaren missa de cos present, a banda de set misses cantades dedicades a les principals devocions existents en l'església del poble que eren: la Mare de Déu del Roser, el Santíssim Sagrament, el sant Crist, els sants Metges, sant Joan Baptista, sant Antoni i sant Marc.

El mercader destinava 200 lliures per a despeses de soterrament i per a deixes pietoses. En concret, d'aquesta quantitat s'havien d'esmerçar 20 lliures per a invertir en un censal amb la pensió del qual el testador instituïa una dobla, és a dir, una missa cantada que s'havia d'oficiar davant l'altar del sant Crist de Beniarjó l'aniversari de l'òbit. La missa s'havia de dir i cantar en el seu nom i en el dels seus difunts. També s'havien de pagar diverses misses de rèquiem, en sufragi de la seua ànima, en les institucions monàstiques més importants del ducat de Gandia. El convent de Sant Roc de Gandia, així com el de Sant Jeroni de Cotalba, el de Sant Domènec de Llutxent, el convent de la Mare de Déu del Pi d'Oliva i la Seu de Gandia havien de celebrar 100 misses en memòria del difunt.

La dona, Francesca Estruch, es convertia en l'hereva usufructuària de la casa on vivia el personatge així com de tots els mobles que hi havia en aquesta. A més a més, la seguretat i benestar de la viuda venien reforçats per la propietat de tres censals que sumaven un total de 5.100 lliures. Francesca

anava a poder gaudir de les pensions que en generaren durant tota sa vida sempre que no es tornara a casar i es mantiguera casta. En el moment de la mort de la dona, tant la casa com els censals, havien de tornar a l'hereu universal que era el fill, Francesc. La viuda podia disposar de 100 lliures per a pagar el seu funeral.

Si el testament va ser atorgat el 10 de maig de 1659, el 10 de febrer de 1662 es publicava a petició de l'hereu i de la vídua en la casa del difunt. Els testimonis presents a la publicació eren el rector de la vall de Laguar, Francesc Escrivà i Bertomeu Lorente, notari de Beniarjó.

CAPÍTOL II

DON FRANCESC ESCRIVÀ I ESTRUCH (ca. 1610-1677) ENRIQUIMENT, ASCENSIÓ SOCIAL I FUNDACIÓ DE VINCLES

Sens dubte, la trajectòria vital de don Francesc Escrivà i Estruch significà un salt quantitatiu i qualitatiu en el camí de l'ascensió social del clan i de la consolidació de la hisenda familiar. Pel que fa al primer aspecte, don Francesc aconseguia de la Corona, per a si i per als descendents, el títol de cavaller i també el privilegi de noblesa. A més a més, amb la fortuna reunida comprava els llocs de Favara i Benirredrà, dos senyories alfonsines que li permetien, no només exercir una jurisdicció sobre els seus vassalls, sinó obtindre unes rendes dominicals. Cal dir que la possessió d'una jurisdicció significava una important font de poder per al seu titular ja que li permetia administrar justícia i governar el territori subjecte a la senyoria. Cap al final de la seua vida, amb la fundació de dos vincles regulars, don Francesc assegurava, en l'estat i qualitat de "nobles", la conservació i perpetuïtat de la descendència.

NÚPCIES I VIDA FAMILIAR A LA VILA DE PEGO

Com hem vist, Francesc Escrivà era fill de Joan, mercader de Beniarjó, i de Francesca Estruch. El 21 de febrer de 1650, quan ja era considerat ciutadà en la documentació eclesiàstica, es casava a Pego amb Càndida Ferrando, filla d'un patrici local que, a l'igual que els Escrivà, es dedicava al negoci dels préstecs i a la compra venda de terres i cavalleries. El nuvi ja devia ser una persona gran si tenim en compte que els seus pares s'havien casat l'any 1609. En eixe sentit, potser s'aproximava més a l'edat del sogre que, a falta de fills barons, necessitava d'un gendre que gestionés i heretés clients i contactes comercials mentre que la núvia tenia 19 anys. Vicent Ferrando Torres i Isabel Banyuls Ferrando s'havien casat l'any 1627 i havien tingut dos filles: Anna (1628) i Càndida (1631).⁶⁰ Pel que sabem, Isabel havia aportat al seu matrimoni un dot de 770 lliures en forma de diferents censals.⁶¹

Centrant-nos en la família de la núvia, Vicent Ferrando havia nascut l'any 1606 a Pego i era fill de Joan i de Maria Magdalena Torres. Son pare, enquadrat en la categoria social de ciutadà, havia carregat un censal de 200 lliures, el 21 de febrer de 1632, a favor de Jeroni Rovira, rector d'Alpatró. L'any 1651 el fill comprava aquest censal a l'hereu de Rovira. Un germà de Vicent, Francesc, atorgava testament l'11 d'agost de 1644 davant el notari Jaume Vives de Pego en què deixa hereva en primer lloc a la dona, Jerònima Sanchis i, després dels dies d'aquesta, a la seua mare, Maria

⁶⁰ AMP, *Fons parroquial*, Casaments, any 1627.

⁶¹ AHCG, *Arxiu del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 40, fol. 387.

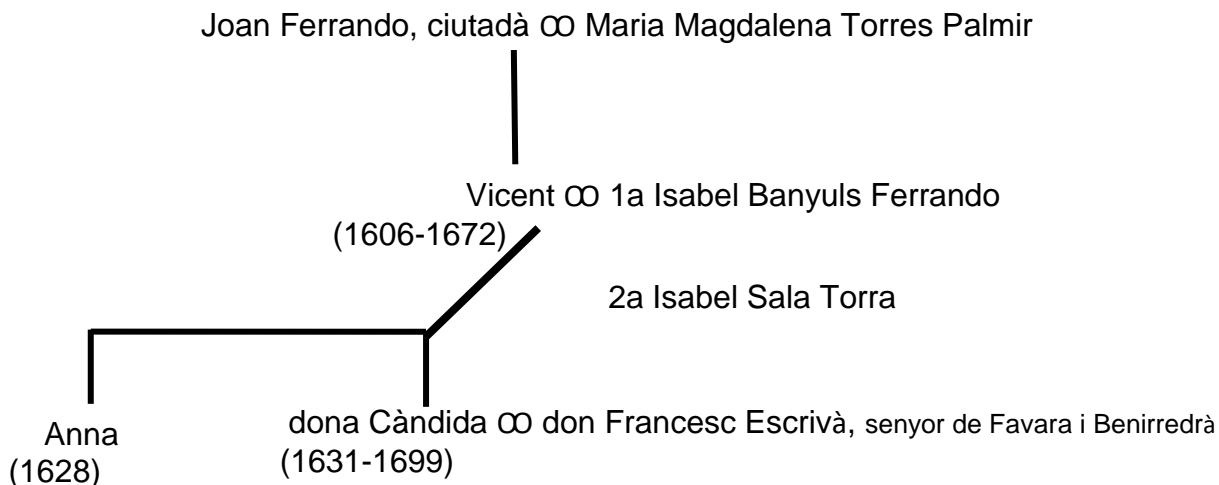
Torres. En el cas de ser morta Maria, l'herència de Francesc Ferrando havia d'anar als hereus de la mare.⁶²

Entre altres activitats lucratives, Vicent Ferrando havia comprat deute agrari en forma de censals i de debitoris. La majoria d'aquests crèdits que apareixen en un inventari familiar del segle XVIII s'havien carregat contra llauradors de Pego i, en alguns casos, contra viudes i els seus fills llauradors. A més a més, una quantitat important dels préstecs, els havia adquirit per escriptures de vendes i transportació i no per actes de carregament. Això vol dir que el mercader de Pego comprava deutes antics formalitzats en èpoques anteriors. Les quantitats mitjanes prestades per Ferrando, seguint l'inventari esmentat, estan al voltant de les 100 lliures i el període d'activitat mercantil el podem situar entre 1642 i 1672.

Amb el pas dels anys i la consegüent acumulació d'una fortuna important, el sogre de Francesc Escrivà protagonitzava l'obligada ascensió social. Durant diferents moments de la segona meitat del segle XVII exercirà diverses magistratures municipals com ara jurat o batlle de Pego. En concret, va exercir de batlle els anys 1654, 1660 i 1662. L'any 1672 ja apareixia a la documentació com a ciutadà encara que, durant la dècada dels anys 50, havia figurat als contractes notariais com a mercader. Vicent Ferrando va morir el 19 de desembre de 1672 i fou soterrat a l'endemà al convent dels Franciscans de Pego. Prèviament havia atorgat testament davant del notari Dídac Miró en què deixava 200 lliures pel bé de la seua ànima.

⁶² AHCG, *Arxiu del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fot. 603.

FAMÍLIA FERRANDO

ELABORACIÓ PRÒPIA

Amb la mort del pare, dona Càndida es convertirà en una de les dones més riques de Pego com es pot constatar en el *Padró de béns* de l'any 1675 en el qual declarava importants finques rústiques d'horta, de marjal i de secà.⁶³ També era propietària de dos forns de coure pa: un d'aquests en el carrer de l'Empedrat i, un altre, en el carrer de l'Hospital que fitava amb una casa pròpia. Per últim, dona Càndida disposava d'una sèrie de cups de vi en la placeta d'Ibàñez.

Vicent Ferrando havia accedit, mitjançant compra i segurament per execució de béns, a la propietat de diferents cases amb lots de terra la característica dels quals era que estaven gravats per censals. Per exemple,

⁶³ AMP, Secció I, Grup I, Llibre de Béns de 1675.

l'any 1652 comprava la casa de Pere Pastor en el carrer de l'Empedrat –que era un forn- gravada per un censal de 100 lliures. Maria Ribera, viuda de Josep Sendra, venia a Vicent Ferrando la seua casa l'any 1660 i un tros de marjal hipotecats per un censal de 100 lliures. L'any 1672 se li venia una casa en el carrer Campanar hipotecada des de l'any 1648 per un censal de 130 lliures. La mateixa operació es realitzava sobre una casa del Camí Reial però també en una casa del carrer Portalet (1646) i del carrer de les Torres (1650). Sembla que els antics propietaris d'aquestes cases, en no poder pagar les pensions dels censals contrets, es van veure desposseïts dels seus béns. Ferrando també comprava i venia mercaderies, d'ahí la seua classificació professional. Aquest tipus d'activitats han deixat però poc rastre documental. A partir d'un índex de l'Arxiu Familiar, l'any 1644 el veiem comprant a Vicent Pérez una porció de blat o l'any 1662 el llaurador Francesc Joan Torres davant notari s'obliga a lliurar a Vicent Ferrando tres càrregues d'oli.⁶⁴

D'altra banda, podem documentar la presència de Francesc Escrivà en la vila de Pego ja l'any 1646 quan va oficiar de padrí en el bateig d'un fill de Vicent Cots i Jerònima Tamarit. Precisament, la padrina d'aquest bateig era Anna Ferrando, la que, amb el temps, seria la seua cunyada. Cal assenyalar que Vicent Cots apareixia l'any 1659 com un dels testimonis en l'atorgament del testament de Joan Escrivà; per tant, existien unes relacions de tipus professional i econòmic entre els Escrivà i determinades persones de Pego que generaren uns vincles afectius i de solidaritat.

⁶⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Índex, fol. 146.

El matrimoni de Francesc amb una rica donzella de Pego segurament responia a algun tipus de relació professional entre els Escrivà i el pare de la núvia, Vicent Ferrando, vist que compartien el mateix tipus de negocis. De fet, els tipus de béns que apareixen en l'herència de Ferrando són molt similars als dels Escrivà: censals, crèdits i raberes de bestiar major i menor. Una fortuna que l'any 1679 va ser valorada en 13.500 lliures.⁶⁵

En efecte, tenim registrada una important relació comercial entre Vicent Ferrando i Francesc l'any 1644.⁶⁶ El 15 de setembre d'aquell any, Vicent, com a batlle de Pego, venia a Francesc una casa i importants finques rústiques a Pego per valor de 3.440 lliures. Aquesta informació prové d'una font indirecta, un inventari de béns i, per tant, no podem saber si els béns venuts eren de Vicent Ferrando o ell tant sols actuava com a batlle en la transacció –es podria tractar de béns executats a particulars de la vila o de béns senyorials del duc de Gandia, sempre necessitat de numerari. En eixe sentit, el batlle de Pego administrava tant el patrimoni senyorial com el patrimoni de la senyoria, hisendes que, de vegades, era difícil distingir.⁶⁷ Les propietats venudes l'any 1644 destaquen per la seua diversitat i riquesa; entre aquestes hi ha una casa prop de l'església, una almàssera en el raval, un corral de tancar ramat amb cinc jornals d'ametlers i garrofers i també una finca de 36 jornals de garroferes, oliveres i vinya, entre d'altres.

Pel que fa a la unió entre ambdós famílies se seguien els passos tradicionals. Vicent acudia al notari el 13 de febrer de 1650 per a constituir

⁶⁵ AHN, *Nobleza*, Osuna, c. 761, d. 17.

⁶⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 566.

⁶⁷ Evarist Caselles i Monjo, "El municipi de Pego 1690-1700. De la Segona Germania a la Guerra de Successió", en *Recerques sobre la història de Pego i la seua vall. 1*, Ajuntament de Pego i Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, pàg.73.

un dot de 3.000 lliures a la filla⁶⁸. La prosperitat assolida es pot comprovar a partir de la diferència entre els dots de l'esposa i la filla. Així, mentre Isabel Banyuls va aportar un dot al seu matrimoni de 770 lliures - quantitat que la ubicava dins el grup de l'oligarquia rural-, el dot de la filla suposava un salt qualitatiu dels nivells de riquesa, circumstància que possibilitava el seu enllaç amb algú de patrimoni semblant. Huit anys després del matrimoni de la filla, Vicent Ferrando es va casar en segones núpcies amb Isabel Joana Sala Torra de la qual sembla que no va tenir descendència ja que aquesta última feia hereu el germà.

El 21 de febrer de 1650 es celebrava la boda entre Francesc Escrivà i Càndida Ferrando amb la preceptiva llicència del vicari general de l'arquebisbat de València, don Francisco Álvaro de los Ríos. Amb anterioritat a la cerimònia, s'havien publicat un total de tres canòniques admonicions en l'església local. El doctor Joan Almúnia s'encarregava de dir la missa i de donar les benediccions nupcials. Entre els testimonis de la cerimònia apareixien els representants d'algunes famílies amb les quals s'havien establert xarxes de solidaritat i vincles de parentesc intergeneracional. Així, un dels testimonis era el cunyat de Francesc, Josep Faus d'Ador i, un altre, era Vicent Cots. El tercer testimoni era Jaume Escrivà.⁶⁹

La nova unitat familiar fixava la seua residència en una casa gran amb hort, al carrer de l'Om, en el Raval de Pegó, que segurament havia estat comprada pel nuvi. Amb el temps, Francesc adquiriria la casa del costat per tal d'engrandir la residència. Es tractava d'una casa entre mitgeres que, per

⁶⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 9, núm. 14, fol. 40.

⁶⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1827, exp. 145, fol. 68.

la part de darrere, donava a una quintana. El nivell de prosperitat assolit ens arriba a través d'alguns detalls significatius com són la presència, en el servei domèstic de la casa, de dos esclaus. L'any 1663, per exemple, s'estava confirmant en la parroquial de Pego, a Miquel Àngel, esclau de Francesc.

El matrimoni va tenir un total de sis fills dels quals els van sobreviure quatre. L'any 1651 naixia el primogènit, Vicent, després, Josep (1653), Càndida (1656), Joan (1663), Prudència (?) i Anna (1666). Segons el *Quinqui Libri* parroquial, Càndida va morir l'any 1671 als 14 anys d'edat després d'haver atorgat un testament en què instituïa una dobla. La filla major de don Francesc era soterrada en la capella familiar.

Efectivament, una vegada Francesc decidia fixar la seua residència a Pego, es feia necessari disposar d'una capella que fera les funcions de vas funerari o panteó familiar dels Escrivà que, originaris de Beniarjó, ara s'integraven a Pego. Tot i això, el personatge devia també residir algunes temporades a Beniarjó per tal d'atendre els seus negocis ja que, en alguns escriptures notarials, apareix com a habitant d'aquest lloc.

Sis anys després del casament –concretament l'1 de juny de 1656- el doctor Joan Almúnia, prevere de l'església de Pego i Joan Alzina, justícia de la vila, decidien establir en favor de Francesc Escrivà una capella existent en dita església dedicada a sant Joan Evangelista i a sant Joan Baptista com a sepultura per als seus. Tant Almúnia com Alzina justificaven aquesta donació perquè la capella en qüestió portava més de 30 anys abandonada sense que ningú se'n fera càrrec. Amb el nou propietari, l'espai sagrat eixiria guanyant

ja que el mercader de Beniarjó havia promés restaurar el retaule dels Sants Joans, adquirir algunes imatges i fundar un o més beneficis en honor de sant Joan o d'un altre sant pel qual tinguera especial devoció.⁷⁰

El 25 de gener de 1658, el vicari general de València aprovava l'establiment de la capella amb un decret. En compliment d'una provisió d'aquest vicari, Escrivà pagava al clergat local 60 lliures el 5 d'abril de 1659 en concepte de dret d'amortització i dotació de la capella.⁷¹ I encara, Jeroni Siscar, fabriquer de l'església de Pego estenia una carta de pagament a favor de don Francesc en què confessava haver rebut 100 lliures pel dret de la fàbrica de l'establiment de l'espai religiós.

Sembla que, amb el pas del temps, don Francesc o va canviar de capella o n'afegia una nova advocació, la de la Mare del Déu del Portal. L'any 1672 informava a l'arquebisbe de València, don Luis Alfonso de los Cameros, que el seu antecessor en la diòcesi li havia establert una capella de Sant Joan Evangelista, Sant Joan Baptista i la Mare de Déu i li demanava llicència perquè un prevere secular o regular hi pogués celebrar una o més misses.⁷² Amb aquesta nova advocació, la capella familiar passarà a anomenar-se de la Mare de Déu del Portal o de Betlem.

Al final del segle XVIII, aquesta capella era l'última de la part de l'epístola, immediata al presbiteri, on hi havia un retaule antic amb una làmpada de plata vella. En els pedestals del retaule, els patrons havien pintat dos escuts: el de la part de l'evangeli era el de la família Escrivà, amb aquest

⁷⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 9, núm. 40, fol. 1.

⁷¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 643.

⁷² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 14, fol. 85.

nom escrit al davall, i el de la part de l'epístola, el dels Ferrando.⁷³ L'any 1826 el procurador del II comte de Ròtova prenia possessió d'aquesta capella ubicada al costat de l'altar major a mà dreta. Dins d'aquesta hi havia un altar de la Mare de Déu amb una cortina tapant un nínxol on estava la imatge. Al centre de l'espai, una sepultura.⁷⁴

PRESTAR DINERS A LES VILES: EL NEGOCI DELS CENSALS

Coneixem amb bastant precisió els negocis de don Francesc gràcies a diferents tipus de documentació. El volum de la fortuna reunida era certificat implícitament pel mateix protagonista que, al final de la seua vida, reconeixia haver tingut infinitat de tractes financers comercialitzant canvis i censals però també comprant i venent diferents béns mobles i semovents (ramats i cavalleries). Segons don Francesc, havia venut al fiat i havia contractat les pagues en diferents terminis. Això de banda, Escrivà havia accedit també a l'arrendament dels drets dominicals de diferents llocs i baronies.⁷⁵ És molt simptomàtic per exemple que l'any 1673 quan comprava la senyoria de Benirredrà pertanyent als jurats de la vila d'Ontinyent, aquests li van demanar que el preu que els havia de pagar l'invertira en un censal en un lloc segur i profitós.

Com no podia ser d'una altra manera i, a causa del volum i diversitat dels negocis, don Francesc o els seus servidors - que eren "...persones

⁷³ AHN, *OM- Caballeros de Montesa*, exp. 178, fol. 43.

⁷⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 429.

⁷⁵ AHN, *Nobleza*, Osuna, c. 761, d.17.

intelligents en comptes...”- portaven al dia diversos llibres de *Compte i raó* en els quals s'anotaven totes les quantitats que anaven pagant els deutors en concepte de diferents contractes i partides i també els mateixos préstecs atorgats. Els procuradors o agents estenien rebuts, cauteles, àpoques i altres proves documentals quan els clients pagaven part o la totalitat dels deutes. Aquestes quantitats s'havien d'anotar en descàrrec dels compradors i deutors. Altres tipus de llibres relacionats amb la gestió dels negocis de la família i que apareixen en els inventaris eren “Cuadernos de quitamientos de varios censos hecho por don Vicent Ferrando” o “Cuaderno para hacer apuntes de los arrendamientos que han de empezar en 1661...”

La importància dels negocis condicionava fins i tot l'estructura de la residència. En un inventari que es feia durant el segle XVIII de la casa gran d'Ador de don Josep Faus es descrivia un quarto anomenat “contaduria” en què hi havia, entre altres, una taula, dos bancs, cadires, llibres, tinter i un arener de bronze.⁷⁶

La diversitat de les fonts actuals permet una anàlisi diversa i rica de la situació econòmica i del patrimoni de don Francesc. Podem conèixer algunes de les inversions realitzades a partir de la relació de béns que apareixen en la fundació del vincle de primogenitura (1675)⁷⁷, així com també a partir de la constitució del vincle de segonagenitura (1677)⁷⁸ o a partir d'un inventari i anotació general de la hisenda i béns del net, don

⁷⁶ APPV, *protocols notarials de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 208.

⁷⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 41, fol. 402.

⁷⁸ *Ibidem*, núm. 7, fol. 16.

Vicent Escrivà i Castelló⁷⁹, confeccionat durant la primera meitat del segle XVIII.

D'altra banda, un contracte d'arrendament de la baronia de Pego i les seues valls ens apropa a les relacions financeres entre la Casa ducal de Gandia i don Francesc Escrivà. En general, la major part de la documentació ens proporciona informació sobre un període concret de temps, els últims 15 anys de vida del personatge, durant el qual sembla que es va convertir en un creditor important d'una sèrie de viles de tamany mitjà com Gandia, Benissa, Xàbia, Cullera, Xàtiva, Oliva, Carcaixent, Algemesí i Polop.

Seguint la línia de negocis encetada pel pare, don Francesc es va dedicar principalment a comprar deute públic i privat, és a dir, a prestar diners sobretot en forma de censals però també en forma de lletres de canvis i debitoris. Tot i això, la prioritat per prestar diners no impedia la diversificació dels negocis en altres direccions com ara la compra de dos llocs de vassalls – Favara i Benirredrà- , l'adquisició de propietat rústica, per a la posterior venda o explotació, o la compra venda de bestiar.

Pel que fa a la seua vessant de prestamista, els documents de l'època fan una distinció clara entre dos tipus de productes. Per una part, en un mateix grup apareixen els canvis - lletres de canvis-, els debitoris, els deutes i les obligacions i, en un altre grup, figuraven els censals. Així les coses, arran de la mort de don Francesc es feien dos inventaris per separat: un, en 28 de juliol de 1677, per als canvis i un altre, en 18 de setembre, en el qual s'anotaven tots els censos, pensions i prorrates a favor de l'herència. Sembla

⁷⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 43, fol. 489.

que el primer grup reunia els productes crediticis a curt termini i les vendes a fiat a pagar en diferents terminis amb els corresponents interessos. Pel que fa al segon grup, el dels censals, eren els préstecs a llarg termini sense operacions de compra venda de béns.

Si analitzem els censals atorgats, Escrivà va prestar importants quantitats de diners a diferents viles de l'actual Marina Alta aprofitant que s'havia casat amb una rica hereva de Pego i hi havia fixat la seua residència; però també havia proporcionat numerari a importants centres urbans com Gandia, Xàtiva, Algemesí i Cullera. Recordem que el censal era el producte financer més populars de l'època i permetia al posseïdor cobrar una renda - pensió- a canvi de prestar uns diners. Així les coses, el prestador comprava un censal i el que necessitava els diners el venia. El deutor no podia ser obligat a tornar els diners del préstec mentre pagara la pensió que aquest produïa. L'interés aplicat en aquests crèdits es situa al voltant del 5%. Els censals proporcionaven als inversors unes rendes discretes però segures i, en la majoria de casos, eternes. Pel que fa als llauradors necessitats de diners, la via del censal representava un accés fàcil i barat al crèdit.⁸⁰

Les pensions se solien abonar majoritàriament en una única paga; excepcionalment, si la quantitat prestada era important, el pagament es feia en quatre terminis com ara el censal de 4.000 lliures contra la vila de Pego la pensió del qual s'abonava en quatre períodes. Tot i que els diners prestats per don Francesc durant el període de 1660-1670 assolien quantitats elevades, els inicis devien d'haver estat més discrets i limitats a l'espai geogràfic més proper.

⁸⁰ Manuel Ardit, *Els homes...*, vol. II, pàg. 188.

Els censals més destacats, en quant a diners prestats, s'atorguen a viles de tamany mitjà que, d'alguna manera, tenien una vinculació amb el patrici com ara Pego, Gandia i Oliva. El procediment de compra de deute públic sembla que estava molt pautat. El justícia o procurador de la vila en qüestió rebia poders i permís del Consell de veïns per a poder carregar-se un cens. Al mateix temps, es demanava llicència al senyor feudal a qui pertanyia la vila per tal de poder efectuar l'operació i, sovint, es justificava l'operació de crèdit per la necessitat que tenia la universitat de comprar cereal o carn.

Un exemple del que dèiem podria ser el préstec concedit al lloc de Palmera (terme general de ducat de Gandia). Baptista Muñoz, llaurador d'aquest poble, tant en el seu nom propi, com en el de síndic, carregava un censal de 100 lliures i pensió anual de 100 sous en favor de don Francesc el 20 de gener de 1677. Uns mesos després, el 12 de març, el comte d'Anna, senyor de Palmera, atorgava una llicència per a poder fer el carregament del cens. El 17 de març, Baptista signava una àpoca davant notari en què constava que havia rebut el preu del censal. I, per últim, el dia 18, el justícia i els jurats de Palmera donaven poder, davant el notari d'Oliva Roc Salelles, a Baptista Muñoz, per a efectuar l'operació.⁸¹

Un altre exemple que il·lustra el funcionament del censal és el de la vila de Teulada que havia carregat el 28 d'abril de 1662 un censal de 4.000 lliures a favor d'Escrivà. Aquest préstec produïa una pensió anual de 4.000 sous - interès del 5%- i la vila imposava com a garantia de devolució tots els seus béns. El caràcter perpetu que tenia el censal, mentre no es tornaren els diners, es pot comprovar en la trajectòria seguida per aquest censal que va

⁸¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm.. 43, fol. 501.

ser redimit l'any 1862 per l'ajuntament i els terratinents de Teulada a favor del II comte de Ròtova.⁸²

Per la seua part, la vila de Gandia havia venut dos censals l'any 1662 que sumaven un total de 1.700 lliures. Sense oblidar el censal que havia pertangut a Joan Escrivà (1655) de 4.500 lliures que encara no s'havia eixugat. Així les coses, Gandia devia a don Francesc un total de 6.200 lliures. Ultra això, Escrivà es convertia en un important creditor d'una altra vila, Xàtiva, ja que va comprar antics censals que la comprometien mitjançant operacions de transportament. En concret, l'any 1662 comprava un censal de 1.500 lliures concedit pel síndic de Xàtiva en 1504 a favor de Miquel Soler. Deu anys després, durant el 1672, adquiria, mitjançant un acte de transportació, un altre censal més important de 8.000 lliures carregades pel síndic de Xàtiva de l'any 1626 a favor del marquès d'Orani.

Els particulars, sobretot nobles, també figuraven entre la nòmina de persones que havien acudit a Escrivà perquè necessitaven diners. Cal destacar la presència de la senyora viuda de la baronia de Polop, Beatriu Fajardo de Mendoza que, durant l'any 1663, es va endeutar en un total de 4.333 lliures. El 12 de novembre de 1663, tant Beatriu com el síndic de les baronies de Polop i Benidorm, signaven un primer acte de carregament de censal a quitar, de propietat de 2.333 lliures.

Els béns que apareixen en el llegat deixat per don Francesc al fill segon també ens subministren informació econòmica rellevant. En aquest cas, tant per actes de transportació de censals com de compra, els préstecs s'havien

⁸² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 502.

efectuat principalment contra viles del marquesat de Dénia. Especial importància tenien les relacions comercials establides amb Pego ja que era el lloc on la família tenia fixada la seua residència i on s'havien fet esforços inversors sobretot de compra de propietat rústica. Un altre aspecte a tenir en compte, en el cas de Pego, és que una posició de força garantia el respecte i la visualització de les conquestes assolides en quant a preeminència social per don Francesc: el pas de ciutadà a senyor de Favara, de senyor de Favara a cavaller i, poc temps després, l'assoliment de la categoria de noble.

Les relacions financeres d'Escrivà amb el Consell de Pego que tenim documentades arranquen quan l'any 1659 comprava a la viuda Isabel Joan Miró de Gandia, un censal de 500 lliures contra la vila. En origen, aquest censal havia pertangut a l'apotecari de Gandia Mateu Salelles que el 17 d'agost de 1588 havia prestat aquests diners a canvi de cobrar una pensió anual de 615 sous. D'altra banda, l'any 1662 la vila de Pego venia a don Francesc un censal de propietat de 600 lliures. Dos anys després, el notari Gaspar Sendra registrava un préstec de 4.000 sous censals comprat per don Francesc contra la vila de Pego. En aquest cas, el ciutadà Gonçal Peris, síndic de Pego, justificava el carregament de les 4.000 lliures per tal de quitar un cens de 1.500 lliures que la vila responia a Joana Anna Soriano, viuda de Gandia i també per abastir de blat, carn i altres grans a la vila. La llicència del duc de Gandia que aprovava l'operació arribava el 7 d'agost de 1664 i això provocava que s'ajuntaren els veïns i el Consell per tal de fer efectiu el préstec. El 10 de setembre de 1664, Joana Anna Soriano, viuda, declarava que Pego li havia pagat les 1.500 lliures que li devia d'un censal que en origen havia estat de 2.000 lliures i que havia estat carregat pel

síndic Baptista Montanyana en favor de la dita Soriano el 13 de setembre de 1646.

Durant l'any 1667 li tocava el torn a Benissa que accedia a un crèdit de 3.500 lliures. Així mateix, la vila de Xàbia estava abonant pensions a don Francesc per dos censals, un de 600 lliures i un altre de 300. Pel que fa a Dénia, li devia 392 lliures censals d'una quantitat major de 1.092 lliures comprada pel convent de sant Jeroni de Cotalba l'any 1615.

En el vincle de segongenitura també apareixien altres censals importants com ara un de 1.000 lliures que el síndic de la vila d'Oliva havia venut l'any 1648 a favor d'Àngela Pasqual. O un de 1.300 lliures contra la vila de Cullera. També figuraven crèdits contra particulars encara que de menor quantia que els préstecs concedits als consells de les viles.

Per últim, i a partir d'un document de la segona meitat del segle XVIII titulat "Apuntamiento y anotación de diferents censos que se responden a la Casa de Escrivá"⁸³, apareixen alguns censos pertanyents a don Francesc que encara no havien estat eixugats. Entre aquests hi ha alguns dels quals no teníem notícia com ara dos censos contra Carcaixent; un, de 3.000 lliures i un altre de 800 lliures. I pel que fa a la vila d'Oliva, s'anota un censal de 2.200 lliures.

⁸³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 1.

TAULA II

CENSALS COMPRATS A LES VILES (1655-1677)			
	Tipus d'operació	Quantitat	Data de l'operació
Xàtiva	Traspàs d'un censal de 1504	1.500	1-VIII-1662
	Traspàs d'un censal de 1636	8.000	10-IV-1672
Gandia	Carregament	4.500	20-IX-1655
	Carregament	1.200	4-III-1660
	Carregament	500	18-VIII-1662
Pego	Traspàs d'un censal de 1588	500	17-III-1659
	Carregament pel síndic	500	21-III-1661
	Carregament pel síndic	4.000	7-IX- 1664
Teulada	Carregament	4.000	28-IV-1662
Benissa	Carregament pel síndic	3.500	7-V-1667
Cullera	Traspàs d'un censal de 1614	1.300	_____
Oliva	Traspàs d'un censal de 1648	1.000	_____
	Carregament de censal	2.200	
Polop	Carregament de la senyora i del síndic	2.000	12-XI-1662
	Carregament pel síndic	1.000	21-IV-1672
Xàbia	Traspàs d'un censal de 1592	300	_____
	Traspàs d'un censal de 1599	300	
Dénia	Traspàs d'un censal de 1615	392	_____
Xeresa	_____	300	4-VI-1673
Palmera	Carregament de censal	100	17-V-1677
La Font	Traspàs d'un censal de 1654	300	23-IV-1670

Carcaixent	Carregament de censal	3.000	_____
	Carregament de censal	800	_____
TOTAL	23	41.192 lliures	

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 43, fol. 489 i Escrivà, lligall 17, fot. 1. (Elaboració pròpia.)

Les relacions financeres amb la família del duc de Gandia

En el capítol dels préstecs a particulars, cal destacar que un dels principals deutors del mercader de Beniarjó era el duc de Gandia. Gràcies a una escriptura d'arrendament de la baronia de Pego, atorgada el 26 de febrer de 1666, podem fer-nos una idea de les relacions financeres entre ambdues parts. De fet, la viuda de don Francesc Carles de Borja i Centelles, la duquessa Maria Ponce de León, per tal d'eixugar el deute que tenien amb don Francesc Escrivà li transferia, durant 11 anys, tots els fruits i drets dominicals de la baronia de Pego i de les valls de Gallinera i Ebo "... per obs de pagar a Francisco Escrivá, cavaller de Pego, les quantitats infraescrites, feu arrendament a dit Escrivà dels fruits i emoluments a senyor pertanyents en la vila i baronia de Pego e valls de Gallinera y Ebo per temps d'11 anys..."⁸⁴

El temps durant el qual el cavaller de Pego anava a gaudir dels ingressos feudals de la baronia començaria el primer dia de l'any de 1666 i acabaria eixe mateix dia de l'any 1677. Amb aquest acord, la família ducal

⁸⁴ AHN, Sección Nobleza, Osuna, c.759, núm. 61.

intentava eixugar un deute que, en el moment de la signatura - entre capital prestat i interessos transcorreguts-, ascendia a 8.677 lliures, 5 sous i 18 diners.

En la qüestió dels drets senyorials de Pego, els ducs de Gandia tenien una sèrie de partides compromeses que havien de continuar pagant-se de manera anual a diferents persones i institucions. Així les coses, l'arrendador de la baronia de Pego havia de destinar part dels ingressos a satisfer una sèrie de pagaments. En el nostre cas, don Francesc havia de pagar 150 lliures, en dos meitats parts, al convent de la vall de Gallinera. La mateixa quantitat, i mitgerament, se li havia de pagar a l'alcaid de Gallinera i Ebo. Dos parentes monges del duc rebien aliments a partir d'aquests emoluments senyorials. Es tractava de sor Francesca Maria de Borja que rebia 150 lliures i, sor Maria Lluïsa, a qui es pagaven 300 lliures.

A més a més, s'havia de pagar a una sèrie d'oficials senyorials com ara el batlle de la vila i baronia de Pego que tenia assignades 50 lliures anuals, l'assessor del batlle, 10 lliures, el ministre, 3 lliures i, per últim, el clergat de la parroquial de Pego rebia 32 lliures i 15 sous. També s'havien de bestreure 40 lliures de l'arrendament per a les obres que es podien oferir. Podem calcular a quant s'arrendaven els drets senyorials de la baronia si dividim el deute del duc en 11 anualitats i sumem les càrregues que tenia vinculades l'arrendament de la baronia de Pego. Així les coses i, de manera aproximada, la baronia de Pego i les valls de Gallinera i Ebo s'arrendaven anualment per un preu de 1.684 lliures.

Amb posterioritat a la mort de don Francesc, el duc de Gandia continuarà devent-li diners. L'any 1684 el duc atorgava una escriptura de cessió a favor de dona Càndida Ferrando, com a curadora dels seus fills, de 4.442 lliures 5 sous i 6 diners que es devien a l'herència de don Francesc Escrivà. Aquest deute s'havia de cobrar de mans de Francesc Pastor, arrendatari dels drets dominicals de Pego, però de manera esglaonada, a raó de 500 lliures anuals.⁸⁵

De les dades aportades per aquesta documentació podem extraure almenys dos conclusions significatives. La primera d'aquestes és que, al voltant de l'any 1662, don Francesc Escrivà està comprant petits préstecs que posseïen els seus parents contra el duc de Gandia. En aquest sentit, tant per part del creditors, com per part de la casa ducal, s'intentava concentrar tots els crèdits en un únic titular per tal de facilitar el cobrament i els possibles acords. Així les coses, don Francesc havia comprat l'any 1662 al seu cunyat, Josep Faus d'Ador, una lletra de canvi de 1.000 lliures que tenia aquest contra don Francesc Carles de Borja i Centelles. Els interessos generats per aquesta lletra de canvi entre l'any 1662 i el moment de l'acord amb Maria Ponce de León ascendien a 454 lliures 13 sous i 4 diners. Un altre exemple de compra de deute contra el duc de Gandia és que eixe mateix any, don Francesc pagava al sogre, Vicent Ferrando, batlle de la vila de Pego, un total de 150 lliures que li devia don Francesc Carles de Borja de quan va ser marquès de Llombai, és a dir, com a primogènit del seu difunt pare, anterior duc de Gandia.

⁸⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 608.

L'altra conclusió a tenir en compte és el tipus de tractes establits entre creditor i família ducal a l'hora de lliurar els diners. Unes fórmules que sovint revelen relacions d'assiduitat i confiança entre ambdues parts. Així, en una data que no especifica el document, don Francesc, estant a València, lliurava en forma de préstec 2.000 lliures a Felip Iváñez per ordre del duc Francesc Carles de Borja. O com el 23 d'octubre de 1665, se li prestaven en diners comptants, a la duquessa, 750 lliures i 9 sous per, a després, el dia 5 de novembre, lliurar-li unes altres tantes 750 lliures.

Pel que fa a les condicions en què es realitzaven els préstecs, la documentació sol ser bastant opaca. El format financer utilitzat amb els ducs és la lletra de canvi a un interès del 8%. Tot i això, en l'ajustament de comptes entre la duquessa i don Francesc, pel que fa a una lletra de canvi concedida el 10 de novembre de 1664 apareix un aclariment segons el qual "...encara que se han donat al huit per cent fins lo dia de 2 de febrer de l'any 1666, no s'ha comptat interessos ningú..."⁸⁶. Es tractava d'unes 460 lliures de les quals 100 foren rebudes pel duc de mans dels jurats de la vila de Sueca, i les altres restants van ser lliurades al comptat pel mateix creditor.

Sovint les lletres de canvis necessitaven de la concurrència d'avaladors que, en el nostre cas, eren les persones que ocupaven les magistratures municipals en la vila de Gandia. Es tractava entre d'altres de Baltasar Oriola, Agostí de Loçano, Jeroni Ferrando i, fins i tot, el mateix don Francesc Escrivà. La lletra de canvi a un interès del 8% és la figura creditícia que també estava utilitzant el cavaller Enric de Miranda, senyor de Guardamar,

⁸⁶ AHN, Sección Nobleza, Osuna, c.759, d. 61.

durant aquest període, en els seus préstecs amb el duc de Gandia.⁸⁷ En teoria es tractava d'una operació comercial que implicava un transferència de diners d'una plaça mercantil a una altra; a més d'un canvi de monedes. Els terminis per tornar els diners solien ser molt breus: al voltant de tres mesos. Però com han posat de manifest alguns investigadors i, segurament, per al cas que ens ocupa, el del duc de Gandia, les lletres de canvi amagaven sovint simples préstecs a curt termini en els quals ni hi havia transferència de diners d'una plaça comercial a una altra, ni canvi de monedes.⁸⁸

Gràcies a l'inventari de la hisenda de don Vicent Escrivà i Castelló, realitzat durant la primera meitat del XVIII, sabem que don Francesc va gestionar diferents lletres de canvi on sovint hi figurava com a participant o com avalador de persones que pertanyien a l'oligarquia gandiana. Potser en aquest cas les lletres sí que anaven destinades a comprar gra per a la vila de Gandia en diferents places castellanques com ara Medina del Campo. Per exemple, don Francesc, juntament amb don Baltasar Oriola i d'altres, atorgaven una procura per tal que Pere Martínez i Maurici Colomer,

⁸⁷ Frederic Barber, "Els Tamarit i els Miranda, senyors de Guardamar. Patrimoni i estratègies socials de l'oligarquia en la València del segle XVII", en *Estudis. Revista de Història Moderna*, núm. 41, 2015, pàg. 237.

⁸⁸ Felipe Ruíz Martín, "La plaza de cambios de Valencia (siglos XIV-XVIII)", en José L. García Delgado (ed.), *Economía española, cultura y sociedad. Homenaje a Juan Velarde Fuertes ofrecido por la Universidad Complutense*, Madrid, Eudema, 1993, pàg. 203.

Estudis recents han demostrat que la pràctica d'utilitzar les lletres de canvi com una operació de préstec encobert a curt termini era habitual i coneguda a la València de l'època. Al respecte, poden consultar-se Josep San Ruperto Albert, *Emprenedors transnacionals. Les trajectòries econòmiques i d'ascens social dels Cernezzi i Odescalchi a la Mediterrània Occidental (ca.1590-1689)*, (Tesi doctoral dirigida per Amparo Felipo Orts (dir.tes.) i Carme Pérez Aparicio (codir.tes.), Universitat de València, 2017 i Amparo Felipo Orts, "El pavorde Esteban Dolz del Castellar (1653-1726). Anhelos frustrados, austracismo político y legado intelectual", en Emilio Callado Estella (ed.), *La catedral barroca. Iglesia, sociedad y cultura en la València del siglo XVII*, vol. II, València, Institució Alfons el Magnànim, 2019, pàgs. 11-28.

corredors de Xàtiva, prengueren una lletra de canvi de 1.000 lliures de mans del cavaller Antoni Salvador l'any 1668. Els corredors havien de donar aquests diners a Pere Vidal del Real. Eixe mateix any don Baltasar Oriola i altres atorgaven una escriptura d'indemnització o de guarda dany on prometien protegir don Francesc de qualsevol perjudici que produïra el canvi. Anys després, el prestamista, en aquest cas el cavaller Salvador, confessava haver rebut de don Francesc 40 lliures pel dit canvi - segurament el fruit de l'interés. Durant l'any 1668 els mateixos protagonistes van prendre diferents lletres de canvi a diversos prestamistes de Xàtiva, 1.000 lliures a Francesc Tomàs, notari, i 3.200 lliures de Vicenta Corretger i de Tolosa i 2.800 lliures a favor de dona Matilde Gamir i Figuerola.

El crèdit agrari

Entre els particulars deutors de don Francesc cal fer menció als llauradors de Pego que van vendre diferents censals i pels quals van haver d'imposar com a garantia sobretot terres i cases. Les quantitats prestades als llauradors o altres particulars oscil·len entre les 50 i les 200 lliures. El carregador del censal apareix juntament amb la seua dona en l'operació - segurament perquè els béns de la dona són també una garantia per al creditor-; i de vegades, apareixen diferents membres d'una mateixa família.

Un cas bastant comú és el d'un llaurador jove, possiblement acabat de casar, que necessitava crèdit per a encetar algun projecte agrari com ara compra de bestiar o de terres. Així, Jaume Rafel, menor de dies, la seua

dona, Constança Martínez, però també la mare del primer, la viuda Magdalena Miralles, prenién un censal de 200 lliures l'any 1670 i havien d'imposar diferents terres. En altres ocasions, els que acudien a contractar una operació de crèdit eren un matrimoni i el fill. Era el cas del llaurador Joan Miralles d'Ondara, la dona, Vicenta Mur, i el fill, Pere Vicent Miralles, que es van endeutar en 140 lliures i van necessitar una llicència del procurador general de l'almirall d'Aragó, senyor d'Ondara, per tal de poder carregar el censal.

La major quantitat de diners prestats que tenim inventariada va ser a un llaurador d'Orba l'any 1666. Jaume Carrió i les seues germanes venien un censal de 500 lliures i també necessitaven de la llicència del senyor d'Orba que era la duquessa de Gandia. En aquest cas, imposaven diferents heretats. La raó del carregament d'aquest censal ben bé podia ser l'impagament o les dificultats per fer front a una obligació de 800 lliures que el mateix Carrió confessava deure a don Francesc el 9 d'agost de 1662 davant el notari de Pego Gaspar Sendra.

Per aquesta mateixa època, l'any 1663, el virrei de València també es dedicava a vendre de fiat, el que demostra que aquesta activitat econòmica era bastant coneguda i emprada per la noblesa en general i no només pels aspirants a nobles. En concret, el marquès de Camarasa portava a València manades de poltres que ja tenia venuts als llauradors de l'horta però que no

consentia vendre de comptat sinó de fiat, i a terminis, així el guany era major.⁸⁹

TAULA III

Composició dels actius crediticis de don Francesc segons un inventari de béns (ca.1740)				
	Nombre	Valor en lliures	Tant per cent	Procedència dels deutors
Censals contra particulars	25	2.809	31,57	Pego, Gandia, Xàbia, Ondara
Censals contra universitats	4	5.100	57,32	Pego, Palmera
Obligacions	2	889	9,99	El Verger, Favara
Debitoris	1	100	1,12	Cullera
Total	32	8.898		

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 489. (Elaboració pròpia)

De prestamistes a terratinents: l'interès per la propietat rústica

Observem entre els mercaders del segle XVII un interès creixent per la compra de terres i heretats sobretot amb vistes a l'explotació indirecta. Les causes poden ser diverses però, com veurem amb més deteniment en el

⁸⁹ Joaquim Aierdi, *Dietari. Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*, ed. a cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona, Editorial Barcino, 1999, pàg. 301.

proper capítol, cada vegada els prestamistes tenien més problemes per a cobrar les pensions dels seus préstecs. En el cas de les universitats, sovint es veien obligats a signar concòrdies que suposaven una reducció de l'interés o la condonació de part del deute. Pel que fa als particulars, els impagaments eren freqüents i, a falta de béns a executar, la cort del Justícia tornava "en blanc". De totes maneres, hem de tenir en compte que la possessió de propietat rústica era l'altra cara de la moneda del negoci del crèdit agrari. Els mercaders acabaven posseint algunes de les heretats que hipotecaven els clients que no podien pagar els censals o altres préstecs compromesos.

En el nostre cas, és important fixar-nos en la terra adquirida per don Francesc Escrivà a Pego ja que la major part de la propietat rústica de Beniarjó, Palma i Ador i Gandia procedia de l'herència del pare. De nou, hem de fer l'anàlisi a partir sobretot de la relació de terres que apareixen en el vincle de primogenitura⁹⁰; per tant, ens trobem davant una fotografia fixa de l'actiu en finques rústiques i no en podem analitzar l'evolució.

Existien dos centres territorials importants pel que fa a la possessió de la terra: un d'aquests era el lloc de Beniarjó on s'ubicava la hisenda heretada, i un altre centre territorial de tinença de la terra era Pego que triplicava, pel que fa al valor i a l'extensió a les terres, al de Beniarjó. Així les coses, segurament la inversió feta per don Francesc en la compra d'heretats significava una expansió exponencial a la realitzada pels seus avantpassats.

⁹⁰ En la relació de béns del vincle de segonagenitura només s'anotava una finca de 8 jornals a Pego encara que amb, tota probabilitat, hi havia més propietat rústica perquè aquest vincle s'havia de cobrir amb 4.757 lliures i 10 sous a partir dels béns de l'herència de don Francesc sense especificar de quin tipus havien de ser.

La terra radicada a la baronia de Beniarjó assolia un valor de 1.410 lliures i una extensió de 99 fanecades⁹¹. Els conreus d'aquestes heretats tenien un marcat caràcter comercial ja que abundaven els morerars i la terra horta campa. Una petita porció de les parcel·les eren terres de secà en les quals es conreaven vinyes, oliveres, garroferes i figueres. Pel que fa a l'estructura de la propietat, hem de parlar, en el cas de Beniarjó, d'un acusat minifundisme cosa que segurament revela uns orígens modestes de la família i la seua poca capacitat per a adquirir grans propietats. De fet, la parcel·la de regadiu més gran d'aquesta baronia que posseïa don Francesc Escrivà era una de 15 fanecades valorada en 450 lliures i una altra de 18 fanecades de secà, valorada en 110 lliures. L'excepció al que hem dit era la finca de 64 fanecades adquirida per Joan Escrivà, a Gandia, meitat d'horta i meitat de secà, que va ser valorada en 1.000 lliures.

Pel que fa les finques rústiques ubicades al terme de Pego, cal destacar la important dimensió de les parcel·les; de fet, en aquest cas ja no es mesuren les extensions en fanecades i canyes com a Beniarjó sinó en jornals. Altra dada a tenir en compte, tot i predominar els conreus de secà, és la diversitat. La major part de les terres són de garroferes i oliveres encara que també hi ha algunes parcel·les de terra campa i de moreres i, com a tret diferencial, apareixen terres de marjal sense especificar si es dedicaven al conreu d'arròs.

⁹¹ Les extensions de les parcel·les de Beniarjó venen en fanecades i canyes. Per a aquesta última mesura de superfície, hem aplicat l'equivalència d'una canya igual a 2,43 m². Per contra, la propietat rústica a Pego ve mesurada en jornals que hem convertit en fanecades.

La compra de propietat rústica a Pego per part de don Francesc Escrivà va començar fins i tot abans del seu casament amb Càndida Ferrando per la qual cosa sembla que l'activitat creditícia i comercial es centrava sobretot en aquesta vila ja des de la dècada dels anys quaranta.

El valor de les terres pegolines l'any 1675 assolía l'espectacular xifra de 4.900 lliures que es el que valien un total aproximat de 64,5 jornals, ço és, 387 fanecades. L'heretat més valuosa eren 36 jornals plantats d'oliveres i garroferes a la partida d'Ambra que va estar valorada en 2.780 lliures.

TAULA IV

Radiografia de la propietat rústica (en fanecades) i el seu valor en lliures del vincle primogenitura (1675)					
	Extensió	Valor	Regadiu (%)	Secà (%)	Marjal (%)
Pego	387	4.900	_____	351 (90,69)	36 (9,30)
Beniarjó	99	1.410	52 (52,52)	47 (47,47)	_____
Gandia	64	1.000	32 (50)	32 (50)	_____
Palma, Ador	19	190	_____	19 (100)	_____
TOTAL	569	7.500	84 (14,76)	449 (78,91)	36 (6,32)

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 41, fol. 403. (Elaboració pròpia)

Per últim, els establiments industrials ocupaven un lloc secundari en la hisenda de don Francesc. Tot i així, contribuïen a la diversificació de les inversions i complementaven, en alguns casos, el negoci dels préstecs i el rendiment de la propietat rústica. Entre aquests cal destacar el molí fariner

amb heretat que tenia la família en el terme de la Font d'en Carròs valorat en 1.500 lliures. Aquesta propietat estava destinada a l'explotació indirecta o arrendament i, segurament, rebia les collites dels altres arrendataris de don Francesc que necessitaven moldre el seu gra. En la mateixa línia, s'ubicaria l'almàssera de Pego, un establiment dins el raval de la vila, valorat en 200 lliures, que havia de tenir un paper cabdal en la transformació de la collita d'olives i l'obtenció d'oli. D'aquesta manera, don Francesc participava directament dels guanys de l'agricultura comercial. Encara que no disposem de contractes d'arrendament de les heretats que posseïa la família a Pego, no podem descartar que, en alguna de les clàusules d'aquests, s'obligués els arrendataris a portar la collita a l'almàssera del raval a canvi d'un tant per cent de l'oli obtingut. Cas semblant, podia ocórrer a Beniarjó on en la casa pairal existia una almàssera establida amb el permís del marquès d'Aitona.

L'existència de dos corrals per a tancar ramat (quintanes) també a Pego, l'hem de relacionar amb el negoci dels préstecs. Alguns homes de negocis del moment i, sense anar més lluny, parents dels Escrivà, com Pau Gregori i don Josep Faus, estan invertint en el negoci de la compra venda de cavalleries. De fet, Pau Gregori sembla que, per aquesta època, s'havia convertit en un acabalat traginer de la baronia de Beniarjó i de la de Palma i Ador. Hem de relacionar la compra venda, tant de cavalls com de bestiar per a llaurar els camps, amb el món del crèdit. En eixe sentit, molts llauradors necessitaven per força invertir en la compra de mules, haques i bous i acudien als prestamistes perquè els vengueren de fiat aquest bestiar. Així, la família tenia un corral valorat en 200 lliures en el camí de la Font de Pego i

un altre que comprenia un tros de terra annex de 5 jornals valorat en 225 lliures.

Per últim, don Francesc també va accedir a la compra de béns immobles, sobretot cases, algunes de les quals van estar executades als seus propietaris per impagaments de crèdits.⁹² Eixe era el cas del matrimoni format per Joan Sastre i Magdalena Oltra que l'any 1674 venien una casa en el carrer Tamarit de Pego per "obs" de pagar a don Francesc una obligació de 100 lliures que li devien de l'any 1664. Eixe mateix any, don Francesc comprava una altra casa en el carrer de l'Om que és on tenia la seua residència principal a Joan Doménech i la seua muller. D'altres cases eren: una, al carrer de l'Empedrat comprada l'any 1666 a un llaurador de Benissivà i una casa prop de l'església comprada l'any 1644 al sogre.

LA COMPRA D'UNA SENYORIA EN ELS TERMES GENERALS DE LA VILA DE CULLERA: EL LLOC DE FAVARA

*"Un poble nomenat Favareta en lo qual y ha una casa ab son cup y almàssera pròpia de dita senyoria. Situat en la Ribera del riu de Xúquer, a la part de les muntanyes, que afronta en terme de la vila de Cullera, en les muntanyes de la vila d'Alzira, en terme de la baronia de Beniocer, en terme de la baronia de Llaurí, en terme del lloch de l'Alcudiola de la vall d'Alfàndech."*⁹³

⁹² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 566.

⁹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 732.

Com s'ha demostrat a partir de la trajectòria d'altres famílies, la compra de senyories durant el segle XVII significà un pas decisiu per als membres de les elits econòmiques en el camí d'ascensió social. Nombrosos cavallers, generosos i, fins i tot, ciutadans del regne de València, accediren a la possessió de llocs de vassalls com a pas previ a l'ennobliment. Eixe era el cas de Francesc Escrivà que, en el moment que comprava el lloc de Favara, encara no s'havia ennoblit i figurava documentalment com a ciutadà de Pego.

Malgrat la creixent vinculació de senyories per part de la noblesa valenciana - ja des del segle XIV- que en dificultava l'alienació, durant el segle XVII existia un mercat dinàmic de compravenda de senyories, amb un índex de preus bastant estable, que satisfieia les aspiracions socials dels nous rics. Efectivament, tant en el territori del ducat de Gandia, com en llocs propers, s'havien produït algunes operacions interessants. L'any 1635, el generós Enric de Miranda comprava Guardamar - Alqueria dels Tamarits- per un preu de 8.300 lliures. Eixe any i, pel mateix preu, es venia Ròtova al cavaller Francesc Baiarri. L'any 1678, don Josep Faus, cunyat de don Francesc Escrivà, comprava per 10.000 lliures, al generós Melcior Gamir, el lloc de Tossalnou, en els termes generals de la vila de Xàtiva, per a, posteriorment, comprar Ròtova als hereus dels Baiarri.

La major part del senyories que es venen durant aquesta època són petits i de jurisdicció alfonsina. De totes maneres, la compra d'aquests llocs, sense menysprear els guanys econòmics que podien generar a partir d'una

encertada gestió senyorial, aportaven als titulars sobretot avantatges de caràcter simbòlic i de preeminència social.⁹⁴

D'altra banda i, en el nostre cas, l'accés a un senyoriu tenia l'atractiu per al comprador de disposar d'un quota de mercat interessant com era la necessitat creditícia dels nous vassalls. Així, el mateix any en què don Francesc va comprar Benirredrà, dos matrimonis de llauradors d'aquest lloc carregaven al seu favor sengles censals de 200 lliures que produïen una pensió anual de 200 sous. Tant Agostí Pérez i Agnès Crespo com Josep Sans i Anna Maria Monfort havien d'imposar diferents "especials" com a garantia de la devolució dels diners. I, encara, sis anys després de la constitució de la venda del censal havien d'aportar nous béns com a garantia.⁹⁵

Antecedents històrics de Favara

Durant el segle XVI l'atenció religiosa de Favara va dependre del monestir de la Valldigna. Així, l'any 1301, el bisbe i capítol de València va donar al monestir cistercenc l'única parròquia cristiana de la vall d'Alfàndec

⁹⁴ L'historiador David Bernabé Gil ha analitzat gran part de la producció historiogràfica dels últims temps pel que fa a l'evolució i característiques del règim senyorial valencià i ha valorat determinades qüestions i debats que resulten nous a partir dels estudis publicats per diferents autors en "Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano en la Edad Moderna", en *Estudios sobre señorío y feudalismo: homenaje a Julio Valdeón*, Esteban Sarasa Sánchez i Eliseo Serrano Martín (coords.), 2010, pàgs. 197-234.

Especialment interessant és la creació i fundació d'una senyoria alfonsina durant la segona meitat del segle XVIII a l'empara de la Reial Provisió de 1772, en Primitivo J. Pla Alberola, "Señorío y repoblación a fines del siglo XVIII. Dificultades tras la fundación del Lugar Nuevo de San Rafael (1773)", en *Campo y campesinos en la España moderna; culturas políticas en el mundo hispano*, vol. II, María José Pérez Álvarez i Alfredo Martín García (coords.), 2012, pàgs. 497-509.

⁹⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 489.

que era l'església del Ràfol.⁹⁶ L'abat havia de presentar al bisbe un prevere secular que es fes càrrec d'aquesta vicaria dotant-lo d'una còngrua. Tanmateix l'any 1369 la situació va canviar perquè el prevere secular no es podia mantenir amb la còngrua assignada i es va decidir que un monge del monestir es fes càrrec de la parròquia del Ràfol. L'any 1534, amb el bateig forçós dels mudèjars de la Valldigna, es van fundar nombroses parròquies que van ser desmembrades de la del Ràfol: Tavernes, Simat, Alcudiola, Massalari, Benifairó, Alfulell. En el cas de Favara, l'església va ser desmembrada de la de Cullera i agregada a la de l'Alcudiola-Massalari. Les autoritats eclesiàstiques del moment tornaven a exigir a l'abat que nomenara capellans seculars en els parròquies de la vall i al titular de la parròquia de Cullera que contribuïra econòmicament amb l'església de Favara. Al rector de l'Alcudiola, que assitia els cristians nous de Massalari i Favara, se li va assignar un renda de 30 pesos que havia de pagar el monestir a partir dels delmes i primícies dels llogarets esmentats. No obstant això el monestir va continuar nomenant monjos com a vicaris de les seues parròquies.

Durant algun temps, Favara rebé el nom de Favara de la vall d'Alfàndec en ser un annex de l'Alcudiola. El rector de l'Alcudiola celebrava una segona missa a Favara només durant els dies festius. Segons una visita pastoral de l'any 1607, Favara era un lloc de 12 cases de cristians nous, propietat d'Antoni Jaume. L'església del lloc tenia un altar i tots els ornaments necessaris per prestar el servei religiós.⁹⁷ Com que l'església de l'Alcudiola després de l'expulsió dels moriscos es va arruïnar, un monge resident a Tavernes es desplaçava els dies festius a Favara per a oficiar missa.

⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 13, fol. 196.

⁹⁷ ADV, *Fons fotodigitalitzats*, Favara: visita pastoral 1607.

Pel que fa a l'evolució senyorial, l'any 1608 el procurador patrimonial del rei feia oferta dels béns de l'arrendador del gabellot de la sal de la Mata, el mercader Jeroni Blanc, per impagaments i, al mateix temps, dels béns del seu fiador que era Antoni Jaume, senyor de Favara. La Cort de la Batllia General de València decidia procedir a la venda del senyoriu per tal de poder pagar els creditors. El 10 de febrer de 1610, el batlle general, don Bernat Vilarig Carròs, autoritzava la venda del lloc a don Gaspar Salvador per 7.031 lliures.⁹⁸

El senyor del lloc concedia el 3 de gener de 1612, davant el notari d'Alzira Jaume Claudi, uns capítols de població als vassalls nous que havien de substituir els moriscos expulsats. Gràcies a aquests capítols, que abasten 13 fulls, sabem que don Gaspar Salvador posseïa diversos monopolis feudals com ara la tenda, el forn, la fleca, el molí, la carnisseria i l'escrivania dels oficis municipals.⁹⁹

Don Gaspar tenia especial interès en mantenir una comunitat fixa de llauradors i, per això, amb aquest document, posarà tota una sèrie d'entrebancs als vassalls que vulguen canviar de residència. Així, els vassalls es comprometien a residir amb la seua família a Favara per un període de cinc anys. Si no complien amb aquest termini, havien de pagar al senyor les millores que aquest havia fet de les cases i dels béns establits, a més de pagar 20 lliures de pena. En cas d'impagament, podien ser executats per qualsevol jutge o tribunal a elecció del senyor. Una vegada passats els

⁹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 616.

⁹⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 51, fol. 618.

cinc anys, en cas de voler marxar, el vassall necessitava una llicència per escrit del senyor.

Segons la carta de població, els nous pobladors pagaven dos sous per cada casa establida, el dia de Nadal, en una única paga. La partició de fruits es feia de manera generalitzada a la quarta. Subsistien algunes càrregues senyorials de marcat caràcter medieval: cada casa havia de lliurar anualment al senyor una gallina i una càrrega d'arròs el dia de sant Tomàs Apòstol.

El difícil i lent procés de repoblació posterior a l'expulsió forçosa dels moriscos es traduïa en què l'any 1619 a Favara només s'havien establert sis famílies i un veí la majoria d'aquests d'origen mallorquí. Algunes famílies de les establides l'any 1612 no van acabar d'adaptar-se i van marxar mentre que d'altres arribaven. Així, per exemple, l'any 1631 don Agapit Salvador establí diferents terres a favor del llaurador Antoni Masip.¹⁰⁰

En quant als senyors, se succeïen tan sols tres generacions de la família Salvador en la possessió del lloc. Don Gaspar, col·locava en matrimoni el fill, don Agapit, el 13 de juliol de 1612 i, per això, ambdós signaven capitulacions matrimonials amb la futura núvia, dona Francesca Pardo. Per una donació comuna realitzada el 30 de desembre de 1613, el senyor de Favara confirmava la cessió del lloc a favor del fill per tal de complir amb els capítols matrimonials signats amb dona Francesca. Don Gaspar havia atorgat testament el 19 de març de 1607 davant el notari Francesc Joan Romeu i en

¹⁰⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 619.

aquest nomenava hereu el seu fill don Agapit. El testament del primer senyor de Favara d'aquesta nissaga va ser publicat el 17 de juliol de 1623.¹⁰¹

Don Agapit, concertava el matrimoni del fill, don Joaquim, el 18 de gener de 1638 amb dona Josepa Pardo. Les parts implicades signaven capitulacions matrimonials davant el notari Pere Llauter i, a l'igual que en la generació anterior, don Agapit feia donació del lloc de Favara al fill. Per alguna raó que desconeixem, els Salvador es van veure obligats a alienar el seu lloc.¹⁰² La venda de Favara es produïa el 24 d'octubre de 1661 a València davant el notari Pere Joan Ferrer. En concret, els cònjuges don Joaquim Salvador i dona Josepa Pardo, a més dels germans don Agapit Salvador i don Gaspar Salvador, cavaller de Montesa, amb el permís i llicència prèvia que havia concedit el pare dels tres, don Agapit, venien a Francesc Escrivà, ciutadà de Pego, el lloc de Favara, amb tots els seus drets dominicals i el terme d'aquest, per un preu de 4.000 lliures.¹⁰³ Deuen ser els mateixos Salvador que reporta Joaquim Aierdi en el seu dietari i gràcies al qual tenim més dades sobres aquests. Així, don Gaspar Salvador, que era doctor del Real Consell, feu de mediador i representant del virrei en la revolta dels llauradors que esclatà en la ciutat de València en juny de 1663. Per la seua part, don Joaquim juntament amb don Gaspar, apareix vinculat com a valedor i encobridor de bandolers.¹⁰⁴

Amb un nou titular al capdavant del senyoriu es feia necessari millorar la gestió i tractar d'arranjar possibles conflictes així com adobar les

¹⁰¹ Ibídem, fol. 617.

¹⁰² Ibídem, fol. 616.

¹⁰³ Ibídem.

¹⁰⁴ Joaquim Aierdi, *Dietari...*, pàg.304.

infraestructures bàsiques per a la producció agrària. En concret, el procurador de Francesc Escrivà signava una escriptura de concòrdia amb el Consell i veïns de Favara l'11 de maig de 1662 en què es tractava i s'ajustava la collita de l'arròs i també la conservació de la séquia nova. Eixe mateix any, el senyor contractava els serveis de Domingo de Pi perquè netejara la séquia mare que anava des de l'estany de Corbera fins a les séquies de les Salades.¹⁰⁵ O, uns anys després -19 de gener de 1668-, el senyor decidia fer una remissió general d'impostos als vassalls a canvi d'executar uns nous establiments que substituïren als de l'any 1612.

Per tal d'executar els nous establiments, es realitzaven capbreus de totes les cases i terres que posseïen els veïns. Les actuacions s'arreglaven en un llibre cobert de pergamí amb el títol *Cabreu de Favareta*. D'altra banda, també l'any 1668 s'arrendaven els drets dominicals de Favara a favor del llaurador Pere Serra per un període de quatre anys i a un preu anual de 155 lliures.¹⁰⁶

La gestió de don Francesc Escrivà com a senyor de Favara va marcar una etapa de prosperitat traduïda en un augment de la població. Si l'any 1667 el lloc només comptava amb sis cases, l'any 1671 ja hi figuren setze.¹⁰⁷ Un creixement demogràfic que es feia a costa dels llocs de l'Alcudiola i Massalali, senyories de l'abat de la Valldigna. Amb aquesta situació, el mateix any de 1671, l'abat de Santa Maria decidia reservar el Santíssim

¹⁰⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 619.

¹⁰⁶ *Ibídem*, fol. 618.

¹⁰⁷ Andrés de Sales Ferri Chulio, *Historia de la parroquia de san Antonio Abad de Favara*, Favara, Parroquia de San Antonio Abad, 1992, pàg. 30.

Sagrament en la parròquia de l'Alcudiola en un intent de fixar-hi els pocs pobladors.

El govern de Favara comptava amb diferents oficis que es renovaven de manera anual. Coneixem el procés de nomenament dels oficis de mitjans segle XVIII que, segurament, coincidia amb els del segle XVII. L'alcalde i regidors eixint, en representació dels veïns, lliuraven al senyor una terna amb un nombre doblat de persones per a cada càrrec segons costum antic. El senyor triava les persones que eren del seu grat i que havien de servir per a diferents càrrecs que, en el cas de Favara, eren el d'alcalde, regidor, alcalde de la germandat i sequier. Abans però el senyor comprovava que els càrrecs que cessaven havien complit bé i fidelment amb la seua escomesa. Una vegada triats els nous oficials, el senyor ordenava que comparegueren davant d'ell per tal d'acceptar els càrrecs i fer jurament de mirar pel bé de "la república". L'alcalde prenia com a símbol del seu poder la vara de justícia.¹⁰⁸

L'ADQUISICIÓ DE BENIRREDRÀ, EN LA CONTRIBUCIÓ DEL DUCAT DE GANDIA

L'any 1673, a don Francesc Escrivà, se li presentava l'oportunitat de comprar un altre senyoriu i, en aquesta ocasió, a pocs kilòmetres del seu lloc d'origen. Encara que Benirredrà era una senyoria amb un territori minúscul¹⁰⁹ i de jurisdicció alfonsina, tenia l'avantatge de trobar-se en el termes generals

¹⁰⁸ AHCG, *protocols notarians de Miguel Bayona*, DA-121, any 1744, fol. 28.

¹⁰⁹ La superfície actual del terme municipal de Benirredrà és de tant sols 16 hectàrees: 0,04 km².

de la vila de Gandia, és a dir, un territori que don Francesc coneixia a bastament i, a més a més, no gaire lluny de Pego que és on vivia per aquella època la família.

El lloc, una antiga alqueria morisca, fitava gairebé en tot el seu perímetre amb el terme general del ducat de Gandia però, per la part oest, ho feia amb el terme particular del lloc del Real. El territori era exclusivament pla i el poble comptava amb dos cases de la senyoria: una, pertanyent a la vila d'Ontinyent i l'altra, al capítol de la Seu de València. Per tant, es tractava d'un senyoriu amb dos titulars.

Evolució històrica d'una senyoria compartida

Benirredrà va ser durant l'Alta Edat Mitjana una alqueria islàmica que depenia del castell de Bairén. Sembla que els germans Pere i Dídac Llopis de Vaello van comprar la meitat del lloc a l'infant Pere de Ribagorça. Al segle XIV, el senyor d'una part d'aquesta alqueria, era Roderic Llopis de Vaello, veí d'Ontinyent, atorgava testament l'1 de maig de 1318 davant el notari Bernat Antist. Un acte jurídic en què nomenava usufructuària de la seua herència la seua germana Urraca que havia de posseir i gaudir de l'alqueria de Benirredrà mentre visqués. Una vegada morta la germana, Llopis de Vaello ordenava la fundació, amb els seus béns, d'una administració pia i nomenava per administradors el cavaller Pere Roderic de Corella, Sanç Navarro i Guillem Perales d'Ontinyent. A més a més, concedia facultat al

justícia d'aquesta vila de nomenar futurs marmessors i administradors de la seua herència en defecte dels anteriors.

Llopis de Vaello disposava nombroses deixes pietoses que havien de ser finançades amb els seus béns. En primer lloc triava com a sepultura la dels seus pares a l'església de Santa Maria d'Ontinyent. Diferents institucions religioses rebien llegats en concepte de "fàbrica i de llum" entre les quals l'església parroquial d'Ontinyent però també la d'Agullent, l'església dels frares menors de Xàtiva o el convent del Carme de València. El senyor de Benirredrà fundava una capellania a Ontinyent sota la invocació de Sant Salvador, la dotació de la qual es pagaria amb les rendes de tota la terra que posseïa a l'horta d'Ontinyent. Alguns dels seus legataris eren el seu difunt germà Ferran a qui destinava diners perquè se li celebraren misses.

L'altra meitat del lloc de Benirredrà, juntament amb la jurisdicció alfonsina, va ser comprada pel cavaller Guillem Gascó a algun veí de Gandia a principis del segle XIV. Gascó ja posseïa a l'horta de Gandia altres alqueries com Beniopa, Benipeixcar i el Real. Guillem, com a hereu i marmessor del seu fill Joan, juntament amb Antoni Comes, també marmessor de Joan, venien la seua part del lloc a dona Elvira Ruiz de Liori que curiosament era la dona de Guillem Gascó. La transacció es produïa el 13 de novembre de 1359 davant el notari Domingo Doménech.¹¹⁰ Amb el temps, Elvira atorgava testament el 13 de juny de 1366 i decidia nomenar hereva de tots els seus béns – entre els quals requeia la meitat del lloc de Benirredrà- a l'administració de l'almoïna de la Seu de València.

¹¹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 208.

Durant aquesta centúria i la següent, els principals actes d'administració i gestió feudal eren compartits per ambdues institucions; així, el 22 de maig de 1555, s'atorgava una escriptura de concòrdia sobre el bon govern de Benirredrà tant per part dels jurats d'Ontinyent com per part del procurador del capítol de la Seu de València.

A partir de les dades d'un capbreu de 1555 sabem que la part de territori corresponent a la vila d'Ontinyent comprenia unes 86 fanecades¹¹¹; amb la qual cosa, el territori sota el domini de la Seu de València havia de ser de 106 fanecades. De fet, el preu pel qual es va vendre l'any 1673 l'anomenat Benirredrà del capítol, arribava a ser gairebé el doble del preu de venda de la part de Benirredrà pertanyent a la vila d'Ontinyent. Tanmateix, en un *Capatró de Peites* de la vila de Gandia¹¹² del segle XVI figura que les cases i terres de Benirredrà pertanyents a Ontinyent abastaven les tres jovades i mitja, és a dir, 126 fanecades i eren taxades amb 36 sous.

D'altra banda, el 13 de novembre de 1596 el justícia i els jurats d'Ontinyent decidien explicar davant el notari, per deixar memòria, la seua condició de senyors de Benirredrà. El justícia relatava que el veí d'Ontinyent, don Roderic Llopis de Vaello, en el seu testament de 1318, va elegir uns marmessors per tal que, a partir dels seus béns, i sobretot de les rendes l'alqueria de Benirredrà, es finançaren tota una sèrie d'obres pies. Després de la mort d'aquests primers marmessors, el justícia d'Ontinyent havia decidit nomenar els jurats de la vila, que en aquell moment eren i que per

¹¹¹ Eduard Frasset Faus i Jordi Gil Montagud, *Aproximació a la Història de Benirredrà*, Ajuntament de Benirredrà, 2006, pàg. 102.

¹¹² AHCG, *Libro capatron de peitas de la vila de Gandia*, AB-494, fol. 208.

temps serien, com a administradors de l'herència de don Roderic. En el document notarial s'assegurava que:

“...en virtut de la qual nominació, tots los jurats qui aprés són estats de la dita vila *a tempore in memoria* han administrat, regit y governat la dita alqueria lloc de Benirredrà, han rebut los fruyts, rendes y emoluments, essent y exercint totes altres coses a senyors pertanyents en la dita alqueria.”¹¹³

Com que la dita nominació era molt antiga i el Consell de la vila no havia trobat el document pertinent, decidien ratificar-la i oficialitzar-la i, de pas, nomenar als jurats d'aquell any, que eren Lluís Albuixec, Jeroni Nadal i Jeroni Colomer com a administradors del lloc de Benirredrà.

No obstant això, la senyoria compartida de Benirredrà va haver de fer valer davant els tribunals la possessió de la jurisdicció alfonsina que els negava tant el duc com la vila de Gandia. El conflicte esclatava el 13 de febrer de 1610 ja que els procuradors de la senyoria acudien a la Reial Audiència perquè els oficials del duc de Gandia havien intentat pertorbar la possessió de la jurisdicció alfonsina publicant uns bans en què prohibien que cap veí de Benirredrà comerciara amb vi.¹¹⁴ Els titulars de Benirredrà sol·licitaven una ferma de dret sobre la possessió de quasi tota la jurisdicció civil i criminal -excepte les penes que comportaren mutilació dels reus- en el seu lloc i terme d'aquell i sobre els seus vassalls. Al·legaven que, de temps immemorial i de manera pacífica, havien incoat processos, executat

¹¹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol. 175.

¹¹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 80.

sentències i nomenat oficials com batlle, justícia, jurats i mostassaf sense cap intervenció del duc de Gandia.

La Reial Audiència confirmava la seua jurisdicció alfonsina contra les pretensions de Gandia el 20 d'octubre de 1614. Entre d'altres, el tribunal valencià reconeixia als vassalls de Benirredrà poder tallar llenya dins el terme general de la vila de Gandia per al forn de la senyoria i per al consum dels veïns. També, el dret a posseir monopolis senyoriais com ara carnisseria, tenda, fleca i trapig i entrar vi al lloc de manera lliure i vendre'l sense haver de pagar cap dret a Gandia. Per últim, els reconeixia el dret a regar les seues heretats amb l'aigua de la séquia del Vernissa. De fet, el 17 de març de 1610 el sequier de Gandia havia estat portat pres a les Torres de Serrans de València per haver-se resistit a donar aigua als de Benirredrà contravenint la ferma de dret de l'Audiència.¹¹⁵

Arran de l'expulsió dels moriscos l'any 1609, els jurats de la vila d'Ontinyent es van veure obligats a enviar una sèrie d'agutzirs per tal de vigilar les collites i les cases davant els robatoris efectuats per cristians vells. La repoblació del lloc es va fer mitjançant establiments individuals sobretot a partir del 23 de gener de 1610.¹¹⁶ Tot i això, els comptes no eixien i, almenys, des de meitat segle tenim constància que la vila d'Ontinyent intentava desprendre's de la seua part de Benirredrà.

¹¹⁵ *Ibidem*, fol. 229.

¹¹⁶ Vicent Terol i Reig, "L'expulsió dels moriscos a la Vall d'Albaida", dins *Mudèjars, moriscs i cristians a la Marina i la Safor. 400 anys de l'expulsió*, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, 2014, vol. II, pàg. 353.

El llarg procés de l'alienació del lloc

En efecte, l'11 de març de 1653, Gabriel Serrano, corredor i trompeta públic d'Ontinyent, testificava davant notari que, per ordre dels jurats, havia subhastat durant molt mesos la part de Benirredrà pertanyent a Ontinyent i no havia trobat millor postor que don Pere de Quincoses, de Gandia, que ofería pagar 2.410 lliures. Per alguna raó que desconeixem, l'oferta de Quincoses no va prosperar perquè, dos anys després, la vila havia tornat a subhastar el lloc. En aquest cas, el 24 de gener de 1656, el corredor de coll, Josep Suburbano, durant dos mesos, havia corregut i subhastat la meitat del lloc de Benirredrà en la llotja de mercaders de la plaça de la Seu d'Ontinyent i en els llocs acostumats però no havia trobat cap comprador.

Finalment, el 16 de febrer de 1672, Roc Mendes, corredor, constituït davant de la Sala de la vila, relatava que, després de subhastar la part de Benirredrà dita d'Ontinyent, en la plaça Major, no havia trobat millor oferta que la de don Francesc Escrivà que havia ofert pagar 2.410 lliures. La compra de Benirredrà va ser, burocràticament parlant, més complexa que la de Favara ja que la titularitat del lloc era compartida entre dos institucions públiques valencianes que gestionaven sengles administracions pies sobre el senyoriu.

Així, per un decret del virrei, del Consell General de València i de la cúria eclesiàstica es va concedir al capítol de la Catedral de València i als jurats de la vila d'Ontinyent la llicència pertinent per a vendre el lloc de Benirredrà

com a administradors que eren d'aquesta senyoria. Prèviament, el decret d'utilitat de la venda es va publicar a València el 28 de juny de 1672 pel regent de l'Audiència, don Cosme Gombau, i el 31 de desembre d'aquell any la Reial Audiència publicava un decret on concedia permís i facultat als jurats d'Ontinyent per a poder vendre la seua part del lloc a don Francesc Escrivà. El decret de la cúria eclesiàstica on es concedia la llicència per a vendre la respectiva part de Benirredrà es publicava el 20 de febrer de 1673 en la primera mà dels decrets de la cúria d'eixe any, en el full 22.¹¹⁷

Però, anem per parts, el 21 de maig de 1672 tant Baptista Beneito, síndic de la Seu de València, com Llorenç Llançà, notari dels jurats d'Ontinyent, elevaven una súplica a la Reial Audiència perquè els seus principals, senyors de Benirredrà, obtenien d'aquest lloc molt poca utilitat i, per tant, volien vendre'l. Argumentaven la poca renda dominical que obtenien ja que la part del senyoriu pertanyent a Ontinyent se solia arrendar entre 40 i 47 lliures cada any. Pel que fa a la part del capítol, l'any 1670 s'havia arrendat en 90 lliures i 1 sou. Un altre dels inconvenients argüits era la categoria alfonsina de la senyoria ja que la jurisdicció suprema pertanyia al duc de Gandia i, a més a més, com la senyoria era *per indivís* qualsevol de les dos parts podia instar a la venda.¹¹⁸

Els senyors havien fet diferents diligències i havien trobat un comprador disposat a pagar 2.410 lliures i un sou per la part d'Ontinyent i 4.000 lliures per la part de la Seu. Només carregant a censal el preu de venda, la part del capítol de la Seu anava a obtindre 200 lliures: el doble de la renda que en

¹¹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 620.

¹¹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol. 101.

eixe moment obtenien de l'explotació senyorial de Benirredrà. A més a més, com a avantatge, assenyalaven que don Francesc Escrivà s'havia ajustat amb els jurats d'Ontinyent en el sentit que ell ordenaria el carregament d'un censal, pel mateix preu de venda, en un lloc segur i subjecte a dipòsit perquè, en cas de ser redimit, es tornaren a carregar a censal les 2.410 lliures i, així, tantes vegades com es quitara el censal.

Els síndics sol·licitaven una sumària de testimonis i el permís per a vendre a més d'aportar documentació de diferent tipus que ens pot ajudar a entendre les característiques econòmiques i la situació senyorial del lloc. El 31 de maig, el notari del Consell d'Ontinyent elevava un informe en què dibuixava una situació bastant negativa en la línia de demostrar la idoneïtat de l'operació. Entre d'altres, certificava que la part de Benirredrà pertanyent a Ontinyent consistia en 18 cases però que la major part d'aquestes estaven en males condicions pels maltractaments que d'aquestes feien els repobladors. La renda que obtenien de les cases i de les terres no excedia les 120 lliures però que, d'aquest import, la meitat es consumia en despeses i en pagar als beneficiats de Sant Salvador i la Mare de Déu de l'Aurora de l'església parroquial d'Ontinyent.¹¹⁹

L'any 1653 els drets dominicals s'havien arrendat per tan sols 45 lliures a Agustí Loçano de Gandia. Els anys que els jurats havien decidit administrar ells directament el senyoriu havien obtés una renda de 38 lliures i, una vegada pagades les despeses de cobrança i altres obligacions, havia quedat molt poc per als pobres d'Ontinyent seguint la voluntat de Roderic Llopis de

¹¹⁹ *Ibíd*em, fol. 103.

Vaello; amb la qual cosa, durant un any, els jurats només havien ingressat un sou i sis diners.

El mateix dia de l'informe d'Ontinyent, les parts interessades en la venda presentaven l'esmentada sumària de testimonis que tenia com a objectiu referendar l'oportunitat de l'operació. Gabriel Verdú, doctor en Sacra Teologia i beneficiat, de 70 anys, confirmava la jurisdicció alfonsina i el preu pel qual s'arrendava l'anomenat Benirredrà de la Seu. Altre testimoni aportat era mossèn Jaume Alzina que sabia de què parlava perquè durant molts anys havia cobrat l'arrendament de la part de la Seu per ser el tresorer d'aquesta institució. Jacint Cerdà, notari, també podia dir alguna cosa ja que, encara que habitava a València, era natural d'Ontinyent i afegia un nou argument que era que, cada vegada que els jurats anaven a Benirredrà, només amb els costos del viatge, s'esfumava la renda obtinguda pels drets dominicals. Per últim, testificava Jacint Martí, ciutadà d'Ontinyent, que havia exercit de jurat per alguns anys i Joan Faixa, botiguer i tractant de València, de 84 anys, però que havia viscut a la vila d'Ontinyent per espai de 56 anys.¹²⁰

El quatre de desembre, per a millor justificar la pretensió de la venda, els interessats demanaven a l'Audiència que enviara dos experts al lloc per tal de fer una relació del que podia valer aquell. L'informe elaborat per Dídac Ballester, obrer de vila i pel fuster, Jeroni Crespo, es va centrar sobretot en els béns immobles. L'immoble més valorat era el forn, en unes 350 lliures, la casa de la senyoria dels canonges de la Seu va ser valorada en 300 lliures, la casa de la senyoria dels jurats en 200 lliures, el dret de la tenda valia 500

¹²⁰ *Ibíd*em, fol. 105.

lliures i el de la carnisseria, 150. Totes les partides sumaven una quantitat de 1.500 lliures.

Finalment, el 22 de febrer de 1673, en l'aula capitular de la catedral, Baptista Beneyto, síndic del capítol i dels canonges de la Seu de València, en nom d'administradors de l'almoïna d'en Conesa, formalitzaven la venda de la seua part del senyoriu davant del notari de València Jacint Cerdà a favor de don Francesc Escrivà i per un preu de 4.000 lliures. La venda es feia amb el càrrec de respondre de la meitat d'un censal de 450 lliures sobre el dit lloc, és a dir, amb una càrrega de 225 lliures, l'interés de la qual, se solia pagar a dona Rafaela Ortiz de Vera. Els canonges van signar l'època del lliurament dels diners del preu de la venda encara que don Francesc Escrivà es va reservar 225 lliures del preu de compra per tal de poder pagar el censal.¹²¹

Per la seua banda, don Gaspar Juan, Josep Torró i Tomàs Mora, jurats de la vila d'Ontinyent, com a administradors dels béns que foren de don Roderic, el 28 de febrer, davant el notari Hilari Llançà, també procedien a la venda de la seua part de Benirredrà per un preu de 2.410 lliures a don Francesc Escrivà. En aquest cas, el comprador també havia d'assumir la meitat del censal anterior sobre el lloc que consistia en pagar a fra Miquel Ros, prevere de l'orde de Sant Agustí, i legatari de dona Rafaela Ortiz de Vera, la pensió d'un cens de 225 lliures. Rafaela Ortiz era tia de Miquel i Dionís Ros. Posteriorment, en 12 de gener de 1679, Miquel Ros renunciava a aquest cens a favor del seu hereu, don Dionís Ros.

¹²¹ *Ibíd*em, fol. 131.

Al pocs dies de la venda, el 3 de març, Pau Gregori, procurador de don Francesc Escrivà, prenia possessió del terme i senyoria de Benirredrà. La comunitat estava formada per 23 caps de família que apareixen amb noms i cognoms en el document. El senyor posseïa com a monopolis senyorials un forn, una fleca, una tenda i una taverna. L'antic trapig –refinador de sucre- al carrer de la Séquia, s'havia convertit en una casa amb pati i hort que els jurats de la vila d'Ontinyent havien establert a Dídac Tosca. El capbreu de l'any 1677 ens dona algunes dades sobre l'estructura urbana del poble. A la plaça del poble era l'església i el fossar i també hi existia un solar per a fer cases. No gaire lluny de la plaça era la casa de la senyoria.

Benirredrà comptava a mitjan segle XVIII amb diferents magistratures municipals com ara la de l'alcalde, el regidor primer, el regidor segon i un tinent d'alcalde. El procediment de nomenament dels càrrecs era similar al practicat al lloc de Favara. Els oficis ixents, en representació dels veïns del lloc, lliuraven al senyor la terna amb un nombre duplicat de persones per cada ofici. Com a senyor i amo del lloc, aquest tenia la facultat de nomenar les persones del seu gust per al nou exercici però primer comprovava el bon fer de les persones que cessaven en el govern de la senyoria. Els nous oficials designats prestaven jurament en el sentit de exercir el seu càrrec mirant pel bé de la comunitat i d'acord amb els usos antics.¹²²

¹²² AHCG, *protocols notarians de Miguel Bayona*, DA 121, any 1744.

L'administració de la justícia i altres prerrogatives jurisdiccionals

Per uns autos practicats l'any 1730 podem conèixer amb bastant detall com s'impartia justícia en el lloc de Benirredrà durant la segona meitat del segle XVII. Tota una sèrie de testimonis, molts d'ells gent gran, van poder explicar els procediments més habituals que exercia la primera autoritat local, el justícia, a l'hora de resoldre els conflictes pertanyents a la jurisdicció alfonsina.¹²³

Els principals delictes perpetrats pels veïns de Benirredrà tenien a veure amb baralles per qüestions d'honor i reputació i també, sovint, per interessos familiars. Qualsevol paraula lletja proferida contra algú feia esclatar el conflicte. Les baralles entre joves llauradors, que de vegades venien acompanyades de ferides de sang, venien provocades per la disputa dels favors de les fadrines. Les disputes amb violència entre veïns solien acabar, una vegada aquietats els ànims, amb les "paus jurades", un compromís entre agressor i víctima de portar-se bé.

En els casos de discussions amb violència lleu, la primera autoritat local podia practicar l'arrest domiciliari dels veïns implicats en la baralla. En d'altres casos, els encausats eren detinguts i portats a la presó senyorial ubicada en la casa de la senyoria. Aquesta presó consistia bàsicament en un cep on eren nügats els delinqüents. De vegades però, el justícia decidia, per a major seguretat, enviar o conduir els presos fins a la càrcer del castell de la

¹²³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 7, fol. 422.

baronia de Beniarjó on passaven a estar a la seua disposició. Si els presos no es presentaven en l'esmentat castell s'enfrontaven a diverses penes.

La singularitat de portar els presos de Benirredrà fins al castell de Beniarjó venia motivada perquè els notaris d'aquesta baronia, Bartomeu Lorente i Miquel Bayona, exercien d'assessors del justícia de Benirredrà. També cal tenir en compte que, tant les escrivanies de Beniarjó com les de Palma i Ador, eren propietat de don Francesc Escrivà. Els notaris esmentats sovint els veiem treballar per a la família Escrivà i, segons els testimonis, es desplaçaven un dia a la setmana, sobretot dijous, fins a Benirredrà per a assistir en l'administració de justícia. Aquests fedataris aconsellaven els justícies com havien de conduir-se en els litigis segons els Furs i privilegis de València.

Els justícies exercien el seu ofici sense donar compte de la seua jurisdicció a ningú i només reconeixien com a superiors als jutges de la Reial Audiència de València. Pel que fa a l'elecció dels oficis, els testimonis declaraven que el Consell s'encarregava de l'elecció dels nous càrrecs que havien de comptar amb l'aprovació del senyor que era el que finalment els nomenava.

LA GESTIÓ SENYORIAL DE BENIRREDRÀ: LA PRESA DE POSSESSIÓ, LES ORDINACIONS I EL CAPBREU

Durant els mesos i els anys posteriors a la compra de Benirredrà, el nou titular del senyoriu va desplegar una sèrie d'accions encaminades a una

explotació eficaç del territori sota el seu domini directe i a la defensa dels seus drets senyorials. Don Francesc coneixia a bastantment el sector ja que, ell mateix, havia estat arrendatari de senyories i baronies com hem vist en el cas de la baronia de Pego i com voldrà deixar certificat al seu testament. Ara, però, es trobava a l'altre costat de la barrera amb una experiència acumulada impagable: ell era l'arrendador; i un altre, l'arrendatari. Segurament per això, els Escrivà no mantingueren una actitud absentista respecte el seu patrimoni senyorial, ben al contrari, la documentació revetlla l'interés per conèixer de primera mà la realitat econòmica i productiva del nou feu.

Així, don Francesc va atorgar alguns instruments claus per a l'organització, regulació i control de les capacitats productives del territori de Benirredrà. Un d'aquests és la presa de possessió que encara que d'obligada execució, se'ns revetlla, pel seu contingut, com un acte de veritable afirmació senyorial en què de manera detallada es pren possessió de totes i cadascuna de les prerrogatives, jurisdiccions, regalies, terres, cases i monopolis que havien passat a ser propietat de don Francesc i els seus descendents. Altre instrument de control senyorial són unes noves ordenacions i normes de bon govern local. Finalment, don Francesc executava uns capbreus el 13 de febrer de 1677 que li permetien conèixer al detall la realitat emfitèutica del territori.

Cal no oblidar que els més estrets col·laboradors del senyor, pel que fa a la procura de Benirredrà, també eren persones amb experiència i perícia en els negocis senyorials. El notari Bertomeu Lorente, que validava la major part de les escriptures de la família i assessorava en qüestions judicials,

havia estat batlle i procurador del marquès d'Aitona en les baronies de Beniarjó i Palma i Ador a mitjan segle XVII.¹²⁴ Per la seua banda, Pau Gregori, membre d'una família rica de traginers de Beniarjó, era advocat.

O, ara com ara, el nou senyor es preocupava per aconseguir còpia de la documentació senyorial que poguera servir-li per a un futur. En eixe sentit, des de Beniarjó estant, atorgava una procura de poder el 4 d'octubre de 1673 a Josep Bertran, ciutadà d'Ontinyent, per tal que es presentara davant de qualsevol notari i traguera còpia de qualssevol actes d'establiments o de nova població i concòrdies fermades pels jurats d'Ontinyent en nom d'administradors de la senyoria de Benirredrà.¹²⁵ És possible que, amb aquesta acció, s'estiguera preparant el terreny per a l'atorgament de nous instruments d'aquest tipus.

La presa de possessió i el preceptiu jurament de fidelitat dels vassalls tenia lloc el 3 de març de 1673 i els protocol·litzava el notari Bertomeu Lorente que s'encarregava de formalitzar l'escriptura de possessió.¹²⁶ Pau Gregori, ciutadà de Beniarjó, com a procurador de don Francesc, es constituïa davant l'església, que era el lloc on acostumaven a ajuntar-se els oficials, per tal de tenir consell general amb els veïns. Allí es va notificar al justícia, jurats i consell general que don Francesc Escrivà havia comprat les dos parts de Benirredrà als propietaris respectius. Els presents van acceptar el nou senyor i es van mostrar disposats a començar amb els actes de possessió.

¹²⁴ Vicent Mahiques, *Entre senyors, frares...*, pàg. 137.

¹²⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol.78.

¹²⁶ *Ibidem*, fol. 28.

Dins l'església, Pau Gregori, en nom de Jesús i de la Verge Maria, cridà Josep Sanz, que era el justícia, li prengué el bastó de justícia i li ordenà que no exercira el seu ofici sota pena de 25 lliures. Al cap d'un temps breu però el va restituir. Per a executar el jurament de fidelitat, Josep Sanz es constituí davant el procurador i, amb la mà dreta damunt els evangelis, prestà jurament del seu ofici segons els furs, lleis i privilegis del Regne de València, reconeixent la justícia criminal pertanyent al duc de Gandia i la jurisdicció civil al senyor del lloc que era el seu principal. A continuació, Pau Gregori suspengué dels seus càrrecs als jurats i al mostassaf i, de nou, els tornà a nomenar. A més a més, ordenà a Joan Donet i Jacint Orengo, que eren els jurats, que jurassen regir els seus oficis segons furs i privilegis i guardar en tot fidelitat i lleialtat a don Francesc Escrivà i als seus successors.

El següent acte de possessió va tenir lloc en la casa de la senyoria que pertanyia al capítol de la Seu de València. Allí es van congregar el justícia, els jurats i tots els pro homes i consellers de Benirredrà¹²⁷ que formaven la major part dels veïns. Com a representants de la comunitat i, davant de Pau Gregori, van jurar en nom de Nostre Senyor, sobre un missal, fidelitat i homenatge, de mans i de boca, al senyor don Francesc. Van prometre tenir-lo i reputar-lo per verdader i natural senyor seu i de la comunitat; també, que el respectarien i obeirien com a fidels i lleials vassalls i li respondrien amb les rendes, fruits, emoluments i particions pertanyents a senyoria.

¹²⁷ Van ser-hi presents: Jaume Artés, Jeroni Pérez, Agostí Pérez, Vicent Julio, Roc Pérez, Baptista Peiró, Joan Peiró, Joaquim Castellà, Martí Peiró, Salvador Carbó, Lluís Ripoll, Baptista Xaixo, Josep Pérez, Vicent Fuster, Jeroni Pérez menor, Carles Fuster, Pasqual Carmona, Pere Pérez i Bertomeu Sanz.

Els veïns van suplicar humilment al procurador senyorial que perdonés tots i qualssevol crims i delictes que per alguna de les persones del lloc s'hagués perpetrat; a la qual cosa el procurador de don Francesc es va avenir al·legant la necessària quietud i pau de la comunitat i per tractar-se d'un costum que es realitzava en aquest tipus de possessions. Gregori perdonava els delictes i crims pertanyents a la seua jurisdicció alfonsina i feia absolució dels processos engegats sempre que aquests foren de gràcia i no de parts. Pel que fa a la resta de processos, prometia comunicar-se amb els advocats del senyor i que, segons llur parer, s'obriria amb justícia.

Estant encara en la casa de la senyoria, Pau Gregori va manar al ministre Joan Castany que prengué Roc Pérez i el tancara en l'estudi de la casa que es constituïa en presó senyorial. Una vegada executada l'ordre, molts assistents van demanar clemència al procurador i aquest excarcerà Pérez perdonant-lo de qualsevol delicte. A continuació, va ordenar al justícia que, usant del seu ofici, manara a tots els veïns que, en mitja hora, abandonaren el lloc sota pena de 25 lliures i que no entraren sense permís. Al cap de poc temps, el procurador envià el justícia allà on estaven els vassalls per tal que tornaren al poble i pogueren viure i cohabitar en les seues cases. I aquest acte de possessió es feia per a salvar els drets i accions que tenia el senyor segons els establiments i capítols vells de l'any 1610.

Calia prendre possessió de les terres del terme i, per això, Pau Gregori es va constituir en una horta i obligà Baptista Peiró a cavar amb un fes un clot en la terra i arrancar unes herbes. El mateix Gregori, amb la seua mà dreta, prengué un grapat de terra i el llançà a l'aire en forma de creu

assenyalant les quatre parts del món, que eren orient, ponent, migdia i septentrió. També arrencà unes herbes i trencà un brot de morera i garrofera per a després passejar-se per les terres i heretats. D'aquesta manera, el representant senyorial prenia possessió de les muntanyes, deveses, aigües, herbatges, terres cultivades i incultes.

El protagonista dels actes tornà a constituir-se davant la casa de la senyoria on estaven tots els veïns. El ministre i pregoner, Joan Castany, va fer una crida per tal que cap persona, des d'aquell moment en avant, no gosés jugar a cartes o jocs prohibits ni tampoc portar armes prohibides ni acollir homes d'armes, bandolers o estrangers. Es feia esment de la prohibició de furar rendes, hortes, cises i herbes d'altres. A continuació, el procurador va entrar dins de la casa de la senyoria i ordenà a tots els que hi eren que isquessen, els prengué les claus i tancà la porta del carrer; al cap d'uns segons, tornà les claus a Baptista Peiró i li demanà que obrira i que entrara dins la casa juntament amb tots els que anteriorment es trobaven.

Després Pau Gregori es va constituir en la casa de la senyoria que havia pertangut als jurats d'Ontinyent i, en el llinar, va ordenar altra vegada eixir tota la gent que hi era però en aquest cas, com a tret diferenciador, Baptista Peiró va protestar al·legant que aquella casa era seua i no de la senyoria perquè li l'havien establida els jurats amb certs pactes de donar-los hostatge quan anaven al lloc. Tanmateix Pau Gregori no es va arronsar perquè, a ell, li constava que era de la senyoria i que era precís prendre'n la possessió. El procurador aconsellava Peiró recórrer davant el senyor perquè li administrés justícia. En aquest cas, es va repetir el mateix cerimonial verificat amb l'altra casa de la senyoria, al finalitzar el qual, Gregori s'adreçava a Peiró amb

aquestes paraules: "... que visqués en aquella -la casa de la senyoria d'Ontinyent- fins tant altre orde tingués del senyor, prometent que, en tot y per tot, lo senyor mirarà son consuelo".¹²⁸

Ja només quedava prendre possessió de les regalies senyorials i, per això, les autoritats accedien al forn on tots els ocupants havien d'eixir i el representant del senyor es tancava dins uns segons com a mostra i senyal de la vertadera, real i actual possessió d'aquell establiment. Per últim, demanà pel tender, el flequer, el taverner i l'arrendador i administrador dels drets senyorials als quals exigí que no usaren dels beneficis dels seus arrendaments fins que tingueren nova ordre sota pena de 25 lliures. Tots ells estigueren prests a obeir i, vista la seua disposició, Pau Gregori els tornà a lliurar les regalies i les administracions tot i advertint-los que tingueren per senyor d'aquestes a don Francesc Escrivà.

Una visió de la vida quotidiana: les constitucions del bon govern

L'exercici quotidià del poder en l'àmbit rural, el del dia a dia, era aplicat pel justícia i pels jurats de cada lloc. La tradició, el costum i, sovint, un cos de normes s'encarregaven de regular les relacions comercials i agràries, solucionar conflictes i donar pautes de bona conducta. Aquest cos legal – Les constitucions del bon govern- ens serveix per conèixer la vida quotidiana d'una comunitat camperola. Així, gràcies a aquest document podem saber, entre altres, quins tipus d'aliments es venien en la tenda, quins eren els

¹²⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol. 37.

costums dels veïns els dies de festa, les blasfèmies que proferien o les mides exactes que havien de guardar els camins.

El document notarial dels *Capítols* que hem analitzat és una còpia realitzada durant el segle XVIII a partir de l'original existent en els protocols del notari Bertomeu Lorente. En concret, l'any 1736 don Vicent Escrivà i Castelló demanava llicència judicial perquè el notari Cristòfol Blanes realitzés un trasllat de les esmentades ordinacions.¹²⁹

La còpia del segle XVIII ens planteja problemes de datació ja que, segons l'encapçalament del document, don Francesc Escrivà seria l'autor i responsable d'aquestes noves constitucions. Tanmateix, al final del document, apareix una data que, encara que es llig amb dificultat, sembla que es tracte del 27 d'agost de 1681, moment en què don Francesc ja era mort i l'havia succeït el fill, don Vicent. Els historiadors responsables de la monografia històrica de Benirredrà, que han analitzat el mateix document a partir d'una còpia existent l'Arxiu del Regne del Regne de València, tampoc han pogut datar amb precisió el document.¹³⁰ Si donem per bona la hipòtesi que don Francesc era el responsable d'atorgar les constitucions del bon govern, les hauríem d'ubicar en un interval comprés entre l'any 1673 i 1677.

Les ordinacions es feien i publicaven a petició i súplica del justícia, els jurats i els veïns del lloc per tal d'evitar alguns abusos en la manera en què es venia governant la comunitat circumstància que provocava "... molts danys y frauds, en notable perjuí dels pobres, y càrrech de les consciències

¹²⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 18, fol. 2.

¹³⁰ Eduard Frasset Faus i Jordi Gil Montagud, *Aproximació...*, pàg. 119.

dels oficials y ministres...”¹³¹ Per a evitar els errors del passat, el nou senyor ordenava una sèrie de capítols per tal que els observaren, no només els vassalls i els jurats, sinó també el tender, el taverner, el forner i el carnisser. En definitiva, es regulaven tot tipus de relacions entre la magistratura municipal, els prestadors de serveis i els veïns però també es legislava, i de manera profusa, sobre la producció agrícola i l’ordenació del territori; d’ahí la importància que té el document.

En altre ordre de coses, la violació de les normes concedides comportava diferents penes que havien de ser repartides en tres parts iguals. Una de les parts anava directament al jutge, l’altra part de la pena era per al denunciant i l’última part es destinava per al manteniment de l’administració de la justícia local. Com no podia ser d’una altra manera en una societat agrària, la major part de les constitucions incideixen directament en la correcta protecció dels conreus per tal d’assegurar i garantir l’alimentació de la població i la base de la seua renda. Així, ningú podia fer foc en la terra o els marges d’un altre. El furt de les collites – forment, dacsa, ordi, cigrons, faves i garrofes- estava fortament penat amb 60 sous, multa que s’elevava al doble si el delicte es cometia durant la nit. La mateixa pena s’aplicava en el cas de furtar fulla de morera o, fins i tot, herba d’alfàs o de farratge.¹³² Segar herba en el marge d’un altre implicava una sanció de cinc sous; entrar en un hort tancat també estava castigat amb 60 sous encara que la quantitat era doble si l’acció es feia durant la nit.

¹³¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 18, fol. 2.

¹³² *Ibídem*, fol. 3.

Continuant amb el delicte del furt, existien correctius menors en el cas de robar llenya – fora sarment de vinya o branques de morera- ja que, en aquest cas, la multa era de 20 sous. Però la pena tornava a elevar-se si algú gosava tallar els arbres d'una altra persona. Si algú era sorprés furtant raïm o qualsevol tipus de fruita havia de pagar 5 sous; pena que s'elevava fins a 60 sous en cas de ser sorprés amb un cabàs o una senallada de fruita robada.

La viabilitat de les collites feia necessària la regulació de la ramaderia. Unes relacions entre ambdues activitats econòmiques que sovint esdevenien conflictives pels interessos contraposats que existien entre llauradors i ramaders. Tot i això, el bestiar tenia una importància cabdal no només per tal d'abastir la carnisseria local sinó per a proveir als mateixos llauradors d'animals per a treballar els horts (bous, haques, someres), netejar les muntanyes, fornir d'adobs els camps i proveir d'altres productes necessaris com ara llet i teixits.

Segons les ordinacions, ningú podia pasturar ramats en terres d'altri sinó solament en les muntanyes, en les rambles o en les propietats del propi ramader. A més a més, els bous, les vaques, les mules i rossins havien d'anar nugats perquè, en cas contrari, es multava el propietari amb 5 sous per cada animal. Pel que fa al bestiar major o a les raberes d'ovelles, cabres i porcs, no podien entrar en les vinyes durant un determinat període de temps que abastava des que els ceps començaven a fer borrans fins que finalitzava la verema.¹³³ Si la plantació era de mallol, això és, vinya jove, es prohibia el trànsit de qualsevol tipus de raberes durant els primers tres anys.

¹³³ Ibídem, fol. 4.

També es penalitzava que qualsevol tipus de bestiar entrara en els camps plantats de figueres, garroferes, oliveres i altres arbres. Les bèsties tampoc podien entrar ni en les séquies ni en els sequions perquè en eixe cas els ramaders havien de pagar 5 sous per cada animal que contravingués la norma.

Pel que fa als porcs, cap persona podia portar-los en ramat per les propietats d'altri ni solts pel poble perquè això implicava una pena. Tampoc es podien portar gallines ni galls solts per tal d'evitar que entraren en terra d'un altre i es menjaren les llavors. En cas de contravenir aquesta norma, l'amo de l'aviram havia de pagar sis diners per cada gallina, pena que es repartia entre el propietari del sembrat afectat, l'acusador i els oficials de justícia. No es podien tenir animals lligats a les portes de les cases per tal que no perjudicaren els vianants.

L'administració de justícia per la seua banda era regulada en part en aquestes constitucions. Així, s'advertia que ni el guarda, ni el justícia, ni el senyor podien perdonar pena alguna sense comunicar-ho primer amb als perjudicats o interessats.

La moral catòlica havia de ser observada de manera rigorosa en una societat com la de la Contrareforma. En una comunitat rural com Benirredrà el rector ocupava una posició cabdal com a garant dels valors i la bona conducta cristiana però també el justícia i els jurats controlaven qualsevol intent de blasfèmia dels seus conveïns per mínima que fora. Així, els llauradors no podien carregar llenya o herba per a casa ni els diumenges ni les festes assenyalades. Tampoc, cap venedor o traginer podia comerciar

producte algun durant aquestes diades. D'altra banda, si algú blasfemava contra Déu o la Mare de Déu era castigat amb 10 sous de multa.¹³⁴

Algunes conductes dels menuts, joves i adults eren objecte de sanció. En el cas que algun fadrí fora vist apedregar, tant amb fona com amb la mà, des de les teulades, havia de ser penat amb 5 sous.¹³⁵ Pel que fa als adults, com que els cristians estaven obligats a guardar i venerar les festes religioses, se'ls prohibia que durant eixes festes ningú presumira d'estar fent feina, de segar herba abans de missa o de traure animals albardats perquè se'ls multava amb 60 sous. Malgrat la pressió i control social exercit per l'església i el poder per tal d'imposar una determinada moral i pauta de comportament, alguns llauradors atemptaven contra les normes: "... atenent y considerant que ab lo poc mirament y atenció, y ab molt mal exemple..."¹³⁶ Resultava que alguns veïns, mentre es deia missa o se celebraven els oficis divins dins l'església, eren als carrers i a les places jugant (a cartes o pilota?). La pena imposada en aquests casos era de deu sous als que jugaren i de cinc sous als que miraren el joc.

Altre àmbit d'actuació recollit pels capítols és l'ordenació del territori agrari per tal d'evitar possibles disputes. Així, els llauradors havien de guardar les distàncies reglamentàries entre arbres en les seues propietats. A l'hora de plantar arbres prop de les fites s'havia de deixar una distància mínima de 13 pams sota pena de deu sous i arrancar l'arbre en qüestió. Les sendes generals havien de tenir huit pams d'ample perquè pogueren passar amb comoditat llauradors i viatgers. En canvi, als

¹³⁴ Ibídem, fol. 5.

¹³⁵ Ibídem, fol. 6.

¹³⁶ Ibídem, fol. 8.

assagadors, se'ls exigia tenir setze pams segons costum i els animals que hi transitaven havien d'anar lligats o amb morrió.

Els marges mitgers havien de tenir tres pams d'alçada i dos de caixer. Els arbres fruiters havien d'estar a cinc pams dels marges excepte les figueres, oliveres, garroferes i nogueres que necessitaven estar a deu pams. Continuant amb els marges, els hereters, això és, els llauradors, no podien rompre'ls sota pena de 60 sous. Però tampoc cap veí podia sembrar en marge mitger a no ser que fora tot d'ell. Els ponts dels camins i de les séquies s'havien adobar amb les contribucions dels regants ubicats curs avall de les aigües. A partir de sant Miquel, els llauradors propietaris disposaven de deu dies per tal de netejar els enfronts dels camins i les sendes.¹³⁷

Com hem avançat, una part del document es dedica a regular i establir les actuacions dels diferents oficis del govern municipal així com els serveis que es prestaven. En el cas del mostassaf havia de multar amb 60 sous a qualsevol persona que venguera de manera ambulat mercaderies existents en la tenda del poble. El tender havia de manifestar les pedres i els pesos – durant els primers deu dies posteriors al jurament del mostassaf- per tal de comprovar que s'ajustaven als paràmetres comercials establits i evitar d'aquesta manera possibles fraus. Qualsevol producte que es venia a la tenda havia de ser comunicat primer al mostassaf que era el que marcava el

preu després de saber quant li havia costat al tender. El tender tampoc podia barrejar vi sense llicència.¹³⁸

L'arrendador de la tenda havia de proveir a la comunitat de productes com vi, oli, arròs, bacallà, sardines, tonyina i saladures. El tender tenia l'obligació, una vegada portat qualsevol producte a la tenda, abans de desenfundar-lo, de cridar els jurats perquè el reconegueren i l'aprovaren com a bo.¹³⁹ En el cas que el tender portara des d'Alacant alguna vitualla, havia de vendre-la al mateix preu que les tendes dels pobles propers. També havia d'oferir formatge, aiguardent i sabó a un preu just després de manifestar-ho a les autoritats.

Els preus dels aliments d'ús quotidià venien taxats en les *Ordinacions*; així, cada arrova d'oli valia cinc sous, un cànter de vi, dos sous, una arrova de tonyina, sis sous; el mateix preu que una arrova d'arròs. La dotzena de sardines es venia a dos diners, el cànter d'aiguardent a quatre sous, una lliura de formatge a sis diners i una lliura de sabó, a dos diners.¹⁴⁰

Pel que fa al peix, qualsevol persona que en portara havia de manifestar-lo als jurats o al mostassaf per a verificar que estiguera en bones condicions, a més de pesar-lo amb el pes i les pedres del mostassaf. El venedor estava obligat a donar una lliura de peix com a mostra o, en cas contrari, se'l multava amb 20 sous.

En quant a la carnisseria, no es podien vendre carns en mal estat a no ser que foren aprovades pels jurats i, en eixe cas, es venien més barates. La

¹³⁸ *Ibíd*em, fol. 6.

¹³⁹ *Ibíd*em, fol. 9.

¹⁴⁰ *Ibíd*em.

carn de moltó o ovella de mala qualitat no podia ser venuda sense conèixer el preu establert pels jurats. El mostassaf podia pesar la carn i, si trobava que a alguna peça, li faltava mitja lliura o un quart del pes publicitat, es multava el carnisser amb 20 sous. Cada dijous el carnisser tenia l'obligació de netejar el seu local i traure totes les restes i immundícies.¹⁴¹

La matança d'animals per a proveir de carn al poble estava subjecta a una estricta periodització i horari. El carnisser, en el període que anava des del dia de Sant Miquel fins a la festivitat de la Santa Creu, per maig, havia d'escorxar a les 10 del matí. I des de la Santa Creu fins a sant Miquel a les 14 hores. Els animals morts havien d'estar a la vista del públic durant dos hores sota pena de 20 sous. Pel que fa a la carn de moltó i ovella, aquests animals havien d'arribar pel seu peu, i vius, a la carnisseria i no d'una altra manera. La carn d'ovella s'havia de vendre a tres sous la lliura mentre que la del moltó a 40 diners la lliura. D'aquests animals també es concretava el preu del cap, la lleu, el cor, els peus i la sang.

El pa constituïa un dels aliments bàsics de la dieta de l'Antic Règim i, per això, l'activitat del flequer i del forner era objecte de regulació. El flequer es veia obligat a pastar el pa amb les onzes que li proporcionaven les autoritats que volien evitar d'aquesta manera qualsevol tipus d'estafa als veïns. L'intent d'amagar part de cereal o manllevar-ne durant el procés d'elaboració del pa era penat. Per últim, el taverner també havia de mostrar el vi als jurats perquè el supervisaren abans d'emplenar el tonell destinat a la venda al detall. El taverner no es podia quedar sense vi perquè, en eixe cas, incorria

¹⁴¹ *Ibíd*em, fol. 7.

en una pena de 60 sous i els jurats el podien compel·lir a buscar-lo, donant-li el temps necessari per a fer la gestió.¹⁴²

L'oratge, sobretot en estiu, condicionava el trànsit comercial i el desenvolupament de les diferents activitats productives. Els ramats, en temps de calor, no podien entrar en l'horta però tampoc el carnisser podia entrar els seus animals sense permís dels jurats i una vegada passades les hores de més calor.

En definitiva, les Ordinacions eren un codi legislatiu de caràcter local que segurament s'inspiraven en el dret comú i en el costum immemorial. La seua importància ve referendada pel fet que, en cada presa de possessió senyorial, el nou titular del lloc es comprometia a observar i respectar no només els Furs de València sinó també aquestes Ordinacions. Això de banda, l'aplicació d'aquest cos de normes servia per articular i garantir la convivència entre els veïns així com regular la prestació de serveis bàsics. El seu extens articulat ens permet conèixer diversos aspectes de les relacions entre els diferents actors de l'època així com els sectors productius més importants, entre d'altres.

El capbreu de l'any 1677: aproximació a l'estructura urbana i als nivells de riquesa del veïns

Quatre anys després de la compra del lloc de Benirredrà, don Francesc atorgava un instrument notarial decisiu per al control i explotació senyorial

¹⁴² *Ibíd*em, fol. 9.

del seu lloc. Es tractava d'un capbreu que seguia la línia encetada per altres establiments emfitèutics anteriors concedits, tant pels jurats de la vila d'Ontinyent, com pel capítol de la Seu de València, i sobretot servia al titular del senyoriu per a evitar frauds i ocultaments fiscals per part dels vassalls. El capbreu de 1677 ens proporciona informació valuosa sobre la situació patrimonial de cada vassall així com de les exaccions senyorials practicades i de la quantitat i qualitat de les terres explotades.

Un per un, cada vassall va confessar davant del batlle i del mateix senyor les cases, terres, corrals i solars que posseïa.¹⁴³ Les declaracions patrimonials o actes d'establiment revestien una forma fixada: es feien davant notari i testimonis i mitjançant jurament. Al vassall que eludia aquesta obligació, se l'imposava la pena de comís. Emperò alguns terratinents, propietaris emfiteutes que no vivien a Benirredrà, van enviar a declarar un procurador. Eixe va ser el cas de Josep Tosca, canonge de Gandia, que representava Tomasa Pasqual, viuda de Dídac Tosca, que va acudir a declarar els béns de la seua principal.

Segons ens informa el document, el capbreu s'executava d'acord amb les disposicions forals i les normes de justícia. Així les coses, el 13 febrer de 1677 es publicava un ban en què, per manament del batlle, Vicent Julio Ycardo, que s'intitulava jutge delegat en tots els afers emfitèutics del noble don Francesc, es donaven dos dies naturals a tots els veïns i terratinents perquè acudiren a capbrevar les cases, les terres i les possessions que tenien sota senyoria directa de don Francesc Escrivà.

¹⁴³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm.1, fol. 3.

Joan Pons, que era el ministre i corredor, confessava davant notari haver fet i publicat el pregó en els llocs acostumats amb la qual cosa ningú podia al·legar desconeixement. Les declaracions dels veïns no només servien per a fer un inventari de la riquesa patrimonial del lloc sinó que també eren utilitzades per a renovar el pacte feudal entre senyor i vassalls.

El primer en declarar era el batlle senyorial que es constituïa davant don Francesc i, mitjançant jurament, manifestava les cases i terres que posseïa però també a quins cens estaven subjectes aquestes i en quins terminis es pagaven. També declarava si els béns que posseïa tenien altres càrrecs així com la partició de fruits que realitzava. Pel que fa al terminis, la majoria dels censos de les cases i les terres es pagaven en dos meitats el dia de San Joan i el de Nadal i la partició de fruits es feia, de manera generalitzada, a la huitena. Alguns afortunats, una minoria insignificant, tenien terres franques, això és, no partien els fruits o no pagaven censos. Eixe era el cas de les tres fanecades franques de partició que posseïa Caterina Giner, viuda de Nadal Sanz. Pasqual Carmona també detenia una fanecada i mitja franca de partició.

Acabada la confessió de Vicent Julio, el senyor l'acceptava i segons la fórmula utilitzada el condemnava: "...en haver de reconèixer per senyor directe de dites cases, solars y terres, tant horta com secà, al dit senyor y els seus, y en haver de pagar dits censos *in perpetuum*..."¹⁴⁴

¹⁴⁴ Ibídem, fol. 4

Tot i això, don Francesc protestava en el sentit que, acceptar la confessió de Vicent Julio, no havia de comportar un perjudici en els seus drets que restaven intactes.

Fesomia urbana del poble

Amb les dades que ens proporciona aquest capbreu, juntament amb la informació del capbreu que es va elaborar l'any 1688 -que detalla millor les fites i ubicació de les cases- podem fer-nos una idea de l'estructura urbana del lloc. Encara que el territori de Benirredrà havia tingut dos meitats pertanyents a dos senyors diferents, el nucli de població era únic. Sembla, per tant, que en uns carrers determinats vivien els vassalls de la vila d'Ontinyent amb la seua casa de la senyoria i, en altres, els vassalls subjectes al domini del capítol de la Seu de València. Encara que, de vegades, les cases d'uns i altres eren a tocar. A mode d'hipòtesi, les cases del carrer Ample, també anomenat carrer de Sant Antoni o carrer que va a Sant Antoni, havien pertangut a la vila d'Ontinyent. Així, en aquest carrer hi era la casa de la senyoria. Per contra, els habitatges de la plaça dels Horts dels Canonges i els de la plaça de l'Església constituïen el Benirredrà del capítol.

Bàsicament, el poble estava conformat per un carrer llarg, a mode de carrer major, que era el de Sant Antoni perquè s'endinsava cap al tossal on hi ha una ermita dedicada a aquest sant ja en terme de Gandia. Aquest carrer vertebrava d'altres perpendiculars. Entrant des del sud, a mà esquerra, hi havia els corrals de les cases de diferents membres de la família

Pérez: Agostí, Sebastià Muñoz, gendre de l'anterior i Jaume Pérez, fill d'Agostí. La casa de Jaume conformava un cantó entre el carrer de Sant Antoni i el carrer de la Séquia; al seu davant hi era la casa de la viuda de Just.¹⁴⁵

El carrer de la Séquia, en el seu rengle dret, estava ocupat per l'esmentada casa de la viuda de Just i, a continuació, per la casa i hort de cinc fanecades de la viuda del cirurgià Tosca. A la part esquerra d'aquest carrer, s'obria una mena de plaça o replaça anomenada dels Horts dels Canonges on donaven les façanes principals de les cases dels Pérez, les d'altres veïns i diferents horts i bancals. En aquesta plaça, el rector del poble, Josep Joan, havia comprat diferents patis amb la intenció de fer cases. En el capbreu de 1688 aquesta replaça s'havia urbanitzat en diferents carrers: figura el carrer d'Agostí Pérez, el carrer de les Moreres i el carrer del Rector Vell.

Tornant al carrer de Sant Antoni, el primer carrer perpendicular a mà dreta era el carrer de Darrere de l'Església. El segon carrer a mà dreta, era el carrer del Forn. Aquí, a banda de la regalia dominical, destacaven dos cases grans i principals; per una banda, la de Vicent Julio Ycardo, batlle i pròsper home de negocis. I, d'altra banda, la casa de la senyoria, just davant la casa de Julio i al costat del forn, que gairebé ocupava tot el rengle del carrer, des de Sant Antoni fins a la plaça de l'Església.¹⁴⁶

Encara hi havia un tercer carrer perpendicular a mà dreta des de sant Antoni anomenat carrer de don Vicent Navarro on era la casa i hort de 30

¹⁴⁵ Ibídem, fol. 30.

¹⁴⁶ Ibídem, fol. 5.

fanecades dels hereus de don Vicent. L'habitatge d'aquest terratinent abastava tres carrers públics. La propietat envoltava l'única casa d'aquesta part esquerra del carrer que era la de Joaquim Castellà major. A la part dreta del carrer de don Vicent Navarro vivia la família de Francesc Mafé, Josep Peiró, Joan Peiró de Benito i Baptiste Xaixo. El carrer de don Vicent conflüïa amb un altre carrer anomenat de Jeroni Pérez o carrer del camí de Beniopa que desembocava en la plaça de l'Església.

La façana principal de la casa de don Vicent Navarro donava al carrer del camí de Beniopa; després dels horts, i cap al final del carrer, pel seu costat, vivia Jeroni Pérez major que, de fet, podia ser el mateix que el 26 de maig de 1645 davant el notari Joan Losano havia venut la casa i les 30 fanecades a don Vicent Navarro. Tornant al començament del carrer i, davant de la propietat de don Vicent Navarro, vivia Pau Carrió, Josep Pérez, Jeroni Pérez menor, una altra casa de Jeroni Pérez major, Calixte Menor, Joan Braco i l'última casa era la de l'ermità, Nadal Simó.¹⁴⁷

Pel que fa a les cases de la plaça, la majoria tenien algunes moreres al davant que havien de mantenir. Aquest espai contenia la carnisseria, l'església i la casa abadia. Sembla que el fossar quedava en la part de dins de l'església, com un annex, i a les esquenes d'una casa de Vicent Julio que quedava entre la casa de la senyoria i el temple.

¹⁴⁷ Ibídem, fol. 39.

Les cases, la gent i la seua riquesa

El capbreu de 1677 dona testimoni de l'existència de nombrosos solars o patis alguns dels quals eren cases derruïdes segurament perquè, després de l'expulsió dels moriscos, moltes cases van quedar deshabitades i ja no es van ocupar més. De fet, l'any 1609 Benirredrà acollia 65 cases¹⁴⁸ i ara, en el moment del capbreu, es comptabilitzen 34. Per exemple, en una de les confessions s'assenyalava que el carrer que va a Beniopa antigament era tot de cases. O un altre exemple és que Vicent Julio havia convertit un antic solar de cases en un bancal en la partida del camí Fondo. Josep Garis, que era de Benipeixcar, tenia un solar de casa en el carrer placeta dels Horts i pagava un cens de 10 sous però, en cas de convertir el solar en casa, se li augmentaria la quota a 20 sous.

Pel que fa a la distribució dels veïns, al carrer de Sant Antoni vivien les famílies de Baptista Peiró, Lluç Braco, Vicent Fuster, Baptista Ruiz, Úrsula Selfa, la viuda de Pere Pons, Vicent Peiró i hi figurava la casa terrisseria de Josep Sans. En la plaça de l'Església tenia casa posada Caterina Giner i el rector Josep Joan. Per últim, en la replaça de l'Hort dels Canonges vivien la viuda de Gregori, Jaume Artés, Agostí Pérez, Jaume Pérez i Sebastià Muñoz.

Respecte a la tipologia de les cases, el que predomina és l'heterogeneïtat, reflex segurament dels diferents nivells de riquesa i progrés social. Com a tret comú, totes les cases tenien corral però cal remarcar que algunes tenien diferents propietats rústiques annexes i característiques

¹⁴⁸ Eduard Frasset i Jordi Gil, *Aproximació...*, pàg. 115.

especials. Tomasa Pasqual, que era la viuda del cirurgià Dídac Tosca i cunyada del canonge de Gandia Josep Tosca, era la titular de l'antic trapig del lloc, propietat directa dels jurats de la vila d'Ontinyent. Es tractava d'una casa amb dos portals i pati però que també contenia un hort al costat i tres fanecades d'horta a les seues esquenes. A més a més, Pasqual tenia dos moreres davant de la porta de casa amb l'obligació de cuidar-les perquè vivia davant del camí que anava al Real de Gandia (carrer de la Séquia). Vicent Fuster també tenia una casa especial perquè, annexa a aquesta, hi havia un hort de cinc fanecades rodat de paret i amb drets d'aigua.¹⁴⁹

La casa de Josep Sans, que era terrisser, també era diferent perquè acollia un obrador. Es tractava d'una casa amb un solar agregat, amb la promesa, per part del vassall, d'obrar-lo en sis anys i de fabricar forns de coure rajoles. Baptista Peiró habitava l'antiga casa de la senyoria dels jurats d'Ontinyent en el carrer de Sant Antoni. La seua residència segons el capbreu tenia alguns pactes com era que havia d'hostatjar el senyor o els seus representants – sempre que es desplaçaren al lloc- així com les seues cavalcadures; també havia de donar dos llits de franc.¹⁵⁰

El cas del rector Josep Joan potser també era força especial. Posseïa una casa amb corral i pati en la plaça dels Horts dels Canonges. Però havia comprat altres immobles com ara una casa amb un hort a un tal Jaume. A Josep Sansaloni, en l'anterior plaça dels Horts, li havia comprat un pati en el qual s'estava obrant una casa. En la plaça de l'Església també havia fet una

¹⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm.1, fol. 13.

¹⁵⁰ *Ibídem*, fol. 45.

altra inversió immobiliària: a Joan Braco, li havia comprat un solar i havia aixecat una casa.

Les nissagues extenses i arrelades al poble tendien a viure plegades al mateix carrer: bé comprant les cases del costat d'on vivien o subdividint la pròpia per a les noves generacions. Al carrer que va a Beniopa vivia Josep Pérez, fill de Jeroni i, just a un costat, tenia una casa el seu pare, Jeroni Pérez, major. Jaume Pérez, segurament un llaurador jove perquè no declarava terres, vivia al carrer Placeta, a tocar del cunyat i del seu pare, Agostí Pérez, que posseïa 28,5 fanecades entre horta i secà. Diferents membres del clan Peiró vivien al carrer de don Vicent Navarro i, membres de la nissaga Sans, tenien diverses cases a la plaça de l'Església. La família Braco es repartia entre el carrer de Sant Antoni i el carrer que va a Beniopa.

Tanmateix, d'altres famílies, per circumstàncies que desconeixem, havien decidit emigrar i buscar un futur millor lluny de la terra dels seus avantpassats. Pere Donet de Benipeixcar havia d'exercir de procurador del seu germà Joan que vivia a Catalunya. La casa de Joan Donet, en la plaça de l'Església, ja era un solar de ruïnes. La viuda de Pere Pérez, que després s'havia casat amb Josep Just, confessava respecte del marit i dels fills que "... los quals molts anys a que són fora y no té notícia de ningú d'aquells..."¹⁵¹

La mort prematura d'alguns caps de família deixava algunes situacions vulnerables. Caterina Giner, viuda de Nadal Sans, compareixia davant el batlle senyorial com a tutora i curadora de Bertomeu, Joan, Caterina i Úrsula Sans. A Vicent Peiró, el justícia del lloc l'havia declarat curador dels seus

¹⁵¹Ibídem, fol. 20.

germans Pere, Llorenç, Maria, Josepa, Vicenta i Timotea, tots fills i hereus del difunt Josep Peiró.¹⁵²

Les ocupacions laborals i els estats civils dels diferents veïns de Benirredrà i dels forasters també es caracteritzaven per la diversitat amb un clar predomini dels llauradors. Vicent Julio Ycardo exercia de batlle i, per tant, se li pressuposava una significativa preeminència social. Julio accedia a l'arrendament dels drets dominicals del poble l'any 1681 per quatre anys. Don Pasqual Oriola era un noble terratinent de Gandia dedicat al comerç que tenia unes fanecades al poble. Tenim dos viudes que ja no viuen al poble però un total de cinc, en diferents situacions, que sí que hi habiten. Un total de set veïns són qualificats en el capbreu de llauradors i, en un total de nou casos, no s'especifica cap ocupació però podem deduir que també eren llauradors. Al poble també vivia un ermità – que segurament s'encarregava de l'ermita de sant Antoni-, un terrisser, el moliner del molí de l'Alqueria Nova i el rector. Per últim, llauradors terratients hi havia cinc.

TAULA V

Cases i terres dels veïns de Benirredrà, any 1677					
Nom	Casa	Altres	Horta	Secà	Total fa.
Vicent Julio Ycardo	1	un pati	9,5		9,5
Tomasa Pasqual (Gandia)	1	un hortet	3		3

¹⁵² Ibídem, fol. 15.

Jeroni Pérez major	2		21	6	27
Lluís Ripoll	1				
Vicent Fuster	1		5	6	11
Caterina Giner	1		4,5	12	16,5
Pasqual Carmona			2,5		2,5
Agostí Pérez	1		13,5	15	28,5
Joaquim Castellà	1				
Joan Braco	1	3 moreres		2,5	2,5
Calixte Moreno	1		1	1	2
Vicent Peiró		un pati			
Jeroni Pérez menor	1		4,5		4,5
Josep Pérez	1				
Viuda de Pere Pérez	1				
Don Baltasar Oriola (Gandia)			9		9
Jaume Pérez d'Agostí	1				
Sebastià Muñoz	1				
Pau Carrió (Beniopa)	1				
Baptista Julio (Benipeixcar)			7		7
Sebastià Gregori			2		2
Viuda de Gregori	1		2		2
Margarita Viciano	1		4		4
Josep Garis (Benipeixcar)		un pati			
Josep Sans	1				
Nadal Simó	1				

Mossén Josep Joan	4		15,5	2	17,5
Vicent Peiró	2			3	3
Baptista Peiró	1				
Baptista Xaixo	1				
Joan Peiró	1				
Maria Planxa	1				
Lluc Braco	1				
Pere Donet (Benipeixcar)		un pati, 5 moreres	5,5		5,5
Úrsula Selfa	1				
Baptista Ruiz (Almoines)	1				
TOTAL	34		109,5	47,5	157

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 1. (Elaboració pròpia)

Com veiem en la taula anterior, el poble estava conformat per 34 cases encara que no totes estaven ocupades perquè algunes eren de gent forastera que, d'altra banda, les podrien tenir llogades al veïns que només declaraven terres. Per exemple, Pasqual Carmona, que hi figura com a veí del lloc, només declarava dos fanecades i mitja d'horta però cap casa. També ens trobem amb la situació contrària, la dels vassalls que només declaraven una casa però que tanmateix no tenien terres a llaurar. Era el cas de Joaquim Castellà però també el de Baptista Peiró –ocupant de la casa de la senyoria d'Ontinyent-, Baptista Xaixo, Lluc Braco o Joan Peiró. En aquests casos, podríem estar al davant de gent molt major que ja havia donat les terres als fills o de llauradors que tenien terres en els pobles dels voltants.

Es declaraven un total de 157 fanecades: pot ser una quantitat a la baixa ja que com han posat de manifest els especialistes, el grau d'ocultament de terres en els capbreus era bastant elevat.¹⁵³ En eixe sentit, podien concórrer altres circumstàncies que no apareixen al capbreu car per documentació posterior podem conèixer algunes dades patrimonials de don Vicent Navarro. Aquest noble de Gandia, o els seus hereus, posseïen a Benirredrà una casa amb de 30 fanecades. Per aquests béns pagaven al senyor un total de 315 sous anuals en concepte de drets emfitèutics i endarreriments. A més a més, Navarro posseïa una altra finca amb 18 fanecades d'horta que tributava 129 sous.¹⁵⁴

Pel que fa al tipus de terra, a Benirredrà tenim un clar predomini del regadiu o terra horta que representa vora un 70% del total, amb 109,5 fanecades, davant un 30% dedicat al secà, que estava conformat per 47,5 fanecades. Encara que no sempre s'especifica el tipus de conreus en la declaració de les terres, destaca, pel que fa al regadiu, el cultiu de la morera – bé de manera exclusiva o en forma de rodat o garlanda- i els fruiters. En les terres de secà es plantava sobretot figueres, oliveres, garroferars i vinya.

Les explotacions familiars eren reduïdes segurament per trobar-nos davant d'un senyoriu amb un territori menut. La mitjana de fanecades per família oscil·la entre les quatre i les huit. Uns lots de terra segurament insuficients per a obtenir una renda de subsistència la qual cosa obligaria els llauradors a practicar una agricultura de caràcter intensiu amb successió de collites i fertilitzacions freqüents dels camps. Jeroni Pérez i Agostí Pérez

¹⁵³ Vicent Mahiques Roig, *Entre senyors, frares...*, pàg. 210.

¹⁵⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 216.

eren els majors propietaris del poble amb unes 28 fanecades; mentre que Calixte Moreno s'havia de conformar amb tant sols dos fanecades i un quartó.

Pel que fa a Jeroni Pérez, que tenia la casa al capdavant de la de don Vicent Navarro, podia ser descendent de Joan Pérez, sucrer, que l'any 1639 tenia una casa en el mateix lloc descrit.¹⁵⁵ I, al mateix temps, família de Serafina Gavilà, viuda de Francesc Pérez, sucrer de Benirredrà, que va crear una administració pia de la seua herència a favor de la Seu de Gandia. L'any 1639 el capítol de Gandia venia els béns de Serafina, càrregues incloses, a don Vicent Navarro, per un preu de 819 lliures i 3 diners. La casa del sucrer Francesc Pérez havia pertangut al moro expuls, Francesc Gualix, àlias Algarí, que l'havia hipotecada en 300 sous censals a favor del convent de Sant Jeroni de Cotalba.

Els ingressos senyorialis al lloc de Benirredrà

D'altra banda, el capbreu tenia com a finalitat principal controlar la fiscalitat que s'exercia sobre els llauradors que disposaven del domini útil d'unes terres i unes cases però que no posseïen el domini directe, ço és, la propietat plena. Els emfiteutes tenien dret a disposar dels fruits de les terres que conreaven i de viure a les cases que ocupaven però la propietat, amb una sèrie de limitacions, pertanyia al senyor del lloc i, per això, li pagaven una sèrie de censos pels béns que gaudien. A canvi, el senyor era responsable del fet que les cases estigueren en bones condicions

¹⁵⁵ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1755, exp. 73, fol. 182.

estructurals. En la declaració emfitèutica de Joan Peiró, el senyor li prometia donar sis bigues de 18 pams per tal d'adobar la seua casa.

Els censos que pagaven els veïns de Benirredrà per les cases, i que segurament van ser establits en la carta de població posterior a l'expulsió dels moriscos, oscil·laven entre els 10 i els 20 sous. Però no totes les cases eren iguals. Com hem vist, la viuda de Tosca, que tenia una casa amb dos portals, pati, hort annex i tres fanecades d'horta a les seues espatlles, pagava 40 sous. La residència de Vicent Fuster, casa amb un hort rodat de paret de cinc fanecades i drets d'aigua per a regar, també tributava 40 sous.

Per fanecada d'horta se solien pagar quatre sous i la fanecada de secà tributava a un sou i sis diners. En quant als patis o solars, la casuística era bastant diversa però la variació era mínima: un pati a la plaça del poble tributava a dos sous i un solar de cases que passava a ser finca rústica tributava a un sou.

TAULA VI

Ingressos per cens (en sous) de Benirredrà, any 1677					
Nom	Casa	Altres	T. Horta	T. Secà	Total
Vicent Julio Ycardo	16	2	36		54
Tomasa Pasqual (Gandia)	40	1			41
Jeroni Pérez, major	30		90	9	129
Lluís Ripoll	20				20

Vicent Fuster	40		40	6	86
Caterina Giner	25		18	17	60
Pasqual Carmona			24		24
Agostí Pérez	20		78	22	120
Joaquim Castellà	20				20
Joan Braco	20	3		3	26
Calixte Moreno	10		12	0,75	22,75
Vicent Peiró		10			10
Jeroni Pérez, menor	10		18		28
Josep Pérez	10				10
Viuda de Pere Pérez	20				20
Don Baltasar Oriola (Gandia)			36		36
Jaume Pérez d'Agostí	10				10
Sebastià Muñoz	10				10
Pau Carrió de Beniopa	20				20
Baptista Julio de Benipeixcar			28		28
Sebastià Gregori			7		7
Viuda de Gregori	10		8		18
Margarita Viciano	20		16		36
Josep Garis (Benipeixcar)		5			5
Josep Sans	30				30
Nadal Simó	10				10
Mossén Josep Joan	85		50		135
Vicent Peiró	30			4	34
Baptista Peiró	20				20
Baptista Xaixo	20				20
Joan Peiró	20				20
Maria Planxa	20				20
Lluc Braco	10				10

Pere Donet (Benipeixcar)		32	25		57
Úrsula Selfa	20				20
Baptista Ruiz d'Almoines	10				10
TOTAL PER CONCEPTES	626	53	486	61,75	1.226,75
PERCENTATGE DELS INGRESSOS	51,03	4,32	38,621	5,03	

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 1. (Elaboració pròpia)

Així les coses, i vista la taula anterior, podem afirmar que el lloc de Benirredrà a penes rentava a don Francesc, l'any 1677, un total de 1.226,75 sous, poc més de 60 lliures, en concepte de censos. El principal capítol d'ingressos, el representava la fiscalitat que gravava les cases amb un total de 626 sous, el 51,02% del total de la renda. Li seguia en importància els censos recaptats per la terra de regadiu que proporcionaven a la senyoria un ingrés de 486 sous. Les terres de secà tributaven tan sols 61,75 sous i, per últim, els solars i les moreres en la via pública suposaven tan sols un 4,32% del total, amb 53 sous.

Per a tenir una visió completa de la renda senyorial de Benirredrà necessitaríem dades d'altres conceptes com ara la dels ingressos pervinguts de l'arrendament dels monopolis dominicals, de les particions de fruits i, per últim, les entrades monetàries derivades de l'administració de la jurisdicció alfonsina. De totes maneres, el preu amb el qual s'arrendava la senyoria de Benirredrà l'any 1681 potser un bon indicatiu de la renda del lloc. En aquella època, don Vicent Escrivà i Ferrando va arrendar la senyoria al batlle, Vicent Julio Ycardo, per unes 150 lliures anuals.¹⁵⁶ I encara necessitaríem conèixer la renda produïda per Favara per tal de completar i valorar el component

¹⁵⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 4, fol. 343.

senyorial en l'economia de don Francesc però sembla que el seu pes era molt discret.

EL MERCAT DE LA VENALITAT: LA COMPRA DE PRIVILEGIS I TÍTOLS HONORÍFICS

“...no pudiéndose señalar otros actos positivos de nobleza por la estrechez de este lugar mas que la pública voz y fama, el escudo en la casa solar y también, sobre una lápida negra que hay sobre el sepulcro que esta familia tiene en la parroquia...”¹⁵⁷

“Con mucha propiedad se llaman también las riquezas facultades, porque todo lo facilitan; y a la verdad son estas no pocas veces origen y casa de nobleza...”¹⁵⁸

Durant el Barroc hispànic, la col·lectivitat atribuïa a un individu la condició de noble a partir d'una sèrie de criteris que decidien la seua inclusió o no en el grup dels privilegiats. Sens dubte, la condició més preuada per a considerar a una persona noble era el seu llinatge: es considerava que les virtuts i les qualitats humanes es transmetien de pares a fills i, per tant, si hom demostrava que els seus avantpassats, des de feia segles, havien destacat per aquesta honorabilitat, ningú dubtava que els seus descendents necessàriament havien de ser nobles de sang.¹⁵⁹ Això de banda, existien

¹⁵⁷ AHN, OM-Caballeros de Montesa, exp. 385, fol. 29v.

¹⁵⁸ Don Mariano Madramany y Calatayud, *Tratado de nobleza de la Corona de Aragón, especialmente del Reyno de Valencia, comparada con la de Castilla*, València, por Josef y Tomás de Orga, 1788, pàg. 260.

¹⁵⁹ David García Hernán, *La nobleza en la España moderna*, Ediciones Istmo, 1992, pàg. 15.

altres mèrits per assolir la condició de noble entre els quals figurava l'ofici de militar, el servei a l'Estat com a lletrat o, finalment, la possessió de riqueses. En aquest cas es parlava de noblesa de privilegi que era una dignitat que concedia el monarca bé per virtut personal de l'aspirant o pels serveis prestats a la Corona.¹⁶⁰

En el nostre cas, Joan i Francesc Escrivà van posar en marxa tot un seguit d'accions i estratègies per a poder obtenir del rei diferents dignitats que referendaren, a nivell social, la prosperitat que havien obtingut en el món dels negocis. És a dir, la fortuna i el patrimoni assolits, havien d'anar acompanyats de les corresponents mostres i senyals de preeminència i honorabilitat social.¹⁶¹

¹⁶⁰ Per a un complet i actual estudi sobre la noblesa hispànica durant l'Edat Moderna cal destacar a Enrique Soria Mesa, *La nobleza en España. Cambio y continuidad*, Madrid, Marcial Pons. Ediciones de Historia. S.A, 2007. També és interessant d'aquest autor l'anàlisi que fa a una obra clàssica de la historiografia en "La nobleza en la obra de Domínguez Ortiz: una sociedad en movimiento", *Historial Social*, núm. 47, 2003 (Ejemplar dedicado a: Domínguez Ortiz y la historia social en la España moderna), pàgs. 9-27.

Coneixem amb bastant detall l'ennobliment de les elits andaluses al segle XVII gràcies als estudis i treballs de diferents investigadors com ara: José Manuel Díaz Blanco, "Del "tratar noblemente" al trato de nobleza: el acceso al señorío de linajes extranjeros en Sevilla (ss. XVI-XVIII)" en J.P. Díaz López, Francisco Andújar Castillo y Á. Galán Sanchez (coords.), *Los señoríos en la Andalucía Moderna. El marquesado de los Vélez*, Almería, 2007, pàgs. 623-638. J.M. Salado Santos, *Al servicio del Rey. La familia Ronquillo Briceño (1550-1699)*, Córdoba, Universidad de Córdoba, Servicio de Publicaciones, 2009. James Casey, *Familia, poder y comunidad en la España Moderna. Los ciudadanos de Granada (1570-1739)*, Universitat de València-Universidad de Granada, 2008.

Per a Catalunya, destaquen entre d'altres les obres de Pere Molas Ribalta *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, 2004 i, del mateix autor, *Noblesa i Guerra de Sucesió*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2015. Maria Adela Fargas Peñarrocha, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626: les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona, Pagès, 1997. A Múrcia l'estudi de famílies nobiliàries compte amb un ampli conjunt d'investigacions. Volem destacar a títol d'exemple: *Nobilitas: estudios sobre la nobleza y lo nobiliario en la Europa Moderna*, coord. per Juan Hernández Franco, José Antonio Guillén Berrendero, Santiago Martínez Hernández, Ediciones Doce Calles, 2014; Juan Hernández Franco, *Libros de genealogías y reflexiones desde la historia social sobre los linajes castellanos en la Edad Moderna*, Norba: Revista de historia, núm, 25-26, 2012-2013, pàgs. 339-352.

¹⁶¹ En eixe sentit potser siga un cas paradigmàtic el de la família valenciana Cernesio en Josep San Ruperto Albert, "De comerciants a "grandes" d'Espanya. Els Cernesio, comtes

Els Escrivà segurament tenien un origen humil però durant la segona meitat del segle XVII estaven a punt de protagonitzar un important procés d'ascensió social gràcies a la seua fortuna. En eixe sentit, l'historiador Peris Albentosa ha documentat el caràcter variable de l'elit alzirenya, ja que la petita noblesa tradicional del segle XV i XVI no va aconseguir mantenir-se en el seu estatus durant el segle XVII però, per contra, nous llinatges promocionaran durant aquest segle cap a una nova noblesa a partir de l'obtenció del títol de cavalleria amb què van començar a gaudir d'exempcions fiscals i del distintiu de "don". Segons el mateix historiador, l'obtenció d'algun títol de noblesa va ser molt preuat per les elits emergents, ja no tant per la vanitat que suposava, sinó sobretot pels privilegis fiscals. Fins i tot, molts llauradors rics amb impossibilitat d'ennobrir-se van lluitar per obtenir el títol de familiar de la Inquisició amb la qual cosa aconseguien rebaixes en el pagament d'impostos.¹⁶²

Com que els avantpassats de don Francesc Escrivà no havien destacat en la conquesta del Regne de València o en altres fets d'armes, no podia al·legar noblesa de sang però tampoc els seus havien format part de l'anomenada "noblesa de ploma", és a dir, aquella que s'havia ennoblit per estar vinculada a determinats càrrecs burocràtics. Així les coses, no els quedava altra que acudir a la compra de les mercés. Segons la historiadora María del Mar Felices de la Fuente, durant el regnat de Carles II, la venda de

de Parcent, al segle XVII", *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 39, 2013, pàgs. 253-272.

¹⁶²Tomás Peris Albentosa, *Propiedad y cambio social. Alzira (1465-1768)*, Diputació de València, 1989, pàg. 145.

Per al cas concret d'Alzira, també disposem d'un estudi sobre una família, els Pujalt, que protagonitzaran un procés d'ascensió social durant el segle XVI en Vicent Garés Timor, "Els Pujalt..." en Amparo Felipo (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna: estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018, pàgs. 131-158.

títols nobiliaris va augmentar de forma important al mateix ritme que les necessitats monetàries de la monarquia per a fer front a les diferents guerres que mantenia a Europa. Una bona part dels títols nobiliaris d'aquest període foren atorgats a persones que acreditaven com a principal mèrit el desemborsament econòmic.¹⁶³

En el cas que ens ocupa, i pel que es desprén de la documentació, tant la compra del privilegi de cavalleria, per un preu de 260 lliures, com del privilegi de noblesa, per aproximadament 3.437 lliures¹⁶⁴, es van dur a terme sense subterfugis malgrat un pretés rebuig social a la compra de títols esgrimit per alguns estudiosos.

El procés accelerat d'ennobliment seguit sobretot per don Francesc Escrivà no té res a veure amb el conegut *cursus honorum* d'altres personatges estudiats sinó que, més bé, i aprofitant les necessitats econòmiques al·ludides que tenia la monarquia hispànica, don Francesc va acudir directament al mercat de la venalitat. Un recurs adaptat a les seues necessitats i que implicava un procediment més ràpid que la coneguda relació de mèrits o serveis a la Corona. De fet, durant el regnat de Felip IV, es van concedir força títols de cavalleria i noblesa en un intent d'injectar ingressos a una hisenda reial en hores baixes. També, i durant aquest

¹⁶³ María del Mar Felices Fuentes, "Recompensar servicios con honores: el crecimiento de la nobleza titulada en los reinados de Felipe IV y Carlos II", *Studia Historica: Historia moderna*, núm. 35, 2013, pàg. 409.

L'historiador Francisco Andújar Castillo té una important producció bibliogràfica al voltant del fenomen de la compra de privilegis per part de diferents grups socials. A ressaltar un treball recent "Gobernar por decreto y sin consejos en el reinado de Carlos II. Patronazgo, venalidad y corrupción" en Michel Bertrand, Francisco Andújar Castillo i Thomas Glesener (coords.), *Gobernar y reformar la monarquía: los agentes políticos y administrativos en España y América. Siglos XVI-XIX*, 2017, pàgs. 171-186.

¹⁶⁴ Per al privilegi de cavalleria: ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 912, núm. 1. Per al privilegi de noblesa: ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 916, núm. 44.

El canvi que hem aplicat és per cada dobla d'or, cinc lliures i mitja.

regnat, es creaven dos tipus d'impostos per a gravar l'expedició de privilegis com són el de "lanzas" i la media anata.¹⁶⁵

Després de diferents instàncies i informes - que segurament seguien una estratègia- presentats davant el Consell d'Aragó, Escrivà aconseguia, en un termini de temps acceptable, per a ell i els seus descendents, no només el privilegi de la milícia sinó també el títol de noblesa amb vot en Corts.

Encara que el procediment de requesta de dignitats s'encetava l'any 1658, per a comprendre l'itinerari d'ennobliment del personatge, ens hem de remuntar a l'any 1645 quan el rei concedia a Joaquim Barberà, de la ciutat de València, la mercè de cavaller per a beneficiar amb clàusula prohibitiva d'entrar en Corts. És a dir que era un cavaller que no podia entrar en el braç militar i, per tant, no podia ser convocat a Corts ni participar en les juntes d'aquest estament.¹⁶⁶ Aquell any, Felip IV havia celebrat Corts a València i, en una anomenada "Junta de Materias", havia repartit gràcies i prebendes.¹⁶⁷ Tres anys més tard, com que Barberà devia 250 lliures a Jaume Trilles i no tenia diners, va decidir vendre-li la mercè de la milícia que li havia concedit el rei i, d'aquesta manera, eixugar el deute.¹⁶⁸

Barberà acudia al notari i formalitzava una carta de renúncia i donació a favor de Trilles perquè "...atendiendo y considerando que Jayme Trilles, ciudadano de Xàbea, me ha hecho grandes beneficios y buenas obras, por haver sido ambos muy amigos, havernos tratado y comunicado con tanta

¹⁶⁵ Jaume Pastor Fluixà, "Nobles i cavallers al País Valencià", *Saitabi*, 43, 1993, pàg. 36.

¹⁶⁶ Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*, (Còpia facsímil), Valencia, Librerías París-Valencia, 1982, pàg. 111.

¹⁶⁷ Aquestes Corts han estat estudiades per Lluís Guía Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València, Universidad de Valencia, Departamento de Historia Moderna, 1984.

¹⁶⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 912, núm. 1.

hermandad como si lo fuéramos...".¹⁶⁹ De totes maneres, la compravenda es feia amb el supòsit que Barberà tinguera la facultat de nomenar la persona que havia de posseir la seua gràcia de la milícia i, per això, es demanava al rei que aprovara els autos formalitzats. En conseqüència, en el cas contrari, és a dir, si el monarca no aprovava la donació, el deute de 250 lliures contra Barberà havia de quedar vigent amb tota la seua força.

Al cap d'un temps, l'any 1656, Jaume Trilles decidia fer donació de la seua mercè de la milícia - la que havia pertangut a Barberà- en favor de Francesc Escrivà a canvi de 260 lliures. Els dos implicats demanaven al rei que aprovara aquests nous actes ja que Francesc reunia els requisits necessaris. El Consell d'Aragó demanava el preceptiu informe al virrei de València que, en una carta del 19 d'agost de 1658, assegurava que Francesc Escrivà, natural de Beniarjó, era un ciutadà honrat, amb una hisenda abundant i que el seu pare havia estat un llaurador ric.

El Consell d'Aragó, reunit el 28 d'agost d'aquell any, aprovava la concessió del privilegi de cavaller en favor de Francesc escudant-se en l'informe del virrei i en uns serveis prestats -que no s'especifiquen- del pare ja difunt de l'aspirant encara que Joan Escrivà moriria l'any 1662. La confusió es resolia el 3 de setembre quan el Consell d'Aragó tornava a remetre al virrei la còpia d'un memorial en què s'exposava que Joan Escrivà era la persona que s'havia ajustat amb els hereus de Joaquim Barberà per tal de rebre l'honor de cavaller. L'error residia en què Antoni Banyuls, de Xàbia, responsable dels memorials enviats a Madrid, s'havia equivocat en el nom de la persona que havia de gaudir del privilegi. El virrei no posava cap

¹⁶⁹ *Ibídem*.

impediment perquè el 28 d'octubre escrivia al Consell en el sentit que es despatxara la mercè de la milícia en la persona de Joan Escrivà, pare de Francesc.

Segurament per tal d'accelerar l'expedició del títol i, esperonats pels Escrivà, en gener de 1659 entraven en acció les autoritats de la baronia de Beniarjó. El justícia del lloc feia arribar al Consell d'Aragó una certificació segons la qual:

"... dicho Juan Escrivá es persona de 76 años, no tiene más que un hijo que se llama Francisco que pueda suceder en sus bienes y herencia. Juan Escrivá es persona que tiene más de 80.000 ducados de hacienda muy clara y limpia y es persona de muchas partes y ajustado a todas buenas costumbres, vida y conversación; como también es familiar del Santo Oficio de la Santa Inquisición de Valencia. Por eso mando despachar la presente certicatoria a Bartolomé Lorente de Ávila, escrivano público, de mi corte, 13 enero de 1659".¹⁷⁰

Sembla que l'any 1662, quan moria Joan Escrivà, el rei encara no havia expedit el tan desitjat privilegi de cavalleria en favor d'aquest. Amb el canvi de circumstàncies, les parts implicades tornaven a reactivar el procés: Jaume Trilles, l'1 de febrer de 1664 i des de Xàbia, atenent que l'any 1656 havia renunciat de paraula al seu títol de la milícia en favor de Francesc Escrivà tornava a presentar una carta de renúncia. Argumentava davant del notari que Francesc Escrivà era un ciutadà de Pegò molt antic i que reunia totes les qualitats necessàries que requeria un cavaller. Aquesta vegada

¹⁷⁰ *Ibíd.*

Francesc havia de córrer amb totes les despeses que implicava tant l'expedició del títol com l'impost de la "media anata".

El 28 de març de 1664 l'assessor fiscal del rei responia lacònicament que el privilegi de cavaller passara de Joan Escrivà al seu fill Francesc. Així les coses, el 8 de juliol d'aquell any, Francesc Escrivà presentava al marquès de Llombai una carta amb segell reial expedida a Madrid el 5 d'abril en què el rei Felip IV comissionava el marquès perquè, en sis mesos, oficiara la cerimònia d'armar-lo cavaller.¹⁷¹

Cal tenir en compte que, simultani al procés d'ascensió social, Escrivà va adquirir dos senyories de vassalls que, entre altres coses, reforçaven i facilitaven les seues aspiracions d'ennobliment. Anys abans de convertir-se en cavaller, va comprar el lloc de Favara i gairebé una dècada després, ja amb un privilegi de noblesa, es convertia en senyor de Benirredrà.

Amb la dignitat de cavaller aconseguida, Francesc Escrivà ingressava en la noblesa - des d'una posició paranobiliària com era la categoria de ciutadà - i començava a gaudir de tota una sèrie de privilegis fiscals, jurídics i socials. El dret i el costum consagraven la desigualtat social entre nobles i plebeus. A partir d'ara, i pel que fa a les prerrogatives de caire social, Francesc passava a rebre el tractament de "don"¹⁷² i a ocupar determinats llocs en les cerimònies i actes públics així com a poder aspirar a oficis i a càrrecs honorables de l'administració.

¹⁷¹ ACA, Consell d'Aragó, llibre 165, fol. 68.

¹⁷² Aquest títol honorífic era una de les prerrogatives especials que tenien els nobles i que estava vetat als membres d'altres classes socials. Don Mariano Madramany y Calatayud, *Tratado de nobleza...*, pàg. 129.

Des del punt de vista processal, els cavallers no podien ser encarcerats per deutes excepte en molts comptats casos. A més a més, en cas de ser arrestats, ingressaven en presons diferents a les de la gent comuna i no se'ls podia infringir turment. Però sens dubte, el privilegi més preuat era que els cavallers estaven exempts de pagar impostos, tant foren reials com de caràcter local, condició que consagrava la seua posició de superioritat al si de la societat.

Els cavallers eren objectes d'una destacada consideració social i el seu estatus possibilitava l'ascens al privilegi de noble. El títol de cavalleria aconseguit per don Francesc tanmateix tenia algunes limitacions com era que no podia ser convocat a Corts –ni tampoc formar part del braç militar, com hem dit- perquè en les Corts de Montsó de 1626 es va acordar que els nous cavallers no formarien part de l'estament o braç militar encara que fins a eixe moment amb el privilegi de cavaller anava annex el vot en Corts.¹⁷³

Però les coses van canviar aviat perquè l'any 1669 el cavaller de Pego aconseguia, mitjançant argúcies, diners de per en mig i certes dosis de picaresca, una altra fita en la seua carrera d'ennobliment. Don Francesc era declarat noble aquell any, un privilegi important que anaven a gaudir tots els seus descendents masculins per línia directa. Davant del Consell d'Aragó, don Francesc argumentava que a l'agent que se li demanà l'expedició del privilegi de cavaller: "... se descuydó y no lo pudo conseguir, acude agora a

¹⁷³ Lorenzo Mateu y Sanz pensa que aquesta modalitat de cavallers ja va començar a concedir-se en el temps de la reina Maria de Castella: "...porque quien no muestra nobleza, o generosidad de sangre, por executoria, o posesión immemorial, o no tiene privilegio de cavallero con la calidad de voto en Cortes, queda excluido. Dixe con voto en Cortes, porque desde el tiempo de la reina doña María se usa conceder cavalleratos con esta moderación; y así no fue novedad introducida en el año 1626 como un autor dixo" en *Tratado...*, fol. 111. Don Mariano Madramany y Calatayud, *Tratado de nobleza...*, pàg. 181.

los reales pies de vuestra magestad para que se sirva de mandar se le despache el privilegio y juntamente hacerse merced de privilegio de noble con voto en cortes...¹⁷⁴

La compra d'aquesta nova dignitat, que demostra la venalitat existent durant el regnat de Carles II en el territori del regne de València, comportava el desemborsament d'una quantitat important de diners que, en aquest cas, foren 625 dobles d'or. Així les coses, la reina governadora, Maria Anna d'Àustria, en nom del seu fill i en data 28 de març, ordenava que es despatxara el privilegi de noblesa amb vot en corts per al senyor de Favara pel preu que oferia i pagant totes les despeses que produïra la formalització del títol: uns 1.100 sous pel segell reial.¹⁷⁵

Segons el privilegi de noblesa expedit per la Corona a Madrid, a 1 de maig, la concessió a Escrivà es feia per diferents mèrits i serveis entre els quals es representava que don Francesc procedia d'una família honorable, posseïa béns ingents i era de bons costums. Per a memòria en un futur, el 3 d'agost de 1669, don Francesc sol·licitava al síndic de l'Estament Militar del regne de València, el generós Francesc Vaziero i Beneito, que registrara en els llibres de la institució les dos mercès de les quals era titular. Amb el títol de noble, don Francesc també oficialitzava un escut d'armes -pintat i esculpit- que havien de portar, juntament amb el nom del seu llinatge, tots els seus descendents. De fet, l'escut d'armes d'Escrivà, consistent en un tauler de dames sobre un camp de plata, serà col·locat en els peus del retaule que hi havia en la capella familiar a Pego. Don Francesc no se

¹⁷⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 916, núm. 44.

¹⁷⁵ *Ibíd.*

n'estava de recordar amb orgull les característiques del seu escut en el moment de la fundació del vincle per al seu primogènit l'any 1675 a qui imposava prendre el nom i armes d'Escrivà.

“... un escut d'armes molt hermós: tot lo camp ab forma de marco, los uns quadros vermells y los altres platejats, ab guarnició y adorno de fullatge de color vermell y platejat y damunt, y en lo mig, un penejó ab cinc plomes de les mateixes colors, sobre un morrió blanc i, al capdavall, per cada costat, ix un correix blau que adorna lo dit escut d'armes que és a traça i imitació de les armes de la Casa dels molts il·lustres condes de l'Alcúdia¹⁷⁶ que es també del apellido Escrivà.”¹⁷⁷

Amb el nou privilegi, ara sí, el I senyor de Favara i Benirredrà entrava a formar part del braç militar i podia ser convocat a Corts. D'aquesta manera, Francesc aconseguia, en un període relativament breu de temps -11 anys-, dos honors que en altres casos familiars, implicava, com a mínim, un canvi de generació.¹⁷⁸ El mercader de Beniarjó i fill d'un llaurador ric havia transitat sense massa entrebancs per la tradicionalment considerada rígida estructura social: ciutadà, cavaller i noble.¹⁷⁹ I deixava oberta la possibilitat d'obtenir un

¹⁷⁶ El primet comte de l'Alcúdia va ser Gonçal Escrivà de Romaní i Híjar, fill d'Onofre, que al seu torn era el secundogènit del senyor d'Argelita, Onofre Escrivà de Romaní i Mateu. Segons els heraldistes els Escrivà de Benirredrà eren un altra casa diferent a la del comte encara que, en aquest cas, compartien el mateix escut. Arturo García Carraffa, *El solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, Librería Internacional, 1968, vol. II, pàg. 140.

¹⁷⁷ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1827, exp. 145, fol. 38.

¹⁷⁸ Pel que fa a l'estratificació de la noblesa valenciana, Lorenzo Mateu y Sanz només contempla dos estrats: el dels cavallers i generosos i el dels nobles. Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado...* pàg. 88.

¹⁷⁹ La mobilitat social existent a l'època ja va ser posada de manifest per Antonio Domínguez Ortiz, *Las clases privilegiadas...*, Madrid, Ediciones Istmo, 1985 i per Enrique Soria Mesa, *La nobleza...*, Madrid, Marcial Pons. Ediciones de Historia, 2007. Els estudis més actuals han confirmat nombrosos processos d'ascensió social en famílies d'origens plebeus.

títol nobiliari per als descendents a canvi d'algun servei monetari a la monarquia.

DOS VIDES PARAL·LELES: EL CUNYAT, DON JOSEP FAUS I MASCARELL

Els vincles familiars i clientelars establits entre don Francesc Escrivà i don Josep Faus, provoquen que les seues trajectòries vitals tinguen molts punts en comú i estratègies semblants en llur camí de promoció social. Les xarxes de solidaritat i ajuda mútua entre aquests parents deixen entreveure uns lligams que van beneficiar ambdós famílies.

Segurament, i previ a l'enllaç matrimonial entre Maria Escrivà –germana de Francesc- i Josep Faus, es van produir les necessàries confluències d'interessos sobretot econòmics i socials. Així, ambdós famílies provenien de dos baronies veïnes sotmeses a un mateix senyor feudal, el marquès d'Aitona. Mentre els Escrivà vivien a la baronia de Beniarjó, els Faus tenien la seua residència a Ador, dins la baronia de Palma i Ador. En realitat, el territori esmentat funcionava com una baronia bicèfala on Beniarjó exercia el lideratge perquè en el seu castell vivia el batlle senyorial del marquès.

D'altre punt en comú entre les dos famílies és que ambdós personatges compartien les mateixes activitats econòmiques com ara la dedicació al sector creditici, la compra venda de cavalleries i bestiar i l'arrendament de

drets senyorials.¹⁸⁰ I, per últim, tots dos seguirien un idèntic camí d'ascensió social. Don Josep Faus adquirirà dos senyories durant les últimes dècades del segle, la de Tossalnou a Rafelguaraf i la de Ròtova; i aconseguia per a si i per als seus descendents el privilegi de cavalleria i noblesa. Així mateix, fundava un benefici i un vincle regular.

Els vincles de parentesc es renovaven i s'estrenyien cada vegada que es produïa un esdeveniment familiar clau com ara batejos, matrimonis o atorgaments de testaments. Així, Josep Faus era un dels testimonis que assistien a Pego a l'enllaç matrimonial entre Francesc Escrivà i Càndida Ferrando l'any 1650. I el fill de don Josep, don Francesc Faus, doctor en Lleis, serà un dels marmessors del testament del I senyor de Favara i Benirredrà. Al seu torn, don Josep Faus nomenava l'any 1696, marmessor de la seua herència, al nebot, don Vicent Escrivà i Ferrando.

Per tot el comentat més amunt, paga la pena endinsar-se una mica en la figura de don Josep que era fill del llaurador Pere Faus d'Ador i de Caterina Anna Mascarell. Pere Faus atorgava testament el 13 de juliol de 1648 davant el notari Vicent Canet que el publicava el 4 d'agost.¹⁸¹ Just un any abans, ell i el seu germà Joan havien aconseguit del vicari general de València l'establiment d'una capella buida en l'església d'Ador per tal de soterrar la nissaga. Els Faus posaren la capella sota la invocació de sant Dídac d'Alcalà, es comprometeren a obrar-la i a dotar-la i fundaren una capellania.¹⁸² En aquest lloc sagrat, davant del retaule, hi serà la sepultura

¹⁸⁰ Josep Faus era l'arrendatari de les rendes dominicals de Palma i Ador durant el període de 1685-1688. Vicent Mahiques, *Entre senyors, frares...*, pàg. 181.

¹⁸¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 747.

¹⁸² Vicent Mahiques Roig, *Entre senyors, frares...*, pàg. 125.

familiar coberta per una llosa de color negre on s'esculpirà l'escut d'armes i el cognom del llinatge. L'armoria també serà pintada en l'últim cos del retaule de l'altar per tal de visualitzar qui n'eren els patrons.¹⁸³ La capella de sant Dídac era la primera entrant a l'església d'Ador a mà dreta, contigua a la pila baptismal.

Pere Faus deixava i assignava als seus dos fills, Josep i Jeroni, a part iguals, béns valorats en 4.000 lliures. La seua herència consistia en diverses cases, una almàssera, un celler amb cup, un molí fariner, un corral de ramat, importants quantitats de terra a la baronia de Palma i Ador i un censal de 400 lliures contra la vila de la Font d'en Carròs. Tot i això, l'herència també tenia càrrecs, Pere Faus responia per tres censals, dos de 100 lliures cadascun i un, de 90 lliures. L'any 1654 els dos germans Faus arribaven a un acord segons el qual Jeroni renunciava a la seua part de l'herència paterna en favor de Josep a canvi d'unes 800 lliures. El document de la concòrdia no indica les raons d'aquesta cessió però potser es devia al fet que Jeroni fora prevere.

La compra de senyories en el cas dels Faus també se'ns revetlla com un pas ineludible per a l'ennobliment de l'estirp. Amb la possessió de feus es buscava la preeminència social que suposava ser senyor de vassalls i poder exercir una jurisdicció sobre ells. A més a més, ser titular d'un lloc vinculava una nissaga a un territori i possibilitava matrimonis avantatjosos. Pels mateixos anys que don Francesc Escrivà comprava la senyoria de

¹⁸³ L'armadura estava formada per una celada en la part alta i un quarter on figurava, sobre un camp d'atzur, un pujol i, damunt d'aquest, una estrella. AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 385.

Benirredrà, Josep Faus adquiria el lloc del Tossalet o Tossalnou en els termes generals de la vila de Xàtiva.

El generós Melcior Gamir i Figuerola, a partir d'un decret de la Reial Audiència, havia venut l'any 1675 el Tossalet per tal de poder quitar una sèrie de censals que pesaven sobre aquest lloc. Gamir venia el lloc a Josep Faus per 10.000 lliures amb diferents pactes entre els quals estava el de quitar els censals que responia el lloc.¹⁸⁴ Tossalet era una senyoria petita que comptava amb tan sols huit cases on no hi havia ni hostel, ni tenda, forn, carnisseria o una església. Gamir i Figuerola argumentava l'alienació del feu per la seua baixa rendibilitat. Així, el preu de l'arrendament dels drets dominicals ascendia a 230 lliures, quantitat que quedava reduïda a 173 lliures una vegada fet front a diferents despeses. Melcior, a més, es clamava davant l'Audiència de les despeses que tenia per tal mantenir una família nombrosa de quatre fills. Un any abans de la seua mort, l'any 1695, don Josep Faus comprava un altre lloc, la senyoria de Ròtova a les germanes Josepa i Vicenta Carròs Balaguer per 9.300 lliures.

¹⁸⁴ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3, núm. 2.378, any 1675.

Casa de la senyoria a Ròtova. (Col·lecció J.M. Borja-Suso Monrabal)

A una edat avançada - ancià ja, segons la documentació- i després d'haver-se enriquit sobretot amb el préstec de diners, Josep Faus sol·licitava al Consell d'Aragó la dignitat de cavaller amb vot en Corts i la de noble, que aconseguia el 17 d'agost de 1689: "Atendiendo a lo que representa el suplicante se le dará este cavallerato con voto en cortes y nobleza, por mil quinientos reales, de a ocho, plata antigua y no menos."¹⁸⁵ Els mèrits al·legats per Faus davant del rei eren molt pareguts als presentats pel seu cunyat Francesc Escrivà l'any 1658 encara que, en aquest cas, s'observa

¹⁸⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 926, doc. 107.

una argumentació més prolixa que venia acompanyada pels informes de dos valedors.

El pretendent a noble assegurava que la seua família era descendent dels conquistadors del Regne de València que es van assentar al castell de Palma, que els seus havien participat en el govern de la baronia com a jurats i justícies i que mai havien exercit cap ofici mecànic.¹⁸⁶ La seua puresa de sang venia referendada perquè ell i els seus parents eren familiars del Sant Ofici. Alguns dels seus ascendents havien estat capitans de la Milícia Efectiva del Regne des de la seua creació pel marquès de Dénia i el seu mateix fill major, ja difunt, Pere Joan, havia estat capità d'aquesta Milícia.

De totes maneres, el principal mèrit o servei oferit a la Corona per Josep Faus eren les 1.200 lliures de plata antiga que, segons indicaven els informes, podien servir per a l'obra i fàbrica que s'estava fent en l'hospital de Nostra Senyora de Montserrat a Madrid.¹⁸⁷ El rei Carles II comunicava a don Vicent Escrivà i Ferrando que, per part de Josep Faus, veí de la baronia del Castell de Palma i Ador, senyor de Tossalnou, se li havia suplicat, pels serveis dels seus avantpassats, el privilegi militar amb vot en Corts. Gràcies a la magnificència i benignitat del monarca, s'havia concedit aquesta mercé i tan sols faltava que el nebot de Josep Faus, don Vicent Escrivà, s'encarregara d'armar-lo cavaller.¹⁸⁸

¹⁸⁶ En eixe sentit, tots els ciutadans d'immemorial o de conquesta de qualsevol lloc del Regne de València són iguals als "hidalgos" de sang i "solar conocido" de Castella. Don Mariano Madramany y Calatayud, *Tratado...*, pàg. 387.

¹⁸⁷ *Ibíd.*

¹⁸⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Ròtova, lligall 1, núm. 21, fol. 66.

EL MATRIMONI DEL PRIMOGÈNIT AMB DONA FRANCESCA ANTÒNIA CASTELLÓ

“... el cual matrimonio se hizo con mi consentimiento y voluntad e instándolo y procurándolo yo, advirtiéndolo también que vos, dicho don Vicente, hijo mío carísimo, me habéis hecho muchos y varios servicios y obsequios...”¹⁸⁹

Com hem dit en un altre moment, el fet que don Francesc Escrivà fora senyor de vassalls possibilitava als seus descendents emparentar amb altres famílies que posseïen senyories. En una societat endogàmica, com la del Barroc, i com no es cansen de repetir el documents de l'època, tant homes com dones casaven amb persones del seu mateix "estat i qualitat". De fet, el matrimoni d'un fill en l'Antic Règim era fruit de curoses estratègies per tal d'establir llaços de caràcter interfamiliar i de parentesc que buscaven la perpetuació del patrimoni, tant material com simbòlic, de la nissaga.

L'enllaç del primogènit de don Francesc amb l'hereva de la baronia de Benifallim, dona Francesca Antònia Castelló, responia amb tota seguretat a determinats interessos patrimonials i socials. La bretxa d'edat existent entre el nuvi -24 anys - i la núvia -12 anys- apunta clarament a un matrimoni de conveniència pactat entre ambdues famílies possiblement de feia temps. El pare del nuvi, en la mateixa donació nupcial que feia al fill, reconeixia que el matrimoni l'havia procurat ell. Dona Francesca Antònia, que havia nascut el 27 d'abril de 1663 a Benifallim i havia estat batejada el 29 d'abril a

¹⁸⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 553.

Cocentaina per mossèn Miquel Ciurana, era filla de don Pere Castelló i de Valeria Beamont de Navarra.¹⁹⁰

Els interessos econòmics conflüen ja que, mentre el nuvi aportava diners i patrimoni ingent, la núvia aportava un territori, Benifallim, que constituïa una baronia amb tota la seua jurisdicció, l'alta i la baixa, això és, el mer i el mixt imperi. Don Francesc posseïa dos senyories alfonsines però no era titular de cap baronia i, per tant, no podia administrar la major part de la justícia criminal en els seus llocs de Favara i Benirredrà. Precisament, en la donació que don Francesc feia el fill en contemplació del matrimoni, es destinaven 10.000 lliures per tal que quitara tots els censals que hipotecaven la baronia de Benifallim. És a dir, amb aquest matrimoni, els Castelló podien sanejar la seua baronia.

No hem pogut esbrinar de manera clara la relació existent entre els pares dels joves nuvis però no podem descartar que, en algun moment de la seua trajectòria mercantil, don Francesc hagués accedit a l'arrendament del drets dominicals de la baronia de Benifallim o que, en algun moment, hagués prestat diners al baró don Pere Castelló o haguera comprat el seu deute. En eixe sentit, en un document redactat durant la segona meitat del segle XVIII en què es fa una *Memòria dels censos i béns de terres de don Francesc Escrivà*¹⁹¹ apareix un apuntament segons el qual el senyor de Benifallim –no s'especifica quin- havia carregat un total de sis censals que sumaven un crèdit de 3.213 lliures a favor de don Francesc. O que, per exemple, don Francesc Escrivà, un any abans de la boda, comprara un censal de 500

¹⁹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, núm. 4, fol. 26.

¹⁹¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 12.

lliures a dona Maria Alçamora que era la principal creditora de don Pere Castelló.¹⁹²

També es força significatiu l'existència d'uns apunts sense datar on s'exposa amb detall les característiques dels censals carregats pel cavaller Pere Gaspar Castelló, senyor de Benifallim i la seua dona Àngela Mollà i es donen instruccions per a quitar-los. La majoria d'aquests censals se situen a cavall entre del segle XVI i el XVII i van ser venuts pels senyors de Benifallim a la família Alçamora d'Alcoi. Per exemple l'any 1594 es carregaven dos censal pel valor de 1.290 lliures. Al costat de cada nota apareixen comentaris que apunten a la necessitat de quitar-los. Així: "No està quitat ni subjecte a depòsit y sens vincle y de diners del comprador" o "Este censal està llis, sens vincle algú ni condició y no està quitat, y de diners de Felip Margarit. La transportació de dit censal se fa per Margarit a Alçamora, està llisa y sens pacte ni vincle."¹⁹³

L'autor de l'informe assenyala que moltes de les escriptures de carregament estan en l'arxiu de l'església de Cocentaina on van anar a parar molts dels protocols notariais dels notaris de la zona i demana al destinatari del document que traga còpia d'alguns dels testaments dels Alçamora així com d'actes de transportació de censals.

El mateix dia de les esposalles, el 28 de setembre de 1675 i, segurament abans de la cerimònia nupcial, les dos famílies atorgaven a Benifallim diferents instruments jurídics davant del mateix notari i testimonis. Per la part del nuvi, don Francesc Escrivà assegurava la viabilitat de la nova estructura

¹⁹² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Índex, fol. 151.

¹⁹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 16.

familiar que, al remat, era consolidar el futur de la seua casa, amb una donació *propter nuptias* al nuvi que suposava la fundació d'un vincle en el qual hi havia crèdits, cases, terres, senyories i establiments industrials. Es tractava d'una donació simple, ferma i irrevocable en contemplació de matrimoni i *inter vivos*. El donador remarcava que la seua acció no era induïda, ni producte d'engany, seducció per la força o algun tipus de por.

El pare del nuvi justificava aquesta important donació perquè segons ell havia rebut del fill molts i diversos serveis i obsequis i li tenia un "gran amor". Les parts que signaven l'acord eren don Francesc Escrivà, don Francesc Beamont, Lluís Sempere i Onofre Bernat Castelló.¹⁹⁴ Don Francesc Escrivà prometia, per a després del seus dies, una donació a don Vicent de 70.000 lliures vinculades en forma de diferents béns que passava a concretar. La donació es feia amb el pacte que tots els béns havien de pertànyer al fills i descendents de don Vicent excepte 2.000 lliures que es reservaven perquè don Vicent disposara de la seua última voluntat. Els testimonis presents en la donació eren Joan Pérez, pintor de Cocentaina, i Joan Perales, sastre de Gandia, que podien ser membres del servei domèstic d'ambdós famílies. Els béns de la donació feta a don Vicent Escrivà eren:

- Casa i terres a Beniarjó.....4.000 lliures
- Molí i terres en la Font d'en Carròs.....1.500 lliures
- Heretat oliverar a Gandia.....1.000 lliures
- Casa i terres a Pego.....7.500 lliures
- Lloc de Favareta.....10.000 lliures
- Lloc de Benirredrà.....10.000 lliures

¹⁹⁴ ARV, *Manaments i empires*, any 1698, llibre 3r, mà 35, fol. 8.

- Censos contra Xàtiva.....9.500 lliures
- Censos contra Gandia.....6.200 lliures
- Censos contra la baronia de Polop.....6.000 lliures
- Cens contra Teulada.....4.000 lliures
- Cens contra la Font d'en Carròs.....300 lliures

La suma de totes aquestes partides era de 60.000 lliures, les 10.000 que faltaven anaven destinades a quitar els censos que gravaven la baronia de Benifallim i, en cas que aquests deutes no arribaren a les 10.000 lliures, els diners restants es carregarien en nous censals de bona qualitat. Mentre don Vicent no entrara a posseir el vicle, el pare oferia al jove matrimoni 1.500 lliures de renda anual. Aquesta renda no es veuria minvada en el cas que el nuvi comprara o quitara els censos que existien sobre Benifallim tot esmerçant les 10.000 lliures dels capítols matrimonials.

El fundador establia un règim de successió al vicle a partir dels fills barons de don Vicent en què es preferia el major al menor i, a falta de la línia masculina i dels descendents barons del cap del vicle, els béns havien de passar a la filla major i als fills barons d'aquesta, servant l'ordre de primogenitura i amb l'obligació de prendre el nom i armes d'Escrivà. En cas de fallar tota la descendència masculina de la filla major, el vicle passava a la filla segona i els seus fills barons descendents i, si no, a la filla tercera. Extingida totalment la descendència masculina de tots els fills i filles de don Vicent, el vicle passava a don Joan Escrivà, fill segon del donador i als seus fills barons. Acabada aquesta línia, era cridada a succeir la filla major del

fundador, dona Prudència, si viva fora i, si no, els seus fills barons, finida aquesta línia, passava la successió a la filla segona que era dona Anna.¹⁹⁵

La part de la núvia, representada pel seu tio matern, don Francesc de Beamont i per Lluís Sempere i Onofre Bernat Castelló, cosí germà de dona Antònia, es comprometia a donar a la jove el lloc de Benifallim tenint en compte que el seu pare, el baró don Pere, havia estat declarat incapacitat per a regir i administrar els seus béns i la justícia li havia nomenat un curador, com veurem. Els representants de la núvia s'obligaven a aconseguir que dona Antònia prenguera possessió legal i vàlida de la baronia una vegada consumat el matrimoni.

A més a més, també s'obligaven a donar la casa que tenia la família en la vila d'Alcoi, en la plaça de sant Jordi, i tots els censos i drets que tenia don Pere Castelló, tant en la baronia com fora d'aquesta. Per la seua banda, dona Valeria, autoritzava un donació intervius – després dels seus dies- i irrevocable, en contemplació de matrimoni, en favor de la núvia, de tots els seus béns i dot però retenint-se 200 lliures anuals de les rendes dominicals de Benifallim en concepte d'aliments, tant per a dona Valeria com per al baró.¹⁹⁶

D'altra banda, el tutor i curador de dona Francesca Antònia, don Francesc Beamont, atorgava unes cartes nupcials en què li constituïa un dot de 6.000 lliures. Beamont havia estat nomenat curador i tutor de l'única filla del baró de Benifallim el 18 de juliol de 1672 pel justícia de Cocentaina

¹⁹⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 458.

¹⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 305.

davant la incapacitat i la demència de don Pere Castelló.¹⁹⁷ Tres dies abans de la boda, el justícia de la baronia de Benifallim publicava un decret en què concedia plens poders a don Francesc Beamont per atorgar les cartes nupcials de l'hereva de la baronia.

El nuvi acceptava dona Francesca Antònia com a futura esposa i també el dot que estava compost per censals, que sumaven un valor de 5.800 lliures, i per joies d'or i plata i vestits de lli i llana valorats en 200 lliures. Don Vicent Escrivà, d'acord amb els Furs de València, augmentava el dot de la seua promesa amb un creix de 3.000 lliures, com a premi a la seua virginitat.

El contracte matrimonial se signava el 28 de setembre, amb la pertinent llicència de l'arquebisbe de València, don Gregorio de Antillón, havent precedit una amonestació per tres, en la casa del baró de Benifallim i actuant com a testimonis Joan Rosales, Joan Pérez, Lluís Sempere i altres. El dia 30 se celebrava la missa i els nuvis rebien les benediccions nupcials.¹⁹⁸

En definitiva, l'enllaç amb dona Antònia suposava per als Escrivà un salt qualitatiu pel que fa a la possessió de territoris sota la seua jurisdicció. De fet, a partir d'ara podien intitular-se barons i començar a administrar la jurisdicció suprema en el lloc i terme de Benifallim.

¹⁹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 646.

¹⁹⁸ AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 178, fol. 55.

UNS NOUS PARENTS, ELS CASTELLÓ, SENYORS DE LA BARONIA DE BENIFALLIM

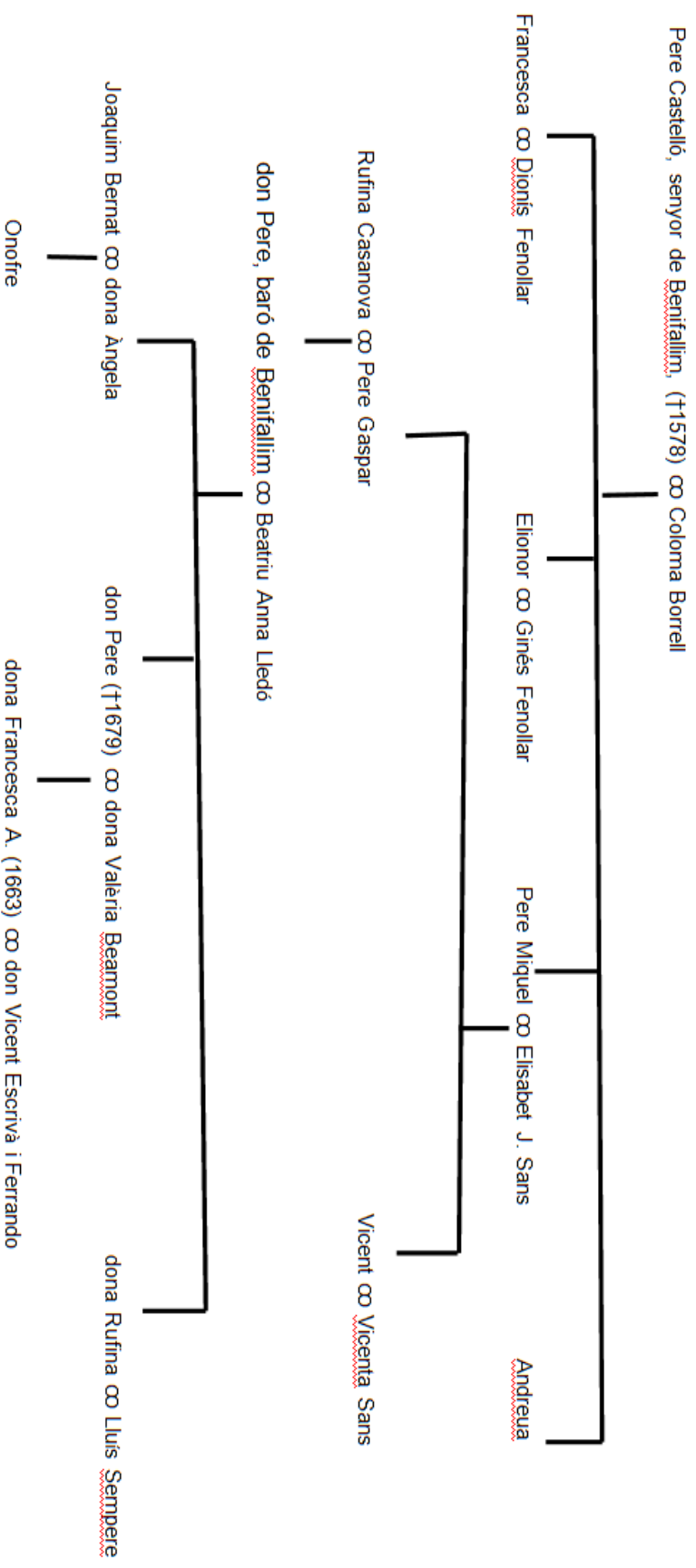
Remuntant-nos a l'Edat Mitjana, el rei Jaume II, el 10 d'agost de 1317, havia alienat Benifallim del patrimoni de la Corona i li n'havia fet donació a Violant de Grècia i als seus de manera perpètua. Aquesta alienació va quedar anotada en el llibre intítulat "De las enajenaciones del Real Patrimonio y otros decretos reales" que es trobava en l'Arxiu de la Batllia General. Aquest lloc, ubicat en una vessant de la serra del Rontonar, era un despoblat durant el segle XIV fins que don Bernat de Cruïlles, senyor de Penàguila i Castalla, va atorgar carta de població el 30 de novembre de 1316 a favor de 30 veïns de Penàguila.¹⁹⁹

La següent notícia que tenim sobre aquesta senyoria és que el 14 d'octubre de 1513, davant el notari d'Alcoi Joan Bodí, dona Violant Uxós de Garcia, viuda de don Bernat Domènech i els seus fills Joan, Gerard i Àngela venien al cavaller Pere Castelló, d'Alcoi, la senyoria d'aquest lloc amb tota la jurisdicció civil i criminal. L'any 1575 el donzell Pere Castelló i la seua dona, Coloma Borrell, feien donació del lloc de Benifallim al seu fill Pere Miquel amb motiu del seu casament amb Elisabet J. Sans, de Biar, viuda d'Onofre Valor.²⁰⁰

¹⁹⁹ Josep Sanchis Sivera, *Nomenclator Geográfico-Eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia : con los nombres antiguos y modernos de los que existen y han existido , notas históricas y estadísticas, relación de castillos...*, València, Librerías París-Valencia, 1980, pàg. 118.

²⁰⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 676.

FAMÍLIA Castelló

ELABORACIÓ PRÒPIA

Des del punt de vista eclesiàstic, la parròquia del lloc va ser un annex de la de Benilloba fins a l'any 1535 que es va independitzar, moment en què hi havia 40 cases de cristians vells. Els titulars de la senyoria l'any 1566 el cavaller Pere Castelló i Coloma Borrell, carregaven un censal de 1.125 lliures a favor del seu gendre, el ciutadà Ginés Fenollar, per poder pagar el dot de la filla.²⁰¹ Les pensions d'aquest censal, ja reduït a unes 450 lliures, es continuaran pagant a principis del segle XVIII per la família Escrivà al beneficiat de l'ermita de la Mare Déu de Montserrat d'Onil.²⁰²

La senyoria de Benifallim fitava amb el terme de la vila de Penàguila, el territori de la vila d'Alcoi i el terme del lloc de Benilloba. Les relacions amb la vila reial de Penàguila al llarg del temps seran conflictives i sovint acabaran en els tribunals. Penàguila es va resistir, de diverses maneres –com veurem– al fet que els veïns de Benifallim no els pagaren cises o que els Castelló s'intitularen, per privilegi reial, barons de Benifallim.

El plet entre parts s'encetava l'any 1601 entre Pere Miquel Castelló, major, i Pere Gaspar Castelló, menor, senyors successius de Benifallim, el Consell, justícia i regiment de Penàguila i el procurador patrimonial del rei per qüestions jurisdiccionals.²⁰³ La Reial Audiència de València en 7 de març d'aquell any va declarar que el senyor de Benifallim tenia un terme diferent i separat del de Penàguila i, per tant, manava que es col·locaren mollons per a delimitar ambdós territoris. A més a més, confirmava als Castelló la possessió de la jurisdicció alfonsina mentre que el mer imperi pertanyia de

²⁰¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, fol. 89.

²⁰² El censal que gravava la baronia de Benifallim va ser redimit en la seua totalitat per don Miquel Escrivà i Faus l'any 1749 a favor de Joaquim Santonja, prevere d'Onil. ARV, *protocols notariais d'Antonio Seguer y Pertusa*, sign. 7882, any 1749, fol. 77v.

²⁰³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 45.

manera privativa a la vila de Penàguila en el terme general de la qual s'havia construït Benifallim.

Tanmateix la relació de forces va canviar l'any 1629 quan el rei Felip IV, arran d'una súplica del generós Pere Gaspar Castelló, li va concedir a ell i els seus descendents la jurisdicció suprema o mer imperi en el lloc de Benifallim a títol governatiu.²⁰⁴ Això significava que els senyors de Benifallim exercien la jurisdicció suprema com a lloctinents del justícia de la vila de Penàguila, i només podien exercir la mateixa jurisdicció que havia exercit la primera autoritat de la vila reial. A més a més, els Castelló abans d'exercir aquesta jurisdicció especial, havien de prestar jurament davant el batlle de Penàguila. La jurisdicció concedida a *título gubernatorio* equivalia *de facto* a l'alta jurisdicció encara que, a diferència d'aquesta, els vassalls de la jurisdicció a títol governatiu podien recórrer directament, sense entrebancs, a la jurisdicció reial.²⁰⁵

Pel fa a les dades bàsiques de la baronia, per una presa de possessió senyorial realitzada l'any 1679, la comunitat estava formada per 33 caps de família que reconeixien l'alta jurisdicció o jurisdicció criminal a la família Castelló. Els monopolis senyorials eren una casa de la senyoria, una almàssera i un forn de coure pa. Hi mancava la tenda, la taverna i la fleca.²⁰⁶

Centrant-nos en els titulars del senyoriu, hem vist com els senyors de la segona meitat del segle XVI eren el donzell Pere Castelló i Coloma Borrell. Ambdós feien una donació del lloc de Benifallim l'any 1571 en contemplació

²⁰⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Mèrita, Diversos, fol. 26.

²⁰⁵ Manuel Ardit, *Els homes...*, pàg. 90.

²⁰⁶ ARV, *Manaments i emparees*, any 1698, llibre 2n, mà 17, fol. 1.

de matrimoni al seu fill i també donzell, Pere Miquel, que anava a casar-se amb Elisabet Sans de Biar.²⁰⁷ Pere Castelló, que s'autoqualificava de "ciudadà", atorgava testament el 23 d'abril de 1578 en què nomenava marmessors de les seues últimes voluntats al fill, Pere Miquel, que era l'hereu, i a Pere Andreu Doménec, llaurador de Benifallim.²⁰⁸ El causant triava com a sepultura el vas familiar construït en una capella sota la invocació de sant Pere i sant Pau a l'església de Santa Maria d'Alcoi.

Ordenava a l'hereu la restitució del dot de la dona que eren 10.000 sous, més l'augment o creix per núpcies que suposaven 6.000 sous. Així les coses, Coloma Borrell havia de rebre 18.000 sous. Tant la dona com la filla, Andreua, que era donzella, rebien la renda i usdefruit de l'heretat de les Alcoyes, a Penàguila, i una altra heretat en aquest lloc, a més de les habitacions de damunt de la casa de la senyoria de Benifallim. Tot i això, les legatàries, amb aquesta renda, també havien de respondre per les pensions d'un censal a favor de Ginés Fenollar que era el gendre del testador.²⁰⁹

Amb l'heretat de les Alcoyes, el senyor de Benifallim, fundava un vincle per tal que després de la mort de don Pere Miquel, succeís en aquest vincle, el fill segon d'aquest, don Vicent. El testament era publicat el 29 maig d'aquell any, 13 dies després de la mort del senyor de Benifallim.

La reconstrucció de l'arbre familiar dels Castelló és, en alguns punts, obscur a causa de la repetició de l'antropònim Pere en els diferents senyors. El 28 d'agost de 1618, davant el notari Miquel Valls, Pere Gaspar, casat amb

²⁰⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, núm. 13, fol. 676.

²⁰⁸ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 239.

²⁰⁹ *Ibídem*, fol. 243.

Rufina Casanova, havia fet donació del lloc i baronia de Benifallim al seu fill Pere en contemplació del seu matrimoni amb Beatriu Anna Lledó, que era la filla del ciutadà, Vicent Lledó i d'Isabel Joan Espí. Amb tota probabilitat es tractava d'un matrimoni de convivència ja que la sogra, l'any 1649, en el seu testament, llegava al net tots els drets de cobrar de la Taula de Canvis de València els fruits que li responia Benifallim per uns censals que hi tenia en contra.²¹⁰ Així les coses, Vicent Lledó i Isabel Joan eren creditors del gendre.

Anys després, el 18 d'agost de 1621, pare i fill tornaven al notari per tal de vincular la baronia "... considerant que tots los llochs y estats de senyors estarien vinculats; y s'haurien conservat molt millor ab la subjecció al vicle...".²¹¹ Donador i donatari aprovaven aquesta actuació per a la millor conservació i augment del lloc de Benifalim i, segons confessaven, després d'haver estat instruïts i aconsellats dels drets que tenien.

Per tant, establien que la donació feta a favor de Pere era amb pacte, vicle i condició que no es pogués transportar ni alienar la baronia i que, després de la mort d'aquest, el succeís el fill major seguint sempre els criteris d'un vicle regular en el qual imperaven els principis de masculinitat i primogenitura. En el cas que Pere Castelló i Beatriu Anna no tingueren descendents, seria cridat a succeir en el vicle el parent més pròxim de cognom Castelló. S'imposava al cap del vicle l'obligació d'utilitzar el nom i les armes de Castelló.²¹²

²¹⁰ ARV, *Manaments i empires*, any 1649, llibre 4t, mà 35, fol.4.

²¹¹ ARV, *Manaments i empires*, any 1699, llibre 1r, mà 10, fol. 4.

²¹² *Ibidem*.

El 24 de maig de 1626 Pere Gaspar Castelló apareix com a senyor de Benifallim en una acte jurídic en què comprava al cavaller don Jeroni Sans una heretat d'oliveres i vinya ubicada a Benifallim per un preu de 70 lliures. Un dels testimonis que acudia davant el notari era el cavaller Francesc Escrivà que, amb tota seguretat, no era el mercader de Beniarjó perquè, per eixes dates, encara no havia estat armat cavaller. L'any 1631 el cavaller Pere Gaspar confeccionava un capbreu de Benifallim davant el notari de Cocentaina Jaume Aznar.

Sembla que, des de finals del segle XVI, un dels principals creditors de la família Castelló era el cavaller Vicent Joan Alçamora d'Alcoi, comanador de l'hàbit de Montesa. L'any 1638, segurament per poder-se cobrar el que li devien els Castelló, intentava executar una terra campa d'oliveres de Vicent Berenguer, llaurador de Benifallim.²¹³

Els Castelló, a l'igual que els Escrivà, es trobaven immersos en un procés d'ascensió social i ennobliment a partir de l'activació de diferents estratègies. Pere aconseguia el privilegi de noble el 23 d'agost de 1639 per part del rei Felip IV.²¹⁴ La Corona justificava la distinció atorgada en base que don Pere descendia d'una família il·lustre i que havia prestat una sèrie de serveis. En concret, s'assegurava que l'agraciat i els seus avantpassats havien col·laborat en l'expulsió dels moriscos amb els seus vassalls i els seus diners i, fins i tot, arriscant la seua vida.

Amb el privilegi despatxat, el rei honorava i distingia al senyor de Benifallim però també a tots els seus descendents per línia masculina als

²¹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, núm. 2, fol. 227.

²¹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 820.

quals se'ls constituïa com a nobles. La gràcia reial referendava la condició de nobles dels Castelló, no només en els afers judicials sinó també en els aspectes de representació i protocol. Amb aquest privilegi, don Pere i els seus començaven a gaudir dels honors, drets, llibertats, privilegis, mercès i indultes que els altres nobles tenien al regne de València. En el cas que els consellers o el governador general del regne o els altres nobles no observaren i respectaren el títol de noble de don Pere, el rei els imposava una multa de 1.000 florins. Finalment, abans d'usar el seu nou flamant títol, el baró de Benifallim l'havia de presentar en la Secretaria del Registre de Gràcies a fi que s'hi verificués i s'anotés. Don Pere, en la seua qualitat de noble, va participar en les Corts de l'any 1645, les últimes celebrades al regne, dins del braç militar.²¹⁵

Don Pere Castelló, del seu matrimoni amb Beatriu Anna Lledó, tingué tres fills: dona Àngela, dona Rufina i don Pere. D'un segon matrimoni tindrà altres dos fills, don Miquel i dona Maria. Don Pere Castelló i Lledó devia ser el fill menut perquè l'any 1649 es trobava constituït en menor d'edat mentre que les seues germanes ja estaven casades. El 28 de maig d'aquell any, don Pere, com a hereu universal de la seua àvia materna, atorgava poders de procura en favor de son pare perquè li gestionés l'herència.²¹⁶ Isabel Joan Espí havia atorgat testament el 29 de gener de 1649 i instituïa hereu universal el net però amb el pacte i vincle que si moria sense descendència, l'herència anés a les netes, dona Maria Castelló, viuda de Joaquim Bernat i dona Rufina, muller de Lluís Sempere, en dos parts iguals. El testament era

²¹⁵ Lluís Guia Marín, *Cortes...*, pàg. 420.

²¹⁶ ARV, *Manaments i Empares*, any 1649, llibre 4t, mà 35, f.3.

publicat el 16 de febrer d'aquell any pel notari Joan Espinós. Al voltat de l'any 1661 don Pere succeirà son pare en la baronia de Benifallim.

Don Pere encalçat pels deutes

Ja hem avançat en el capítol anterior que la família Castelló no gaudia d'una economia sanejada i, per això, en part, casaven la seua hereva núbil amb el primogènit de la casa Escrivà. Encalçat pels creditors, el baró de Benifallim, es va veure obligat a demanar a la Reial Audiència el segrest dels seus béns i rendes per tal de protegir el seu patrimoni. El segrest dels béns d'un noble dictat pels ministres del rei comportava una sèrie d'avantatges importants per al protagonista i dificultats per als creditors que normalment solien ser censalistes.

En el cas que ens ocupa, el 31 de gener de 1661, Gregori Marco, procurador de don Pere Castelló, posava una súplica en la Reial Audiència exposant que el seu principal, que acabava de succeir en la baronia de Benifallim, l'havia trobada empenyorada amb diferents càrrecs i censals.²¹⁷ Els creditors intentaven executar-lo per un import de 1.800 lliures en concepte de pensions impagades de diferents censals. El deute que li reclamaven superava les rendes que obtenia de la senyoria i, per tant, restava desemparat sense poder alimentar la seua família composta per un fill i per la dona embarassada.

²¹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, núm. 26, fol. 608.

D'altres arguments per tal d'obtenir el segrest era que don Pere Castelló gaudia de privilegi militar i que, consegüentment, per mantenir-se en la qualitat i estat de la seua posició havia de disposar d'un servei domèstic adequat al seu rang. Don Pere deixava en mans de la l'Audiència els seus béns i patrimoni però sol·licitava a canvi una renda anual de 450 lliures per al manteniment de la seua casa. Entre les despeses relacionades figurava el manteniment de dos criades, una ama i un criat, a més del pagament del lloguer de la casa on vivia.

Amb aquesta súplica, l'administració de la baronia de Benifallim i la hisenda dels Castelló quedava en poder del Reial Consell i del virrei per tal que nomenaran un segrestador encarregat de la gestió del patrimoni, qui després d'assignar la renda a don Pere en concepte d'aliments, havia de pagar als creditors. El procurador del baró demanava que el tribunal rebés una sumària informació de testimonis i, a partir d'aquesta, se li admetera el segrest de béns i l'adjudicació dels aliments per un preu de 450 lliures anuals en tres pagaments. Per últim, es demanava que es paralitzaren totes les execucions entaulades contra don Pere o els seus vassalls.

La Reial Audiència acceptava la súplica i donava un termini de temps als creditors perquè al·legaren el que cregueren convenient. La part contrària estava formada per un grupat de prestamistes, membres de les oligarquies rurals, que presentaren una batalla aferrissada durant una dècada contra els interessos del baró i, pel que sembla, aconseguien alguns èxits judicials. Entre els principals creditors de don Pere hi figurava Pere Miquel Molina,

rector de la Font de la Figuera que, una vegada rebuda la notificació de la Reial Audiència, responia al verguer que "...farà lo que serà de justícia"²¹⁸

Però també van ser intimitats com a censalistes i canvistes del baró: mossén Josep Ortiz, prevere d'Onil, mossén Joan Fenollar, prevere i beneficiat de Penàguila, Gaspar Fenollar, ciutadà de Penàguila, Gregori Fenollar, llaurador de Benifallim i Maria Alsamora, viuda de Francesc Joan Agulló de Castalla. Per la seua part, Nicolau Bodí, ciutadà de la vila d'Alcoi, era notificat com a curador i tutor de don Miquel i dona Maria Castelló, fills del segon matrimoni del difunt baró de Benifallim. Bodí aviat demanava al tribunal revocar la súplica del segrest de béns sol·licitat perquè trobava que "...don Pedro notòriament està vist i ben acomodat y té suficient patrimoni per a pagar los acrehedors y viure còmodament..."²¹⁹

En juny de 1661, el procurador de don Pere demanava que, al seu principal, se li devia l'arrendament de la baronia per una quantitat de 400 lliures que no havia pogut cobrar per tenir-les emparades. Per tant, sol·licitava a la Reial Audiència que manara a Bertomeu Aleix de Benifallim, arrendador dels drets dominicals, una bestreta de 200 lliures, diners que servirien per a subvencionar la família del baró i els plets que tenia en marxa.

Mentrestant, Gregori Marco presentava el 30 de maig els testimonis que havien de justificar la necessitat del segrest per la calamitosa situació econòmica en què es trobava el baró. Arnau Porta, batlle de Penàguila, per exemple, afirmava que don Pere devia molts censals a diferents persones i,

²¹⁸ Ibídem, fol. 609.

²¹⁹ Ibídem, fol. 614.

per això, l'executaven i el molestaven "... dit don Pedro no pot acudir a tants gastos [que] se li causen y està molt alcansat y pateix en gran manera..."²²⁰

Miquel Descals, generós d'Alcoi de 26 anys, jurava a Déu que coneixia molt bé al baró, que els creditors el vexaven i que havia de mantenir muller, filla i altres membres i que, a més, la dona estava embarassada. Salvador Gisbert, que era un ciutadà de la vila d'Alcoi de 25 anys, afirmava que els deutes del baró havien pertangut als seus antecessors i que aquest s'havia vist obligat a posar la demanda del segrest perquè tots els dies la part contrària l'executava. En definitiva, tots els testimonis presentats remarcaven la delicada situació de don Pere i la necessitat de concedir-li una renda de 450 lliures anuals d'acord amb el seu estatuts de noble.

No obstant això, els creditors, com era d'esperar, no es van quedar plegats de braços. Aquesta vegada, actuant tots ensems, van presentar davant l'Audiència tota una memòria i una relació de béns de don Pere Castelló amb la qual pretenien fer arribar una imatge totalment diferent de la de la sumària de testimonis i amb la qual afirmaven que s'havia de rebutjar el segrest i, principalment, la bestreta de 200 lliures sol·licitada el dia 22 pel procurador del baró.

Els censalistes afirmaven que feia dos anys que les autoritats, a instància d'alguns creditors, havien prohibit al baró de Benifallim, realitzar actes jurídics sobre el seu patrimoni. A més a més, aportaven algunes dades sobre la seua situació familiar que contradeia l'esmentada sumària de testimonis. Per exemple, la dona de don Pere li havia aportat un dot de 4.000 lliures. El baró no tenia fills perquè un que havia tingut havia mort feia uns

²²⁰ *Ibíd*em, fol. 620.

mesos. Tampoc pagava cap lloguer per la casa perquè vivia a Cocentaina en casa de la sogra i utilitzava el servei domèstic d'aquesta. La relació dels béns de don Pere Castelló segons els seus creditors era la següent:

- Una casa pròpia ubicada en la plaça de Sant Jordi d'Alcoi per un valor de 1.000 lliures.
- Un censal de propietat 412 lliures que li respon la ciutat de València.
- Un censal de 750 lliures que fa i respon Vicent Penyaranda o els seus hereus.
- Altre censal de 204 lliures que fa i respon Joan Pila o els seus hereus.
- Censal de 100 lliures que respon Josep Fenollar o els seus hereus.
- Censal de 200 lliures que responen els Mataredones de Penàguila o els hereus d'aquells.
- Censal de 120 lliures que respon Pere Andreu Doménec o els seus hereus.
- Un censal de 90 lliures que respon Francesc Garcia de Benifallim.
- Un censal de 50 lliures que respon la vila d'Ontinyent.

Els censalistes també assenyalaven que a don Pere, com a hereu de don Pere Miquel Castelló, li estava devent, tant la Vila Joiosa, com llocs propers, moltes i diferents quantitats.

Sembla que els creditors havien aconseguit la paralització del segrest ja que, anys després, mitjançant manament judicial, eixien a subhasta els drets dominicals de Benifallim. El 3 de novembre de 1668, el notari de la cort del justícia del lloc certificava que, a instància de Vicent Corts, procurador dels creditors del senyor, s'havia executat un reial manament del noble don Francesc Escorcia, oïdor de la causa.²²¹ El ministre i corredor públic de la cort havia subhastat en la plaça del poble i en els llocs acostumats, durant sis dies, les rendes i emoluments de la senyoria però ningú donà preu.

Malgrat que la causa de segrest estava pendent de ser sentenciada a la Reial Audiència, les execucions contra don Pere van continuar. En juny de 1672, el justícia de Castalla, a instància de Josep Rius, cavaller d'aquesta vila, ordenava al justícia de Benifallim el segrest de tots els fruits de les terres de la senyoria com ara forment, oli, vi, dacsa i civada i que homes experts en agricultura accediren a les terres de la senyoria per a alfarrassar-les. A més a més, demanava també l'embargament del dret d'amortització del senyor sota pena de 60 sous. El justícia de Castalla també es feia emparar del terç del delme perquè segons explicava al seu homòleg, la cort del justícia de Cocentaina havia procedit a executar a don Pere Castelló però la Cort havia tornat "en blanc".²²²

Immediatament, Bertomeu Aller, justícia de la baronia de Benifallim, enviava uns llauradors a la partida del Ferreginal i de la Foia, dita de la Senyoria, on s'incautaven de quatre cafissos de forment. Pel que fa al dret

²²¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 679.

²²² *Ibidem*, fol. 716.

d'amortització, es prenia jurament a tots els vassalls del que li responien al seu senyor sense especificar per quin concepte.

TAULA VII

Prestacions senyorials a Benifallim, 1672	
Vassall	Deute declarat
Pere Andreu Doménec	1 cafís de forment
Onofre Castelló	9 barcelles de forment
Vicent Ivorra	1 cafís de forment
Melcior Miralles	3 lliures
Andreu Ivorra	15 sous
Martí Torres	2 lliures 10 sous
La viuda de Pere Joan Ivorra	16 sous
Vicent Castelló	3 barcelles de forment
Simó Barrachina	2 sous
Joan Satorre	1 cafís de forment, 16 sous, 10 diners
Miquel Llätzer	5 lliures 14 sous
Vicent Barrachina	1 sou
Josep Doménec	1 cafís i 8 barcelles de forment
Jeroni Anduix	3 sous
Berta Anna Miralles	4 lliures
Melcior Garcia	2 barcelles de forment

Vicent Ivorra	5,5 sous
Lluís Abat	1 lliura 15 sous, 4 barcelles de forment
Francesc Aznar	9 barcelles de forment
Jeroni Doménec	7 barcelles de forment, 7,5 sous

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 710. (Elaboració pròpia)

Per últim, el justícia de Benifallim responia al de Castalla que el Consell no tributava a la senyoria cosa alguna i, pel que fa, al terç del delme, no sabien quina persona s'encarregava d'arreplegar-lo.²²³

La malaltia del baró complica la situació

Les dificultats econòmiques, la tenalla judicial dels creditors amb les seues execucions i la impossibilitat de tenir un hereu baró van acabar passant factura al senyor de la baronia de Benifallim. El justícia de la vila de Cocentaina, lloc on vivia don Pere, a instància de la muller d'aquest, dona Valeria Beamont de Navarra, va decretar la seua incapacitat.²²⁴ El 18 de juliol de 1672 dona Valeria afirmava davant la Cort del Justícia que, després de cinc anys, el seu marit estava inhabilitat i incapaç tant per a signar qualssevol actes com per a poder administrar els seus béns o nomenar el justícia i altres oficials de la seua baronia.

²²³ El terç del delme pertanyia als senyors ja que l'any 1782 don Miquel Escrivà era el posseïdor d'aquest dret i pagava al fiscal reial un total de 229 lliures, 6 sous i 8 diners que era el que li pertanyia al rei pel terç delme de Benifallim durant els últims 30 anys. En AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Capbreus i establiments de Benifallim, fol. 199.

²²⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 697.

Dona Valèria requeria el justícia de Cocentaina perquè convocara a tres o quatre parents de don Pere, amb el vot i consell dels quals, es pogués decretar un curador a la seua incapacitat. Com era habitual en aquest casos, el justícia convocava a dos testimonis, llauradors grans de Cocentaina, que van certificar que era públic i notori la demència de don Pere. Dies després es convocava a don Llorenç Capdevila, a Francesc Bono, cavaller i a don Francesc Beamont que havien d'aconsellar a Jeroni Trensano, justícia, sobre el curador del baró de Benifallim. Finalment, el justícia nomenava don Francesc Beamont, cunyat de don Pere, com a curador de la seua persona.

Don Francesc acceptava la curadoria i jurava a Nostre Senyor Déu administrar bé i lleialment el patrimoni del baró. Tant don Llorenç Capdevila com Francesc Bono donaven fiances per a major seguretat de la curadoria assignada i prometien que don Francesc "... s'haurà bé y lleialment en l'administració de dita cura sots obligació de sos béns que obligaven..."²²⁵

Més d'una dècada després d'haver introduït la súplica de segrest de la baronia de Benifallim, es fallava la sentència en 25 de maig de 1673. A don Pere Castelló se li adjudicaven 200 lliures anuals en concepte d'aliments i en contra de les pretensions dels seus creditors. Quantitat aquesta que el seu curador es va afanyar a recórrer perquè la considerava insuficient atés que, per raó de la seua incapacitat i estar accidentat, don Pere necessitava un criat de seguit per atendre'l. El curador demanava un salari perquè sovint s'havia de desplaçar a Benifallim des de Cocentaina a tenir cura dels afers

²²⁵ *Ibíd*em, fol. 701.

de la senyoria i, a més a més, s'havia de pagar a un assessor que administrava i assessorava la jurisdicció civil i criminal del lloc.²²⁶

ASSEGURAR EL PATRIMONI I EL FUTUR DE LA CASA: LA FUNDACIÓ DE DOS VINCLES

Don Francesc Escrivà, a l'igual que altres membres de la noblesa, es veia en la necessitat de mantenir la integritat del seu patrimoni per tal que la descendència conservara la posició social de privilegiats. I això només era possible amb una fortuna gruixuda que possibilités un nivell de vida d'acord amb la funció social que s'arrogaven els nobles. Ho hem vist en el cas del seus parents, els Castelló, que a l'hora de vincular la baronia de Benifallim, ho feien perquè d'aquesta manera augmentaven i asseguraven el seu patrimoni.

La fundació dels vincles també venia motivada per la preocupació i la por que, en algun moment, la família s'arruïnés i es veiera obligada a viure en l'anonimat i abandonar la terra dels seus avantpassats per la vergonya de la seua degradació social. La figura jurídica del vincle posava a disposició de les elits valencianes un mecanisme segur i perpetu per impedir la venda, alienació o empenyorament dels seus béns i, d'aquesta manera, assegurar la integritat de la hisenda familiar. De fet, el mateix don Francesc reconeixia al testament que volia que la seua herència es conservara de manera perpètua per tal que el seu nom, i el de la seua família, perdurara en el

²²⁶ *Ibídem*, fol. 740.

temps. Els béns vinculats solien ser els més preuats i, en aquest sentit, tenien un lloc destacat els senyorijs, les terres, les cases principals, els censals i les joies. De vegades, encara que d'una manera secundària, es vinculaven determinats mobles, obres d'art, carruatges etc.²²⁷

Com hem vist anteriorment, amb motiu del casament del fill primogènit, el cap de família fundava, mitjançant una donació, un vincle de primogenitura en la persona de don Vicent, valorat en la important quantitat de 70.000 lliures que no representaven la totalitat de la seua fortuna, com veurem. El 28 de setembre de 1675 i davant el notari Bartolomé Lorente, es formalitzava la donació del vincle ja que l'hereu de la casa tenia previst casar-se amb dona Francesca Antònia Castelló Beamont de Navarra, hereva de la baronia de Benifallim.²²⁸

Recordem que don Vicent, el fill de don Francesc, només podria gaudir d'aquest vincle una vegada traspasat el pare, mentrestant, el vinculador es comprometia a passar-li unes 1.500 lliures anuals per al sosteniment de la nova unitat familiar. Diferents béns com terres, cases, establiments artesanals, senyorijs i censals, que quedaven vinculats, van ser inventariats i valorats. Sens dubte, es tractava dels béns més importants de don Francesc, tant des del punt de vista de la rendibilitat econòmica, com des de la perspectiva de la preeminència social. L'únic que no quedava vinculat en

²²⁷ Joan Brines i Blasco, Amparo Felipo Orts, María Jesús Gimeno Sanfeliu, Carmen Pérez Aparicio, *Formación y disolución de los grandes patrimonios castellanenses en el antiguo régimen*, Castelló, Fundación Dávalos-Fletcher, 1997.
Jorge Antonio Catalá Sanz, "Integridad patrimonial, perpetuidad, memoria. Contradicciones de los mayorazgos valencianos en la época moderna.", *Studia historica. Historia moderna*, núm. 33, 2011, pàgs. 61-95.

²²⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 41, fol. 402. Es tracta d'un extracte i no del document original.

la donació eren unes 1.000 lliures que el pare posava a disposició del fill perquè poguera destinar-les per al bé de la seua ànima.

Pel que fa al règim de successió al vincle, les instruccions que figuren en l'extracte de l'escriptura de donació són molts parques. Els principis rectora de la successió però eren la primogenitura i la masculinitat dels descendents de don Vicent. S'especifica que l'hereu i successor només podia ser un, per tant, el vincle havia de restar indivisible. En cas d'estroncar-se la línia masculina, la successió anava a parar a la filla major de don Vicent i, després d'ella, al seu fill primogènit. Com a requisit característic, els successors al vincle havien de ser fills de matrimonis legítims.

En la composició del vincle sobresortien en importància i valor els censos contra diferents universitats, seguit de les senyories, les terres, les cases i, per últim, els establiments comercials. Una hisenda que ja coneixem en part per l'anàlisi que hem fet anteriorment del patrimoni de don Francesc.

TAULA VIII

COMPOSICIÓ DEL VINCLE DE PRIMOGENITURA, 1675			
	Valor en lliures	Nombre de béns	Tant per cent
Censals	26.993	10	44,61%
Senyories	20.000	2	33,06%
Propietat rústica	7.275	24	12,02%
Cases	3.500	2	5,78%

Establiments comercials	2.735	7	4,52%
Total	60.503 ²²⁹	45	

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 41, fot. 402. (Elaboració pròpia)

Els béns vinculats es trobaven repartits entre la baronia de Beniarjó, la de Palma i Ador i la de Pego; a més de la senyoria de Favara i Benirredrà. Pel que fa als primers, hi figurava la casa pairal de Beniarjó que va ser valorada en 1.500 lliures i les escrivanies del justícia de Beniarjó i del de Palma i Ador que van ser taxades en 600 lliures.

Les terres sumaven un total de 99 fanecades a Beniarjó, 19 fanecades a Palma i Ador i 64 fanecades a Gandia. Aproximadament la terra vinculada a la Safor assolia les 167 fanecades. Un actiu rústic caracteritzat per la seua heterogeneïtat ja que, mentre la terra de Beniarjó es componia sobretot de morerars, i en menor proporció de terra campà i secà, els conreus radicats a Palma i Ador eren garroferars i oliverars. A destacar la important heretat a Gandia de 64 fanecades que va ser valorada en 1.000 lliures. La família també posseïa un molí fariner amb una heretat a la Font d'en Carròs, partida del Molins, que va estar valorat en 1.500 lliures.

Pel que fa a les propietats radicades a Pego, l'escriptura de donació mencionava la casa principal amb hort en el Raval, carrer de l'Om, valorada en 2.000 lliures. La propietat rústica era considerable, un total de 64,5 jornals

²²⁹ El total dels béns taxats que apareixen en l'extracte de l'escriptura de fundació del vincle no assolien el valor del vincle que eren 70.000 lliures. L'únic bé de la relació que no està taxat és una propietat rústica a Beniarjó de 12 fanecades i 129 canyes que, lògicament, no cobriria les 9.497 lliures que falten per a arribar a les 70.000. Així les coses, segurament el testador, com passarà en el vincle de segonagenitura, destinava altres béns sense especificar de la seua hisenda fins a cobrir la quantitat que faltava.

que van estar valorats en 5.102 lliures. Pel que fa als conreus de les terres, el que més abunda és l'olivera i la garrofera encara que també hi havia horts dedicats a la morera, a l'arròs i als cereals (terra campa). A més a més, don Francesc era propietari de dos corrals per a tancar ramats i una almàssera en el raval de Pegò. En quant als censals vinculats, com hem vist, el de major quantitat era el de 4.500 lliures contra la vila de Gandia que havia pertangut a Joan Escrivà.

El vincle de segonagenitura, el de don Joan Escrivà

En un primer testament atorgat el 12 de gener de 1677, don Francesc fundava un altre vincle per al cas que, el seu fill segon, don Joan, de 14 anys, volguera casar-se. Tanmateix aquest vincle de segonagenitura, valorat en 18.000 lliures, quedaria anul·lat en el cas que don Joan decidira entrar en un orde religiós o fer-se canonge. En aquest últim cas, 17.500 lliures d'aquest vincle serien agregades al vincle de don Vicent Escrivà i don Joan podria disposar de 500 lliures per a testar. El fill segon només podria gaudir d'aquest vincle una vegada la seua mare, Càndida Ferrando, hagués faltat.

Els béns vinculats eren, de manera aclaparadora, censos contra consells municipals i particulars i tan sol una finca rústica a la vila de Pegò. No hi figuraven ni cases, ni establiments industrials, ni senyories. Una característica dels béns vinculats era la seua centralitat en la vila de Pegò o altres poblacions del marquesat de Dénia. De totes maneres, la composició del vincle quedava desdibuixada perquè, després de fer la relació i taxació

dels béns vinculats, encara quedava per cobrir part de la dotació i, per això, el testador manava que:

"... 4.757 lliures i 10 sous, a compliment de dites 18.000 lliures, li mane y llegue en censals restants en la mia herència d'aquells que diverses persones particulars em fan y responen, dels bons i cobrables..."²³⁰

El cens vinculat més elevat era un de 4.000 lliures contra el síndic i el Consell de la vila de Pego encara que, en el moment de la donació, ja s'havien redimit 200 lliures del capital d'aquest. Aquest crèdit havia estat escripturat pel notari Gaspar Sendra el 7 de setembre de 1664. Pego també responia per un cens de 600 lliures, datat l'any 1638, a favor de Matheu Salelles i que ara pertanyia a don Francesc.

D'altres viles importants de la zona també havien de respondre pels crèdits compromesos; així, Benissa devia 3.500 lliures des de l'any 1667 o Xàbia responia per dos censos de 300 lliures, ambdós del segle XVI, però que, per actes de venda de transportació, havien estat adquirits pel senyor de Favara i Benirredrà. Dénia responia per un crèdit de 392 lliures i 10 sous part d'un altre major carregat l'any 1615 a favor del convent de sant Jeroni de Cotalba. A més a més, don Francesc havia comprat un cens de 1.000 lliures contra la vila d'Oliva que havia pertangut a Àngela Pasqual i un altre de 1.300 lliures contra Cullera. I encara hi havia censos contra particulars que apujaven a les 850 lliures.

Pel que fa a l'única finca rústica vinculada es tractava de huit jornals de terra de secà plantada d'oliveres en la partida dels Ameradors de Pego.

²³⁰AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 7, fol. 16

TAULA IX

COMPOSICIÓ DEL VINCLE DE DON JOAN EN EL PRIMER TESTAMENT, gener 1677			
	Nombre de béns	Valor en lliures	Tant per cent
Censos	10	12.542 (i 10 sous)	94,71
Propietat rústica	1	700	5,29
Total	11	13.242 (i 10 sous)	_____

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, lligall 12, núm. 7, fol. 16. (Elaboració pròpia)

La fundació del vicle de segonagenitura venia condicionada per una sèrie de pactes d'obligat compliment. El testador prohibia expressament al legatari que venguera, transportara o hipotecara qualsevol dels béns vinculats ni tampoc volia que foren executats, oferits ni venuts judicialment. La finalitat era precisament eixa, que tot el patrimoni del vicle restara íntegre de manera perpètua entre generacions. Els béns o el seu valor només podien ser utilitzats per a carregar nous censals en part segura o per a comprar alguna alqueria i heretat en l'horta de València.

Tant en el cas de cancel·lació de crèdits, com de venda de terres, els diners obtinguts havien de ser dipositats en la caixa de cabals de l'església parroquial de Pego per tal de ser invertits en nous censals o compra de terra - sempre per un valor superior a les 100 lliures- però, a més a més, les

inversions del vicle havien de comptar amb el vistiplau del rector de Pego i del justícia de dita vila. Si en algun moment, don Joan contravenia alguna de les condicions, el seu vicle s'agregava immediatament al del germà.

En un segon i definitiu testament, atorgat el 16 d'abril d'aquell any, don Francesc millorava a bastament el vicle de segonagenitura després d'haver decidit nomenar hereu universal de tots els seus béns i herència a don Joan. El fill segon, després de la mort de la mare, entraria a posseir i gaudir d'un patrimoni vinclat de 64.220 lliures, 10 sous i 9 diners, quantitat que l'aproximava al valor del vicle de primogenitura. De nou, don Francesc manifestava que fundava aquest vicle perquè volia conservar de manera eterna el patrimoni aconseguit perquè, amb aquest procedir, assegurava la supervivència del seu nom, de la seua família i dels seus descendents.

En aquest últim testament, don Francesc detallava i concretava el règim d'accés al vicle; així doncs, el successor del vicle després de don Joan havia de ser el fill major mascle i els descendents per línia recta seguint sempre els criteris de masculinitat i primogenitura. En cas d'extingir-se la línia del primogènit, en qualsevol de les generacions, s'acudiria al fill segon i als descendents. Podia passar que faltara tota la descendència masculina de don Joan i, en eixe cas, la filla major havia de ser cridada a la successió del vicle i, a partir d'ella, s'havien de seguir els principis de masculinitat i primogenitura. A més a més, només podia haver un únic hereu i successor al vicle.

Per tant, es tractava d'un vicle regular en el qual se seguien els principis de masculinitat i de primogenitura. S'imposaven una sèrie de

condicions a la successió: els caps del vincle havien de ser fills legítims, és a dir, fills nascuts de legítim i carnal matrimoni, excloent expressament els descendents naturals, espuris, incestuosos o adulterins: "...per quant la determinada voluntat de dit don Francisco fonch y era que quedassen excluits de dita successió los naturals, espúreos, incestuosos, adulterinos y de qualsevol altre punible, y damnat coit nats, y procreats."²³¹ La prohibició també abastava els descendents de fills espuris encara que hagueren nascut de matrimoni legítim.

Els caps del vincle havien d'adoptar i prendre el nom i les armes d'Escrivà de la manera que don Francesc les tenia gravades i esculpides en el privilegi de la seua noblesa. El vinculador imposava sobre els béns vinculats totes les restriccions possibles per tal que no pogueren ser alienats. A les ja conegudes de no poder vendre, donar, hipotecar o transportar, part o la totalitat de les propietats vinculades, s'afegia que el patrimoni no podia servir per a restituir dots de les donzelles que casaven amb els Escrivà, ni tampoc per a constituir els dots de les filles que tingueren. En el cas que algun cap del vincle contravingués aquest pacte, el fundador revocava la donació i volia que el vincle anés a parar al següent successor. Per últim, els béns del vincle no podien ser executats ni judicialment ni extrajudicialment per a pagar els deutes o les obligacions de don Joan o dels seus descendents.

No quedaven vinculats i es podien vendre i hipotecar els béns lliures que en aquest cas eren els béns mobles - sempre que no fos moneda- i alguns béns immobles (cases i terres) que el fundador tenia en la baronia de

²³¹ AHN, *Nobleza*, Osuna, c. 761, d.17.

Beniarjó. Tampoc quedaven vinculats i restaven per tant lliures, com era lògic, els béns posseïts que estaven sota senyoria directa amb dret de fadiga i lluïisme. És a dir, que els vassalls de Favara i Benirredrà podien vendre el domini útil dels seus béns.

De nou, i com en el primer testament, pel que fa a la gestió del vicle, el testador donava instruccions precises del que s'havia de fer per tal que la hisenda restés íntegra. Les quantitats cobrades de les lletres de canvis i deutes, així com els preus dels quitaments dels censals o els diners procedits de la venda de propietats rústiques, havien de ser col·locats en la caixa de dipòsits de l'església parroquial de Pego. Ni don Joan ni els seus descendents podien treure aquests diners de l'església de Pego si no era per a la compra de censals.

En el cas que don Joan premorís el pare o s'acabés la seua descendència, tant per línia masculina com per femenina, els béns del vicle s'havien d'agregar al vicle de primogenitura, el de don Vicent, llevat de 500 lliures que es reservaven per al bé de l'ànima de don Joan. A partir d'aquest moment, es constituïria un únic vicle que s'havia de regir pels pactes, vincles i clàusules atorgats en la donació feta a don Vicent Escrivà amb motiu del seu casament l'any 1675:

"... de tal manera sia tot un mateix vicle, y una mateixa cosa, sens que en manera alguna sia ni se entenga béns distints ni separats d'altre vicle, ni distint vicle, sí que sia un mateix vicle de tots los dits béns de uno y

altre vincle, com si de nou principi fora un mateix vincle y una mateixa cosa com així sia ma voluntat a fer com damunt és dit y no en altra manera...²³²

L'any 1699, arran de la mort de Càndida Ferrando, don Joan Escrivà era declarat successor en el vincle de segonagenitura i decidia fer inventari de tota l'herència deixada pel pare, és a dir, del valor dels béns llegats fins el dia de la mort de don Francesc.

TAULA X

COMPOSICIÓ DEL VINCLE DE DON JOAN, 1699		
	Valor en lliures	Tant per cent
Censals contra universitats	33.093	81,86%
Crèdits contra particulars	5.632	13,93%
Propietat rústica	1.700	4,21%
Total	40.425	

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, doc. 11, fol. 21.

(AHN, Noblesa, Osuna, llig. 761, doc. 17.) (Elaboració pròpia)

ÚLTIMES DISPOSICIONS TESTAMENTÀRIES

Don Francesc atorgava un primer testament el 12 de gener de 1677 davant el notari de Pego Mateu Mas.²³³ Un total de quatre marmessors

²³² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 11, fol. 41.

havien de donar compliment de les seues últimes voluntats i vigilar la correcta execució de les deixes. Per una banda, hi havia dos marmessors que tenien interessos en l'herència com eren la dona, dona Càndida Ferrando i l'hereu i fill primogènit, don Vicent. Els altres dos marmessors eren parents i persones de la total confiança del testador: Pere Faus d'Oliva i el nebot, Francesc Faus i Escrivà, que era oïdor en la Reial Audiència de València.

El I senyor de Favara i Benirredrà triava com a sepultura el vas propi que tenia en la capella de la Mare de Déu del Portal a l'església parroquial de Pego. Durant les seues honres fúnebres, havien d'assistir a la cerimònia tots els capellans i frares del convent de Sant Antoni de Pàdua de Pego així com altres preveres que decidiren els marmessors. El dia del soterrament s'havien de celebrar cinc misses cantades en honor a diferents devocions: una, a la Mare de Déu -titular de la seua capella-; altra, a sant Josep, sant Francesc, sant Antoni de Pàdua i, finalment, la missa de rèquiem i de cos present. El patrici destinava 600 lliures per a pagar l'hàbit de sant Francesc que li havia de servir de mortalla, les misses i totes les altres despeses funeràries.

Instituïa i fundava una dobla en el dia del naixement de la Mare de Déu que s'havia de celebrar de manera perpètua en la parroquial de Pego. La missa cantada esmentada es fundava en sufragi de la seua ànima i de la de la dona. La dotació econòmica destinada a la dobla consistia en la quantitat necessària de les 600 lliures amunt esmentades que, invertides en un censal, possibilitaren una renda per a pagar dita missa. Del que sobrara de

²³³ Ibídem, fol. 1.

les 600 lliures, s'havien de realitzar tantes misses com es pogueren en els llocs i de la forma que els marmessors decidiren.

A més a més, s'ordenava la fundació d'una segona dobla que consistia en celebrar una missa de matí dedicada a Maria, cada dissabte, en l'altar de la capella familiar. Per a aquesta dobla es destinaven 400 lliures que havien de ser invertides en un censal. El testador imposava una sèrie de condicions en aquesta segona dobla com era que les misses cantades s'havien de celebrar en l'altar de la seua capella i si, per alguna circumstància, els preveres de Pego decidiren celebrar-la en altre lloc, mes que tant sols fora un dissabte, declarava nul·la la disposició. En eixe cas, la dobla havia de traslladar-se a l'església parroquial de Benirredrà on també, cada dissabte, en l'altar major del temple s'havien de celebrar les misses dedicades a Maria.

Hi havia altres deixes pietoses destinades a les esglésies dels seus llocs. Així, en el cas de Benirredrà, l'hereu havia de reparar i polir d'algeps l'interior del recinte sagrat. Pel que fa a Favara, també l'hereu, don Vicent, havia de proporcionar tota la fusta necessària que hi havia a la casa de la senyoria d'aquest lloc per a fer la teulada de l'església amb l'única condició que aquesta s'havia d'edificar en el lloc de la Sénia, en un punt que don Francesc ja tenia assenyalat. A més a més, don Vicent havia de donar 50 lliures com ajuda per a daurar l'altar de la capella major de l'església del convent de Sant Antoni de Pàdua a Pego.

En el capítol dels llegats es feia necessari sobretot assegurar el futur de les dos filles donzelles. Tant Prudència com Anna Escrivà rebien 9.000

lliures de dot per a poder col·locar-se en matrimoni amb algú de la seua condició i estat. Aquestes importants quantitats feien necessària una estricta regulació de la institució en què es contemplaven diferents supòsits i circumstàncies. Així, cada una de les dos filles rebria 6.000 lliures en el moment de casar-se sempre que ho feren amb el vistiplau de la mare i de l'hereu. Les restants 3.000 lliures per a completar el dot s'havien de pagar en dos anys, una vegada celebrat el matrimoni. A banda del dot, les dos donzelles rebrien un aixovar del qual s'encarregaria dona Càndida Ferrando. Mentre no es casaren, les dos filles havien de rebre els aliments necessaris, la roba i el calçat adequat a la seua categoria social. En cas de morir sense fills, només podrien disposar de 1.000 lliures per a testar, la resta dels dots havien d'anar a parar al vincle de primogenitura.

En el cas que alguna de les filles es casara sense el consentiment de dona Càndida, don Vicent i don Joan, el llegat quedava sense efecte i només se'ls concedia una legítima de 1.000 lliures. En el supòsit que, tant Prudència com Anna, decidiren fer-se religioses, el cap de família revocava el llegat i els concedia el dot que s'acostumava per a pagar les despeses d'ingrés en un convent i, una vegada professes, els donava 50 lliures.

Joan Escrivà i Ferrando, el fill segon, rebia un important llegat per a poder col·locar-se en matrimoni. Es tractava d'un patrimoni valorat en 18.000 lliures compost per diferents béns entre els quals predominaven sucosos censals contra diferents viles. Don Joan també havia de rebre la meitat de les joies, plata llaurada, cavalleries de servei i de llaurança que es trobaren en la casa el dia de la mort de don Francesc. Tanmateix aquest important llegat només es faria efectiu una vegada traspassara dona Càndida que,

d'altra banda, restava usufructuària de tots els béns i herència amb la condició que no es tornara a casar.

En el cas que don Joan no tinguera fills o decidira fer-se religiós - capellà o beneficiat-, només disposaria de 500 lliures del llegat, la resta de les 17.500 havien d'anar íntegres al vincle de primogenitura. Potser en aquest primer testament don Francesc desitjava o veia amb bons ulls que don Joan assolira alguna dignitat important en la cúria eclesiàstica ja que ordenava al primogènit que, en el cas que el fill segon volgués ser canonge de la Seu de València, correguera amb totes les despeses que foren necessàries a càrrec de l'herència paterna.

Miquel i Magdalena, els dos esclaus del senyor de Favara i Benirredrà, havien de rebre 10 lliures cadascú i, a més, l'hereu havia de córrer amb totes les despeses dels seus soterraments. Per últim, don Vicent es convertia en l'hereu universal, com hem vist, i en cas que morís sense descendència s'havia de seguir el règim successori establert en la fundació del vincle de primogenitura.

Don Francesc atorgava un segon testament el 16 d'abril de 1677 en què introduïa alguns canvis respecte de l'anterior.²³⁴ Sembla que la principal raó d'atorgar un testament nou era que el cap de família havia decidit que don Joan no ingressara en l'Església i, així les coses, son pare decidia nomenar-lo hereu universal, en lloc de don Vicent, i millorar el seu llegat del vincle de segonogenitura. De totes maneres, don Joan, que en el moment de testar son pare era menor d'edat, no podria gaudir de l'herència fins que no morís

²³⁴ *Ibíd*em, fol. 21.

sa mare. De fet, dona Càndida era nomenada usufructuària de tots els béns i de l'herència a més de ser la tutora i curadora dels tres fills menors d'edat: Joan, Prudència i Anna.

El llegat a dona Càndida es feia amb els pactes que restés viuda i passara els aliments necessaris als fills. En el cas de les filles, la mare havia de cobrir els seus aliments, d'acord al seu estat i qualitat, fins que es casaren. Pel que fa al fill, rebria aliments fins que entrés en possessió del vicle de segonagenitura. També es demanava a l'esposa que confeccionara inventaris *post mortem* de tots els béns, amb la participació i intervenció del primogènit, don Vicent Escrivà, de Pere Banyuls, ciutadà de la vila de Pego - que era el procurador de dona Càndida-, de Pere Joan Faus, ciutadà de la vila de Oliva, del doctor Francesc Faus i de mossén Francesc Escrivà, rector del lloc de Laguar.

Pel que fa a la situació familiar de dona Càndida, en una data que desconeixem, Vicent Ferrando atorgava uns codicils davant el notari Jaume Navarro en què la instituïa hereva universal amb l'obligació que es feren inventaris. Tanmateix, l'hereva, per negligència, no havia fet inventaris i havia permés que el marit, s'apropriés i gestionés tota l'herència. Per això, don Francesc, davant del notari l'1 de novembre de 1675, feia examen i inventari de l'herència del sogre i establí el seu valor en 13.500 lliures. Don Francesc prometia restituir a dona Càndida i els seus tot aquest patrimoni i, mentrestant es fes el traspàs de béns, pagaria l'interés corresponent.²³⁵

²³⁵ AHN, *Nobleza*, Osuna, c.761, d.17.

Tornant a don Francesc Escrivà, decidia reduir la quantitat destinada a les seues despeses funeràries que passava de 600 lliures a 400. S'introduïen noves misses amb motiu de l'òbit com eren el trentenari de misses de sant Vicent Ferrer, huit misses de sant Albert Confessor i 15 misses de sant Francesc. Pel que fa a l'església de Benirredrà, ara se li donaven 150 lliures destinades a comprar un censal amb la pensió del qual s'havien de fundar els oficis divins de Setmana Santa, des del Diumenge de Rams fins al de Resurrecció inclòs, que eren: les misses dels quatre passis²³⁶, la processó de Rams, totes les hores matines i els laudes de tenebres, la processó de Divendres Sant, l'ofici de Dissabte Sant i la processó de Pasqua. La Setmana Santa de Benirredrà s'havia de celebrar cada any de manera perpètua pel rector del lloc.

Una altra deixa important i nova era la fundació d'un benefici - que substituïa una de les dobles- sota l'advocació de la Nativitat de Maria, en la capella de la Mare de Déu del Portal, amb una renda anual per al beneficiat de 50 lliures. La fundació d'aquesta institució religiosa, sustentada per una renda censal, tindrà una importància cabdal per a poder col·locar als fills segons de la família i assegurar-los un mode de vida d'acord amb el seu estat i sense provocar una minva en el patrimoni destinat al primogènit.²³⁷ Ser beneficiat o patró d'un benefici eclesiàstic anava íntimament lligat a la pertinença a un grup social honorable. Això de banda, el benefici també

²³⁶ Es tracta del text de l'evangeli que narra la passió i mort del Senyor i que se recitava o cantava en la missa del Dia de Rams i del Dimarts, Dimecres i Dijous Sants.

²³⁷ Frederic Barber Castellà, "Conflictos entre les elits: la disputa per un benefici eclesiàstic a Santa Maria. Els Maians contra la família Sala", *Cabdells: revista d'investigació*, Associació cultural Centelles i Riusech, núm. 14, 2016, pàg. 103.

responia a la inquietud religiosa del fundador d'assegurar-se unes misses i oficis litúrgics per al descans de la seua ànima.

El benefici de la Mare de Déu del Portal era dotat amb 1.800 lliures; 1.000 d'aquestes havien de ser carregades en censals per l'hereu i el beneficiat amb el consentiment del síndic de l'església de Pego. Les restants 800 lliures de la deixa havien de ser donades al clergat de Pego perquè les carregara en censals i poguera pagar al beneficiat. El beneficiat havia de celebrar 50 misses resades anuals, entre altres, una per la Concepció de la Verge, una altra per la seua Nativitat, 15 pels misteris de Jesucrist, set pels dolors de la Mare de Déu, una per sant Josep, sant Francesc, sant Antoni Abat, sant Antoni de Pàdua, sant Domènec i sant Vicent Ferrer.

Tots els oficis es realitzarien en l'altar de la capella familiar. A més, el beneficiat havia de controlar i administrar els censals del peu de la institució cada 10 anys. Les rendes que produïen els censals havien de ser dipositades en la caixa de l'església i no podien ser tretes si no era amb la finalitat de carregar un nou censal. El dret de patronat del benefici, així com el de presentar i nomenar el beneficiat, requeia en la persona de don Vicent.

El I senyor de Favara i Benirredrà va atorgar un codicil davant Mateu Mas el 23 de maig perquè estava malalt en el llit i volia afegir algunes coses al testament. Respecte els seus béns semovents, tant els ramats majors com menors, com les cavalcadures, havien de ser venuts i dels diners obtinguts s'havien de dipositar en la caixa de l'església de Pego per a ser reesmerçats en la compra de censals. Tanmateix no s'havien de vendre les mules dels cotxes ni les cavalcadures del servei de la casa o les necessàries

per a llaurar les heretats. Tampoc entrava aquí la llana de les ovelles donades a mitges amb Francesc Gonzàlez.²³⁸

A més a més, el codicil·lant assignava 150 lliures per a la celebració d'aniversaris. Aquesta quantitat havia de ser carregada en censals i la renda havia de servir per a fundar tants aniversaris cantats com es pogueren, en honor i reverència de Déu i per les Ànimes del Purgatori. Els aniversaris havien de ser oficiats pels capellans pegolins en els dies que assignara el clergat d'aquesta vila.²³⁹ Actuaven com a testimonis, mossén Josep Cortina, rector de la parroquial de Pego, Jeroni Estruch, llaurador i Josep Carbó, prevere de València.

Finalment, el 25 de juny d'aquell any, el notari Mateu Mas publicava el testament i el codicil en la casa del difunt a instància de la viuda sense perjudici del seu dot i creix i dels béns que tenia de l'herència de son pare, Vicent Ferrando.

²³⁸ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1827, exp. 145, fol. 62.

²³⁹ *Ibídem*, fol. 64.

CAPÍTOL III

DON VICENT ESCRIVÀ I FERRANDO (1653-1701). RESISTÈNCIA ANTISENYORIAL I VIDA DOMÈSTICA

UN NOU CAP DE FAMÍLIA: LA POSSESSIÓ DE LA HISENDA HERETADA

Arran de la mort del pare l'any 1677 i, amb tant sols 26 anys, don Vicent Escrivà²⁴⁰ entrava a posseir de facto i plenament els béns del vincle de primogenitura que don Francesc li havia constituït feia dos anys quan contragué matrimoni amb dona Antònia Castelló. El primogènit deixava de cobrar les 1.500 lliures anuals d'aliments però es convertia en el nou titular de la casa i, per tant, començava a percebre, no només els drets dominicals de Favara i Benirredrà sinó també les ingents rendes que produïen els censals, els crèdits, els deutoris i l'arrendament de la propietat rústica. Don Vicent Escrivà posseïa importants mitjans de producció com eren extenses heretats, tant de secà, com de regadiu i marjal però, a més a més, un molí fariner i diverses almàsseres, a més de ramats. Els llauradors de la zona havien d'acudir a ell, tard o d'hora, per tal d'assegurar-se la subsistència.

El baró de Benifallim pertanyia a un tipus de noblesa rural implicada en els seus múltiples negocis de manera directa. Ell mateix portava al dia els

²⁴⁰ Havia estat batejat a Pego el huit d'abril de 1653 en una cerimònia en què van actuar com a padrins el seu avi, Vicent Ferrando i la seua àvia paterna, Francesca Estruch de Beniarjó. AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 178, fol. 54.

seus llibres de comptes anotant partides, quantitats, sumes etc. Cada negoci o activitat tenia el seu llibre específic. Així, la documentació assenyala un llibre per als deutors de la vila de Teulada i un altre llibre per als contractes a mitges:

"...150 ovelles ab sos corders, los quals té a mitges de cinc anys, Jaume Cambrils, de la present vila, y han començat dites mitges de cinc anys, en lo primer dia de 1699 segons està continuat de la mà de dit noble don Vicent, en lo llibre de mitges, y dit Cambrils ho té confessat."²⁴¹

A més a més i, de mica en mica, tocava anar complint amb les últimes voluntats del pare difunt sobretot pel que fa a les deixes pietoses, algunes de les quals, com veurem, suposaran una càrrega feixuga. Els diners deixats per don Francesc com a dotació per al benefici de Santa Maria del Portal - un total de 1.800 lliures- havien de ser esmerçats en censals per tal que, de la pensió que s'obtingués, es pogués finançar els serveis religiosos del benefici i el pagament del sou al beneficiat.

Els dies i mesos posteriors a la mort de don Francesc, la família adoptava tota una sèrie de decisions, que després eren modificades, per tal de gestionar de manera eficaç el patrimoni i distribuir responsabilitats. El mateix dia en què es publicava el testament del difunt senyor de Favara i Benirredrà i, abans de la seua recepció, la viuda decidia disposar dels seus béns i herència per tal d'alleugerir l'enorme responsabilitat en què la col·locava el testament del marit i també per a poder mantenir-se, des del punt de vista econòmic, en una situació decent per al seu estat i categoria.²⁴²

²⁴¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 36, fol. 695.

²⁴² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 791.

Dona Càndida renunciava a tots els usdefruits dels béns que el seu pare li donà en contemplació del seu matrimoni -el dot- en favor del primogènit i nou titular de la nissaga, don Vicent, encara que es reservava una pensió anual de 500 lliures.

Sorprenentment, i sense que la documentació adduís cap motiu, el 24 d'abril de 1677, mesos abans de la mort del pare, don Vicent Escrivà renunciava als drets i rendes del seu vincle de 70.000 lliures de propietat en favor de la mare mentre aquesta visquera i perquè poguera alimentar als seus germans amb algunes condicions i pactes. Tanmateix, poc temps després, el 25 de juny, dona Càndida renunciava i s'apartava de la promesa que li havia fet el fill de donar-li les rendes del seu vincle.²⁴³

Pel que fa a la vida familiar, els barons de Benifallim van tenir diferents fills. A partir de l'any 1680 es registren diferents naixements però no totes les criatures sobreviuran.²⁴⁴ Probablement la filla major era dona Josepa encara que no apareix en els registres de batejos de Pego. El primogènit, seguint la tradició familiar dels antropònims, fou batejat com Vicent (1684) en una cerimònia en què van actuar de padrins Joan Ferrando de Francesc i dona Anna Escrivà i Ferrando. L'any 1685 es batejava al fill segon de nom Francesc oficiant de padrins el seu tio patern, don Joan Escrivà, i Jacinta

²⁴³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 605.

²⁴⁴ El 13 de febrer de 1680 era batejada una filla de don Vicent de nom Maria Antònia i el 5 de desembre de l'any següent un xiquet de nom Francesc. Els padrins de la primera eren el seu tio, don Vicent Coll i la seua àvia, dona Càndida Ferrando. Pel que fa al segon, actuaven de padrins mossén Estanyà i la seua tia, dona Prudència Escrivà. ADV, *Fons Parroquials*, Pego, *Quinqui Libri* 1662-1697.

Banyuls. I, per últim, naixien don Ignasi (1686), dona Margarita (1687) i dona Maria Anna (1691).²⁴⁵

Respecte de la germanes, don Vicent havia atorgat una escriptura de promesa el 26 de febrer de 1676, abans de la mort del pare, en què es comprometia a dotar-les a cadascuna amb 6.000 lliures. Dona Prudència Escrivà era esposada en casa el 30 d'octubre de 1679, havent precedit les tres reglamentàries amonestacions, amb don Vicent Coll, fill del baró de Ribesalbes, don Isidri i de dona Isidra. El rector havia explorat la voluntat dels dos contraients i havia comprovat que hi havia consentiment mutu. Els padrins assistents a l'acte eren Ambrós Salelles, generós i el notari de Pego, Gaspar Sendra.²⁴⁶

Per la seua part, dona Anna Maria signava capitulacions matrimonials el 29 de novembre de 1684 amb don Joan Rotglà Cabanes, senyor de Rotglà i veí en la parroquial de Sant Martí de València. Amb motiu del seu casament, la mare vídua i el germà li constituïen un dot de 6.000 lliures.²⁴⁷ Els nuvis s'esposaven a Pego eixe dia, en casa, amb una llicència eclesiàstica. Una vegada casades les filles, dona Càndida renunciava en favor de don Vicent del dret que tenia a cobrar les 500 lliures anuals i confessava que havia cobrat tots els seus drets fins al moment de la renúncia, el 21 de maig de 1686.

La primera filla en casar de don Vicent Escrivà com és lògic serà dona Josepa. El 22 d'octubre de 1693 el rector Josep Cortina desposava per

²⁴⁵ Dona Maria Anna, la filla petita del baró, va nàixer el 21 de novembre de 1691 a Pego. Els seus padrins eren el doctor Francesc Vives, que era rector de la vall de Gallinera, i dona Francesca Puig.

²⁴⁶ ADV, *Fons Parroquials*, Pego, *Quinqui Libri* 1662-1697.

²⁴⁷ APPV, *protocols de Mateu Ferrer*, R. 8.409, any 1690.

paraules i de present, amb el consentiment mutu dels contraents, a Josep Peris, fill de Gonçal i de Gertrudis Fortià i a dona Francisca Escrivà, donzella, tots dos naturals de Pego. Dies abans s'havien publicat les admonicions dels futurs cònjuges a l'església parroquial de Pego i Benissa però ningú va oposar resistència a la futura unió. El 13 de gener mossén Estanyà donava les benediccions nupcials als nuvis.²⁴⁸ Josep Peris era un patrici local que actuava com a procurador patrimonial del duc de Gandia en la baronia de Pego i les seues valls.

L'evolució dels diferents senyories

Pocs dies després de la mort del pare, el 25 de juny de 1677, don Vicent nomenava procurador seu a Pau Gregori, ciutadà de Beniarjó, per tal que poguera fer la possessió real i corporal dels llocs de Favara i Benirredrà així com de tota la jurisdicció, els fruits i les regalies pertanyents a senyor. En concret, Pau Gregori prenia possessió dels drets dominicals i de la jurisdicció alfonsina de Benirredrà el dia 27 de juny²⁴⁹ i, un dia després, feia el mateix en el lloc de Favara davant el notari Bartomeu Lorente.

En el cas de Benirredrà, feia tan sols quatre anys que s'havia produït l'anterior pressa de possessió pel mateix Pau Gregori en nom de don Francesc que acabava de comprar el lloc. El cerimonial en ambdós casos va ser molt semblant. El procurador de don Vicent, mitjançant diferents actes

²⁴⁸ AMP, *Fons parroquial*, Matrimonis, any 1693.

²⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol. 40.

carregats de simbolisme, verificava la possessió del terme i lloc així com de tots els drets i rendes pertanyents a la senyoria.

Es tractava de demostrar d'una manera pacífica i, sense que cap persona ho contravingués, que el senyor era el propietari de les cases, de les terres, dels fruits, dels monopolis senyorials i de la jurisdicció alfonsina. A més a més, es renovaven els juraments de fidelitat i homenatge per part dels vassalls envers el nou senyor i els seus successors als quals reconeixien com a legítims titulars del senyoriu.

Després de quatre anys s'observen alguns canvis en el senyoriu a partir de l'anàlisi de les dos preses de possessió. De la comparació d'ambdós documents es desprén, per alguns detalls, que la senyoria havia millorat. Apareixien dos famílies més, un nou càrrec de control i administració senyorial com era el batlle, i un nou monopoli, la carnisseria del lloc, que faria augmentar les rendes dominicals.

El primer acte de possessió realitzat tenia lloc en la casa de la senyoria, on per orde del justícia Josep Braco, s'havia convocat a tots els veïns – junta o consell general- després de la llicència verbal efectuada per Pau Gregori que, com hem vist, actuava com el alter ego de don Vicent Escrivà.²⁵⁰ La junta acceptava i admetia a don Vicent com a senyor natural i legítim del lloc i es mostraven disposats a donar-li la possessió. Pau Gregori revocava tots els oficis municipals i anul·lava els nomenaments però, immediatament,

²⁵⁰ Vicent Julio Ycardo, batlle, Josep Braco, justícia, Lluís Ripoll, jurat primer, Sebastià Muñoz, jurat segon, Vicent Fuster, mostassaf, Jeroni Pérez, major, Timoteu Artés, Joan Peiró de Joan, Sebastià Gregori, Baptista Xaixo, Josep Pérez de Jeroni, Josep Pérez de Jaume, Jacint Orenge, Joaquim Castellà, Llorenç Braco, Josep Llinares, Joan Sanz, Josep Sanz, Jaume Pérez, Joan Peiró de Benet, Martí Peiró de Benet, Jeroni Pérez, Lluc Braco, Jaume Artés i Agustí Pérez.

considerant que era molt just que hi haguera ministres de justícia i oficials per al bon govern del lloc, els restituïa a tots.

La comitiva marxava a l'església on el procurador prenia la cadira senyorial que era en el presbiteri i amb un missal en mà rebia el jurament de cadascú dels oficials que, en nom de Déu i dels quatre evangelistes, prometien administrar els seus càrrecs guardant els furs, lleis i privilegis del Regne així com els capítols del lloc pel que fa a la jurisdicció alfonsina; ja que la jurisdicció criminal pertanyia al duc de Gandia.

En la casa de la senyoria, el Consell general prestava un altre jurament de fidelitat i homenatge al senyor en què prometien obeir-lo i respondre-li amb les seues rendes, censos, emoluments, particions i qualssevol altres drets de senyoria.

L'acte de la presa de possessió de l'administració de justícia, es feia amb l'amnistia de qualsevol delictes o crim comés pels vassalls o processos engegats sempre que aquests foren objecte de gràcia per part del senyor. En el cas de conflictes entre parts i altres tipus de litigis, els vassalls havien de comunicar-se amb el senyor o els seus advocats. També el representant del senyor empresonava un vassall per, al poc temps, alliberar-lo.

Els actes anaven succeint-se seguint un cerimonial pautat. A l'igual que feia quatre anys, la casa de la senyoria que havia pertangut als jurats de la vila d'Ontinyent va ser objecte de reclamació. El procurador es va constituir davant d'aquesta casa que era on vivia Baptista Peiró i manà a tots els ocupants que isqueren. Pau Gregori es passejà per dins la casa, eixí i tancà la porta amb una clau. Tanmateix la muller de Baptista va al·legar que la

casa ja no era de la senyoria perquè els jurats d'Ontinyent li l'havien establida al seu marit amb certs pactes de prestar hospedatge als jurats quan es trobassen al lloc. Però al procurador no li constava aquest establiment i s'havia informat en el sentit que aquella casa era de la senyoria i, per això, havia pres la possessió. Recomanava a la dona de Peiró que acudira al senyor i fera ostentació de l'establiment.

Pel que fa al monopolis senyorial, Pau Gregori prenia possessió d'un forn que afrontava pel costat amb la casa de la senyoria, també una carnisseria en la plaça de l'Església, una tenda, una taverna i una fleca.

En quant al senyoriu de Benirredrà, la seua rendibilitat passava per eixugar les càrregues financeres que pesaven sobre el lloc i que ja apareixien en el moment de la compra per part de don Francesc Escrivà. Per això, Jeroni Estruch de Pego, comprava un censal de 450 lliures, que gravava el lloc de Benirredrà, a don Dionís Ros de Castellví, senyor d'Almiserà, el 14 de desembre de 1684. En origen, aquest préstec havia estat venut l'any 1606 pel síndic de Benirredrà, Lluís Sinter, a favor del cavaller Joan Ros, a canvi de pagar una pensió anual, en una sola paga, de 425 sous censals. Estruch acudia al notari pocs mesos després per a reconèixer que el censal s'havia comprat amb els diners de don Vicent Escrivà i que, per tant, aquest era el propietari.

Respecte de Benifallim, la mort del baró don Pere Castelló obligava a tota una sèrie d'accions per defensar els interessos de dona Francesca Antònia. Don Pere havia mort el 9 de febrer de 1679 tal i com recordarà anys després Joan Satorre:

“... don Pedro morí en lo poble de Benifallim, en la casa de la senyoria, dalt en una sala que hi ha en dita casa, ell, testimoni, lo prengué al coll com si fora una taleca de blat i lo abaixà per a que lo amortallaren en un aposiento en dita casa y a pla a l'entrada y lo ajudà a amortallar y en l'endemà lo enterraren en la iglesia de dit poble...”²⁵¹

El 16 de març 1679 es constituïa personalment en la baronia don Vicent Escrivà que actuava com a procurador del ciutadà Miquel Llätzer, que era el curador i tutor de dona Antònia, per tal de prendre possessió de la baronia.²⁵² La tutela de Llätzer havia estat proveïda el dia anterior en la Cort del Justícia de Benifallim davant de la minoria d'edat de dona Antònia Castelló.

Don Vicent, amb el Consell General²⁵³ convocat en la casa de la senyoria, anunciava que don Pere havia mort el 9 de febrer d'aquell any i que a dona Antònia, li tocava la possessió de la jurisdicció alta i baixa, el mer i mixt imperi, per la qual cosa demanava que, en el nom de l'esposa, se li lliurés la possessió de la baronia com a senyor d'aquella oferint-se, al mateix temps, a guardar furs, lleis i privilegis de València a més dels usos i bons costums de la baronia. A continuació, es procedia a la cerimònia de la presa de possessió: cadascun dels membres del Consell juraren, a Nostre Senyor,

²⁵¹ ARV, *Manaments i empires*, any 1698, llibre 1r, mà 11, fol. 16.

²⁵² ARV, *Manaments i empires*, any 1698, llibre 2n, mà 17, fol.1.

²⁵³ Els caps de família de Benifallim eren: Gregori Castelló, justícia, Jeroni Doménech i Bonifaci Aznar, jurats, Andreu Doménech, mostassaf, Joan Satorre, Andreu Iborra, Josep Iborra, Joan Valls, Llorenç Castelló, Melcior Garrigós, Lluís Garcia, Josep Terol, Melcior Garcia, Jaume Ximeno, Josep Barrachina, Melcior Miralles, Josep Torres, Vicent Iborra, Josep Doménech, Vicent Castelló, Baptista Garcia, Tomàs Moltó, Josep Miralles, Jeroni Anduix, Francesc Barrachina, Vicent Barrachina, Pere Miquel Ximeno, Pere Vicent, Joan Aznar, Francesc Doménech, Martí Torres, Bertomeu Altaix i Francesc Aznar.

sobre un missal en mà i poder de don Vicent, fidelitat al nou senyor i prestaren-li homenatge besant-li la mà i el muscle.

Després, don Vicent va manar Lluís Nicolau, que era el missatge (pregoner), que penjara, amb una corda d'espart, una branca dalt de la forca que per a dit efecte s'havia plantat en la plaça del poble en senyal de la jurisdicció criminal i exercici d'aquella que posseïen els Castelló. S'ordenava que, sota pena de 100 morabatins, ningú s'atrevira a tocar o despenjar la branca. Don Vicent tancà i obrí la casa de la senyoria en senyal de quieta i pacífica possessió i el mateix feu amb l'almàssera i el forn de coure pa. Pel que fa a la possessió de l'heretat de la senyoria, trencà uns brots d'olivera i feu cavar en dita terra com a símbol que era l'amo. Tanmateix el senyor no prenia possessió de la tenda, fleca, taverna perquè no hi havia però sí que ho feia dels drets de dits monopolis senyorials.

El nou senyor, bé perquè s'arrossegaven conflictes i greuges de l'etapa anterior – amb les execucions pels deutes de don Pere Castelló- , bé perquè volia refermar la seua autoritat davant la minoria d'edat de la seua esposa, dona Antònia Castelló, decidia atraure la simpatia dels vassalls amb la concessió d'una sèrie de gràcies i privilegis el 16 de març d'aquell any.²⁵⁴

Don Vicent es comprometria al fet que, a partir d'eixe moment, no arrendaria més l'herbatge del terme ja que concedia, de manera perpètua, les herbes i les pastures de la baronia als ramats dels veïns i dels seus successors. A més a més, decidia que, per causes lleus, no denunciaria a cap vassall en un tribunal que no fora el de la baronia, excepte en el casos

²⁵⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 9, núm. 4, fol. 1.

de delictes greus relacionats amb l'obediència senyorial. Per últim, don Vicent Escrivà concedia facultat al batlle de la baronia perquè, en la seua absència, poguera nomenar oficials segons els modes i formes acostumats i prendre'ls jurament en els dies fixats sense que la comunitat haguera d'enviar-li la coneguda nòmina de candidats a cada ofici.

De totes maneres, aviat van sorgir problemes a Benifallim pel que fa a l'autoritat senyorial dels barons. El 27 de febrer de 1682, Miquel Llätzer, el tutor de dona Antònia, es presentava davant el justícia de Benifallim per a representar que la seua principal estava en la quieta, pacífica i titulada possessió de la baronia i exercia totes les jurisdiccions però que algunes persones estaven tractant de pertorbar aquesta possessió.²⁵⁵ Llätzer demanava a l'autoritat una ferma de dret que era una figura jurídica per a confirmar i donar vigor legal a una propietat.

El tutor de la senyora de Benifallim també exigia que es manara a qualsevol persona que no vexara, ni pertorbara al denunciant en la pacífica possessió de la baronia sota una pena de 500 lliures. A continuació, el regent de justícia de Benifallim, Miquel Miralles, enviava una carta al seu homònim d'Alcoi perquè intimara la ferma de dret a don Miquel Castelló, veí d'aquesta vila, i li ordenara que sota pena de 500 lliures "... no inquieten, molesten, ni perturben al requirent en la referida possessió en què està en dit nom..."²⁵⁶. Si don Miquel tenia alguna pretensió contra el tutor de dona Antònia disposava de 10 dies per tal d'al·legar davant la justícia, passat aquest termini sense cap acció, se li imposava silenci perdurable.

²⁵⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 389.

²⁵⁶ *Ibídem*, fol. 395.

Plet per la pertinença de l'heretat de les Alcorisses

L'any 1695, el fill segon de don Vicent, don Francesc Escrivà i Castelló, succeïa en un vincle fundat pel seu avantpassat, el cavaller Pere Castelló, senyor de Benifallim en el seu testament atorgat l'any 1579.²⁵⁷ Com que don Francesc era menor d'edat, el seu pare, desplaçat a Benifallim, prenia possessió en el seu nom d'una casa i d'una heretat amb la seua masia. En concret, don Francesc, per ser fill segon de dona Antònia Castelló, heretava una casa en el carrer de l'Església de Benifallim però també una heretat ingent de 200 jovades.

Els actes possessoris es verificaven en l'esmentada casa del carrer Església on es feia eixir a Margarida Garcia a qui don Miquel Castelló, l'últim titular del vincle, tenia arrendat l'immoble. Don Vicent Escrivà es passejà per l'entrada, tancà la porta principal i romangué una estona dins per a després eixir. I ho feu tot com a senyal de la possessió sense que persona alguna oposara cap impediment.

Pel que fa a la masada, la comitiva havia d'anar fins al terme de la vila de Penàguila, partida de les Alcorisses. L'heretat acollia un mas amb un corral, terra horta, terra secà, terra inculta i terra panificable. Don Vicent es constituïa en l'entrada de la finca i realitzava els actes típics de la presa de possessió com ara arrencar brins d'herba, llançar pedres o trencar branques. Una vegada en el mas feia eixir un fadrinet que hi havia: es passejà per la casa i tancà la porta per restar allí dins una estona.

²⁵⁷ ARV, *Manaments i empares*, any 1695, llibre 2n, mà 12, fol.8.

Uns anys abans, concretament en maig de 1692, i arran de la mort de don Miquel Castelló, s'havia iniciat un plet a la Reial Audiència per la titularitat d'aquest vincle de segongenitura.²⁵⁸ Onofre Bernat Castelló, ciutadà de la vila de Castalla, volia fer valer els seus drets contra la pretensió de la seua cosina, dona Antònia Castelló, d'haver succeït en l'heretat de les Alcorisses. Segons Onofre Bernat, Pere Castelló, en el seu últim testament de 23 d'abril de 1579 havia instituït hereu universal dels seus béns el seu fill, Pere Miquel Castelló, perquè poguera disposar d'aquests amb plena llibertat. Tanmateix va decidir vincular l'heretat de les Alcorisses amb el pacte que, després de la mort de Pere Miquel, pertanyés al fill segon d'aquest que era el cavaller Vicent Castelló.

El fundador establia el caràcter del vincle de les Alcorisses que havia de ser de rigorosa agnació – únicament els descendents barons de barons-seguint l'orde de primogenitura. En cas de morir Vicent Castelló sense descendents mascles, de nom i armes Castelló, era cridat a la successió el fill tercer de Pere Miquel, i després el quart. En el supòsit de morir aquests tres fills sense descendència masculina, el vincle tornaria a la línia principal, la del primogènit, que era Pere Gaspar, però amb l'obligació que, tenint el tal senyor dos fills mascles, succeiria el fill segon.

Una vegada mort don Vicent Castelló solament amb descendència femenina, el vincle objecte de litigi tornà a la línia principal dels senyors de Benifallim, és a dir, al besnebot, don Pere Castelló i Lledó, pare de dona

²⁵⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, núm. 24, fol. 599.

Antònia.²⁵⁹ I, trobant-se en aquesta línia, va ser declarat successor el germanastre de don Pere, don Miquel.

Com que don Miquel Castelló havia mort l'any 1691 sense descendents, Onofre Bernat Castelló volia ser declarat successor ja que, segons ell, havia fallat la rigorosa agnació dels Castelló, és a dir, tota la descendència masculina –barons de barons- i, per tant, s'havia de recórrer a l'agnació artificial.²⁶⁰ Al·legava que ell era l'únic fill mascle de, dona Àngela Maria Castelló, germana major de don Miquel i primogènita del difunt don Pere Castelló, baró de Benifallim. Com que havien fallat tots els barons de la línia de don Miquel i de don Pere, s'havia de recórrer a la successió regular en la qual Onofre Bernat era el millor candidat.

Bernat també al·legava que ell estava en la línia comprensiva en ser, al mateix temps, descendent del fundador del vincle i parent de l'últim posseïdor. Per la seua part, Fèlix Arboreda, procurador de dona Antònia, adduïa que, en morir don Miquel, la successió residia en la branca titular de Benifallim i com que dona Antònia era l'actual senyora de Benifallim corresponia als seus fills barons heretar el vincle. No coneixem quin va ser el

²⁵⁹ El cavaller Vicent Castelló havia casat amb Vicenta Sans amb la qual havia tingut dos filles. L'any 1659 arribava a una concòrdia amb el nebot, don Pere, amb la qual posava fi a tots els plets i drets que tenia sobre l'herència familiar: un total de 1.750 lliures. A canvi, don Pere li feia algunes concessions com ara cedir-li les rendes del forn de Benifallim durant la vida de Vicent, passar-li una assignació anual de 10 lliures o cedir-li 100 lliures dels deutors de la Marina (Finestrat, Orxeta, la Vila Joiosa i Polop) de l'herència del pare de Vicent. En aquest cas, el tio podria triar les persones que “ben vist li fora” per cobrar-se les 100 lliures. Una vegada mort Vicent, don Pere havia de pagar a les seues cosines germanes, Maria i Úrsula Anna, 150 lliures a cada una. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, núm. 23, fol. 1.185.

²⁶⁰ Aquest tipus de successió també coneguda com a agnació artificiosa consistia que, una vegada extingides totes les línies masculines del fundador del vincle, les línies de baró a baró, succeïa un baró de la línia femenina més pròxima al fundador del vincle. Pascual Marzal Rodríguez, *El derecho de sucesiones en la Valencia foral y su tránsito a la Nueva Planta*, Universidad de Valencia, 1998.

desenllaç del plet però potser les parts arribarien a una mena de concòrdia en què Onofre renunciaria als seus drets a canvi de diners encara que la documentació no ens diu res al respecte.

LA SUCCESSION DE DONA ANTÒNIA EN EL VINCLE DE BENIFALLIM

A Pego, que es on vivia la família, es va declarar de manera formal la majoria d'edat de dona Antònia per tal que les seues actuacions tingueren validesa jurídica i segurament per consolidar el seu domini sobre la baronia de Benifallim sense el filtre de tutors i curadors.²⁶¹ Així, el 30 de maig de 1686, el seu procurador Jeroni Estruch, mitjançant una escriptura de requesta, demanava al justícia de la vila de Pego la declaració de la majoria d'edat de la seua representada ja que havia assolit els 23 anys. L'objectiu era demostrar que la filla de don Pere Castelló era persona legítima per a presentar-se en un tribunal, fer testament, codicillar i executar tots els actes i contractes que qualsevol persona major d'edat podia fer segons els Furs.

Jeroni Estruch presentava davant la Cort local una còpia autenticada de la partida del baptisme de dona Antònia en l'església parroquial de Cocentaina i aportava una sumària informació de testimonis. Aquell mateix dia, Joan Satorre, Lluís Garcia i Pere Vicens, tots tres llauradors de Benifallim, acudien a Pego per a declarar sobre l'assumpte.

²⁶¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, núm. 4.

Joan Satorre, de 40 anys, havia conegut molt bé de tracte i conversació als difunts barons de Benifallim i, per tant, estava en disposició de jurar que dona Antònia era filla legítima d'aquells. Per la seua part, Lluís Garcia assegurava, a la vista de l'ítem parroquial, que la senyora era major d'edat i, per tant, apta i suficient per a exercir com a tal. Declaració que confirmava Pere Vicens. Immediatament, el justícia de Pegó, Andreu Miralles, constituït en la seua Cort i aconsellat pel seu assessor Josep Sanchis, sentenciava la majoria d'edat de dona Antònia.

Una dècada després, dona Antònia tornava a acudir a la Cort del justícia de Pegó per a demanar la successió *ab intestato* del pare.²⁶² El 16 d'octubre de 1696 es presentava un escrit en què s'assegurava que el pare de dona Antònia havia mort feia anys sense fer testament i que segons els Furs li corresponia a dona Antònia succeir-lo en tots els seus títols, béns, drets i herència. Com era habitual, es presentava una sumària de testimonis per a demostrar que don Pere Castelló havia mort sense fer testament i sense haver deixat altres fills que l'esmentada dona Antònia. En vista de la documentació lliurada, el 22 d'octubre, Roc Vives, justícia de la baronia de Pegó, declarava en una sentència la successió *ab intestato* de dona Antònia en els béns del pare.

Paral·lelament, dona Antònia, en presència del marit, es constituïa davant el justícia de Pegó, per a mostrar diferents escriptures i una sumària de testimonis que demostraven que era descendent per línia recta de Pere Gaspar Castelló, fundador del vincle de Benifallim i que, per tant, demanava ser proclamada successora en el vincle. El 22 d'octubre el justícia Roc Vives,

²⁶² ARV, *Manaments i empires*, any 1698, llibre 1r, mà 11, fol. 16.

declarava mitjançant una sentència que dona Antònia Castelló era la successora del vicle fundat pel seu besavi l'any 1622 i, per tant, havia succeït en el lloc i baronia de Benifallim amb tota la jurisdicció alta i baixa i amb tots els drets, regalies i emoluments pertanyents a senyor.²⁶³

LA REORIENTACIÓ DE L'ECONOMIA FAMILIAR

Tornant a l'any 1677 -al moment de la mort del I senyor de Favara i Benirredrà- s'atorgaven poders notariais a mossén Josep Carbó - que vivia davant de la casa familiar dels Escrivà a Pego- perquè poguera capbrevar i representar tant a don Vicent com a dona Càndida en els tribunals. Aquesta última, per la seua banda, com a usufructuària de l'herència del marit i com a curadora dels fills menors d'edat feia diferents inventaris que, per les dimensions de la hisenda, havien d'allargar-se en el temps. En concret, els inventaris dels béns recaients en l'herència de don Francesc Escrivà ocupaven 280 fulles en foli i van estar rebuts pel notari Bartomeu Lorente durant els mesos de juliol, agost i setembre. El notari de la Font d'en Carròs, Andreu Escrivà, va completar aquests primers inventaris els dies 6 i 19 de desembre probablement amb la hisenda que tenia el difunt a la Safor.

Davant la minoria d'edat de don Joan - que era l'hereu universal- s'imposava que don Vicent, com havia estat la voluntat testamentària del pare, participés juntament amb Pere Banyuls, ciutadà de Pego, Pere Joan Faus, ciutadà d'Oliva, el seu cosí germà, don Francesc Faus i mossén

²⁶³ ARV, *Manaments i empires*, any 1699, llibre 1r, mà 10, fol. 4.

Francesc Escrivà, rector de Laguar, en els inventaris de tots els béns i herència del difunt senyor. Dona Càndida, en ser la curadora de l'hereu, posseïa la lliure facultat i tot el poder per a regir l'herència. La finalitat dels inventaris era conèixer de primera mà l'estat del patrimoni i en conseqüència, administrar-lo el més eficientment possible.

El primer registre de béns, executat el 28 de juliol de 1677, es dedicava a anotar el que importaven els crèdits, els canvis, els deutoris i diferents deutes i obligacions propietat del difunt. El 18 de setembre de l'any 1679 es feia l'inventari dels censals, de les pensions i de les prorrates que havien discorregut fins al dia de la mort de don Francesc. Eixe mateix dia, la viuda però també feia inventari de l'herència que li havia llegat son pare, el mercader Vicent Ferrando. El patrimoni del pare tenia com a béns principals crèdits i censals i va estar valorat en 13.500 lliures. Dona Càndida prenia una decisió important que era agregar l'herència paterna al vincle de segonagenitura fundat per don Francesc, el titular del qual era el fill segon, don Joan.

El volum dels negocis duts a terme per don Francesc requeria fer un examen i tempteig per tal de verificar les quantitats que encara se li estaven devent. Els implicats en l'herència acudien als *Llibres de compte i raó* on estaven anotades les partides dels diferents contractes i operacions que ja coneixem: venda de canvis i censals, compra venda de béns mobles i de ramats. Però també els ingressos dels drets dominicals dels llocs que posseïa.

Experts en comptabilitat havien de revisar els comptes per tal d'esbrinar les partides dels crèdits que faltaven per a cobrar. Dies després dels inventaris, eren identificats molts crèdits, tant de l'herència de don Francesc com de la de Vicent Ferrando que, per la seua antiguitat i per haver estat contractats en condicions desfavorables, eren incobrables. Es tractava de deutors que no tenien béns per fer front a possibles execucions o de deutors contra el quals només es podia al·legar les anotacions dels Llibres de *compte i raó* i no una escriptura notarial. Aquests tipus de crèdits eren etiquetats de "mala qualitat".

Amb un nou context socioeconòmic, el del regne de València durant el regnat de Carles II, i una nova generació al front de la hisenda familiar, necessàriament les estratègies econòmiques i les inversions es reorientaven. Com que la major part del patrimoni i els millors béns estaven vinculats, tant don Vicent com dona Càndida, havien de comptar amb el vistiplau de diferents autoritats si volien adaptar el seu patrimoni als negocis rendibles del moment.

Durant aquesta etapa nova de l'economia familiar, s'observa un progressiu abandonament del negoci dels crèdits en general, i dels censals en particular, per un interès creixent en la compra de propietats rústiques. Els censals deixaven de tenir atractiu inversor per diferents raons i circumstàncies. Encara que, com veiem, es cobrava un interès aproximat del 5%, les ordinacions reials van anar progressivament reduint aquest interès tot al llarg del segle.

D'altra banda, els prestamistes sembla que tenien dificultats per a cobrar les pensions i, amb el pas del temps, els entrebancs eren majors. Així les coses, es veien obligats a negociar amb els deutors o signar concòrdies per tal d'assegurar-se la recuperació, si no de la totalitat, de part dels diners prestats. En la majoria de les concòrdies, els creditors s'havien d'avenir a rebaixar la pensió que cobraven i, de vegades, fins i tot a renunciar-hi. De totes maneres, la documentació revetlla que don Vicent va comprar alguns censals com ara un de 1.200 lliures que va carregar la vila de Relleu al seu favor en novembre de 1699. Relació financera que continuaria després dels seus dies amb la seua viuda que prestava a l'esmentada vila, 900 lliures, en forma de censal, en desembre de 1705.

Una mostra de la reorientació de les inversions és que, l'any 1699, don Joan Escrivà prenia una decisió important pel que fa la composició del seu vincle. Les quantitats que s'havien cobrat dels crèdits no anaven a ser invertides en la compra de nous censals sinó en l'adquisició de terres i cases, en definitiva, de béns immobles. Les cases i les terres, aquell any, eren reputades com productes de millor inversió que els préstecs. El mateix don Joan ho justificava d'aquesta manera:

"... en la ocurrència dels temps presents les deguen reputar per béns de millor condició, y calitat los referits béns sitis, que no els censals, en consideració de que carregar-se aquells sobre persones particulars, és molt contingent, que per lo transcurs del temps, es fasen aquells encobrables, y de mala calitat..."²⁶⁴

²⁶⁴ AHN, Sección Nobleza, *Osuna*, c.761, doc.17.

En altre ordre de coses, don Vicent havia de gestionar el patrimoni heretat, el seu vincle de primogenitura, i adaptar-lo a les noves situacions per tal que no perdera valor o es deteriorara. Eixe era el cas d'un corral vinculat situat fora dels murs de Pego, en el camí de la Font, que ja no produïa benefici perquè estava en un lloc -massa prop de la vila?- que no es podia tancar bestiar amb la qual cosa estava arruïnat i abandonat.²⁶⁵ Així les coses, don Vicent tenia intenció de vendre'l com a solar per a construir cases però com el bé estava vinculat necessitava l'autorització del justícia de Pego de l'any 1693. El proponent volia, amb el diners obtinguts de la venda, carregar un censal operació que considerava seria més profitosa que seguir mantenint un corral que anava arruïnant-se.

Es presentaven una sèrie de testimonis davant la Cort de Justícia per tal d'obtenir un decret d'utilitat del patrimoni i vincle deixat per don Francesc a don Vicent. Diferents llauradors ratificaven els fets plantejats pel II senyor de Favara i Benirredrà; així, per exemple, Vicent Cots, llaurador de 50 anys, pensava que amb la venda del bé com a solar es podia traure un terç més del que val i, mantenint-lo, no serviria per a res. Finalment, el justícia Esteve Cots donava el seu vistiplau a la venda i el 24 d'abril dos experts en obres nomenats per ell, valoraven el corral en unes 170 lliures. Hem de tenir en compte que aquest mateix corral va ser valorat l'any 1675 en 200 lliures.

Don Vicent tenia al seu davant un significatiu patrimoni senyorial format pels llocs de Favara, Benirredrà i per la baronia de Benifallim que, gestionats eficaçment, podien suposar un discret capítol dels ingressos familiars. Uns ingressos que derivaven de l'arrendament dels drets dominicals d'aquests

²⁶⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, fol. 69.

senyorius però també de les rendes directes que obtenia el senyor per l'administració de justícia i, per al seu cas, de l'arrendament dels monopolis senyoriais. Tot i això, el capítol de les rendes senyoriais no podia competir en importància amb la riquesa generada pels préstecs hipotecaris heretats del pare.

LA CURADORIA DE DONA CÀNDIDA FERRANDO (1677-1698)

Com hem vist i, d'acord amb les últimes voluntats del difunt senyor de Favara i Benirredrà, la viuda, dona Càndida, passava a ocupar un paper decisiu i rellevant en la gestió del patrimoni familiar. Per una banda, era la usufructuària de tota l'herència i, per l'altra, era la curadora i tutora de l'hereu universal del difunt que era don Joan. A la pràctica, i fins a la fi del seus dies, la viuda, almenys nominalment, era la responsable de totes les operacions econòmiques i propietària de tots els béns. Durant l'interval que va des de 1677 fins a 1698, dona Càndida apareix en la documentació notarial, entre d'altres, nomenant procuradors, atorgant concòrdies, demanant execucions, comprant censals o rebent confessió d'obligacions.

D'acord amb les instruccions de don Francesc, totes les quantitats que provingueren del quitament de censals, cobrament de crèdits o de la venda de terres havien de ser invertides en nous censals. Les rendes que produïen els béns anaven destinades als aliments familiars però també podien ser invertides en favor de l'herència que constituïa, en la seua major part, el

vincle de segonagenitura. A partir d'ara - seguint la voluntat del testador- i segurament per tenir majors garanties de cobrament, els nous censals que comprava la família havien de ser per un preu superior a les 100 lliures.

Un any després de la mort de don Francesc, es registraven les primeres operacions de crèdit d'aquesta etapa. Es prestaven 250 lliures en forma de censal, a canvi d'una pensió de 250 sous, en una única paga, a Marcel·lí Sastre, llaurador i Casiana Borràs, cònjuges de Pego. El matrimoni imposava com a garantia de la devolució del préstec diferents peces de terra.²⁶⁶

De l'ànalisi dels censals comprats per dona Càndida que apareix en l'inventari del net, don Vicent Escrivà i Castelló, es desprenen algunes característiques. La majoria aclaparadora dels sol·licitants de crèdit eren llauradors de Pego amb les seues dones i, en menor proporció, particulars d'altres llocs del marquesat de Dénia i del ducat de Gandia com ara Ondara, Xàbia, Almoines, Benipeixcar o Miramar.

La titularitat del senyoriu de Benirredrà per part dels Escrivà facilitava el contacte amb el mercat creditici de l'horta de Gandia. L'any 1687 es concedia un cens de 150 lliures al matrimoni de Benipeixcar format per Baptista Ycardo i Dominga Escordella que, com la garantia imposada eren set fanecades de terra a Benirredrà, obtenien la llicència corresponent del senyor del lloc que era el fill de dona Càndida. Però, a més a més, el matrimoni sol·licitant de crèdit havia d'atorgar una escriptura de promesa segons la qual donaria una nova garantia en el futur.²⁶⁷

²⁶⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 43, fol. 503

²⁶⁷ *Ibidem*, fol. 504.

La presència d'altres grups socials en les operacions de crèdit és insignificant: tant sols un ciutadà, una viuda i un cirurgià. Els deutors imposaven com a garantia sobretot terres i cases. Alguns casos especials eren el de Miquel González de Pego que, per accedir a un préstec de 200 lliures, va imposar un total de tres cases.²⁶⁸

En una quantitat discreta però important d'operacions, la venda de censals venia motivada per una operació de compra venda de béns. Característica aquesta que acostava el censal al debitori salvant sobretot la diferència dels terminis per al pagament i segurament el tipus d'interés. En concret, i pel que observem, el llaurador compra un bé i, com que no posseeix els diners del preu, carrega el censal. Eixe va ser el cas de Paulina Moya, viuda de Pere Miralles de Pego, que carregava un censal de 160 lliures a favor de dona Càndida per a pagar el preu d'una casa que la prestadora li havia venut. Lògicament, la garantia del préstec era l'esmentada casa. Mateu Ribera de Pego i la dona carregaven un censal de 112 lliures per a poder comprar la casa que dona Càndida els havia venut i, en aquest cas, havien d'imposar com a garantia a banda de la casa, terres pròpies.²⁶⁹ O el cas del germans Ortolà que s'havien de carregar un censal de 125 lliures per a pagar unes terres que dona Càndida els havia venut.

En aquests casos i, pel que podem deduir, davant de la necessitat per part dels llauradors sense diners d'adquirir béns o mitjans de producció com terres, acudien a dona Càndida que, previ a la concessió del crèdit, realitzava la compra del bé desitjat. D'acord amb les dades recollides, la

²⁶⁸ *Ibidem*, fol. 510.

²⁶⁹ *Ibidem*, fol. 505.

viuda de don Francesc va vendre diferents cases ubicades a Pego però també terres i patis.

Sovint els llauradors endeutats no podien fer front a les seues obligacions i es posaven en marxa diferents mecanismes o estratègies. El cirurgià de Pego, Jeroni Martínez, que havia carregat l'any 1680 un censal de 150 lliures, tenia dificultats per a pagar la pensió del préstec set anys després així que venia diferents trossos de terra a favor de Roc Sendra per a poder pagar l'esmentada pensió. D'altres vegades, si els impagaments s'eternitzaven, els prestamistes havien de posar en marxa processos desagradables que podien acabar amb l'execució dels béns dels deutors. Dona Càndida acudia al justícia de Pego en 19 de maig de 1681 perquè els veïns de Gandia, Josep Fuster, Joanna Anna Ibàñez i Miquel Ivànez li devien una lletra de canvi de 100 lliures i els interessos discorreguts. La Cort de Pego decidia executar-los però el procés quedava cancel·lat perquè els perjudicats havien acudit a la Cort del portantveus general de la Governació de València.

No sabem en quina mesura, la família Escrivà devia tenir agents i col·laboradors escampats pel territori per tal de facilitar l'accés al crèdit. Els germans Joan i Vicent Cots estan comprant petits censals a diferents llauradors de Pego entre l'any 1681 i 1683. Es tracta de xicotets préstecs, la majoria de 30 lliures i un, de 56 que comprometien a Vicent Siscar i altres. El 24 d'abril de 1696 dona Càndida comprava tots els censos dels germans Cots per una suma que ascendia a les 176 lliures. I no sabem en quina mesura els Cots eren agents de dona Càndida vist que aquesta no podia fer préstecs inferiors a les 100 lliures.

Pocs anys abans de la mort de dona Càndida, es va registrar el carregament d'un censal important de 2.000 lliures contra la vila de Pego. El 13 de març de 1693, Gaspar Vives, ciutadà de Pego, tant en el seu nom com en el de síndic i procurador d'aquesta vila, carregava el censal esmentat, la pensió del qual es faria en una única paga. Uns mesos abans de l'operació, el duc de Gandia, senyor de Pego, des de Madrid estant, concedia llicència a la vila per a poder endeutar-se en 2.000 lliures.

TAULA XI

Característiques dels censals comprats per dona Càndida entre 1678-1696				
	Diners prestats en lliures	Tant per cent	Origen dels particulars	Béns que imposen
Pego (vila)	2.000	33,70	_____	_____
Llauradors	3.471	58,49	Pego, ducat de Gandia, Llutxent, Teulada.	Terres, cases
Ciutadans	153	2,57	Xàbia	Terres
Altres	310	5,22	Pego	Casa, terres
Total	5.934			

Font: d'AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 43. (Elaboració pròpia)

EL CONTROL DE LES RENDES SENYORIALS: EL CAPBREU DE BENIRREDRÀ DE L'ANY 1688

Encara que els capbreus senyorials es feien molt de tard en tard, en el cas de Benirredrà, el 26 de febrer de 1688 se'n duia a terme un de nou. Tan sols havien passat onze anys de l'anterior, executat l'any 1677, en temps de don Francesc Escrivà. De fet, Benirredrà era una senyoria amb una certa tradició d'elaborar capbreus; durant el segle XVII, sobretot els jurats de la vila d'Ontinyent, propietaris d'una meitat del lloc, n'havien fet uns quants.

En aquesta ocasió, només podem aventurar algunes hipòtesis, a partir de les dades que aporta el document, sobre les causes que expliquen la concessió d'aquest instrument legal. Sembla que els anys previs a l'elaboració de l'inventari emfitèutic, s'havien produït algunes compra vendes de terres i de cases així com algunes particions d'herència. Josep Miret havia comprat l'any 1686 una casa, en el carrer del Forn, a Vicenta Xaixo, just darrere de la casa de Baptista Xaixo. Un any abans, Antoni Sans havia comprat una casa en el carrer de Sant Antoni a Josepa Miret.

A més a més, el mateix dia, i previ a l'atorgament del capbreu, s'havien establert patis a diferents llauradors perquè es feren cases noves. A Tomàs Martínez, se li havia capbrevat un pati en el carrer de Sant Antoni que havia comprat a Vicent Julio l'any 1684. Baptiste Moreno declarava també un pati en el mateix carrer pel qual pagava 20 sous. Al llaurador Salvador Carbó, també se li havia establert, el dia del capbreu, dos patis que havia comprat a diferents propietaris. A Josep Sans, que s'intitulava picapedrer major, se li havia adjudicat un altre pati en el carrer Nou. Un altre Josep Sans,

picapedrer – el mateix o un fill- declarava una casa en el carrer de Sant Antoni.

A més a més, s'acabava d'obrir un carrer, el carrer Nou, que ja acollia una casa i tres patis per a obrar. Tot plegat, pot haver un interès real per part de don Vicent Escrivà o dels seus procuradors, per posar ordre i controlar la fiscalitat de les noves propietats –antics bancals i solars que passaven a ser habitatges-, i de pas, fer un acte de reafirmació senyorial davant els nous llauradors que s'aveïnaven.

Els diferents vassalls del poble, a més dels terratinents, van haver de constituir-se davant la presència de Vicent Julio, que era el jutge delegat nomenat per don Vicent Escrivà, baró de Benifallim, en totes les causes emfitèutiques del poble i de don Josep Julio, prevere, que actuava com a procurador de don Vicent.²⁷⁰ El procediment ja el coneixem: es requeria un per un a cada vassall i aquest havia de declarar les cases, terres i possessions que detenia sota la senyoria directa de don Vicent; també havia d'informar del cens que pagava per aquests béns, en quins terminis i amb quins càrrecs.

La confessió, com era de rigor, es feia sota jurament a Déu a partir d'una Bíblia que tenia el jutge delegat. En finalitzar aquesta, el procurador senyorial l'acceptava i requeria el jutge perquè condemnara el vassall a reconèixer com a senyor directe dels béns que acabava de declarar a don Vicent Escrivà, també a pagar el cens en els terminis assenyalats. Tot i això, el procurador feia constar en el document notarial que la condemna no li

²⁷⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 10, fol. 59.

causara cap perjudici als drets del seu principal ans bé aquests quedaven estalvis.

A grans trets, i com hem vist en l'anterior capbreu, la partició de les collites era a la huitena, la majoria de les cases pagaven un cens de 20 sous i algunes, 10 sous. Les cases especials amb horts tancats, o els obradors dels picapedrers, com és lògic, pagaven censos molt superiors perquè es gravava en el primer cas, la propietat rústica, i en el segon, l'activitat fabril. Els censos es pagaven en dos parts iguals en Sant Joan i el Dia de Nadal excepte en el cas de don Vicent Navarro que, tot i ser, el major contribuent pagava en única paga per Tots Sants.

Altra vegada, la proporció de terra franca de particions o de cens era insignificant. Es declaraven tan sols sis fanecades i mitja d'horta franques de partició i tant sols una fanecada franca, tant de cens com de partició. En l'anterior capbreu, el de 1677, les fanecades franques de partició sumaven 29. Com a novetat, en aquest document apareixen les propietats i la tributació de don Vicent Navarro, cavaller de l'hàbit de Montesa, que va enviar un procurador per a fer la confessió de béns. Per un procés de l'any 1688, don Vicent, encaçat pels deutes, feia oferta de subhasta de la casa amb hort però també d'importants lots de terra: 58 fanecades d'horta, en diferents parcel·les que fitaven, a la partida de l'Algar, plantades de morerer o rodades de moreres. Però també 41 fanecades de secà de garroferar a la mateixa partida de Benirredrà, una finca a Marxuquera i una casa amb heretat a Picassent.²⁷¹

²⁷¹ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1755, exp. 73.

Les dades d'aquest capbreu, a l'igual que passava amb l'anterior, ens ajuden a reconstruir el paisatge urbanístic del poble. Alguns detalls nous ens ajuden a configurar o perfilar millor l'estructura urbanística. Assenyala el document que l'entrada principal del poble es verificava pel carrer de Sant Antoni, en la seua part sud, és a dir, per la part de Benipeixcar. Un dels vassalls amb més terres, Agostí Pérez, posseïa aquí un quartó d'hortet tancat amb magraners.

Com a novetat, i prova evident de la prosperitat de la senyoria, és que s'està fent un nou carrer paral·lel al carrer del camí de Beniopa i que segurament tenia el seu inici en la plaça de l'Església. El conegut com a carrer Nou només acollia la casa de Josep Pérez, menor i, cap a la seua fi, els corrals de les cases dels hereus de Llorenç Braco i dels de Nadal Simó que tenien entrada principal pel carrer del camí de Beniopa. A un costat de la casa de Josep Pérez, menor, es capbrejava un pati de Josep Pérez de Jeroni, pare de l'anterior, segurament amb la intenció d'edificar una casa per a un altre membre de la parentela. A l'altre costat de la casa de Pérez, s'acaba d'establir un pati al llaurador Francesc Asnar que, segurament, tenia intenció d'arrelar a Benirredrà per alguna mena de vincles familiars que desconeixem. Davant d'aquests patis i casa, carrer enmig, hi eren les terres del senyor i la terra d'Agostí Pérez.

Cal remarcar, de nou, com assenyala el capbreu, que dins del clos del poble i, en gairebé tots els carrers, hi ha un tipus d'habitatge especial que consistia en casa i hort annex d'unes quantes fanecades sovint tancat per un mur. Era el cas de la casa de don Vicent Navarro de Gandia, en el carrer que portava el seu nom que gairebé ocupava tota l'illa de cases. Es tractava

d'una propietat que comptava amb una casa, una cort i un hort de 30 fanecades que fitava amb tres carrers i que tenia dos portes. Aquest immoble havia estat subjecte a l'administració del Benirredrà dels jurats d'Ontinyent.

El prevere Francesc Tosca de Gandia, hereu del cirurgià Didac Tosca, també tenia una casa important que, segons la documentació, era una casa, hort i cinc fanecades. Al carrer de Sant Antoni, Vicent Fuster posseïa una casa i hort tancat, tot junt, propietat per la qual pagava la respectable quantitat de 80 sous. Josep Soriano posseïa en el carrer dit de les Moreres una casa amb un hort pels quals pagava 54 sous. Josepa Soriano tenia una casa i, a les parets d'aquesta, una propietat de deu fanecades d'horta rodades de moreres. O Josep Donet, que vivia en entrar a la plaça, també tenia al costat de casa una propietat de tres fanecades.

TAULA XII

Inventari de cases i terres (en fanecades) en el capbreu de Benirredrà, any 1688					
Vassall	Casa	Altres	Horta	Secà	Total fa.
Josep Miret	1				
Jacint Orengo	1				
Felipa Pérez	1		3	6	9
Joaquim Castellà, major	1				
Josepa Soriano	1		10		10

Jaume Pérez			8,5		8,5
Margarita Gregori	1		13,5	6	19,5
Martí Peiró	1				
Vicent Castellà	1				
Josep Donet	1		3		3
Baptista Moreno		pati			
Tomàs Martínez	1				
Josep Pérez, menor	1				
Josep Sans	1				
Francesc Aznar		pati			
Salvador Carbó		2 patis			
Josep Braco	2				
Antoni Sans	1				
Lluís Ripoll	1		1		1
Joan Sans	2		4,5		4,5
Joaquim Castellà, menor	1				
Joan Peiró	1				
Jeroni Pérez	1				
Bertomeu Sans	1		4,5	6	10,5
Joan Peiró, menor	1				
Josep Pérez de Jeroni	1	pati			
Josep Soriano	2		5		5
Vicent Fuster	1			4	4
Joan Badia	1				
Baptista Xaixo	1				
Sebastià Gregori	1		1		1

Joana Braco	1		1,5		1,5
Maria Bufante	1				
Vicent Peiró, major	1				
Eufràsia Mascarell	1		4,5		4,5
Jaume Pérez, major	1				
Agostí Pérez, major	1		14	15	29
Úrsula Sanz	1				
Baptista Julio de Benipeixcar			7		7
Antoni Pérez	1				
Matilde Pérez	1				
Vicent Julio	2	corral	20	4	24
Vicenta Peiró	1				
Llorenç Peiró	1				
Don Vicent Navarro	1		49		49
Baptista Peiró	2				
Teresa Toscano de Gandia			4,5		4,5
Mossén Francesc Tosca de Gandia	1		5		5
Herència de Nadal Simó	1				
Josep Artés				1	1
TOTAL PER CONCEPTES	48		159,5	42	201,5

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 10, fot. 59. (Elaboració pròpia)

El següent quadre ens dona compte de la renda que ingressava el senyor pel domini directe que tenia sobre les cases, patis i terres del lloc de Benirredrà.

TAULA XIII

Censos (en sous) pagats pels capbrevants de Benirredrà, any 1688					
Vassall	Casa	Altres	Horta	Secà	Total
Josep Miret	20				20
Jacint Orengo	20				20
Felipa Pérez	10		12	9	31
Joaquim Castellà, major	20				20
Josepa Soriano	13		30	7	50
Jaume Pérez			36		36
Margarita Gregori	20		54	9	83
Martí Peiró	10				10
Vicent Castellà, menor	10				10
Josep Donet	25		16s 9d		41s 9d
Baptista Moreno		20			20
Tomàs Martínez	20				20
Josep Pérez, menor	20				20
Josep Sans	32,5				32,5
Francesc Aznar		20			20
Salvador Carbó		21			21
Josep Braco	30				30
Antoni Sans	20				20
Lluís Ripoll	20		4		24
Joan Sans	22s 6d		48		70s 6d

Joaquim Castellà, menor	20				20
Joan Peiró	20				20
Jeroni Pérez	20				20
Bertomeu Sans	12,5		8	9	29,5
Joan Peiró, menor	20				20
Josep Pérez de Jeroni	10	20			30
Josep Soriano	59		15		74
Vicent Fuster	80			6	86
Joan Badia	20				20
Sebastià Gregori	10		4		14
Baptista Xaixo	20				20
Joana Braco	10		12 s 9d		22s 9d
Maria Bufante	20				20
Vicent Peiró, major	10				10
Eufràsia Mascarell	20		18		38
Jaume Pérez, major	10				10
Agostí Pérez, major	17		85s 6d	26	128s 6d
Úrsula Sanz	20		6d		20s 6d
Baptista Julio de Benipeixcar			28		28
Antoni Pérez	20				20
Matilde Pérez	3				3
Vicent Julio	36	6d	81	4	121 s 6d
Vicenta Peiró	13				13
Llorenç Peiró	6 s 8d				6 s 8d
Don Vicent Navarro	315		188		503
Baptista Peiró	30				30

Teresa Toscano de Gandia			18		18
Francesc Tosca de Gandia	42				42
Herència de Nadal Simó	10				10
Josep Artés				1 s 6d	1s 6d
TOTAL PER CONCEPTES	1.187s 2d	81s 6d	659 s 6d	71s 6 d	1.999s 8d

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 10, fot. 59. (Elaboració pròpia)

D'acord amb les dades de més amunt, el capítol que procurava el principal ingrés de la renda senyorial era el dels censos que pagaven les cases, tot i tenir en compte que, la quantitat que pagaven alguns vassalls per aquest concepte incloïa de vegades alguna important finca rústica com era el cas del cavaller don Vicent Navarro. Li segueix en importància la tributació de les terres d'horta que eren majoritàries a Benirredrà. En tercer lloc, i una mica per davant de la terra dedicada als conreus de secà, apareix el capítol dels patis i corrals que reportava al senyor uns ingressos de 81 sous i 6 diners. Sumant totes les partides dels diferents censos, el capbreu de 1688 indica que Benirredrà reportava una renda de quasi 100 lliures en concepte del domini directe i dels drets de fadiga i lluisme que don Vicent Escrivà tenia sobre les cases, patis i terres.

Si analitzem la situació de cada vassall, don Vicent Navarro és, de ben lluny, el major contribuent i a qui se li suposa una major riquesa patrimonial. A la casa amb un hort de 30 fanecades annex, caldria sumar-li altres heretats que, tot plegat, conformava una hisenda de 49 fanecades d'horta que suposava una exacció de 503 sous, unes 25 lliures. De totes maneres, don Vicent o els seus hereus tenien problemes econòmics. De fet, feia anys que no pagaven els censos senyorials de Benirredrà i el seu endeutament

creixia. A principi del segle XVIII, les seues propietats, com veurem més avant, seran executades judicialment a favor d'una noble de Gandia.

El segon major contribuent de la senyoria era el llaurador Agostí Pérez, major. Membre d'un clan prolífic a Benirredrà que segurament havia heretat i concentrat el patrimoni del seu pare, també de nom Agostí, que havia declarat en l'anterior capbreu realitzat per don Francesc. El seu germà, Jaume Pérez, major, que vivia a tocar d'ell, no declarava cap terra i la seua germana, Matilde, casada amb Sebastià Muñoz, tampoc declarava terres. Per tant, o bé els Pérez havien decidit concentrar tota la propietat en un únic fill o els germans Pérez encara no s'havien fet la partició de l'herència. Agostí procurava un total de 29 fanecades, meitat horta, meitat secà i tributava per tots els seus béns 128 sous 6 diners.

Per últim, convé comentar el cas del ara ciutadà i batlle senyorial, Vicent Julio, amb tota probabilitat fill de l'homònim Vicent Julio o el mateix que l'any 1677 era el batlle senyorial. Aquest vassall, amb orígens familiars a Benipeixcar, havia prosperat a l'ombra dels Escrivà i amb el negoci dels arrendaments senyorials. La seua riquesa, en el cas de Benirredrà, no se centra exclusivament en l'agricultura. Posseïa dos corrals d'ovelles en el centre de poble i en els anys anteriors a la concessió del capbreu havia venut algunes cases i també patis. En el moment de capbrevar, posseïa dos cases en el carrer del Forn, la principal, davant la casa de la senyoria, i una altra, al costat de l'església, que en l'anterior capbreu era un pati. Un Vicent

Julio apareix en juny de 1707 com un dels primers regidors borbònics de Gandia.²⁷²

El seu patrimoni rústic no era tampoc menyspreable: 24 fanecades amb un clar predomini de la terra de regadiu sobre la de secà. En l'anterior capbreu tant sols havia declarat 8 fanecades d'horta. El seu parent, el prevere don Josep Julio, ja havia ennoblit en rebre el tractament de "don" i ocupava una posició clau i complementària a la d'ell en els negocis dels Escrivà en ser el procurador de don Vicent.

La comparativa entre les dades bàsiques que aporta el capbreu de l'any 1677 amb les de l'any 1688 pot aportar llum sobre l'evolució de la rendibilitat que la senyoria aportava als Escrivà. Rendibilitat que segurament participava d'un context general econòmic però també d'una determinada gestió senyorial i d'una col·laboració eficaç entre llauradors i agents intermediaris del senyor.

TAULA XIV

Evolució, per conceptes, de la rendibilitat de la senyoria entre 1677 i 1688		
	Capbreu de 1677	Capbreu de 1688
Nombre de cases	34	48
Fanecades d'horta declarades	109,5	159,5

²⁷² Josep Sanchis Costa, *Aportacions a la Guerra de Successió a Oliva, Gandia, Dénia, i altres territoris del País Valencià*, Edicions 96, 2016, pàg. 129.

Fanecades de secà declarades	47,5	42
Total de fanecades en producció	157	201,5
Censos per les cases	626 (sous)	1.187 (sous) 2 (diners)
Censos per les terres d'horta	486	659-6d
Renda total	1.112	1.846-8d

Així les coses, la renda senyorial de Benirredrà – sense tenir en compte els monopolis dominicals ni la participació de fruits- al llarg d'una dècada va experimentar una millora d'acord com podem veure en les dades numèriques exposades. L'obertura d'un carrer nou, així com la conversió de patis en cases va provocar un salt qualitatiu en el nombre d'habitatges; si l'any 1677 es comptabilitzaven 34 cases, ara en trobem 48 cases declarades, circumstància que reporta una major recaptació pel domini directe que tenia el senyor en totes les cases del lloc. L'augment de les fanecades d'horta en producció, segurament fruit d'un major rigor contra l'ocultament i de l'aflorament del patrimoni de don Vicent Navarro, com és lògic, també produirà un augment dels ingressos en aquest capítol.

Per a acabar d'analitzar la renda senyorial que produïa Benirredrà per aquests anys, podem acudir a una escriptura d'arrendament dels drets senyorials que es va verificar el 22 de febrer de l'any 1681. Don Vicent Escrivà arrendava a Vicent Julio Ycardo, tots els drets de senyoria –fruits, rendes, emoluments, censos i altres- per un preu de 150 lliures.²⁷³ El contracte es feia per quatre anys amb la possibilitat d'ampliar-los a dos anys

²⁷³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 4, fol. 343.

més. El preu es pagava per meitat en els ja habituals dies de Sant Joan de juny i el dia de Nadal.

Els pactes i capítols signats entre ambdues parts ens proporciona informació interessant respecte la senyoria. En el cas que l'arrendatari no pogués cobrar les 30 lliures de cens pertanyents a don Vicent Navarro i els seus, el senyor se'n faria càrrec d'aquest import. Vicent Julio havia de fer-se càrrec del manteniment de la casa de la senyoria i del forn. Podia viure a la casa de la senyoria però amb algunes limitacions com ara que el senyor es reservava per a si, per als seus o per als seus agents, tot l'estudi que hi havia entrant a la casa a la mà dreta. També un lloc per a poder cuinar i podia deixar les seus cavalcadures en les cavallerisses de la casa el temps necessari d'estada al poble, fora per qüestions de negoci, passatge o port.

Les despeses de notari corrien per meitat entre els dos actors. El senyor es reservava el cobrament de la fadiga, la facultat del comís i la de donar llicència als vassalls per a vendre béns o carregar censos. Tanmateix l'arrendatari percebria les rendes de les penes que produiria tota la jurisdicció civil. En el cas que l'arrendatari tingués un litigi amb un vassall per qüestions de cobrament de rendes senyorials, aquest havia de ser portat davant els advocats de don Vicent Escrivà i no davant d'un altre tribunal, sota decret de nul·litat.

LLUITA ANTISENYORIAL A BENIFALLIM I A FAVARA: LA JURISDICCIO QÜESTIONADA

"...no sin causa los doctores más célebres dixeron que el estar baxo la jurisdicción, o dominio de algunos barones, o señores, era lamentable servidumbre, y yugo incomportable"²⁷⁴

Com hem vist, el matrimoni de don Vicent Escrivà amb la filla i hereva de don Pere Castelló, baró de Benifallim, permetia als Escrivà augmentar el seu poder senyorial i progressar en l'escalafó nobiliari ja que, a les dos senyories alfonsines que ja posseïen, ara s'afegia una baronia. Tanmateix, tot al llarg dels segles XVII i XVIII, ni els vassalls de Benifallim ni la vila de Penàguila no reconeixeren la condició de barons de la família Castelló, primer, ni de la família Escrivà, després.

Encara que l'enfrontament entre la senyoria de Benifallim i la vila de Penàguila venia de lluny, no podem obviar el moment històric en què es produïa el plet de l'any 1699. Com ha posat de manifest l'historiador Sebastià García Martínez, la Segona Germania esdevinguda l'any 1693 fou la revolta camperola més gran de l'Espanya dels Habsburg.²⁷⁵ Un moviment de rebel·lió i desobediència que va començar ja l'any 1689 quan diferents llauradors del Camp de Morvedre van fer intents de no pagar els drets

²⁷⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Mérita, Diversos, fol. 42.

²⁷⁵ Sebastià García Martínez, *Francesc García i la Segona Germania a la Marina Alta*, Associació Cultural la Rectoria, 1993, pàg. 17. Sebastià García és autor d'una obra clàssica de la historiografia per a aquest període: *València bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, Ayuntamiento de Villena, 1991.

També resulta interessant per a comprendre aquest període l'obra de Jaume Dantí i Riu, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Editorial Curial, 1990.

dominicals. Entre l'any 1693 i 1705 algunes comunitats de llauradors van decidir canalitzar la seua actitud antisenyorial a través dels tribunals o amb la desobediència individual i col·lectiva.²⁷⁶

Per a entendre millor el plet que es va desfermar l'any 1699 entre parts: vassalls de Benifallim i vila de Penàguila per una banda, i don Vicent Escrivà, per una altra, volem fer referència, més que siga de manera succinta, a l'evolució històrica del senyoriu de Benifallim i als primers plets de jurisdicció que es van suscitar amb la vila reial.

Els antecedents: la defensa de la jurisdicció alfonsina

Les picabaralles jurisdiccionals amb Penàguila venien de lluny. Ja a principis del segle XVII, concretament l'any 1604, Joan Baptista Daguir, que actuava com a notari síndic de Benifallim, presentava una instància davant la Reial Audiència per un fet que havien succeït el dia 9 de juny.²⁷⁷ Aquell dia es van presentar en la plaça del lloc el notari i síndic de Penàguila, amb dos ministres i tres homes armats. A so de trompeta, hi van publicar una crida en què manaven que, per decisió dels jurats de Penàguila, cap veí de Benifallim gosés vendre cap fruit sense pagar tres diners per lliura, el venedor, i altres tres diners, el comprador. L'acceptació d'aquest pregó per part de les autoritats de Benifallim suposava obrir la perillosa porta al fet que la vila reial

²⁷⁶ Carme Pérez Aparicio, "Reivindicaciones antiseñoriales en el País Valenciano. De la Segunda Germanía a la Guerra de Sucesión", *Estudis: revista de Historia moderna*, núm. 24, 1998, pàg. 250.

²⁷⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 770.

els imposés cises i impostos; per això, davant la gravetat dels fets, aviat es va plantejar una demanda per a anul·lar les actuacions practicades.

Daguir en el seu recurs contra Penàguila argumentava que el lloc de Benifallim era una universitat separada de la de Penàguila ja que tenia terme propi i separat, senyor i els seus oficials com justícia, jurat i altres. En definitiva, el lloc es governava sense que els oficials de Penàguila pogueren immiscir-se. Els jurats de Penàguila havien imposat drets i peites als seus habitants però mai havien pogut obligar als veïns de Benifallim a pagar taxes. En eixa línia argumental, s'adduïa que Benifallim era una senyoria de cavalleria antiga i estava exempta de pagar els drets que paguen les viles reials com Penàguila.

El síndic de Benifallim considerava que la comitiva armada dels de Penàguila havia qüestionat la jurisdicció del senyor de dit lloc i, per tant, demanava reprimir i castigar tal acció a través d'una ferma de dret. Dies després de la presentació de la instància, es reunia el Consell General de Benifallim en la casa de la senyoria amb l'objectiu de recaptar diners i poder pagar els procuradors que havien d'actuar davant la Reial Audiència.

El 15 de juny, el virrei, don Joan de Sandoval, despatxava lletres als de Penàguila perquè ningú pertorbara la jurisdicció alfonsina que tenia el senyor de Benifallim i el govern d'aquell lloc sota pena de 500 florins. El virrei i el Reial Consell aprovaven la ferma de dret de la quieta, pacífica i immemorial possessió de la jurisdicció alfonsina en el lloc de Benifallim i de no pagar peites.

El 21 de juny compareixia davant el tribunal el notari síndic de Penàguila que considerava que els de Benifallim no podien obtenir una ferma de dret d'estar en possessió de no pagar taxes o imposicions fetes pels justícia i jurats de la vila reial perquè eren sufraganis d'aquesta, constituïts dins el seu terme general i havien de pagar els càrrecs i imposicions de la dita vila.

La necessitat d'imposar taxes als de Benifallim també venia justificada amb arguments més persuasius ja que la vila s'havia endeutat per culpa d'oferir al rei un "servei". En efecte, a finals de 1601 el rei Felip III demanava al regne de València un donatiu que subsanara les minvades arques reials. Penàguila va ser una de les 71 ciutats i viles que respongueren a la petició del monarca amb diferents donatius en el que es va conèixer com a "Servei de 1602".²⁷⁸ Així, la vila havia lliurat a la Corona un total de 2.000 lliures per a la qual cosa havia carregat un censal. A canvi del servei, el rei els havia concedit, en les Corts de 1604, el privilegi d'imposar en tot el terme general de la vila el "derecho de saca" per un període de 10 anys.²⁷⁹ En efecte, durant les Corts de l'any 1604 els braços votaren un servei ordinari de 100.000 lliures i un d'altre d'extraordinari de 300.000, a més d'un donatiu de

²⁷⁸ Maria Lluïsa Muñoz Altabert, *Les Corts Valencianes de Felip III*, València, PUV, 2005, pàg. 44.

²⁷⁹ En les Corts de 1626 la vila de Penàguila, a través del braç reial, va intentar que se li concedira el dret de saca sense cap limitació temporal. El fur 59 d'aquestes Corts diu literalment: "Ítem per quant ab privilegi Real, concedit a la vila de Penàguila, a 18 de febrer de 1604, li fonch donada facultat per a poder imposar sisa de saca en son terme general per temps de deu anys, los quals ja són passats. Suplica, per tant, a V.M. el dit Estament Real, sia servit, atesa la pobresa, y necessitat de dita vila, de concedir-li facultat d'imposar dites sises generalment, y sens ninguna limitació de temps. Sa Magestat, vist lo Real Privilegi, provehirà sobre açò lo que convinga." en Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV. I. Cortes Valencianas de 1626*, València, Universitat de València, 1973, pàg. 136.

6.209 per a costejar les despeses de les sessions i noliejar quatre galeres per a la defensa de la costa.²⁸⁰

Tornant a les picabaralles jurisdiccionals, a final de mes, les autoritats de Penàguila, requisaven una càrrega de forment i les cavalcadures de Jeroni Paixell que anava de Benifallim a Benilloba amb la qual cosa s'agreujava el conflicte. El virrei tornava a despatxar lletres en què avisava als oficials de Penàguila que havien contravingut el seu manament de no pertorbar als vassalls de Benifallim amb la imposició de cises i, a més a més, ho havien fet "en terme escandalós" perquè havien usat homes amb escopetes. Don Joan de Sandoval, lloctinent de Sa Majestat, ordenava restituir a Jeroni Paixell el forment i les cavalcadures requisades.

Arribats a aquest punt, els de Penàguila decidien presentar directament un memorial al monarca que, com era pràctica habitual, aquest va enviar al virrei perquè resolgués el plet. Segons aquest memorial, el senyor de Benifallim, Pere Castelló, feia contradicció del privilegi esmentat (derecho de saca) atorgat pel rei. Els de Penàguila demanaven al monarca que declarara l'abast d'aquest privilegi per tal d'evitar plets i despeses.

Per la seua banda, Pere Castelló, presentava un altre memorial al rei fent referència al privilegi de dret de "saca". Segons el procurador de Castelló, va ser un error que en el dit privilegi de dret de "saca" apareguera l'expressió "termes generals de dita vila" ja que dins aquests termes hi ha pobles que no eren de la seua contribució. És a dir, pobles en què els seus veïns en cap cosa eren tinguts per veïns de Penàguila, ni com a tals

²⁸⁰ Sebastián García Martínez, "Valencia y la casa de Austria", *Temas Valencianos* 6, (dir. Per Maria Desamparados Cabanes), Anubar Ediciones, 1977, pàg. 13.

participaven dels avantatges i comoditats de la vila i, per tant, tampoc contribuïen en les seues càrregues.

El rei trametia el memorial al marquès de Villamizar informant-lo que :

“Pedro Castellón me ha presentado un memorial sobre el daño y agravio que pretende se les sigue de la facultad que he mandado conceder a la villa de Penáguila para imponer ciertos derechos en las cosas que se saquen de sus términos generales. Encargo y os mando que, oyendo las partes, hagáys y proveáis sobre aquello, con la brevedad posible, lo que os pareciere de justicia que ambas partes queden con la mayor satisfacción que se pueda.”²⁸¹

En les Corts de l'any 1645, la vila de Penàguila tornava a reivindicar davant el rei el seu dret d'imposar i fer pagar i cobrar el dret de “treta y sisa” de qualsevol tipus de forments, grans, llavors i esplets de tot tipus de compradors que els traguen de la vila i del seu terme. Al remat, demanaven: “...en quant menester sia concedir de nou lo desús dit dret de saca y que la dita vila el puga imposar, fer pagar y cobrar...”²⁸² En aquest punt no sabem si el dret es concedia només al terme particular de la vila o a tot el seu terme general, espai que vinculària a Benifallim. El rei confirmava el privilegi sol·licitat: “Plau a sa magestat confirmar dit privilegi en quant està en ús y sens prejuhy de tercer.”²⁸³

²⁸¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 2, fol. 842.

²⁸² Lluís Guia Marín, *Cortes...*, pàg. 360.

²⁸³ *Ibídem*.

Els senyors, acusats de delictes de lesa majestat

A la Reial Audiència es van posar en marxa un total d'onze plets per la qüestió de a qui pertanyia la jurisdicció suprema de Benifallim, si als seus senyors o a la vila reial de Penàguila. L'any 1699 aquesta vila i el Consell de Benifallim introduïen una demanda contra don Vicent Escrivà i dona Antònia Castelló perquè no reconeixien la seua condició de barons. Tot i això, l'any anterior, la senyora de Benifallim havia introduït diferents instàncies en la Reial Audiència per tal de confirmar la titularitat de la jurisdicció suprema sobre el seu lloc.²⁸⁴

Entre altres reivindicacions, els vassalls de dona Antònia Castelló, li qüestionaven l'alta jurisdicció, la potestat de convocar Consell general o particular, el monopoli dominical de l'almàssera, el dret senyorial sobre les terres ermes, alguns impostos i col·lectes.²⁸⁵

Els actes denunciats eren que, entre d'altres, el 10 de juny de 1699 don Joan Escrivà, procurador de dona Antònia, havia manat aixecar forques i després havia publicat uns pregons en què, en nom de dona Antònia, ningú gosés tombar-les.²⁸⁶

La demanda de Penàguila i Benifallim, prolixament documentada - un total de 58 pàgines- des del punt de vista històric i jurídic, i recolzada per la legislació foral, va ser redactada pel paborde don Pere Llàcer Doménech i va

²⁸⁴ Segons Carme Pérez Aparicio la senyora de Benifallim va tractar d'impedir la celebració d'un Consell General sense la seua autorització en què, precisament, els vassalls anaven a prendre un acord per construir una almàssera. *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València*, vol. I, València, Editorial 3 i 4, 2008, pàg. 103.

²⁸⁵ Carme Pérez Aparicio també ha analitzat aquest conflicte en el seu treball: "Reivindicaciones antiseñoriales...", pàgs. 270 i 278.

²⁸⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Mèrita, Diversos, 1, fol. 36.

ser impresa a València per Diego de Vega. La família Llàcer formava part de l'oligarquia de la zona i, si en alguns moments, apareixen aliats amb la senyoria com hem vist en la curadoria de dona Antònia Castelló, ara segurament protagonitzaven, amb altres terratinents i la comunitat camperola, l'oposició senyorial. Tot i això, els interessos entre l'oligarquia de la zona de l'Alcoià no sempre entraven en contradicció amb els de la noblesa local. El fill de dona Antònia, don Vicent Escrivà i Castelló, buscava l'any 1712 precisament don Pere Llàcer com a àrbitre en un plet que tenia amb la seua tia.

A partir de l'anàlisi del document esmentat, les posicions entre uns i altres sembla que estaven bastant enquistades. Les acusacions dels vassalls contra els senyors eren bastant dures i l'objectiu del plet apuntava directament a desposseir als titulars del senyoriu de qualsevol tipus de legitimitat i poder incorporar el lloc al patrimoni de la Corona. Entre d'altres coses, s'acusava a don Vicent Escrivà i Ferrando de ser una persona violenta i d'haver efectuat una sèrie de capbreus sota amenaces i sense garanties. Pel que fa a dona Antònia, se l'acusava d'haver usurpat les prerrogatives de la Corona i, per tant, no es dubtava en imputar-li un delictes de lesa majestat. Així les coses, no només es qüestionava la jurisdicció suprema o de baronia de la família Castelló sinó que també se'ls negava la possessió de la jurisdicció alfonsina perquè els veïns es consideraven llauradors lliures, amb el ple domini de les seues cases i terres i, per tant, no eren emfiteutes.

L'acusació informava a l'Audiència que el rei Felip IV havia concedit a don Pere Castelló l'any 1630, la jurisdicció suprema del lloc, però com a

lloctinent del justícia de Penàguila fins que no se li tornaren els 1.000 ducats pels quals havia comprat aquesta jurisdicció. Tanmateix el Consell local al·legava que el lloc de Benifallim estava dins els termes generals de la vila reial de Penàguila i, per tant, no només formava part de la Corona sinó que corresponia al justícia d'aquesta vila administrar la jurisdicció suprema²⁸⁷ segons el fur 96 de les Corts de l'any 1626.²⁸⁸ En aquestes Corts, Felip IV va concedir que cap petició dels senyors dels llocs ubicats dins del terme general de Penàguila es consultés sense el consentiment del síndic de la vila de Penàguila, per tant, el rei no havia pogut anar en contra de la concessió feta a Castelló. Així, Felip IV no havia pogut alienar la jurisdicció suprema en el senyor de Benifallim privant a la vila de Penàguila.

Els veïns de Penàguila i Benifallim volien que es revocara aquesta concessió reial feta a don Pere Castelló perquè segons ells anava en contra dels privilegis de la vila de Penàguila, uns privilegis en què es prohibia al rei, mitjançant jurament, donar, cedir o vendre la seua jurisdicció. Consideraven que el privilegi de Penàguila era fruit d'una llei pactada i els Furs de València establien la inviolabilitat d'aquests privilegis, revocant el que siga, si va en contra d'aquests. Altres arguments que es feien servir per reforçar la pretensió era el poc nombre de viles i llocs de caràcter reial que hi havia al Regne de València enfront de les que pertanyien a senyors particulars.

²⁸⁷ *Ibidem*, fol. 57.

²⁸⁸ Concretament, el fur diu: "Ítem per quant lo Justícia de la vila de Penàguila té molt gran concurs de negocis, així en dita vila com també en los llocs de Alcoleja, Benigallim, Beniafe, Ares, Benasau, y Benifallim, que estan constituïts dins los tèrmenes generals d'aquella, en los quals, y cascú d'aquells la dita vila exercita la jurisdicció suprema, mer y mixt imperi, y porta..." en Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes...*, pàg. 57.

"... no pudo Su Majestad -salvo su real clemencia- derogar, enajenar dicha jurisdicción de mero y mixto imperio en Castelló, privando a dicha Penàguila de ella, y a los del lugar de Benifallim de no estar inmediatamente sujetos a esta Real jurisdicción..."²⁸⁹

Els vassalls consideraven que dona Antònia Castelló havia usurpat una jurisdicció del rei i, per tant, no dubtaven a acusar-la del crim de lesa majestat perquè no s'havia intitulat, en tots els actes que havia realitzat, com a lloctinent del justícia de Penàguila i, per tant, havia abusat de la concessió que el rei havia fet al seu avi. Segons ells, dona Antònia havia d'haver prestat jurament davant del batlle de la vila de Penàguila que és davant de qui jura el justícia i els seus lloctinents. Les actuacions de Castelló havien suposat un menyscabament de l'honor i la preeminència de la vila de Penàguila de manera que s'havia menyspreat els ministres del rei.

La senyora també havia infringit altres preceptes com ara que la jurisdicció que tenia estava circumscrita al lloc i terme de Benifallim però administrava justícia des de Pego i, sovint manava als veïns de Benifallim que anaren a Pego on havia encarcerat a Baptista Garcia i Martín Torres perquè havien testificat en una ferma de dret. A més a més, retreien que en el pregó publicat per don Joan Escrivà es prohibia tallar arbres en una zona de terres incultes en què els veïns del lloc podien usar, fins i tot en el supòsit, que els senyors foren barons. Però, en el cas que la propietat d'aquestes zones no fora del comú del lloc, els veïns podien utilitzar-les per concessió reial.

²⁸⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Mèrita, Diversos, 1, fol.36.

Els de Benifallim qüestionaven la potestat senyorial de convocar i celebrar els consells generals o particulars perquè al·legaven que ells tenien una "possessió immemorial" per la qual els jurats, de la seua pròpia autoritat i consultant el justícia, podien convocar els veïns a Consell. I aquesta manera de procedir era la mateixa que tenien totes les viles i llocs del regne que no pertanyien a senyor. Argumentaven que encara que dona Antònia havia fet actes de nomenament de justícia, jurats i mostassaf mai se li havia demanat llicència per a convocar Consell i ella no havia intervingut en aquests.

Però és que el justícia del lloc també tenia la potestat de nomenar al seu assessor o notari i cobrar ambdós els guanys que produïa la Cort. Per a demostrar tot l'anterior, declaraven la possessió immemorial i aportaven a la Reial Audiència una relació de testimonis.

Com que les posicions entre uns i altres estaven tan aferrissades, els veïns no reconeixien ni la jurisdicció alfonsina dels Castelló perquè segons ells les terres i les cases del lloc no eren de dona Antònia. Aquesta només tenia una heretat i tres cases, dos les quals estaven establides a cens segons una relació de testimonis presentada. I, fins i tot, un testimoni favorable als senyors havia reconegut que aquests només tenien senyoria directa sobre sis cases i, per tant, no arribaven al mínim de les 15 cases per tal de poder conservar la jurisdicció alfonsina. El fet que al lloc es cobrara la peita reial i el terç delme era una altra prova que no existia la jurisdicció alfonsina.

Els vassalls de Benifallim asseguraven que, com el lloc no es va repoblar amb l'expulsió dels moriscos, era de cristians vells i els veïns posseïen les terres amb absolut domini i sense dependència de senyoriu, és a dir, que no eren emfiteutes sinó llauradors lliures i, per tant, no estaven obligats a portar les olives a l'almàssera senyorial.²⁹⁰ De fet, reivindicaven el dret, tant del Consell com dels particulars, de portar les olives on volgueren i de fabricar les almàsseres que necessitaren.

Encara que don Vicent Escrivà havia dut a terme uns capbreus l'any 1688 ara els veïns volien declarar-los nuls perquè no s'havien realitzat d'acord amb els Furs. Aquests actes s'havien fet davant del mateix don Vicent sense que aquest nomenara un jutge delegat imparcial perquè coneguera de les causes emfitèutiques. Les confessions havien estat fetes per llauradors ignorants sota l'amenaça del senyor que, si no capbrevaven, els requisaria les terres i els posaria presos.²⁹¹

D'aquesta manera, els llauradors de Benifallim havien hagut de capbrevar unes cases i terres que posseïen lliurement però també havien declarat - reconegut- que pagaven una sèrie de tributs com el morabatí, uns deutoris i altres imposicions que mai havien pagat o feia més de 100 anys que no pagaven. Pel que fa al cens que s'havia de pagar per les cases i les terres, els vassalls volien que el senyor provara documentalment aquestes imposicions que ells li negaven i no els servia l'argument que els seus béns estaven dins d'un territori senyorial.

²⁹⁰ *Ibíd*em, fol. 29.

²⁹¹ *Ibíd*em, fol. 42.

La demanda al·legava que els senyors no podien introduir noves càrregues diferents de les que els va concedir el monarca. En tot cas, els vassalls estaven disposats a pagar al senyor els censos -no s'especifica quins- , el terç del delme i les peïtes que havien pagat els seus avantpassats però no els deutoris i el morabatí imposat en el capbreu de 1688.

Pel que fa als deutoris, i sempre segons la part denunciant, el senyor havia assegurat que tenia uns llibres antiquíssims amb unes anotacions en què alguns dels avantpassats de les famílies del lloc li devien diners en forma de censals. Però ara al·legaven que el senyor hauria d'haver comprovat si els actuals habitants eren successors d'aquells o si posseïen les terres dels que havien carregat aquells censals antics. Respecte el morabatí²⁹², al·legaven que, segons el privilegi 68, aquest impost s'havia de pagar al rei o als seus col·lectors i que el rei els havia eximit de pagar aquesta imposició a canvi que pagaren el tribut anomenat de cavalleria segons un fur i acte de cort del braç militar de les Corts de l'any 1604.

La posició del veïns del poble contra els senyors sembla que no era homogènia. Els denunciants també representaven que alguns habitants s'havien negat a pagar la part que els corresponia per a finançar els plets contra el senyor i, per tant, se'ls havia denunciat i volien executar-los:

"...que muchos vecinos se resisten a pagar lo que se les ha taxado y con tal vehemencia que, de sacarles prendas, según costumbre, podían

²⁹² Aquest era un impost de set sous que el regne oferí al rei per a l'estabilitat de la moneda segons consta en el privilegi 68. El pagaven al rei les cases que tenien béns valorats en 15 morabatins o 105 sous, cada set anys.

sucedir algunos disturbios, elegeron [els demandants] el medio, de que fuesen executados por el Real Senado, donde se cursan los pleytos."²⁹³

El Consell al·legava que els plets havien estat necessaris i no voluntaris i que responien al bé comú i a l'interés de tots els veïns. Com tots els anys, havien fet el repartiment veïnal per tal de pagar els impostos reials del gavel·lot, la sal i la cavalleria, taxant a cadascú el que li corresponia però amb la novetat d'incloure en el repartiment les despeses judicials. Aquesta mesura que havia pres el Consell de Benifallim venia justificada perquè el lloc no tenia béns comuns ni podia finançar d'altra manera els plets més que exigint una taxa proporcional. Es considerava que l'enfrontament judicial amb els senyors era necessari perquè afectava l'interés comú i perquè havien estat provocats i només els restava que defensar-se. A més a més, com que segons ells, Benifallim era una universitat de la jurisdicció reial tenia facultat per a exigir imposicions, col·lectes o cises. D'altra banda, els veïns que es resistien a pagar les despeses processals tanmateix havien votat a favor d'entaular el plet antisenyorial durant un Consell General.

Per part dels senyors de Benifallim les denúncies havien començat un any abans. El seu advocat, Fèlix Arboreda, ja havia introduït una demanda l'any 1698 perquè el lloc celebrava o volia ajuntar consell general sense llicència de la senyora i sense assistència del seu batlle o procurador la qual cosa no era permesa per llei. Es demanava a la Reial Audiència decret de nul·litat i penes. Dies després, introduïen una altra instància perquè alguns particulars de Benifallim estaven tractant de fabricar almàsseres per a usos propis. En aquest cas, es demanava a la Reial Audiència l'enderrocament

²⁹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Mérita, Diversos, 1, fol. 63.

dels enginys per a fabricar oli per ser una regalia exclusivament senyorial i no dels vassalls.

La decidida actitud antisenyorial dels veïns de Benifallim tal vegada va esperonar els vassalls d'altres senyories sota el poder dels Escrivà. Almenys en el cas de Favara sembla que també va haver-hi persones particulars que van qüestionar el seu senyor. Encara que, en aquest cas, les dimensions del conflicte no eren com les de Benifallim, don Vicent Escrivà acudia l'any 1698 a la Governació de València per a presentar unes fermes de dret en què constava tenir la possessió de nomenar en el lloc de Favara el justícia, els jurats i els altres oficials així com d'exercir la jurisdicció alfonsina.²⁹⁴

Don Vicent compareixia personalment davant el portantveus de general governador, don Jeroni Montsoriu, per tal de representar que estava en la quieta i pacífica possessió del lloc de Favara i que hi exercia la jurisdicció alfonsina nomenant justícia, jurats i mostassaf sense contradicció alguna. Tanmateix: "Per part d'algunes persones es tractaria de voler-lo perturbar en aquella, a lo que no es deu donar lloch..."²⁹⁵

El 23 de gener d'aquell any, la Governació de València emetia un despatx d'empara de la possessió de la jurisdicció alfonsina en el lloc de Favara a favor de don Vicent. També publicava una provisió segons la qual, sota pena de 500 lliures, ningú podia inquietar, molestar ni pertorbar l'esmentada possessió senyorial i, en cas d'objecció, la part contrària disposava de deu dies per al·legar davant la Cort del governador. Passat aquest termini sense cap al·legació, s'imposava silenci perdurable.

²⁹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 46, fol. 518.

²⁹⁵ *Ibíd.*

ENFRONTAMENT AMB EL CLERGAT DE PEGO PER LA FUNDACIÓ D'UN BENEFICI

L'acompliment d'algunes de les últimes voluntats de don Francesc no va ser gaire fàcil. De fet, la fundació del benefici en honor de la Nativitat de la Mare de Déu, en la parroquial de Pego, va resultar un camí ple d'entrebancs i dificultats. Així, entre la publicació del testament de don Francesc, l'any 1677, i la fundació formal del benefici, l'any 1685, van passar huit anys.

La fundació d'aquest tipus d'institució religiosa per part dels membres de l'oligarquia i la noblesa tenia una doble finalitat. Per una part, hi havia una voluntat clarament redemptora, per part del fundador, perquè se li celebraren misses per la seua ànima. D'altra banda, i no menys important, un benefici religiós sostingut per rèdits censals – o altres béns- suposava un mode de vida per als fills segons barons de la família o altres parents que, en fer-se eclesiàstics, evitaven la divisió de la fortuna familiar entre germans.

El capítol de l'església de Pego no ho va posar gens fàcil, a la família Escrivà, sobretot perquè considerava que la dotació econòmica deixada per don Francesc no era suficient per a cobrir les deixes pietoses ordenades. Malgrat la signatura d'una concòrdia entre ambdues parts, els enfrontaments continuaran al llarg del temps, com veurem.

La discòrdia amb l'església de Pego podia ser especialment enutjosa per a la família ja que aquesta institució religiosa tenia un paper destacat en la gestió del vincle de segonagenitura. En efecte, segons la voluntat de don

Francesc, totes les quantitats procedides de la venda de béns mobles, de la cancel·lació de censals o de canvis, pertanyents a aquest vincle, havien de ser dipositades en la caixa de cabals de l'església per tal d'esmerçar-los en nous censals que havien de comptar amb els vistiplau del rector i del jurat de la vila de Pego.

Les parts enfrontades arribaven el 27 de febrer de l'any 1685 a un acord. Per una part, Josep Cortina, doctor en Sacra Teologia i Cànon, la major part dels beneficiats i el síndic del capítol de l'església parroquial de Pego es reunien a la sagristia amb don Vicent Escrivà, senyor de Favareta i Benirredrà, com a marmessor de l'herència del pare i amb Jeroni Estruch, procurador de dona Càndida que era la curadora de l'hereu i usufructuària de l'herència. Els motius que justificaven la concòrdia eren executar les últimes voluntats de don Francesc Escrivà entre les quals havia estat fundar un benefici simple en la seua capella de la Mare de Déu del Portal. El difunt havia destinat un total de 1.800 lliures de les quals 1.000 anaven al peu del benefici i a pagar els drets d'amortització. Amb les 800 lliures restants s'havien de celebrar tots els oficis de la Setmana Santa i instituir una dobla a la Nativitat de la Mare de Déu. Tanmateix, els preveres consideraven que amb tan sols 800 lliures no es podien sufragar les misses i la dobla i, per tant, s'havien oposat a l'erecció del benefici. L'actitud dels eclesiàstics havia:

"...mogut gravíssims plets entre dit reverent clero y dita dona Càndida, en dits noms, per la Cort y Tribunal del Santíssim Ofici y vicari general de la present diòcesi per ressecar los quals, mediant persones de qualitat y consciència y desitjoses que dita fundació de dit

benifet y demás obres pies deixades per dit don Francisco es posen en deguda execució, per tant, es estat tractat los següents capítols"²⁹⁶

Amb la concòrdia, la família Escrivà accedia a millorar, a bastantment, la dotació anual econòmica destinada a executar les obres pies del difunt senyor tal com li reclamava el clergat. Si en el testament del I senyor de Favara i Benirredrà es destinaven 1.800 lliures per a les deixes; ara, amb el nou acord, el clergat de Pego aconseguia la quantitat de 2.587 lliures i 10 sous.

D'una banda, dona Càndida i don Vicent lliuraven a la parroquial de Pego unes 900 lliures pel dret d'acolliment del nou beneficiat. D'altra banda, destinaven 400 lliures per a les misses de la Setmana Santa i la dobla, així mateix cobririen el dret d'amortització del benefici amb 287 lliures i 10 sous i mantenien el peu d'aquest amb 1.000 lliures. Amb aquestes millores, el capítol donava el seu vistiplau a la fundació del benefici de la Nativitat i es comprometia a complir amb totes les deixes, així com a acollir al benifet.

En concret, amb les 400 lliures per a la Setmana Santa, els mossens celebrarien tots els oficis divins de Diumenge de Rams, Dilluns Sant, Dimarts Sant i Dimecres Sant acompanyats amb passi, diaques i missa cantada. També, amb aquesta quantitat, es duria a terme la missa de Dijous Sant i Dissabte Sant. El dia de la Nativitat de Nostra Senyora, els preveres oficiarien la dobla (amb totes les hores nocturnes i diürnes) que era una missa cantada amb diaca i sotsdiaca en la capella del Portal. Tota l'obra pia anava destinada, com no podia ser d'una altra manera, a la salvació de les ànimes de don Francesc i de dona Càndida.

²⁹⁶AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 169.

Seguint les clàusules testamentàries del fundador de la institució, el primers mesos de l'any 1685, la família Escrivà va començar a prestar diferents partides de diners en forma de censals fins a arribar a les 1.000 lliures que eren el peu del benefici. Diferents llauradors de la vila de Pego van desfilat davant el notari Melcior Frigola per tal d'accedir a uns diners que necessitaven i pels quals pagarien una pensió a favor del beneficiat de la Nativitat de la Mare de Déu. El primer d'ells va ser Marià Ferrando que carregava dos censals de 100 lliures cadascun el 24 de febrer de 1685, al 5%, que generaven una pensió de 100 sous i que pagaria en una única paga anual. Ferrando imposava com a garantia, segurament, els millors béns que tenia: una casa en el carrer Major de Pego però també 26 jornals de terra.

D'altres deutors però aconseguien millors condicions en el pagament dels interessos ja que la primera paga es faria un any després d'haver acceptat el préstec. Així, Josep Sendra i la seua dona Magdalena Sanchis, que accedien el 25 de febrer de 1685 a un crèdit de 50 lliures, havien de pagar la primera pensió de 50 sous en febrer de 1686.²⁹⁷ En la mateixa situació estava el matrimoni format per Andreu Miralles i Maria Garcia. Josep Ferrando i Anna Banyuls venien el censal de major quantia a favor del benefici dels Escrivà: es tractava d'un crèdit de 200 lliures la pensió del qual la pagarien en dos pagues iguals.

Finalment, dona Càndida Ferrando i el baró de Benifallim, el 21 de juny de 1685, i a Gandia, atorgaven una procura a favor de mossén Josep Carbó perquè davant de l'arquebisbat formalitzés l'erecció i fundació del benefici familiar. Els actors reconeixien en l'escrit que havien arribat a un acord amb

²⁹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, núm. 14, fol. 55.

el clergat de Pego per, definitivament, constituir el benefici i es comprometien a transportar els censals que s'havien comprat. Don Vicent Escrivà es proclamava patró de la institució i proposava com a primer beneficiat l'estudiant Baptista Vidal. Tanmateix, mesos després, el 27 d'octubre de 1685, a través d'un procurador, prenia possessió com a beneficiat don Francesc Faus, paborde de la Seu de València i cosí germà de don Vicent.²⁹⁸

El 26 de juny, la cúria eclesiàstica aprovava, a través d'un decret, la fundació d'un benefici a l'església de Pego, en la capella de la Mare de Déu de Betlem, sota l'advocació de la Nativitat de la Mare de Déu, amb un capital de 1.800 lliures sobre censos, els fundadors del qual eren dona Càndida Ferrando i el baró de Benifallim, com a marmessors de l'herència de don Francesc Escrivà.²⁹⁹ El tribunal de les obres pies de la cúria feia constar que, en la fundació del benefici, els Escrivà havien gastat 2.300 lliures i que el dret del tribunal suposava un gravamen de 24 lliures i 10 sous.

El cost de l'acord amb el clergat de Pego així com el d'altres deixes de don Francesc van suposar una minva important en el patrimoni del vicle de don Joan. Anys després, i amb motiu de la possessió d'aquest vicle pel mateix don Joan, se li descomptaven 26.260 lliures que era el que havia costat pagar les disposicions testamentàries de don Francesc materialitzades amb la concòrdia amb l'estament eclesiàstic.

Malgrat la concòrdia, el conflicte tornava a ressorgir dos anys més tard. El 8 d'abril de 1687, don Francesc Faus, que era el titular del benefici

²⁹⁸ *Ibíd*em, fol. 79.

²⁹⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 567.

familiar, sol·licitava a l'arquebisbe llicència perquè un rector secular o regular pogués celebrar misses en la capella de la Mare de Déu del Portal de Pego. En desembre d'aquell any, el vicari general de l'arquebisbat de València, el doctor Marc Antoni Alcáraz, decidia atorgar la llicència al beneficiat perquè aquest no podia fer-se càrrec de les seues obligacions. I és que el cosí germà del baró de Benifallim era paborde a València i, a més, no estava ordenat de prevere. El vicari general considerava que, com que Faus estava ocupat en la seua pabordia, no podia celebrar les 50 misses preceptives en la capella de Pego i decidia facultar al rector de Favara, Joan Martínez, perquè oficiés aquestes misses en el lloc de Faus.

Aviat els preveres de l'església Pego van mostrar la seua oposició perquè consideraven que, si el beneficiat de Betlem no podia celebrar les misses, els altres beneficiats tenien prioritat a l'hora de fer-se'n càrrec i cobrar les pertinents almoines de quatre sous per cada missa. El procurador del clergat de Pego, davant de l'arquebisbe, demanava la nul·litat de la llicència perquè contradeia les constitucions sinodals valencianes.³⁰⁰

Tanmateix, el 4 febrer de 1687, Josep Salat, notari procurador davant el tribunal, en nom del paborde don Francesc Faus, trobava que la llicència concedida al seu client estava suficientment justificada ja que el senyor vicari general estava per damunt de qualsevol constitució sinodal i que aquest tipus de llicències ja s'havien concedit diverses vegades pel tribunal eclesiàstic.

³⁰⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, núm. 14.

LA MORT DE DON JOSEP FAUS I LA FUNDACIÓ D'UN VINCLE

Com hem vist al capítol anterior, don Josep Faus, cunyat de don Francesc Escrivà, va seguir una trajectòria molt similar a la del I senyor de Favara i Benirredrà. Ambdós pro homes, a banda de ser parents, compartiren el mateix tipus de negocis i activitats així com similars estratègies, per no dir idèntiques, de promoció social. Segurament a una edat avançada, don Josep ordenava un testament en forma de plica – testament tancat- a la seua casa d'Ador el 19 de març de 1692 perquè estava malalt en el llit i perquè, com no podia ser d'una altra manera, havia d'organitzar el futur de la descendència i la viabilitat de la seua hisenda. Com ell mateix declara al seu testament: "... per ço, prenint el consell de Isaïas que diu: dispons ta casa perquè moriràs y no viuràs..."³⁰¹

³⁰¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 25.

Església parroquial d'Ador. (Col·lecció J.M. Borja-Suso Monrabal)

La mort del primogènit de la casa, Pere Joan, l'11 d'abril de 1685, va obligar a posar en marxa una nova estratègia familiar. Efectivament, Pere Joan, que era capità de la Milícia Efectiva del Regne, atorgava testament l'1 d'abril d'aquell any i nomenava hereu universal el seu pare. Dos dies després d'aquest acte jurídic, l'esposa, Clara Pasqual, infantava una segona filla. La mort de l'hereu sense fills barons obligava al probablement fill segon de don Josep Faus, Francesc, a assumir el paper de l'hereu.

El problema era que, com hem assenyalat, Francesc – aquell any en què moria el germà- ocupava una pabordia en la Seu metropolitana de València. Sembla que el paborde Faus, que havia estat batejat a Ador el 7 de juliol de 1657, duia entre mans una prometedora carrera acadèmica.³⁰² En una relació de mèrits feta arribar al rei l'any 1689, s'assegurava que Francesc Faus s'havia doctorat en Lleis l'any 1675 i exercia de paborde i catedràtic. Segons aquest currículum portava més de 14 anys ocupant diferents càtedres en la Universitat.³⁰³

Els paborde, que accedien al càrrec per oposició, tenien cadira en el cor dels canonges de la Seu i usaven hàbits canònics. A més a més, com que l'any 1685 el paborde Faus era el titular del benefici de la Mare de Déu del Portal de Pego, devia haver rebut els ordes eclesiàstics menors per a

³⁰² Coneixem fil per randa la formació acadèmica de don Francesc Faus: es va titular en Batxiller en Cànon el 28 d'abril de 1673 i, dies després, es doctorava en aquesta especialitat. Paral·lelament, havia cursat el Batxillerat en Lleis i se n'havia fet doctor l'any 1675. Per tant, sembla que volia fer carrera en aquestes dos branques del Dret. Va oposar a la càtedra de Codi el 5 de maig de 1673 i, finalment, obtenia una pabordia secundària de Cànon l'any 1678. Amparo Felipo i Emilio Callado Estela, *Entre la càtedra y el púlpito. Los pavorde de la Universidad de Valencia (siglos XVI-XVII)*, Universitat de València, Servei de Publicacions, 2016, pàgs. 219-220.

³⁰³ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 926, doc. 107.

ocupar un benefici encara que, com li retreien els clergues de Pego, no era prevere.

L'any 1690 don Francesc Faus havia abandonat la seua tímida o incipient carrera eclesiàstica perquè s'havia promés amb dona Feliciana Bou de Peña-roja. De fet, renunciarà a la seua pabordia el 18 de gener de 1691.³⁰⁴ El futur sogre de don Francesc Faus, don Gaspar Bou de Peña-roja i Sisternes d'Oblites, havia rebut, per part de pare, la baronia de Senija i els senyories de Tormos i Benillup.³⁰⁵ Del seu matrimoni amb Àngela Navarro i Ferrer havia tingut cinc fills: Feliciana, Gaspar, Llorenç, Blanca i Aureli Fèlix.

Els capítols matrimonials de don Francesc Faus i dona Feliciana s'oficialitzaven el 24 d'octubre de 1690 entre don Gaspar Bou de Peña-roja, cavaller de Montesa i el prevere Josep Faus, jesuïta de Gandia, que actuava com a procurador del seu pare, don Josep Faus.³⁰⁶ El pare de la núvia aportava un dot de 4.000 lliures, la meitat de les quals es lliurava en el moment de l'atorgament del document en forma de diferents béns – un molí a Campanar i censals- i, l'altra meitat, es pagaria després de la mort de don Gaspar. Amb aquest dot, dona Feliciana renunciava a l'herència de sa mare, dona Àngela Navarro i també a la de sa tia, sor Violant Navarro.

Per la seua part, el pare del nuvi, aportava el creix que era la meitat del dot de dona Feliciana. Però, i per tal d'assegurar la viabilitat de la nova família, don Josep Faus feia una donació *intervivos* al nuvi de 50.000 lliures,

³⁰⁴ Amparo Felipo i Emilio Callado, *Entre la càtedra...*, pàgs. 219-220.

³⁰⁵ Laura Gómez Orts, *La saga jurídica de los Sisternes. Historia y patrimonio (siglos XVI-XVII)*, València, PUV, 2016, pàg. 29.

³⁰⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 20, fol. 457.

donació que era irrevocable i que es faria efectiva després de la mort del patriarca. Mentrestant, don Josep assignava als nuvis una renda anual de 1.000 lliures en concepte d'aliments.

Aviat el nou matrimoni va tenir descendència per a la tranquil·litat de don Josep i la continuïtat de la nissaga. L'1 de novembre de 1692 naixia a Ador dona Maria Anna que era batejada al dia següent amb el concurs del seu avi patern, don Gaspar Bou de Penya-roja i de la seua tia paterna, dona Clara Pasqual. El descendent baró naixia el 18 d'octubre de 1694 a Ador i era batejat al dia següent amb el nom de don Josep Ignasi. Els seus padrins eren el jove don Gaspar Bou de Penya-roja, cavaller de l'hàbit de Sant Joan i la seua cosina germana, dona Timotea Faus.³⁰⁷

Don Josep Faus, senyor de Ròtova i Tossalnou, lliurava les seues últimes voluntats –un testament tancat i redactat el 19 de març de 1692 - en forma de plica davant de diferents testimonis en l'alcova de la seua casa de la plaça d'Ador el 10 de novembre de 1696:

“... una plica cosida ab un fil de palomar, tancada ab oblea de tancar cartes missives, dient o que dins d'ella es contenia son últim e darrer testament, escrit de mà y lletra de son fill, el pare Josep Faus de la Companyia, religiós, y firmat de la sua mà...”³⁰⁸

En aquest testament, el senyor de Ròtova i Tossalnou fundava un vincle en el cap del seu fill, don Francesc Faus i els seus descendents barons. Faltant la descendència del fill primogènit de don Francesc, el vincle havia de passar al fill segon baró. La intenció era que la successió residís sempre

³⁰⁷ AHCG, *protocols notariais de Miguel Bayona*, DA-124, any 1760, fol. 12v.

³⁰⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 25.

entre els agnats, és a dir, de baró de baró i per línia de primogenitura. En el cas d'haver barons agnats en línies posteriors tanmateix es preferien els barons de filles en què estava radicada la línia de successió. És a dir, s'havia de guardar l'agnació rigorosa sempre que hi hagués barons de barons, i en cas de fallar aquesta, s'havia de succeir per via d'agnació fingida en què la successió s'havia de donar a les dones de la mateixa línia del fundador que eren preferides als barons de dones de qualsevol altra línia.³⁰⁹

Alqueria de l'Alfàs a Ador. (Col·lecció J.M. Borja- Suso Monrabal)

D'altra banda, el mateix dia que es rebia el testament, don Josep atorgava un codicil³¹⁰ mentre restava al llit "detengut de greu malaltia" però amb bon seny i enteniment. Recordava que havia fet testament anys enrere

³⁰⁹ *Ibíd*em, fol. 458.

³¹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 753.

en forma de plica i que ara, moments abans d'atorgar el codicil, l'havia lliurat al notari rebedor d'aquest. L'objectiu principal del document era concretar els béns que formarien part del vincle fundat al testament així com canviar algunes disposicions de successió. Una composició de fideïcomís en què es combinava l'element senyorial amb la propietat rústica. Així, quedaven vinculats el lloc de Tossalnou, el de Ròtova, però també l'alqueria de l'Alfàs d'Ador, el molí de Palma i Ador, la casa principal d'Ador i dos corrals per a tancar ramat. I, per últim, tota la propietat rústica –hortes, secans i muntanyes- ubicada al terme de la baronia de Palma i Ador.

Béns del vincle de don Josep Faus.

- El poble de Tossalnou, abans Tossalet, amb totes les cases, forn de coure pa, forn de rajoles i teules, regalies, jurisdicció, patronat de la vicaria i església. (Don Josep volia que l'hereu formara un dot per a la vicaria amb terres comprades en el terme de l'Ènova o en un altre terme, o amb la compra de censals de bona qualitat, amb la renda dels quals poder pagar al vicari.
- El poble de Ròtova que confronta amb la baronia de Palma i Ador i amb les terres del Real Convent de Sant Jeroni. Amb totes les seues pertinències de jurisdicció i regalies.
 - L'alqueria de l'Alfàs en la baronia de Palma i Ador.
 - Molí de la baronia de Palma i Ador amb les terres adherides.
 - Casa al poble d'Ador, a la plaça, i dos corrals de ramat en dit poble i junt a aquest.

- Terres així d'horta, secà i muntanya en el terme de la baronia del castell de Palma i Ador.

El vincle s'havia de regir pel principi de masculinitat però, en cas de fallar la línia masculina de "verdadera agnació", l'hereu podia assignar el vincle a una de les tres netes de don Josep o a la descendència masculina d'aquestes a partir dels pactes i condicions que don Josep ja havia estipulat al testament. A la nora, dona Clara Pasqual, li concedia un llegat de 100 lliures anuals que havia de pagar l'hereu en dos pagues iguals. Aquestes lliures comprenien o cobrien el creix que l'otorgant tenia obligació de correspondre a dona Clara cada any per raó del dot que ella va aportar al matrimoni amb el difunt Pere Joan. Amb aquest llegat, agraiïa a la nora els favors prestats i desitjava que continuara la unió entre la viuda i les seues filles amb l'hereu i els fills:

"...esperant de sa molta caritat, y gran voluntat que li dech, que m'encomanarà la mia ànima a Nostre Senyor y, que ab sa molta prudència y virtut, continuarà la mayor pau y unió entre sa mercé, ses filles, mes amades netes, y mon fill y sos fills."³¹¹

L'hereu havia de donar al pare Josep Faus, de la companyia de Jesús, 20 o 30 lliures a banda de les ja designades en el testament però el patriarca a més li encarregava que tinguera devoció, veneració i estima per l'esmentada companyia i especialment pel Col·legi de Jesuïtes de Gandia.

³¹¹ Ibídem, fol. 757.

Don Josep atorgava el codicil –i lliurava el testament- a sa casa, dalt, en l'alcova que hi havia en la sala, sent presents per testimonis mossén Vicent Faus, diaca, Joan Puig i Josep Minyana de Josep, llauradors d'Ador.

El testament era obert i publicat, així com el codicil, l'1 de maig de 1698 en la casa del difunt a petició de l'hereu, don Francesc Faus, i en presència de dona Clara Pasqual, de mossén Vicent Minyana, prevere, rector d'Ador, i de Pere Joan Faus, ciutadà a més de Pasqual Morant, notari. Miquel Jeroni Garcia s'encarregava de descloure la plica i llegir el document format per sis fulls escrits.

LA RESIDÈNCIA D'UN NOBLE RURAL

El 7 de desembre de 1701, pocs dies després de la mort de don Vicent Escrivà i Ferrando, es feia l'inventari de la casa que havia ocupat el difunt.³¹² Un procediment notarial que durava un total de cinc dies i al qual assistien els curadors de l'herència i diversos testimonis. Aquest tipus de documents, com han remarcat els especialistes, esdevenen una font històrica de primer ordre perquè ens permeten endinsar-nos en l'espai íntim del personatge i la seua família i aproximar-nos a l'estructura i característiques del seu habitatge.³¹³

La interpretació de la casa d'un noble, la fem a partir del convenciment que l'espai habitable ha de ser objecte d'anàlisi històrica. Els estils i les

³¹² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 46, fol. 657.

³¹³ Per a la comprensió i la interpretació dels interiors domèstics resulta interessant, entre d'altres, l'obra de Mximo García Fernandez (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013.

maneres de viure d'una família són fruits del seu context social i cultural i condicionen els canvis en l'organització, distribució i ordenació dels espais.³¹⁴

La casa, de segur, devia de ser una de les més destacades de Pego per tractar-se de la residència principal d'un llinatge que havia aconseguit durant les últimes dècades un privilegi militar i un altre de noblesa a més de la titularitat de dos senyories i d'una baronia. Segurament la façana estava presidida per l'escut nobiliari obtingut amb la concessió del privilegi de cavalleria i no podem descartar l'existència d'algun plafó devocionari o un nínxol amb algun sant. Recordem que la residència estava ubicada al carrer de l'Om del raval de la vila. Es tractava d'un immoble entre mitgeres que posseïa hort i que havia estat valorat l'any 1675 en 2.000 lliures. L'any 1826 aquesta casa acollia en la seua part posterior un corral i un hort tancat de paret amb fruiters.³¹⁵

Les dimensions de la residència devien ser importants atés la gran quantitat de quartos, alcoves i cambres.³¹⁶ En definitiva, una casa gran que exercia una influència a la vila com a proveïdora de llocs de treball (criats, procuradors, mitgers, advocats etc.), caritat i patronatge de les institucions religioses. Es tractava segurament d'un centre de poder articulat al voltant d'unes relacions de dominació entre el cap del llinatge i els seus vassalls, els seus clients, jornalers, criats, parents etc. De fet, en analitzar les formes de

³¹⁴ Gloria Franco, *El ámbito doméstico en el Antiguo Régimen*, Madrid, Editorial Síntesis, 2018, pàg. 143.

³¹⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 392.

³¹⁶ Durant la segona meitat del segle XVIII, s'apuntava en una Memòria de Béns l'existència d'una casa al carrer de l'Om per a guardar carrosses valorada en 100 lliures en AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 13.

vida durant l'etapa moderna hem de tenir en compte el caràcter col·lectiu, sovint multifamiliar, de moltes llars.³¹⁷

Les principals dificultats que trobem en l'anàlisi d'aquest espai privat deriven de les limitacions de la documentació. A diferència d'altres inventaris domèstics nobiliaris, el notari Pere Antoni Garcia, responsable del document, no va consignar alguns detalls que ens podrien ajudar a interpretar l'estructura i distribució de l'immoble. Així, el document no identifica a qui pertanyen els diferents dormitoris o no especifica el canvi de planta. Això de banda, tenim problemes per definir i concretar l'abast lèxic dels diferents substantius que utilitza el notari per identificar i personalitzar les estances. Vocables que podrien parèixer sinònims hui en dia però que en l'època podien tenir matisos concrets. Es tracta de paraules com entresol, comptador³¹⁸, "aposento", quarto, alcova i cambra.

A mode de hipòtesi, l'itinerari que va seguir la comitiva a l'hora de confeccionar l'inventari va ser el següent. Van començar per la planta baixa on era la primera entrada (el rebedor), la segona entrada (una mena d'annex de la cuina), la cuina menjador i l'entresol que estava a la mà dreta del rebedor. A continuació pujaren fins a la planta noble on s'ubicava el comptador (lloc on està la taula del mercader) amb la seua alcova, també el quarto dels "aposentos" que contenia un total de tres dormitoris, i encara la sala amb les seues dos alcoves. Dalt de la planta noble trobem la cambra del forment i de les garrofes que constituïa un espai conformat per tres

³¹⁷ Isabel dos Gimaraes Sá, "Habitar: del espacio a los objectos", en Màximo García Fernández (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013, pàg. 113.

³¹⁸ Es podria tractar de l'estança on estava el comptador: una taula emprada pels canviadors i mercaders per a comptar diners. (Diccionari descriptiu de la llengua catalana)

cambres. Arribats aquest punt, la comitiva va tornar a baixar fins a la planta baixa per inventariar estances secundàries com eren el quarto del criat, la cavallerissa, dos cellers i l'hort.

Així les coses, ens trobem, d'una banda, davant una residència nobiliària sòbria i austera si la comparem amb d'altres estudiades que s'ubiquen sobretot a la capital del regne. A casa dels Escrivà, per exemple, el servei domèstic és força discret -només apareix el quarto del lacai-, no es va inventariar cap cotxe, carro o calessa però tampoc una capella i no hi havia biblioteca. Però d'altra banda, l'existència de tres unitats residencials -dormitoris amb sala- dins de la casa, ricament guarnides amb quadros, escultures, mobles diversos i caixes plenes de roba, apunta a un nivell de vida elevat.

En efecte, i tornant a la planta noble, hi existien tres centres de gravetat. Per una banda, el comptador i la seua alcova units ambdós per una gotera i una cortina verda. Es tractava d'un espai on apareixien 13 obres d'art i dos imatges de maçoneria. D'altra banda, la sala i les seues dues alcoves: un espai que acollia dotze cadires de repós, deu obres d'art, huit tapissos i huit quadros reliquiàris. Per últim, l'existència del quarto dels "aposentos": un espai amb tres dormitoris i un estrado per a recreació de les dames. Amb tota seguretat, el quarto dels "aposentos" era l'estança de la senyora de la casa i dels fills menors d'edat. Els altres centres residencials devien estar ocupats bé pel baró de Benifallim, pel seu germà, don Joan Escrivà, titular del vicle de segonagenitura, o fins i tot, pel primogènit de la casa.

Tot i això, cal destacar la importància que té la casa com a dipòsit de la producció agrícola. És a dir, que apareixen espais - les cambres- destinats a emmagatzemar importants quantitats d'excedents agraris que servien per a l'autoconsum familiar però també per a ser comercialitzats. En eixe sentit, la tinença de la propietat rústica de Pego, que es gestionava amb un mitger, explica la recepció dels fruits del camp. En el pis superior de la residència existien tres cambres de forment i garrofes on es comptabilitzaven diverses quantitats de cereals, de llegums i d'hortalisses. D'altra banda, els dos cellers contenien importants quantitats de botes de vi i oli. La presència de l'activitat agrària és omnipresent per l'existència de les eines típiques del treball al camp repartides per tota la casa.

La primera estança que s'inventariava era el rebedor que estava conformat per sis tamborets de vaqueta, dos cadires de repós i tres bufets de noguera. Una estora d'espart molt gran i vella i una catifa cobrien el sòl. L'únic quadre de l'estança era una imatge de la Puríssima.

El document continua amb "una segona entrada" encara que, pels mobles que s'hi descriuen, i per estar al costat de la cuina, pensem que es tractava d'un annex d'aquesta. Destaca d'aquest espai un armari on es guarda la vaixela i gran quantitat de botiges, porrons, càneters, pitxers, gots, tasses, escudelles així com el parament necessari per a prendre xocolata. El material que predomina en els utensilis és el vidre i la ceràmica de Manises. A banda de l'armari, hi havia una cadira de cordes, diverses caixes de pi, càneters d'aigua posats damunt del terra i un tonell amb el seu tap de suro. En una de les caixes de pi hi havia diferents tipus de roba: llençols, camises,

gipons i saragüells d'home, tovalles, coixineres, a més de vares de teixit i una capseta amb set parells de calces de fil blanc.³¹⁹

Probablement, la cuina també es feia servir com a menjador ja que s'anoten 12 cadires de cordes - sis grans i sis xiquetes- i una taula de pi mitjana. Com és lògic, hi havia una llar perquè s'hi descriuen, entre altres, tres tenalles de ferro "de servir a la llar i atiar lo foch", una copa i una conca de coure i tres ferros de cuinar. També el pou amb el seu poal de coure. Les quantitats del parament existent són importants perquè s'anotaven 51 plats de terra ordinaris, 15 plats d'obra de Manises, 18 escudelles de terra o 25 olles i perols. L'estança estava il·luminada amb un brandó de llautó i, a més, comptava amb un rebost.³²⁰

Entrant a la casa a mà dreta hi havia un dormitori que l'inventari nomena entresol. L'espai acollia un llit de post amb els seus peus, dos cadires de repòs, tres cadires de corda, un orinal, una llàntia i una atxa que ja s'havia encetat. La roba que abunda en les caixes és la d'un cavaller com ara uns saragüells, una corretja, una capa de bons fils, tres parells de sabates d'home i una espasa amb beina nova. També hi havia quatre barrets, dos de tafetà negre, i els altres, a la moda francesa. Tot i això, hi havia algunes peces de roba de dona com unes basquinyes, unes calces, un mantó de filadís i un brial de núvia. Pel que fa a la decoració artística, tenim un quadro de sant Francesc d'Asís, un altre de l'Ecce Homo i altres dos "sense títol" a més d'una creu de fusta.

³¹⁹ Sobre la indumentària, Miguel Herrero García, *Estudios sobre indumentaria española en la época de los Austrias*, Madrid, Centro de Estudios Europa Hispánica, 2014.

³²⁰ Un estudi interessant sobre el mobiliari de l'època és el de María Paz Aguiló Alonso, *El mueble en España, siglos XVI-XVII*, Madrid, Antiquaria, 1993.

Per la presència de determinats documents i objectes relacionats amb els negocis dels Escrivà, o pel nombre de quadros i mobles, l'ocupant de l'entresol devia ser un membre important de la família - pot ser el primogènit o don Joan Escrivà- o un servidor especial. En eixe sentit, cal destacar que damunt d'un escriptori s'anotava un peset –balança- de pesar doblons, un rellotge d'arena i un barret de seda.

Dins d'un armari mòbil que es podia tancar amb clau, hi havia un llibre escrit fins a la pàgina 20 sobre "Los contes de la vila y alguns particulars de Teulada"; també els "Cabreus y establiments del lloch de Benifallim del any 1688", "Dos llibres de peytes y altres capítols de Benifalim" i altres llibres en foli de paper amb cobertes de pergamí que estaven per estrenar. A més a més, una capseta estotjava el segell amb les armes de la casa d'Escrivà fixades, amb dos unces d'estadal destinades a cremar la cera per al segells dels documents. I dins d'un escriptori: el privilegi de cavalleria i de noblesa de la casa de don Vicent. Aquests privilegis tenien unes cobertes de fusta de noguera i eren els que es van concedir a don Francesc Escrivà els anys 1664 i 1669 respectivament. En l'entresol s'apuntava l'única literatura existent a la casa. Es tractava de quatre obres d'impremta amb cobertes de pergamí: dos volums de la *Historia de Valencia*, *La Pícara Justiniana*, *el Vocabulari de Sales* i el *Parnaso de sant Francisco Xavier*.

En l'entresol també s'inventariaven els estris típics d'un cavaller com ara una boca de fre de cavall, unes regnes de fre, dos esperons amb corretges, una espasa a l'ús, una espasa vella, un espadí i 13 lliures de pólvora. En resum, aquest devia ser un dormitori gran i ampli si tenim en compte que es feia servir no només per a dormir sinó també per a passar comptes, arxivar

documentació senyorial, fer alguna menja i, a l'igual que altres estances de la casa, com a contenidor d'importants quantitats de roba.

Com hem dit, en la planta noble trobem un sistema residencial format per tres centres de gravetat. El comptador amb la seua alcova era un centre important de la casa en acollir una galeria de retrats i altres obres d'art.³²¹ El gust artístic seguia la moda de la noblesa del moment que elegia decorar els panys de les parets amb retrats de diferents monarques hispànics. En el nostre cas, lluien quatre quadros grans amb els retrats de dos reis i les seues reines: Felip II i Maria d'Àustria i Felip IV amb Margarita d'Àustria. Aquest espai, destinat a l'ús públic i relacional -la de les visites de l'ocupant de l'alcova- concentrava part de la pinacoteca familiar i referendava l'obligació de tot noble de patrocinar les Belles Arts. L'art religiós estava representat per una Adoració dels Reis, el patriarca sant Josep, el Nen Jesús, sant Antoni, sant Francesc Xavier i sant Francesc d'Asís.

La devoció de caràcter local estava representada per sant Tomàs de Villanueva i sant Pasqual Baylon. A banda dels quadros, s'anotaven dos imatges de maçoneria: una, de la Mare de Déu, i una altra, de sant Francesc d'Asís. En total hi havia quatre retrats reials, 13 quadros de temàtica religiosa i tres escultures de maçoneria una de la quals davall d'un dossier. Pel que fa al mobiliari característic d'una sala, hi havia sis tamborets folrats de seda de catalufa amb claus daurats. Una cortina verda amb gotera unia el comptador amb la seua alcova on s'inventariava roba d'home - capa,

³²¹ Tot i això, els Escrivà encara no havien format una galeria de retrats familiars per a preservar la memòria i l'esplendor de la nissaga com altres nobles del seu temps. Yolanda Gil Saura, "Les galeries de retrats a la València barroca. La construcció de la memòria", *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 26, núm. 70, 2011, pàgs. 655-672.

saragüells, tres vestits d'home pertanyents al vincle- i diferents vares de teixits que segurament eren dins del guarda-roba de fusta de noguera embotida que tenia tres calaixos amb panys i una clau.

L'obra artística de l'alcova era una imatge de sant Pasqual amb un nen i quatre jesusets. El dormitori, amb els seus quatre matalassos, tenia una caixa de pi destinada a guardar roba de taula a més de vares de teixit i uns arcabussos. L'ocupant d'aquesta alcova, a banda de ser baró, devia tenir algun tipus de responsabilitat familiar perquè s'anotaven dos llibres de capbreus.

A continuació, el notari s'endinsava en el que sembla l'estança luxosa d'una dama i dels seus infants: un espai denominat "lo quarto dels aposentos" que acollia tres estances. El contingut de les diferents caixes existents en la primera estança ens pot donar pistes sobre les persones que l'ocupaven: un justillo d'espolí, un guarda peu, un brial, unes basquinyes, un vestit d'espolí de dona amb cota i guarda peu, a més a més d'un rosari nou engalzat en plata i, un altre, de vell. Però també hi havia mudes de xiquet com ara: "*...una bolcada de creatura ab tot son compliment de espolí de nàcar...*", una cota de raso de xiquet, pitets, bolquers i també una capseta de fusta amb un nino dins.

El dotze coixins d'estrado que hi havia dins de la caixa refermen la hipòtesi que es podia tractar de l'espai propi de l'ama de la casa, dona Antònia Castelló. Es tractava de dotze coixins folrats per una cara de domàs verd i, per l'altra, de seda de catalufa, guarnits de puntes d'or i amb fundes de llenç. En definitiva, aquest primer "aposeno" era el característic espai del

Barroc en què la dama de la casa rebia les visites sobre una gran catifa i voltada de coixins.³²² Una sala per a conversar, tocar instruments o llegir.³²³

A la segona estança, que en el llenguatge notarial era "...lo segon aposento del quarto dels aposentos de dita casa..." s'accedia a través d'una cortina de filadís amb una gotera blava. S'anotaven tres matalassos, dos flassades i dos llençols, tots usats. El mobiliari era escàs: tant sols una cadireta de corda, una perxa de claus i una caixeta de pell amb pany i clau però que estava buida. Potser aquí dormien les criades. El tercer quarto - també s'hi accedia a través d'una cortina de filadís- devia ser un dormitori important ja que s'inventariaven huit obres d'art de temàtica religiosa amb una clara predilecció per la representació de la Mare de Déu. Així, hi penjava un quadro de la Mare de Déu dels Desemparats, de santa Teresa de Jesús, santa Catalina, dos quadros de la Reina Santíssima del Roser i un quadro de la Puríssima Concepció. També hi havia dos cadiretes de corda i una caixeta. Una estoreta d'espart davant del llit i roba d'home completaven la decoració.

La sala amb les seues dos alcoves - a l'igual que passava amb la sala del comptador- servia per a rebre les visites de la família i, per tant, la inversió feta en art era important. Tant pel nombre, per les dimensions, com per la diversitat, aquí havien d'estar les pintures més preuades de la casa. Hi

³²² María José del Río Barredo, "Espacios de mujeres en el Madrid del siglo XVII. El estrado, entre la casa y la calle", en James S. Amelang, Fernando Robres, Rafael Benítez Sánchez-Blanco, Ricardo Franch Benavent i Mirian Galante (coords.), *Palacios, plazas, patíbulos: la sociedad española moderna entre el cambio y las resistencias*, València, Tirant lo Blanch, 2018, pàgs. 789-800.

³²³ En una de les alcoves de la sala s'inventariava un tambor.

penjaven sis retrats grans³²⁴, quatre quadros de fruiteres, huit tapissos i huit quadros reliquiaris. El mobiliari era més important que el de l'espai del comptador ja que aquí no hi havia tamborets sinó dotze cadires de repòs de vaqueta, bones. Com a elements decoratius, un espill gran amb la seua guarnició negra i quatre Nens Jesús de terra. La sala connectava amb dos noves alcoves, l'element d'unió de les quals eren dos portes emmarcades per dos goteres de color carmesí.

Pel que fa a la primera alcova figurava un mig llit amb dos matalassos, una flassada i un orinal amb la seua funda. A més a més, un bagul i diferents caixes amb estris de vaixel·la i roba de llit i de taula. En una de la caixes s'hi guardava una important vaixel·la de plata: dos parells de canelobres, un pitxer, un taller amb son saler, pebrer, setrill, vinagrera, sucrera etc. La segona alcova de la sala, pels elements que s'hi descriuen, sembla una mena d'avantcambra més que un dormitori. S'hi inventariaven diferents escultures com un Nen Jesús, un sant Joan amb la seua peanya daurada i dos àngels; totes les obres eren de maçoneria. També hi havia cistelles, un bufet, un tambor, una gerra i una post d'anar al forn.

Una vegada inventariada la planta noble, es resigstraven les pallisses del pis superior. La primera cambra, anomenada del forment i de les garrofes, acollia quantitats importants de menjar com corresponia a una família de terratinents que havia d'administrar l'explotació de les seues heretats i que participava de manera directa en la gestió d'algunes finques així com de la comercialització de les collites i de la compra venda de gra. La

³²⁴ L'inventari consigna: "...sis quadros grans de personatges reals." Per tant, en podríem trobar, a l'igual que passava amb el comptador, amb retrats de monarques.

diversitat de cereals i llegums atrobats i el nombre de cambres dedicades a aquesta finalitat revetlla la importància que tenia la participació en els guanys generats per l'agricultura.

Aquest espai també es feia servir com a cambra de mal endreços o magatzem de tot tipus d'eines agrícoles. Hi havia 40 arroves de garrofes, 12 cafissos de forment, dos cafissos de faves negres, tres barcelles de cigrons, tres més de lletilles, huit barcelles d'ordi i diferents quantitats de pèsols, pinyons, dacsa, faves, fesols i de guixes. A partir d'aquí, tota una sèrie de trastos com dos columnes d'altar, un balcó de ferro i un llit de camp desmarxat. La cambra també acollia alguns elements relacionats amb processos de transformació de matèries primeres. Relacionat amb la manufactura de la seda hi tenim canyissos per a fer cucs i un perol de coure de filar seda però també uns alambins de metall de coure i 12 ruscos buits. La segona i la tercera cambra s'utilitzaven sobretot com a magatzem d'eines agrícoles i trastos vells.

Segurament, en la planta baixa, el lacai de la casa tenia un quarto propi en què apareixen les eines típiques del seu ofici com ara un fre del cavall, unes corretges de tirar la calessa o una sària. Això de banda, tenia un llit de post i una cadira de repòs i també ferramentes agrícoles. A la cavallerissa de la casa només s'inventariava un rossí amb la seua sella encara que, Francesc Franquesa, mitger de les heretats, posseïa la mula de pèl castany.

Per últim, la casa acollia un total de dos cellers amb una capacitat important per guardar i conservar el vi i l'oli. En el primer celler hi havia tres gerres setantenes buides i dos botes de ferro quarentenes. El segon celler

acollia 12 gerres assentades i, clavades en bancs, una gerra quarentena, cinc càneters d'oli; en total s'inventariaven 30 arroves d'oli. En l'hort de la casa foren atrobats tres bucs plens d'abelles.

Tenim poques dades pel que fa al servents de la família ja que el baró de Benifallim en el seu testament no va atorgar cap llegat als criats. Gràcies als diferents inventaris, sabem que Jaume Cambrils de Sebastià era el lacai i potser Jaume Ivars, menor de dies, que sovint està present en els diferents inventaris de la casa, era el mestre dels fills. D'altres testimonis que apareixen durant les jornades de l'inventari de la casa i que, tal vegada, tenia alguna mena de relació laboral amb la família eren Nicolau Nadal, barber, Mateu Bordes, llaurador de Pego o Josep Climent de Montixelvo.

EL MATRIMONI NO CONSENTIT DE DON JOAN

A partir d'un plet dilucidat en la Reial Audiència de València, hem pogut reconstruir en part el que va ser un matrimoni no desitjat i sense autorització materna.³²⁵ En una data que desconeixem però, com a molt tard l'any 1683, don Joan Escrivà va contraure matrimoni amb la seua cunyada dona Manuela Coll i Coll, filla de don Isidri i dona Isidra. La mare de la núvia, per raons que desconeixem, es va oposar a l'enllaç la qual cosa va provocar tensió i moments de violència. Així, dona Isidra reconeixia davant les instàncies judicials que: "La dita dona Manuela casà ab lo dit don Joan sens

³²⁵ ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3a, núm. 2.906, any 1699.

lo consentiment ni voluntat de la dita [dona Isidra], sa principal, pues la tragué per lo oficial el dit don Joan...”³²⁶

Encara que el document no dona més dades sobre les circumstàncies del rapte, amb tota seguretat es tractava d'un segrest eclesiàstic i l'oficial en qüestió havia de ser un prevere. Aquest era un procediment que instava el nuvi que volia casar-se però que topava amb algun tipus d'oposició per part de la família d'ella. L'autoritat eclesiàstica legitimava el segrest d'una jove sota tutela paterna quan aquesta s'oposava al seu matrimoni. Amb aquesta pràctica, la futura núvia restava temporalment en un domicili neutral sota custòdia eclesiàstica fins que s'oficialitzava el ritual catòlic del matrimoni. Per exemple, l'historiador Vicent M. Garés Timor ha documentat el segrest de dona Isabel Eixarc, que estava sota la tutela de la seua àvia, l'any 1594 a València.³²⁷ En aquest cas, el pretendent, mísser Antoni Bella acudí el domicili de la donzella acompanyat d'un paborde, un escrivà de la Cort, un advocat, parents i alguns nuncis i porters.

En el nostre cas, els nuvis segurament s'havien conegut a Pego on, en un primer moment, es va establir don Vicent Coll, baró de Ribesalbes, arran del seu matrimoni amb dona Prudència Escrivà, germana de don Joan. Les dificultats no sembla que vingueren per aquesta part de la família ja que don Vicent Coll i dona Prudència viuran, durant la dècada dels 90, amb dona Càndida Ferrando en una casa del carrer de Serrans de València i que dona Càndida feia hereu de tots els seus béns a don Joan l'any 1697.

³²⁶ *Ibíd.*

³²⁷ Vicent M. Garés Timor, *Aproximació a la vida, heretatge i descendència de don Manuel Vilanova i Serra*, Ajuntament d'Alzira, 2017, pàg. 179.

La primera conseqüència de forçar aquest matrimoni sense el permís matern de la núvia va ser que dona Manuela, que no sabia escriure i signava la documentació amb una creu, es va quedar sense dot. Com hem vist, la represàlia i càstig matern venia provocat perquè el matrimoni s'havia celebrat a disgust d'ella. Tot i això -i com assegurava dona Isidra- la parella va passar un total de huit anys en sa casa amb l'obligació d'alimentar-los, calçar-los i donar-los el servei corresponent a la seua "qualitat".

La convivència més o menys forçada no va cicatritzar les ferides perquè l'any 1690 dona Manuela elevava davant l'Audiència una súplica per aliments en contra de la seua mare. Argumentava que els pares no li havien constituït cap dot i dona Isidra tenia una hisenda pròpia valorada en 80.000 lliures. El jutge Vicent Pareja, després d'estudiar el cas, condemnava dona Isidra, en 25 de setembre de 1692, a assignar dels seus béns una renda anual de 200 lliures en concepte d'aliments per a la filla.³²⁸

Sembla que els aliments assenyalats per l'Audiència a favor de dona Manuela, o no es pagaven en la seua totalitat, o arribaven amb retard. L'any 1694, dona Isidra i el seu fill, don Francesc Coll, es queixaven que dona Manuela haguera demanat embargaments judicials de les rendes que cobrien els aliments decretats per als seus germanastres.³²⁹ Dona Isidra representava que havia de sustentar un fill menor d'edat, don Salvador, a qui li pagava un mestre; a banda de satisfer els aliments de don Francesc i don Isidre que representaven 80 lliures de renda anual per a cadascú. Al final,

³²⁸ ARV, *Reial Audiència*, Sentències, caixa 385, exp. 939.

³²⁹ ARV, *Reial Audiència*, Sentències, caixa 388, exp. 1.361.

dona Isidra, deduïts tots els càrrecs a què acudia, només disposava d'un haver de 720 lliures.

Dona Isidra Coll i el fill argumentaven davant el jutge que no tenien cap obligació de passar-li aliments a dona Manuela perquè aquesta estava casada amb don Joan que tenia suficient patrimoni per a mantenir-la i alimentar-la. El 10 d'abril de 1696 l'escrivà de manament, Vicent Saboya, publicava una nova sentència en què reduïa les 200 lliures assignades a dona Manuela en 80 lliures – en contra de les pretensions dels familiars que no volien passar-li cap aliment- ja que, segons el jutge, no constava que don Joan Escrivà tingués patrimoni bastant per a mantenir la seua esposa.

L'any 1699, concretament el 20 de gener, dona Isidra, a través d'un procurador, tornava a presentar-se davant el jutge perquè no estava d'acord amb la pensió que passava a la filla. Segons els seus arguments, hi havia nous elements que feien necessari estudiar el cas. En novembre de l'any passat havia mort dona Càndida Ferrando i, així les coses, don Joan havia succeït en el vincle de segonagenitura, un fideïcomís que havia estat valorat en 40.000 euros. Però, per a més inri, don Joan havia heretat els béns lliures de dona Càndida que havia estat valorats, segons els inventaris practicats, en 20.000 lliures.

Tot plegat, dona Isidra considerava que:

“...tenint ja un patrimoni tan exorbitat lo dit don Juan y havent-li sobrevingut una renta tan considerable, té patrimoni suficientíssim, no

sols per a alimentar-se a si, a sa muller y família, si no per a acudir y satisfer molts majors obligacions que estes...³³⁰

A més a més, don Joan havia fet una donació de 10.000 lliures a dona Manuela. Amb aquestes novetats, segons dona Isidra, cessaven els motius pels quals havia de passar aliments a la filla. Les autoritats es presentaven durant tres dies “en hores còmodes” en la casa de don Joan per tal de comunicar-li a dona Manuela els autos practicats per sa mare. Però al verguer de l’Audiència sempre se li contestava el mateix: que dona Manuela no estava vivint a València.

En última instància, les autoritats decidien fixar uns “albaranets” a les portes de la casa de don Joan, acció aquesta que tenia tanta força i valor com si el verguer hagués comunicat personalment la suplicació interposada. Finalment, el 9 de febrer, la part demandada es personava en la causa. Roc Sala, procurador de don Joan i dona Manuela, al·legava que dona Manuela s’havia casat sense dot, que el pare, don Isidre, que havia casat en segones núpcies amb dona Isidra, havia instituït aquesta última hereva universal. Ultra això, dona Isidra havia aportat al seu matrimoni un dot de 12.000 lliures que, amb la mort del marit, havia recuperat.

Roc Sala assegurava que el marit només està obligat a mantenir l’esposa quan aquesta aportava un dot al matrimoni que era un figura jurídica feta expressament perquè el marit poguera suportar les càrregues del matrimoni. Calia tenir en compte, a més, que dona Isidra ja subministrava aliments a un germà de dona Manuela. A la qual cosa, la part contrària responia que dona Manuela ja rebia del seu germà don Vicent Coll,

³³⁰ARV, *Reial Audiència*, Processos, part 3a, núm. 2.906, any 1699, fol. 2.

successor en el vincle fundat per don Joan Coll, 40 lliures de renda anual a banda de recordar la donació feta pel marit de les 10.000 lliures després de la mort d'aquest. Aquesta vegada el jutge decidia absoldre dona Isidra de passar qualsevol tipus de pensió per aliments a la filla a més de condemnar a la part contrària a pagar les costes del procés.

Pel que fa a la donació feta per don Joan a mossén Escuder, amb ordre que anara a parar a dona Manuela, el fill segon dels Escrivà intentava d'alguna manera assegurar un mode de vida per a l'esposa després de la seua mort. La primera donació es verificava el 16 de novembre de 1698 i es practicava de don Joan a mossén Francesc Escuder.³³¹ La segona donació – d'Escuder a dona Manuela- tenia lloc el 29 de novembre de 1698 i es feia amb el pacte i condició que dona Manuela no poguera vendre ni hipotecar els béns que se li transportarien i que entraria a posseir-los a la mort del marit.

És a dir, que la viuda podia gaudir de les rendes que produïren els béns de la donació sempre que es trobés vivint sense marit ja que, en el cas de tornar-se a casar, don Joan revocava la donació en un valor de 8.000 lliures. I, això és així, perquè dona Manuela havia de disposar de 2.000 lliures per a bé de la seua ànima. Una partida que s'havia d'acomplir fins i tot en el cas que es tornara a casar. Dona Manuela, a l'hora de fer testament i en el cas de restar fadrina, havia de disposar de la donació de 8.000 lliures a favor d'algun o alguns dels nets de dona Càndida Ferrando, el que volguera.

³³¹ ARV, *Reial Justícia*, llib. 784, any 1713, f. 310.

DON JOAN PREN POSSESSIÓ DEL VINCLE DE SEGONAGENITURA I DE L'HERÈNCIA MATERNA

Dona Càndida Ferrando atorgava testament a València el 5 de febrer de l'any 1697 i revocava un d'anterior rebut pel notari Joan Symian.³³² Nomenava hereu universal don Joan i els marmessors que triava per a executar les seues últimes voluntats eren els seus dos fills, don Vicent i don Joan, el gendre, don Vicent Coll i, per últim, mossén Josep Carbó, prevere beneficiat en l'església parroquial de Pego que, en alguns moments, havia actuat com a procurador patrimonial de la casa i que administrava els béns de dona Càndida.

La testadora volia que el seu cos fos amortallat amb l'hàbit de sant Francesc, comprat en el convent de religiosos descalços de Sant Joan de Ribera. Pel que fa a la sepultura i al soterrament deixava que els seus marmessors dispongueren d'ambdues comeses. Destinava unes 100 lliures per a despeses funeràries i per a sufragar una sèrie de misses. En concret, s'havien d'oficiar 50 misses resades en l'església d'on seria parroquiana en el moment de l'òbit. En l'església de Sant Esteve de València s'havia de celebrar el trentenari de sant Vicent Ferrer, en l'església del Sant Crist de Sant Salvador sufragava 30 misses amb misereres que s'havien de celebrar en l'altar del Sant Crist. A més a més, en la capella de la Mare de Déu dels Desemparats s'havien de dir 20 misses i en la capella del Sant Sepulcre de l'església de Sant Bartomeu, 18 misses amb misereres.

³³² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 16, núm. 13, fol. 19.

Pel que fa a les obres pies, les deixes es centraven en l'Orde dels Franciscans Descalços i en les principals institucions religioses de Pego d'on provenia dona Càndida. Destacava el llegat de 400 lliures deixat a la província de religiosos descalços de Sant Francesc del Regne de València. A canvi, la benefactora establia la condició que els esmentats religiosos, en el moment de la seua mort, li havien de concedir una patent o carta de germandat de dita religió. En cas de no complir amb aquest pacte, la testadora anul·lava el llegat.

El convent de Sant Antoni de Pego, que pertanyia a aquest orde dels franciscans descalços, rebia 100 lliures per tal que encomanaren la seua ànima a Déu. Més dotació rebia el clergat i capellans de l'església de Pego, un total de 250 lliures però amb el pacte que, cada dissabte després de la seua mort, celebraren una missa resada en la capella familiar de Nostra Senyora del Portal per la seua ànima i la dels seus. En cas de contravenir alguna de les condicions, s'anul·lava el llegat.

En el capítol de llegats personals, Josep Carbó, beneficiat de Pego, rebia 100 lliures per tal que aquest executara "...lo que li tinc encomanat ab secret natural"³³³ Aquest mossén també heretava una terra marjal coneguda com la marjal d'Onofre en la partida de Bullent de Pego. A més a més, a Carbó, no se li podia demanar compte ni descàrrec de l'administració que havia portat dels béns de dona Càndida "... atenent als bons servicis que

³³³ Ibídem, fol. 26.

d'ell he rebut y molt cuydado que he experimentat per a la conservació y augment de mos béns y hazienda³³⁴

L'hereu havia de donar al primogènit, don Vicent, 1.000 lliures en els béns que li pareixeria encara que aquest llegat s'havia de fer efectiu dos anys després de la defunció de dona Càndida. Don Vicent també heretava la casa pairal dels Ferrando en la vila de Pego que havia estat del seu avi. Aquests llegats per al II senyor de Favara i Benirredrà es feien en contemplació del qualsevol dret de legítima.

Les dos filles, dona Prudència i dona Anna³³⁵ rebien 50 lliures de renda cada any a més de 1.000 lliures per al moment de dictar les seues últimes voluntats. En el cas de les 1.000 lliures, l'hereu no podia ser obligat a pagar-les fins a tres anys després de la mort de les germanes. Per últim, Maria Magdalena, l'esclava, pels seus bons serveis, rebia 30 lliures d'una sola vegada i la seua llibertat.

Dona Càndida Ferrando, que vivia en la casa que tenia el gendre don Vicent Coll, al carrer de Serrans de València, dictava uns codicils l'1 d'abril de l'any 1697 davant el notari Jaume Sala on confessava que estava perfecta de salut i en el ple ús de les seues facultats. Mantenia bàsicament la major part de les clàusules del testament atorgat en febrer però millorava els llegats deixats a les filles. Tant Prudència com Anna rebien una renda anual de 100 lliures a més d'una partida de 2.000 lliures per a últimes voluntats que també havien de ser pagades per l'hereu tres anys després del

³³⁴ Ibídem, fol. 29.

³³⁵ Com hem vist, dona Prudència estava casada amb don Vicent Coll, baró de Ribesalbes i dona Anna amb don Joan Rotglà, senyor de Rotglà.

decés de les beneficiàries. Les dos filles rebien també tots els béns mobles, a parts iguals, pertanyents a la testadora i que es trobaren après la seua mort en la casa del carrer de Serrans. El gendre, don Vicent Coll, rebia, com a mostra de gratitud, dos espills grans amb guarnicions daurades. Els testimonis presents en la confecció del codicil eren Pere Laguarda, cotxer, Antoni Lacomba, llaurador i Joan Francesc Marí, cotxer, que segurament formaven part del servei domèstic de la casa.

Dies després d'atorgar les últimes voluntats, dona Càndida acudia al notari Jaume Sala per fer donació de tots els seus béns a don Joan.³³⁶ Ambdós es presentaven davant del Justícia civil de València per tal de manifestar i validar la donació. En eixe sentit, dona Càndida jurava que no havia estat induïda, ni seduïda ni forçada a fer l'esmentada donació ans bé l'havia atorgada de manera lliure i espontàniament. A més, la viuda assegurava que l'acte jurídic no s'havia fet per a defraudar els creditors. Per la seua banda, don Joan jurava que no havia forçat ni amenaçat a sa mare perquè fera la donació.

El dia 16 de novembre de 1698 moria dona Càndida i, dos dies després, a instància dels quatre germans Escrivà i Ferrando, el notari Roc Sala - pare de Jaume Sala, que estava absent- publicava el testament i els últims i darrers codicils de dona Càndida en la casa del carrer de Serrans. Els testimonis presents en la publicació eren don Carles Rotglà, de la ciutat de Xàtiva, i Vicent Perucho, batlle del lloc de Rotglà, que es trobaven a València.

³³⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 16, núm.12, s.f.

Seguint les instruccions establides per don Francesc en el seu testament, una vegada morta dona Càndida Ferrando, don Joan era declarat el 22 de novembre de 1698 davant de la Cort del Justícia Civil de València, successor en el vincle fundat pel seu pare. Don Joan havia acudit el dia anterior a la Cort del Justícia de la capital per a representar que seu pare l'havia nomenat hereu universal deixant usufructuària a la mare i, com que aquesta havia mort el dia 16 de novembre, ell havia succeït de ple dret en l'herència del difunt don Francesc, tant en la propietat dels béns, com en els usdefruits que generaven. Així, es consolidava l'usdefruit de l'herència de don Francesc en l'hereu i propietari d'aquesta.

A més a més, demanava al Justícia que instruïra una sumària informació de testimonis per tal de validar i verificar que dona Càndida era morta. El 22 de novembre es presentaven dos testimonis davant el justícia que eren Pere Llätzer de Castiblanque, de 25 anys i doctor en Dret, també el notari Roc Sala de 55 anys, ambdós asseguraven que havien vist morta dona Càndida.

Però, a més a més, don Joan també prenia possessió, com a hereu universal de dona Càndida, dels béns deixats per aquesta. Així, signava una àpoca com que, per una part, rebia les 3.000 lliures aportades com a dot per la seua mare quan es va casar l'any 1650 i també el valor dels béns del seu avi, Vicent Ferrando, que havien estat taxats l'any 1675 en 13.500 lliures.

Don Joan feia inventaris com a hereu de la seua mare – és a dir de l'herència materna- durant el 8, 9 i 10 de gener de 1699 davant el notari Roc Sala. L'inventari ocupava 165 fulls dels protocols notariais. Pel que fa als béns mobles de la casa de Vicent Ferrando, s'havia fet un inventari en

desembre de 1679 -23 fulls en quartilla- ja que l'avi matern havia deixat com a usufructuària d'aquests a la seua dona Isabel Sala durant la vida d'aquesta, i després dels seus dies a dona Càndida. Ara aquests béns mobles eren lliurats per Joan Sala, ciutadà, i germà d'Isabel Sala, a don Vicent Escrivà com a procurador de don Joan Escrivà.

CONCÒRDIA ENTRE GERMANS PER TAL D'ASSEGURAR LA SUCCESSION AL VINCLE DE DON JOAN

Recordem que, en un primer moment, i segons el primer testament de don Francesc, atorgat el 12 de gener de 1677, a don Joan Escrivà, el fill segon menor d'edat, se li deixava oberta la porta a seguir la carrera eclesiàstica. Tanmateix mesos després i amb la concessió d'un segon i definitiu testament sembla que l'estratègia familiar havia canviat. Don Joan era nomenat hereu universal del pare i se li millorava a bastantment el seu vincle amb la previsió que fundara una família i encetara una nova branca en el llinatge.

En efecte, el cap de família intentava amb les noves voluntats obrir una segona descendència familiar amb la figura de don Joan per, d'aquesta manera, assegurar-se la perdurabilitat del seu nom en el cas que fallara la descendència de don Vicent que era el primogènit. Segurament ens trobem davant d'una decisió molt important ja que aplicar aquest model familiar

implicava la divisió del patrimoni entre germans però significava una garantia davant els atzars biològics.

Així les coses, a finals del segle, don Joan era el titular d'una important hisenda valorada en 40.425 lliures ja que, no només havia heretat del seu pare sinó també havia accedit a l'herència materna i, a través d'aquesta, al patrimoni del seu avi, Vicent Ferrando. Amb 36 anys, havia contret matrimoni amb dona Manuela Coll, en una data que desconeixem, una unió que havia generat desavinences familiars i de la qual no tenia descendència.³³⁷

A partir de totes aquestes circumstàncies, sembla que les parts implicades volien garantir i assegurar el futur del vicle de segonagenitura. L'11 de febrer de 1699, el cap de la casa, don Vicent Escrivà, baró de Benifallim, arribava a un acord amb el germà sobre el futur del vicle que posseïa aquest. Les parts justificaven les capitulacions perquè el primogènit, don Vicent, era el successor d'aquest vicle en el cas que don Joan no tingués descendents. De fet, el fundador del vicle, en el seu testament, ja havia previst la possibilitat que don Joan morís sense descendents i, en eixe cas, volia que el vicle de segonagenitura s'agregués al de primogenitura i formés un únic amb els mateixos pactes i condicions. Els germans Escrivà volien evitar plets, litigis i pretensions en un futur en el qual es preveia que el vicle de don Joan s'integraria al de don Vicent.

Previ a la signatura dels capítols de concòrdia, es feia necessari passar compte al vicle de segonagenitura en el sentit de verificar quina era la seua composició i la seua taxació. Per això, el dia dos d'aquell mes, ambdós

³³⁷ APPV, *protocols notarians de Josep Colomer*, R. 7618, any 1713.

germans havien fet inventaris per tal d'examinar i esbrinar la situació de tots els béns recaients en el vincle de don Joan. Amb els inventaris, es taxaven totes les quantitats que produïen els canvis, els crèdits i els deutes però també les propietats dels censals i les pensions.

En definitiva, es tractava, entre altres coses, de posar un valor al vincle de segonagenitura i, com a pas previ, es feia una estimació d'aquest en el moment que va morir el fundador. Segons les estimacions realitzades el valor del vincle l'any 1677 era de 64.220 lliures, 10 sous i 9 diners.³³⁸ Tot i això, l'herència havia hagut de fer front a tota una sèrie d'importants deixes pietoses instituïdes pel fundador. Arran dels pactes arribats amb l'església parroquial de Pego l'any 1685 per a la fundació d'un benefici, existia un descàrrec de 26.260 lliures. Així les coses, el valor real del patrimoni vinculat que havia d'heretar don Joan l'any 1699 assolía les 37.960 lliures, 10 sous i 9 diners.³³⁹

Tanmateix, durant la curadoria de dona Càndida, alguns dels censals del vincle s'havien redimit i d'altres havien estat transportats i consignats en favor del peu del benefici de la Mare de Déu de Betlem i diverses obres pies. De tal manera que, els censals que quedaven dels que havia vinculat don Francesc en el seu testament només importaven la suma de 18.803 lliures 17 sous. D'altra banda, dels diners que s'havien cobrat dels canvis i dels deutes, així com de les quantitats dels censos quitats, dona Càndida havia fermat censals lliures (és a dir, encara pendents de vincular) per una suma que importava 14.290 lliures.

³³⁸ AHN, Sección Nobleza, *Osuna*, c.761, doc. 17.

³³⁹ *Ibídem*, fol. 21.

Pel que fa al capítol de crèdits contra diferents particulars i a favor del vicle de segonagenitura, la quantitat estimada era de 5.630 lliures, 3 sous i 8 diners. Respecte aquest capítol de béns, don Joan declarava que es podia retardar el cobrament dels crèdits i que alguns d'aquests es farien de mala qualitat pel pas del temps.

Vista la situació de l'herència, i amb les consideracions fetes, el titular del vicle decidia transportar en favor del vicle les 14.290 lliures en forma de censals lliures comprats per dona Càndida però també diferents terres i cases ubicades en la vila de Pego -heretades de sa mare- per tal de refer i augmentar el valor del seu vicle. La seua intenció era: "... designar béns a dit vicle en la referida quantitat de 37.960 lliures, 10 sous, y 9 diners, que es la quantitat en que regurosament consistix aquell...".³⁴⁰

Així les coses, a l'estimació inicial del que quedava dels censos vinculats per don Francesc, les 18.803 lliures 17 sous, se li havia de sumar el valor dels censals lliures contractats en l'etapa de dona Càndia que eren 14.290 lliures i tota una sèrie de cases i terres a Pego que don Joan transportava fins a arribar a la quantitat de 37.960 lliures, 10 sous, 9 diners. A totes aquestes partides se li havia de sumar les 1.700 lliures del valor de les terres inicials vinculades per don Francesc amb la qual cosa el valor del vicle apujava gairebé a les 40.000 lliures.

Potser, i com hem vist en un altre moment, el segon capítol de la concòrdia siga el més interessant ja que en aquest es modificava la composició del vicle fundat per don Francesc d'acord amb els nous temps.

³⁴⁰ Ibídem, fol. 23.

És a dir, els germans Escrivà a l'hora de reomplir el vincle de segonagenitura ja no ho feien segons les disposicions del pare sinó que decidien canviar el tipus de béns per evitar el deteriorament de la hisenda. Reconeixien que, segons la voluntat de don Francesc, totes les quantitats cobrades dels crèdits i del quitament de censals havien de ser invertides en el carregament de nous censals de valor superior al de les 100 lliures.

Tanmateix don Joan al·legava que havia decidit substituir el buit deixat pels censals redimits per altres béns de millor qualitat com era la propietat agrària. I és que pel que fa al censals sobre persones particulars, amb el pas del temps, es feien incobrables i es deterioraven. I pel que fa als censals contra les viles, llocs o baronies s'objectava que sovint sofrien una minva en el seu valor per culpa de les concòrdies entre censalistes i creditors que sempre acabaven amb una reducció de la pensió que es cobrava. Don Vicent acceptava la transferència dels censals de dona Càndida encara que alguns d'aquests foren de menys de 100 lliures així com les terres de millor condició.

En el cas que alguns dels béns immobles transportats per don Joan estigueren gravats amb alguna hipoteca o censal que al present no es tenia notícia, don Vicent eximia el germà d'haver d'abonar quantitat alguna. Per últim, la vulneració d'algun dels capítols de la concòrdia comportaria una pena de 500 lliures.

ELS ÚLTIMS DIES DEL BARÓ DE BENIFALLIM

La mort va sorprendre don Vicent Escrivà a València, en la casa que tenia el notari Francesc Barco al carrer del Torn de les Monges de Sant Gregori. El dia 8 de novembre de 1701 atorgava testament perquè una malaltia greu amenaçava la seua vida. Reconeixia que era habitant de Pego però que, en eixe moment, es trobava a València. Nomenava un nombre important de marmessors alguns dels quals eren familiars molts pròxims segurament per la necessitat que tenia que vetllaren pels cinc fills menors d'edat que deixava. Així, hi figurava l'esposa, dona Antònia Castelló, el germà, don Joan Escrivà, el seu cosí germà, don Francesc Faus, ara jutge de l'Audiència, Josep Peris, ciutadà i gendre del testador i els cunyats don Vicent Coll i don Joan Rotglà.³⁴¹

Triava com a sepultura el convent de Sant Joan Baptista, conegut com de la Ribera, pertanyent a l'orde de religiosos franciscans descalços i que estava situat fora del murs de la capital. Volia descansar en la mateixa sepultura on estava la seua mare, vestit amb un hàbit franciscà del mateix convent a canvi de donar la caritat acostumada. Destinava 300 lliures per al bé de la seua ànima que equivalia a la quantitat de les despeses funeràries. Delegava en els seus marmessors tota l'organització de les misses i els actes funeraris.

Pel que fa als llegats, el primogènit, don Vicent Escrivà i Castelló, només rebia una dobla d'or com a legítima ja que era el destinat a succeir el testador en tots els seus béns vinculats. La mateixa legítima rebia la seua

³⁴¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 12, fol. 51.

filla, Francesca, que estava casada amb el ciutadà Josep Peris perquè en el seu moment ja havia estat dotada.

L'usufructuària de tota l'herència era la dona amb l'obligació d'alimentar, d'acord amb el seu estat, als fills menors que eren don Francesc, don Ignasi, dona Margarita i dona Maria Anna. Precisament, aquests quatre fills es convertien en hereus universals de tots els béns lliures, a parts iguals. En cas de faltar algun d'aquests fills sense descendència, la seua part de l'herència, deduïdes 200 lliures per a testar, aniria a la resta dels germans a parts iguals. En cas que moriren tots sense fills, l'herència dels béns lliures havia d'anar al primogènit, don Vicent, en cas que fora viu i, si no, als seus descendents.

Nomenava tutors i curadors dels menors - entre els quals també s'inclouïa al primogènit- a dona Antònia Castelló i al gendre, Josep Peris. Els testimonis que assistien a l'acte eren Felip Patrici Oller, doctor en Drets, Francesc Diriba, doctor en Medicina i Fèlix Arboreda que era notari.

Pocs dies després, el 16 de novembre, se celebrava el soterrament del baró de Benifallim en l'església de Sant Joan del Mercat per a portar després el cos al convent de Sant Joan de Ribera. Don Francesc Faus, magistrat de l'Audiència i un dels marmessors del testament, pagava el funeral. L'1 de desembre, a instància de Fèlix Arboreda i en nom de procurador de dona Antònia Castelló i de Josep Peris, es publicava el testament en la casa del notari Francesc Braco que era on havia mort el baró de Benifallim. Participaven com a testimonis de l'acte mossén Francesc Roca, prevere i Josep Fornés, estudiant.

Uns dies més tard, el 7 de desembre, i a Pego, començaven a fer-se els inventaris de l'herència lliure i dels béns pertanyents al vincle de la casa d'Escrivà. La confecció de l'inventari de la casa del difunt comptava amb la presència dels tutors i curadors dels quatre fills menors de don Vicent. Els béns mobles de la casa pertanyien a l'herència lliure del difunt, l'usufructuària de la qual era la viuda, encara que el continent, l'immoble en si, pertanyia al vincle de primogenitura.

L'HERÈNCIA LLIURE: EL PATRIMONI DESTINAT A LA RESTA DE FILLS

Sembla que don Vicent no va incorporar gaire béns nous al vincle de primogenitura que son pare li donà amb motiu del seu matrimoni. La raó principal era que el seu primogènit no només anava a heretar aquest vincle, sinó també el vincle del seu oncle, don Joan, al qual, recordem, s'havia unit l'herència de Vicent Ferrando. Així les coses, el primogènit del baró de Benifallim i de la casa tenia assegurat el seu mode de vida.

Segurament, les principals inversions creditícies i adquisicions de terres fetes pel II senyor de Favara i Benirredrà anaven destinades a la resta de fills que, en aquest cas, eren quatre i tots menors d'edat: don Ignasi, don Francesc, dona Margarita i dona Maria Anna. L'any 1702 els dos tutors i curadors dels menors esmentats feien inventari de l'herència lliure deixada

pel baró.³⁴² Aquest patrimoni esdevenia un recurs clau per a finançar una possible carrera eclesiàstica o militar per als fills barons i constituir els dots de les dos filles. Els esmentats tutors es tornaven a reunir el 15 de febrer de 1704, davant del notari, perquè: "...digueren que afegint a l'inventari que s'ha fet, dels béns que ara novament y de pocs dies a esta, han aparegut recaure en dita herència y lliure..."³⁴³

Pel que fa al productes de crèdit de l'herència lliure, don Vicent va atorgar sobretot actes d'obligacions en una etapa que arrancava al voltant de l'any 1680 i arribava fins al mateix any de la seua defunció. També va comprar discrets censals a particulars en la seua major part llauradors dels territoris en els quals tenia una important influència com era Pego o l'Horta de Gandia.

Respecte les obligacions inventariades a favor de l'herència, s'observen dos tipus de deutors. Per una banda, servidors, col·laboradors i arrendataris que no havien acudit als seus pagaments estipulats i, el mateix dia de l'inventari de l'herència lliure, es protocol·litzaven els seus deutes en forma d'obligacions. Era el cas de Jaume Cambrils, present en la major part de les jornades dels inventaris del difunt. Cambrils no havia pogut pagar 48 lliures, 7 sous i 6 diners dels comptes de les ovelles que posseïa a mitges amb el senyor. Segurament Cambrils era el mitger que s'encarregava de tenir cura del ramat de don Vicent a canvi de repartir-se a parts iguals els beneficis.

Per la seu banda, Francesc Franquesa, que era el mitger de les terres, deixava a deure 224 lliures, 16 sous. El deute de Jeroni Estruch, de Beniarjó,

³⁴² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 36, fol. 695.

³⁴³ *Ibídem*.

en concepte d'ajornaments en el pagament dels arrendaments de la casa i heretats de Beniarjó era de 138 lliures, 11 sous i 9 diners. Jeroni havia arribat a tenir un deute amb els Escrivà de 479 lliures. Cas semblant passava amb Miquel Navarro, que posseïa l'arrendament del molí de la Font d'en Carròs, com que tenia ròssecs, confessava deure 56 lliures.

L'altre tipus de clients compromesos en obligacions no tenien vincles de dependència amb els Escrivà, molts d'ells eren de Teulada i de Polop i havien contret un deute després de comprar-li un bé a don Vicent i no poder pagar-lo per falta d'efectiu. Per exemple, Cosme i Pere Carpi d'Ondara, per mitjà d'un acte d'obligació, confessaven deure a don Vicent 60 lliures pel preu d'un matxo que aquest els havia venut l'any 1698.

Les quantitats prestades eren discretes i, en el moment de l'inventari, es devien part dels diners prestats per tractar-se de crèdits a curt termini. Vicent Llopis confessava deure "... per les causes i rahons contingudes en un acte d'obligació..." 26 lliures i 18 sous que eren part d'una major quantitat. La mitjana dels diners prestats en el format de l'obligació eren les 30 lliures; l'excepció era Severí Signes de Teulada que s'havia obligat en 200 lliures l'any 1697 però que, l'any 1702, devia 122 lliures 9 sous a tornar en quatre pagues. En l'altre extrem estava Josep Bertomeu, també de Teulada, qui havia contret una obligació l'any 1694 de tant sols 9 lliures i, l'any de l'inventari, en devia 6.

Les lletres de canvi inventariades eren escasses. El seu funcionament sembla - malgrat la falta de dades- bastant similar a les de l'època de don Francesc Escrivà. Normalment grups de tres o quatre persones prenen un

canvi de mans de don Vicent a través d'una procura que permetia que un corredor de comerç lliurés els diners, teòricament, en una altra plaça. El procés anava acompanyat de la corresponent àpoca segons la qual els diners arribaven a mans dels prestataris. La lletra de canvi que signaren Roc Sendra, Miquel Alzina i altres de Pego ens permet calcular el tant per cent d'interés que cobrava don Vicent. L'1 de novembre de 1700 prenen 80 lliures de canvi i el 16 de novembre de 1701, coincidint amb la mort de don Vicent, havien de pagar de pensió nou lliures, nou sous i set diners. Per tant, l'interés aproximat que es cobra és el del 11%.

TAULA XV

Béns immobles i mobles de l'herència lliure de don Vicent, any 1702
Una casa a Pego, en el carrer Portalet, de l'herència de dona Càndida
33 fanecades de terra a marjal a Pego
150 ovelles a mitges amb Jaume Cambrils
Eines atrobades en l'almàssera de Pego per un valor de 62 lliures
Llegat de 1.000 lliures de dona Càndida Ferrando
Una mula a mitges que té l'arrendador del molí de la Font, valorada en 31 lliures

Font: AHCG, *Benirredrà*, lligall 1, núm. 36, fol. 695. (Elaboració pròpia)

TAULA XVI

Composició dels crèdits de l'herència lliure, any 1702		
	Nombre	Valor (lliures-sous)
Censals contra particulars	6	493
Obligacions	26	1.193- 6
Lletres de canvi	3	460
TOTAL	35	2.146- 6

Font: AHCG, *Benirredrà*, lligall 1, núm. 36, fol. 695. (Elaboració pròpia)

Els quatre fills menors també rebien tota una sèrie de rendes, ingressos diversos i pensions de productes crediticis vinculats que havien vençut l'any 1701. El 16 de novembre d'aquell any - data en què morí don Vicent Escrivà i Ferrando- marcava la fita, les rendes generades fins a eixe dia i no cobrades pertanyien als quatre fills i, a partir d'aquella data, les rendes corresponien al primogènit i nou cap de la família. En aquest cas, i gràcies a l'inventari dels béns lliures de l'herència, podem aproximar-nos als ingressos anuals que percebia el II senyor de Favara i Benirredrà. I diem aproximats perquè la diversitat de contractes i de terminis, a més dels retards, impossibilitava fer el càlcul anual de tots aquests en una mateix data.³⁴⁴

En conclusió, don Vicent percebia una important renda anual gràcies a l'explotació d'una hisenda conformada per diferents tipus d'actius. A banda

³⁴⁴ Així, per exemple, la pensió del censal de 4.500 lliures, venut per la vila de Gandia, vencia el 2 de febrer de 1701. A aquesta renda se li sumava la part proporcional o prorrata dels mesos i dies que anaven fins al dia 16 de novembre i es calculaven 402 lliures que pertanyien a l'herència lliure. En el cas de l'heretat d'Almoines, l'arrendament anual fet a Gaspar Sala de Gandia era de 60 lliures però se li sumava la prorrata fins al dia de la mort de don Vicent i es calculava una renda de 97 lliures i 10 sous.

del caràcter aproximatiu del càlcul que hem comentat més amunt, també hauríem de tenir en compte alguna omisió. Així, en l'inventari no apareix anotat l'ingrés percebut per l'arrendament senyorial de Benirredrà, però tampoc el de Benifallim que, encara que pertanyia a la dona, havia de gaudir el titular de la casa.

Com es veu en la taula, la font d'ingressos principals de la família eren les rendes que generaven els productes crediticis i, dins d'aquest capítol, sobresortia, a bastament, les pensions que generaven els censals comprats pels avantpassats a les viles. Només la vila de Teulada l'any 1701 va pagar 1.659 lliures - segurament s'inclouïen retards- per un censal de 4.000 lliures de propietat. La vila de Gandia, que devia estar més al dia en les seues obligacions, pagava aquell any al voltant de 534 lliures.

Els ingressos que proporcionaven els censals contra les universitats, particulars i els interessos de les lletres de canvi protagonitzen la major renda del baró de Benifallim, un total de 2.973 lliures. Les rendes extretes de l'explotació de la terra ocupen el segon lloc en importància en el capítol d'ingressos de la casa. La propietat rústica ubicada a Pego, la casa i les terres de Beniarjó, així com l'heretat d'Almoines generaven un total de 899 lliures. Altres rendes menors les constituïen l'arrendament del molí de la Font que incloïa una heretat i la gestió i explotació d'un ramat a mitges.

TAULA XVII

Rendes percebudes per don Vicent Escrivà l'any 1701 (lliures-sous-diners)	
Dels interessos, prorrates i endarreriments dels censals	2.973-7-0
Dels interessos de les lletres de canvi	305-14- 6
De l'arrendament de Favara i dels seus endarreriments	276- 8 – 6
De l'arrendament de les heretats de Pego	650-0- 13
De l'arrendament de la casa i terres de Beniarjó	189-3-0
De l'arrendament del molí de la Font d'en Carròs	156-14- 1
Arrendament de l'heretat d'Almoines	60-0-0
D'un ramat a mitges	48-7- 6
TOTAL	4.659- 15- 8

Per tant, don Vicent obtenia una important i folgada renda anual per al manteniment de la seua casa i dels seus. A aquestos ingressos coneguts hauríem de sumar els preus de l'arrendament dels drets dominicals de Benirredrà i Benifallim dels quals no tenim dades per a aquest any concret però que, per dades d'altres anys, podrien estar rondant les 800 lliures. Amb aquesta partida els Escrivà superarien les 5.000 lliures de renda anual.

CAPÍTOL IV

DON VICENT ESCRIVÀ I CASTELLÓ (1684-1746). OPOSICIÓ ANTISENYORIAL I DEFENSA DELS DRETS JURISDICCIONALS

Amb la mort de don Vicent Escrivà i Ferrando a València, l'any 1701, tant el successor de la casa, el primogènit, com un total de quatre fills, quedaven constituïts en menors d'edat. Don Vicent Escrivà i Castelló, amb 17 anys, prenia el relleu generacional i es convertia en el nou cap de família malgrat la seua minoria d'edat.

MINORIA D'EDAT DEL NOU SENYOR. LA POSSESSIÓ PROGRESSIVA DE L'HERÈNCIA

Entre les primeres decisions preses pels curadors dels fills menors del difunt baró de Benifallim, calia assegurar-se la possessió dels senyoriis i renovar els pactes de vassallatge, sobretot en uns moments, l'any 1701, previs a la Guerra de Successió i amb el record de les revoltes antisenyorials de la Segona Germania (1693) encara recent. No debades, don Vicent Escrivà i Ferrando i la muller dona Antònia Castelló, havien tingut problemes amb alguns vassalls de Benifallim i Favara, pel que fa a les seues prerrogatives, que havien acabat als tribunals.

Així, el 9 de desembre de 1701, pocs dies després de la mort de don Vicent, el gendre, Josep Peris, juntament amb el notari Pere Antoni Garcia, es constituïa davant l'església de Benirredrà per tal d'executar la possessió del senyoriu.³⁴⁵ Peris, que actuava com a curador davant la minoria d'edat del nou senyor, congregava Francesc Mafé, justícia, Antoni Sans i Josep Pérez, jurats, Joan Peiró, mostassaf i el Consell General del poble³⁴⁶ per tal que tots admeteren el noble don Vicent com al seu senyor. En aquesta possessió senyorial es comptabilitzen un total de 30 famílies, quantitat que referma l'evolució demogràfica positiva de Benirredrà.

La comitiva començava el ritual de la possessió encomanant-se al nom del Santíssim i beneït nom de Jesús i de la Mare de Déu. Com en les preses de possessió descrites anteriorment, el cerimonial mantenia una estructura fixa amb poques variacions. Els actes de possessió es van anar succeint en diferents llocs: dins l'església, dins la casa de la senyoria, en el terme i, tots aquests, eren senyals de l'apropiació per part del senyor de les diferents prerrogatives, béns i jurisdicció que tenia.

Com en altres ocasions, Josep Peris, des de l'església estant, cessava tots els oficials i ministres per, al punt, tornar-los a restituir en el càrrec perquè prestaren jurament en el sentit de regir els seus oficis d'acord amb la llei i el bé de la comunitat. En la casa de la senyoria es duia a terme el jurament de fidelitat i homenatge de tots els veïns envers el senyor. Una altra

³⁴⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 3, fol. 67.

³⁴⁶ Els veïns que conformaven el Consell General eren: Joaquim Castellà, major, Joan Benito, major, Jaume Pérez de Jeroni, Josep Pérez, Vicent Castellà, Josep Miret, Nadal Sans, Vicent Fuster, Andreu Curat, Vicent Llinares, Josep Braco, Josep Sans, Pere Benito, Baptista Moreno, Sebastià Muñoz, Joan Sans, major, Joan Cuevas, Andreu Sans, Josep Xaixo, Josep Pérez de Jeroni, Lluís Mas, Francesc Sans, Jaume Pérez, Jaume Sans, Jeroni Martínez i Lluís Ripoll.

volta, es produïa un jurament amb el missal preceptiu sobre el qual anaven jurant els vassalls en la línia d'acceptar el nou senyor i respondre-li les rendes, fruits, emoluments i particions que li corresponien.

Els actes de possessió següents renovaven la jurisdicció alfonsina de don Vicent, la seua capacitat d'empresonar – l'estudi de la casa de la senyoria es feia servir de presó-, també la potestat de perdonar les penes o la capacitat d'expulsar els seus vassalls i tornar-los a establir tal com s'havia fet l'any 1610 després de l'expulsió dels moriscs. La possessió del terme implicava un altre cerimonial idèntic al que hem vist en el capítol anterior. I tampoc faltava el pregó en què es prohibia als veïns jugar a cartes o jocs prohibits i portar armes vetades.

Dos dies després de la possessió de Benirredrà, Josep Peris es constituïa personalment en el lloc de Favara amb notari i testimonis per atorgar les cartes de possessió d'aquest senyoriu. A la porta de l'església, que era el lloc on se solien congrega els veïns per celebrar Consell General, va començar el ritual acostumat amb la lectura, per part del notari, de les clàusules de la fundació del vincle de don Francesc Escrivà i, seguidament, amb la lectura del testament de don Vicent Escrivà i Ferrando. Peris preguntava al justícia i als jurats, així com als prohoms reunits, si volien donar-li la possessió del lloc i dels seus drets a la qual cosa els quinze caps de família de Favara respongueren que sí. Els vassalls prestaren jurament de fidelitat i homenatge al nou senyor dins l'església i damunt un missal.

La possessió de la jurisdicció alfonsina comportava diversos actes simbòlics semblants als que hem vist a Benirredrà. En aquest cas, Josep

Peris, a precés del veïns, atorgava un perdó general a totes les persones que hagueren perpetrat algun crim o delicté que fora competent a la seua jurisdicció. La comitiva va anar prop de la presó i, Andreu Agustillos, ministre i missatger del dit lloc, demanà al procurador que reconegués Josep Castellà perquè portava un punyal penjat a la corretja; circumstància que provocà que aquest últim acabara tancat en la presó. Però, al cap d'un moment, Peris manava desencarcerar-lo i li tornava el punyal; a més de perdonar-li qualsevol pena.

L'últim acte d'apropiació de la jurisdicció consistia en el fet que Peris manà al justícia i jurats que tots els veïns isqueren del poble i no tornaren fins que tingueren nova ordre. Al cap d'uns minuts, els va donar permís perquè pogueren estar i habitar en les seues cases de la mateixa manera que ho feien abans però salvant tots els drets i accions tocants a la senyoria en el sentit de guardar els establiments realitzats i conservar el nombre de veïns.

La possessió del terme, en el cas de Favara, ens dona pistes sobre la geografia i entorn natural del lloc. El curador de don Vicent Escrivà, després del procediment habitual d'arrencar herba, trencar branques dels arbres etc. especificava que prenia possessió de les hortes, secans, muntanyes, herbatges, aigües, fonts, marjals, séquies, terres incultes i llaurades.

En el capítol dels monopolis dominicals, cal analitzar els establiments que tenien els senyors en aquest lloc. En primer lloc, el curador del senyor accedia al forn i ordenava que isquera la gent que hi era. S'hi tancava dins durant uns minuts i després obria en senyal d'apropiació. A continuació, va

cridar el tender, el flequer, el taverner i el col·lector o administrador de les rendes i els manà que no usaren dels seus arrendaments, ni cobraren de les regalies, ni de les administracions dominicals. Aquests van obeir i, al punt, Josep Peris els va restituir en els arrendaments esmentats. Després, el representant feudal accedia al rajolar i teular i, allí, amb un fes, trencà un tros de rajola amb argamassa de la paret, la prengué i la va tirar dins la bassa de pastar el fang per a fer rajoles i teules. Per últim, el document també ens informa de l'existència d'una casa de la senyoria.

Pel que fa a la baronia de Benifallim, dona Antònia Castelló en serà la titular fins al dia de la mort. Tot i això, don Vicent actuarà com a procurador de la mare pel que fa a la gestió i administració. El 20 de desembre de l'any 1729, després de la mort de dona Antònia, don Vicent Escrivà procedia a la possessió personal de la baronia. En aquest cas, en la casa de l'ajuntament es constituïen l'alcalde Vicent Ivorra, el regidor primer, Valentí Doménech, i el regidor segon, Miquel Garcia, a més del síndic procurador general que era Urbà Iborra.³⁴⁷ En presència del notari i dels testimonis, don Vicent va seure en una cadira que ocupava el primer lloc i va dir al públic que dona Antònia Castelló havia passat a millor vida i que, en virtut del testament rebut per Pasqual Morant l'any 1707, havia heretat la senyoria amb la jurisdicció civil i criminal sota títol governatiu, el terç del delme i tots els censos pertanyents al senyor del dit lloc.

Tenim algunes dades sobre els drets dominicals de Benifallim que, pel que sembla, diferien una mica dels dels pobles de Benirredrà i Favara. Així, dona Antònia Castelló, l'any 1724, arrendava el terç del delme de Benifallim,

³⁴⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, fol. 74.

el dret de recobrar de diferents veïns les quantitats que anualment responien –censos- i el dret de cobrar fins a 14 cafissos de blat.³⁴⁸ Per tant, els vassalls de Benifallim no feien particions de fruits sinó que pagaven uns censos i una quantitat fixa de cafissos de blat. El preu de l'arrendament es fixava en 300 lliures anuals i el contracte era per a quatre anys.

Els inventaris del patrimoni heretat

Tant la vídua del segon senyor de Favara i Benirredrà, dona Antònia Castelló, com Josep Peris adquirien un paper cabal en la defensa del patrimoni i en la cura dels fills del difunt senyor. De bell antuvi, i abans de prendre qualsevol decisió pel que fa a l'administració de l'herència, decidien fer diferents inventaris per a evitar qualsevol sospita de frau i també per a procedir de manera transparent. Així les coses, i per tal de conservar i poder gestionar el vincle de primogenitura, propietat de don Vicent Escrivà i Castelló, el 20 de gener de 1702, es convocava el notari i, fent el senyal de la creu, s'anotaven béns, drets i accions.³⁴⁹ En quant a la propietat immobiliària, va ser anotada però no taxada.

Com hem vist, els ingressos pervinguts dels diferents arrendaments de béns o les pensions dels censals produïdes fins al dia de la mort de don Vicent Escrivà i Ferrando – 16 de novembre de 1701- entraven a formar part del béns lliures de l'herència. A partir d'aquest dia, les rendes anaven directament al vincle de primogenitura. El dia de la mort del segon senyor senyalava la fita entre un tipus de béns i d'altres. Sembla que, amb els béns lliures –és a dir, les rendes dels béns vinculats- Josep Peris va començar a

³⁴⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, fol. 82.

³⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 46, fol. 732.

carregar censals contra diferents particulars de Pego perquè, amb el pas del temps, els quatre fills menors d'edat pogueren heretar la legítima paterna.³⁵⁰

L'inventari realitzat l'any 1702 ens proporciona una imatge fixa de la composició del vincle de primogenitura -encara que, a diferència de la donació realitzada l'any 1675, aquesta vegada no hi ha taxació de béns- que manté bàsicament l'estructura que tenia quan va ser fundat. Hi apareixen tots els censals contra diferents universitats així com la propietat rústica i immobiliària a Pego, Beniarjó, Palma i Ador, la Font d'en Carròs i Almoines. A més a més, hi figuraven les senyories de Favara i Benirredrà i les Corts del Justícia de la baronia de Beniarjó i de la baronia de Palma i Ador.

En principi, l'únic canvi en el vincle principal de la Casa d'Escrivà havia estat la venda d'un corral de tancar ramat als afores de Pego. La propietat s'havia venut el 21 de gener de 1693 a la vídua de Pere Escuder, al seu fill i a Joan Cots i Josep Rovira. Com que els compradors no tenien diners, es van carregar un censal de 200 lliures que va passar a format part del vincle.

El capítol de béns conformat pels censals comprats a les viles es mantenia íntegre com en la donació i fundació del vincle dut a terme l'any 1675. Així les coses, cap universitat havia pogut eixugar el deute que mantenia amb la família Escrivà. Així, es conservaven els censals més importants: el de 8.000 lliures contra la vila de Xàtiva, el de 4.500 contra Gandia i el de 4.000 contra la universitat de Teulada. També es conservaven dos censals que sumaven un total de 3.000 lliures dels quals responia la baronia de Benidorm i Polop, a més del censal personal que responien els

³⁵⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 18.

descendents i hereus de dona Beatriu Fajardo que era d'una propietat de 2.000 lliures.

Pel que fa a la propietat rústica, s'observa un augment discret de la quantitat de terres. Si durant la fundació del vincle es van inventariar un total de 569 fanecades repartides sobretot entre Pego i Beniarjó, ara, durant el 1702, s'anotaven un total de 644. Aquesta circumstància potser explica que les rendes obtingudes dels censals van anar destinades a la compra de propietat rústica, en la línia del que s'explicita en la concòrdia signada entre els dos germans Escrivà Ferrando l'any 1699 per tal d'assegurar la successió al vincle de don Joan i que comentàvem més amunt.

TAULA XVIII

Propietat rústica (en fanecades) i immobiliària del vincle de primogenitura l'any 1702				
	Terra de secà ³⁵¹	Terra de regadiu	Altres	Immobles i altres
Pego	348	3	9	Corral de tancar ramat Almàssera amb dos premses
Beniarjó	41	135	3	Casa amb almàssera Marge i boca de séquia Barranc d'Estruch Cort i escrivanies
Palma i Ador	27			Cort i escrivanies
La Font		18		Molí fariner
Almoines	60			----- --
TOTAL	476	156	12	

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 46. (Elaboració pròpia)

³⁵¹ Entenem per terra de secà la que estava dedicada al conreu d'oliveres, garroferes, vinya, figueres i ametllers. Pel que fa a la terra regadiu, aquella que estava dedicada al conreu de la morera. Per últim, en l'apartat *altres terres* ubiquem les parcel·les en què no s'especifica el tipus de producció, moltes de les qual estaven situades en la marjal, en el cas de Pego, i en el cas de Beniarjó, alguna parcel·la que apareix erma.

Com podem veure en la taula comparativa següent, el principal augment de la compra de propietat rústica es produïa a la baronia de Beniarjó i també, encara que en menor proporció, en la baronia de Palma i Ador. Les heretats radicades a Pegò minvaven encara que no hem de descartar possibles omissions durant l'inventari de 1702 o que algunes d'aquestes terres anaren destinades al dot de la primogènita, dona Francesca Escrivà.

TAULA XIX

Comparativa de la propietat rústica del vincle (en fanecades)		
	Any 1675	Any 1702
Pegò	387	360
Beniarjó	99	179
Palma i Ador	19	27
La Font	_____	18
Almoines	64	60
TOTAL	569	644

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 46. (Elaboració pròpia)

Un any després del seu casament, l'any 1705, el primogènit atorgava una carta de pagament al cunyat, Josep Peris, en què reconeixia que havia rebut totes les rendes -quantitats de blat, oli, garrofes i altres fruits així com

ramats- des que Peris s'havia fet càrrec de la curadoria. A més a més, confessava que l'any anterior havia rebut 767 lliures i 28 sous a compte dels seus aliments. Per tant, considerem que a partir de l'any 1705, don Vicent Escrivà seria declarat major d'edat i entrava a gaudir plenament de la seua hisenda.

La successió en el vincle de primogenitura davant les autoritats

Encara que, per la institució jurídica d'hereu universal, don Vicent Escrivà i Castelló era el nou senyor de Benirredrà i Favara, així com el cap del vincle de primogenitura fundat pel seu avi don Francesc, ell es va presentar davant les autoritats del cap i casal el 28 de març de 1705 per a demanar-hi la successió. Potser en un context de guerra i amb moltes comunitats de llauradors iniciant actes de lluita antifeudal, calia assegurar-se tots els tràmits oficials.

El fet és que, eixe dia, don Vicent es presentava davant la Cort Civil i audiència del justícia de València amb una escriptura de requesta.³⁵² Segons el document, don Francesc, avi de don Vicent, havia fet donació de diferents béns valorats en 70.000 lliures –entre els quals es citava els llocs de Benirredrà i Favara i un censal de 4.000 lliures contra la vila de Teulada- en contemplació del matrimoni del seu fill, don Vicent, amb dona Antònia Castelló.

³⁵² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 16, fol. 116.

Aquests béns, excepte 1.000 lliures per a l'última voluntat del nuvi, havien de pertànyer a tots els fills mascles descendents de don Vicent, uns després dels altres, per via de primogenitura. Com que don Vicent Escrivà era fill primogènit legítim de don Vicent i de dona Antònia, i com que son pare havia mort: "...es segueix que a este li tocara la successió de dites 70.000 lliures y béns donats en pago d'estes en la desús dita donació..."³⁵³

El justícia de València, assessorat pel seus oficials i després de comprovar que don Vicent havia fet els 20 anys, i que a més a més era el primogènit del baró difunt de Benifallim, sentenciava que entrara a posseir el vicle fundat per don Francesc en la donació nupcial esmentada.

EL FIDEÏCOMÍS DE DON JOAN I ELS INTERESSOS FAMILIARS

Don Joan Escrivà i Ferrando, hereu universal del seu pare, don Francesc, i també del patrimoni del seu avi matern, Vicent Ferrando, així com a titular del vicle de segonagenitura, moria el diumenge 24 de juliol de 1707 i era soterrat en l'església de Dénia.³⁵⁴ Segons el *Quinqui libri* parroquial el seu cos va ser colgat en "la sepultura de Sant Joan" i totes les despeses funeràries van ser cobertes per mossén Blai Puig.³⁵⁵

Don Joan moria sense descendents ni haver fet testament i, per això, el 12 d'agost d'aquell any, el nebot i cap del llinatge, don Vicent Escrivà i

³⁵³ Ibídem, fol. 117.

³⁵⁴ AHCG, *Fons del Comtat Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 8, fol. 12.

³⁵⁵ ADV, *Fons parroquials*, Dénia, *Quinqui libri* 1700-1712.

Castelló, es constituïa en la casa del difunt a Pego per a prendre possessió, entre d'altres, d'un important actiu rústic conformat per 504 fanecades en el terme d'aquesta vila. Als assistents -notari, testimonis i mitgers de la propietat rústica de don Joan- els feia saber que el seu oncle havia mort sense descendents i que ell havia succeït en el vincle fundat pel seu avi don Francesc en la persona de don Joan.

Com hem vist, segons les disposicions del fundador del vincle, en el cas que don Joan el premorís o morís sense descendència volia que aquest vincle s'afegira al del primogènit, don Vicent, com si fos tot un únic vincle. També els dos germans Escrivà i Ferrando havien signat una concòrdia a la fi del segle XVII en què ja preveïen que el vincle de don Joan anés a parar a la branca principal del llinatge.

Don Vicent havia convocat en la casa del difunt diversos llauradors: els germans Franquesa (Damià, Agostí i Joan) i Miquel Àngel que eren els mitgers de les terres de don Joan però també, Josep Bataller, que afirmava ser l'estatger de la casa del seu oncle, a més del notari Pasqual Vidal i el testimoni mossén Llorca, rector de la parroquial d'Ador.

Relació de béns immobles del vincle de segonagenitura a Pego, any 1707.

- ✓ Una casa
- ✓ Un corral de tancar ramat
- ✓ 55 jornals de terra secà en 13 parcel·les. (Oliveres, garroferes, moreres, figueres i alguns pins.)
- ✓ 7 jornals de terra campa en 2 parcel·les.

- ✓ 14 jornals de terra marjal en 4 parcel·les. (Moreres)
- ✓ 8 jornals de serra i marjal en una parcel·la.

Don Vicent prenia possessió de la hisenda de l'oncle a partir d'una sèrie d'actes i senyals que demostrarien que ell era el nou posseïdor. Així, ordenava als mitgers que, des d'eixe dia en avant, no exerciren ni continuaren amb les mitges. A l'estager li exigia que isquera de la casa i, a la fi, a tots els demanà que li donaren possessió de la casa, les terres i tots els drets tocants i pertanyents a l'herència i vincle de don Joan. A més a més, com a nou amo i senyor, li havien de respondre i pagar tots els fruits i emoluments dels contractes a mitges i del lloguer de la casa en la mateixa forma que acostumaven a fer a don Joan.

Com que les terres i la casa no podien estar sense els mitgers ni l'estatger, els tornà a nomenar. A continuació, l'hereu prengué les claus de la casa del carrer dit del Convent dels Franciscans i obrí i tancà portes i finestres. La comitiva anà a prendre possessió de totes les terres on el nou propietari feu el actes acostumats com ara passejar-se, trencar branques dels arbres o llançar a l'aire terrossos de terra.

Dies després, concretament el 20 d'agost d'aquell any, don Vicent procedia a la possessió dels béns de l'oncle a la baronia de Beniarjó. Eixe dia, amb notari i testimonis, es personava davant la casa de Josep Minyana, llaurador de Beniarjó, que confessava que era l'arrendador de la casa i les terres del quòndam don Joan Escrivà i Ferrando.³⁵⁶ Dalt o baix, se seguia el

³⁵⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 613.

mateix ritual efectuat a la vila de Pego. Don Vicent feia saber a l'arrendador que don Joan havia mort a Dénia i que ell havia succeït en tots els béns i herència del difunt per raó del vincle fundat pel seu avi, don Francesc Escrivà.

L'hereu ordenava a Josep Minyana que no exercira ni continuara en la possessió de l'arrendament ni entrara en la casa on vivia i que, a més a més, li donara la possessió de la casa i de totes les terres pertanyents a l'herència del seu oncle. Com és lògic, el llaurador de Beniarjó va expressar que estava llest per complir tot el que se li havia proposat i reconeixia don Vicent Escrivà com a propietari vertades de l'herència. Així les coses, i amb el formulisme sabut: "...atenent que les dites cases y terres no podien estar sens arrendador per a son verdader cultiu y conservació y continuant la dita possessió nomenà per arrendador de dites cases y terres al dit Josep Minyana..."³⁵⁷

Malauradament, el document en qüestió està incomplet i no ens permet saber la totalitat del patrimoni de don Joan ubicat a la baronia de Beniarjó. Tot i així, els béns que sí que tenim notícia són una casa situada en el carrer de la Plaça de Beniarjó que fitava entre altres amb la casa abadia i la part darrera de l'església. Pel que fa a la terra, es comptaven 13 fanecades de secà i 15 fanecades d'horta repartides en diferents parcel·les i partides rurals amb la característica comuna que la majoria estaven plantades de morera.

³⁵⁷ Ibídem, fol. 615.

Dona Manuela Coll demana aliments

La vídua de don Joan Escrivà, arran de la mort d'aquest sense haver fet testament, es trobava en una situació clarament vulnerable. Ella considerava que el successor del marit en el vincle de segonagenitura havia de fer-se càrrec de la seua manutenció, més tenint en compte que don Vicent Escrivà també s'havia incautat dels béns lliures del difunt. Segurament, com que no havia pogut arribar a un acord amb el nebot, presentava una petició el 13 d'agost de 1711 davant l'alcalde de la Sala del Crim de València.³⁵⁸ La vídua es clamava que estava indotada i sense mitjans i efectes per al manteniment de la seua persona d'acord amb la seua categoria social.

Dona Manuela Coll demanava a don Vicent una pensió d'aliments "atendiendo a la postura del tiempo" de 500 lliures anuals atés que tenia al seu servei dues criades i un criat necessaris per a la decència de la seua persona i considerava que don Vicent havia heretat un vincle "abultat". Ella exigia a l'alcalde de València que iniciara els autos. El 21 d'abril de l'any 1712 don Vicent declarava en la Reial Audiència sobre la demanda de dona Manuela: reconeixia que havia succeït en el vincle de don Joan però que no sabia a quant ascendia el valor d'aquest fideïcomís ni tampoc el dels béns lliures. En el seu descàrrec, al·legava que dona Manuela no era pobra perquè ja tenia assenyalats aliments per part dels pares segons una sentència de la Reial Audiència, a més a més de les donacions que li havia fet don Joan. Don Vicent, en no ser hereu de don Joan, considerava que no estava obligat a donar-li aliments.

³⁵⁸ APPV, *protocols notarial de Josep Colomer*, R. 7618, any 1713, fol. 20.

Poc temps després, el procediment judicial es paralitzava perquè les parts decidien solucionar les seues diferències de manera extrajudicial. Es buscaven dos persones de confiança que arbitraren en el conflicte i que aconseguiren una concòrdia satisfactòria per a ambdues parts. Dona Manuela triava com a àrbitre el canonge penitenciari de la Seu, don Lluís Rocamora; i don Vicent, el també canonge i paborde, don Pere Llàcer i Doménech. Després d'estudiar el cas, els canonges pronunciaven una sentència arbitral en què es condemnava don Vicent a pagar a dona Manuela 500 lliures pel denominat any de dol corresponent al primer any posterior a la mort de don Joan. S'establia, de retruc, una pensió anual de 300 lliures en concepte d'aliments per a la vídua durant la seua vida.

La pensió de les 300 lliures havia de començar a córrer a partir del 13 d'agost de 1711 moment en què es va iniciar la demanda. A més a més, dona Manuela havia de disposar de 300 lliures extres per a sufragi de la seua ànima. De retruc, la viuda havia de renunciar i traspassar a favor de don Vicent, les 10.000 lliures que li havia donat el llicenciat Francesc Escuder per ordre de don Joan Escrivà segons un instrument notarial de l'any 1698. Com és lògic, dona Manuela renunciava a tots els drets que tingués en l'herència i béns del marit.

Els dos canonges feien un repàs a tota la doctrina existent sobre els drets de les vídues i els diferents casos que contemplaven els antics furs. Així, qualsevol vídua, fora dotada o no, tenia dret a l'any de dol, excepte en el cas de restitució del dot. Després de l'any de dol, i segons la legislació foral, s'obligava al successor del difunt a pactar amb la vídua la pensió d'aliments, sobretot quan ella tenia descendents.

Segons els antics furs les vídues indotades sense fills tenien dret a 60 morabatins de cada 1.000 dels béns del marit. Tot i això com que es feia ardu i complex esbrinar i discutir el valor dels béns lliures de don Joan, es decidia pactar una pensió per aliments. De totes maneres, els béns lliures de don Joan consistien en diferents censals de poc valor als quals també tenien dret les seues germanes germanes.

Les parts acceptaven la sentència arbitral que era pronunciada el 29 d'agost de 1712. Malgrat això, temps després, don Vicent Escrivà decidia fer algunes objeccions davant dels àrbitres. El tercer senyor de Favara i Benirredrà havia tingut notícia que don Joan, després de morir-se, havia deixat molts deutes i que, a més a més, el cos del vincle de segonagenitura havia minvat pel balafiament que havia fet dels seus béns don Joan. Ultra això, al·legava que la donació de 10.000 lliures feta a dona Manuela era fictícia perquè no havia béns per a cobrir-la.

De totes maneres, tenim proves documentals que don Joan havia invertit en la compra d'alguns censals que restaven lliures. Així, Josep Piera accedia a un préstec de 180 lliures de mans de don Joan, en forma de censal, sobre mig jornal de terra l'any 1699 o Joan Ferrando rebia de don Joan, l'any 1705, 500 lliures en forma de censal per a la qual cosa imposava com a garantia una casa del carrer Hospital de Pego i terra.³⁵⁹

En vista de les noves circumstàncies, els àrbitres decidien minorar la pensió d'aliments de dona Manuela de 300 lliures a 200 lliures. Es mantenien les 500 lliures d'aliments per a l'any de dol i les 300 lliures per a

³⁵⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Índex, fol. 96.

l' hora de testar. Don Vicent, per la seua part, assenyalava béns per a garantir les 200 lliures anuals a sa tia que eren els interessos que produïen dos censals de 2.000 lliures contra la senyora de la baronia de Polop que era la comtessa de Montealegre.

Les pretensions d'altres parents

El fet que don Joan morís a Dénia sense fer testament va provocar que, segurament, i pel que fa als seus béns lliures, les germanes tinguessen dret de reclamar part de l'herència. Així, el 5 juliol de 1717, don Pere Coll, baró de Ribesalbes, fill i procurador de dona Prudència Escrivà i Ferrando, es presentava davant l'alcalde major de València amb una sumària de testimonis, per a demanar la successió de sa mare a la mort *ab intestada* de don Joan Escrivà, en tots els seus béns, herència i drets³⁶⁰ i que, en conseqüència, es manàs posar-la en possessió de tots aquests sense perjudici de tercers.

Anys després, el 18 de març de 1726, les parts arribaven a un acord i signaven una escriptura de concòrdia.³⁶¹ Don Pere Coll, que actuava en nom propi, i com a procurador de la seua germana, Maria Anna i, ambdós com a hereus de dona Prudència Escrivà, aprovaven un total de 10 capítols per al repartiment amistós de l'herència lliure de don Joan.

Previ a la concòrdia, don Vicent Escrivà havia comprat i assumit tots els deutes i obligacions deixats per don Joan segurament per a poder pressionar

³⁶⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 26, fol. 39.

³⁶¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos 3, núm. 20, fol. 457.

i negociar amb avantatge amb els seus cosins germans, els Coll. El tercer senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim exposava que els hereus de don Joan estaven obligats a pagar-li i satisfer-li entre d'altres el llegat de 1.000 lliures deixat per dona Càndia a la seua filla, Anna Maria Escrivà atés que aquesta última havia atorgat una escriptura de venda i traspàs del llegat referit el 21 de juny de 1713 a favor de don Vicent.³⁶² Però també el dret de reclamar de l'herència de don Joan, 863 lliures del capital d'un cens que l'oncle havia carregat a favor de Josep Cobos l'any 1690. Don Vicent havia comprat aquest censal als hereus de Cobos el 26 de desembre de 1713.

Àdhuc reclamava als cosins les 10.000 lliures cedides per don Joan a la seua esposa, dona Manuela Coll que, com hem vist anteriorment, aquesta les havia cedides al nebot barat a una concòrdia davant el notari Josep Colomer en 18 de maig de 1713. Per últim, don Vicent, com a titular del vincle de don Joan, podia reclamar als hereus alguns béns vinculats alienats per don Joan els preus dels quals no van ser integrats en el vincle de segonagenitura com era l'obligació del titular.

Encara que els hereus de don Joan contra argumentaven les pretensions de don Vicent, s'avenien a arribar a un acord o concòrdia entre altres raons perquè:

“Atendiendo que los créditos y derechos que pueden considerarse recayentes en la dicha herencia son de difícil exacción y cobranza para nos, los dichos don Pedro y doña María Ana, por hallarse los deudores en los parajes de la villa de Pegó, de aquel contorno, y

³⁶² ARV, *protocols notarial de Francesc Causes*, sign. 5.283, any 1726, fol. 102.

siendo como somos habitantes de la presente ciudad nos havíamos de valer de agentes y procuradores para dichas cobranzas...³⁶³

Els germans Coll, en virtut de l'acord, cedien a don Vicent, tots els seus drets sobre els béns mobles, immobles, pensions de censals vençudes fins a eixe dia, així com la propietat dels esmentats censals que requeien en l'herència lliure de don Joan Escrivà. Tanmateix, en aquesta cessió s'exceptuaven les quantitats que tenien cobrades i també les que s'estaven cobrant a Francesc Joan Ortola i Josep Ortola de Pego segons unes noves obligacions que havien signat aquests amb els Coll.

En bescanvi de la renúncia, don Vicent es comprometia a pagar-los 1.400 lliures per a la qual cosa els feia cessió de les pensions d'un censal de mateix preu contra la vila de Benissa i, en cas que aquestes pensions no arribaren a completar la quantitat pactada, els germans cobrarien a partir d'un censal contra la vila d'Oliva. En aquest últim cas, les pensions del censal d'Oliva estaven cedides a dona Anna Maria Escrivà i Ferrando, vídua. Una vegada pagada dona Anna Maria, don Pere Coll podia cobrar les pensions del censal contra Oliva però tan sols a compliment del que faltava de les 1.400 lliures promeses i no cobertes a partir de les pensions del censal contra Benissa.

Dona Anna Maria Escrivà i Ferrando, viuda de don Joan Rotglà, decidia, l'11 de març de 1726, atorgar una escriptura segons la qual, i de manera

³⁶³ *Ibidem*, fol. 104.

lliure, decidia renunciar a tots i qualsevol drets que tinguera sobre els béns i herència lliure de don Joan.³⁶⁴

DONA ANTÒNIA CASTELLÓ RECLAMA LA RESTITUCIÓ DEL DOT I ATORGA TESTAMENT

Dos anys després de la mort de don Vicent Escrivà i Ferrando, la vídua acudia al justícia de Pegò per tal de reclamar el dot, el creix i els béns parafernals.³⁶⁵ Tal vegada, s'acostaven temps incerts per a dona Antònia en el sentit que les relacions i la cohabitació amb el nou cap de família, don Vicent, i la seua futura esposa, podien esdevenir complicades o poc cordials. D'altra banda, el germà i les germanes del difunt – don Joan, dona Prudència i dona Anna Maria- podien tenir interessos en l'herència del marit i d'aquí la importància de recuperar sobretot el dot.

La vídua, en un acte bastant normal en la València foral, va iniciar els tràmits judicials per a recuperar uns béns que podien significar la garantia per a mantenir-se en el seu estat i qualitat de noble així com per a passar una legítima a la resta dels fills que els garantira un bon matrimoni, en el cas de les filles, o una col·locació en el cas dels fills. El 19 de gener de 1703, el notari Cristòfol Miralles, com a procurador de dona Antònia Castelló, reclamava a Josep Peris, curador dels fills i hereus del noble don Vicent Escrivà, el dot que havia aportat la senyora de Benifallim el dia del seu casament: un total de 6.000 lliures que eren el valor de diferents censals que

³⁶⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 5, fol. 10.

³⁶⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 651.

sumaven fins a un import de 5.800 lliures. Les restants 200 lliures eren el valor de diferents robes i joies. A més a més, se sol·licitava el creix aportat per don Vicent el dia del casament, com a premi a la virginitat de la núvia, que en aquest cas va ser de 3.000 lliures.

El procurador de dona Antònia representava que la senyora de Benifallim havia rebut una sèrie de béns parafernals per valor de 2.000 lliures que el noble don Vicent admeté tenir en el seu poder segons un acte de confessió i reconeixença rebut pel notari Josep Sanchis el 6 d'octubre de 1693. Don Vicent havia venut una heretat d'aquests béns per un valor de 800 lliures. Les restants 1.200 lliures dels béns parafernals eren el valor de diferents robes, joies d'or i altres béns.

Josep Peris s'avenia, en part, a satisfer les demandes de dona Antònia. Pel que fa al dot i al creix, assegurava que faria el que manara el justícia. Quant a les 2.000 lliures en què consistien el béns parafernals, demanava que aquests foren inventariats per tal de veure si alguns podien ser restituïts. De totes maneres, Peris recordava que aquests béns els havia de disposar dona Antònia com a última voluntat per a repartir entre els fills i els hereus del matrimoni, d'acord com van pactar en l'acte de confessió i reconeixença d'aquests.

Així les coses, i el mateix dia d'haver introduït els actes, el justícia de Pego sentenciava que Josep Peris, com a curador dels hereus de don Vicent Escrivà i Ferrando, havia de pagar i restituir el dot i el creix de dona Antònia, un total de 9.000 lliures segons els Furs de València. La Sala donava facultat al curador perquè, prèvia valoració i taxació dels experts de la Cort, poguera

transportar tants béns com foren menester fins poder cobrir les 9.000 lliures. Aquests béns transportats serien descomptats a Josep Peris en una retuda futura de comptes quan els fills del difunt baró assoliren la majoria d'edat.

Pel que fa al béns parafernals, el 5 de febrer, el justícia, aconsellat pels seus assessors i a requesta del procurador de dona Antònia, també decidia condemnar Peris a restituir les 800 lliures, preu de la venda d'una heretat, així com les restants 1.200 lliures en les mateixes robes i joies, constatant el seu valor i característiques.

Coincidint amb la fi de la Guerra de Successió, dona Antònia decidia atorgar testament el 12 d'agost de 1707 a Pego davant del notari de Palma i Ador Pasqual Morant. Com hem vist, dos dies abans, el fill, don Vicent, s'havia desplaçat a Pego per prendre possessió dels béns de l'oncle. El mateix notari, Pasqual Morant, i el mateix testimoni, el rector d'Ador, eren presents en l'atorgament del testament de la senyora de Benifallim. Probablement la mort intestada de don Joan aconsellava que dona Antònia disposara del seu patrimoni, encara que gaudira de bona de salut, per evitar possibles plets entre familiars.

Molts anys després, el notari Morant, molt vell i cec, recordava la situació en una sumària de testimonis. El notari, que es trobava aquell mes d'agost de 1707 a Pego, fou cridat per a rebre el testament que volia atorgar dona Antònia. Amb motiu de l'acte jurídic també va ser cridat com a testimoni el doctor mossén Josep Llòria, prevere de la baronia d'Ador que també es trobava a Pego, així com el llaurador Josep Ballester i l'estudiant Jeroni Ferrando. El notari autoritzà l'escriptura i la va anotar en el seu rebedor,

després va traure una còpia signada amb la seua rúbrica que va lliurar en mà a la testadora.

Dona Antònia nomenava com a marmessor de les seues últimes voluntats al seu fill primogènit, don Vicent, senyor de Favara i Benirredrà. Triava com a sepultura el vas o la fossa de l'església parroquial on morira o el lloc que al seu marmessor li pareguera bé. Desitjava que el seu cos fora amortallat amb l'hàbit de sant Francesc, pagant cinc lliures d'almoïna. Pel que fa a les honres fúnebres, els marmessors tenien llibertat per a decidir el nombre de rectors, capellans i religiosos així com el nombre de les misses cantades en sufragi de la seua ànima. Destinava 300 lliures per a totes les despeses de sepultura.

En el capítol de les deixes pietoses, com que dona Antònia tenia molt d'afecte i devoció a sant Antoni de Pàdua per "... los innumerables beneficios que de la divina magestat fins huy he rebut y espere rebre per intercessió de dit sant..."³⁶⁶, donava 50 lliures per als religiosos del convent franciscà de Sant Antoni de Pegò i altres 50 lliures anaven destinades a ser repartides entre els pobres necessitats.

Quant als legataris, Francesca Escrivà, muller de Josep Peris, rebia deu lliures per qualsevol dret que tingués sobre l'herència materna. Don Vicent Escrivà rebia el lloc i la baronia de Benifallim amb tots els drets i termes, a més de la jurisdicció alta i baixa, els monopolis senyorials, peïtes, morabatí, censos, particions, casals, delmes i el terç del delme.

³⁶⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm 13, fol. 65.

L'altre fill, don Francesc, rebia 1.000 lliures per al dia que prenguera estat: fora d'eclesiàstic o de casat. Mentre no prenguera estat, l'hereu li havia de donar 50 lliures de renda anual mentre visqués. En cas que don Francesc morís sense descendència, el llegat havia de tornar a l'hereu. Dona Margarita també rebia 1.000 lliures per al dia que prenguera estat de casada i, mentrestant, l'hereu havia de passar-li una renda anual de 50 lliures, mentre visquera. En el cas que la filla morira sense descendència, les 1.000 lliures tornarien a l'hereu. Dona Maria Anna Escrivà rebia un llegat menor, 500 lliures, per al dia que prenguera estat que no fora de religió. Mentre dona Maria Anna es mantinguera fadrina rebria 25 lliures anuals. I, com els seus germans, en cas de morir sense fills, el llegat tornaria a l'hereu.

Per últim, nomenava hereu universal don Ignasi, el fill menut, que era estudiant. En cas de morir don Ignasi sense descendència, els béns de dona Antònia havien de pertànyer a don Francesc –sempre que no fora religiós- i, en cas de morir sense fills aquest últim, l'herència aniria a parar a don Vicent.

Amb la designació de don Ignasi com a hereu universal, dona Antònia intentava que el fill petit, que estudiava Dret, fundés una nova família amb el suport del seu patrimoni i iniciés una nova branca en el llinatge. De fet, encara que el primogènit heretava el bé més preuat que era la baronia de Benifallim, en cas de fallar la descendència de don Vicent, don Ignasi heretaria la baronia.

Aquesta estratègia podia significar una salvaguarda de la Casa davant la possibilitat que s'estroncara la línia principal. En eixe sentit, hi havia una

certa tradició familiar en l'intent d'afavorir un altre fill diferent del primogènit. Així, don Francesc Escrivà havia fet hereu universal dels seus béns al fill segon, don Joan Escrivà i Ferrando. Pel que fa als Castelló, com hem vist, un avantpassat de dona Antònia havia vinculat una sèrie de béns com ara una casa a Benifallim i una important heretat per al fill segon dels barons de Benifallim. Hem de dir que les línies secundàries, tant dels Escrivà com dels Castelló, per raons d'atzar biològic, no prosperaran.

L'ESTABLIMENT DE NOUS LLIGAMS AMB ELS FAUS: L'ENLLAÇ DE DON VICENT AMB DONA JOSEPA

Una vegada assolida la majoria d'edat, el tercer senyor de Favara i Benirredrà renovava l'aliança amb els seus parents, els Faus, amb motiu del seu casament amb dona Josepa Faus i Pasqual. Segurament es tractava d'un enllaç pactat feia temps pel pare i pel patriarca dels Faus, don Josep, que venia a refermar una pràctica endogàmica en vistes a la defensa i consolidació tant del patrimoni com de la posició social.

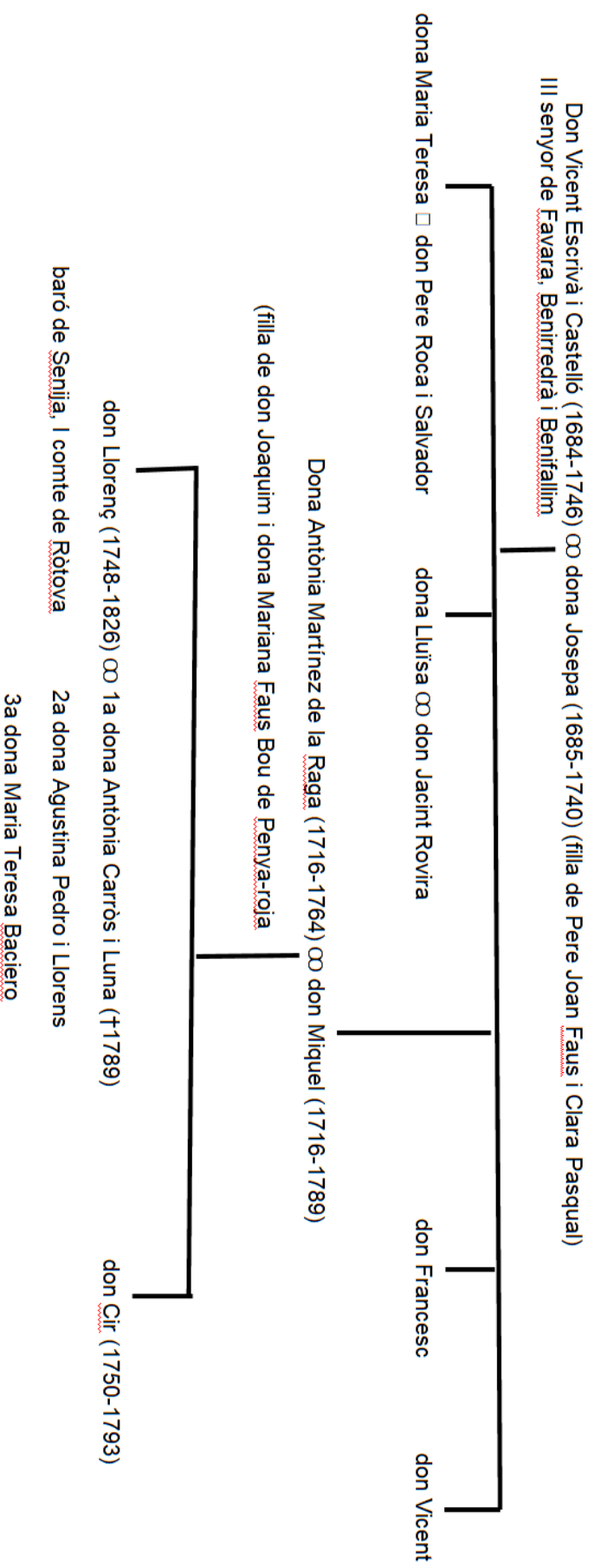
Una estratègia matrimonial, l'endogàmica, que ja havien practicat el pare i l'avi però que ara, com a novetat, se sumava la característica de ser un matrimoni consanguini, això és, entre familiars. La noblesa titulada i la noblesa de senyoriu valencianes van seguir de manera majoritària la pràctica dels matrimonis endogàmics amb la finalitat de defensar els seus interessos

socioeconòmics i professionals.³⁶⁷ L'objectiu d'aquesta actitud era augmentar i conservar el patrimoni que, en definitiva, era el principal actiu del seu poder i posició dominant en la societat.

³⁶⁷ Isabel Amparo Baixauli, *Casar-se a l'Antic Règim. Dona i família a la València del segle XVII*, València, PUV, 2003, pàg. 94.

Un estudi més específic és el de Jorge Antonio Catalá Sanz, "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna", en *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 19, 1993, pàgs. 165-190.

FAMÍLIA ESCRIVÀ (2a part)

Els nuvis eren esposats a Ador el 4 de maig de 1704 per don Jacint Roses, plebà d'Oliva, en la casa de don Francesc Faus. Al dia següent se celebrava la missa i els contraents rebien les benediccions nupcials en una cerimònia en què exerciren com a testimonis Josep Peris, ciutadà de Pego, cunyat i antic curador i tutor de don Vicent i Pere Joan Faus.³⁶⁸ Les amonestacions nupcials havien estat anunciades en la casa de don Francesc Faus a Ador i els contraents tenien dispensa per a casar-se atés que incorrien en el tercer grau de consanguinitat. L'àvia paterna de la núvia, Maria Escrivà, era germana de don Francesc, avi patern del nuvi. Don Vicent Escrivà i dona Josepa Faus eren, per tant, cosins prims. Amb la seua unió, les famílies respectives intentaven reforçar les xarxes de parentiu i solidaritat i, en cas de truncament d'alguna línia principal, acumular i fusionar tota l'herència en l'altra línia.

La núvia havia nascut el 3 d'abril de 1685 a Ador i era filla de don Pere Joan Faus Escrivà -capità de la Milícia Efectiva i primogènit de don Josep Faus- i de dona Clara Pasqual. Els padrins del seu bateig foren l'oncle patern, don Francesc Faus, paborde de la metropolitana de València i dona Feliciana Pasqual, d'Oliva.³⁶⁹ Pere Joan Faus i Clara Pasqual s'havien casat a Oliva el 5 d'abril de 1671.

El pare de dona Josepa, don Pere Joan havia atorgat testament, en forma de plica, l'1 d'abril de 1685, davant el notari Miquel Jeroni Garcia i aquest el publicava l'11 d'abril. El testador deixava a la filla, que havia de nàixer el dia 3 d'abril, 100 reals per part i per legítima, així com per qualsevol

³⁶⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos 3, fol. 573.

³⁶⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Documents diversos, III, fol. 62.

dret que tingués en la seua herència.³⁷⁰ El testador instituïa hereu universal dels seus béns el pare, don Josep.

Amb posterioritat a la mort del primogènit, el justícia d'Ador nomenava don Josep curador de la neta. Gairebé, una dècada després, don Josep, per mitjà del seu testament, llegava a dona Josepa Faus, 4.000 lliures per part i legítima i per qualsevol dret en l'herència del pare. A més a més, don Josep donava facultat al seu hereu, don Francesc Faus, perquè pogués augmentar el dot de la neta fins la suma de 3.000 lliures.

Com es habitual, una vegada convingut el matrimoni entre don Vicent Escrivà i dona Josepa Faus amb el consentiment dels parents, les parts implicades aprovaven els capítols matrimonials a Ador davant el notari Pere Joan Climent el mateix dia de les noces. Així, i mitjançant aquest document jurídic, el noble don Francesc Faus "... per lo molt amor que ha tengut i té a la dita dona Josepa Faus, sa neboda..."³⁷¹ augmentava el llegat de 4.000 lliures en 7.000 lliures. Immediatament, don Francesc constituïa a favor de la núvia un dot de 7.000 lliures per qualsevol dret que tinguera en els béns que foren de son pare com en l'herència de l'avi, don Josep. Els pactes establerts pel que fa el dot eren que, morint-se dona Josepa amb descendents, podia transmetre el seu dot a u o més dels fills i només es podria reservar 600 lliures per a la seua ànima. En el cas que dona Josepa morira sense descendents, deduïdes les 600 lliures per a testar, les 6.400 lliures restants del dot havien de tornar a la família Faus, a don Francesc, o als seus hereus.

³⁷⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 624.

³⁷¹ *Ibidem*, fol. 626.

Per a fer efectiu el pagament del dot, don Francesc Faus transportava a don Vicent Escrivà diferents béns com ara un censal de 1.000 lliures que havia carregat Jaume Gregori en nom de procurador de la vila de la Font d'en Carròs l'any 1636. L'any 1675 don Pere Joan Faus havia comprat aquest censal a Margarida Anna Gregori i a Ventura Almúnia. Altres béns dotals eren diversos canvis i interessos pendents de cobrar contra llauradors de diferent procedència.

Tots els censals i canvis que don Francesc traspassava al nuvi prenen la suma de 3.965 lliures, 14 sous i 9 diners. Pel que fa a les restants 3.034 lliures, 5 sous i 3 diners eren lliurades en diners en efectiu. Amb aquest dot, els nuvis, expressament, renunciaven, a favor de l'oncle, a tots els drets que tingueren sobre l'herència i vincles dels Faus. El nuvi acceptava el dot i prometia constituir a dona Josepa el creix, que segons Furs de València era la meitat del dot, això és, unes 3.600 lliures.

Pel que fa a la mare de la núvia, dona Clara Pasqual donava dels seus béns propis 200 lliures a don Vicent Escrivà per part del dot de la seua filla. La relació amb l'oncle de la núvia, i cap de la casa dels Faus, don Francesc Faus, jutge a la Reial Audiència, era especialment estreta. Don Francesc atorgava testament l'any 1709; feia anys que era vidu de dona Felícia Bou de Pena-roja i deixava dos fills menors d'edat. En una de les clàusules testamentàries, don Francesc expressava el desig que els fills, don Josep Ignasi i dona Maria Anna s'educaren i visqueren en companyia de dona Clara Pasqual i don Vicent Escrivà i dona Josepa Faus.³⁷²

³⁷² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 720.

Sembla que, en un primer moment, la jove parella es va establir a Ador on va nèixer la primogènita, Maria Teresa, l'any 1705. El bateig de la filla gran tenia lloc el 3 de novembre i oficiaven com a padrins, el seu besoncle, don Joan Escrivà i Ferrando i l'àvia materna, dona Clara Pasqual.³⁷³

Com veurem, durant la Guerra de Successió, don Vicent residia a Ador, segurament amb la sogra, en la casa gran que tenia el clan Faus en la plaça del poble. L'any 1707 encara hi vivia perquè en el testament de dona Antònia atorgat aquell any, don Vicent apareix com a habitant del lloc i baronia d'Ador. També durant aquell any i, amb pocs dies de diferència, en la possessió dels béns de don Joan Escrivà, tant a Pego com a Beniarjó, a més d'aparèixer com a habitant d'Ador, es fa acompanyar en els actes jurídics per mossén Llorca que era el rector d'aquest lloc.

En una data que desconeixem però com a mínim l'any 1715, don Vicent Escrivà va fixar la residència del llinatge a Benirredrà. Eixe any era batejat el primer fill baró amb l'antropònim del patró d'aquest lloc que era Llorenç; l'any següent naixia Miquel i, en 1719, Francesc. Pel que fa a les filles també hi eren batejades (a excepció de Lluïsa que havia nascut l'any 1708 a València), Ignàsia va nèixer l'any 1718, li van seguir Àngela (1721), Marià Antònia (1722) i Maria Josepa (1724). Els padrins assistents als diferents batejos dels fills de don Vicent són un bon indicador per a comprovar els vincles de parentesc i les xarxes de solidaritat que mantenia.

El cosí germà de Josepa Faus, don Josep Ignasi Faus, senyor de Ròtova i Tossalnou, apareixia com a padrí de Maria Josepa Escrivà l'any

³⁷³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Documents diversos, III, fol. 60.

1724 o, uns cosins germans de don Vicent Escrivà, com Francesc Peris i Maria Anna Coll oficiaven com a padrins en el bateig d'Àngela. L'últim fill a arribar seria Vicent que era batejat el 4 de maig de 1727.³⁷⁴

Amb els Faus d'Ador, els Escrivà no només compartien vincles de parentesc sinó que, a més a més, coincidien a l'hora de fer negocis. Pere Joan Faus Tarrazona, que era ciutadà d'Ador, i que ja havia aparegut com a testimoni en l'enllaç de don Vicent amb dona Josepa, atorgava una escriptura de cessió a favor de don Vicent Escrivà l'any 1722.³⁷⁵ Pere Joan havia de satisfer i pagar a don Vicent un total de 1.752 lliures i 16 sous perquè aquest, en diferents ocasions, li havia prestat partides de diners que arribaven a eixa suma. Les dos parts havien convingut que Pere Joan traspassara a don Vicent uns quants crèdits que el primer tenia contra diverses persones de l'horta de Gandia. Es tractava de diferents obligacions contra llauradors, la cobrança i exacció de les quals eren cedides a don Vicent.

L'IMPACTE DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

Encara que no podem determinar la filiació política dels Escrivà durant la Guerra de Successió, sí que sabem que el seu parent, don Francesc Faus i Escrivà, senyor de Ròtova i Tossalnou, va ser un borbònic declarat. Un retrat del rei Felip V apareixia en l'inventari *post mortem* de la seua casa de

³⁷⁴ Oficiaven de padrins del noutat el seu oncle patern, don Francesc Escrivà i Castelló i la segona dona de don Josep Ignasi Faus que era dona Maria Joana Bellvís en AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 533.

³⁷⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 27, fol. 403.

València durant l'any 1709. Cal tenir en compte, pel que fa als senyors de Favara i Benirredrà, que el segon senyor, don Vicent Escrivà i Ferrando moria l'any 1701 i, el fill, don Vicent Escrivà i Castelló, durant la Guerra, just assolía la majoria d'edat i segurament vivia amb els Faus, a Ador, on naixia la seua primogènita, arran del seu matrimoni amb dona Josepa Faus, neboda de don Francesc Faus.

Pel que fa a la filiació borbònica de don Francesc Faus, hem de tenir en compte que l'oncle de don Vicent Escrivà havia protagonitzat una important carrera dins la judicatura valenciana: si per un privilegi reial de l'any 1698 era nomenat advocat fiscal de la Reial Audiència, l'any 1701 ja havia aconseguit l'ofici de jutge de cort (oïdor de les causes criminals). En efecte l'ofici d'advocat fiscal significava un pas previ per a l'accés a la plaça d'oïdor de les causes criminals.

Don Francesc, en la seua qualitat de magistrat de la Reial Audiència, és una de les personalitats a qui ja l'any 1701 es va encomanar la preparació i defensa de la costa del regne davant un atac eventual per l'armada angloholandesa. El virrei li encomanava una visita general a Peníscola i Vinaròs per tal d'informar sobre les fortificacions, relació d'armes, municions i artilleria d'aquesta zona.³⁷⁶ Durant l'any 1705 el jutge Faus està informant al virrei del comportament i actitud dels veïns de Vinaròs així com de l'existència de grups austriacistes en contacte amb catalans.

³⁷⁶ Carme Pérez Aparicio, *Canvi dinàstic...*, vol. 1, pàg. 236.

Don Francesc Faus va ser cessat en desembre de l'any 1705 amb l'adveniment del govern austriacista a València i rehabilitat l'any 1707.³⁷⁷ El senyor de Ròtova, en un primer moment, no marxava a l'exili com els seus col·legues de l'Audiència sinó que es retirava a sa casa, igual que els oïdors civils, el doctor Eleuteri Torres i el doctor Vicent Pasqual.³⁷⁸

D'altra banda, el 30 de maig de 1707 Felip de Borbó signava un reial decret en què nomenava nombrosos persones per a ocupar llocs claus en l'administració i govern del regne de València. Designava com a regent de l'Audiència un jutge castellà, Pedro Larreategui, i un nombre paritari de magistrats valencians i castellans. Entre la nòmina dels oïdors valencians figurava don Francesc Faus.³⁷⁹

Pocs dies després que les tropes lleials a Felip V ocuparen la capital del Túria, don Francesc Faus tornava de l'exili i es restituïa en la seua casa del carrer de Cadirers de València.³⁸⁰ Per culpa dels aldarulls ocorreguts a la capital, al senyor de Ròtova i Tossalnou, li havien desgraciat les mules que tenia i va enviar el seu cotxer, Francesc Delort, fins al lloc d'Ador per tal que el nebot, don Vicent, li'n prestara dues per al seu cotxe.

Per altra part, el tio de don Vicent Escrivà, don Joan, moria a Dénia el juliol de 1707, un moment en què la ciutat encara restava en mans dels austriacistes tanmateix no sabem el perquè de la seua presència en aquesta vila valenciana. Com és lògic, a causa de la guerra, molts dels deutors de

³⁷⁷ Teresa Canet Aparisi, *La magistratura valenciana (s.XVI-XVII)*, València, Universitat de València, 1990, pàg. 185.

³⁷⁸ Carme Pérez Aparicio, *Canvi dinàstic...*, vol. 2, pàg. 280.

³⁷⁹ Enrique Giménez López, *Militares en Valencia (1707-1808)*, Alacant, Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", 1990, pàg. 16.

³⁸⁰ ARV, *Escrivanies de cambra*, any 1709, exp. 9.

don Joan deixaren de pagar-li com bé reconeixien anys després les autoritats: "...diversos censalitos de poca cantidad y que en estos tiempos de guerra no se han cobrado y estan en estado de frutar poco, y que de previsto se han de perder muchas pensiones de estos años pasados..."³⁸¹

Don Vicent Escrivà no apareix en un ban oficial de l'any 1711 ordenat pel fiscal de la Cancelleria de València i jutge de confiscacions en què es fa una relació de persones perseguides pel seu austriacisme i a les quals se'ls embargaven els béns.³⁸² En conseqüència, a falta de noves dades, el III senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim va mantenir una posició neutral durant la guerra si bé sota la protecció del jutge Faus.

Tenim notícies indirectes sobre les repercussions de la Guerra per mitjà d'algunes declaracions fetes per dona Antònia Castelló. L'any 1727, per exemple, quan atorgava una escriptura de procura a favor del primogènit, reconeixia haver perdut alguns mobles de l'herència del marit perquè "...por la calamidad de estos tiempos pasados, e infortunios que en la Guerra sucedieron, se menoscabaron algunos, y otros se perdieron..."³⁸³ Amb la qual cosa, potser la casa principal a Pego va ser assaltada i saquejada per tropes austriacistes o per llauradors maulets.³⁸⁴

Segons els últims estudis, a Pego, durant els mesos de setembre i octubre de 1707 es van produir enfrontaments cruentos entre les dos faccions en litigi de la Guerra. Els miquelets s'havien apoderat de tot el terme entre

³⁸¹ APPV, *protocols notarials de Josep Colomer*, R.7618, any 1713, fol. 23.

³⁸² Vicent Josep Escartí (est. i ed.), *El diario...*, pàgs. 385-393.

³⁸³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 16, fol. 114.

³⁸⁴ Evarist Caselles Moncho, *El municipi de Pego, 1690-1700: de la Segona Germania a la Guerra de Successió*, Tesi de llicenciatura, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, 1986.

Pego i Oliva i entraven en els ravals d'aquestes viles per assaltar cases i robar. El 5 de setembre els miquelets ocupaven el raval de Pego mentre el governador del duc i part de la població quedava assetjada dins les muralles.³⁸⁵ En novembre, les tropes borbòniques –el regiment de Savoia, el de Castella, el de Badajoz i una partida de dragons- van conquerir la vila i iniciaven una campanya de saqueig i destrucció en les cases del raval i de repressió en la vila. Entre d'altres, la casa de Josep Peris, el tutor i cunyat de don Vicent Escrivà, va ser saquejada i es considerava perduda.³⁸⁶

Don Francesc Faus moria el 26 de gener de 1709 i nomenava, per via testamentària, com a curadors dels seus dos fills menors d'edat -Josep Ignasi i Maria Anna- el nebot don Vicent Escrivà i Castelló. De fet, establia una doble tutoria; d'una banda, don Vicent Escrivà i Pere Joan Faus Tarrassona s'encarregarien de l'administració dels béns que tenien els menors en el Regne de València i, d'altra banda, els germans don Aureli i don Llorenç Bou de Penya-roja, cunyats de don Francesc, havien d'administrar els béns existents a la ciutat de València i els voltants. El 16 de maig de 1726, el III senyor de Favara i Benirredrà compareixia davant del notari Manuel Barber, per tal de formalitzar una carta de liquidació dels comptes de la tutela.³⁸⁷

Tot i això, les relacions amb els Faus no sempre havien de ser cordials. L'any 1739 els Escrivà reclamaven a don Josep Ignasi Faus diferents crèdits i pagaments.³⁸⁸ Les parts en conflicte s'havien sotmés a l'arbitratge del

³⁸⁵ Josep Sanchis Costa, *Aportacions a la Guerra de Successió a Oliva, Gandia, Dénia i altres territoris del País Valencià*, Edicions 96, 2016, pàg. 240.

³⁸⁶ *Ibidem*, fol. 246.

³⁸⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 13.

³⁸⁸ APPV, *protocols notarials de Josep Blanes*, R. 9.925, any 1739.

doctor don Benito Pichón, canonge dels prebendats de la Seu de València. Don Vicent Escrivà i la dona reclamaven al seu cosí: per una banda, 3.066 lliures 13 sous 4 diners. Aquesta suma venia justificada per una partida de 1.666 lliures 13 sous 4 diners que era el que comptaven les 16 anualitats prorratejades de la renda vitalícia –100 lliures- llegada per don Josep Faus a dona Clara Pasqual des de maig de 1708 fins al 12 de febrer de 1725. Aquests pagaments pertanyien a dona Josepa Faus per ser l'hereva de dona Clara. D'altra banda, don Josep Ignasi tampoc havia pagat la renda anual llegada per son pare don Francesc a dona Josepa, també de 100 lliures. En aquest cas, els impagaments anaven des del 26 de gener de 1715 fins el mateix dia de 1729. Encara don Vicent Escrivà pretenia de don Josep Ignasi 700 lliures d'un préstec personal. Així les coses, el càrrec que reclamaven els Escrivà era de 3.915 lliures.

Tanmateix, don Josep Ignasi Faus va demostrar que havia fet alguns petits pagaments als seus familiars. Finalment, l'àrbitre triat declarava que el crèdit legítim de don Josep Ignasi a favor de don Vicent Escrivà i dona Josepa Faus era de 3.302 lliures 3 sous 4 diners. Per poder efectuar el pagament acordat, don Josep Ignasi feia cessió de l'ingrés de l'arrendament d'una heretat i terres que tenia a Oliva i, si no fora suficient, també cedia part de les rendes de l'arrendament de la seua senyoria de Ròtova.

ELS BENEFICIS ECLESIASTICS: UNA FORMA DE VIDA PER ALS FADRISTERNS

*-Sí, el difunt senyor Darcy em va deixar en testament el millor benefici dins de la seua jurisdicció, quan quedara lliure. Era el meu padrí i em volia moltíssim. No puc fer justícia a la seua amabilitat. Tenia la intenció de deixar-me la vida solucionada, i pensava que ho havia fet; però quan va arribar l'hora de renovar el benefici, va anar a parar a unes altres mans.*³⁸⁹

Don Francesc Escrivà i Castelló, fill segon del baró de Benifallim, que havia seguit la carrera eclesiàstica, estava cridat a fer-se càrrec dels diversos beneficis familiars. Amb la seua vocació religiosa -sincera o imposada- evitava la fragmentació del patrimoni familiar i afavoria la concentració de l'herència en mans del primogènit. Com a inconvenient, el seu estat de fadristerne barrava la possibilitat d'obrir una nova branca familiar per al cas de fallar la successió del seu germà gran, don Vicent.

Al llarg de la seua vida, don Francesc entrarà a posseir un total de tres beneficis familiars dels quals extraurà una renda que li permetrà reunir un discret patrimoni. Tanmateix, don Francesc, que tenia establerta la residència a Benirredrà amb la resta del llinatge, no podrà atendre els serveis religiosos dels benefets familiars ubicats a Pego, el castell de Guadalest i València capital; per la qual cosa, nomenarà delegats.

³⁸⁹ Jane Austen, *Orgull i prejudici*, Bromera, Alzira, 2008, pàg. 104.

Davant la cúria eclesiàstica, el 20 de gener de 1704, don Francesc era presentat pel seu germà com a nou titular del benefici de Sant Miquel Arcàngel a Guadalest. Don Vicent actuava com a procurador de dona Antònia Castelló que era la patrona d'aquesta institució. Tot i això, l'any 1712, la família enviava un procurador, Onofre Domènech, davant l'alcalde ordinari de Guadalest per tal d'introduir un requeriment.³⁹⁰

Domènech demanava a l'alcalde una sumària de testimonis per tal d'inventariar i amollonar les terres i propietats del benefici de sant Miquel per tractar-se d'una fundació molt antiga i perquè don Vicent i els seus avantpassats feia molt de temps que s'havien absentat de la vila i terme de Guadalest. Tot i això, sabem que l'any 1698, l'oncle de don Vicent Escrivà, don Joan, actuant com a procurador d'aquest, havia pres possessió tant del benefici de sant Miquel com de les diverses terres vinculades davant el notari Llorenç Margarit.³⁹¹

El problema de fons però era que, segons la família, alguns veïns estaven intentant usurpar les terres pertanyents al benefici i, d'altres, directament les havien ocupades. El perjudici d'aquesta situació comportava que no es pogueren pagar els drets rectorals pertanyents al benefici.

El patronat d'aquest benefici, l'havien heretat els Escrivà mitjançant la família de dona Antònia Castelló. La institució, un benefici simple, havia estat fundada l'any 1352 pel rector Pere Lledó. Segons la visita eclesiàstica de l'any 1591, aquest benefici obtenia 20 lliures de renda per l'arrendament de diferents heretats i aquell any, el beneficiat era Agustí Lledó. Durant el segle

³⁹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 14, núm. 14, fol. 41.

³⁹¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 611.

XVII, si fem cas de les diferents visites pastorals, la renda del benefici anà en augment: 35 lliures l'any 1601 i l'any 1620, 45 lliures. L'obligació que tenia el beneficiat era la de celebrar 12 aniversaris que costaven deu sous cadascun; així doncs, el seu salari era de sis lliures anuals.

Lluís Lledó en el seu testament atorgat l'any 1621 deixava el dret de patronatge del benefici a Beatriu Anna Lledó que, al seu torn, deixava com a hereus d'aquest dret als seus fills Pere, Maria Àngela i Rufina Castelló en el seu testament publicat l'any 1638. L'any 1674, el patró del benefici era el seu fill, don Pere Castelló, baró de Benifallim. El seu curador, don Francesc Beamont, presentava l'estudiant d'Alcoi Pere Carbonell com a nou beneficiat. Abans de Carbonell, havia estat beneficiat el llicenciat Carles Sempere però hi va renunciar.

L'any 1732, don Francesc Escrivà, atorgava poders al rector de Benimantell perquè, en el seu nom, cobrara a les persones que responien censos a aquest benefici i poguera arrendar els béns del peu de la institució.³⁹² Més d'una dècada després, l'advocat fiscal de la General Visita d'Amortització incoava un plet a don Francesc perquè no havia comparegut davant el seu tribunal per a declarar els béns de reialenc pertanyents a beneficis, administracions i obres pies i li concedia 15 dies per a fer la declaració.

En aquella època, el peu del benefici estava compost per diferents jornals de terra secà ubicats a Guadalest valorats en 985 lliures. L'antiga casa del benefici era ara un solar que servia de carrer en el qual es fabricava

³⁹² *Ibidem*, fol. 49.

la nova església del lloc. Els béns del benefici produïen una renda de 120 lliures amb les quals es pagaven les 12 misses preceptives.

Per mitjà de la família Castelló, els Escrivà també van heretar un altre benefici, en aquest cas, en la parròquia de Sant Bartomeu de València.³⁹³ La vídua del notari Lluís Castelló, Magdalena Saviano, per a més honor de Déu i de sa Mare i per a la remissió dels seus pecats i dels del seu marit difunt, decidia en el seu testament –atorgat davant Joan Romeu l'any 1613 i publicat el 1616- ordenar als administradors de la seua herència que instituïren un simple benefici eclesiàstic. El benefici s'havia de fundar sota l'advocació de la Puríssima, de Sant Josep i de Sant Antoni en la parroquial de Sant Bartomeu de València. Els administradors havien de triar un altar o un espai d'aquest temple i pagar els drets d'amortització de la institució.

En un primer moment, la testadora dotava la institució amb 30 lliures anuals que havia de cobrar el beneficiat per l'obligació que tenia de celebrar dues misses cada setmana, una de la Puríssima i una altra de Sant Josep, per l'ànima de la benefactora i de la de Lluís Castelló. En un codicil posterior, la vídua Saviano dotava el benefici amb un renda de 20 lliures anuals que s'havien de pagar a partir de les pensions d'un censal de propietat de 900 lliures que posseïa. A més a més, ordenava que, de la seua herència, es donara al clergat de Sant Bartomeu 650 lliures perquè admetera el benefici.

Segons les clàusules de la fundació, el beneficiat havia de ser del llinatge de Lluís Castelló i, en cas de fallar els parents de nom Castelló, s'havia d'acudir als parents de la fundadora, de nom Saviano. El primer patró

³⁹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 3.

seria Vicent Castelló, ciutadà i veí del Puig i, després, els seus fills i descendents, de manera gradual, preferint el gran al menut, i els homes a les dones. En cas de fallar la descendència de Vicent Castelló i la descendència de la fundadora, el patronatge del benefici recauria en el rector que durant eixe temps fora de la parroquia de Sant Bartomeu que seria l'encarregat de nomenar el benifet. Finalment, el benefici de la Puríssima era fundat el 23 de febrer de 1639 per Francesc Mallens, ciutadà, administrador dels béns de la vídua Saviano.

De totes maneres, potser el benefici de la Mare de Déu del Portal a la parròquia de Pego era el més sucós quant a rendes. No debades, el fundador, l'avi de don Francesc Escrivà i Castelló, havia destinat 1.000 lliures com a peu del benefici que havien estat invertides en censals. L'any 1740, Josep Sendra i Maria Durà, cònjuges de Pego, es veien obligats a atorgar una escriptura pública mitjançant la qual reconeixen deure al beneficiat don Francesc Escrivà un total de 64 lliures que era el que sumaven les pensions impagades d'un cens de 50 lliures que pertanyia a Pasqual Sendra, germà de Josep.³⁹⁴ Els germans Sastre havien arribat a un conveni pel qual el matrimoni prometia pagar a don Francesc, dos lliures i 10 sous de manera anual a partir de 1740 fins a satisfer la quantitat endeutada a més de fer-se càrrec dels costs de cobrament.

A la fi de la sa vida, el beneficiat de la família havia aconseguit un patrimoni. Els seus estalvis i les seues rendes havien estat invertits en la compra de terres, censals i una casa. La característica d'aquestes propietats era que la gran part estaven radicades en territoris on la família exercia el

³⁹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 129.

seu poder i influència: Benirredrà, Benifallim, Cocentaina i Alcoi. També havia prestat diners al seu cunyat, el doctor don Lluís Jeroni Pastor, en forma de censal, d'un capital de 314 lliures.

El 7 de febrer de 1747, don Francesc redactava una memòria de testament o escrit d'últimes voluntats en què deixava cinc sous per a l'arquebisbe de València; per al bé de la seua ànima, 300 lliures, i 50 lliures per a ser repartides entre els pobres de Benirredrà. Com a hereva universal, instituïa la seua neboda dona Lluïsa que era donzella. Però com que dona Lluïsa tenia assenyalat un dot; en el cas que finalment es casara, l'herència del clergue havia d'anar a parar a la seua germana, dona Maria Anna.³⁹⁵ Don Francesc signava el paper del puny i lletra i volia que revoqués un altre document anterior.

Uns anys després, concretament el 10 de març de 1752, don Lluís Jeroni Pastor es presentava davant les autoritats gandianes perquè, eixe mateix dia, el seu cunyat i clergue tonsurat, don Francesc

“... havia pasado a mejor vida, casi repentinamente y sin dar lugar a disponer por escritura pública su testamento y aviendo registrado sus gavetas se ha encontrado que, prevenidamente, tenía dispuesta su voluntad y testamento...”³⁹⁶

Pastor presentava la memòria del cunyat, sol·licitava que aquest document fora reconegut com al seu últim testament i que el protocol·litzara un notari. El regidor degà de Gandia, don Jaume Ferrer, acceptava la

³⁹⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 23, fol. 162.

³⁹⁶ *Ibidem*, fol. 168.

memòria així com un memorial de testimonis oferit per Pastor per comprovar la veracitat dels fets.

La deposició dels testimonis ens ofereix més dades sobre aquesta última etapa vital del beneficiat. Així, Cristòfol Blanes, notari i escrivà del jutjat de Benirredrà, de 53 anys, coneixia el difunt d'haver-lo vist en la casa de la senyoria de Benirredrà on don Francesc vivia de manera continuada. Corroborava que dona Lluïsa l'any 1747 era donzella però que, en eixe moment, era casada amb don Jacint Rovira de Xixona. El segon testimoni presentat era Gabriel Castelló que era veí de Benirredrà i que havia tingut molta familiaritat amb el beneficiat en la casa del difunt don Vicent, senyor de Benirredrà, atés que els havia assistit com a cirurgià; afegia que don Francesc havia mort quasi de sobte. El tercer testimoni tenia 19 anys i era Agapit Doménech, estudiant que vivia en la casa de don Lluís Jeroni, i que havia vist moltes vegades don Francesc perquè passava la gran part del seu temps en aquesta casa. També afirmava que "... ha muerto muy arrabatamente."³⁹⁷ Per últim, es presentava Pere Joan Terrades, de Beniarjó i de 47 anys, que acudia a testificar perquè durant 17 anys havia fet anualment una paga a don Francesc i, a més a més, tenia molt de tracte amb la família del difunt don Vicent així com també entrava sovint en la casa de Pastor i per haver-se trobat allí en el moment en què don Francesc va morir.

El dia 16 d'aquell mes el regidor de Gandia declarava vàlida la memòria testamentària de don Francesc i ordenava que es registrara en els protocols del notari Vicent Oliver. Per la seua part, el procurador de dona Maria Anna

³⁹⁷ *Ibíd*em, fol. 175.

Escrivà, demanava actes d'emparament de possessió dels béns recaents en l'herència del beneficiat a favor de dona Maria Anna com a hereva en segona crida.

Així les coses, dona Maria Anna heretava diferents béns del germà com ara terres, censals i dos cases. En concret, i pel que fa a la propietat rústica: una peça de terra en el Grau d'Oliva, cinc jornals d'oliverars a Cocentaina i dotze jornals, amb alguns oliverars, a Benifallim. A Benirredrà, l'hereva prenia possessió de set fanecades d'horta tancades de paret i unes altres set fanecades plantades de moreres, a més d'una casa al carrer Ample. A Alcoi, el beneficiat posseïa una casa en la placeta de Sant Jordi, segurament la mateixa de l'herència de la família Castelló.

Pel que fa al censals, diversos llauradors havien contret deutes a favor de don Francesc Escrivà. Pere Miquel Martí de Cocentaina havia carregat un censal de 278 lliures; els germans Barrachina de Benifallim pagaven una pensió per un censal de 260 lliures i la vídua de Joaquim Barrachina responia per un censal de 200 lliures. Per la seua part, Pere Joan Doménech havia venut un censal de 30 lliures.

Especialment interessant és el procés de compra d'una casa i hort tancat a Benirredrà per part del beneficiat.³⁹⁸ Una compra que demostra la lenta però tal vegada inexorable desposseïció de la terra als llauradors per part dels patricis locals. El procediment seguit també apunta a un insistent i preclar interès per part de la família Escrivà tant d'adquirir la propietat útil dels seus senyoriis com al mateix temps de concentrar les parcel·les. El

³⁹⁸ APPV, *protocols notariais de Pedro Millera y Sessé*, R. 3352, any 1777.

període que va emprar don Francesc Escrivà i Castelló des que va començar a comprar terra a Benirredrà fins que va completar la seua heretat de casa i hort tancat de paret (1738-1748) també demostra la resistència lògica per part dels llauradors a ser desposseïts dels seus mitjans de subsistència, a la frontera insalvable que separava els llauradors propietaris dels llauradors jornalers.

En efecte, el clergue va començar a conformar la seua heretat de Benirredrà l'any 1738 davant el notari Josep Pérez de Culla atés que el matrimoni format per Francesc Pérez i Anna Maria Vicent li venien cinc fanecades d'horta al costat de les parets del poble. L'any 1741 el mateix matrimoni però davant el notari Luis López venien a don Francesc altres quatre fanecades annexes a les anteriors. En aquest cas, la venda es feia amb pacte de gràcia de 20 anys la qual cosa demostra que el matrimoni havia acceptat refinançar els seus deutes amb els diners del clergue. Tanmateix, el 6 de març de 1743 el matrimoni esmentat venien a don Francesc el dret de recuperar les quatre fanecades segons la carta de gràcia atorgada. D'aquesta manera, el matrimoni alienava de manera completa la seua propietat. D'altra banda, l'any 1745, Xavier López i Maria Francesca Alarcó venien un solar i un hort annex al beneficiat. Josep Mas i Maria Anna Bayle venien l'any 1748 a don Francesc un tros de corral. Amb totes les esmentades compres, el fadristerne de la família conformava una propietat de casa i hort tancat de paret al carrer de Sant Antoni de Benirredrà que l'any 1777 va ser valorat en 2.200 lliures.

Un nou beneficiat en la família, don Francesc Escrivà i Faus

Maria Anna Escrivà i Castelló, com a patrona del benefici de la Nativitat de la Mare de Déu de Pego, procedia a nomenar el 4 de desembre de l'any 1743 un nou beneficiat. A ella, li pertanyia el dret de presentació d'un nou titular i, per això, signava un poder a favor de Sebastià Garcia per tal que aquest compareguera en el seu nom davant l'arquebisbat atés que son germà, don Francesc Escrivà i Castelló, havia renunciat al benefici familiar de Pego i restava vacant la institució.

La patrona presentava davant la cúria eclesiàstica, com a nou titular del benefici, el nebot don Francesc Escrivà i Faus, doctor en ambdós drets i resident a la ciutat de València. Don Francesc era el fadrister, el fill segon del III senyor de Favara i Benirredrà que era presentat como a persona “...hábil, idónea y suficiente y en quién concurren las calidades prescritas...”³⁹⁹

Seguint la cronologia dels fets, el 5 de setembre de 1744, compareixia a l'església parroquial de Pego el prevere Vicent Vidal, com a procurador de don Francesc, per tal de prendre possessió de la institució. Vidal ensenyava al rector de Pego el títol de col·lació a favor del seu principal signat per don Joan de Medina que era el governador i vicari general de la diòcesi de València.

Rafael Barrachina, prevere de Pego, va fer entrar Vidal en l'església, el menà fins l'altar major on prengueren aigua beneïda, resaren al Santíssim

³⁹⁹ AHCG, *protocols notarial de Miguel Bayona*, DA-121, any 1743, fol. 20v.

Crist i, a continuació, anaren a la capella de la Mare de Déu del Portal en la qual Vidal feu actes de possessió com ara descobrir un calze, besar-ne el peu i tornar-lo a tapar. També va estendre damunt l'altar una sèrie de corporals i els va tornar a plegar, tocà una campaneta i, per últim, va resar l'oració del naixement de la Mare de Déu.⁴⁰⁰

Don Francesc va començar a cobrar i gestionar una sèrie de rendes per un benefici, el de Pego, que segurament mai ocuparia atés que vivia a València. Ja l'any 1748 cobrava 11 lliures i 11 sous per mans del seu procurador en concepte del peu del benefici. Aquest però s'obligava a pagar 9 lliures que restaven pendents dels pagaments de 1748 i "... si así yo no lo cumpliese, que me pueda executar"⁴⁰¹ L'any 1751, amb un altre procurador en dansa, el clergue ajustava comptes: per una banda, es feia descàrrec a favor del procurador, tant dels seus drets de procuradoria com de les misses que havia pagat al clergat de la vila de Pego que se'n feia càrrec de les obligacions eclesiàstiques del benefici davant l'absència de don Francesc. Així les coses, ambdues parts restaven en pau, sense deure cosa alguna l'u a l'altre. L'any 1775 el racional de l'església de Pego, don Gil Doménech, reconeixia haver rebut de Tomàs Terrades 10 lliures per tal de celebrar les 50 misses resades vinculades al benefici dels Escrivà.⁴⁰²

Pel que fa al benefici de sant Miquel ubicat a l'església del castell de Guadalest, es repetien el mateixos mecanismes de transmissió patrimonial i gestió que el de Pego. Arran de la mort de don Francesc Escrivà i Castelló, l'11 de març de 1752, don Miquel Escrivà, com a procurador de sa tia Maria

⁴⁰⁰ *Ibidem*, fol. 48r.

⁴⁰¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 187.

⁴⁰² *Ibidem*, fol. 191.

Anna, patrona del benefici de Guadalest, presentava al nou beneficiat que seria el germà.

En efecte, el 20 de setembre de 1752, don Francesc Escrivà i Faus prenia el relleu al seu tio; es presentava eixe dia en el castell de Guadalest i requeria mossén Tomàs Margarit, a qui mostrava unes lletres del seu títol de col·lació signat per l'arquebisbe de València.⁴⁰³ Es procedia a la possessió de la institució, dels seus fruits i de les seus rendes. Margarit entrava al nou beneficiat en l'església i el portava a l'altar major, prenent aigua beneïda i fent una oració al Santíssim Sagrament. Immediatament, anaven a la capella de l'Arcàngel i en l'altar, don Francesc, en senyal de possessió, descobria el calze, besava el peu i el tornava a cobrir. A continuació, estenia els corporals i els tornava a plegar. Per últim, tocava una campaneta i resava l'oració de l'Arcàngel. El rector de l'església de Guadalest es feia càrrec de les misses del benefici i el titular li pagarà pels seus serveis. El mateix any de la presentació rebia de mans de don Francesc Escrivà sis lliures per haver celebrat 12 aniversaris.⁴⁰⁴

EL SEGREST DE DONA MARIA ANNA ESCRIVÀ: UN MATRIMONI NO CONSENTIT

El matrimoni entre la germana petita de don Vicent, dona Maria Anna Escrivà i un dels personatges més poderosos de la Gandia del moment, don Lluís Jeroni Pastor, està ple d'interrogants. Algunes de les circumstàncies

⁴⁰³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 14, fol. 117.

⁴⁰⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 199.

que van envoltar la unió apunten directament a una relació no consentida per part de la família d'ella. Amb tant sols dos documents històrics, la constitució notarial del dot de dona Maria Anna i el registre parroquial del seu casament, ens és impossible abastar els detalls però les dades aportades són suficientment reveladores. Sens dubte, el fet més cridaner és que la núvia va ser segrestada el 10 de maig de 1717 per a ser portada a la casa de don Pere de Roda de Gandia que es on es va celebrar el casament.⁴⁰⁵

Cal fer saber que l'advocat don Lluís Jeroni Pastor va actuar d'informador, assessor i representant del duc de Gandia durant els anys 1707-1709. En la seua correspondència amb el duc se'ns representa com un dels artífexs de la repressió borbònica contra els austriacistes i miquelets en els estats de Gandia. Per exemple, el comte de Mahony li va manar que, en companyia de la "ciutat", anara a la Seu a capturar el notari austriacista Josep Pérez de Culla qui va empresonar.⁴⁰⁶ O el 29 de juny de 1707 el duc li ordenava que formara un tribunal per tal de jutjar els vassalls partidaris i defensors de la causa de l'arxiduc Carles d'Àustria.⁴⁰⁷

El seu pare, Lluís Pastor, havia aconseguit ennoblir la família l'any 1652 quan compareixia davant del marquès de Llombai i era armat cavaller en execució d'una comissió reial de 25 de setembre de 1651.⁴⁰⁸ Don Lluís Jeroni havia nascut l'any 1664 i, així les coses, en el moment de les núpcies assolía la respectable edat de 53 anys. Molts anys després, el seu afillat, don Agapit, que havia viscut en la seua casa des dels huits anys, declarava en

⁴⁰⁵ ADV, *Fons Parroquials*, Gandia, *Quinqui Libri* 1709-1718.

⁴⁰⁶ Josep Sanchis Costa, *Aportacions...*, pàg. 119.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, fol. 128.

⁴⁰⁸ Santiago La Parra López, *El ducado de Gandia en el siglo XVII: la ruptura de una convivencia tras 1609*, (Tesi doctoral dirigida pel doctor don Antonio Mestre), Universitat de València, 1990, pàg. 948.

uns autos que don Lluís Jeroni era un expert jurisconsult que tenia una “libreria espaciosa” i que havia estat: “...por muchos años gobernador del ducado de Gandía y sus agregados y de la entera confianza del duque don Pasqual de Borja, y de la duquesa doña Maria Anna, última de la casa y apellido Borja.”⁴⁰⁹

El mateix dia del segrest i posterior casament, segurament hores abans, les parts implicades havien acudit al notari. Crida molt l’atenció que la mateixa dona Maria Anna fora la que constituïra el seu dot i no la seua mare, dona Antònia Castelló o el germà don Vicent Escrivà.

“... digo que, por quanto al servicio de Dios, Nuestro Señor, tengo tratado de casarme con el infraescrito doctor don Luis Jerónimo Pastor y para que tenga efecto dicho matrimonio, y poder mejor sustentar las cargas, de grado y cierta ciencia, y como mejor haya lugar en derecho, otorgo que doy y constituyo por mi dote y casamiento al dicho don Luis...”⁴¹⁰

D’alguna manera, la núvia es casava indotada, que era el signe més evident que la seua família no havia consentit atés que només aportava al seu matrimoni 2.000 lliures de la legítima materna encara que, segurament, a causa de la categoria dels contraents, s’havien de guardar les aparences. Dona Maria Anna Escrivà i Castelló es declarava veïna de Benirredrà però resident en la ciutat de Gandia, major de 25 anys -de fet, tenia 26 anys- i la justificació que fa de la seua decisió “al servicio de Dios” potser mostre una unió propiciada per les autoritats eclesiàstiques de Gandia amb les quals

⁴⁰⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 414.

⁴¹⁰ AHN, *Nobleza*, Osuna, protocols notariais de Josep Todo, llig. 1.249, fol. 57 r. (FC 98 de l’AHCG.)

don Lluís Jeroni mantenia vincles estrets de patronatge, com veurem més avant.

Tornant a les 2.000 lliures del dot, es tractava més bé del dret de demanar-les i cobrar-les de dona Antònia Castelló, senyora de la baronia de Benifallim i viuda de don Vicent Escrivà i Ferrando. La relació amb la mare semblava cordial o condescendent; la núvia no dubtava a qualificar-la de “mi señora y mi madre” atés que dona Antònia havia acudit al notari Pasqual Frigola el 25 d’abril per a autoritzar una escriptura de donació de 2.000 lliures amb efecte de constituir el dot de la filla.⁴¹¹

Dona Maria Anna lliurava al futur espòs el dret de cobrança d’aquestes 2.000 lliures. Al mateix temps deixava el seu dot obert probablement a l’espera que se solucionaren les desavinences familiars vist que la jove aspirava a:

“... quiero quede en abierto para poder añadir, en su caso y lugar, lo que resultare pertenecerme, así por mi legítima paterna, como por razón de mis alimentos, y por la parte de herencia del difunto don Ignacio, mi hermano, y que la adición haya de gozar y goze del mismo derecho y privilegio de esta constitución, como si en ella estuviese expresada y declarada la parte y porción que pueda pertenecerme en razón de lo que dicho es”⁴¹²

Pel que fa al nuvi, les seues decisions van encaminades a millorar en tot moment la situació de la seua promesa davant les dificultats que havia suscitat el seu matrimoni. Ell també al·ludia a la “voluntad de Dios” com a

⁴¹¹ Ibídem, fol. 58.

⁴¹² Ibídem, fol. 59.

mena de justificació per tal d'esposar dona Maria Anna. Acceptava no només el dot sinó també l'addició però a més a més "...por honra y limpieza de la persona y linaje de dicha senyora..."⁴¹³ li prometia en concepte d'arres i donació *propter nuptias* la quantitat de 2.000 lliures més per tal d'incrementar el dot.

Aquesta donació de don Lluís Jeroni venia condicionada per una sèrie de capítols. En el cas de morir dona Maria Anna amb fills (s'entén també que fora vídua), aquesta tenia l'obligació de reservar les arres per a repartir-les entre els fills, però en el cas de no tenir descendència, la núvia podia disposar de les 2.000 lliures a la seua voluntat com a cosa pròpia.

En el cas de premorir dona Maria Anna a l'espòs, aquesta no podria disposar en manera alguna de les 2.000 lliures encara que tinguera fills atés que, en aquest cas, les arres tornaven al poder del nuvi per tal de repartir-les entre els descendents al seu albir. El valor de les arres representava la dècima part de la fortuna del nuvi i aquest es comprometia i obligava a no gastar, ni disminuir el dot ans bé carregava i constituïa tots els seus béns, en el millor i més ben pagats d'aquests, per tal d'assegurar el dot de 4.000 lliures. Els testimonis de l'escriptura notarial eren el doctor i canonge Tomàs Cortés que tindrà un paper cabdal en la celebració litúrgica, el prevere i doctor Severí Frigola i don Josep Izco de Quincoses.

Pel que fa a la validació i consagració religiosa del matrimoni, els elements que l'envolten també referenden el cas d'un matrimoni no tolerat

⁴¹³ *Ibíd.*

per una de les parts. El doctor Tomàs Cortes⁴¹⁴ que era canonge de la Seu de Gandia i oficial forani de la ciutat de Xàtiva, havia fet una única canònica amonestació (per tres) just el dia abans de les esposalles, el dia 9 de maig, durant l'ofertori de la missa conventual: "...per estar així per mi dispensat, per los motius a mi ben vists, com consta per lo mandato per mi expedit, y referendat per Josep Todo, notari en 9 de maig de 1717 com també el desposar-los en casa de don Pedro de Roda..."⁴¹⁵

El clergue consignava que havia vist les relacions dels vicaris de la col·legial de Gandia, de la parroquial de Benirredrà i de Pego, i que no havia aparegut cap impediment a l'enllaç. Els nuvis van ser esposats segons la fórmula de l'època: "per paraules aptes i legítimes i de present." El nuvi era fill dels difunts don Lluís Pastor⁴¹⁶ i d'Apolònia Salelles, naturals i habitants de Gandia.⁴¹⁷ Assistien per testimonis a l'acte una representació del màxim poder de la ciutat: per una part, don Cristòfor Milà i Toledo, que era el degà de la Seu i per una altra don Francesc Clavixo i Gamboa, que era el governador de la ciutat de Gandia i el procurador general de tots els estats del duc de Gandia i comte d'Oliva, a més a més de don Pere de Roda.

⁴¹⁴ Aquest prevere mantenia alguna mena de connexió amb la família atés que l'any 1714 apareix com a testimoni d'un casament a Pego juntament amb el germà de dona Maria Anna, el clergue don Francesc Escrivà. APM, *Fons Parroquial*, Matrimonis 1714.

⁴¹⁵ ADV, *Fons Parroquials*, Gandia, *Quinqui libri* 1709-1718.

⁴¹⁶ El cavaller Lluís Pastor declarava l'any 1678 una casa amb hort en el carrer Major de la Vila Nova al costat de la del notari Pere Monge i Tamarit. AHCG, *Capbreu de peytes rebut per Jacinto Arcayna*, AB498, fol. 157.

⁴¹⁷ En un document sense datar don Lluís Jeroni Pastor aportava la seua genealogia per tal d'obtenir una familiatura del Sant Ofici. Declarava que son pare era el cavaller Lluís Francesc, natural de Murla, que havia casat l'any 1657 amb Apolònia Salelles. Lluís havia nascut l'any 1632 i era fill del ciutadà Lluís Pastor, natural d'Aiora i de Joana Anna Soriano de Gandia. Els avis materns del pretendent eren l'apotecari Jeroni Salelles de Gandia i Clara Maria Lobo, natural de Gènova. En AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincl de Faus, lligall 2, fol. 807.

El 16 de juliol d'aquell any, el doctor Severí Frigola, regent de la Seu, amb la llicència del canonge Cortés i del rector de Benirredrà, va celebrar la missa nupcial als esposats que van rebre les benediccions de l'Església.

En definitiva, sembla que la principal oposició a aquest matrimoni provenia de don Vicent Escrivà i Castelló, cap del llinatge, encara que no sabem els motius certs com ara si preferia que dona Maria Anna ingressés de monja en un convent per tal d'estalviar-se el dot, atés que altres dos germanes ja s'havien casat. O potser dona Maria Anna estava reservada per a una altra persona amb qui don Vicent volia estrènyer o crear aliances de parentesc. Per últim, no hauríem de descartar una possible enemistat entre don Lluís Jeroni i don Vicent.

Amb el pas del anys, les relacions entre ambdues famílies es van recompondre tenint en compte, com veurem, que el primogènit de don Vicent, don Miquel, serà l'hereu del matrimoni.

BENIRREDRÀ: UNA NOVA RESIDÈNCIA PER AL LLINATGE

“... el que se n'ha de anar puga tenir lloch per a dispondre sa partida, ajustar ses matèries y pagar alguna cosa, si deu; perquè, en fi, no són cases d'hòmens particulars, sinó de senyors que han de menester lo tems competent per a la desència de ses persones y de lo que representen.”⁴¹⁸

⁴¹⁸ Joaquim Aierdi, *Dietari...*, pàg. 390.

Durant la segona dècada del segle XVIII, potser una vegada finida la Guerra de Successió, don Vicent va decidir establir la residència de la família al lloc de Benirredrà. Les causes del trasllat de la família des de Pego a l'horta de Gandia poden ser diverses. El matrimoni de don Vicent amb la seua cosina, dona Josepa Faus, que era natural d'Ador, així com també el fet que don Vicent fora el tutor i administrador de l'important patrimoni dels menors don Josep Ignasi Faus i dona Maria Anna Anna Faus podia haver influït.

Potser en aquesta època don Vicent va col·locar els diferents blasons en la casa de la senyoria que ens apareixen l'any 1787. Per una banda, sobre la porta principal de la façana de la casa figurava un escut llaurat en pedra amb quatre quarters que representava les armories de les famílies Escrivà, Faus, Castelló i Beamont de Navarra, el quarter principal pertanyia als Escrivà i el segon als Faus. Per tant, podia ser el blasó que representés el matrimoni. Aquest escut també es va pintar en el remat del retaule major de l'església.

Casa de la senyoria a Benirredrà. (Col·lecció J.M. Borja-Suso Monrabal)

Hem de tenir en compte que les relacions de la família Escrivà amb algunes de les institucions de la vila de Pego no eren òptimes. En eixe sentit, cal recordar l'enfrontament entre per una part el capítol de l'església parroquial i per l'altra, el pare de don Vicent i la seua àvia, dona Càndida. Un conflicte especialment delicat perquè els preveres pegolins es van negar a fundar un benefici si no s'augmentava la dotació d'aquest.

La casa de la senyoria a Benirredrà segurament va ser objecte, durant aquest període, de diferents obres de millora i embelliment per tal d'acollir

tota la nombrosa nissaga i el servei domèstic que l'atenia. L'any 1701, amb motiu de l'inventari de béns de don Vicent Escrivà i Ferrando, tenim alguna notícia d'aquesta casa. Es tractava d'un immoble que pertanyia al vincle de primogenitura i en el qual s'anotaven béns mobles escassos perquè segurament sols servia perquè hi visqués l'arrendador dels drets dominicals del lloc. Entre d'altres, el parament que hi havia era: un bufet de fusta de noguer, sis cadires de repòs de vaqueta, huit cadires de bova, una caixa de pi, una tauleta per a menjar en el llit, un llit de noguer, dos quadres de caràcter religiós, una cistella de canya menuda amb dos ampolles de vidre dins i, per últim, una canterella d'obra de Biar.⁴¹⁹

Amb la mort de don Vicent l'any 1746 es feien inventaris d'ofici d'aquesta casa per l'alcalde de Benirredrà per la presència en l'herència d'un menor d'edat com era el fill, don Vicent Escrivà i Faus, com tindrem temps d'analitzar més endavant.

La nova residència del cap de la nissaga comportava el trasllat a la senyoria de Benirredrà d'altres membres de la família des de Pego, on conviurien un total de tres generacions diferents. Durant aquesta primera meitat del segle XVIII, les principals cerimònies familiars tenien lloc en aquest poble de l'horta de Gandia. Així, el germà de don Vicent, el noble don Ignasi Escrivà i Castelló, en qui s'havien dipositat les esperances per a obrir una nova línia en el llinatge, atorgava testament l'11 d'agost de 1715 perquè,

⁴¹⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 46, fol. 728.

davant del notari Gaspar López, reconeixia trobar-se malalt en el llit.⁴²⁰ De fet, moriria eixe mateix dia.

Don Ignasi apareix com a jurista en una procura de poder de sa mare, dona Antònia Castelló, l'any 1712 i, a l'hora de testar, és qualificat de doctor dels jutjats de Benirredrà. Volia ser soterrat en l'església parroquial de Sant Llorenç de Benirredrà amb l'hàbit que fora ben vist als seus marmessors. Destinava 300 lliures per al bé de la seua ànima, la redempció dels seus pecats i per a les despeses del funeral. Nomenava com a marmessors el germà, don Vicent, i el cunyat, Josep Peris, generós de la vila de Pego. Destinava 15 lliures per al pobres de solemnitat del poble de Benirredrà que havien de distribuir els seus marmessors.

Per últim, don Ignasi decidia que la seua hereva fos la mare, dona Antònia Castelló. Els testimonis a l'atorgament de les seues últimes voluntats devien formar part del seu nucli més estret: el doctor Josep Puig, que segurament era el metge, l'estudiant Jeroni López i tres llauradors de Benirredrà. El soterrament de don Ignasi va comptar amb la presència de 18 capellans i la música de la Seu de Gandia. Va ser amortallat amb l'hàbit de sant Francesc d'Assís i soterrat davant la capella del Roser de Benirredrà.

⁴²⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 40, fol. 78.

El casament de dona Margarita Escrivà i Castelló i el problema del seu dot

Com hem vist, la mort prematura del baró de Benifallim, don Vicent Escrivà i Ferrando, deixava un total de cinc fills menors d'edat. Don Vicent només havia tingut temps de casar la filla primogènita, Francesca, amb el ciutadà Josep Peris de Pego però restaven dues filles més, dona Margarita i dona Maria Anna. L'any 1716 es col·locava en matrimoni dona Margarita amb don Isidre Puigmoltó d'Alcoi. L'elecció d'aquest noble responia segurament a una estratègia de renovar els vincles i les aliances en una ciutat d'on descendia la família Castelló i on, a pocs quilòmetres, els Escrivà posseïen la baronia de Benifallim. De fet, els testimonis assistents a la boda, persones que segurament havien propiciat l'enllaç, són parents o persones influents de la zona d'Alcoi. Per una banda, el rector de Penàguila i, per altra banda, dos parents: don Agustí Beamont de Navarra, de la família de Cocentaina de la mare de la núvia i don Pasqual Rotglà, de Xàtiva, parent d'un oncle de dona Margarita.

Les cartes matrimoniales se signaven el 4 de febrer davant el notari de Gandia Josep Todo. Don Vicent Escrivà i la seua mare vídua, dona Antònia, constituïen a la núvia un dot de 6.000 lliures.⁴²¹ La composició del dot era diversa: 1.500 lliures provenien de la legítima paterna del baró de Benifallim que administrava Josep Peris de Pego. Pel que fa a la legítima materna, dona Margarita rebia 2.500 lliures en diferents béns alguns dels quals eren roba de seda i lli i joies de perles, or i plata, que eren valorades en 600

⁴²¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 16, fol. 114.

lliures. Les restants 1.900 lliures de l'herència materna s'assignaven a la núvia a partir del dret de percebre i cobrar-les d'uns censals contra la universitat de Relleu. En concret, a partir de les pensions de dos censals que sumaven un capital de 2.200 lliures, crèdits que pertanyien a dona Antònia Castelló.

I, finalment, el germà li assignava 2.000 lliures a cobrar dels interessos que generaven dos censos de què responia la vila de Carcaixent, u de 800 lliures i un altre de 300 lliures. Els interessos d'aquests censals els percebria don Isidre Puigmoltó fins a arribar a les 2.000 lliures. Comptat i debatut, el 5 de juny de 1716 la parella es casava en l'església parroquial de Benirredrà, amb la publicació prèvia de fins a tres admonicions eclesiàstiques, tant a Benirredrà com a Alcoi i a Pego, sense que hi hagués cap impediment canònic. El nuvi, don Isidre Puigmoltó, era fill de don Basili i dona Antònia.⁴²² Els Puigmoltó formaven part de l'elit alcoiana i don Basili ja va figurar en la llista d'insaculats per a l'ofici de regidor l'any 1707 i va ser agraciat amb una regidoria l'any 1709. Don Isidri havia estat nomenat regidor d'Alcoi l'any 1717 però el corregidor de la vila reconeixia tres anys després que, malgrat les ordres del rei i els seus apercibiments, Puigmoltó es negava a acceptar el càrrec.⁴²³ L'any 1733 i ja com a regidor d'Alcoi, don Isidre declarava un patrimoni valorat en 6.640 lliures.⁴²⁴

Tanmateix, al cap dels anys, sembla que part del dot de dona Margarita no s'havia pagat i, per tant, el matrimoni decidia acudir als tribunals. Don

⁴²² AHCG, *Arxiu parroquial de Benirredrà*, MP-82, fol. 77.

⁴²³ María del Carmen Irlés Vicente, *Al servicio de los Borbones. Los regidores valencianos en el siglo XVIII*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1996, pàg.101.

⁴²⁴ *Ibidem*, fol. 190.

Isidre introduïa una instància en la Reial Audiència l'11 de març de 1724 contra Josep Peris per tal que aquest donara compte de la curadoria i dels béns i herència que havien tocat a dona Margarita del pare difunt. Don Isidre pretenia cobrar les 1.500 lliures de legítima paterna consignades al dot de dona Margarita.

Uns anys després, el 18 de juliol de 1726, les parts decidien signar una concòrdia per tal de solucionar les diferències. D'una banda, don Vicent Escrivà i Castelló, que actuava en nom propi i en el de procurador de la seua mare, dona Antònia; d'altra banda, don Tomàs Navarro, paborde de la Seu de València, que era el procurador de don Isidre Puigmoltó i dona Margarita.

A més a més, dona Antònia presentava una escrit de procura en favor de don Vicent en què reconeixia que el marit difunt havia designat com a hereus universals a don Francesc, dona Margarita, dona Maria Anna i don Ignasi. També que havia nomenat com a curadors d'aquests a ella mateix i a Josep Peris. Tanmateix el gendre havia administrat les persones i béns dels esmentats menors sense que ella hi intervinguera per a res. Dona Antònia tant sols reconeixia que havien parat en el seu poder alguns mobles de l'herència dels menors.

Les parts en litigi signaven una sèrie de capítols que conformaven la concòrdia. Don Isidre i dona Margarita es comprometien a renunciar a la demanda d'inventari de comptes que tenien entaulada contra Josep Peris i, en bescanvi, don Vicent Escrivà es feia càrrec de pagar les 1.500 lliures de la legítima paterna de la germana. De fet, don Isidre ja havia rebut per terceres persones 200 lliures a compte de la quantitat esmentada. Pel que fa

a les 1.300 lliures restants, don Vicent feia transportació en favor de don Isidre dels drets de recobrar aquesta mateixa quantitat contra les persones i universitats de Relleu i Carcaixent, a partir dels interessos dels censos que responien a don Vicent Escrivà i a dona Antònia. La senyora de Benifallim conservava un censal de 750 lliures contra la vila de Relleu i Carcaixent responia a don Vicent per un censal de 550 lliures. Don Isidre havia de cobrar les pensions d'aquests dos censals fins que se li pagaren les 1.300 lliures.

Don Vicent i dona Antònia reconeixien que en les cartes dotals de dona Margarita s'havien compromés al fet que, si passats i liquidats els comptes del baró de Benifallim, no arribava la legítima paterna a les 1.500 lliures promesa a dona Margarita, ho suplirien a partir de béns propis.

L'enllaç de la primogènita, dona Teresa Escrivà

Els tercers senyors de Benirredrà i Favara tindran una família extensa que provocarà, com veurem, més d'un problema amb el pagament dels dots de les seues descendents. Els esforços més grans, pel que fa a col·locar en matrimoni les filles donzelles, es centrava, com és habitual entre les files de la noblesa, en la filla gran que en aquest cas era dona Maria Teresa Escrivà i Faus. Els seus pares li constituïen un dot de 9.000 lliures, el 14 de febrer de

1729, per tal de casar-la amb don Pere Roca, de Xàtiva, fill de don Francesc i dona Àngela Maria Salvador.⁴²⁵

L'avi del nuvi, don Pere Roca i Ripoll, cavaller de Montesa, - maridat amb dona Antònia Salvador de Soria i Pardo- havia estat capità comandant d'una companyia de cavalls, subrogat de governador en la vila de Xàtiva i havia servit en la mateixa companyia que son pare, don Francesc, per patent del marquès de Camarasa, virrei de València. Amb aquesta companyia, don Pere havia assistit en "los socorros de la Marina" així com també en la persecució dels bandits. L'any 1666 va ser nomenat pel duc d'Alburquerque capità de la guàrdia de l'emperadriu en la qual va servir a expenses pròpies durant els tres mesos de trànsit de la sobirana des que va arribar a la ratlla del regne de València fins que va embarcar a Dènia.⁴²⁶ Es tracta de la infanta Margarita, filla de Felip IV, que es va casar per poders amb l'emperador Leopold d'Àustria el 25 d'abril de 1666 a Madrid. La infanta i la seua comitiva van eixir de Madrid el 28 d'abril amb destinació a Dènia on, després d'uns dies, es va embarcar amb destinació a Barcelona.⁴²⁷ L'avi del nuvi tenia un ample full de serveis com ara que havia servit el rei de soldat a cavall en les Guerres de Catalunya, concretament en el setge de Campredó i Vic des de 1657 a 1659.⁴²⁸

Pel que fa al pare del promés, don Francesc Roca i Salvador, havia estat justícia de Xàtiva i també capità d'una companyia de cavalls en la qual va servir en diverses ocasions en les rebel·lions de la Marina a les seues

⁴²⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 42, fol. 409.

⁴²⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Noblesa, fol. 16.

⁴²⁷ María de los Ángeles Samper, "Princesas en camino", *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 39, 2013, pàg. 18.

⁴²⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 119.

costes. Va estar casat en primeres núpcies amb dona Isabel Antònia Aparisi i del seu segon matrimoni amb dona Àngela Maria Salvador i Texedor havia tingut quatre fills: don Pere, dona Ignàsia, don Ambrosi, tinent de Sa Majestat i el canonge de la Seu de Xàtiva, don Fructuós.⁴²⁹ Don Francesc va ser soterrat el 22 d'agost de 1713 en el convent de Sant Josep de Barcelona.⁴³⁰

Tornant al matrimoni de dona Teresa, per la part del nuvi actuava don Josep Ignasi Faus Bou de Penya-roja, senyor de Tossalnou i Ròtova i cosí germà de la mare de la núvia, dona Josepa Faus i Pasqual. El nuiv, don Pere i el germà, don Fructuós Roca, li havien fet un poder per a representar-los a l'hora de concertar el matrimoni amb dona Teresa.

Els pares de la núvia, a l'hora de constituir el dot, imposaven una sèrie de condicions. S'entenia que aquest representava tots els drets i legítimes que podia reclamar dona Maria Teresa en la hisenda dels pares. Pel que fa a la seua composició, 7.500 lliures d'aquest es vinculaven als béns del pare. La mare de la núvia aportava les 1.500 lliures restants. Una vegada consumat el matrimoni, els esposos havien de renunciar a qualsevol dret que pogueren tindre en l'herència de la casa d'Escrivà tanmateix aquesta clàusula no seria vàlida en el cas que don Vicent Escrivà morira sense descendència masculina.

En el moment de signar les cartes nupcials, el dotador lliurava tan sols 2.250 lliures a la part del nuvi i les restants 6.750 lliures es pagarien en

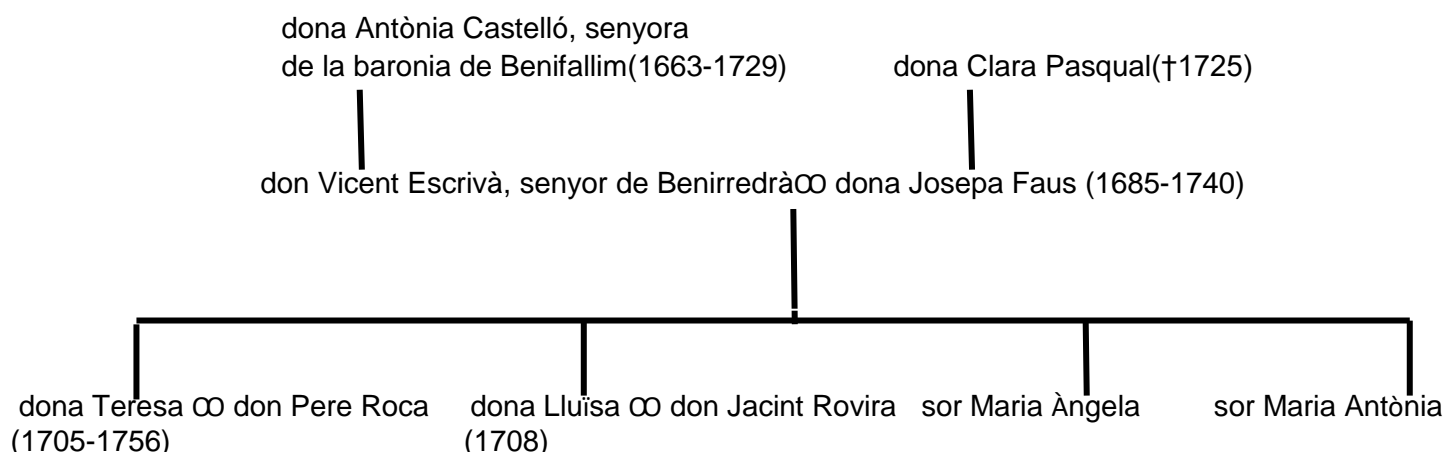
⁴²⁹ Del seu primer matrimoni, don Francesc Roca i Salvador del Pardo amb dona Isabel Aparisi va procrear don Josep, religiós de l'orde de sant Francesc Descalços, i dona Maria Manuela, don Jacint i dona Antònia que van morir fadrins. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Noblesa, fol. 7.

⁴³⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Documents Diversos, II, fol. 121.

diferents terminis – a satisfacció dels Escrivà- i en pagues de, com a mínim, mil lliures. Mentre no es lliurara la resta del dot, els senyors de Benirredrà s'obligaven a pagar a don Pere, de manera anual, l'interés d'un sou per lliura. I, per a fer possible això, consignaven al nuvi, part de la pensió d'un censal que tenien contra la ciutat de Xàtiva, en aquest cas 237 lliures i 10 sous; també 100 lliures del que produïa un censal contra don Josep Ignasi. La suma d'aquestes dos quantitats era l'import exacte que corresponia a don Pere mentre no es satisfera el que faltava del dot. El nuvi lliurava a dona Teresa, en concepte d'arres, 50 lliures.

El mateix dia de la constitució del dot, es verificava l'enllaç a l'església parroquial de Benirredrà. Don Pere Roca esposava la primogènita dels Escrivà mitjançant procuradors i per paraules. El rector de Benirredrà, Pasqual Vidal, oficiava la cerimònia amb una llicència concedida pel degà de la Seu de Gandia, Pere Martínez de la Raga. Un mes després, el 27 de març, el vicari de la Seu de Xàtiva, el doctor Ortiz, velava els nuvis i els donava les seues benediccions. La descendència de don Pere Roca i dona Maria Teresa heretarà, durant el segle XIX, el patrimoni, hisenda i títols de la casa Escrivà i la casa Faus una vegada mort el primer comte de Ròtova.

La sort de les altres dones de la família

ELABORACIÓ PRÒPIA

Per aquesta època, les altres dos filles de don Vicent, Maria Àngela i Maria Antònia entraven de monges en el convent de Santa Clara de Xàtiva. Una estratègia nobiliària que podia permetre estalviar recursos per a casar millor la primogènita i una altra germana. En aquest cas, es tractava d'una estratègia que es posava en pràctica per primera vegada en la família. En eixe sentit, cap de les tres germanes de don Vicent Escrivà i Castelló havien ingressat en religió sinó que s'havien casat amb nobles o aspirants a nobles de viles mitjanes.⁴³¹ Tampoc cap de les dues germanes de don Vicent Escrivà i Ferrando havien professat sinó que s'havien casat amb barons del seu estat i qualitat.

⁴³¹ Com hem vist, i pel que fa les germanes Escrivà i Castelló, dona Francesca s'havia casat amb un ciutadà de Pego, dona Margarita amb un noble d'Alcoi i, per últim, dona Maria Anna s'esposava amb l'advocat i noble de Gandia, don Lluís Jeroni Pastor.

En el cas de les filles monges, don Vicent havia pagat al convent de Xàtiva, pel dot d'ingrés i aliments, la quantitat de 790 lliures, a més d'assignar-los una renda anual vitalícia de 50 lliures. Sor Maria Àngela atorgava testament en el moment que anava a professar en el convent l'any 1737.⁴³² Deixava 100 lliures per al sufragi de la seua ànima i despeses de funeral. El que restava d'aquesta quantitat s'havia de distribuir en la celebració de misses, entre els seus marmessors, l'abadessa del convent i la monja que l'assistira en la seua última malaltia. Nomenava hereus els pares i renunciava a qualsevol dret que tinguera sobre els vincles fundats pel seu besavi, don Francesc Escrivà. Dos anys després, atorgava un testament semblant sor Maria Antònia Escrivà.

D'altra banda, la sogra de don Vicent Escrivà, dona Clara Pasqual, era soterrada el 16 de febrer de 1725 en una sepultura feta a l'efecte a l'església parroquial de Benirredrà.⁴³³ Havia atorgat testament el dia 11 d'aquell mes davant el notari Pasqual Morant i havia deixat 50 lliures pel bé de la seua ànima. Dona Clara era filla de don Gaspar i dona Timotea Pasqual d'Oliva. Havia estat un membre clau en la família Faus atés que el patriarca, don Josep, reconeixia les seues bones accions en el seu testament i el cunyat, don Francesc Faus, jutge de l'Audiència i vidu de dona Feliciana Bou de Peña-roja, a l'hora de la seua mort, l'any 1709, li encomanava la tutela i educació de tots dos fills menors d'edat. Un any després de la mort de dona Clara, don Vicent, des de València essent, i en nom de la seua dona, que era l'hereva de l'anterior, atorgava una procura de poder a Miquel Igual

⁴³² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 31, fol. 41.

⁴³³ Les dades biogràfiques dels familiars de don Vicent estan extretes de l'AHCG, *Fons parroquial de Benirredrà*, MP-82.

d'Oliva, perquè poguera representar els seus interessos davant de qualsevol instància.⁴³⁴

Per la seua part, dona Antònia Castelló i Beamont de Navarra, baronessa de Benifallim, i mare de don Vicent, també era soterrada en la parroquia de Benirredrà el dia 29 de novembre de 1729, en una sepultura a part. Just un mes abans –el 7 d'octubre d'aquell any- dona Antònia havia nomenat Cristòfol Gisbert, doctor en ambdós drets i advocat de la vila d'Alcoi, com a governador i alcalde major del lloc de Benifallim.⁴³⁵ Gràcies a la seua formació jurídica, Cristòfol havia d'administrar la jurisdicció civil i criminal que posseïa dona Antònia a Benifallim a banda de governar el senyoriu i actuar com un batlle senyorial. A l'endemà del 7 d'octubre, el notari Josep Mataix notificava als oficials i a l'ajuntament de Benifallim -que s'havien congregat en el lloc acostumat a l'efecte- el nou nomenament de governador, acte jurídic que acceptaven tots els reunits i es mostraven disposats a obeir-lo.

Finalment, la dona de don Vicent, dona Josepa Faus atorgava testament el 23 de maig de 1740 davant el notari Bartolomé Roman perquè temia per la seua vida i hi citava un total de set fills: dona Maria Teresa casada amb don Pere Roca, dona Maria Àngela i Maria Antònia, religioses professes en Santa Clara de Xàtiva, dona Maria Lluïsa, donzella, don Miquel, don Francesc i don Vicent. A tots, els instituïa hereus universals perquè es repartiren els seus béns a parts iguals encara que dona Maria Lluïsa rebia de sa mare la millora del terç i el romanent del quart.

⁴³⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 1, fol. 815.

⁴³⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 779.

Dos dies després, la senyora de Benirredrà era soterrada en l'església parroquial del lloc en un sepulcre nou. Deixava 300 lliures per a despeses funeràries que van ser distribuïdes a pagar els tres preveres del seu soterrament, i en cobrir una almoïna de 60 lliures que es va donar al clergat i la música de la Seu de Gandia per haver assistit a les seues honors fúnebres. Els marmessors van ordenar misses en sufragi de la seua ànima en la Seu i en el convent de San Roc de Gandia, així com en el convent de franciscans de Pego.⁴³⁶

En definitiva, durant tota la primera meitat del segle XVIII, don Vicent Escrivà va convertir la casa de la senyoria de Benirredrà en la seua residència habitual i centre principal d'agrupament de tot el seu llinatge. Un total de tres generacions diferents van confluïr a l'ombra i protecció del cap de la família i tercer senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim. No només conviuran amb ell la mare (dona Antònia Castelló) i la sogra (dona Clara Pasqual), sinó també els germans Escrivà i Castelló: don Ignasi fins a la seua mort prematura, el beneficiat don Francesc segurament fins als últims anys de sa vida i, per últim, dona Margarita i dona Maria Anna fins que es van casar. A Benirredrà també van viure, com és lògic, tots els seus fills. Els *Quinqui Libri* parroquials donen fe de les diferents vicissituds familiars.

⁴³⁶ ADV, *Fons digitalitzats*, Benirredrà: *libre Racional 1722-1747*, fol. 231.

LA JURISDICCIO ALFONSINA SOBREVIU AL DECRET DE NOVA PLANTA. LA NOVA ADMINISTRACIO DE LA JUSTICIA SENYORIAL

Després de la Guerra de Successió, la monarquia borbònica va promulgar el Decret de Nova Planta per tal d'assimilar políticament i jurídicament tots els regnes de l'antiga Corona d'Aragó. La raó esgrimida pel rei Felip V per tal de suprimir els Furs i privilegis del Regne de València, així com les seues institucions forals, era: "el derecho de conquista". El regne de València va ser considerat un territori rebel i, per això, se li va imposar la legislació castellana en el marc d'un projecte polític monàrquic uniformitzador, absolutista i centralista. Tanmateix la jurisdicció alfonsina que els senyors i barons territorials valencians exercien sobre els seus vassalls va sobreviure a la imposició de les noves lleis castellanes.

Després d'algunes vacil·lacions, Felip V va decretar que s'observara la jurisdicció alfonsina en el regne de València en aquells llocs que van ser fundats amb quinze veïns. La justificació que es donava per a mantenir vigent el fur del rei Alfons era l'esforç econòmic que havien fet els particulars a l'hora de fundar nous llocs que havien contribuït al bé comú.⁴³⁷ El fur de la jurisdicció alfonsina va ser validat de manera concreta l'any 1708 i posteriorment el rei Carles III l'any 1772 el va ratificar.⁴³⁸ Els senyors podien continuar gaudint d'aquesta jurisdicció si la posseïen amb anterioritat als Decrets de Nova Planta i podien demostrar-ho.

⁴³⁷ Primitivo J. Pla Alberola, "La jurisdicción alfonsina como aliciente para la recolonización del territorio", *Revista de Historia Moderna*, núm. 12, 1993, pàg. 100.

⁴³⁸ Manuel Ardit, *Els homes...*, vol. I, pàg. 90.

El procés d'adaptació d'aquesta administració de justícia senyorial valenciana a la nova legislació va comportar diferents passos i va implicar diversos actors. La jurisdicció alfonsina produïa unes rendes en forma de penes de cambra que havien de ser repartides entre el titular del senyoriu, la Corona i la col·lectivitat dels veïns. La nova administració borbònica, com veurem a continuació, posarà ordre i pautarà els diferents tipus de penes així com els tants per cents a repartir entre uns i altres.

En el nostre cas, i pel que fa al senyoriu de Benirredrà, podem seguir tots els passos que van marcar l'adaptació de l'antiga jurisdicció alfonsina, des del marc foral de l'antic regne de València, a la nova estructura política i administrativa de la monarquia de Felip V.⁴³⁹

En concret, don Manuel de Toledo, que era el regent de la Reial Audiència de València i el jutge subdelegat particular per als efectes de les penes de cambra i despeses de justícia, va remetre el 2 de novembre de 1730 una missiva a l'alcalde ordinari de Benirredrà en què l'informava que havia enviat diferents ordres i providències a totes les ciutats i llocs del regne amb les instruccions per al cobrament i recaptació de les penes. Tant els llocs de senyoriu seglar, com els eclesiàstics, que tingueren privilegis sobre la pertinença i possessió d'aquestes penes, els havien de presentar davant d'ell per al seu reconeixement i, en el seu cas, per a la declaració de la titularitat de la jurisdicció alfonsina.⁴⁴⁰

Així les coses, don Vicent Escrivà va presentar una instància mitjançant la qual pretenia la possessió de les penes de cambra, de camp, ordenances i

⁴³⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 4, núm. 9, fol. 229.

⁴⁴⁰ *Ibidem*, fol. 232.

altres jurisdiccional que es produïen en el lloc i terme de Benirredrà. Aquesta instància va incoar diferents actes entre don Vicent i l'advocat fiscal.

“... por parte de don Vicente Escrivá Castelló, se puso instancia formal pretendiendo él, que en dicho lugar de Benirredrá, le pertenecía la jurisdicción del mixto imperio, llamada alfonsina, adquirida legalmente y como disponían los antiguos fueros de este reyno por sus antecesores, dueños de dicho lugar. Y observada, hasta ahora, con el uso y goze de las penas y multas civiles y criminales, resultantes de dicha jurisdicción, reconociendo la suprema, mero imperio a favor de Su Magestat y sus reales ministros. Exponiendo sobre ellos los motivos de la adquisición de dicha jurisdicción y actos con que la ha exercitado...”⁴⁴¹

Com era costum en la pràctica judicial de l'època, es va presentar una sumària de testimonis segons la qual don Vicent i els seus avantpassats havien estat propietaris de la jurisdicció civil i criminal atés que, des de temps immemorial, havien nomenat batlles, alcaldes i altres oficials de justícia. A més a més havien percebut penes, multes i condemnes causades en l'esmentat lloc, tant civils com criminals, durant la vigència dels antics furs de València i també actualment amb les noves lleis de Castella. Així les coses, el 5 d'octubre de 1734, vista la documentació, don Manuel declarava que les penes de cambra del lloc de Benirredrà i la seua jurisdicció pertanyien a don Vicent Escrivà i als seus successors.

“Dixo que por ahora y sin perjuicio de los derechos del Real Patrimonio, debía declarar y declaró pertenecer a dicho don Vicente Escrivà y Castelló y

⁴⁴¹ Ibídem, fol. 233.

a sus sucesores, en el goze de dicho lugar de Benirredrá, y de su jurisdicción alfonsina, todas las penas de cámara, civiles y criminales, de campo y ordenanza, tocantes a dicha jurisdicción, que se han causado y causen en los juzgados ordinarios de dicho lugar y sus términos a excepción de las que proviniesen del mero imperio que reside en Su Majestad, y de los gastos de justicia que directamente pertenecen al Regio Fisco, y mandava y mandó a los justicias de dicho lugar se arreglen en sus condenaciones, y distribución de unos y otros efectos a lo prevenido por las reales leyes de Castilla, llevando su libro formal, dando quenta de ellos y depositando sus alcances anualmente en la Receptoría General de este reyno, o donde conviniese, baxo la pena de 20.000 maravedíes, aplicados los jurados del Consejo...⁴⁴²

La sentència de declaració de la jurisdicció alfonsina a favor de don Vicent exhortava les autoritats a no impedir ni obstaculitzar, ni a don Vicent ni als seus successors, el domini i la possessió de la jurisdicció civil i criminal del lloc de Benirredrà, ni l'ús i gaudi de les penes de cambra civils i criminals, les penes de camp i les d'ordenança. Tanmateix, la declaració recordava que les despeses de justícia i també les penes derivades del mer imperi pertanyien a la Hisenda Reial.⁴⁴³

En efecte, les justícies locals estaven obligades a l'administració i distribució de les diferents rendes jurisdiccionals segons la Reial Provisió de 27 de juliol de 1716. D'acord amb aquesta norma legal, els ajuntaments havien de nomenar una persona capacitada per tal que portara un llibre anual d'assentaments i comptes. A don Vicent, se li havien de lliurar les

⁴⁴² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 258.

⁴⁴³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 4, fol. 236.

penes de cambra esmentades, de camp i ordenances que li pertanyeren i, a la Hisenda Reial, concretament a la Receptoría General del regne, el producte de les despeses de justícia.

El 22 de febrer de 1735 les autoritats judicials exigien a l'Ajuntament de Benirredrà que fera i posara còpies de totes les normes referents a l'administració de les penes de cambra en els seus llibres capitulars per convenir així al servei del rei. És per això que el 12 d'octubre de 1736 es presentava a Benirredrà don Josep Antoni Pi, jutge comissari visitador dels jutjats ordinaris del regne. El magistrat, després de fer la visita i examinar els comptes, sentenciava que només s'havien anotat en els llibres les penes de cambra que eren les que pertanyien al senyor però no s'havien portat els comptes de les despeses de justícia, efectes que pertanyien al reial i suprem Consell de Castella. L'ajuntament de Benirredrà no havia administrat, cobrat ni lliurat aquestes rendes segons la Reial Cèdula de 27 de juliol de 1716. Així les coses, el doctor Pi ordenava tota una sèrie de mesures al consistori.⁴⁴⁴

En primer lloc, l'escrivà de l'ajuntament havia de formar un llibre de paper comú, al principi del qual havia de posar la Reial Cèdula i altres ordres i instruccions impreses relatives a l'administració de justícia. En aquest llibre, s'havien d'assentar les partides de totes les condemnes a les quals s'aplicaren les despeses de justícia que havien de ser d'import igual a les penes de cambra. Pel que fa a les penes derivades de furts de fruits o collites –penes de camp- o de les ordenances municipals, una sisena part corresponia a la Reial Hisenda, una altra sisena part al senyoriu, i les

⁴⁴⁴ *Ibíd.*, fol. 238.

restants parts pertanyien al jutge i al denunciant. L'escrivà havia d'anotar el dia, la causa o delictes i l'import de la multa imposada.

“Se ordena y manda que el escribano del ayuntamiento forme un libro con papel común, en cuyo principio ponga el dicho auto acordado, y las demás órdenes e instrucciones que tienen impresas en razón de dichos efectos, y en él sienten todas las partidas que se le manifiesten de todas las condenas que se hiciesen con aplicación a gastos de justicia, que siempre ha de ser igual con las de penas de cámara, y en las penas de campo, conseyales y de ordenanza la sexta parte, perteneciendo la otra sexta parte al señorío y disponiendo de las restantes quatro partes según el destino de las ordenanzas entre el juez y el denunciador sin que al dueño del campo donde se hiciese el daño, se le deva, según derecho, no más que el reintegro de aquel y de todas las costas que se les ocasionaren para su justificación...”⁴⁴⁵

A la fi d'any, els alcaldes havien d'exigir a l'escrivà els comptes assentats amb un testimoni que autenticara els números. Gràcies a la visita realitzada pel doctor Pi, podem saber la part que pagava Benirredrà en concepte de despeses de justícia a la Corona que, en l'any 1735, va ser de 31 lliures, 6 sous i huit diners.⁴⁴⁶

Procediment semblant es va seguir al lloc de Benifallim pel que fa a l'administració i cobrament de les penes de cambra. Don Vicent Escrivà presentava davant la Reial Audiència tota una sèrie d'instruments per tal que

⁴⁴⁵ *Ibíd.*, fol. 253.

⁴⁴⁶ *Ibíd.*, fol. 240.

es declarara que li pertanyien les penes produïdes a Benifallim.⁴⁴⁷ Aquests instruments enviats a Madrid destacaven que el rei Felip IV, l'any 1629, per mitjà de venda reial havia concedit a don Pere Castelló i als seus l'exercici de l'alta jurisdicció a Benifallim amb la facultat de tramitar i condemnar qualsevol delictes tocant a la dita justícia suprema amb la condició de dipositar els emoluments d'aquesta jurisdicció en poder del receptor general del Reial Patrimoni.

Don Vicent també havia presentat una informació de testimonis en la qual es verificava que ell i els seus avantpassats havien estat propietaris de la jurisdicció civil i criminal, de l'alt i baix imperi, és a dir, el mer i mixt imperi, que havien nomenat batlles, alcaldes majors i ordinaris i altres oficials de justícia per al govern del lloc. A més, els senyors havien rebut les penes, multes i condemnes civils i criminals causades en la seua jurisdicció.

Tant les autoritats de Madrid com les de València, el 6 de novembre de 1734, declaraven pertànyer a don Vicent les penes de cambra de Benifallim sempre que s'aplicaren els procediments legals i es donaren comptes de les despeses de justícia pertanyents al rei. El superintendent general advertia a la resta d'autoritats que no impediren ni entrebancaren a don Vicent Escrivà l'ús i gaudi de les penes de cambra civils i criminals, les de camps i les de les ordenances que es causaren en els jutjats de Benifallim a excepció de les despeses de justícia que pertanyien al rei encara que la seua administració, conversió i distribució competia a l'ajuntament de Benifallim.

⁴⁴⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, fol. 459.

LA CONFIRMACIÓ DE LA JURISDICCIO ALFONSINA DE BENIRREDRÀ DAVANT DELS ATACS DE GANDIA

“... y dada la noticia de lo sucedido por el testigo a don Vicente Escrivá y Castelló, señor de este lugar, dixo este que nadie se moviese, y que cada qual se retirase a su casa que los señores de la Real Audiencia de Valencia lo compondrían y que es verdad...”⁴⁴⁸

Com hem vist més amunt, el 5 d'octubre de 1734, la Reial Audiència confirmava la possessió de la jurisdicció alfonsina de Benirredrà a don Vicent. Des del punt de vista legal, aquesta sentència, a més, significava un revés per als interessos de Gandia en no reconèixer en cap moment la jurisdicció suprema del duc sobre aquest lloc del seu terme general. Segons els ministres de l'Audiència, aquest tipus de jurisdicció, en el cas de Benirredrà, correspondria a la Corona.

Tot i això, en el dia a dia, les agressions i conflictes jurisdiccionals entre ambdues parts es van agreujar en una dinàmica que, segons els procuradors del III senyor de Benirredrà, responia a una mena de revenja dels oficials de Gandia per haver gosat plantar-los cara. De fet, don Vicent Escrivà decidia acudir a la Reial Audiència després d'haver-se produït una agressió molt greu per part de Gandia contra la jurisdicció de l'alcalde ordinari de Benirredrà que va acabar amb el seu empresonament.

⁴⁴⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 7, fol. 430.

Captura i empresonament de l'alcalde de Benirredrà

La instrucció judicial d'una simple baralla entre dos veïns de Benirredrà va acabar amb la detenció, a altes hores de la nit, de l'alcalde ordinari, Joan Braco, i el seu empresonament en la torre del palau de Gandia.⁴⁴⁹ Després de passar sis dies en una cel·la del duc, la víctima decidia instruir un expedient i actes en els quals deixava constància del que havia passat.

Així, el 24 de setembre de 1730, a les quatre de la vesprada, Braco va ser avisat que en la casa de Joaquim Peiró i Josep Pérez, cunyats, hi havia una baralla. L'alcalde, en compliment del seu ofici, s'hi presentava i constatava que, després d'una discussió, ambdós cunyats havien intentat passar a les mans però només s'havien estirat els cabells. El problema és que Josep Pérez, en presència de l'alcalde, havia promès venjar-se del cunyat, la qual cosa obligava l'autoritat a ordenar a Pérez que, sota pena de 50 lliures, es presentara en la presó de la casa del senyor on efectivament va ser tancat. Pel que fa al cunyat, Joaquim Peiró, va ser arrestat en la seua casa també amb una pena de 50 lliures si contravenia l'ordre.

Al cap d'uns dies, a l'alcalde ordinari de Benirredrà, li va arribar un encàrrec de Francesc Català, agutzil de l'alcalde ordinari de Gandia, per tal que es presentara davant d'aquesta autoritat, sota pena de 200 lliures, perquè havia empresonat Josep Pérez sense haver donat avís a l'alcalde de Gandia. Braco entenia que els de Gandia s'estaven immiscint en la

⁴⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 7, fol. 422.

jurisdicció civil i criminal que gaudia el lloc i terme de Benirredrà i, per això, contestava que: "...se contuviese en su jurisdicción dicho alcalde ordinario, Jerónimo Cebriá..."⁴⁵⁰

La reacció dels de Gandia no es va fer esperar, entre la una i les dos de la matinada del 30 de setembre, Cebrià enviava els seus agutzils, amb una ronda de gent armada, fins a la casa de Joan Braco. Una vegada personats, demanaven a Joan que obrira la porta perquè el governador de Gandia volia parlar amb ell d'una cosa que l'interessava. Braco, que no les tenia totes, va obrir la porta amb una escopeta llarga però al punt li la van llevar i li van dir:

"... se tuviese al Rey, que callase, que si hablaba le darían de puñaladas. Y le ataron, y en camisa y calzoncillos blancos, descalzo y sin montera, que es la forma en que se hallaba, se lo llevaron preso a su mercé desde dentro de su casa de Benirredrá, por sendas y caminos oscuros, con notoria ignominia, atropellando con la autoridad, respeto y veneración con que por razón de su empleo se le debía tratar, hasta ponerlo preso en las cárceles..."⁴⁵¹

El 5 d'octubre a les 19 hores, Braco era portat, emmanillat, davant la presència de Jeroni Cebrià, alcalde de Gandia, que l'informava que si donava una fiança podia tornar a sa casa però Braco responia que no pensava donar cap fiança i que, si volien, podien tornar-lo a la presó. Tanmateix Cebrià es va mostrar conciliador acceptant qualsevol tipus de fiança i reconeixent que aquesta figura era un pur formalisme abans de deixar-lo lliure. Finalment, Braco accedia a pagar la fiança per mitjà de Vicent Crespo, veí de Gandia.

⁴⁵⁰ Ibídem, fol. 424.

⁴⁵¹ Ibídem, fol. 424.

El problema però és que Braco, estant pres, ja havia estat interrogat per l'alcalde de Gandia. Ara, l'alcalde de Benirredrà, no recordava molt bé el que havia dit però ho atribuïa a les penalitats d'estar empresonat. Davant del notari volia retractar-se de tot el que havia dit que no fora d'acord o que s'oposara a la jurisdicció alfonsina del lloc de Benirredrà. Els actes iniciats per Braco sobre la seua aprehensió comprenien també una sumària de testimonis que ens dona rics detalls sobre els fets de la captura.

La primera a declarar era la seua dona, Josepa Peiró que, després dels fets, anà a veure el cunyat, Llorenç Braco, per a suplicar-li que anés a Gandia a portar roba al marit perquè se l'havien portat mig despullat. Així, Llorenç s'havia presentat en el portal de València de la ciutat ducal però les autoritats de la vila no el van deixar entrar. Tot i això, Llorenç va exigir que qui havia donat l'ordre de no deixar-lo entrar, a la qual cosa li van respondre que Félix Cebrià, assessor de Jeroni Cebrià.

Un altre testimoni, Francesc Borràs, de 29 anys, va sentir aquella nit un gran aldarull de gent passar per davant de sa casa, que havia reconegut la veu de l'alcalde del poble i també altres veus que li demanaven silenci. Per la seua banda, Josep Mas, estava en la casa de Josep Llinares, molt a prop de la casa de l'alcalde. Mas, de 43 anys, declarava que havia sentit crits i enrenou i, per això, havia decidit acudir a la casa de Braco on va trobar la muller. Una vegada informat del succeït, havia anat a donar avís a don Vicent Escrivà però, pel camí, s'havia topat amb l'agutzil de Gandia, Pere Meló, que duia una escopeta llarga, i amb Joaquim Tarrasó, el menut, que empunyava una carrabina.

El 2 d'octubre, estant empresonat Braco, don Vicent Escrivà presentava un recurs davant la Reial Audiència en què considerava que les actuacions de l'alcalde ordinari de Gandia constituïen un delictes d'atemptat per no tenir aquest jurisdicció en el terme de Benirredrà i per voler usurpar una jurisdicció que no li pertocava.⁴⁵² Es demanava als jutges que revocaren aquests atemptats i ordenaren l'alcalde de Gandia alliberar Joan Braco. Al cap d'uns dies, es despatxava un mandat des de la Reial Audiència en què s'ordenava l'alliberament de l'alcalde de Benirredrà.

Durant el mes de novembre, es tornava a produir una topada entre ambdós parts. L'advocat de don Vicent presentava el dia 15 un recurs de nul·litat i greuge en la Reial Audiència, aquesta vegada, contra don Raimundo Salazar, alcalde major de Gandia. Els fets que motivaven l'enfrontament s'havien produït els dies 3 i 4 quan Salazar havia enviat un ministre a Braco perquè es presentara a Gandia per tal de fer-li saber un decret de Sa Majestat. Dies després, l'alcalde major de Gandia enviava un ministre a tots els alcaldes del terme general perquè es presentassen. Tanmateix, Braco decidia plantar cara perquè, segons ell, no havia d'obeir, ni l'alcalde major de Gandia, ni la jurisdicció d'aquesta vila. Eixe mateix dia, entre les 22 i les 23 de la nit, la ronda del governador de Gandia es topava amb la ronda de l'alcalde Braco en un carrer de Benirredrà. Braco feia valdre la seua autoritat: "... dijo no conotava ni conocía tal ministro de justicia para hacer dicha ronda y que se tuviesen al rey y a hacer el registro de quienes eran y demás diligencias para informar a la Real Audiencia."⁴⁵³

⁴⁵² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 4, fol. 361.

⁴⁵³ *Ibídem*, fol. 368.

Tres homes vestits de soldats de la ronda del governador, amb els seus fusells, es van encarar a Braco amb les paraules “A paysanos”, la qual cosa va considerar l’alcalde de Benirredrà que era una provocació greu. A l’hora de la veritat, la comitiva de la ronda de Benirredrà decidia retrocedir per a evitar una batalla campal.

LA CORONA DENUNCIA 769 FANECADES DE MARJAL A FAVARA

El projecte polític de la nova dinastia reial instaurada arran de la Guerra de Successió es basava en un règim absolutista que aspirava a la recuperació del màxim poder possible en favor del monarca. En conseqüència, els diferents ministres del gabinet de Felip V orientaren la seua acció de govern a recuperar el que consideraven patrimoni de la Corona que havia estat alienat, venut o negligit durant el període foral.

Entre altres mesures, l’octubre de 1738 es va crear la Junta de Baldíos y Arbitrios que tenia dos funcions clarament delimitades, ambdós recaptadores, orientades a aconseguir ingressos per a la Corona. Per una part, la venda de les terres ermes que hagueren estat usurpades a la Corona tant per particulars com per les ciutats i la segona funció se centrava en el control i aprofitament dels arbitris dels municipis. Aquesta Junta s’ocupava de descobrir, multar i alienar, mitjançant un ajustament, les terres usurpades

al rei per particulars i universitats que treien un benefici propi en perjudici de la Reial Hisenda.⁴⁵⁴

Segons l'historiador David Bernabé, l'atribució de les terres ermes al patrimoni reial sempre va estar discutida bé pels ajuntaments o pels particulars que feien un ús de tipus comunitari. Sobretot a partir dels anys seixanta del segle XVIII, l'administració borbònica a València va adoptar una actitud decidida per tal de recuperar els béns i drets del Reial Patrimoni.⁴⁵⁵ Un exemple concret el tenim en el gran nombre de terres ermes que hi havia en el regne de València que van ser objecte de disputa entre diferents actors.

En concret i per al cas que ens afecta, l'any 1743, don Josep Pérez Mesa, de la comissió de la Real Junta de Baldíos, a instàncies del promotor fiscal, va denunciar 769 fanecades de terra marjal a Favara per considerar que eren ermes i que havien de revertir a la Corona.⁴⁵⁶

Tanmateix, i com és lògic, don Vicent Escrivà es va oposar a les pretensions del fiscal i va presentar al·legacions. El tercer senyor de Favara i Benirredrà argumentava que la terra denunciada no era de naturalesa erma sinó de llaurança i havia estat conreada des d'antic. Si en el moment de la denúncia estava abandonada, era per diferents motius, com ara: per falta de llauradors, per ser terres fondes i embassades que provocaven malalties i perquè costava molts diners conduir i evacuar les aigües, requisit necessari per a la salut dels possibles colons.

⁴⁵⁴ Ignacio Vicent López, "Los baldíos de Palacio", *Espacio, Tiempo y forma. Serie IV. Historia Moderna*, t. 11, 1998, pàg. 344.

⁴⁵⁵ David Bernabé Gil, "Bienes rústicos de aprovechamiento público en la Valencia moderna", *Studia historica. Historia moderna*, núm. 16, 1997, pàg. 131, 142

⁴⁵⁶ AHCG, *protocolos notariales de Miguel Bayona*, DA-121, any 1743, fol. 13r.

Sembla que, al remat, don Vicent no tenia més remei que comprar aquestes terres per tal d'evitar que passaren a ser de titularitat pública atès que la Reial Hisenda va intentar forçar un venda del lloc de Favara al seu favor. Els funcionaris reials van procedir a valorar un preu just de tot el terme del lloc i de les terres cultes i incultes, eximint a l'administració del pagament de les terres incultes. Tot i això, abans d'una sentència definitiva, es va negociar un indult que va aprovar la Real Junta mitjançant el qual don Vicent oferiria pagar 1.000 ducats a la Corona barat a no perdre les terres i el senyoriu.⁴⁵⁷

En el moment d'atorgar l'escriptura de transacció entre parts, es va extingir l'esmentada Junta i, posteriorment, es va citar a don Vicent, per part del Reial i Suprem Consell, per si volia al·legar alguna cosa als actes practicats. El 18 de setembre de 1743 don Vicent nomenava procuradors i atorgava tot el seu poder a Luis Mateo de Vilches, advocat, i a Miguel Pujol, notari, residents a Madrid, perquè en el seu nom rubricaren escriptura de transacció i aprovació d'indult de les terres de Favara denunciades.⁴⁵⁸

El 16 de juny de 1746, don Francisco Driget, marquès de Malaspina i intendent de Marina i general de l'exèrcit dels regnes de València i Múrcia, constatava que el 23 de març s'havia concedit a don Vicent Escrivà 15 dies de termini perquè pagara els 11.000 reals, preu de l'indult de les terres de Favara que s'havien declarat a favor de la Reial Hisenda.⁴⁵⁹ Com que el 12 de maig no s'havia fet cap pagament, des de Madrid s'instava al marquès de Malaspina a embargar totes les rendes que tenia don Vicent en el lloc de

⁴⁵⁷ *Ibíd.*, fol. 13 v.

⁴⁵⁸ *Ibíd.*, fol. 14.

⁴⁵⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 26, fol. 313.

Favara. Ràpidament es posava en execució l'embargament però, com don Vicent ja havia mort; de nou, es donava al seu fill i successor, don Miquel, un termini de 15 dies per a efectuar l'abonament.

La notificació es comunicava a don Miquel el dia 22 de juny de 1746 però, novament, passava el termini i no s'efectuava el pagament. El 6 de setembre, l'intendent general embargava totes les rendes de Favara. Un dia després les autoritats requerien la presència de don Miquel que confessava que, per a pagar l'indult, no tenia altres diners que el preu de l'arrendament dels drets dominicals de Favara concedit a Andreu Daviu, llaurador de Tavernes. L'arrendatari, que també estava present en el requeriment, mitjançant jurament, declarava que el preu anual de l'arrendament dels drets senyorials era de 650 lliures. Així les coses, la Reial Hisenda embargava a tots dos les pagues dels arrendaments des del Nadal de 1746 en avant. Els apercebuts havien de lliurar aquesta renda en la *Tesorería de Baldíos* de la Cort fins a cobrir la quantitat reclamada.⁴⁶⁰

EL PLET AMB PENÀGUILA I AMB ELS VASSALLS PER L'ALTA JURISDICCIO A BENIFALLIM

Per si no tenia prou litigis judicials, el 8 de juny de 1731 s'iniciava un plet llarg i costós contra don Vicent Escrivà i Castelló que venia a qüestionar part del domini i privilegis que tenia sobre el lloc de Benifallim. Eixe dia, en la

⁴⁶⁰ Sembla que no van córrer la mateixa sort les terres ermes ubicades en termes de jurisdicció reial que, llevat d'algunes excepcions van ser incorporades al Reial Patrimoni. David Bernabé Gil, "Bienes rústicos..", pàg. 144.

Sala de l'Ajuntament de Penàguila, l'alcalde ordinari, els regidors i el síndic atorgaven un poder de procura en favor de Joan Baptista Navarro perquè iniciara un plet en la Reial Audiència contra una sèrie d'accions perpetrades pel senyor de Benifallim. En síntesi, a don Vicent, se li qüestionava que s'intitulara baró o que poguera nomenar jutge de residència i alcaldes majors.⁴⁶¹

Tanmateix, el més greu era que, eixe mateix dia, 33 llauradors de Benifallim, també concedien poders de procura a l'esmentat Joan Baptista Navarro perquè denunciés en els tribunals al seu senyor. Segons la part acusadora, aquests llauradors eren pràcticament tota la comunitat de veïns de Benifallim excepte l'alcalde ordinari i regidors del lloc que eren "apasionados" de don Vicent.

Com hem vist anteriorment, els plets jurisdiccionals entre Penàguila i Benifallim venien de lluny però la novetat d'aquest moment era que la pràctica totalitat de vassalls de Benifallim s'aliniava amb els interessos de la vila de Penàguila per anar contra el seu senyor. Don Vicent considerava que la vila tenia una "siniestra relación" amb tot el conflicte judicial desfermat. Emperò, la gravetat del conflicte s'havia gestat durant les primeres dècades del segle XVIII quan encara vivia la mare, dona Antònia Castelló, senyora de la baronia de Benifallim, malgrat que don Vicent, actuant-ne com a procurador, era realment el responsable i el principal actor del conflicte. Segons els testimonis, don Vicent era el que donava les ordres en el senyoriu.

⁴⁶¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, fol. 1.

Tant la vila de Penàguila com don Vicent Escrivà havien de mesurar les seues forces i destinar una part important dels seus diners per gestionar la rivalitat enquistada entre ambdós. Sobretot, la part que podia eixir més perjudicada era la de don Vicent si tenim en compte que la majoria de la comunitat de llauradors de Benifallim se li enfrontava.

Una vegada iniciat el litigi, totes dos parts en conflicte acudiran als arxius per tal de demanar còpies de privilegis antics i resolucions reials. Així, la vila reial feia traure un privilegi de l'arxiu de la seua Sala del Consell i per la seua part, don Vicent demanava a l'arxiver del Reial Patrimoni diferents sentències i privilegis que justificaven la seua jurisdicció i prerrogatives sobre Benifallim.⁴⁶²

En la instància que iniciava el plet, el procurador de Penàguila denunciava que, novament, don Vicent s'havia constituït dins el terme de Benifallim intitulant-se baró del dit lloc, tractant Benifallim com una baronia, publicant pregons, a més de despatxar ordres i manaments en qualitat de baró, "...ha pasado a intitularse barón de dicho lugar y tratar a este como varonía, haciendo publicar pregones y despachando órdenes y mandatos como tal barón, y a más nombrar juez de residencia, como en efecto nombró en años pasados..."⁴⁶³

Feia anys dona Antònia Castelló havia nomenat un jutge de residència, Gaspar Tamarit, notari de Gandia que, juntament amb l'advocat Jaume Tamarit, havien anat a Benifallim a residenciar els oficis públics exercits en el lloc des de l'any 1706 fins al 1723. Ambdós havien examinat comptes i

⁴⁶² *Ibidem*, fol. 45.

⁴⁶³ *Ibidem*, fol. 53.

havien imposat diferents penes fins a una quantitat de 40 lliures. És a dir, la senyora havia executat el procediment de la visita que era un eina per al control de la gestió dels oficis municipals davant possibles sospites de frau en la seua administració. L'any 1727 dona Antònia havia nomenat alcalde major del lloc a don Cristòfol Gisbert i, aquest, amb companyia de don Vicent, havia pres possessió del seu ofici.⁴⁶⁴

A propòsit del nomenament de Gisbert, ja s'havien introduït actes en la Reial Audiència. L'any 1727, l'alcalde ordinari de Benifallim, Miquel Barrachina, considerava que l'alcalde major havia pertorbat la seua jurisdicció i, per això, havia introduït un recurs que encara no s'havia sentenciat. Respecte d'aquest fet, la part denunciant es clamava que:

“...no habiendo tenido noticia individual y formal hasta ahora de dichos procedimientos dicha villa, mi parte, ni atreviéndose los vecinos de dicho lugar a reclamar de ellos, por la mucha autoridad y manejo de dicho don Vicent en dicho lugar, y por haver luego puesto en los oficios de justicia y regimiento apasionados y parciales y dependientes suyos que, por serlo en tanta manera, siendo así que son oficios anuales, les ha mantenido en ellos por tiempo de tres años sin mudarles.”⁴⁶⁵

Joan Baptista Navarro retreia que l'Ajuntament de Benifallim era en tot dependent de don Vicent i que els oficials, que tenien un mandat de caràcter anual, s'havien mantingut en el seu ofici durant tres anys. Tanmateix –retreia l'acusació- només don Vicent havia tingut notícia de l'inici del plet, es va desplaçar a Benifallim per tal de nomenar un nou regiment. Finalment, els

⁴⁶⁴ *Ibidem*, fol. 80.

⁴⁶⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, fol. 55.

denunciants demanaven als jutges de València la nul·litat dels nomenaments fets per don Vicent dels alcaldes i regidors de Benifallim, però també del jutge de residència i de l'alcalde major. S'exigia que don Vicent no s'intitulara baró ni que dit lloc esdevinguera baronia, per tal de poder contenir i regular la jurisdicció que tenia don Vicent als límits de la jurisdicció alfonsina. Pel que fa al mer imperi, don Vicent només podia exercir aquesta jurisdicció com a lloctinent del justícia de la vila de Penàguila. Per això s'exigia que es condemnara el senyor de Benifallim a la restitució de les multes imposades als veïns durant la residència.⁴⁶⁶

A més a més, el síndic de Penàguila creia que don Vicent s'intitulava baró per tal d'anar documentant actes possessoris que feren oblidar que el privilegi obtingut limitava la seua jurisdicció suprema a la qualitat de ser un lloctinent del justícia de Penàguila. D'aquesta manera, don Vicent pretenia adquirir la jurisdicció baronial amb al qual cosa cometia un frau a la justícia i en perjudici dels interessos de la part denunciant.

“... al fin de ir con el tiempo adquiriendo actos posesorios para que, sepultando en el olvido el privilegio que limita su jurisdicción a los términos de teniente de dicho justicia, pretenda después levantarse con la jurisdicción baronal en fraude a la justicia y en perjuicio de mis partes, para lo qual se ha valido del medio de poner y mantener en los oficios de justicia y regimiento a sus apasionados y dependientes, sin guardar las leyes del hueco ni las demás que previenen la forma que se ha de guardar en los nombramientos de semejantes oficios

⁴⁶⁶ Ibídem, fol. 56.

queriendo por este medio, y el del miedo que ha procurado infundir en los vecinos evitar que se presentase esta instancia...”⁴⁶⁷

Això de banda, don Vicent no havia executat el jurament preceptiu davant el batlle de Penàguila abans d'exercir la jurisdicció suprema i, per tant, no podia fer-ne ús.⁴⁶⁸

El 13 d'agost de 1731, don Vicent Escrivà atorgava una procura de poder a favor de Francesc Comes per tal que defensara els seus interessos en aquest plet. En primer terme, es demanava còpia del privilegi reial de concessió de la jurisdicció suprema, mer i mixt imperi sobre els vassalls i persones delinqüents del terme de Benifallim concedit a Pere Castelló. També el jurament que havia fet dona Francesca Antònia Castelló davant el virrei don Alfons Pérez de Guzmán.⁴⁶⁹

Francesc Comes, davant la instància posada pel procurador de la vila de Penàguila i representant dels vassalls de Benifallim, argumentava que la jurisdicció de mer i mitxt imperi, abans jurisdicció suprema, mitjançant un privilegi concedit a Madrid en 19 de maig de 1629 per Felip IV, va ser concedida a Pere Castelló i als seus successors perquè l'exerciren en dit lloc i terme, a títol governatiu, com a lloctinents del justícia de Penàguila. Aquesta gràcia la va fer el rei per un servei pagat per Pere Castelló en la tresoreria general.

D'acord amb aquesta mercè –continuava el procurador de don Vicent– els avantpassats de la seua part havien usat dita jurisdicció; entre d'altres,

⁴⁶⁷ Ibídem, fol. 58.

⁴⁶⁸ Ibídem, fol. 57.

⁴⁶⁹ Ibídem, fol. 62.

dona Francesca Antònia Castelló, que va prestar jurament, no en poder del batlle de Penàguila com volia la part denunciant, sinó davant el virrei en 4 d'agost de 1698. Dona Antònia va exercir l'alta jurisdicció fins que va morir en l'any 1729 i, d'acord amb aquesta jurisdicció, havia nomenat, abans del Decret de Nova Planta, batlles, i ara, alcaldes majors, un dels quals era el doctor Gisbert, i hi havia fet residència. La part denunciada trobava que els de Penàguila no es podien oposar al privilegi perquè ofenien l'autoritat reial i contravenien els 1.000 florins d'or que havia pagat Pere Castelló per aquesta gràcia reial.

Per últim, Francesc Comes posava altres exemples de jurisdicció suprema a títol governatiu que hi havia al regne de València. Eixe era el cas del marquès de Quirra que tenia la jurisdicció sobre Nules a partir de la concessió d'un títol governatiu. El marquès feia nomenaments d'alcaldes majors; nomenaments que també feia el monestir de la Valldigna en el lloc d'Almussafes.

D'altra banda, Francesc Comes adduïa un altre argument per a remarcar la utilitat i importància que tenia el nomenament d'alcaldes majors. Segons l'advocat, la jurisdicció a títol governatiu la concedia el rei als senyors de llocs que només tenien sobre ells l'alfonsina però que:

“...considerándose ricoshombres, que sus habitaciones regularmente las tenían y tienen en esta ciudad y pocas veces en sus lugares, es conocida la intención de los príncipes concederles la facultad de nombrar sus, antes bayles, y al presente alcaldes

mayores. Pues de otro modo, sucedería pocas veces ejercer dicha jurisdicción...⁴⁷⁰

Seguint la defensa de l'advocat Comes, la facultat de residenciar o visitar, i de nomenar alcalde major, corresponia als senyors que tenien la jurisdicció de mer i mixt imperi com es podia veure repetides vegades en el cas del marqués de Dénia que havia guanyat alguns casos contra els senyors de jurisdicció inferior; de manera que podien residenciar tots aquells llocs en els quals tenia la jurisdicció de mer i mixt imperi. Resulta curiós que, en aquest punt, don Vicent aprovara que el marqués de Dénia residenciara els llocs de jurisdicció alfonsina que hi havia en el seu terme general quan, a la mateixa Reial Audiència se seguia una denúncia contra el duc de Gandia – com veurem- per haver, precisament, intentat residenciar Benirredrà.

Per últim, la part denunciada intentava demostrar que la jurisdicció que posseïa don Vicent beneficiava la Corona atés que les multes i les penes anaven directament a la Reial Hisenda. En concret, els ingressos derivats de l'administració de justícia es depositaven davant el Receptor de penes de cambra i, antigament, davant el lloctinent de tresorer general. Per tant, no només significava un benefici per als senyors nomenar alcaldes majors i fer residència sinó també per al Reial Patrimoni.

Tot i això, els funcionaris del rei no pensaven el mateix: el 21 d'agost d'aquell any prenia cartes en l'assumpte el fiscal de Sa Majestat mitjançant una al·legació molt desfavorable per als interessos de don Vicent Escrivà. El fiscal demanava al jutge que sentenciara el cas a favor de la vila de Penàguila i dels veïns de Benifallim perquè considerava que don Vicent

⁴⁷⁰ Ibídem, fol. 90.

Escrivà, en tenir una jurisdicció en qualitat de lloctinent del justícia d'aquella vila, només podia obrar aquells actes de jurisdicció que podia Penàguila i, sent que aquesta vila només tenia un alcalde ordinari, que no tenia facultat de nomenar ni tinent ni jutge de residència, don Vicent tampoc ho podia fer. Al remat, don Vicent només podia considerar-se un tinent de l'alcalde ordinari de Penàguila.⁴⁷¹

El senyor de Benifallim havia de "arreglarse" al que podia fer, segons les Lleis de Castella, l'alcalde ordinari de Penàguila. El fiscal però reconeixia que existia la figura dels corregidors que podien visitar i residenciar les viles reials però que aquesta facultat la tenia denegada l'alcalde ordinari. A més a més, els corregidors reials no podien detenir-se en una residència més de 10 dies en els llocs amb una població superior als 100 veïns i, només dos dies, en els de població inferior. Per això, tot i implicant a don Vicent la qualitat de tinent de corregidor, s'havia excedit en la jurisdicció que tenia concedida.⁴⁷²

El fiscal a més rebutjava amb arguments lapidaris els exemples aportats per la defensa. Segons el magistrat, el marquès de Dénia tenia la jurisdicció suprema en qualitat de baró i, per això, podia perfectament nomenar jutge de residència en els llocs de jurisdicció alfonsina compresos dins del seu terme general. En el cas de Nules i Almussafes, l'opinió del fiscal marcava a don Vicent la senda que havia de recórrer si volia solucionar el problema i mantenir el mer imperi: "... si los dueños de Nules y Almusafes nombran

⁴⁷¹ Ibídem.

⁴⁷² Ibídem, fol. 91.

alcaldes mayores será porque los vecinos lo han querido permitir y al fiscal de Su Majestad no le ha constado de semejantes abusos.”⁴⁷³

En eixe sentit, l'historiador David Bernabé Gil ha assenyalat que, ja des del temps de Felip II, l'administració reial havia iniciat un desmantellament progressiu de la jurisdicció senyorial de rang superior o baronial. Segons aquest autor, les úniques concessions de jurisdicció senyorial de mer imperi del XVII seran jurisdiccions *gubernatorio nomine*, una ficció jurídica que consistia a crear un nou ofici regi – el de lloctinent de governador- a petició de part, per als senyors que ja tenien el mixt imperi i, que d'aquesta manera, pogueren exercir aquest nou ofici de manera perpètua en els seus territoris.⁴⁷⁴

El posicionament del fiscal feia que el procurador de Penàguila tornara a demanar al jutge que don Vicent s'havia de contenir dins del límit de la seua jurisdicció i només la podia usar com a lloctinent del justícia de la vila reial. Malgrat el revés judicial, sembla que don Vicent decidia tirar pel dret i asfixiar més encara els seus vassalls en un intent de provocar entre ells la deserció. Així, amb el pas dels mesos, el procurador Navarro l'acusava d'estar contínuament empenyant els seus representats amb diferents instàncies davant l'alcalde ordinari de Benifallim, a qui acusava de ser un subordinat de don Vicent. Entre d'altres, don Vicent exigia a alguns vassalls censos que no devien i a altres els obligava a reconéixer que els seus béns estaven sota domini major i directe d'ell quan aquests eren lliures.⁴⁷⁵

⁴⁷³ *Ibidem*, fol. 92.

⁴⁷⁴ David Bernabé Gil, “Quince años...”, pàg. 222.

⁴⁷⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, fol. 107.

Així les coses, l'any 1732 l'estratègia de don Vicent sembla que continuava en la línia de mà dura contra els vassalls. L'advocat del senyor, Francesc Comes, havia aconseguit que la Reial Audiència enviés un jutge de comissió a Benifallim a fi d'esbrinar diferents excessos comesos per alguns veïns. Aquest magistrat va rebre, entre altres coses, les declaracions jurades de 33 veïns del lloc. Segurament, davant l'amenaça de responsabilitats penals, resultava que, un total de 12 vassalls havien confessat que només havien donat poders a Navarro, el síndic de Penàguila, per a defensar els drets del rei i del comú del lloc i no per a altres efectes.

Així, ara com ara, Jeroni Anduix, havia atorgat poder a Navarro perquè li havien dit que era per a comprar blat i poder repartir-lo entre els pobres. Per la seua part, Gabriel Gisbert assegurava que ell no havia atorgat cap poder en favor de Navarro. Josep Satorre de Vicent era més clar en el seu testimoni: assegurava que ell només havia atorgat un poder per a defensar els drets del rei i no per a revocar oficials o una altra instància.⁴⁷⁶

Arran d'aquestes novetats, la Reial Audiència tornava a demanar a Navarro que reportara una ratificació i aprovació de tots els poders de representació rebuts pels vassalls de Benifallim. En efecte, el 15 de març d'aquell any, desfilaven davant la Reial Audiència diferents llauradors de la baronia –pràcticament tots els que havien iniciat la denúncia- i, mitjançant una escriptura pública, ratificaven, consentien i aprovaven les instàncies presentades per Navarro l'1 de juny de 1731. Tots aquests llauradors demanaven davant el tribunal valencià que don Vicent no podia nomenar-se baró, tampoc podia designar jutges de residència, ni alcalde major i exigien

⁴⁷⁶ *Ibíd.*, fol. 117.

declarar nuls tots aquests nomenaments.⁴⁷⁷ Per tant, sembla que els de Benifallim finalment no havien cedit a les pressions del senyor per tal d'apartar-se del plet malgrat les declaracions fetes al jutge de comissió.

Prova evident que l'evolució del judici no era gaire favorable als interessos de don Vicent Escrivà era que el seu advocat, Francesc Comes, el 20 de maig de 1732, demanava al tribunal 40 dies més perquè necessitava temps per a estudiar les proves i els actes. Per la seua part, el síndic de Penàguila decidia presentar la sumària habitual de testimonis que venia a donar força i versemblança a les proves aportades.

Un expedient informatiu que a nosaltres ens sembla interessant per a entendre de manera clara el posicionament de les parts en conflicte. El 29 de juliol i davant l'alcalde ordinari de Benilloba van començar a declarar els diferents testimonis. Per exemple, Antoni Gisbert, de 65 anys, que habitava en l'heretat del mas Blanc, a Penàguila, propietat de Nicolau Gisbert d'Alcoi, havia vist actuar l'advocat Tamarit i el jutge de residència perquè anava sovint a Benifallim a oir missa. També sabia del cert que don Cristòfol Gisbert, advocat d'Alcoi, havia estat nomenat alcalde major perquè aquest mateix havia passat pel mas i li ho havia dit. El segon testimoni, Agapit Cardenal, de 63 anys, i masover de l'heretat del Carrascalet, que pertanyia a don Cristòfol Llàcer d'Alcoi, havia sentit nomenar el lloc de Benifallim com a baronia però ignorava el motiu.

Per la seua part, Vicent Sendra, de 78 anys, també havia sentit dir als veïns de Benifallim que els seus senyors s'havien proppassat diferents

⁴⁷⁷ *Ibíd.*, fol. 122.

vegades a l'hora d'intitular-se barons i tractar el lloc de baronia. Aquesta situació havia començat poc després que aquests senyors hagueren obtingut el privilegi per exercir el mer imperi. Arran d'aquest privilegi, també havien intentat introduir diferents impostos sobre les propietats que eren lliures. Sendra vivia en un mas que era propietat de mossén Josep Gisbert.⁴⁷⁸

Un altre testimoni, Maximia Doménech, podia testificar perquè, per raons professionals, havia assistit l'alcalde ordinari de Benifallim en una causa criminal i havia presenciat el conflicte de competències provocat per l'alcalde major. Així mateix, assegurava que durant la residència, en els edictes que es van publicar i fixar en els llocs acostumats, don Vicent s'intitulava baró.

Dídac Xerés era una ciutadà de 50 anys de Penàguila que havia ajudat Abdó Aznar, de Benifallim, a posar al dia uns comptes i havia vist en el llibre de l'Ajuntament que s'havia practicat una residència. Havia sentit dir públicament que don Vicent intentava imposar alguns impostos sobre terres lliures del terme.

Per la seua part, Manuel Soler, cirurgià de Benilloba, s'havia desplaçat per raons d'oficis moltes vegades fins a Benifallim. Segons ell, els veïns d'aquest poble havien portat una càrrega de blat fins a Gandia i l'havien lliurada al jutge i a l'escrivà de residència en pagament pel seu treball.

Arribats aquest punt, i després de la publicació de la sumària, l'advocat de don Vicent decidia recusar alguns dels testimonis per parcials. La recusació plantejada per Comes ens permet entreveure una veritable lluita de poder entre diversos membres de l'oligarquia de l'Alcoià que, en aquest

⁴⁷⁸ *Ibidem*, fol. 161.

moment, mantenien relacions d'enemistat i discòrdia per raons que se'ns escapen. Comes decidia invalidar el testimoni d'Agapit Cardenal perquè: "... es un hombre mediero de don Cristóbal Llácer, de quién depende, y dicho Llácer es notorio coadyuda a las otras partes en este pleito, y (ha) desembolsado, de propios, parte de las costas en seguimiento de este pleito."⁴⁷⁹

Pel que fa a Vicent Sendra, se'l tatxava de ser un pobre home que depenia de la vila de Penàguila i, a més a més, era parent de Lluís Miralles, un dels litigants. Per últim, s'assegurava que l'escrivà Doménech tampoc era imparcial atés que, entre d'altres coses, havia influït en els vassalls de Benifallim perquè iniciaren el plet. La defensa el considerava home poc legal vist que el senyor don Tomàs Martínez Galindo li havia negat una plaça en la residència de notaris.

Finalment, don Vicent decidia acudir a instàncies superiors, directament al rei Felip V, per tal d'obtenir el seu favor i prestar-li jurament per tal d'exercir l'alta jurisdicció. Per això, el rei informava al capità general de València que un procurador de don Vicent li havia representat que dona Antònia Castelló havia prestat jurament de fidelitat davant del virrei que era del regne de València i, en ús d'aquest jurament, havia exercit la jurisdicció suprema fins a la seua mort.

I que Don Vicent havia acudit a la Reial Audiència de València per tal que, com a successor en la baronia de Benifallim, se li prenguera el jurament acostumat per a l'ús de la jurisdicció suprema segons el privilegi expedit per

⁴⁷⁹ *Ibíd*em, fol. 168.

Felip IV a Madrid l'any 1629. Tanmateix, la Reial Audiència no havia consentit i l'havia remés al Consell Reial. Com que la Cort Reial estava molt lluny i don Vicent ja tenia una edat avançada, a més d'algunes xacres, es presentaven davant el rei una sèrie d'instruments i es demanava al sobirà que expedira un reial despatx perquè el capità general del regne de València o el jutge competent rebera el jurament de fidelitat.⁴⁸⁰

La nova estratègia de don Vicent feia reaccionar immediatament la part contrària ja que Joan Garcés, en nom de la vila de Penàguila, també escrivia al rei, per informar-lo que sobre la pretensió del senyor de Benifallim hi havia un plet pendent en la Reial Audiència i que la seua part tenia dret a al·legar. En conseqüència, considerava que la pretensió de don Vicent era "maliciosa".

No sabem quin va ser el desenllaç d'aquest enfrontament tan greu entre senyor i vila reial per una part i senyor i vassalls per una altra. L'últim acte relatiu al plet que hi ha al lligall de l'Arxiu del Comtat de Ròtova és una al·legació de don Vicent on ens assabentem d'una sèrie de conseqüències penals del conflicte que no sabíem. Segons el representant legal del senyor de Benifallim, els vassalls havien promogut el plet judicial per a impedir l'administració de justícia com ho demostraven uns actes criminals que hi havia en la Reial Audiència i que havien provocat que el tribunal despatxara per via secreta un jutge de comissió amb la seua audiència i tropa auxiliar.

Aquest jutge havia procedit contra diferents vassalls de Benifallim que, juntament amb la vila de Penàguila, eren els mateixos que havien acudit al

⁴⁸⁰ *Ibidem*, fol. 178.

Reial Consell per a impedir el reial despatx sol·licitat per don Vicent. Aquests vassalls havien estat presos i se'ls havien embargat els béns durant més de dos mesos per ser pertorbadors de la pau pública. De totes maneres, el fill i successor de don Vicent, don Miquel, apareixerà en molta de la documentació notarial consultada com a baró de Benifallim.

CONFLICTES JURISDICCIONALS AMB GANDIA I AMB LA FAMÍLIA DEL MARQUÉS DEL RÀFOL

“... ni vexar a los vassallos vecinos de Benifalim, ni de otros lugares de que es dueño, como es público y, por tal, se alega, y al presente lo acreditan los exemplares y, entre otros, el pleyto con el duque de Gandia y sus oficiales ante vuestra excelencia en defensa del lugar de Benirredrá y sus vezinos, pues por ellos, y otros, está casi siempre en esta ciudad (Valencia) cerca de dos años a esta parte, con lo que se persuade con superior razón lo incierto de los excesos, que se le imputan a mi parte.”⁴⁸¹

Tot al llarg del segle XVII, la vila de Gandia i el duc intentaran, d'alguna manera o altra, retallar i limitar la jurisdicció alfonsina de tots els senyoriis inserits dins del terme general de la vila. Durant aquest segle, aprofitant que el duc de Gandia detenia la jurisdicció suprema sobre la majoria d'aquests llocs, les agressions i intromissions seran contínues i aquesta dinàmica continuarà durant el segle XVIII.

⁴⁸¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 3, fol. 86.

Precisament, el senyoriu de Benirredrà, residència de la casa d'Escrivà durant la primera meitat del segle XVIII, era especialment vulnerable a les intromissions de la vila de Gandia per fitar tot el seu territori particular amb el de la vila ducal. De fet, passats pocs mesos, després que la Reial Audiència, mitjançant un decret de 4 de juliol de 1737, declarava pertànyer la jurisdicció alfonsina de Benirredrà a don Vicent Escrivà, es reiniciaven les picabaralles.

Com hem vist, el decret es produïa després de set anys de litigi en què, tant el senyor de Benirredrà, com l'alcalde ordinari, s'havien enfrontat a l'alcalde ordinari i a l'alcalde major de Gandia que, ajudats pel duc, havien pretés tota la jurisdicció en aquest lloc. Entre altres proves, els de Benirredrà presentaven una sumària de testimonis en què demostraven que no tenien cap dependència jurisdiccional amb els ducs.⁴⁸²

Malgrat el decret judicial que confirmava la jurisdicció alfonsina de don Vicent Escrivà, el 3 d'agost de 1737 es produïa una topada violenta entre l'alcalde ordinari de Benirredrà i el de Gandia que acabava en el tribunal de la Reial Audiència.⁴⁸³ L'alcalde del lloc i don Vicent Escrivà introduïen un recurs contra uns procediments perpetrats per l'alcalde ordinari i major de Gandia, en nom del duc, que buscaven apoderar-se de tota la jurisdicció del lloc de Benirredrà.

Els fets originaris del conflicte eren que don Antoni Pujadons, alcalde de Gandia, aquell 3 d'agost, es va constituir en el lloc de Benirredrà, amb la vara de ministre de justícia i, assistit pels seus algtzirs i escrivans, conformava un tribunal i es constituïa en ajuntament. Així les coses, Llorenç

⁴⁸² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 21, fol. 361.

⁴⁸³ *Ibídem*.

Braco, alcalde de Benirredrà, demanava al de Gandia si tenia alguna ordre o despatx per constituir-se d'aquella forma en territori aliè.

Braco –segons confessava- va sospesar l'opció de defensar la seua jurisdicció, tot utilitzant les armes si era necessari i no ser torbat però va preferir comunicar al de Gandia que interposaria recurs judicial contra tals accions; a la qual cosa, don Antoni responia que no reconeixia l'alcalde de Benirredrà per jutge competent i que el duc de Gandia tenia potestat de residenciar dit lloc.

La part contrària acudia a l'Audiència perquè els ducs de Gandia no havien residenciat mai Benirredrà i, per tant, s'havia de condemnar don Antoni en les penes que hagués incorregut per utilitzar vares de justícia, ministres, escrivans i algutzirs en territori forà. A més a més, els perjudicats argumentaven que el doctor Pi, jutge subdelegat de les penes de cambra i despeses de justícia, ja havia residenciat el lloc durant l'any 1735 i no s'havia inclòs en aquesta visita la ciutat de Gandia.

L'estratègia de don Vicent i els seus advocats era clara: negar al duc la jurisdicció suprema en el lloc de Benirredrà i que aquesta l'exerciren els ministres del rei, és a dir, el fiscal. En eixa línia de defensa, els ducs no havien pogut aportar documentació alguna relativa a haver instruït causes civils o criminals del jutjat de Benirredrà, ni tampoc cap acte jurídic d'haver pres possessió de cap jurisdicció en el lloc de don Vicent. En resum, l'actual duc de Gandia no havia pogut justificar cap títol de mer imperi ni jurisdicció suprema en el lloc de Benirredrà. Tot i això, recordem que, tant en la presa de possessió de Benirredrà per part de don Francesc Escrivà com per part

de don Vicent Escrivà i Ferrando, avi i pare respectius de don Vicent, es reconeixia al duc de Gandia la jurisdicció suprema del lloc.

És més, durant el segle XVII la majoria de causes criminals comeses al lloc de Benirredrà van ser instruïdes pel batlle de Gandia per ser el duc que detenia la jurisdicció suprema. Els exemples són nombrosos com bé ha analitzat l'historiador Eduard Frasquet. Així, l'any 1683 Alfons Garcia estava pres a Gandia per haver ferit Llorenç Braco amb una aixada. O ara com ara, el batlle general de Gandia de l'any 1606 instruïa una causa contra Joan Jarix de Benirredrà acusat d'haver mort Josep Bellvís i Bertomeu Roget.⁴⁸⁴

Tot i això, per la part del duc de Gandia, s'al·legava que, amb el decret de 4 de juliol de 1737 de la Reial Audiència, en què només es reconeixia a don Vicent Escrivà i al seu alcalde ordinari l'exercici de la jurisdicció alfonsina; s'entenia de manera tàcita que la resta de la jurisdicció era a favor del duc. Però els advocats de don Vicent contraargumentaven que, segons l'escriptura de venda de la meitat del lloc de Benirredrà per part de la vila d'Ontinyent als Escrivà, els jurats d'aquesta vila posseïen el mer imperi i la suprema jurisdicció a més a més de l'alfonsina.⁴⁸⁵

Els conflictes no acabaven aquí perquè sembla que qualsevol excusa era bona perquè els oficials de Gandia intentaren sotmetre els de Benirredrà amb noves exigències i preeminències o revenjar-se de les seues gosadies davant els tribunals de la capital. És per això que Francesc Comas, en nom del lloc de Benirredrà, presentava davant la Reial Audiència un recurs de nul·litat i greuge contra l'alcalde major de Gandia, Antoni Pujadons, per uns

⁴⁸⁴ Eduard Frasquet Faus, "Delictes i penes a Benirredrà durant el segle XVII" en *Almaig. Estudis i documents*, núm. 24, 2008, pàgs. 89-101.

⁴⁸⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 21, fol. 366.

procediments practicats el 25 d'octubre de l'any 1737.⁴⁸⁶ En concret, Vicent Julio de Benipeixcar, que era regent de les aigües, havia avisat l'alcalde ordinari de Benirredrà, Llorenç Braco, que en la nit del dia 25 donava llicència al servent de Braco, Tomàs Femenia, i a Francesc Sans, perquè regaren un camp en el terme particular de Benipeixcar. Tanmateix, essent ambdós a l'hora assenyalada regant el camp de Julio, l'alcalde Pujadons, mitjançant el seu agutzil i comitiva, els en va traure i els va portar presos a Gandia.

L'advocat Comas considerava que el de Gandia s'havia excedit ordenant la presó per a Femenia i Sans atés que els havia tret d'un camp que regaven amb llicència legítima i sense haver donat cap motiu. S'argumentava que si era legítima l'acció dels de Gandia, el mateix podia fer l'alcalde ordinari de Benirredrà amb els regants veïns de Gandia que tenien terres a Benirredrà. L'estil de regar que s'havia observat, tant en el terme particular de Benipeixcar com en el de Gandia, era mitjançant llicència o permís del sequier dels regants del braç o fil d'aigua i que mai s'havia necessitat la llicència de l'alcalde major de Gandia per a regar.

En aquest punt, l'advocat de don Vicent Escrivà deixava entreveure que els procediments practicats per don Antoni Pujadons eren una mena de revenja contra don Vicent per no haver permés el judici de residència dels mesos anteriors:

“... se viene en conocimiento claro proceder con emulación contra el lugar de mi parte, y su alcalde ordinario, y esto no es por otro motivo que por no haverle permitido usurpar la jurisdicción real en

⁴⁸⁶ Ibídem, fol. 241.

dicho lugar, con una atentada residencia que pretendió executar en él, y sus oficiales, a nombramiento del duque de Gandia, cuyo recurso pende ante vuestra excelencia para que se venga en conocimiento de lo que queda expresado.”⁴⁸⁷

La jurisdicció alfonsina de Benirredrà no només es va veure qüestionada per la ciutat de Gandia sinó que la terratinent més important del lloc, dona Maria Anna Almúnia, pertanyent a una família noble local, també va incoar litigis contra don Vicent Escrivà. Dona Maria Anna, assistida pel seu marit, don Manuel Sanguino, baró d'Almedíxer i agutzil major del Sant Ofici, es negava a pagar el censos de les terres que posseïa a Benirredrà.⁴⁸⁸ De fet, don Manuel havia recorregut, mitjançant una declinatòria de fur, el capbreu i reconeixement dels béns emfitèutics que el jutge d'aquest instrument havia practicat a Benirredrà.

Per a entendre els fets però ens hem de remuntar a l'any 1688 quan la curadora de dona Maria Izco de Quincoces, dona Úrsula Almúnia, entaulava una demanda contra don Vicent Navarro per un deute de 3.037 lliures, 19 sous i 3 diners.⁴⁸⁹ L'any 1700 el tribunal de la Religió de Montesa va despatxar contra don Vicent Navarro de Gandia, cavaller d'aquesta religió, una ordre d'execució de béns a instàncies de dona Anna Izco de Quincoces que, passat un temps, seria l'esposa del marquès del Ràfol. Dona Anna va fer oferta de venda d'una casa, hort i terres que don Vicent tenia a Benirredrà. Com que no va haver-hi postors, el jutge va fer remat final dels esmentats béns a favor de dona Anna.

⁴⁸⁷ *Ibídem*, fol. 242.

⁴⁸⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Pego, lligall 6, fol. 216.

⁴⁸⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1755, exp. 75, fol. 3.

Els béns en qüestió estaven capbrevats i pagaven cens anual al senyor de Benirredrà. La venda judicial va tenir lloc el 3 de juny de l'any 1700; del preu de venda fixat, la compradora es va reservar el doble de l'import dels censos emfitèutics amb lluïisme i fadiga vençuts que es devien al senyor de Benirredrà –unes 888 lliures- i que don Vicent Navarro o els seus hereus no havien pagat durant una dècada. El tribunal traspassava tots els béns de don Vicent Navarro –casa i hort, terres a Benirredrà, finca a Marxuquera i heretat a Picassent- valorats en 4.491 lliures, franques, a dona Anna Maria.

La propietat de don Vicent Navarro que va ser executada era una casa amb hort i dos heretats, una de 30 fanecades i una altra de 18, d'horta, ubicades en la partida de l'Algar segons el capbreu atorgat pel doctor Raimon Morant, prevere, en representació del senyor del lloc, el 28 de febrer de l'any 1689.

Palau dels Almúnia al seu senyoriu de Castellonet de la Conquesta. (Col·lecció J.M. Borja-Suso Monrabal)

Passat el temps, els hereus de dona Anna Izco de Quincoces van atorgar una escriptura de concòrdia segons la qual, el patrimoni de la família ubicat a Benirredrà, va ser adjudicat el 2 de desembre de 1738 a la seua filla, dona Maria Anna Almúnia. Previ a aquesta divisió i adjudicació d'herència, don Vicent Escrivà va presentar una demanda el 29 de novembre de 1736 davant el jutjat de Benirredrà perquè la família Almúnia capbrevara les seues propietats i li reconeguera els censos senyorials.

Durant aquest litigi don Manuel Sanguino va confessar que ni ell ni la seua dona tenien propietats a Benirredrà. Per la seua part, dona Teresa Almúnia, que era curadora d'uns menors, va recórrer davant la Reial Audiència, al·legant que l'alcalde ordinari de Benirredrà era vassall de don Vicent Escrivà, la part contrària, i per tant, parcial. L'apel·lació va ser acceptada però, mentrestant, don Vicent Escrivà va guanyar davant el jutjat de capbreus que dona Maria Anna Almúnia –se suposa que aquesta ja havia heretat de sa mare- executara el reconeixement dels censos al senyor de Benirredrà.

Arribats a aquest punt, don Manuel Sanguino, com que era agutzil major del Tribunal de la Santa Inquisició, va reclamar que la causa passara a la jurisdicció del Sant Ofici on, lògicament, tindria més possibilitats de guanyar el plet. D'una altra banda, don Vicent Escrivà retreia als Almúnia que no reconegueren els censos emfitèutics de la senyoria de Benirredrà però que quan van fer la compra judicial a don Vicent Navarro es van reservar en el preu, el doble de l'import de les 10 anualitats vençudes dels béns censats. A banda que dona Anna Izco de Quincoces havia presentat davant el Tribunal de l'Orde de Montesa, l'escriptura de capbreu de les finques executades de Navarro. Finalment, sembla que la Reial Audiència, en 1 de maig de 1742, va rebutjar les pretensions de don Manuel.

L'ÚLTIMA ETAPA DE DON VICENT, EL DIA A DIA D'UN NOBLE ACABALAT

La bona conservació dels protocols notariais de Miguel Bayona, encarregat del jutjat de Benirredrà en els anys que van des de 1743 a 1746, així com una sèrie més ampla de protocols de Josep Bayona, notari dels jutjats de Beniarjó i de Palma i Ador, ens permet saber l'activitat gairebé diària de don Vicent Escrivà i Castelló a l'hora de gestionar els seus senyorijs i els negocis de sa casa. Es tracta dels últims anys de vida del III senyor de Favara i Benirredrà durant els quals arribarà a redactar un total de dos testaments. Uns anys cabdals perquè don Vicent s'assegura el relleu generacional en la persona del primogènit, don Miquel, a partir d'una sèrie de decisions i accions que pretenen garantir la viabilitat de la successió.

Els diferents actes notariais produïts durant aquests anys ens mostren un noble que atén múltiples i diferents negocis de manera directa. Una activitat trepidant que, malgrat l'edat, don Vicent gestionava des de la casa palau de Benirredrà al mateix temps que es desplaçava als diferents llocs i viles on havia de defensar els seus interessos.

L'arrendament dels senyorijs de Benirredrà i Favara

L'any 1740 Pere Joan Terrades pagava a don Vicent Escrivà un total de 1.700 lliures per l'arrendament dels drets dominicals de Benirredrà durant un període de 4 anys. El contracte s'havia atorgat l'any 1736 i havia acabat en

l'any 1739. Don Vicent li atorgava carta de pagament i liquidació i donava per cancel·lada i trencada l'esmentada escriptura d'arrendament.⁴⁹⁰ Terrades accedia al mateix arrendament l'any 1743; en concret, ell i la seua dona, Magdalena Hernandis, havien de pagar 400 lliures anuals als Escrivà per l'explotació dels drets de senyoriu de Benirredrà però també per la de 64 fanecades d'oliverar ubicades a Almoines.⁴⁹¹ Els arrendataris, de manera anual, a banda del preu estipulat, havien de lliurar al senyor mitja dotzena de gallines i un porc gros de 12 lliures, mort i adobat amb espècies.

El senyor però es reservava el dret de concedir llicències als vassalls per a vendre, permutar, imposar censos, dividir cases, obrir i tancar portes i finestres; a més de concedir les fadigues i, també, es reservava el dret de comissar béns i la percepció de lluïsmes.

D'altra banda, eixe mateix any don Vicent va arrendar el forn de Benirredrà a Francesc Fuster i a la seua muller Margarita Peris, habitants de Benirredrà, per un preu anual de 80 lliures a pagar per meitat en Sant Joan de juny i el dia de Nadal.⁴⁹² Don Vicent només arrendava l'obrador atés que es reservava tota la casa habitació. Sembla que els negocis no van rutllar com devien perquè, al cap d'uns anys, l'arrendador dels drets dominicals de Benirredrà, els reclamava 42 lliures d'una paga vençuda. De seguida, es va posar en marxa un manament d'execució contra la persona i béns de Francesc Fuster per la dita quantitat. El deutor, a més a més, tenia contrets altres deutes i havia imposat com a garantia la casa on vivia al carrer de Sant Antoni. Al final, Francesc Fuster venia la seua casa amb hort

⁴⁹⁰ AHCG, *protocols notarials de Josep Bayona*, DA- 110, any 1740, fol. 35v.

⁴⁹¹ *Ibidem*, any 1743, fol. 11v.

⁴⁹² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, núm. 14, fol. 11.

precisament al germà de don Vicent, el beneficiat don Francesc Escrivà, per un preu de 635 lliures.

Una vegada desnonat Francesc Fuster, tant d'ofici com de casa, per impagaments, l'arrendatari del senyoriu, Terrades, atorgava escriptura pública per tal de rearendar el forn del lloc a Vicent Gomes de Vicent, de Beniopa, per un termini de 4 anys, que havien de començar l'1 de gener de 1744. S'establia un preu anual de 56 lliures –import bastant més reduït del que s'havia fixat l'any 1740- a pagar en dos pagues iguals en Sant Joan i el dia de Nadal.

Tot i això, l'arrendament de Favara aportava una renda molt més important que la de Benirredrà; i això és així perquè don Vicent posseïa en aquesta senyoria molta terra arrossera que explotava directament, és a dir, terra que no havia concedit en règim d'emfiteusi i, per tant, la podia arrendar a un preu variable depenent de les expectatives comercials.

L'any 1743, don Miquel, en nom de son pare, concedia al moliner Ignasi Armengol de Carcaixent i a la muller, Antònia Borràs, així com també a Baptista Font i Josepa Lloret, matrimoni de Beniopa, l'arrendament dels drets de senyoriu i regalies del lloc de Favara, a més a més de tota una sèrie de terres -256 fanecades- la meitat de les quals dedicades al conreu de l'arròs.⁴⁹³

El preu anual de l'arrendament s'establia en 650 lliures amb les condicions que eren habituals: contracte de quatre anys, pagaments anuals

⁴⁹³ Es tractava de diferents parcel·les que sumaven en total 136 fanecades d'arrossar i 120 fanecades de secà.

en dos meitats iguals etc.⁴⁹⁴ Els arrendataris havien de pagar aquest preu al senyor o al seu procurador general fora en la ciutat de València o en el lloc de Benirredrà. En el cas que el senyor volgués viure a Favara, els explotadors dels drets dominicals estaven obligats a deixar lliure la casa palau del lloc per a don Vicent i el seu servei. No obstant, els dos matrimonis podien disposar de l'espai necessari del palau per a la seua habitació així com per a la custòdia dels fruits. En cas de no viure el senyor, podien disposar de tot l'habitatge.

Pel que fa a l'administració de justícia, els prenedors de l'arrendament disposaven de tots els ressorts de la jurisdicció civil que necessitaren per al cobrament de fruits i dels drets dominicals del lloc. El senyor, això no obstant, es reservava tota la resta de la jurisdicció, tant la civil com la criminal. Els arrendataris, en la qüestió del cobrament o custòdia de fruits o drets dominicals, podien instar els alcaldes i altres ministres a l'execució de penes.

Tanmateix, algun problema havia sorgit entre els titulars de l'arrendament, atés que el matrimoni de Beniopa, el 2 de febrer de 1743, havia donat fiadors a don Miquel, procurador de don Vicent, a bescanvi de rellevar l'obligació que tenia el matrimoni de Carcaixent per "...no tener estos parte ni aprovechamiento alguno en dicho arriendo, lo que tuve por bien..."⁴⁹⁵ De totes maneres, al cap de dos anys tornaven a sortir els problemes. El 8 de novembre de 1745, don Vicent Escrivà anava a Beniopa per a concedir una escriptura de retuda d'arrendament a favor de Baptista

⁴⁹⁴ AHCG, *protocols notarial de Josep Bayona*, DA-111, any 1743, fol. 10v.

⁴⁹⁵ AHCG, *protocols notarial de Miguel Bayona*, DA-121, any 1744, fol. 29.

Font.⁴⁹⁶ Amb aquest acte jurídic, les parts declaraven que don Vicent, el 2 de febrer de 1743, havia arrendat a Font els drets dominicals de Favara per 4 anys i per un preu de 650 lliures. Segons els capítols pactats, don Vicent podia demanar nous fiadors, cosa que havia fet durant aquell any de 1745. Aquesta exigència havia provocat debats i diferències entre ambdues parts fins que Baptista Font decidia renunciar a l'arrendament de Favara dels dos anys que li restaven. Don Vicent ho acceptava però s'imposaven noves condicions per tal de regular la cancel·lació.

Pel que fa al pagament de l'any 1745, don Vicent havia de cobrar les 650 lliures a partir de les collites de garrofes, arròs, dacsa, llegums i altres grans que es trobaven a la casa de la senyoria. Es nomenava un administrador i recaptador d'aquests fruits que era el notari Cristòfol Blanes. En el cas de vendre aquesta collita, s'havia de donar a don Vicent el preu de la venda fins a arribar a la xifra de 650 lliures. Els diners sobrants de la venda dels fruits dominicals restaven en poder de Baptista Font que, per una altra part, havia de pagar el salari de Cristòfol Blanes. Però, a més a més, el llaurador de Beniopa havia de deixar neta la séquia de la Senyoria, despesa que pagava de grat perquè segons ell la cancel·lació de l'arrendament li anava a reportar beneficis.

L'explotació de la propietat rústica i altres béns

En altre ordre de coses, l'any 1743 s'arrendava el molí fariner del vinye ubicat a la Font d'en Carròs.⁴⁹⁷ Don Miquel Escrivà, actuant com a procurador de son pare, l'arrendava a Francesc Llorens, moliner de la Font

⁴⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 2, núm. 19, fol. 751

⁴⁹⁷ *Ibídem*, any 1743, fol. 1.

per un preu anual de 110 lliures. Juntament amb el molí s'arrendaven 17,5 fanecades annexes a l'establiment. El contracte es feia per quatre anys i el preu s'havia de pagar en dos pagues de 55 lliures en Sant Joan i Nadal. L'arrendatari tenia una sèrie d'obligacions que el comprometien: havia de pagar l'escriptura d'arrendament, havia de portar el preu de l'arrendament a València capital o a una altra part del regne, i, per últim, es responsabilitzava de la maquinària i utilitatge que hi haguera en el molí, objectes de què se'n faria inventari per a ser retornats en finir el contracte.

Un dels aspectes claus de l'èxit social i econòmic dels nobles com don Vicent era la seua condició de terratinent. La tinença del domini útil (emfiteusi) de quantitats ingents de terra a Pego i a Beniarjó, possibilitava uns rendiments majors que la possessió senyorial de la terra, és a dir, del domini directe, a llocs com Benirredrà, Favara o Benifallim. De fet, els contractes d'arrendament a la curta facilitaven l'actualització dels preus d'acord amb els beneficis generats per l'agricultura cosa que no passava amb els censos emfitèutics i les particions que es mantenien com venien fixats en les cartes pobles.

La condició de terratinet de don Vicent la podem resegir a través de la documentació. Així, en un mateix dia, el 20 de gener de 1744, don Vicent, desplaçat a Pego, va arrendar part de la seua hisenda a diferents llauradors.⁴⁹⁸ A Francesc Alzina li arrendava la meitat d'un corral de tancar ramat però també set jornals d'oliveres i dos jornals i mig de moreres i garroferes. El termini de l'arrendament era de quatre anys i començaria a comptar el primer de gener de 1745. La cessió d'aquest mitjà de producció a

⁴⁹⁸ *Ibídem*, any 1744, fol. 16v.

Alzina comportava un cànon anual de 37 lliures i 10 sous que es pagarien en dos meitats iguals. L'arrendatari a més pagava les escriptures i es comprometia a llaurar i conrear la terra a ús i costum de bon llaurador. Però, a més a més, Alzina havia d'aportar fiadors per a donar més seguretat a l'arrendament en cas que don Vicent li ho sol·licitara.

Per la seua part, Francesc Doménech, també de Pego, arrendava l'altra meitat del corral anterior i un total de 35 jornals de terra secà on els conreus predominants eren les moreres, les oliveres, les garroferes i la vinya. El contracte també es feia per a quatre anys i a un preu de 132 lliures. Josep Sendra, un altre llaurador de Pego, arrendava 20 jornals de terra per un preu de 137 lliures. Don Vicent també arrendava terra de regadiu plantada de moreres, un total de quatre jornals i dos fanecades, a Tomàs Sendra per un preu de 80 lliures.

Eixe mateix dia, Salvador Sendra, davant el notari, havia de fer un reconeixement de deute a don Vicent de 26 lliures, 17 sous i 10 diners, per diferents anualitats vençudes de l'arrendament d'una casa a Pego que don Vicent li la tenia llogada de paraula. Salvador es comprometia a pagar el deute i les comissions generades pels endarreriments i, per això, obligava la seua persona i tots els seus béns.

La hisenda i el patrimoni rústic ubicat en la baronia de Beniarjó era objecte també d'arrendament a llauradors de confiança que sovint actuaven com a procuradors del senyor de Benirredrà. Vicent Castellà, d'una família d'aquest poble, l'any 1740 s'havia aveïnat a Beniarjó. Don Vicent Escrivà li

llogava una casa en la plaça del poble però també una quantitat important de terra per al conreu de la qual necessitaria parents o temporers.⁴⁹⁹

En concret, Castellà accedia a l'explotació d'un total de 50 fanecades, la majoria d'horta ubicades a Beniarjó i algunes de secà a Palma i Ador. El preu de l'arrendament era de 50 lliures anuals. La vinculació de Castellà amb Benirredrà també ve constatada pel fiador que va aportar, Francesc Pérez, llaurador d'aquest poble. Per la seua banda, Pere Joan Terrades, arrendatari dels drets senyorials de Benirredrà, accedia a l'arrendament d'una almàssera i de 99 fanecades d'horta i secà per un preu de 100 lliures, a pagar en dos meitats iguals en les dates acostumades.

Sembla però que Vicent Castellà no va poder complir els pagaments o no va demostrar perícia suficient com a administrador de terres. L'any 1743 don Miquel Escrivà donava en arrendament a Pere Joan Terrades i muller dues cases ubicades al poble Beniarjó i diferents heretats repartides en la baronia tant d'horta com de secà. L'escriptura notarial concreta que les heretats són les mateixes que es van anotar en les escriptures d'arrendament que don Vicent Escrivà va atorgar el 29 d'agost de 1740 en favor tant de Vicent Castellà com de Pere Joan Terrades. Així les coses, Terrades assumia l'explotació de tota la hisenda de la família a Beniarjó i a Palma i Ador. El contracte es feia per quatre anys i començava a córrer des del primer de gener de 1745 per un preu de 150 lliures anuals.⁵⁰⁰

Pel que fa a Vicent Castellà, no havia pogut pagar la totalitat del preu de l'arrendament de la casa i heretat de Beniarjó de Nadal de 1744. El clergue,

⁴⁹⁹ AHCG, *protocols notarians de Josep Bayona*, DA-110, any 1740, fol. 30r.

⁵⁰⁰ AHCG, *protocols notarians de Josep Bayona*, DA-111, any 1743, fol. 19v.

don Francisco Escrivà i Faus, fill segon de don Vicent, intentava executar-lo el 10 de gener de 1745 per una quantitat de 25 lliures. Tanmateix, el fiador de Castellà, Francesc Pérez, va accedir a pagar el deute.

TAULA XX

Rendes obtingudes per l'arrendament de senyorijs i de terres en el període 1740-1745			
	Preu anual	Arrendatari	Observacions
Drets dominicals de Favara	650 lliures	Baptista Font i la dona Josepa Lloret, llauradors de Beniopa	Inclou 256 fanecades d'explotació directa
Drets dominicals de Benirredrà	400	P.J. Terrades, llaurador de Beniarjó	Inclou 62 fanecades d'oliverar.
Hisenda a Beniarjó	150	El llaurador anterior	Inclou dos cases, una almàssera, 150 fanecades
Escrivanies de Palma, Ador, Benirredrà i Favara	12	Notari Cristòfol Blanes	
Hisenda a Almoines	54	Senent Merí, llaurador d'Almoines	Casa i 29 fanecades
Heretats a Pegó	436	Cinc llauradors de Pegó	Inclou un corral de tancar ramat i 96 jornals
Casa a Pegó	26	Salvador Sendra	
Almàssera a Pegó	15	Francesc Doménech	
Molí fariner de la Font	110	Francesc Llorens, moliner de la Font	Inclou una propietat de 17,5 fanecades
TOTAL	1.853		

Font: AHCG, protocols notariais de Miguel Bayona, DA-121 i de Josep Bayona, DA-110,

DA-111. (Elaboració pròpia)

La compra venda de cavalleries: el crèdit agrari i l'endeutament dels llauradors

Malgrat l'interés creixent per l'adquisició i explotació de finques rústiques, els Escrivà no van abandonar el negoci del crèdit que els seus avantpassats havien iniciat amb tan bona fortuna. Encara que, durant el segle XVIII, no trobem gaire registres documentals d'operacions de carregaments de censals. Així doncs, el producte creditici que més destaca en les transaccions de don Vicent són les obligacions.

Es tracta d'un tipus de crèdit molt vinculat amb el món agrari i a curt termini –un any-, sense que la documentació ens indique el tipus d'interés cobrat. Per exemple, el 14 d'agost de 1743, Antoni Cardona, llaurador de Favara, signava una escriptura notarial d'obligació segons la qual s'obligava a donar i pagar a don Vicent Escrivà la quantitat de 28 lliures que li devia pel preu d'un bou pèl-roig que don Vicent havia comprat per a ell.⁵⁰¹ El pagament s'havia de fer en dos terminis i dos pagaments iguals, 14 lliures el dia de Sant Miquel de 1743 i les altres 14 lliures en Sant Miquel de l'any 1744. A més a més, Antoni Cardona, d'una banda, havia de pagar “las costas de cobranza”, un concepte del qual no s'especifica l'import i, de l'altra, imposar els seus béns.

Com que el 29 de novembre, Antoni Cardona no havia efectuat el primer pagament de 14 lliures; don Vicent introduïa actes executius contra ell davant l'alcalde ordinari de Favara per un import de 14 lliures i les despeses

⁵⁰¹ AHCG, *protocols notariales de Miguel Bayona*, DA 121, any 1743, fol. 5.

causades.⁵⁰² L'alcalde de Favara manava instruir una execució contra Cardona i els seus béns a la qual cosa el deutor assenyalava un bou de color pèl-roig que, segurament, era el que havia comprat a crèdit. Tres anys després, les coses no devien d'anar molt bé, al llaurador de Favara, perquè, trobat a Benirredrà, venia a Josep Torres de Piles, amb la llicència necessària del senyor, una heretat de marjal arrossar -20 fanecades- a Favara per un preu de 132 lliures. Aquestes terres estaven subjectes al domini major de don Miquel Escrivà a qui Cardona pagava el lluïsmen corresponent de la transacció. Per la seua banda, el llaurador de Piles pagava al comptat la compra.

La gran majoria però de llauradors que accedien al crèdit pagaven amb regularitat. Don Vicent havia d'assistir de manera diària a diferents actes notariaus com a resultat dels negocis múltiples que promovia de manera directa o indirecta. Entre els actes jurídics registrats pel notari Miquel Bayona sovintegen les cartes de pagament atorgades pel senyor de Favara i Benirredrà cada vegada que els seus deutors podien tornar els diners manlevats. La gran part dels diners corresponen a deutes que s'havien originat per escriptures d'obligació.

Eixe era el cas de diferents llauradors de Benirredrà que el 24 de novembre de 1743 pagaven a don Vicent 170 lliures que li devien segons una obligació de febrer d'aquell any. Pocs dies després, Jaume Mascarell, llaurador de Llaurí, pagava a don Vicent 25 lliures que eren part de les 55 lliures que, segons una escriptura d'obligació de l'any anterior, devia a don Vicent.

⁵⁰² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, fol. 156.

No sempre el contracte d'una obligació implicava el lliurament d'una cavalleria o bèstia de llaurança per part del prestador. Tres veïns de Benifallim s'obligaven a donar a don Miquel Escrivà un total de 162 lliures i 10 sous que era el preu de 25 cafissos de blat que els havia lliurat perquè pogueren fer llavor. Els deutors havien de pagar el deute el 30 de setembre de 1746 –l'escriptura d'obligació era del 2 de juny de 1744- o restituir a don Miquel els 25 cafissos.

Com hem vist l'impagament per part dels llauradors deutors posava en marxa la temuda execució de béns mitjançant la qual el prestador recuperava el seus diners sense gaire problemes. Per exemple, l'any 1727 don Vicent Escrivà procedia a demanar a l'alcalde de Gandia execució de béns als hereus de Miquel Català fins a cobrir una quantitat de 240 lliures.⁵⁰³ Català, juntament amb la muller i el fill gran, havien autoritzat el 20 de novembre de 1713 una escriptura d'obligació a favor de don Vicent per un import de 499 lliures, 11 sous i 4 diners. Es pactaven les diferents pagues d'aquesta manera; la primera havia de ser de 100 lliures eixe mateix any per la data passada de Tots Sants, a partir d'ací, els deutors pagarien 50 lliures de manera anual cada primer de novembre fins cobrir la quantitat prestada; a més de pagar els habituals "costes de cobrament".

El 5 de març de 1727, l'alcalde ordinari de Gandia despatxava execució contra les persones i béns dels germans Català i contra la vídua, Joana Llidó (Miquel Català havia atorgat testament l'any 1719 i feia hereus els quatre fills) per la quantitat 240 lliures, a més a més dels costs de justícia. Així les coses, Joan Buxeda, tinent alcalde de Gandia, es presentava a l'alqueria

⁵⁰³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 2, núm. 14, fol. 380.

d'Alarcó, on va requerir Miquel Català fill i la vídua Joana Llidó, per tal que assenyalaren béns mobles fins la quantia de 240 lliures.

Els estatgers de l'alqueria d'Alarcó només van poder oferir mitja dotzena de cadires de corda i dos tauletes de fusta de pi amb els seus calaixos. A més a més assenyalaven dues cases contigües del raval de Gandia pertanyents al pare difunt. A Miquel Català fill se li va demanar un fiador però va dir que no en tenia. Aleshores, el tinent alcalde va sospesar la possibilitat d'empresonar-lo però no ho va fer per no convenir a la part denunciant.

Un altre cas era el d'Antoni Vidal de Llaurí, el 29 de novembre de 1743 es va procedir a l'execució dels seus béns, car no havia pogut tornar les 38 lliures d'una obligació contreta el 3 de juliol d'aquell any. El procediment l'incoava l'alcalde ordinari de Benirredrà, Llorenç Braco, que actuava com a jutge a requesta de don Miquel Escrivà. L'avalador del deutor, que era Doménec Camarasa, llaurador de Gandia, es presentava en els actes per a declarar que si Antoni Vidal decidia apel·lar a una instància superior, ell tornaria a don Miquel els diners manllevats ja que assumia el deute de Vidal.⁵⁰⁴

Encara, el cobrament i la gestió dels censals antics vinculats

L'avi de don Vicent havia fundat l'any 1675 un vincle de primogenitura per tal d'assegurar el nivell de vida de la seua nissaga de manera perpètua. La garantia per mantenir els seus descendents en un estat d'honorabilitat

⁵⁰⁴ AHCG, *protocols notariais de Miguel Bayona*, DA 121, any 1744, fol. 2v.

passava per la possessió d'una fortuna. Per això vinculava importants censals amb els interessos dels quals havien de mantenir-se de manera folgada els seus hereus. El seu net, quasi de manera diària o quotidiana, rebia les rendes d'aquests censals heretats.

Malgrat que el negoci dels censals havia deixat de ser tant atractiu com en el segle XVII –entre d'altres per la rebaixes legals dels tipus d'interés i pels impagaments- els rèdits obtinguts, en el cas dels Escrivà, continuaven constituint un capítol important de la seua fortuna. Així, per exemple, el 21 d'octubre de 1743 don Vicent rebia de l'alcalde de Xeresa, Miquel Ferragut, 15 lliures pels interessos que havia generat un cens de capital de 300 lliures que havia carregat l'any 1673 el Consell d'aquest lloc.⁵⁰⁵

O el 14 de gener de 1744 don Vicent reconeixia mitjançant l'obligada carta de pagament haver rebut dels comtes de Montealegre, que eren senyors de Polop, la quantitat de 250 lliures, diners que representaven els interessos vençuts de l'any 1743 produïts per un censal a quitar de 4.000 lliures carregat l'any 1663 per dona Beatriu Fajardo de Mendoza a favor de don Francesc Escrivà. Les 250 lliures, les pagaven Vicent Jordà i Miquel Blanquer, veïns de Callosa d'en Sarrià, que tenien l'arrendament dels drets dominicals de Polop.

Dies després, a Benissa, compareixia davant notari, Francesc Ausina, apoderat de don Vicent, perquè havia rebut de l'alcalde d'aquesta vila i dels regidors, 60 lliures, que eren els interessos que havia produït un censal de

⁵⁰⁵ *Ibidem*, any 1743, fol. 15 r.

3.500 lliures que havia carregat el procurador de Benissa de l'any 1667 a favor de don Francesc Escrivà.

Per alguna raó que desconeixem, en aquesta última etapa vital del cap del llinatge, es van registrar diferents reconeixements de censals. Segurament, don Vicent posava al dia la validesa d'aquests tipus de productes crediticis per tal que no es deterioraren o perderen vigor. El fet que els censals passaren de generació en generació amb particions successives d'herències, podia provocar el desconeixement dels titulars actuals del deute o què s'havia fet dels béns imposats en origen com a garantia del préstec.

L'any 1743, davant notari, es van atorgar diferents escriptures de reconeixement de deute censal. Així, Esteve Giner, que era llaurador d'Ondara, com a hereu del seu pare Maurici, reconeixia que els seus avis Lluís Giner i Anna Sendra, havien carregat un censal de 140 lliures a favor de dona Càndida Ferrando. Com a garantia del deute havien imposat una heretat de 4 jornals a Ondara dels quals Esteve en posseïa un jornal i quatre fanecades. L'escriptura informava que el censal contra els Giner d'Ondara, per mort de don Joan Escrivà, ara pertanyia al seu nebot, don Vicent. Les terres del d'Ondara restaven hipotecades per aquesta càrrega i el llaurador mateix confessava que "...me obligo, a mí y a mis herederos, en dichas tierras, a pagar dichos réditos que deviere vencidos y se venceran en adelante..."⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Ibídem, fol. 17v.

Per la seua part, Francesca Ferrer i Josepa Ferrer, germanes, acompanyades dels marits, llauradors de Pego, també acudien a cal notari per a exposar que eren filles i hereves de son pare i de son avi, ambdós de nom Lluís Ferrer. Havien heretat una casa en el carrer Hospital de Pego i diferents terres però sobre aquests béns hi havia una càrrega d'un censal de 70 lliures que datava de l'any 1640. Don Vicent, que era el propietari d'aquest censal, els havia demanat que el reconegueren.

El mateix havien de fer Miquel i Baptista Marí que eren llauradors de Cullera. Atorgaven una escriptura de reconeixement perquè, com a descendents de Miquel Marí i Beatriu Brosa, ja difunts, posseïen una finca de 40 fanecades d'horta a Cullera. Aquesta terra la van comprar els seus avantpassats l'any 1658 a Francesc Folqués mitjançant un deutor de 200 lliures fins que pagaren el deute. Ara aquest deutor pertanyia a don Vicent Escrivà i, com en el anterior cas, els havia demanat que reconegueren el deute.

El poder polític: el nomenament de les autoritats locals als senyorius

Com hem avançat, la possessió de la jurisdicció alfonsina implicava una prerrogativa molt important per als titulars com era la de triar els oficis municipals anuals que havien de regir i dirigir els ajuntaments dels senyorius respectius. El sistema d'elecció seguia un procediment i ritual de caràcter immemorial que podem documentar ja que don Vicent Escrivà, el 10 de

gener de 1744, procedia al nomenament del nou ajuntament de Benirredrà.⁵⁰⁷

Abans d'això, l'ajuntament iixent, format per l'alcalde ordinari, Josep Lloret, el regidor primer, Blas Llinares, el regidor segon Francesc Peiró, i el tinent alcalde, Francesc Faus, en representació de tots els veïns del lloc, li havien lliurat una terna amb un nombre duplicat de candidats per a cada ofici. L'escriptura notarial recorda que aquest procediment es feia segons costum antic. Una vegada vista la terna, el senyor havia de triar i nomenar les persones del seu grat que durant aquell any ocuparien els oficis d'alcalde, regidors i tinent alcalde.

Don Vicent, usant la facultat que segons el dret competia als amos i senyors del lloc, nomenava d'alcalde ordinari Llorenç Braco; de regidor primer Vicent Mafe; de regidor segon, Francesc Sans i de tinent alcalde, Vicent Castellà. Tot els nomenats acceptaren i juraren davant les Sagrades Escripures de mirar pel bé del poble. Braco prenia la vara de justícia i la resta de nomenats entraven en l'ús i exercici dels seus respectius oficis.

Uns mesos més tard, el 20 de març, es procedia al nomenament de l'Ajuntament de Favara.⁵⁰⁸ En aquest cas, compareixia don Miquel, com a procurador del pare i deia que havia nomenat els oficials del lloc per a l'any acabat, de manera que l'ajuntament li havia lliurat una terna amb un nombre doblat de candidats perquè triara les persones que ben vistes li foren. En el cas de Favara, els càrrecs eren el d'alcalde, regidor, alcalde de la germandat i sequier. Una vegada nomenats els nous oficials, don Miquel ordenà que es

⁵⁰⁷ AHCG, *protocols notarial de Miguel Bayona*, DA-121, any 1744, fol. 1.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, fol. 28.

presentaren davant d'ell per a fer el jurament de dret necessari i acceptar els dits oficis.

LA COMPRA D'UNA RESIDÈNCIA A VALÈNCIA CAPITAL

El 18 d'octubre de l'any 1743, don Vicent decidia comprar una residència en la capital del regne atés que els seus viatges a València eren continus pels nombrosos plets davant la Reial Audiència: conflictes amb els vassalls però també amb la vila de Gandia, de Penàguila i amb alguns particulars.

Però també, el III senyor de Favara i Benirredrà devia passar algunes temporades llargues a València a principi de segle tenint en compte que era el tutor i curador dels fills menors d'edat del seu tio, el jutge de la Reial Audiència, don Francesc Faus. A més a més, una altra dada de pes és que el 20 d'octubre 1708 batejaven la seua filla segona, dona Lluïsa, en la parròquia de Sant Esteve de la capital i que els padrins de la nounada eren precisament els menors al·ludits, don Josep Ignasi Faus i dona Maria Anna Faus.⁵⁰⁹ De fet, el baró de Benifallim tenia llogada una casa en el carrer Fumeral que era pròpia de don Lluís Agramunt i per la qual pagava 120 lliures anuals.⁵¹⁰

Don Vicent probablement tenia en ment d'establir en la capital el primogènit arran del seu imminent casament amb dona Antònia Martínez de

⁵⁰⁹ ADV, *Fons Parroquials*, València, Sant Esteve, Libro de bautismos y confirmaciones, 1707-1725.

⁵¹⁰ ARV, *protocols notarians d'Antoni Seguer y Pertusa*, sign. 7876, any 1743, fol. 153.

la Raga i Faus. És menester recordar que els seus parents, els Faus, s'havien aveïnat en el Cap i Casal ja a finals del segle XVII on havien comprat una casa gran en el carrer dels Cadirers de la parròquia de Sant Nicolau. Indubtablement, València ofería un ventall ampli d'oportunitats i sociabilitat per a una família de la noblesa mitjana, sobretot a l'hora d'intentar emparentar o fer tractes amb membres de la noblesa titulada. Es tractava d'una forma de publicitar-se o fer-se notar en el mercat matrimonial exclusiu de la noblesa i, per això, restar lluny d'aquest centre, suposava perdre oportunitats vitals per a l'engrandiment del patrimoni i del nom de la família. A més, l'adquisició i manteniment d'una casa en la capital suposava una inversió obligatòria en la vida d'un noble valencià.

El fet de viure a València significava un element important de distinció social de cara a familiars, parents i clients encara que, des del punt de vista pràctic, la compra d'una residència facilitava la gestió dels nombrosos plets judicials que va mantenir don Vicent Escrivà al llarg de sa vida. El seu advocat reconeixia que, amb el plet entaulat contra el duc de Gandia per les intromissions en la jurisdicció de Benirredrà, don Vicent havia passat alguns anys a València acudint a la Reial Audiència de manera freqüent.

Els venedors de l'immoble triat pels Escrivà eren don Josep Carròs, baró de Toga, i la seua muller, dona Josepa Ferragut i Xulve, baronessa de Xova i Bellot. L'operació davant notari es realitzava en el lloc d'Alfara i Alquena, al costat de Benifaraig, que era propi dels venedors.⁵¹¹ La propietària de l'immoble, dona Josepa Ferragut, comptava amb el permís i llicència del marit i procedia a la venda com a hereva universal del tots els béns del seu

⁵¹¹ *Ibidem*, fol. 150.

pare, don Miquel Ferragut i Sanguino, baró difunt que era de Xova i Bellot, a més de regidor perpetu de València, que havia mort *ab intestato*.

La forma de pagament era la següent: don Vicent lliurava 1.550 lliures comptants i la quantitat restant es pagava transportant a favor dels venedors un censal de 2.000 lliures propietat de don Vicent contra el duc de Gandia. La propietat d'aquest censal l'havia redimida el duc però el dipòsit dels diners estava en poder del mercader Bernat Lasala.

En efecte, el 4 d'abril de l'any 1736 havia comparegut davant l'alcalde major de València, Victoriano Barberà que, en nom del duc de Gandia, presentava una escriptura de carregament de censal atorgada davant el notari Pere Antoni Garcia l'any 1693 en què Jeroni Vives, procurador de Pego, s'imposava un censal de 2.000 lliures i pensió anual de 2.000 sous a favor de dona Càndida Ferrando. En eixe moment, les pensions del censal les rebia don Vicent Escrivà i el pagament corresponia al duc per "...en fuerza de escritura de indemnidad otorgada a favor de Pego por razón de no haver servido para esta [villa] verdaderamente el capital de dicho censo...".

⁵¹² El duc volia redimir el préstec i dipositava 2.000 lliures en la casa de don Bernardo Lassala per tal que el successor en el vincle les emprara en "fincas fructíferas".

Com que el censal contra el duc estava vincle, don Vicent presentava un decret d'utilitat davant l'alcalde major de València per tal de justificar la subrogació dels diners del censal redimit en l'adquisició d'una casa. Així, s'exposava que emprar els diners en carregar un altre censal no era

⁵¹² *Ibíd*em, fol. 152.

procedent perquè probablement les pensions no anaven a cobrar-se i que la seua família “en atención a su estado y calidad” necessitava d’una casa pairal en la ciutat. La casa de don Miquel Ferragut se la considerava una residència capaç i útil i, per tant, amb la seua adquisició es deixaria de pagar el lloguer anual de la casa del carrer Fumeral.

El 17 d’octubre de 1743, don Francesc Berdún de Espinosa, en vista dels autos donava permís a don Vicent per tal que part del preu de la casa fora pagat amb el censal redimit del vincle dels Escrivà. Tanmateix, les 2.000 lliures pagades per don Vicent, part del preu de venda, havien de ser donades a dona Maria Teresa Llançol de Romaní i Cavanilles, viuda de don Miquel Ferragut, en compte i part del seu dot de l’any 1735.⁵¹³ Don Miquel Escrivà, com a procurador del pare, pagava als venedors 1.550 lliures de diners propis de don Vicent, i les restants 2.000 lliures eren subrogades amb el censal que havia redimit el duc de Gandia.

Pel que fa a les característiques físiques de l’immoble, es tractava d’una casa gran amb el seu hort, en el carrer de Baix – o carrer de l’Alfòndec-, i immediata a la plaça de l’Arbre, en la parròquia de la Santa Creu⁵¹⁴. Fitava per un costat amb la casa de Francisco Bayuco, mestre cirurgià; per l’altre costat, amb la casa de Pasquala López, carreró que anava a les adoberies enmig. Per l’esquena i pel costat, l’immoble fitava amb la casa del prevere don Francesc Ferragut i l’adoberia del mestre guanter Pere Lluís Sanchis. Per davant de l’immoble, s’erigia la casa de l’herència de don Sebastià Chulbi.

⁵¹³ *Ibíd*em, fol. 154.

⁵¹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos 3, fol. 385.

L'hort de la casa estava conformat per dos parcel·les: una de 25 pams de llargària i 15 d'amplària, i l'altra de 38 i 45. Mentre la casa era franca de qualsevol cens, les dos parcel·les d'hort sí que estaven subjectes a diversos cànons.

Una font indirecta per a conèixer l'interior de la residència de València

No hi ha cap dubte que l'interior d'una casa, les entranyes, són com una mena de reflex dels gustos i aspiracions del propietari. Les cases, sobretot, el seu aspecte extern – ornaments arquitectònics, blasó nobiliari en el portaló- i en el seu interior són l'aparador de la riquesa del posseïdor davant del veïnat, parents i clients. Hui en dia, l'estudi de l'habitatge històric s'emmarca dins del corrent historiogràfic que analitza la vida quotidiana i cultura material. Unes disciplines que entenen la casa com el reflex de l'individu que l'habita que és membre d'una societat amb unes característiques concretes. Es tracta doncs de trascendir la materialitat de l'edifici per a interpretar-lo des de la seua dimensió simbòlica.⁵¹⁵

Encara que arran de la mort de don Vicent, es van formar inventaris dels béns mobles d'aquesta casa, on es van trobar joies valorades en 1.025 lliures, 12 sous i 6 diners, en el jutjat de don Josep Ruiz⁵¹⁶, alcalde major de València, no hem pogut localitzar aquest document. Tanmateix podem

⁵¹⁵ Natalia González Heras, "Vivienda e interiores domésticos en el Madrid ilustrado", en Màximo García Hernández (dir.), *Cultura material...*, pàg. 151.

⁵¹⁶ ARV, *protocols notarial de Joseph Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 301.

conèixer l'interior domèstic i la cultura material de la casa del carrer de l'Arbre o carrer que va a la plaça de l'Arbre, a partir dels inventaris realitzats a la mort de la seua nora l'any 1765.⁵¹⁷ En aquests inventaris de l'herència de dona Antònia Martínez de la Raga, es va fer una separació entre els béns mobles de la difunta i els béns que pertanyien al sogre, que s'inventariaven però no es justipreuaven per ("ser de la herencia paterna"), és a dir, es tractava dels mateixos béns que ja hi havia a la casa en morir el tercer senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim l'any 1746.

És per això que parlem, per tant, d'una font indirecta atés que havien passat 19 anys del decés de don Vicent, un període dilatat de temps en què, lògicament, la casa havia patit transformacions i adaptacions d'acord amb els gusts del nou matrimoni format per don Miquel Escrivà i dona Antònia. Però, fet i fet, ens forneix de dades interessants del nivell de vida de la família just en l'equador del segle XVIII.

Així doncs, la casa tenia una sala on segurament don Vicent degué fer un esforç inversor en concepte d'obres pictòriques i mobiliari ja que en aquest espai es rebien les visites. En concret, penjava de la paret un llenç de santa Maria Magdalena però també set llenços de diferents invocacions. A més dels mobles típics d'una sala de l'època com ara un bufet⁵¹⁸ de noguera gran amb travesseres de ferro i una tauleta amb una pedra negra enmig, hi havia un element decoratiu característic d'aquest segle que era el rellotge de caixa de pi en forma de pilar. La presència de dues goteres evidencia l'existència de dos finestres balconeres. Totes les goteres i les cortines que

⁵¹⁷ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765. (19, 29 i 30 de gener).

⁵¹⁸ Al segle XVII aquest moble s'utilitza com a taula per a escriure segons les escenes quotidianes que va narrar Joaquim Aierdi, *Dietari...*, pàg. 244.

ornaven la casa, pertanyents a l'herència de don Vicent, tenien en comú que eren de domàs carmesí i estaven guarnides amb un galó de seda blanca.

Al costat d'aquesta sala tenim una primera quadra que no podem valorar perquè, del temps de don Vicent, tant sols hi eren unes goteres amb cortines sobre tres finestres i una porta però que, pels mobles de l'any 1765 – tamborets, cadires, taules, aranya de vidre- complia una funció similar a la de la sala o era una espècie d'avantcambra. El mateix ocorria en l'espai següent també qualificat com a quadra: cortines i goteres del mateix estil descrit anterior i 12 tamborets de noguera pintats de xarol i coberts de domàs carmesí.

L'oratori de la casa estava presidit per un retaule daurat amb un llenç de la Puríssima a més a més d'un faristol de noguera, tovalles de fil i cotó guarnides amb puntes, una casulla de domàs blanc amb la seua estola a conjunt amb el manipul, cobrecalze i bossa, tot decorat amb puntes de seda encara que aquest mobiliari l'havia pagat dona Antònia.

Del temps de don Vicent hi era un frontal de l'altar de tafetà blau, guarnit amb un galó d'argent fi, també els corporals de llenç de botiga amb puntes, una alba guarnida, un calze i una patena d'argent sobredaurat i un missal romà.

En la quadra següent, excepte les goteres i les cortines, no hi havia cap bé del sogre de dona Antònia però, pels elements presents, endevinem una altra sala d'estar: 7 làmines ovalades de vidre amb diferents advocacions, una aranya de vidre, 12 tamborets de noguera l'anglesa i, com a element

diferenciador, la presència d'una copa i conca de llautó amb badil de bronze per tal d'escalfar l'estança.

El notari arriba al primer dormitori de la casa, l'alcova, on destacava el llit gran de pi, pintat de verd amb unes cortines de domàs carmesí. El llit tenia dos matalassos farcits de llana i amb fundes de blau i blanc l'u, i de blanc, l'altre. El dormitori següent tenia, com a element unificador de tota la casa, les cortines omnipresents de domàs carmesí, dues làmines, dues làmpades i una tauleta. En un armari gran de pi, propietat de dona Antònia, es guardava l'argent llaurat de la casa.

El que sembla una mena d'estrada contenia dos comptadors i sis cadires de noguera cobertes de vaqueta acolorida i clavetejades amb bronze daurat. Aquí hi havia quatre balcons coberts amb gelosies i vitralls.

La cuina tenia un bon parament com ara dos perols de coure mitjans, una olla gran, tres xocolateres mitjanes de coure, un gerro, una caldera de coure mitjana, conques de coure, dues paelles, una torradora, tenalles i una pala per a tragar el carbó. El servei domèstic feia servir per als àpats dues taules de pi, una amb calaix i l'altra sense, a més a més de tres cadires franceses i dos tamborets de corda. La vaixel·la fina, la de plata per al servei de la taula, estava conformada per sis canelobres i 18 coberts compostos de culleres, forquilles i ganivets; a més de dos salves menudes i una, de gran, una safata amb el seu buril, una palangana, una antorxera i una font.⁵¹⁹

La inversió feta en il·luminació de la cuina era important atesa la funció de l'espai i la necessitat d'utilitzar-lo durant les nits. Així, penjava una

⁵¹⁹ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 101.

antorxera de bronze amb quatre llums però també hi havia un veló de bronze amb pantalla amb quatre llums també i dos palmatòries. Per últim, no podia faltar el pou amb el poal de fusta, la corda i la carrutxa.

Per últim, a les golfes de la casa s'inventariava una arca gran de pi i diferent roba de llit. Don Vicent, per a traslladar-se per València, posseïa dos cotxes: un, pintat de blau i encarnat i l'altre, només pintat de blau, tirats per cinc mules.

PREPARANT EL RELLEU GENERACIONAL: LA DONACIÓ A DON MIQUEL

De ben antuvi, el primogènit del III senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim va assumir responsabilitats per tal de formar-se com a futur cap de l'estirp. I això requeria del coneixement dels diferents negocis i del tracte amb tot tipus de persones i clients: vassalls, arrendataris, ministres de justícia, advocats, parents etc. Don Miquel Escrivà i Faus estava cridat a succeir son pare en tots els vincles fundats pels avantpassats i consegüentment, ja de ben jove, apareixerà com a procurador del pare en diferents contractes que l'obligaven sovint al desplaçament per diferents indrets de l'horta de Gandia o per la baronia de Benifallim.

Un any abans de la seua mort de don Vicent decidia donar una pas més per tal que l'hereu tingués un grau més important de responsabilitat i obria, d'alguna manera, el camí cap a la successió. De Benirredrà estant, el 15 de

març de 1744, atorgava una carta pública de donació en favor del fill per la qual fundava un vincle.⁵²⁰ Prèviament, el III senyor de Favara i Benirredrà havia obtingut l'any 1743 del rei Felip V el decret pertinent per a poder vincular els seus béns. El donador volia que el fill de 26 anys es poguera sostenir amb el lluïment del seu estat i l'esplendor de la casa i també que no tinguera cap problema a l'hora de complir amb les seues obligacions i despeses.

En concret, feia una donació irrevocable, altrament anomenada *inter vivos*, a don Miquel, del lloc de Benifallim i el seu terme, regalies i jurisdicció, a més de tots els béns que don Vicent tenia en l'esmentat lloc. Com és habitual, el donador declarava que l'acció es feia per voluntat pròpia, sense que cap tipus de violència. Don Vicent s'apartava de la possessió i del títol de senyor de Benifallim i el transferia a don Miquel i descendents.

Don Vicent volia que don Miquel disposara de tot el poder perquè judicialment, o per la seua autoritat, prenguera l'esmentada herència. No obstant això, renunciava a la llei de les donacions immenses i generals de tots els béns perquè volia retenir la propietat de les altres dos senyories - Favara i Benirredrà- així com també la de tots els béns que li restaven. Després dels dies de don Vicent, l'hereu havia de prosseguir en la possessió de Benifallim així com en la resta de vincles de la casa per la seua qualitat de fill primogènit.

El donatari que era present en l'acte jurídic, acceptava la donació i agraïa al pare la gràcia i mercé rebudes. Temps després, el nou senyor de la

⁵²⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 8, fol. 1.

baronia de Benifallim compareixia davant de les autoritats judicials de València capital per a representar que "...mi padre ha otorgado escritura de donación pura, perfecta, irrevocable del lugar de Benifallim, en este reyno, su término y jurisdicción..."⁵²¹ i demanava decret i aprovació necessària de la donació assenyalant que, en la transacció esmentada, no hi havia hagut ni frau ni dol i que ho jurava a Déu. El 6 de maig de 1744, l'alcalde major de València, don Francisco Berdún de Espinosa, que també actuava com a advocat dels Reials Consells, després d'examinar els autos practicats, aprovava l'escriptura de donació.

LES ÚLTIMES VOLUNTATS

Si alguna cosa havia deixat demostrada don Vicent Escrivà i Castelló al llarg de sa vida era que havia estat una persona organitzada i previsor. No només s'havia dedicat, durant les primeres dècades del segle, a demanar còpies notariales de diferents documents que podien convenir als seus interessos, sinó que, en una data indeterminada, ordenava a un escriptent formar un inventari de tots els béns del seu patrimoni i de l'arxiu nobiliari.

A un edat avançada -62 anys- però gaudint de bona salut, el cap de llinatge decidia atorgar testament el 9 de setembre de l'any 1743 davant el notari Miguel Bayona.⁵²² Pel que fa al soterrament, decidia que els seus marmessors s'encarregaren d'amortallar-lo i soterrar-lo en la parròquia en què li sobrevingués la mort. Per al bé de la seu ànima i despeses funeràries

⁵²¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 12, fol. 6.

⁵²² AHCG, *protocols notariales de Miguel Bayona*, DA-121, any 1743, fol. 7.

destinava 400 lliures que havien de cobrir el cost del soterrament a més a més de les misses per la seua ànima. Els seus tres fills barons, don Miquel, don Francesc i don Vicent eren nomenats marmessors de l'herència. Així, se'ls encomanava el compliment del testament amb la facultat de vendre, en subhasta o fora d'aquesta, tants béns com necessitassen.

Don Vicent aprofitava el testament per a recordar, però sobretot per a evitar dubtes en el futur, que era el posseïdor legal i successor dels vincles que havia instituït el seu avi, don Francesc Escrivà i Estruch. El primer d'aquests vincles era el fundat el 9 de setembre de 1675 en favor de don Vicent Escrivà i Ferrando, son pare, i el segon vincle, el constituïa el fundat el 16 d'abril de 1677 en favor de don Joan Escrivà i Ferrando.

El testador considerava que dividir el patrimoni entre diferents hereus significava una minva en l'honor i esplendor dels llinatges per la falta de béns a l'hora de mantenir-se en l'estat i qualitat corresponent. A més a més, la falta de fortuna obligava determinats nobles a viure on no eren coneguts. Per això havia decidit mantenir unit el patrimoni, per a assegurar la memòria de la casa i de la família. Així les coses, havia decidit de fundar un nou vincle per al qual havia aconseguit el pertinent permís i cèdula reial en 20 de novembre de 1742.

Aquest nou vincle s'havia fundat, de manera perpètua, sobre el lloc i baronia de Benifallim amb la seua jurisdicció alta i baixa i sobre l'heretat de la Senyoria; també sobre tots els béns que havia heretat de sa mare, dona Antònia Castelló. Ultra això, les terres lliures que posseïa don Vicent en els termes de la vila de Pego, Beniarjó, Almoines o Favara, que no estaven

incloses en els vincles dels seus avantpassats, passaven a formar part d'aquest tercer vincle. En aquest punt, cal destacar la compra important de terra – el domini útil- efectuada per don Vicent al terme de Favara que havia repercutit positivament en l'augment del preu l'arrendament d'aquest lloc. Es tractava d'aproximadament 280 fanecades repartides en diferents partides del terme i amb conreus diversos com ara moreres, arròs però també oliveres i garroferes.⁵²³

Don Vicent també vinculava els drets de patronat dels beneficis, una casa a València -en el cas de comprar-la- i qualsevol bé, dret, pensions de capitals que s'inventariaren o finques que es compraren així com diverses peces de plata. Com era habitual en la fundació dels vincles, don Vicent ordenava que la composició dels béns es mantiguera íntegrament i que els successors no pogueren vendre ni hipotecar cap bé, en cap cas; ni tampoc per a la constitució de dots o de donació *propter nuptias*.

El vincle de Benifallim havia d'anar unit i agregat al vincle de primogenitura per la qual cosa seguia el mateix ordre de successió que aquest. El primer posseïdor havia de ser don Miquel i després els seus fills per orde de primogenitura i rigorosa agnació preferint-se sempre la línia conservativa. Extingides totes les línies agnàtiques – o de barons de barons-, cridava a succeir als barons descendents de les filles de don Miquel, preferint la major a la menor. Tots els successors havien d'adoptar el nom i armes d'Escrivà.

⁵²³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 14, núm. 3, fol. 1.

No obstant això, en el cas que faltassen tots els descendents de don Vicent, succeiria la seua germana dona Margarita Escrivà i Castelló o els descendents. L'últim descendent de don Vicent havia de fer complir aquesta disposició i nomenar successor al vincle entre algun dels fills mascles de dona Margarita, el que volguera, sense haver de guardar la proximitat de grau. En cas de no haver-hi mascles, podia triar entre les femelles de dona Margarita. En síntesi, en aquestes circumstàncies s'establia un règim de successió en què prevalia l'agnació però no el criteri de primogenitura sinó el criteri de lliure elecció.

En el cas de faltar tota la successió de dona Margarita, el vincle de Benifallim o tercer vincle, havia de correspondre a la descendència de la germana gran, Francesca Escrivà i Castelló, dona de Josep Peris, ciutadà de Pego.

Una vegada concentrada tota la herència en el primogènit, calia assegurar la forma de vida de la resta de fills. Pel que fa a don Francesc Escrivà i Faus, que era graduat en Lleis per la Universitat de València, el testador volia que se l'assistira. El posseïdor dels vincles li havia de donar, en concepte d'aliments, 150 lliures anuals en terceres parts anticipades. També 300 lliures per al bé de la seua ànima en el moment de testar. En el cas que don Francesc aspirés a alguna col·locació, l'hereu havia de donar-li fins a unes 2.000 lliures de la renda dels vincles. Una vegada obtingut ofici, don Francesc només rebria 100 lliures anuals en concepte d'aliments.

Quant a dona Lluïsa Escrivà, donzella, se li assignaven 200 lliures anuals en concepte d'aliments i 300 lliures per a l'hora de testar. A aquesta

filla, se li s'obria la possibilitat d'entrar de secular en algun convent per a la qual cosa l'hereu pagaria les despeses d'ingrés. Si dona Lluïsa decidia entrar en un convent, no es reduirien ni les 200 lliures anuals dels aliments, ni les 300 per al bé de la seua ànima. En cas de voler entrar en estat de religió, se li havia de pagar l'entrada, professió i ingrés i, en aquestes circumstàncies, només rebria 100 lliures anuals en concepte d'aliments durant sa vida.

Dona Lluïsa també podia triar l'estat de casada i, en aquest supòsit, se li havia de fer la liquidació del que li tocava de l'herència materna i suplir-li aquesta fins a 7.000 lliures per a conformar el seu dot. La part que faltara per a arribar a les 7.000 lliures de dot s'havia de pagar esglaonada, en diners, terres o capitals de censos. L'hereu havia de passar-li durant quatre anys, quatre pagues. En cas de morir sense descendència, una vegada deduïdes les 300 lliures per a testar, el dot de dona Lluïsa havia de tornar al vincle.

Per últim, es declarava hereu universal i successor en els vincles el fill primogènit, don Miquel. Assitien com a testimonis a l'atorgament del testament diferents veïns de Benirredrà com Llorenç Braco, Antoni Sans, Maties Mas i Baptista Mas.

Al cap d'uns tres anys, don Vicent atorgava un nou i definitiu testament, concretament el dia 7 de gener de 1746 davant el notari Miquel Bayona. Aquesta vegada, el senyor es trobava malalt i amb perill de sa vida.⁵²⁴ Els canvis principals i concrecions efectuats respecte del testament anterior eren els que descrivim a continuació. Hi havia una nova deixa pietosa per a

⁵²⁴ AHCG, *protocols notariais de Miguel Bayona*, DA-121, any 1746, fol. 1.

diferents institucions de caritat com ara l'Hospital General, la Casa de Misericòrdia, el Orfes de Sant Vicent de la ciutat de València i la Casa Santa de Jerusalem. Cadascuna d'aquestes fundacions rebia, per una sola vegada, tres lliures que s'havien de pagar de les 300 lliures del bé de la seua ànima.

En la clàusula de nomenament de marmessors també hi havia canvis. Els nous executors del testament eren don Miquel i don Francesc Escrivà, els seus fills, i s'incorporava don Pere Roca, el gendre, així com a don Francesc Escrivà i Castelló, el germà. Don Vicent feia relació dels fills tinguts del seu matrimoni amb dona Josepa Faus que eren la primogènita, Maria Teresa, que havia casat amb don Pere Roca de Xàtiva, don Miquel, casat amb dona Antònia Martínez de la Raga i Faus. Pel que fa a don Francesc, era doctor en Lleis i la seua filla, Antònia, professava com a monja al convent de Santa Clara de Xàtiva i encara li restava dona Lluïsa que era donzella i el menut, don Vicent.⁵²⁵

El testador feia una descripció més completa i detallada del béns que componien el vincle que fundava sobre la baronia de Benifallim. Com sabem, es tractava d'aquest lloc amb el terme, les regalies de tenda, taverna, forn, fleca, almàssera, tota la jurisdicció, l'alta i la baixa, el mer i mixt imperi, el dret de peites i morabatins, el terç delme i la partició de fruits. També l'heretat de la Senyoria i 5 jornals de secà anomenat les Llances d'Arnau.

Especialment volia vincular una heretat anomenada de la Senyoria en el terme de Favara, composta per 20 jornals plantats, part d'arrossar i de

⁵²⁵ Segurament, dona Àngela Escrivà i Faus que també era monja a Xàtiva havia premort al pare.

moreres, i també oliveres i garroferes. Vinculava la casa de València, que ja s'havia comprat, situada en la parròquia de la Santa Creu, en el carrer que va a la plaça de l'Arbre. Com a novetat, es vinculaven també joies i objectes sumptuaris. En concret, un rellotge d'or guarnit de diamants, uns braçalets de perles grosses, l'argent del servei de la casa⁵²⁶ i les cortines de domàs carmesí que decoraven la porta principal i les portes de les habitacions de la casa de València.

Es nomenava com a primer successor del vicle de Benifallim don Miquel i es canviava el règim de successió respecte del testament anterior. Els nous principis que havien de regir les crides a la successió eren el de primogenitura i la agnació rigorosa. Es preferien els candidats de les línies contentives⁵²⁷ als de les altres línies i els grans als menuts. En el cas de fallar la descendència de don Miquel, havia de succeir don Francesc, el fill segon; i en cas contrari, els successors del fill tercer, don Vicent.

En el cas d'acabar-se tota la descendència dels fills mascles, el testador volia que succeïren en el vicle de la casa els fills barons de dona Maria Teresa Escrivà i Faus, muller de don Pere Roca; com, de fet, passarà en el segle XIX. En cas de fallar la descendència de dona Maria Teresa, era cridada la descendència de dona Lluïsa. Encara es preveia el supòsit de faltar tots els fills i descendents legítims de qualsevol línia, sexe i grau de tots els esmentats fills i, en eixe cas, la successió anava a parar a la descendència de la germana, dona Margarita.

⁵²⁶ El servei de plata està format per sis canelobres, 18 cuberts amb culleres, forquilles i ganivets, dos salves petites, una de gran, una palangana, una antorxera, una safata, una bacinilla, una font i una jarra. ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 60.

⁵²⁷ Es tracta d'aquella que té principi en el fundador de l'agnació i per la qual comprenia no només aquest sinó a tots els seus ascendents, descendents i col·laterals.

Totes les rendes produïdes i vençudes fins al dia del decés del testador, foren pensions de censos, deutoris o rendes d'arrendaments de terres, cases i drets de senyoria; així com també tots els béns lliures havien de quedar vinculats. Si en algun temps es redimia algun cens o deutori dels vinculats, el capital s'havia de dipositar en la jurisdicció de la Casa Cisa i, amb un decret d'aquesta, invertir-lo; prohibint però comprar, per la seua mala qualitat, els censos sobre universitats.

A dona Lluïsa se li millorava el dot en 8.000 lliures per al cas que volguera prendre estat de matrimoni. Quant a don Francesc i don Vicent, els dos fills fadrins, s'expressava que estaven estudiant. Don Francesc estava continuant els estudis de Doctor en Lleis i, en el cas que volguera concórrer a oposicions de càtedres, l'hereu l'havia d'assistir. Don Miquel havia de subministrar a cadascun dels germans 200 lliures anuals en concepte d'aliments fins que obtingueren alguna prebenda o col·locació en l'àmbit eclesiàstic o secular, les rendes de la qual excediren les 500 lliures anuals. Amb aquesta renda, don Vicent considerava que podien mantenir-se de manera decent i que, per tant, se'ls podia reduir l'assignació en concepte d'aliments a les 100 lliures. A l'hora de testar, ambdós havien de disposar de 300 lliures. Aquests llegats havien de ser coberts amb les rendes del vincle.

A don Francesc se li millorava el llegat en aquest nou testament. L'hereu havia de donar-li, per una vegada i, per al cas d'acomodar-se en un estat o per tal de tramitar una prebenda eclesiàstica o secular, 2.000 lliures de legítima per part de l'herència materna. Tot i això, don Francesc, en cas de necessitar aquesta quantitat havia de prevenir don Miquel amb mig any d'antelació. El cap de família volia que, mentre don Francesc es mantinguera

en la carrera de Dret, l'hereu havia de cobrir les despeses acadèmiques segons el que s'observava en la ciutat de València.

El fill menut, don Vicent, també rebia 2.000 lliures de la legítima materna sempre que les necessitats per a agençar-se una prebenda eclesiàstica o una col·locació secular, tot amb les mateixes condicions que don Francesc. Comptat i debatut, les 2.000 lliures per als fills fadrins només podien provenir de les rendes del vincle i mai de la venda o empenyorament de béns o propietats.

El senyor nomenava curador del seu fill petit, don Vicent, el fill primogènit. Pel que fa a la nora, dona Antònia Martínez de la Raga, el testador volia declarar que se li havia promés una pensió de viduetat de 400 lliures anuals segons escriptura davant notari. Don Vicent volia mantindre aquesta obligació i recordava que la joia regalada a dona Antònia, en contemplació del seu matrimoni, un llaç i anell d'argent amb diamants s'havia obrat a partir d'una joia del vincle i que pertanyia al seu successor que era el marit.

A sor Antònia Escrivà, monja a Xàtiva, se li havien de donar 100 lliures anuals en concepte d'aliments. Pel que fa a dona Teresa Escrivà ja se li havia constituït un dot de 9.000 lliures quan es va casar amb don Pere Roca i Salvador. Don Miquel havia de continuar pagant aquest dot fins a la totalitat. Pel que fa a la resta de béns, nomenava hereus a tots els fills però millorant en el terç i en el romanent del cinqué a don Miquel.

Assistien com a testimonis de l'atorgament del testament Gabriel Castelló, cirurgià, els llauradors Llorenç Braco i Doménech Cámara i el

majordom Francesc de León. Dies abans de morir, don Vicent havia carregat un censal a favor de Juan Francisco Bordolonga segurament perquè havia de fer un pagament peremptori o acudir a algun tipus d'obligació i necessitava comptants. Amb aquests diners, l'hereu pagaria les 300 lliures de les despeses de funeral i, posteriorment, el 26 de gener de 1747, quitaria el censal.⁵²⁸ De tota manera, en el moment de la mort, a don Vicent, se li estava devent, només de pensions de censals, l'important quantitat de 18.086 lliures, 9 sous i 1 diner.⁵²⁹

D'altra banda, el zel desplegat per les autoritats municipals de Benirredrà en totes les diligències relatives a la mort de don Vicent ens permet conèixer de manera inusitada les hores posteriors a l'òbit. Així, el mateix dia 10 de gener, a les 19 hores de la vesprada, el notari Cristòfol Blanes acompanyat de l'alcalde Llorenç Braco es personaven en la casa palau de la senyoria i, en una peça principal anomenada la sala, que estava la primera pujant l'escala, va veure estés en terra el cadàver de don Vicent vestit amb l'hàbit de sant Francesc de religiosos descalços.⁵³⁰

Don Vicent era soterrat l'11 de gener de 1746 a les 11 del matí en l'església parroquial de Benirredrà on va ser colgat en una sepultura nova amb taüt i hàbit. Pasqual Vidal, rector de Benirredrà, anotava en el seu Llibre Racional que pel soterrament, hàbit, fàbrica i cera s'havien pagat 16 lliures i nou sous. A més a més, consignava que a la cerimònia fúnebre del prohoms havia assistit tot el clergat de Gandia a raó de 10 sous per cada prevere.⁵³¹

⁵²⁸ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 294 r.

⁵²⁹ *Ibidem*, fol. 301.

⁵³⁰ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 91v.

⁵³¹ ADV, *Fons digitalitzats*, Benirredrà: Racional 1722-1747, fol. 241.

L'INTERIOR DE LA CASA DE BENIRREDRÀ A PARTIR DE L'INVENTARI *POST MORTEM*

El mateix dia que moria don Vicent Escrivà i Castelló, el 10 de gener, l'hereu i successor s'apressava a engegar diversos actes jurídics per a prendre l'herència. Per la seua part, l'alcalde ordinari de Benirredrà incoava inventaris d'ofici dels béns (lliures) que havien quedat per la presència d'un fill menor d'edat que era don Vicent Escrivà i Faus a qui calia preservar els seus drets.

“... se principien y formen inventarios de todos los bienes libres, recayentes en la universal herencia y que se hallaren en este lugar, y su jurisdicción, y respecto a los que estuviesen fuera de ella, se despachen requisitorias a los jueces y justicias de Su Majestad, de qualquiera ciudad, villa, o lugar del reyno y demás...”⁵³²

Una vegada finalitzat el funeral de don Vicent, alcalde i notari “con la debida veneració y respecto” avisaven don Miquel sobre la necessitat de fer l'inventari de l'habitatge però aquest responia que la majoria dels béns dels seu pare estaven vinclats i, per això, pensava que no era necessari confeccionar inventaris⁵³³, tot i això l'alcalde Braco va ordenar que

⁵³² ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 90.

⁵³³ Les característiques formals dels inventaris extrajudicials han estat analitzades per diversos autors. A destacar, Hortensio Sobrado Correa, “Los inventarios post-mortem como fuente privilegiada para el estudio de la historia de la cultura material en la Edad Moderna”, *Hispania. Revista Española de Historia*, vol. 63, núm. 215 (2003), pàgs. 825-861.

començaren. Eixe mateix dia, segurament per la presència de la família, només s'inventariava un estança.⁵³⁴

L'inventari practicat és un document bastant pobre i exigü que no entra en detalls sobre la identificació de les diferents estances o la seua ubicació concreta i que, a més a més, no va justipreuar els béns. Sembla que als oficials implicats només els interessava registrar únicament els béns mobles amb cert valor. Si hem de fer cas de l'inventari al peu de la lletra, don Vicent Escrivà i Castelló o passava ja molt poques temporades a Benirredrà o portava una vida bastant austera.

Atenent a les dades notarials, a la casa -qualificada de casa palau- no hi havia llibres però tampoc reserves de menjar, circumstància insòlita aquesta per trobar-nos en la casa principal del poble i ser la d'una persona rica. Tampoc hi havia vestits ni cap complement de la indumentària d'un cavaller o una dama però tampoc làmpades o enginys per a fer llum.

Així les coses, ens trobem davant d'un inventari incomplet o fet amb descurança pel notari Cristòfol Blanes; tot i això, té un valor històric important per conèixer un habitatge noble en una zona rural valenciana. Començant per la planta baixa, tenim un primer quarto a la mà esquerra on hi havia un armari gran de pi amb el seu pany. A les parets d'aquest espai penjaven quatre quadros (llenços) de diferents invocacions. Es registrava una taula de pi de cinc pams de llargària i tres i mitja d'amplària. Possiblement es tractava de l'estudi o oficina per a rebre administradors, procuradors, mitgers, censalistes etc.

⁵³⁴ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 92.

El quarto següent sembla un dormitori amb la seua arca de pi nova, un matalàs de llana amb dos llençols de lli i un cobertor de filadís de color groc i verd. A partir d'aquest moment, s'endinsem en els quartos de dalt: el primer, a mà dreta, que també era un dormitori, potser el principal de casa, tenia un nínxol en la paret amb un sant Gaietà daurat, de maçoneria i una verge moreneta, tots dos de tres pams d'alçada. La configuració de l'espai es complementava amb un armari de pi, un bufet de noguera i un quadre sobre "La invocació de sant Faust". La identificació de l'espai ve proporcionada per un matalàs de llana amb els seus dos llençols de lli i un coixí amb funda.⁵³⁵

Continuem en la primera planta i, les peces següents, semblen salons. Així, en la primera estança lluien quatre cortines de domàs verd amb guarniment de galó de seda de color arxiota⁵³⁶, amb les seues goteres daurades. Un quadre de dimensions grans - de huit i deu pams- d'una Mare de Déu dels Desemparats, amb un guarniment daurat i blau, devia presidir l'estança a més d'un espill gran. La peça següent, que segurament formava un conjunt residencial amb l'anterior, era una mena de dormitori, ja que tenim dos cortines verdes amb galó d'arxiota, sis cadires franceses noves de marca major i un matalàs poblat de llana.⁵³⁷

En les golfes hi havia un quarto amb tres matalassos de llana, usats, lloc on probablement dormia el servei. La cuina del palau disposava d'unes graelles grans, cinc dotzenes de "diferentes vidriado de obra de la Alcora y de

⁵³⁵ *Ibíd.*, fol. 93.

⁵³⁶ Es tracta d'un color vermell groguenc extret de la coberta de les llavors de la bixa i que és molt utilitzat a Amèrica.

⁵³⁷ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 94.

Manises”, una paella gran, una dotzena i mitja d’olles, perols i taps d’obra negra.

En la cotxera s’anotava un cotxe verd folrat per dins de pany blau i guarnit de galó de seda blanca, d’un dit d’amplada. En la cavallerissa, un parell de mules de pèl castany d’una edat de cinc anys cadascuna.

Pel que fa a la roba blanca, se’n feia un recompte separat de la resta. Es tracta d’unes existències més bé migrades per a la categoria social dels propietaris i on no apareix cap peça de mudar sinó tan sols parament de taula i roba de llit: 17 tovallons “alamandesca” i dos de fil i cotó, fets a casa. A més de dos tovalles de taula, dos tovalles de mà de llenç, de casa i dos vànoves d’indianes poblades de cotó.

Finalment, en el celler de la casa, s’inventariaven dos gerres de 14 cànters cadascuna, tres, de huit cànters i un tonell de posar vi, de dotze a catorze cànters, molt vell. Tots els béns inventariats en la casa palau de Benirredrà van ser valorats l’any 1777 per don Miquel Escrivà en 800 lliures i 2 sous. El IV senyor, a més, afegia dos béns que no es van inventariar com eren dos mules que estava criant Francesc Doménech a Pego valorades en 300 lliures i una berlina de 200 lliures.⁵³⁸

En definitiva, trobem que l’inventari – per les raons adduïdes- necessàriament està ple de llacunes i omissions que ens impedeixen en part conèixer al detall l’espai domèstic dels Escrivà a Benirredrà. Encara que la família ja disposava d’una residència a València que segurament era objecte de les principals inversions en béns sumptuaris i objectes quotidians, la

⁵³⁸ ARV, *protocols notarial de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 301.

fotografia de l'inventari extrajudicial resta incompleta. Tot i això, a destacar com a element distintiu del que segurament eren la resta de cases del lloc, l'ampli saló de dalt amb el quadro de la Mare de Déu dels Desemparats i els dos carruatges de la cotxera.

CAPÍTOL V

DON MIQUEL ESCRIVÀ I FAUS(1746-1789). MODERNITZACIÓ DE LA HISENDA. PATRONATGE NOBILIARI I OBRES PIES

Arran de la mort del pare, en gener de 1746, don Miquel Escrivà i Faus es convertia en el nou cap del llinatge i, per tal de respectar les condicions i pactes del vincle fundat, precisament, pel seu progenitor, sovint avant posarà al seu cognom matern el de Castelló. Efectivament, don Vicent havia deixat escrit al testament que, amb aquest fideïcomís, volia perpetuar la fama i honor de la família Castelló.

La successió en el patrimoni de la casa Escrivà, és a dir, l'assumpció dels vincles per un nou titular, es va fer seguint tots els requisits legals i procediments jurídics. D'antuvi, i el mateix dia del decés de don Vicent, don Miquel atorgava poder de procura a favor del doctor Vicent Salvachurra, advocat dels Reials Consells, i de Miquel Bayona, notari de la baronia de Palma i Ador. Les funcions i responsabilitats d'aquests dos professionals eren:

“...tomen y aprehendan de todos los bienes, derechos, regalías y emolumentos recayentes en los vínculos fundados por don Francisco

Escrivà y por don Vicente, mi difunto padre, especialmente de los lugares de Benifallim, Favara i Benirredrà.”⁵³⁹

Des de Benirredrà estant, tant Salvachurra com Bayona, atorgaven una carta pública en què declaraven que don Miquel era el legítim successor dels vincles de la família i feien una sucinta relació dels béns més importants de cada vincle.

En el vincle fundat per don Francesc Escrivà en la donació *propter nuptias* feta al seu fill don Vicent requeien:

- Dos cases a Beniarjó anomenades comunament del vincle d'Escrivà.
- Una heretat amb casa a Almoines, anomenada d'Escrivà.
- Les escrivanies dels jutjats de la baronia de Beniarjó, de l'alcalde major i de l'ordinari, de la dels jutjats de la baronia de Palma i Ador i dos trossos de terra secà en el terme d'aquesta última baronia.
- Una propietat rústica, part de marjal i part d'oliveres i garroferes, a Pego, en diferents parcel·les i una casa en el carrer del Convent i altres béns i censals redimibles.⁵⁴⁰

Pel que fa al vincle de segonagenitura fundat per don Francesc:

- ✓ Una heretat a Pego i una casa en el carrer del Convent.
- ✓ Una heretat a Beniarjó i altres béns com censals.

⁵³⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1749, exp. 75, fol. 662.

⁵⁴⁰ *Ibídem*, fol. 665.

Els béns compresos en el vincle fundat per don Vicent Escrivà i Castelló sobre la baronia de Benifallim eren:

- L'heretat de la plantada d'Aznar i dels Horts, a Benifallim.
- L'heretat dels Ferreginals a Benifallim.
- Una heretat a Favara.
- Una casa en la plaça Major de Gandia.
- Els béns que quedaren de dona Antònia Castelló.
- Una casa a València, junt a la plaça de l'Arbre.

És a dir, que don Miquel heretava un patrimoni que, amb el pas del temps, anava augmentant i aconseguia mantenir una estructura diversa. Bàsicament, una hisenda composta per tres senyories, per heretats i terres, per censals, per establiments industrials i per l'explotació d'alguns serveis com les escrivanies. El tipus de béns que serà objecte d'inversió i que augmentarà en quant a volum serà la propietat rústica en detriment de la inversió en deute censal, en part, per les compres de terres fetes per l'antecessor de don Miquel en la marjal de Favara i en el Real de Gandia sense menystenir però la importància de la compra d'una residència a València capital que suposava un actiu en l'àmbit simbòlic i de representació.

L'advocat i el notari expressaven que don Vicent havia mort en la matinada d'aquell dia i que se li havia de donar al successor la possessió dels llocs de Benirredrà, Favara i de la baronia de Benifallim amb totes les regalies i jurisdiccions però també de les heretats esmentades, cases, molí fariner de la Font d'en Carròs i, a més, s'havia de notificar de la successió als deutors, censalistes i altres persones que convinguera. L'alcalde ordinari

de Benirredrà, Llorenç Braco, a la vista dels autos actuats, feia la declaració oficial de successió.

Pel que fa a la possessió del lloc Benirredrà, don Jeroni Calduf, advocat de Gandia, amb el notari Cristòfol Blanes, es reunia el mateix 10 de gener en la casa de la senyoria amb l'ajuntament: alcalde, regidors i síndic procurador general del lloc que reconeixien a don Miquel com a senyor natural del lloc i el seu terme.⁵⁴¹

Com hem assenyalat, el fet que a la mort de don Vicent Escrivà i Castelló, hi restés un fill menor d'edat, don Vicent Escrivà i Faus, va provocar la confecció judicial, d'ofici, d'inventaris dels béns del difunt a Benirredrà. D'altra banda, també es feien inventaris dels béns mobles de la casa de València per part del jutjat de don Josep Ruiz i Santos, alcalde major de la capital.

Dissortament, aquests inventaris no els hem pogut localitzar encara que el mobiliari de don Vicent apareix assenyalat en els inventaris que es van realitzar a la mort de la nora, dona Antònia Martínez de la Raga. El que també sabem és que les joies trobades a la casa del carrer de l'Arbre o carrer de Baix de València eren valorades en 1.025 lliures, 16 sous i 6 diners.⁵⁴²

El 27 de gener es prenia possessió judicial de les escrivanies de les baronies de Palma i Ador i de les de la baronia de Beniarjó. L'acte possessori tenia lloc davant de l'alcalde major de la baronia de Beniarjó i

⁵⁴¹ *Ibíd*em, fol. 678.

⁵⁴² *Ibíd*em.

Palma i Ador, don Francesc Faus i mitjançant un procurador de don Miquel Escrivà que, en aquest cas, era el notari Miquel Bayona.⁵⁴³

A banda de les senyories, a l'hereu, li tocava gestionar i administrar nombrosos béns. El 13 de gener nomenava Francesc Ausina, llaurador de Pego, perquè en el seu nom demanara, exigira i cobrara qualsevol quantitat de maravedís, blat, ordi, oli "... y otras cosas que qualesquieras personas me deben y también de préstamos, ventas, ventas de casas, tierras..."⁵⁴⁴ També s'atorgaven poders a Pere Joan Climent, veí d'Oliva, perquè poguera cobrar els diners de rèdits vençuts que la vila d'Oliva responia a don Miquel per dos censals, un de 500 lliures de propietat, de l'any 1648 i un altre de 2.000 lliures de l'any 1679. Climent podia cobrar els diners a més d'estendre cartes de pagament i finiquito.

Don Miquel Escrivà havia estat batejat a Benirredrà el 30 de setembre de 1716 en una cerimònia en què van actuar com a padrins mossén Francesc Gregori, que era beneficiat a la Seu de Gandia, i la seu tia paterna, dona Maria Anna Escrivà. Don Miquel era el tercer dels fills dels senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim; la primogènita, Teresa, havia nascut l'any 1705 a Ador i Llorenç⁵⁴⁵, l'any 1715, encara que don Miquel el sobreviurà i, per tant, es convertirà en el primogènit baró.

⁵⁴³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 14, núm. 13, fol. 20.

⁵⁴⁴ AHCG, *protocols notariais de Miquel Bayona*, A-121, any 1746, fol. 10.

⁵⁴⁵ El 15 d'octubre de 1715 es va batejar a Benirredrà a un fill de don Vicente Escrivà i dona Josepa Faus, cònjuges, de nom Llorenç. Els padrins del nounat eren el seu tio, don Francesc Escrivà i Castelló i la seua àvia paterna, dona Antònia Castelló Beamont de Navarra.

ELS PRIMERS PASSOS DE L'HEREU: ASSEGURAR EL FUTUR DELS GERMANS

Ja des de jove, don Miquel es va encarregar, com a representant i procurador del pare, dels diferents afers familiars. Sense anar més lluny, l'any 1732, amb 16 anys d'edat, se li declarava per don Blas Jover i Alcàzar, alcalde major de València, la majoria d'edat. Un reconeixement oficial que el capacitava per a participar i validar els diferents actes jurídics als quals havia de fer front com a primogènit de la família. Així mateix, l'any 1739 son pare li havia atorgat poders perquè li fera de procurador general i poguera cobrar diferents rendes i arrendar béns com ara el molí fariner de la família a la Font d'en Carròs.⁵⁴⁶

Mesos després de la mort del pare, en juliol de 1746, don Miquel arribava a un acord amb el germà, el clergue don Francesc, per tal d'arranjar algunes qüestions de l'herència familiar. Es tractava de confirmar i assegurar les últimes voluntats paternes respecte aquest fill i, en algun cas, millorar-les vista la bona relació d'amistat i concòrdia que tenien els dos germans. Davant el notari Antonio Seguer i Pertusa, ambdós parts, signaven una concòrdia: don Miquel ho feia com a un dels hereus dels seus pares i com a posseïdor dels vincles fundats pel seu besavi i el seu pare.⁵⁴⁷

En quant als antecedents, els actors es remetien al testament de don Vicent. En eixe sentit, don Miquel, com a titular del vincle de Benifallim, estava obligat a passar al germà una pensió anual, en concepte d'aliments,

⁵⁴⁶ AHCG, *protocols notariales de Miguel Bayona*, sign. DA-121, fol. 1.

⁵⁴⁷ ARV, *protocols notariales d'Antonio Seguer y Pertusa*, sign. 7879, any 1746, fol. 110 v.

de 200 lliures. Pel que fa a la situació acadèmica de don Francesc, aquest es trobava molt avançat en els seus estudis per a l'obtenció del grau de doctor en Lleis i era benemèrit en diferents oposicions a càtedra. Don Francesc estava: "...determinado en continuar sus estudios y con esperanza de comodo, cuyo logro, que se espera, sería de singular gusto y siendo muy conforme que es [que] dicho don Miguel contribuya..."⁵⁴⁸

Els pactes acordats es feien en positiu perquè les dos parts reconeixien que els unia la lògica germandat que havien de tenir. En primer lloc, don Miquel augmentava la pensió d'aliments anual en 250 lliures. Per a satisfer aquesta renda, assenyalava dos censals dels vincles, en concret, els que li responia la senyoria i vila de Polop. Don Miquel també garantia el llegat patern de 2.000 lliures al germà per al cas que don Francesc aconseguís col·locació d'ofici eclesiàstic o secular i, com a novetat, també en el cas que el germà volgués anar becat a la Universitat de Salamanca.

Si el clergue decidia traslladar-se a Salamanca continuaria percebent les 250 lliures d'aliments fins que aconseguís una col·locació de la qual percebera un sou de 400 lliures. Arribats a eixe moment, la pensió d'aliments es reduiria a 150 lliures anuals encara que, don Francesc continuaria cobrant les 50 lliures que proporcionava el benefici eclesiàstic de Pego i les rendes dels altres beneficis que posseïa. Amb la concòrdia assolida, don Francesc renunciava als seus drets sobre l'herència paterna i materna.

Pel que fa al germà menor, don Miquel també complia amb les seues obligacions de cap de nissaga respectant les últimes voluntats del pare. Així,

⁵⁴⁸ *Ibíd.*

don Vicent Escrivà i Faus ja havia començat a cobrar l'any 1752 part de la seua legítima de 2.000 lliures.⁵⁴⁹ Don Vicent, que apareix com a veí de València, confessava "...hallarme con ánimo resuelto de servir a Su Majestad en sus reales tropas...".⁵⁵⁰ Havia cobrat diferents quantitats de diners per al seu equipatge i, ara, ambdós germans, feien compte del pagat. Don Vicent ja havia rebut de l'herència paterna 422 lliures, 1 sou i 11 diners i en el moment de l'escriptura notarial anava a rebre de don Miquel la quantitat de 160 per a poder costejar-se un viatge a Barcelona. En total, el fill menor del difunt senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim estenia una carta de pagament de 582 lliures, 1 sou i 11 diners que havien de servir de descompte de les 2.000 lliures de la legítima.

Un any després, el 23 d'octubre de 1753, don Vicent tornava al notari per reconèixer que don Miquel havia estat el seu curador i, com a un dels hereus del seu pare, havia tingut l'obligació de donar-li 200 lliures anuals per via d'aliments.⁵⁵¹ D'aquesta assignació, 70 lliures havien servit per a vestir-lo i, la resta, 130 lliures, per als seus aliments, medicines, metge i cirurgia. Don Vicent atorgava finiquito i carta de pagament en el sentit que el germà, des de la mort del pare fins a eixe dia, li havia subministrat els aliments corresponents.

⁵⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 56, fol. 186.

⁵⁵⁰ *Ibídem*.

⁵⁵¹ *Ibídem*, fol. 190.

UN MATRIMONI CONSAGUINI: L'ENLLAÇ AMB DONA ANTÒNIA MARTÍNEZ DE LA RAGA

Seguint l'estratègia del pare d'enfortir els lligams amb els seus parents, els Faus, don Miquel es casava l'any 1745 amb dona Antònia Martínez de la Raga i Faus. Un enllaç endogàmic i consanguini que esdevindrà cabdal perquè els Escrivà arriben en unes dècades a heretar, per atzars biològics, tota la hisenda, vincles i senyorijs de la família Faus, així com la d'altres famílies emparentades amb aquests com ara els Bou de Penya-roja, els Sisternes d'Oblites i els Pellicer.

Els nuvis eren cosins prims ja que la mare de don Miquel i la mare de dona Antònia eren cosines germanes. Així les coses, per via materna, tant el nuvi com la núvia, eren besnets de don Josep Faus. El 6 de desembre de 1745, don Francesc Martínez de la Raga, canonge de Sogorb, amb llicència parroquial i sense precedir amonestació alguna pel permís atorgat per don Joan Medina, vicari general i oïdor de causes matrimonials, dispensats en tercer i quart grau, desposava els nuvis en casa d'ella. Actuaven com a testimonis don Josep Ignasi Faus i don Salvador Adell. Posteriorment, el 10 de maig de 1746 els cònjuges rebien les benediccions nupcials en l'església de la Santa Creu de València.⁵⁵²

Dona Antònia havia estat batejada el 15 de juny de 1716 en l'església de Campanar que era on la família del pare, els Martínez de la Raga, tenien la seua residència principal i hisenda.⁵⁵³ Així les coses, tots dos nuvis tenien la

⁵⁵² AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, núm. 16, fol. 36.

⁵⁵³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 17, fol. 2.

mateix edat, 30 anys. Una edat que, en el cas d'ella, era elevada per a l'època però, segurament, el moment del matrimoni venia condicionat pels diferents esdeveniments i biografies familiars.

La futura senyora de Favara, Benirredrà i Benifallim era filla de don Joaquim Martínez de la Raga i Ramírez d'Arellano i de dona Maria Anna Faus i Bou de Peña-roja. Don Joaquim havia estat batejat el 12 d'octubre de 1689 a Campanar i era el fill de don Francesc i de dona Caterina. Pel que fa a la mare, dona Maria Anna, batejada a Ador, era filla de don Francesc Faus, oïdor de la Reial Audiència i senyor de Ròtova i Tossalnou, i de dona Feliciana Bou de Peña-roja.

La filiació de dona Antònia s'esdevenia cabdal i força interessant ja el mateix any en què es va casar. Per una banda, el seu tio, don Josep Ignasi Faus i Bou de Peña-roja, cap del llinatge Faus, no havia aconseguit, de moment, tenir descendència del seu únic fill baró, don Vicent Faus. Pel que fa a la família Martínez de la Raga passava el mateix. El germà de dona Antònia, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga tampoc tenia fills. Sembla que aquestes circumstàncies estaven molt presents en tot el seguit d'actes jurídics que van precedir la celebració del casament. Així les coses, l'any 1745 ja es preveia que dona Antònia podia transmetre, a la seua descendència, tot el patrimoni, hisenda, títols i vincles, tant dels Martínez de la Raga com dels Faus.

Uns mesos abans de la boda, es registraven diferents actes notariaus interessants, sobretot per part de la núvia, per tal d'assegurar el futur i perdurabilitat del patrimoni material i immaterial dels seus avantpassats. Per

exemple, el 13 d'abril, la núvia, que avant posa al seu segon cognom, el de Ramírez d'Arellano i Pellicer, arribava a un acord amb el germà per tal que "...con lustre y decencia pueda yo vivir..." o "... para la percepción de los derechos que me tocan, pues es muy valuosa y conveniente a ambas partes."⁵⁵⁴

Bàsicament, a canvi de rebre el dot, dona Antònia cedia al germà tots els drets i accions que li pertanyien en els béns i l'herència del seu pare, don Joaquim Martínez de la Raga. Dona Antònia també renunciava a totes les pensions dels censals que diferents persones i comunitats devien al seu difunt pare. A continuació, els dos germans Martínez de la Raga, juntament amb la mare, atorgaven una escriptura de transacció i concòrdia amb motiu que el dia 17 de novembre de 1744 havia mort don Joaquim Martínez de la Raga sense haver fet testament. Els hereus *ab intestato* declarats per la justícia el 4 de desembre, és a dir, els dos germans, havien de restituir i pagar el dot de dona Maria Anna que ascendia a 12.000 lliures en diferents béns, diners, joies i roba. Això de banda, el difunt don Joaquim s'havia obligat en el capítols matrimonials amb dona Maria Anna Faus a passar-li una renda anual de 400 lliures en cas de quedar-se viuda.

En un dels capítols de la concòrdia, don Francesc Tomàs es comprometia a donar i pagar a la mare 800 lliures anuals durant la vida d'aquella i, per a garantir aquest pagament, consignaria béns de qualitat. En el cas que dona Maria Anna optara per viure separatament del fill, a banda de la pensió anual de les 800 lliures, s'emportaria amb ella les joies. Don

⁵⁵⁴ ARV, *protocols notarial de Francisco Macià Gilabert*, sign. 6471, any 1745, fol. 40.

Francesc Tomàs també s'avenia a la condició que sa mare disposara de 2.000 lliures per a poder testar i destinar-les per al bé de la seua ànima.

A canvi d'aquestes condicions, dona Maria Anna es donava per satisfeta, tant en el pagament de les 12.000 lliures del dot, com de les 400 lliures anuals de viduïtat – entenem que hi renunciava- però, així mateix, dona Maria Anna deixava en favor dels fills els béns i diners que havia heretat de la seua bestia dona Josepa Bou de Peña-roja.⁵⁵⁵ La viuda també perdia els drets que li pogueren pertànyer contra el seu fill en l'herència del marit o com a successor de diferents vincles.

Per últim, dona Maria Anna traspassava al fill una casa a Moncada però es retenia la casa hostel anomenada de la Buxía, en la parròquia de la Santa Creu, en el carrer de Teixidors, immoble que estava annex a la casa familiar. La viuda volia que, del producte de l'arrendament d'aquest establiment, se li pagara, en part, la pensió de les 800 lliures anuals.

Amb les renunciacions o donacions fetes per la mare, don Francesc Tomàs constituïa el dot de la germana en la quantitat de 10.000 lliures. Mentre el dotador no fera efectiva la quantitat pactada, s'obligava a passar 500 lliures anuals al futur matrimoni. Com és lògic, a canvi del dot, dona Antònia renunciava a tots els drets que tenia sobre l'herència materna; tant per part de la legítima, com per la part de les millores del terç i romanent del cinqué.

⁵⁵⁵ Dona Josepa Bou de Peña-roja havia atorgat testament el 23 de juny de 1727 a Xàtiva. Era viuda en segones núpcies de don Lluís Agramunt i deixava tres hereus entre els quals la besneboda. En la partició i adjudicació de l'herència, a dona Maria Anna Faus li havien tocat diferents béns mobles i un censal de propietat de 550 lliures contra uns llauradors de Museros, en AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, fol. 285

Una vegada arranjades les coses entre mare i fills i constituït el dot de dona Antònia, calia entrar en negociació i acordar-se amb la família del nuvi, els Escrivà. Eixe mateix dia, s'estenia una escriptura de poder en què, tant don Vicent Escrivà i Castelló com don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, donaven tot el seu poder a favor de don Pere Martí, veí de Madrid, per tal que posara una instància davant la Reial Càmera i Suprem Consell de Castella demanant facultat al rei per la qual ambdós parts pogueren obligar els seus vincles a respondre en la quantitat de 10.000 lliures. És a dir, les parts donaven la màxima seguretat jurídica i viabilitat econòmica, tant al lliurament del dot de dona Antònia, com a la seua possible devolució una vegada quedés viuda. Així ho atorgava, per exemple, don Vicent:

“... para mayor seguridad de las dichas 10.000 libras concordadas, las que se han de constituir en dote a la dicha Antonia para el matrimonio que ha de contraer con don Miguel Escrivá y Faus, hijo primogénito de mí, el dicho don Vicente, se aseguran los vínculos para en caso de restitución de dote...”⁵⁵⁶

Uns mesos després, el 16 de juliol de 1745, se signava l'escriptura de les capitulacions matrimoniales. Per una part, hi figuraven dona Maria Anna Faus, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i la núvia; per l'altra part, el clergue don Francesc Escrivà i Castelló, que actuava en nom d'apoderat tant de don Vicent com de don Miquel. Els compromisos que més destaquen és que, de nou, dona Maria Anna i don Francesc Tomàs s'obligaven a obtenir un reial decret per tal que el vincle que posseïa don Francesc Tomàs, en defecte de béns lliures, quedés obligat a respondre del dot i també de les

⁵⁵⁶ ARV, *protocols notarians de Francisco Macià Gilabert*, sign. 6471, fol. 126 r.

500 lliures anuals mentre no es fes efectiu el lliurament de les 10.000 lliures. Així mateix, don Vicent i don Miquel també s'obligaven a obtenir un reial decret perquè, en el cas de no tenir béns lliures per a la restitució o devolució del dot, pogueren obligar els seus vincles per a major garantia.⁵⁵⁷

El dotador podia pagar el dot de manera esglaonada de 1.000 en 1.000 lliures; en cas de restituir-se-li'l, don Francesc Tomàs volia que se li pagara amb els mateixos béns i pel mateix preu estimat. Mentre no es pagués el dot, don Francesc Tomàs havia de consignar les 500 lliures anuals en part segura, renda que havia de cobrar don Miquel sense cap tipus d'intervenció o llicència.

Per la seua banda, don Vicent Escrivà també consignava 500 lliures anuals de renda per al fill. Aquesta renda quedava assenyalada sobre els ingressos de la baronia de Benifallim i, en cas de no ser suficients aquests, don Vicent es comprometia a completar-los. Per últim, don Vicent havia de donar al fill el parament de casa necessari per a viure amb "decència".

Per la seua part, don Miquel s'obligava a donar a dona Antònia, en concepte de "alfileres"⁵⁵⁸, 100 lliures anuals però amb la condició que, si don Miquel morís abans, dona Antònia només pogués demanar una anualitat més d'aquest concepte. Els Escrivà prometien a dona Antònia, per al cas de viduïtat, 400 lliures cada any. I encara el nuvi lliurava a dona Antònia, en

⁵⁵⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 19, fol. 137.

⁵⁵⁸ Es tracta d'una suma anual que el marit lliura a la muller perquè pugui pagar les seues despeses ocasionals o regulars com a compensació pel fet de no poder aquesta administrar i gaudir del dot.

concepte d'arres⁵⁵⁹, 100 lliures més. Les arres tenien com a objectiu l'increment del patrimoni femení sobretot en vistes a una possible viudetat.⁵⁶⁰ El document notarial arreplega el casament per paraules dels dos joves que es comprometien al fet que en el dia 6 de desembre es velarien.⁵⁶¹

A banda dels familiars procuradors d'ambdós parts, actuaven com a testimonis de les capitulacions don Pere Coll, baró de Ribesalbes i cosí germà de don Vicent, i don Francesc Martínez de la Raga i Ramírez d'Arellano, canonge de la Seu de València, que era tio patern de la núvia.

Una vegada signades les capitulacions matrimonials prèvies a la cerimònia religiosa, l'activitat notarial no s'aturava ja que els interessos eren múltiples i diversos. Don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, per mor de pagar les 500 lliures anuals mentre no fes efectiu el dot, traspassava a la germana tota una sèrie de rendes que cobrava. Aquests ingressos ens donen una idea del tipus de patrimoni i negocis que tenia la família Martínez de la Raga i Faus que, pel que sembla, consistien, en la seua major part, en l'arrendament d'immobles urbans a València capital i alqueries a l'horta propera.

Per exemple, de l'arrendament d'una casa gran a Mislata amb 18 cafissades de terra i una bassa de blanquejar cànem, don Francesc Tomàs cobrava 272 lliures anuals. Un tal Aliaga, que habitava una casa ubicada en

⁵⁵⁹ Són les quantitats oferides pel marit a la dona per tal que, en el cas de quedar-se viuda, pugui cobrar-les. Encara que el domini de les arres pertanyia a la dona, a l'igual que el dot, el marit s'encarregava d'administrar-les i gaudir-les.

⁵⁶⁰ María de los Ángeles Sobaler Seco, "El consumo festivo. Galas y gasto de boda en las capitulaciones matrimoniales de una zona rural castellana en el siglo XVIII" en Máximo García Fernández (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013, pàg. 42.

⁵⁶¹ ARV, *protocolos notariales de Francisco Macià Gilabert*, sign. 6471, any 1745, fol. 127.

la llotja de la seda, pagava un lloguer de 60 lliures. Un altre llogater d'una casa de la família en la llotja de l'oli responia per 14 lliures. D'un forn de pa i una casa annexa a Campanar es derivava un ingrés de 72 lliures. D'una altra casa en la parròquia de Santa Caterina, don Francesc Tomàs cobrava un lloguer de 70 lliures.

Com a bon noble, don Miquel havia de regalar a la núvia una sèrie de joies d'acord amb el seu rang per tal de fer ostentació i representar que pertanyia a un estat i qualitat social objecte d'admiració. Així les coses, el nuvi reconeixia un deute de 500 lliures, part d'una major quantitat, a favor del mestre argenter de València, Joan Baptista Ribes, a qui que havia comprat diferents joies per a "uso y adorno" de dona Antònia.

COMPLIR AMB LES VOLUNTATS PATERNES: EL PAGAMENT DEL DOT A DONA LLUÏSA

Una vegada mort el pare, corresponia a l'hereu el compliment i pagament de la totalitat dels dots de les germanes. L'any 1745, quan don Vicent atorgava testament, la seua filla dona Lluïsa restava donzella i, per això, el pare li prometia un dot de 8.000 lliures per al cas que volgués casar-se. En relació amb aquest tema, en novembre de 1747, el procurador de don Miquel Escrivà, Francesc Botella, es presentava davant la Reial Audiència per a fer efectiu el dot promés a dona Lluïsa ja que, per aquella època, s'havia casat amb don Jacint Rovira, de Xixona.⁵⁶² Don Miquel consignava i

⁵⁶² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm.14, fol. 64.

assenyalava diferents béns per tal de traspasar-los a la germana en concepte de dot.

En efecte, feia tan sols tres mesos que s'havia produït aquest matrimoni. El 18 de juliol d'aquell any el doctor Salvador Fabra, vicari de la Seu de Gandia, en la casa on vivia dona Lluïsa a la vila, va esposar els nuvis amb "paraules aptes i legítimes", ambdós presents i havent explorat el consentiment mutu. El nuvi, don Jacint Rovira, natural de Xixona, era fill de don Andreu i dona Francesca Maria Rovira. Un dels testimonis de l'acte era el doctor Jeroni Calduf, advocat.⁵⁶³ Dona Lluïsa havia estat batejada el 20 d'octubre de 1708 en la parròquia de Sant Esteve de València, per tant, en el moment de casar-se, tenia 39 anys i era la segona de tots els fills del matrimoni de don Vicent Escrivà i dona Josepa Faus.⁵⁶⁴

Tot i això sembla que les relacions entre ambdós germans no passaven pel millor moment. Don Miquel confessava en la seua instància davant els magistrats haver enviat diferents avisos a dona Lluïsa i a don Jacint Rovira per a fer un traspàs extrajudicial del dot però no havia obtingut resposta positiva per part del matrimoni. Com que els cònjuges eren "personas poderosas", don Miquel demanava a la Reial Audiència admetre la seua instància per "caso de Corte" i que les autoritats judicials li acceptaren el lliurament del dot i l'exempció per part de don Miquel de continuar pagant 300 lliures anuals mentre no es fes efectiu el dot.

⁵⁶³ ADV, *Fons Parroquials*, Gandia, *Quinqui Libri* 1745-1754.

⁵⁶⁴ ADV, *Fons Parroquials*, València, Sant Esteve, Libro de bautismos y confirmaciones, 1707-1725.

La composició del dot de dona Lluïsa consistia, en primer lloc, en un censal de 1.000 lliures contra la Font d'en Carròs i 844 lliures de pensions vençudes del mateix censal. També, unes 899 lliures, 9 sous i 1 diner, de pensions vençudes d'un censal contra la vila d'Oliva d'una propietat de 4.200 lliures. En aquest cas, no es podia consignar la propietat del censal perquè pertanyia al vincle de la casa. El mateix passava amb el censal de 4.000 lliures contra la vila de Teulada en què només es traspassava per al dot les pensions vençudes d'aquest que sumaven 5.256 lliures, 10 sous i 11 diners. La suma de totes estes partides ascendia a 7.999 lliures 19 sous i 12 diners, això és, les 8.000 lliures establides en el testament patern.

Don Miquel assegurava davant les autoritats judicials que en l'herència del pare no havien recaigut finques de bona qualitat ni fructíferes sinó tan sols una casa a Gandia valorada en 300 lliures.⁵⁶⁵ D'alguna manera, el cap de l'estirp s'excusava de constituir i pagar un dot a partir, principalment, de les pensions endarrerides – i segurament difícils de cobrar- contra les universitats esmentades. L'hereu afirmava que encara quedaven sis germans més que tenien part en l'herència de don Vicent a banda que els béns del difunt responia per uns deutes que ell havia pagat de propis per saldar-los. La plata que havia deixat el pare tampoc havia estat suficient per a pagar els deutes deixats per don Vicent. Tot i això, don Miquel volia complir amb les últimes voluntats del pare.

⁵⁶⁵ L'any 1746 don Miquel també havia declarat com a béns lliures del pare un jornal de terra a Pego i un nombre indeterminat de fanecades a Benirredrà comprades a carta de gràcia al llaurador Vicent Pérez per un preu de 120 lliures. En ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 99.

El mateix dia que don Miquel introduïa la instància, el governador acceptava els autos i donava deu dies a la part contrària a partir de la notificació de la reial provisió perquè al·legara. El 24 de novembre, a Xixona, un oficial de justícia comunicava al matrimoni el despatx reial. Tanmateix dona Lluïsa decidia no acceptar aquests béns com a pagament del dot la qual cosa provocava autos de divisió i adjudicació de béns, tant de l'herència paterna com de la materna, davant l'alcalde major de València. Un any després del conflicte, el 28 d'octubre de 1748, les parts arribaven a un acord.⁵⁶⁶

Davant la impossibilitat de trobar béns lliures per a poder pagar el dot, don Miquel feia algunes consideracions respecte el testament del pare. Del vincle fundat per aquest últim en el seu testament, considerava que ho havia fet sobre uns béns que no eren propis d'ell ja que el lloc de Benifallim i els seus drets dominicals ja pertanyien a don Miquel en el moment del testament per haver-los rebut en donació del cap de família el 15 de març de 1744. Don Miquel volia reservar-se la llibertat d'afegir aquests béns o no, als vinculats.

Així les coses, el patrimoni lliure del difunt don Vicent es reduïa tan sols a uns pocs béns, a les pensions dels censals vinculats i a les joies inventariades i justí preuades per 1.025 lliures, 16 sous i 6 diners. Tot i això, don Miquel havia pagat de diners propis 2.900 lliures, tant en el funeral del pare com en altres deutes que responia l'herència. Com que en el testament de don Vicent es consignava un dot de 8.000 lliures per a dona Lluïsa a

⁵⁶⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 22, fol. 142.

partir dels béns que triara l'hereu, s'havia de procedir a liquidar i repartir l'herència materna.

El dot de dona Josepa Faus havia consistit en 7.200 lliures més un creix de 3.066 lliures, 13 sous i 4 diners, el que importava tot plegat 10.266 lliures, 13 sous i 4 diners. A dona Lluïsa, per la millora i la legítima materna, li tocaven 5.348 lliures, 16 sous i 1 diner.

Una vegada presentats els antecedents, les parts arribaven a la concòrdia a partir d'una sèrie de capitulacions. Primerament, les parts abandonaven els plets posats en marxa i sobretot dona Lluïsa aprovava el testament del seu pare així com el dot assignat de 8.000 lliures.⁵⁶⁷ Amb aquest dot, com és lògic, dona Lluïsa renunciava als drets que tenia tant en l'herència del pare com de la mare. Per tal de pagar-li les 5.348 lliures, 16 sous i 1 diner assignades de la legítima materna, se li traspassava el cens de capital de 1.000 lliures contra la Font d'en Carròs així com 844 lliures de pensions vençudes d'aquest cens fins al moment de la mort de don Vicent. També se li transferien altres béns com ara unes terres a Benirredrà comprades a carta de gràcia per valor de 120 lliures. A més a més, un cens de 150 lliures contra Antoni Sanz de Gandia, i un altre de 100 lliures contra Bartomeu Català de Pedreguer.⁵⁶⁸ Aquests béns pertanyien al dot de dona Josepa Faus. Així les coses, a dona Lluïsa li faltaven 2.834 lliures, 16 sous i 1 diner per a completar l'assignació de l'herència materna, sense oblidar que, de l'herència paterna, li faltava cobrar 2.951 lliures, 3 sous i 6 diners.

⁵⁶⁷ *Ibíd*em, fol. 150.

⁵⁶⁸ *Ibíd*em, fol. 151.

Per tal de poder pagar les 5.786 lliures impagades – que és la suma de les partides de més amunt- restants del dot, don Miquel i el seu successor, don Llorenç, s'obligaven a pagar el 5% d'aquest capital, és a dir 289 lliures i 6 sous anuals a partir de les pensions vençudes d'una sèrie de censals fins a poder acabar amb el pagament. Però dona Lluïsa es comprometia a admetre altra quantitat que don Miquel o el seu successor pogueren aportar per tal de liquidar el dot de manera més ràpida.

Les 289 lliures i 6 sous anuals que s'havien de pagar a dona Lluïsa venien consignades i assenyalades a partir de les pensions de diferents censos com eren les 190 lliures de pensions que produïa un censal contra Carcaixent, 100 lliures d'interessos d'un censal contra Teulada, 42 lliures a partir del cens contra Oliva, i les 57 lliures i 6 sous que pagava Cullera part major d'una pensió que responia cada any.

Per la seua part, don Jacint es comprometia, en el cas d'haver de fer la restitució dotal de dona Lluïsa, per no ser aquesta efectiva, de fer-la a partir dels béns i efectes consignats i els capitals constituïts. Com a contrapartida per al matrimoni, a més, el cobrament dels béns i efectes consignats havia de córrer pel seu compte i risc. En el cas que alguna població s'endarrerira en el pagament de les pensions o es veiera impossibilitada d'abonar-les, don Jacint i dona Lluïsa no podien exigir a don Miquel, ni als seus successors, el cobrament de quantitat alguna. En el supòsit que alguna de les universitats fera concurs de creditors, el matrimoni de Xixona tampoc podia demanar

compensació alguna ja que se'ls assignaria, en aquest cas, les pensions d'altres censos del vincle.⁵⁶⁹

Com que a dona Lluïsa, se li havien assignat els rèdits computats des del Nadal de 1747, era a partir d'aquesta data que havien de cessar les 300 lliures anuals d'aliments per al cas de no lliurar-li el dot. L'any 1764, pel que fa a la quota de l'herència materna, don Miquel ja havia pagat a la germana, en concepte de dot, 1.700 lliures.⁵⁷⁰

UNA HERÈNCIA SOBREVINGUDA: LA FORTUNA DEL MATRIMONI PASTOR ESCRIVÀ

Malgrat la poca herència lliure deixada pel pare, i les obligacions que tenia com a hereu de pagar els dots de les germanes i els deutes del pare, don Miquel heretarà una important fortuna l'any 1760 del seu tio polític don Lluís Jeroni Pastor, advocat –doctor en ambdós drets- i hisendat de Gandia. Una patrimoni però que quedava vinculat a la casa Escrivà i, a més a més, subjecte a nombroses i complicades deixes pietoses i llegats diversos. Tot i això, l'important actiu de propietat rústica de don Lluís Jeroni anava a proporcionar rendes sucoses a don Miquel i als seus descendents.

Don Lluís Jeroni apareix l'any 1752 com un dels majors propietaris de terres en el terme de Gandia amb un patrimoni rústic de 190 fanecades.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ *Ibídem*, fol. 156.

⁵⁷⁰ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 294 r.

⁵⁷¹ Isabel Morant, *El declive del señorío: los dominios del ducado de Gandia, 1705-1837*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1984, pàg. 150.

Segons el padró de riquesa, el doctor Lluís Jeroni Pastor tenia un conjunt de béns valorats en 10.040 lliures i 18 sous.⁵⁷² Com hem vist, estava casat amb dona Maria Anna Escrivà i Castelló, germana petita de don Vicent. El matrimoni, acabat i sense fills, vivia en una casa amb hort del carrer de la Vila Nova de Gandia –valorada en 1.600 lliures- amb tres criades, a més del jove Agapit Doménech, afillat pel matrimoni des de xiquet i al qual preparaven per a la carrera eclesiàstica. Posseïen diverses cases a la vila, un forn valorat en 1.000 lliures, latifundis com ara les 49 fanecades en la partida de la Trinitat valorades en 2.450 lliures i dos crèdits petits.⁵⁷³

La influència social del matrimoni en la seua vessant devocional devia ser decisiva a la ciutat: eren patrons d'almenys tres beneficis eclesiàstics – un a Gandia i dos a Pego- i propietaris de l'ermita de la Santíssima Trinitat; a més de finançar nombroses festes religioses. Don Lluís Jeroni era molt devot de Sant Francesc de Paula i, per això, exercia un important patronatge sobre el convent d'aquest sant a la Pobla del Duc.⁵⁷⁴ En la invocació inicial del seu testament s'encomanava a aquest sant a qui demanava la seua intercessió davant Déu perquè li foren perdonats els seus pecats. Amb la seua fortuna subvencionaven la sagristia del Col·legi de Jesús, l'obra pia d'Esteve, l'almoïna d'en Cabanes, l'hospital de Gandia i dos dobles al capítol de la Seu valorades en 110 lliures cadascuna.⁵⁷⁵

Els lligams familiars i d'amistat entre el matrimoni i el casal dels Escrivà eren molt estrets, especialment amb el primogènit del llinatge. Si dona Maria

⁵⁷² AHCG, *Libro padrón que se formó en el año 1752*, AB 509, fol. 63.

⁵⁷³ *Ibíd.*

⁵⁷⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 742.

⁵⁷⁵ AHCG, *Libro padrón que se formó en el año 1752*, AB 509, fol. 63.

Anna era la padrina de baptisme de don Miquel Escrivà; també acollia a la seua casa de Gandia, segurament durant els últims anys de vida, al germà, el beneficiat don Francesc Escrivà i Castelló. Les relacions del matrimoni amb don Miquel estaven basades en l'estima i la confiança. Amb motiu del matrimoni de don Miquel, dona Maria Anna i don Lluís Jeroni li regalaven 300 unces de plata de llei valorades en 428 lliures i 15 sous.⁵⁷⁶

Les bones relacions provocaven que, en agost de 1746, mesos després de la mort del pare, don Miquel atorgara poders de procura i representació al seu tio. O que l'any 1752, don Miquel actuara com a procurador de la seua tia Maria Anna amb motiu de la presentació d'un nou titular per al benefici familiar de Guadalest.

En altre ordre de coses l'any 1753, concretament el 2 de desembre, dona Maria Anna, encara que gaudia de bona salut, decidia atorgar testament.⁵⁷⁷ L'acompanyaven com a testimonis mossén Jaume Domingues, que era prevere, el doctor Antoni Avargues, teòleg, i l'estudiant Josep Peiró. Volia ser soterrada en el vas de la família del marit ubicat a la Seu de Gandia i que el seu cos fora vestit amb l'hàbit de sant Francesc del convent de monges clarisses de la vila. Pel que fa als detalls del funeral, ho deixava tot a la disposició dels seus marmessors. Amb 300 lliures s'havia de pagar el soterrament i altres despeses relacionades. Nomenava marmessors el marit i els nebots: don Miquel i don Francesc Escrivà i Faus; així com al vicari més antic de la Seu en el moment del seu decés.

⁵⁷⁶ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 302.

⁵⁷⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos 3, núm. 4, fol. 34.

Dona Maria Anna volia deixar clar que el marit només havia cobrat 1.500 lliures del seu dot i, únicament, amb aquesta quantitat s'havia de restituir el dot si es donava el cas. El germà, don Vicent Escrivà, no havia pagat la totalitat del dot i, dona Maria Anna, tampoc volia reconèixer els cobraments rebuts per Pastor de mà del germà superiors a les 1.500 lliures perquè :
“...sin embargo de que conste haver cobrado, el dicho mi marido, mayor porción; porque se otorgó a mí la declaración, a ruegos y por contemplación del dicho mi hermano.”⁵⁷⁸

En el capítol dels llegats, la testadora repartia diners i béns entre diferents persones. A la seua criada, Teresa Vidal, pels bons serveis prestats, li donava 15 lliures per al seu soterrament i funeral. A la neboda, dona Antònia, monja en les clarisses de Xàtiva, la feia beneficiària de la renda que proporcionava una horta en el Grau d'Oliva. Aquesta renda havia d'anar destinada a l'assistència i ajuda de la monja però tornaria al cos de l'herència una vegada morta dona Antònia.

A falta de fills, el matrimoni mantenia Agapit Doménech, segurament natural de Benifallim. Dona Maria Anna recordava al testament que Agapit havia viscut amb ells des de xiquet: si l'any anterior era un jove estudiant de 19 anys, ara ja era teòleg. Rebia de la testadora els beneficis que reportaven dos propietats rústiques a Benifallim: una de 5 jornals en la Plana, i una altra de 4 jornals en la Foieta però també les pensions d'un censal contra la viuda de Joaquim Barrachina.

⁵⁷⁸ Ibídem, fol. 34.

Els nebots, don Francesc i don Vicent Escrivà rebien 50 lliures anuals i vitalícies que havia de pagar don Miquel. Aquests dos llegats anaven units: en el cas que morira un dels dos, el supervivent rebria la part de l'altre. Tanmateix aquestes donacions només es farien efectives després de la mort de don Lluís Jeroni.

Per últim, nomenava hereu universal: en primer lloc, al marit, per al cas que la sobrevisquera i, després dels dies don Lluís Jeroni o, en el cas, que premorira la testora, es feia hereu a don Miquel Escrivà i Faus.

Uns anys després, el 24 d'abril de 1757, el marit ja vidu també atorgava testament encara que reconeixia que disposava de bona salut.⁵⁷⁹ La primera preocupació era la sepultura, per a la qual cosa, don Lluís Jeroni disposava d'un vas propi en la Seu de Gandia, enmig de l'edifici, sota unes lloses damunt les quals estaven gravats els cognoms Pastor i Salelles. La seua mortalla havia de ser un hàbit de sant Francesc del convent de Sant Roc de la ciutat. Tot i això, don Lluís no descartava morir en una altra ciutat; en eixe cas, deixava que els seus marmessors decidiren tots els detalls del seu soterrament.

Sembla que la circumstància de ser vidu sense fills i de disposar d'una fortuna consolidada, havia permés a Pastor pensar al detall tot el cerimonial del seu funeral i la variabilitat dels factors que el podien envoltar. Les indicacions registrades al testament, pel que fa als elements de la cerimònia fúnebre o a la multiplicitat de llegats, revelen un caràcter meticulós i exigent. La seua situació vital, durant els últims anys, va atraure, sens dubte, l'interés

⁵⁷⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 742.

de moltes institucions religioses locals per tal de ser mereixedores de la seua magnanimitat i prodigalitat. Tanmateix no podem descartar una personalitat imbuïda de religiositat i, com és lògic, preocupada pel seu descans etern.

Don Lluís Jeroni volia tenir un cerimonial sobri però, al mateix temps, d'acord amb la seua posició de poder a la ciutat. Al seu ofici fúnebre havia d'assistir el clergat de la Seu i totes les confraries de la ciutat però sense atxes, ni llibres, ni capirots. No volia taüt sinó que el seu cos fora portat per deu pobres dels que diàriament captaven a les portes de la Seu de Gandia. Els captaires havien de resar-li un Pare Nostre i un Ave Maria a canvi dels quatre sous de gratificació. Darrere del cos, havien de desfilar altres sis pobres que rebrien dos sous pels seus resos.

Si el soterrament es verificava al matí, el testador volia que se li digués missa de cos present però, si era a la vesprada, la missa de cos present s'havia d'oficiar al dia següent com si el cos estigués allí. El dia del funeral, els preveres havien de dir la missa de sant Francesc de Paula i, si això no fos possible, havien de dedicar el sufragi en commemoració d'aquest sant. Amb 201 lliures s'havien de pagar totes les despeses mortuòries.

Les deixes pietoses eren nombroses i detallades: al prior del convent de Sant Francesc de Paula de la Pobla del Duc, se li havien de donar 20 lliures per a celebrar 13 misses en els 13 divendres següents a la mort del benefactor. En aquest cenobi els oficis religiosos s'havien de realitzar en l'altar del sant i, acabada la missa, la comunitat havia de cantar un respons al difunt. A més a més, l'hereu havia de donar al pare corrector d'aquesta

institució deu lliures anuals perquè el dia del sant titular se celebrés la seua festa.

Altres 20 lliures s'havien de lliurar al convent de Sant Roc de Gandia per tal que aquesta comunitat conventual li cantara una missa de Sant Antoni de Pàdua amb el respons corresponent. En aquest cas, del que restara de les 20 lliures, el pare guardià del convent podia ordenar altres misses resades al patrici. Per completar el programa de patronatge religiós d'aquest convent, sis lliures anuals havien de sufragar la festa del dia de Sant Pasqual Baylón en memòria del miracle que va succeir quan se li va dir la missa de cos present.⁵⁸⁰

Altra institució religiosa notablement beneficiada era el capítol de la Seu de Gandia a qui se li havien de donar 15 lliures anuals per a la celebració d'una dobla a sant Francesc de Paula en el seu dia i, si no podia ser, en el dia de sant Vicent Ferrer. Esta missa cantada havia de comptar amb la música de la Seu i finalitzar amb un respons que s'havia de cantar davant de la sepultura del difunt on havien de posar-se dos atxes en honor d'ell, de la seua esposa i dels seus ascendents però també de don Miquel Escrivà i els seus. Aquesta missa havia de comptar amb un sermó que l'havia de dir el pare rector de la Companyia de Jesús o el pare guardià del convent de Sant Roc. Al predicador, se li havien de donar dos lliures. Les campanes havien de doblar la vespra de la festivitat de Sant Francesc de Paula, en la nit, però també a l'alba i al migdia del dia següent.

⁵⁸⁰ Segons la tradició, durant la missa de rèquiem del seu soterrament, en el moment de la consagració, el sant va obrir els ulls per tal d'adorar el Santíssim Sagrament.

Un altra partida de 15 lliures anuals s'havia de lliurar al capítol de la Seu perquè, tots els diumenges, i els dies de sant Francesc de Borja i de sant Francesc de Paula, se celebrés una missa resada en l'ermita de la Santíssima Trinitat en sufragi de tots els preveres de la Col·legiata. Aquesta missa, en el període que va des de Pasqua de Resurrecció fins a Tots Sants, s'havia d'oficiar entre les sis i les set i, la resta de l'any, entre les set i les huit.

Es destinaven dos lliures per a la festa del Rosari el primer diumenge d'abril mentre don Lluís apareguera com a patró d'aquesta diada. Encara s'havien de donar 12 lliures a la Seu perquè, en els 12 diumenges de Minerva, es distribuïren entre els preveres que assistien a la missa i processó del Nostre Senyor Sagramentat, a raó d'una lliura per cada diumenge.

Ultra això, el prefecte de la Sagristia del Col·legi de la Companyia de Jesús rebria 12 lliures anuals perquè es continuaren celebrant les festes del dilluns i dimarts de Carnestoltes, deixa pietosa que completava una altra deixa de son tio, el canonge Salelles, per al diumenge d'eixa setmana. I és que els hereus de don Bartomeu Salelles en determinats béns⁵⁸¹ havien de pagar una almoïna de sis lliures, així com subvencionar dos dobles, una de la Mare de Déu del Desemparats i l'altra de Tots els Sants. També, en el col·legi de la Companyia, tots els anys, s'havia de celebrar el dia de sant Estanyol de Koska, una festa en reverència al miracle esdevingut quan el

⁵⁸¹ Sembla que don Lluís havia heretat una part dels béns del seu tio, el canonge Salelles, però la resta de l'herència no li la va adjudicar l'alcalde ordinari de Gandia per haver heretat ja de la mare i la germana. Precisament, aquests altres hereus estaven obligats amb l'almoïna i les dobles esmentades: la de la Mare de Déu dels Desemparats i la de Tots Sants.

seu germà el perseguia i trobant-lo, no el va reconèixer. Però, a més a més, s'havien de donar cada any a aquest prefecte sis lliures per a celebrar la festa de la Nativitat de la Mare de Déu.

Don Lluís Jeroni aprofitava el testament per solucionar algunes causes pendents que tenia amb algunes persones. Eixe era el cas de mossén Francesc Sala que havia fet hereu al monestir de sant Jeroni de Cotalba d'uns deutes de censals i fadigues que se li devien a propòsit del benefici que disfrutava. El cas és que la mare de don Lluís responia per uns d'aquests censals, en concret, mossén Sala assegurava que Apolònia Salelles li devia huit lliures. El testador no volia morir amb aquest càrrec de consciència i, si era certa l'asseveració del mossén, decidia que, de la seua herència, se li donaren deu lliures al monestir de Sant Jeroni amb la intenció de celebrar 50 misses per l'esmentat mossén Sala. En el cas d'haver-se equivocat aquest mossén, les deu lliures havien d'anar destinades a l'ànima de la seua mare.

Els marmessors encarregats del compliment del testament eren el nebot, don Miquel Escrivà i Faus, el canonge Josep Sala i el vicari més antic de la Seu en el moment del decés. Nomenava hereu universal de tots els seus béns a don Miquel i als successors que foren en el vincle fundat per don Francesc Escrivà. És a dir, don Lluís Jeroni Pastor agregava la seua fortuna i patrimoni al vincle de la casa d'Escrivà. En el cas de faltar la línia dels Escrivà -s'entén la de don Miquel- la seua herència havia de passar els descendents de don Vicent Escrivà i Castelló en el vincle que aquest havia fundat.

Pastor havia heretat un patrimoni important i divers de la seua mare, Apolònia Salelles, tanmateix havia tingut problemes amb el seu tio matern, el canonge Bartomeu Salelles que sembla que s'havien solucionat, en part, a la mort d'aquest. Aquest canonge tenia un patrimoni l'any 1752 valorat en 4.600 lliures i compost per cases, un forn i extensos lots de terra a Gandia.⁵⁸² El testador declarava que tenia el domini i possessió de l'herència materna per ser-ne fill i també com a hereu de la germana.⁵⁸³ Ambdós germans havien iniciat un plet amb el curador i defensor del canonge Salelles per la tercera part de l'herència de l'avi, Jeroni Salelles. Segurament per això, don Lluís consignava amb detall els béns materns perquè l'hereu els defensés davant possibles reclamacions per la part dels Salelles. De fet, en el cas que els descendents de Jaume i Onofre Salelles, cosins germans de la mare i del canonge Bartomeu, després de la mort de don Lluís, mogueren plet contra l'herència dels Salelles, el testador volia que don Miquel defensara aquest patrimoni fins:

“... la última sentencia, y que las costas las pague de los útiles que dichos bienes raíces frutarán y, que en el tiempo que se corra el pleyto, estén suspensas dichas fiestas (la de Sant Pasqual i la de Sant Estanislau de Koska), y no tendrán efecto hasta un año después de definido dicho pleyto...”⁵⁸⁴

En definitiva, l'advocat posseïa una important fortuna per a desplegar l'important programa de patronat religiós centrat en la vila de

⁵⁸² AHCG, *Libro padrón que se formó en el año 1752*, AB 509, fol. 154.

⁵⁸³ El testament de Joana Anna Pastor en què va instituir hereu el germà va ser atorgat el dia 7 d'octubre de 1730 davant el notari Josep Pérez de Culla.

⁵⁸⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 319.

Gandia. Pel que fa al patrimoni heretat i el seu origen se'ns plantegen alguns dubtes sobretot pel que fa a l'herència paterna.⁵⁸⁵ En el cas del llegat de la mare, gran parts dels béns consignats provenen del tio, el canonge Salelles, i la resta se suposa que eren de l'avi, l'apotecari Jeroni. Sembla que en la relació de l'herència paterna s'incorporen les propietats i béns adquirits pel propi don Lluís Jeroni Pastor durant la seua vida. Desconeixem l'origen del patrimoni de don Lluís Pastor però no podem descartar que el formara a partir de possibles serveis a la casa ducal de Gandia o en l'exercici de l'hipotètica professió d'advocat.

Herència materna⁵⁸⁶

- ✓ Una casa en el carrer de la Draperia de Gandia.
- ✓ Una casa forn en el carrer del Mur Trencat.
- ✓ Oliverar en el camí de la Mar.
- ✓ 18 fanecades d'horta a Beniето dels Moros; de les quals, 7 fanecades eren franques de partició de fruits. La resta de les fanecades partien a la huitena els fruits amb el duc de Gandia i un cinqué d'aquesta huitena part anava al benefici de sant Guillem.
- ✓ Una horta de 12 fanecades a Beniето dels Moros que partia a la huitena amb el duc i, un cinqué d'aquesta porció, per al beneficiat de Sant Miquel o benefici dels Sifré.
- ✓ 17,5 fanecades a Beniето dels Moros subjectes al benefici de Sant Andreu per un cens.

⁵⁸⁵ Desconeixem quin tipus de relació mantenia el cavaller don Lluís Pastor amb la vila de Pego.

⁵⁸⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 313.

✓ 80 fanecades a Benieto dels Moros, part de vinya i part d'oliveres, que pagaven un cens al benefici de sant Martí de 12 sous i 6 diners i un altre pagament de 12 sous al duc.

✓ Un hort tancat de paret junt a les cases del Raval de Gandia d'una fanecada i mitja.

Don Lluís Jeroni també feia successor a don Miquel de tots els béns del pare, així els que li havien correspost a ell, com els que van tocar a la germana, dels quals també volia deixar constància.⁵⁸⁷

Herència paterna

➤ La casa que habitava don Lluís en el carrer de la Vilanova amb el seu hort dins que es regava amb el fil de l'Assoc.

➤ 23 fanecades d'horta en l'heretat de l'ermita de la Trinitat.

➤ 6 fanecades a Benicanena.

➤ 4 fanecades en el camí d'Alcodar.

➤ 150 fanecades a Marxuquera, 81 de les quals estaven subjectes a cens d'un sou i sis diners per cadascuna, la resta eren franques. En aquest cas, el testador volia que la terra anara a mitges amb el Col·legi de la Companyia de Jesús així com ell ho havia fet fins al moment.

➤ 40 fanecades a la partida de l'Algar.

➤ Dos senyories directes sobre dos cases del carrer Tossal.

⁵⁸⁷ *Ibíd*em, fol. 320.

➤ Dos patronats de beneficis eclesiàstics. Un, en l'església parroquial de Pego sota l'advocació de Santa Maria i Sant Bernat. Quan vacara aquest benefici, don Lluís volia que l'hereu nomenara com a beneficiat al doctor Agapit Doménec. El segon benefici residia en la Seu de Gandia sota l'advocació de Maria Magdalena però, en aquest cas, hi havia un plet en marxa per la seua possessió amb el degà de la Seu.

➤ Dos cases a la vila de Pego, una de les quals era un forn.

➤ Joies d'or i plata. Les mateixes que estaven anotades en l'inventari fet per la seua mare davant del notari Andreu Escrivà quan va morir el canonge Bartomeu Salelles que eren de la seua herència.

Si fem una senzilla aproximació a la composició de la hisenda del testador, comprovem que l'element més important era la propietat rústica en forma d'importantes extensions de terres; algunes amb alqueries per als mitgers. Un actiu patrimonial que el convertia en uns dels més importants terratinents de la ciutat. Li seguia en importància els bens immobles en forma de cases urbanes i establiments artesanals com forns i, per últim, un tipus d'havers amb més càrrega simbòlica i d'imatge social que no econòmica, com els patronats religiosos a la Seu de Gandia i a l'església parroquial de Pego.

Pel que fa a les 40 fanecades de la partida de l'Algar, don Lluís volia que, una vegada mort, es venguera la finca i del preu de l'operació s'obrara o bé l'ermita de la Trinitat o l'ermita de les Ànimes o l'ermita de Santa Anna. I és que el patrici volia que l'hereu prenguera la terra necessària de darrere l'ermita de la Trinitat per tal de donar més profunditat a l'edifici i retirar l'altar

major més endins. Aquesta obra s'havia de fer amb el consentiment i assessorament del capítol de la Seu o d'un comissionat d'aquest.

Ermita de la Trinitat a Gandia. (Col·lecció Néstor Novell)

Precisament, l'ermita de la Trinitat era objecte de tot un programa de deixes pietoses amb l'assignació pertinent de diferents rendes. Com que el benefactor tenia dos senyories directes imposades sobre dos cases de Gandia, que li tributaven cinc sous cadascuna de manera anual, volia que, d'aquest import, la Seu rebera quatre sous per a la celebració d'una missa resada el dia de la Santíssima Trinitat. A més, el testador, volia cedir els restants sis sous a l'administrador de l'ermita, quatre sous per a una missa en el dia de la Trinitat i la resta per al manteniment de l'edifici.

Així mateix, per a la festivitat de la Trinitat, don Lluís assenyalava el censal que el capítol de la Seu li responia per tal que la festa es fera amb la solemnitat adequada. Com que l'ermita era pròpia de Pastor, llegava el patronat a l'hereu i els seus successors però també al capítol gandià perquè,

entre ambdós, nomenaren un prevere capitular que es dignara a cuidar de l'ermita.

Don Lluís Jeroni confiava en el fet que el capítol de la Seu acceptaria el copatronat de l'ermita i era la seua voluntat que el primer elegit per a cuidar-la fora el canonge Josep Sala, durant la seua vida; i després podria triar, amb total llibertat, el capítol. L'hereu havia de dipositar 15 lliures anuals en l'Arxiu de la Seu, cinc de les quals eren per a il·luminar contínuament una làmpada davant de l'altar major de l'ermita. La resta de la subvenció s'havia d'esmerçar, amb el consentiment de l'administrador i de l'hereu, en el manteniment de l'edifici religiós.⁵⁸⁸

Una vegada disposta i organitzada la important obra benèfica i votiva, arribava el torn dels llegats al servei domèstic. Teresa Vidal, Maria Garcia i Rosa Mascarell, les criades de la casa, rebien un llegat de deu lliures cada una, per una sola vegada, sempre que continuaren al seu servei en el moment de la mort, a banda del jornal que els pertocara.

Sens dubte, el llegat més important anava a parar al doctor don Agapit Doménec que havia ocupat un lloc a mig camí entre fill i servent. L'hereu, don Miquel, per exemple, li havia d'assenyalar una habitació en la casa on vivia don Lluís i li havia de donar 75 lliures el primer any després de la mort del testador; un període de temps en què se li havia de buscar un benefici o un altre títol per a ordenar-se.⁵⁸⁹ (Don Lluís volia que fora titular del benefici familiar de Pego.) En finalitzar el primer any de dol, Agapit havia de rebre tan sols 15 lliures anuals. El llegat tindria efectivitat si, a la mort de don Lluís, Agapit es trobava al servei de la casa.

⁵⁸⁸ Ibídem, fol. 324.

⁵⁸⁹ Ibídem, fol. 325.

El testament s'atorgava davant Josep Pérez de Culla, notari que havia estat destacat austriacista i que era veí del patrici. Els testimonis que verificaven l'acte jurídic eren dos advocats -segurament companys de professió de don Lluís- el doctor Josep Pallarés i el doctor Joaquim Caldú. Per últim, hi era present l'estudiant Sebastià Martínez.

Don Lluís Jeroni moria el 26 de març de 1760 i, immediatament, l'hereu feia inventari de l'herència que comprenia els béns de dona Maria Anna Escrivà i del beneficiat don Francesc Escrivà. Entre altres havers que ja coneixem, a Pastor, diferents persones de Gandia, li devien un total de 214 lliures, 7 sous i 9 diners.⁵⁹⁰ Això de banda, en la casa del difunt es van trobar diferents joies d'or, plata i perles valorades en 480 lliures.⁵⁹¹

COLONITZACIÓ I EXPLOTACIÓ DE LA MARJAL DE FAVARA. LES FUNDACIONS DE L'ARQUEBISBE MAYORAL

Hem exposat anteriorment el fiscal del rei Felip V va denunciar l'any 1743 un total de 769 fanecades ermes – marjal- a Favara com a pròpies de la monarquia. A partir d'aquest fet, l'administració reial havia intentat forçar una expropiació del lloc a favor de la Corona però una forta composició per part dels Escrivà havia evitat que els alinearen el senyoriu. Amb aquests antecedents, es feia necessari tenir en explotació tot el terme del senyoriu en una època en què el conreu de l'arròs produïa interessants beneficis i era objecte de fortes inversions per part dels homes de negocis.

⁵⁹⁰ ARV, *protocols notarial de Joseph Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 302.

⁵⁹¹ Entre les joies més cares destacava una papagai d'or esmaltat amb una maragda gran enmig valorat en 180 lliures, un collar d'or i perles de 80 lliures, un Sant Crist d'or, també per un valor de 80 lliures, uns braçalets de perles (80 lliures) i un cordó d'or (60 lliures).

Així les coses, en aquest cas, l'interés de don Miquel Escrivà per colonitzar i rompre terres ermes pot respondre a aquests dos motius: la por a una nova denúncia per tenir "baldíos" que podien ser incorporats a la Corona⁵⁹² i l'interés lògic per millorar i augmentar les rendes senyorials amb l'increment de la terra explotada. L'estratègia del IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim apunta cap a dos direccions: per una banda, establir finques de marjal a nous llauradors que venien d'altres senyories i, per una altra, atraure nous colons a través d'una fundació pia de l'arquebisbat de València.

Pel que fa a la primera via, coneixem un exemple de l'any 1763 en què el senyor establia 20 fanecades per fer arròs, blat i dacsa a favor de Francesc Llopis que ara s'aveïnava a Favara però que abans havia viscut a Sollana.⁵⁹³ A Llopis, se li establien les 20 fanecades a la partida de l'Ulladar però també un pati de casa en règim d'emfiteusi perpètua. Els pactes acordats són els clàssics d'una concessió emfitèutica. Don Miquel es reservava el domini directe de la terra i del pati de casa i només cedia el domini útil; per això, ni Francesc Llopis ni els seus successors podien vendre, empenyorar o transportar els esmentats béns sense consentiment de la senyoria. En cas contrari, el vassall podia incórrer en la pena de comís i el senyor podia tornar a unir el domini útil amb el directe i establir de nou un altre llaurador.

⁵⁹² A partir dels anys cinquanta d'aquest segle s'inicia una política de recuperació dels béns perduts pel Patrimoni Reial. Manuel Ardit, *Els homes...*, vol. I, pàg. 109. David Bernabé Gil també estudia diferents aspectes dels espais erms de l'antic Regne de València i el tardà intent de control d'aquests per part del Reial Patrimoni: "Bienes rústicos de aprovechamiento público en la Valencia moderna", *Studia Historica. Historia moderna*, núm. 16, 1997, pàgs. 129-153.

⁵⁹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 23, fol. 278.

A Francesc Llopis i els seus, se'ls donaven dos anys i uns mesos per tal de posar en explotació les 20 fanecades i també per tal de construir-se la casa al poble de Favara. Si al llarg de l'any 1766, el vassall no havia fet front a les seues obligacions, don Miquel podia fer-ho a costa d'ell o també llevar-li les terres i la casa, en tot, o en part, i establir a una altra persona.⁵⁹⁴

Respecte a les condicions del règim senyorial a Favara, ço és, la tributació –els censos- i les particions, Llopis havia de pagar 6 diners per cada fanecada, el que sumava un total 10 sous, preu en el qual s'inclouïen els drets de fadiga i lluïisme del senyor. El pagament era en un sol termini durant Sant Joan i començaria a verificar-se l'any 1764.

Pel pati de casa, que estava a les esquenes de l'església, s'havien de pagar 5 sous anuals, també per Sant Joan, a més de la gallina preceptiva el dia de Nadal. Pel que fa a la partició de fruits eren les mateixes pactades després de l'expulsió dels moriscos: pel que fa a l'arròs, 1/9, i la resta de grans, el mateix que pagava cada un dels veïns de Favara en eixe moment.

Un cas particularment interessant és el de la viuda Maria Cardona que, amb els seus criats i jornalers, havia reduït a cultiu dos trossos de terra, l'un de 25 fanecades per tal de sembrar dacsa i, l'altre, de set fanecades destinat al cultiu de l'arròs. Aquestes terres s'acabaven de colonitzar perquè les parts reconeixien que no tenien amo o llaurador que las procurara. L'acció de Maria Cardona, veïna de Favara, com és lògic, contribuïa al benefici i utilitat del lloc ja que s'augmentava el nombre de terres a treballar.⁵⁹⁵

Així, el 3 de febrer de 1762, don Miquel Faus li concedia a Maria Cardona en emfiteusis perpètua els esmentats trossos a canvi d'un cens i

⁵⁹⁴ *Ibíd*em, fol. 282.

⁵⁹⁵ ADV, *Fons digitalitzats*, Favara: autorización establecimiento de tierras 1751, fol. 2.

una partició de fruits corresponent per la transferència del domini útil. El cens era el conegut de 10 diners per cada fanecada i, pel que fa a la partició de fruits, s'establí la novena part, tant de l'arròs com de la dacsca. Maria Cardona havia de començar a complir amb les prestacions senyorials el dia de Sant Tomàs de l'any següent, 1673.⁵⁹⁶

Pel que fa a la segona via, l'any 1764, el 29 de gener, seguint la pràctica jurídica de l'època, Pere Joan Terrades, en nom de don Miquel, presentava una instància i autos davant la Reial Audiència per tal de justificar la necessària colonització i posada en conreu de noves terres a Favara.⁵⁹⁷ Entre els fets presentats, destaca la informació següent: primerament, que el lloc era molt curt de veïns i que la majoria eren pobres. Tot i això, en el terme del senyoriu hi havia una partida anomenada del Molló o de la Fonteta que estava inculta i plena de males herbes. La partida tenia una superfície d'unes 85 cafissades i el senyor no disposava de vassalls per a poder rompre-les i reduir-les a cultiu.

Aquestes terres incultes, segons el procurador senyorial, suposaven un perjudici per a la salut pública ja que l'aigua s'embassava i es corrompia. A més a més, la falta de valls i escorredors impedia la circulació de l'aigua de la marjal i el sanejament de la zona. Per contra –argüia Terrades- reduint la marjal a camps de cultiu podria plantar-se arròs, moreres, dacsca i altres fruits amb la qual cosa atrauria nous colons i, al mateix temps, augmentaria els ingressos per concepte dels delmes, de la partició de fruits i dels monopolis senyorials. Això de banda, un augment del nombre de veïns permetria que el lloc fora assistit contínuament per un rector.

⁵⁹⁶ *Ibíd*em, fol. 4.

⁵⁹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 25, fol. 294.

Una vegada justificada la colonització de les noves terres, els ponents demanaven una sèrie de mesures per a, efectivament, atraure a eixos nous vassalls que s'encarregarien de l'explotació de l'esmentades cafissades. El problema era que els capítols de població i establiments concedits arran de l'expulsió dels moriscos no eren suficientment atractius perquè s'establiren nous vassalls. Segons Terrades, i com hem dit anteriorment, els vassalls de Favara tenien l'obligació de partir la fulla de morera, els grans i les hortalisses a la sisena. Pel que fa a l'arròs, havien de partir amb el seu senyor a la novena.

Com que l'estat de les terres ermes requeria un esforç enorme i inversió – aquestes s'havien de netejar, rompre i igualar perquè foren òptimes per al cultiu-, els interessats proposaven modificar (rebaixar) la partició de fruits però també els censos de principis del segle XVII, com a al·licient per als nous vassalls:

“...con dificultad se hallará a quien establecerlas mi parte como dueño que es, no regulando dicha partición de frutos, según y como pudiese convenir y ajustar, pues con reducirse a cultivo se logra el beneficio con las cosechas y el mayorazgo aumenta la renta que sin ello carecería.”⁵⁹⁸

Les condicions d'explotació senyorial de Favara pactades arran de l'expulsió dels moriscos amb la pertinent carta pobla, no feien atractiu l'establiment en les seues terres de comunitats o administracions pies i, és important aquest punt, ja que don Miquel, com veurem, tenia interés que les

⁵⁹⁸ *Ibíd*em, fol. 296.

fundacions pies de l'arquebisbe Mayoral s'ocuparen de les terres ermes del senyoriu.

El problema de les administracions pies és que havien de pagar al senyor corresponent, cada quinze anys, un impost, el quindení, consistent en el pagament de la desena part del valor de les finques que tenien subjectes a emfiteusis. Com que les fundacions pies treien les terres del mercat de la comercialització (béns de mà morta), es va establir aquest impost per a rescabalar la senyoria dels lluïsmes que s'hagueren produït per vendes i traspassos de terres en el cas d'ocupar-les compradors laics. En el cas concret de Favara, i segons la instància presentada, es pagarien 12 sous de quindení per cada lliura del valor dels béns establits a una institució religiosa. Així les coses, a banda de la inversió que s'havia de fer per a reduir les terres ermes en cultiu, aquestes administracions havien de pagar el quindení del valor d'unes terres millorades per aquestes. Per consegüent, les administracions pies que volien invertir en l'establiment de terres buscaven lògicament aquelles que no necessitaren cap inversió per començar a rendir. La solució proposada pel procurador de don Miquel era:

“...contemplan los testigos ser útil y conveniente al mayorazgo, el condescender mi parte, hallándose a quien quiera aceptar el establecimiento de ellas, el que se regule y ratehe el quindenio para en lo sucesivo al respeto del valor que tendrán las tierras al tiempo del establecimiento pues de otra forma será muy difícil se reduzcan dichas tierras al cultivo.”⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ Ibídem, fol. 303.

És a dir, don Miquel volia que el quindení s'aplicara al valor dels patis i les terres en el moment de l'establiment i no una vegada feta la inversió per part dels emfiteutes. I és que, a banda de les terres, els colons portats per l'administració pia havien de fabricar cases en el lloc i corrals per tal d'obtenir fem amb el qual augmentar la fertilitat del sòl. En aquest punt, el senyor s'avenia a reduir els censos anuals a dos diners per cada casa i corral amb el lluíisme i fadiga inclosos.⁶⁰⁰

A continuació, desfilaven diferents testimonis que venien a donar credibilitat i veracitat a les conclusions exposades. La major part d'ells eren llauradors de Cullera i dels voltants o l'arrendatari dels drets dominicals de Favara que asseguraven que ningú prendria en establiment les terres de marjal en el cas de pagar el quindení cada 15 anys a partir del valor de les terres millorades. Un altre testimoni assegurava que havia oït dir que diferents comunitats que tenien béns subjectes a senyoria directa pagaven el quindení per rebaixa a partir del valor de les terres en el moment de comprar-les i pagant cada any la proporció corresponent del quindení sense que s'alterara el valor inicial aplicat a les finques.

Dies després, el 8 de març, don Miquel Escrivà demanava a la Reial Audiència un decret d'utilitat per a establir 305 fanecades del terme de Favara.⁶⁰¹ En la seua exposició d'antecedents, el IV senyor de Favara i Benirredrà, explicava que els seus avantpassats havien concedit cases i terres en emfiteusis però arribant a un conveni (ajustament) amb els llauradors establits. Al mateix temps, i per incentivar l'assentament de nous vassalls durant els segles XVII i XVIII, don Miquel i els seus havien donat 20

⁶⁰⁰ *Ibíd*em, fol. 297.

⁶⁰¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 3, fol. 27.

lliures a cada vassall perquè pogueren comprar materials per a arreglar i reformar les cases. Les cases de Favara pagaven cinc sous de cens anual i una gallina encara que hi havia algunes cases que tan sols pagaven un sou.

Segons la carta pobla, pel que fa a les terres, les d'horta tributaven a 6 diners per fanecada, i les de secà, 2 diners. La partició de fruits consistia: pel que fa a l'arròs, de cada nou barcelles una per al senyor; les garrofes, de cada quatre càrregues, una; l'oli, de cada cinc arroves, una. Tota la resta de fruits i hortalisses partien a la sisena.

En l'exposició de raonaments i precedents, don Miquel assegurava que Favara tenia molts pocs veïns i quasi tots eren pobres sense poder conrear totes les terres del terme. És per això que els diferents amos del lloc havien concedit establiments de terres a llauradors que no residien a Favara.

En el moment de presentació de la instància, el lloc tenia una partida de 400 fanecades totes juntes en el Molló de la Fonteta. Aquesta heretat es trobava en la part sud del terme ja fitant amb el de la Valldigna i, encara que antigament havia estat cultivada, actualment era erma sense donar fruit. El senyor de Favara confessava que havia practicat diferents diligències per posar aquesta heretat en explotació i havia trobat algú interessat però amb uns nous capítols d'establiment.

Les noves condicions emfitèutiques que don Miquel condescendia eren aquelles que una fundació religiosa com la de l'arquebisbe Mayoral trobava atractives. Per una part, i pel que fa al pagament de censos, es pagarien dos diners anuals per cada una de les fanecades, amb lluïme i fadiga. La partició de fruits sofria una rebaixa espectacular de l'exposat més amunt. L'arròs, que segurament era el cultiu que anava a introduir-se en aquesta

partida, anava a partir per cada 19 parts, una al senyor; la resta de fruits, grans i hortalisses de cada 13 parts, una es pagaria al senyor i el vassall es quedaria amb la llavor. Aquesta última partició també valdria per als grans i hortalisses. Les particions però es feien una vegada deduïdes tant la llavor com la verdura que consumien a casa els llauradors, com l'alfàs per a les cavalleries de llaurança.

Pel que fa a la fiscalitat de les noves cases, només es pagaria un sou anual per cada pati i la mateixa quantitat per cada corral de ramat: "...sin que se le den [al vassall] las 20 libras que acostumbra dar el dueño por cada casa por haver remisión y gracia."⁶⁰²

TAULA XXI

Rebaixa dels censos i particions a Favara		
	Condicions de 1609	Noves condicions,1764
Censos per cases, patis...	5 sous i una gallina	1 sou
Tributació per fanecada horta	9 diners ⁶⁰³	2 diners
Tributació fanecada de secà	2 diners	2 diners
Partició de l'arròs	1/9	1/19
Partició de les garrofes	1/4	1/13
Partició de l'oli	1/5	1/13
Fruits, grans, fulla de morera	1/6	1/13

Font: AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Favara, lligall 1, núm. 3, fol. 31 i núm. 25, fol. 296. (Elaboració pròpia.)

⁶⁰² *Ibidem*, fol. 32.

⁶⁰³ Sembla que, per aquest concepte, la tributació ja havia minvat respecte l'any 1609 perquè, com hem vist anteriorment, en un establiment de 1763 fet a Francesc Llopis de Sollana, se li exigia 6 diners per fanecada i no, 9.

Al nous colons se'ls concediria, a més, l'ús lliure de les aigües de la Font del Molló, que naixia en les muntanyes pròpies de la senyoria, a banda de les aigües del terme que utilitzaven la resta de vassalls de la mateix forma i costum en l'ús del reg.

El 18 de setembre de 1764 s'expedia una Reial Cèdula de Carles III a favor de don Miquel Escrivà per tal que poguera establir les 305 fanecades de terra erma dins el terme de Favara, totes juntes, en la partida del Molló de la Fonteta: "...he venido a concederle la citada facultad para establecer y dar en censo las tierras incultas que posehe en dicho lugar en la conformidad que lo pide en todo y por todo..."⁶⁰⁴

Finalment, el 17 d'octubre d'aquell any, davant el notari Josep Fabra, don Miquel establia les 305 fanecades i set solars per a fer cases en el terme i poblat de Favara a l'arquebisbe don Andrés Mayoral. Sembla que, amb el pas dels anys, l'empresa de l'arquebisbe Mayoral en la colonització de les terres de Favara no li anava gaire malament. Això és el que apunten els indicis ja que el 21 de març de 1766 don Miquel concedia llicència a la viuda de Josep Baptista Calataiud i als seus fills per a vendre a l'arquebisbe 180 fanecades en el terme de Favara, tant d'horta com d'arrossar, en 14 parcel·les diferents. Però els esmentats llauradors també venien a l'arquebisbe una casa en la plaça del lloc. La compra venda tenia lloc el dia següent davant el notari Felipe Mateu per un preu de 1.774 lliures i 16 sous.

Per últim, i per tal de millorar el dia a dia dels seus vassalls, don Miquel gastava 2.632 lliures 19 sous i 3 diners en excavar i traure una font al lloc de Favara. La justificació és que els veïns bevien una aigua molt roïna que els

⁶⁰⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 3, fol. 81.

provoca malalties i, per tal de millorar la seua salut, el senyor va construir l'esmentada font que es va estrenar el 25 de gener de 1773.

LA GESTIÓ SENYORIAL: L'ARRENDAMENT DELS DRETS A SENYOR PERTANYENTS. EL CAS DE BENIRREDRÀ I BENIFALLIM

L'explotació del senyoriu continuava tenint un pes important dins de l'administració nobiliària davant d'altres fonts de recursos o negocis. En un moment alcista dels preus agrícoles en el camp valencià, necessàriament, l'import de l'arrendament dels senyorius, que possibilitava l'accés a l'explotació de la terra, també augmentava.

En el cas de Benirredrà podem conèixer les condicions d'explotació del senyoriu de l'any 1771 ja que don Miquel Escrivà n'arrendava els drets dominicals.⁶⁰⁵ Les parts arribaven a un acord el 30 de juliol d'aquell any a València i l'arrendatari era Tomàs Terrades, possiblement el fill de l'home de confiança de don Miquel al ducat de Gandia que era Pere Joan Terrades. De fet, encara que l'arrendatari principal era Tomàs, llaurador de Benirredrà, el seu fiador era Pere Joan Terrades, llaurador de Beniarjó.

L'arrendament de Benirredrà comprenia, a banda dels drets dominicals, de les regalies i d'altres emoluments de la senyoria, la finca de 63 fanecades de terra horta amb oliveres i garroferes d'Almoines. El contracte es feia per quatre anys i el preu fixat era de 452 lliures i 4 sous anuals pagadors en dos meitats, una per Sant Joan i l'altra el dia de Nadal. L'arrendament entraria en

⁶⁰⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benirredrà, lligall 1, fol. 37.

vigor l'1 de gener de 1772 i acabaria el 31 de desembre de 1775. Així les coses, s'establia que la primera paga seria per Sant Joan de l'any 1772 i per un import de 226 lliures i 2 sous.

Les parts implicades pactaven una sèrie de capítols d'obligat compliment en què, com és lògic, s'establia un equilibri entre els interessos d'un i d'altre. L'arrendament contemplava la cessió per part del senyor de tots els drets, rendes, emoluments i fruits que produïa la senyoria excepte els regals o antics serveis personals que els vassalls del lloc feien a don Miquel que consistia en una gallina per cada casa el dia de Nadal. A més, com a reminiscència de les antigues sofres medievals, Tomàs Terrades havia de lliurar al senyor un porc valorat en 20 lliures a més de dos lliures de seda fina. S'establia que tots aquests regals no estaven inclosos en el preu del contracte.

L'arrendatari tenia com a obligació, entre d'altres, de portar el preu de l'arrendament a la ciutat de València que era on vivia el propietari, en els terminis pactats.

Com hem vist en altres contractes, la persona que accedia a l'arrendament havia de tenir una cura correcta de les terres, sempre a l'ús i costum del país però, a més a més, com al "más perito" llaurador.

En alguns àmbits, la senyoria volia facilitar les coses a l'arrendatari i, per això, li cedia la jurisdicció civil necessària per al cobrament, custòdia i recol·lecció de fruits del lloc. Així, en el cas que algun vassall no fera la partició pertinent, l'arrendatari podia instar autos o provisió de l'alcalde per tal d'executar-li la pena corresponent. Tot i això, el senyor i els seus ministres es reservaven tota la resta de la jurisdicció civil i criminal.

Davant la hipòtesi que l'arrendatari promoguera algun plet contra els vassalls, es comprometia a iniciar-lo davant l'alcalde ordinari i la resta de ministres de justícia de Benirredrà o, en el seu cas, davant els jutges de la Reial Audiència i no davant altres instàncies judicials.⁶⁰⁶ Aquest punt era especialment important per a don Miquel per tal d'evitar la intromissió de les autoritats de Gandia i del duc en la seua jurisdicció.

També, don Miquel es reservava la facultat de concedir llicències als vassalls per a vendre, alienar o transportar censals i per a partir cases, obrir o tancar portes i finestres. En esta línia, el senyor també concedia les fadigues corresponents a les possibles compra vendes de cases i terres i es reservava el dret de decomissar béns. Sembla que l'arrendatari percebia els ingressos que produïa el lluïsmo, un impost que gravava les transmissions patrimonials, ja que la senyoria volia que, si durant el temps del contracte, es venia o transportava l'heretat que el marquès del Ràfol posseïa a Benirredrà, seria aquesta la que cobraria el lluïsmo.

En el cas de problemes a l'hora de pagar el preu del contracte, l'arrendador exigia que els fruits de la senyoria quedaren hipotecats per tal d'assegurar-se el pagament.

“Y aunque los tales frutos se hallen en poder de uno, o más poseedores, siempre se ha de poder executar, sacarles, y venderles, y de su valor hacer el pago correspondiente de lo que se estuviese deviendo de pagas vencidas de este arriendo y costas a dicho señor otorgante, según y en la conformidad que resta expresado en el exordio de esta escritura.”⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Ibídem, fol. 40.

⁶⁰⁷ Ibídem, fol. 41.

A més a més, per al cas d'impagaments o possibles desavinences entre parts, o per a fer front a qualsevol conflicte, el senyor es reservava un recurs important com era l'obligació de donar fiadors. És a dir, l'arrendatari estava obligat a donar i millorar fiadors a requesta de l'atorgant i, molt important, ja fora per alguna causa concreta o per cap causa o de manera judicial o extrajudicial. En cas contrari, o de no satisfer al senyor els fiadors presentats - com hem vist en l'etapa de don Vicent Escrivà- es podia rescindir el contracte de manera gairebé unilateral.

Altra característica dels contractes d'explotació de senyories era que es feia a tot risc. Tomàs Terrades no podia exigir rebaixes en el preu o ajornar el pagament per motius, entres altres, de guerres, pesta, mortaldat, despoblació o catàstrofes meteorològiques. En eixe sentit, s'arrendaven els drets dominicals a tot risc, perill i atzar i, en cas de conflicte, les parts es remetien als pactes i capítols amb què acostumava a arrendar el delme el capítol eclesiàstic de la catedral de la València. Institució aquesta a la qual se li atorgava especial autoritat moral i legitimitat. Segurament, en aquest cas, l'atorgant preferia establir un preu baix en l'arrendament a canvi que l'arrendatari corra amb tots els riscos i perills.

Després de tantes exigències per part de la senyoria, calia condescendir ni que fora de manera retòrica amb el llaurador que accedia al negoci de l'explotació senyorial i, per això, don Miquel no se n'estava de:

“Con dichos capítulos prometió el dicho señor a que se les será cierto y seguro este arrendamiento y que no seran inquietados ni despojados de él, hasta que se hayan cumplido los quatro años y si

les faltare, les pagará todos los daños y perjuicios, costas, intereses y menoscabos, que de la dilación se les siguieren y recrecieren...”⁶⁰⁸

També podem conèixer les condicions contractuals de l'explotació senyorial de la baronia de Benifallim ja que, uns anys abans a la de Benirredrà, es registrava l'arrendament d'aquest lloc. Les condicions semblen molt paregudes encara que hi ha algunes particularitats que convé ressaltar. El contracte d'arrendament tenia lloc a València el dia 19 de març de 1769 entre don Miquel Escrivà i Josep Iborra, llaurador i veí de Benifallim, es feia per quatre anys i el seu preu era de 440 lliures anuals.⁶⁰⁹ La senyoria comptava amb una casa palau, el forn, la tenda, la taverna, l'almàssera, un corral de tancar ramat i terres pròpies de don Miquel, és a dir, terres d'explotació directa que no estaven sotmeses al règim d'emfiteusis.

El palau de la família i el forn eren contigus, fitant amb l'església i ubicats a la plaça del poble. La terra estava conformada per tres peces que sumaven 14 jornals de secà en tres partides diferents. Aquestes terres eren objecte d'una especial atenció ja que l'arrendatari tenia obligació de llaurar-les (passar la rella) tres vegades a l'any, tant en aquelles que es conreava cereal com les que estaven plantades d'oliveres o altres arbres. A més a més, es comprometia a cavar-les una vegada a l'any.

Josep Iborra només podia sembrar la meitat d'aquesta heretat de manera anual i havia de deixar l'altra meitat en guaret. La palla que produïa l'explotació havia de fer-se servir per a produir fem i aquest havia de ser

⁶⁰⁸ *Ibíd*em, fol. 47.

⁶⁰⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 4, núm. 7, fol. 49.

emprat en l'heretat i no en cap altre lloc.⁶¹⁰ Pel que fa al manteniment, l'arrendatari havia de mantenir, a les seues costes, nets i fets els marges, les séquies i les escorrenties de la reserva senyorial.

En el capítol dels monopolis senyorials, l'almàssera havia de ser lliurada al final de l'arrendament justipreuada i amb totes les eines i enginys en bon estat i en funcionament ja que així era com se li donava aquest establiment. Iborra s'havia d'encarregar del bon estat de les parets i la teulada de l'edifici encara que, en cas de realitzar alguna reforma de major magnitud, aquesta havia de córrer de part del senyor. Les mateixes condicions regien l'explotació del forn.

En el cas que don Miquel Escrivà no habitara en la baronia, l'arrendatari podia emmagatzemar les collites en la casa palau de la senyoria en el lloc assenyalat per aquell. Tanmateix, si el senyor es trobava en la baronia, els grans havien de ser traslladats a un altre lloc:

“...dexando libre y desembarazado dicho palacio, para sí y personas de su obligación, para su libre usso y habitación mientras la necessitare y huviesse menester, para en cuyo caso se le concedería a dicho arrendador la abitación que fuese del gusto del señor otorgante para poner los granos precitados.”⁶¹¹

La mala gestió en l'emmagatzematge de les collites era penada. Si es detectava alguna ruïna en el palau pel pes dels grans, fora en les parets, forjats o pisos, l'arrendatari ho havia d'adobar a les seues costes.

⁶¹⁰ Ibídem, fol. 55.

⁶¹¹ Ibídem, fol. 59.

Pel que fa al regal senyorial, en aquest cas, es tractava de sis barcelles de cigrons del “sahuco” que Iborra havia de conduir a la casa del senyor a València o on se li ordenare a més de dos arroves de mel de romer de la millor qualitat.

L’arrendatari tenia l’obligació de repartir entre els veïns de la baronia 25 cafissos de blat que havien de servir de llavor en cada any. En el moment de la firma del contracte don Miquel ja li lliurava els cafissos i, per tant, l’arrendatari, en el moment de finalitzar l’arrendament, havia de tornar-los.

El contracte comercial, a l’igual que passava a Benirredrà, es feia a tot risc i perill de l’arrendatari. En un mes, aquest havia de donar un fiador “lego, llano y abonado” a satisfacció del propietari o del seu procurador a més de millorar-lo, si se li demanara, en un termini de 15 dies. En el cas de véncer alguns pagaments, o endarrerir-se en aquests més de tres mesos, don Miquel podia rescindir i anul·lar el contracte.⁶¹²

La senyoria es reservava la facultat de concedir la llicència en la compra venda de cases i terres que es produïren en la baronia durant el termini de l’arrendament. En aquest punt, sembla que el senyor es reservava la participació de fruits de les terres que eren objecte de compra venda mentre durés el contracte d’arrendament.

Probablement l’arrendatari ja era d’una edat avançada perquè en una de les clàusules s’especifica que, en cas de morir durant els 4 anys de l’arrendament, el contracte cessaria el mateix dia de la seua mort sense que

⁶¹² Ibídem, fol. 63.

poguera transferir-se al seus hereus. Al seu torn, el senyor quedava lliure i amb l'absoluta facultat d'arrendar de nou els drets dominicals i les heretats.

MODERNITZAR ELS VINCLES: SUBSTITUIR CENSALS PER PROPIETAT RÚSTICA

Com hem vingut explicant, ja des de principis del segle XVIII, el censal havia deixat de ser un producte creditici atractiu per a les elits econòmiques del Regne de València. Les raons són diverses però, sens dubte, les contínues rebaixes decretades per la Corona sobre el tipus d'interés van ser un motiu decisiu. Això de banda, els impagaments per part de particulars i universitats o les contínues concòrdies pactades entre creditors i els seus principals deutors, bé noblesa titulada o viles, sempre implicaven la condonació de part del deute en perjudici dels interessos dels prestamistes.⁶¹³

La prova més evident del que diem és que ja l'any 1746, amb motiu de la mort de don Vicent, s'havia de fer inventari dels béns lliures del difunt entre els quals es trobaven les pensions dels censals impagades i també els endarreriments. Així les coses, l'alcalde de Benirredrà, que dirigia l'inventari, va demanar a don Miquel que li exhibira els llibres i instruments en els quals constaren les pensions dels censals que s'havien quedat a deure. "Me exhibió un lío de papeles que dixo ser testificados de los secretarios de

⁶¹³ Jorge Antonio Catalá Sanz, *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana*, Madrid, Siglo Veintiuno Editores, 1995, pàg. 33

ayuntamiento de diferentes ciudades, villas, y lugares, por los quales consta de las pensiones vencidas y prorratas que quedaron dever a su padre.”⁶¹⁴

Sens dubte, un dels principals deutors a l'herència del difunt era l'Ajuntament de Gandia però també el de Teulada. El secretari gandià, Domingo Ruíz de Medina, certificava que des de l'any 1722 fins a l'any 1745 la vila no havia pagat cap pensió del seu censal de 6.200 lliures. Totes les pensions acumulades més les prorrates ascendien a l'important quantitat de 7.279 lliures 8 sous i 4 diners. El mateix passava amb Oliva, des de l'any 1733 que no havia satisfet la seua pensió anual –ja rebaixada per haver quitat part del capital- de 331 lliures, 6 sous i 4 diners. El deute oliver per les pensions impagades d'un censal de 4.200 lliures era de 2.398 lliures 13 sous i 8 diners.

Cas similar en quant a pensions impagades passava amb la vila de Pego. Se li devien al senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim les pensions des de l'any 1712 fins a l'any 1745 per un censal de 2.200 lliures. Però també les pensions vençudes d'un censal de capital de 500 lliures del període 1737-1745.⁶¹⁵ Més greu era la situació creditícia de Teulada que devia 5.256 lliures, 10 sous i 11 diners, una quantitat que ja superava el principal dels censals carregats. En cas similar estava la Font d'en Carròs, les pensions impagades: 844 lliures, 2 sous i 5 diners s'aproximaven al principal del censal que era 1.300 lliures.

⁶¹⁴ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1799, exp. 99, fol. 95.

⁶¹⁵ *Ibídem*, fol. 96.

Només hi havia una vila que estava, més o menys, al dia en les seues obligacions creditícies. Polop, de dos censals que sumaven 1.300 lliures de capital, només devia 88 lliures, 7 sous i 8 diners.

En definitiva, la suma de totes les partides de pensions impagades, a principis de l'any 1746, en què també hi havia altres universitats com ara Carcaixent i Algemesí, ascendia a un total de 17.186 lliures, 9 sous i 1 diner.⁶¹⁶

Cal recordar que en els dos vincles fundats per don Francesc Escrivà predominaven diferents tipus de béns però l'element patrimonial més important, tan quantitativament com qualitativament, eren els censals contra diferents viles de tamany mitjà ubicades en les actuals comarques centrals valencianes. Durant la segona meitat del segle XVIII aquestes viles començaran a quitar els seus censals. Dels diners provinents d'aquestes redempcions, don Miquel Escrivà optarà per comprar propietat rústica en diferents territoris que coneixia a bastament i en els quals exercia un cert poder: bé com a senyor de vassalls o bé com a hisendat. Sens dubte, les bones perspectives i augment dels preus dels productes del camp, unit a les dificultats financeres dels censataris, apunten a la necessària redempció de censals, sobretot per impagaments, i a emprar aquests capitals en la compra de béns immobiliaris.⁶¹⁷

A partir de diferents fonts documentals podem resequir les modificacions que va sofrir la composició dels vincles de la casa en quant a subrogació de béns i, d'aquesta manera, també valorar les estratègies d'inversió d'una

⁶¹⁶ Ibídem, fol. 100.

⁶¹⁷ Jorge Antonio Catalá Sanz, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 74.

administració nobiliària durant la segona meitat del segle XVIII. A causa segurament d'una personalitat primmirada i pulcra, don Miquel aprofitava algunes escriptures notarials per a donar compte i raó de les modificacions fetes en els vincles familiars. Si per una banda tenim els contractes de subrogació d'alguns censals, també disposem d'altres fonts com ara els tres testaments de don Miquel, la partició de l'herència de la seua muller, dona Antònia, o una memòria sense data intitulada "Apuntamiento y anotación de diferentes censos que se responden a la Casa de Escrivá".⁶¹⁸ En aquest cas, el patrimoni vinculat de la casa sofrirà canvis importants a partir de la subrogació de béns no només en la composició sinó també en el valor de la hisenda ja que, encara que la substitució d'uns béns per altres, es fa pel mateix import nominal, les rendes que produiran ja no seran idèntiques.⁶¹⁹

L'heretat de la Trinitat a Gandia

En el cas de Gandia, l'any 1765 finia la relació creditícia entre ambdós parts. Pere Joan Terrades, procurador de don Miquel Escrivà, estenia carta de pagament i finiquito de 6.200 lliures capital suma de tres censals que redimia la vila.⁶²⁰ Es tractava de tres censals pertanyents als vincles de don Francesc Escrivà que Gandia havia comprat, el primer, l'any 1655, de 4.500 lliures i els altres dos: l'any 1662, de 1.200 lliures i un, de 500 lliures.

⁶¹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 1.

⁶¹⁹ Jorge Antonio Catalá, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 134.

⁶²⁰ AHN, *Sección Nobles*, Osuna, *protocolos notariales de Jacint Josep Todo*, llig. 1163. (AHCG, microfilm FC 160, fol. 53.)

La vila de Gandia havia quitat aquest capital en diferents partides i porcions i també mitjançant una concòrdia entre aquest ajuntament i els seus creditors. Amb els diners obtinguts de les primeres partides cancel·lades, don Miquel els havia invertit en terres “de bona qualitat” totes juntes a l’heretat de la Trinitat. Amb les adquisicions de propietat rústica efectuada l’otorgant declarava que “...se había logrado hacer una posesión de mucho precio y estima a beneficio de los posehedores de ambos mayorazgos...”⁶²¹

Com a part del procés de canvi de béns en la composició dels vincles, don Miquel Escrivà havia obtés llicència del rei Carles III, concedida l’11 de juny de 1765 des d’Aranjuez, per a poder quitar els tres censos que li responia Gandia i emprar els diners en la compra de terres que quedarien vinculades.⁶²² Així doncs, el IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim, decidia engrandir i millorar l’heretat de la Trinitat amb els diners pagats per Gandia. En efecte, el 18 de juny de 1765, don Miquel, davant notari, retia comptes del que havia fet amb el capital.⁶²³

El senyor consentia que totes les terres comprades en la Trinitat passaren al vincle de don Francesc, és a dir, que subrogava els capitals redimits per Gandia en les terres comprades excepte 261 lliures i 12 sous que s’havien emprat en la fàbrica de l’ermita de la Santíssima Trinitat per ser aquest un llegat deixat per don Lluís Jeroni.

Les inversions fetes per don Miquel eren importants. La superfície de terra comprada no era gran però s’havia pagat un preu elevat segurament

⁶²¹ *Ibídem*, fol. 211.

⁶²² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 276.

⁶²³ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765.

pel fet de tenir totes les parcel·les concentrades, en una mateixa partida, i molt a prop de la vila. En total, es tractava de 33 fanecades d'horta per les quals s'havien pagat 4.214 lliures. Els venedors eren membres de famílies riques i poderoses a Gandia com ara Baptista Avargues, Maria Anna Cebrián, el doctor Santamaria i Josep Maria i Lluïsa Benàcer. A més, don Miquel havia construït un mur de paret per a recer de la finca que havia costat 1.044 lliures. D'altra banda, la reedificació i engrandiment de l'ermita de la Santíssima Trinitat, complint amb la voluntat pòstuma de don Lluís Jeroni Pastor, havia costat 1.029 lliures. Totes les partides sumaven 6.287 lliures.

Compra de propietat rústica a Favara

Continuant l'estratègia inversora del pare, el 15 de juliol de 1772 don Miquel comprava el domini útil d'importants heretats de terra marjal a Favara a partir de la redempció de dos censals feta per la vila de Cullera.⁶²⁴ El procés era el següent: reunides les parts en la Sala Capitular d'aquesta vila, Salvador Escoto de Miramar, així en el seu nom, com en el de la seua dona, venia a don Miquel, com a successor en el vincle de la casa Escrivà, diferents terres de secà i arrossars en el terme de Favara. Pel que fa al secà, es venien un total de 65 fanecades, en cinc parcel·les, plantades de garroferes, moreres i alguna porció de terra campa. Pel fa que a l'arrossar, es venia una única heretat de 20 fanecades.

⁶²⁴ AHCG, *Arxiu del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 12, fol. 186.

Les parts reconeixen que les terres objecte de la transacció estaven sota el domini major i directe del comprador. El preu de venda s'establia en 1.147 lliures que el venedor rebia de don Miquel de mans de Manuel Noguera, alcalde ordinari primer de Cullera però també dels regidors Baptista Crespo i Francesc Pellicer i altres oficials i càrrecs de l'ajuntament d'aquesta vila.

I és que don Miquel Escrivà havia obtingut dos decrets de l'intendent general del regne en data 18 d'abril i 25 de juny d'aquell any en què concedia l'habilitació de dos censos que tenia el IV senyor de Favara i Benirredrà contra la vila de Cullera: un de capital de 1.300 lliures i un altre de 250 lliures, per tal que el preu de la cancel·lació d'aquests crèdits passés a formar part del vincle. La propietat dels censos que pagava l'Ajuntament de Cullera era subrogada al vincle de la casa Escrivà que, al mateix temps i, gràcies a un decret d'utilitat, decidia invertir aquests diners en la compra de terres. Així les coses, les noves terres comprades en el terme de Favara passaven a formar part del vincle.

En aquest cas, a diferència del de Gandia, veiem l'interés per part de don Miquel de posseir terres en les quals poder reunir el domini major i el domini útil per a la seua explotació directa ja que, amb la compra del domini útil, aquestes terres podien ser arrendades a curt termini i en unes condicions més favorables per al tenidor que tenint-les tan sols en règim d'emfiteusi. Amb aquesta estratègia inversora i, des del punt de vista

econòmic, a don Miquel li interessava més actuar com a un terratinent en els seus dominis que com a senyor.⁶²⁵

La inversió en la fàbrica d'un mesó a Favara

Després d'un procés administratiu pautat, Oliva quitava part del capital dels dos censals que responia al vincle de don Francesc Escrivà i aquests diners eren subrogats per una casa i hort tancat a Benirredrà.⁶²⁶ En aquest cas, es tractava d'un primer censal de l'any 1648 que en origen va carregar Gaspar Escrivà, com a síndic i procurador d'Oliva, a favor de la viuda Àngela Pasqual. El préstec es feia per un capital de 2.000 lliures al 5% i Gaspar Escrivà imposava tots els béns i drets de la vila. La meitat d'aquest censal, unes 1.000 lliures, "por justos y legítimos títulos" pertanyia al vincle de don Francesc.

L'altre censal contra la vila d'Oliva l'havia comprat dona Càndida Ferrando per un preu de 2.200 lliures en febrer de 1679 al síndic Jaume Borràs, ciutadà d'Oliva. Tots dos censals havien estat habilitats pel comissari ordenador i intendent interí⁶²⁷ de la ciutat de València, Jerónimo Ortiza, el 29 d'agost de 1776.

⁶²⁵ Comportament similar va ser el de membres destacats de la petita noblesa il·licitana que, per aquesta època, estan comportant-se més com a propietaris que com a senyors encara que mantindran les prerrogatives i privilegis feudals com a signe de distinció social. Pedro Ruíz Torres, *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano: 1650-1850*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1981, pàg. 211.

⁶²⁶ APPV, *protocols notarial de Pedro Millera y Sessé*, sign. 3352, any 1777, fol. 243v.

⁶²⁷ L'ofici de l'intendent va aparèixer l'any 1711 a causa de les necessitats financeres produïdes per la Guerra de Successió. Les seues competències abastaven tot tipus d'affers de caràcter econòmic i fiscal i sovint solapaven les atribucions del governador militar de València i del seu corregidor. Enrique Giménez López, *Militares en Valencia...*, pàg. 124.

En un primer moment del procés, començaments de l'any 1776, Oliva va comunicar al notari Miquel Bayona, notari dels jutjats de Benirredrà, que disposava de 701 lliures, 1 sou i 6 diners per a redimir part del capital dels esmentats dos censals, sense especificar quin. El notari acudia davant don Pedro Francisco de Pueyo, intendent general i, mitjançant un memorial, expressava que volia subrogar els diners redimits per Oliva en una casa mesó ubicat a Favara.

Segons l'informe elevat, el lloc de Favara requeria en el vincle de don Francesc Escrivà i es tractava d'un poble on hi havia molt de trànsit de passatgers i, per tant, on es feia necessari construir un mesó. Aquest establiment seria de molta utilitat per al vincle i Bayona suplicava a l'intendent que Oliva lliurara les 701 lliures a canvi que don Miquel s'obligara a fabricar el mesó i, els diners que faltaren per a acabar-lo, els supliria amb el valor dels seus béns lliures.

L'intendent de la ciutat i Regne de València enviava el memorial i el decret d'utilitat del notari Bayona a la Junta de Propios y Arbitrios de Oliva. Tanmateix, el 26 de juliol de 1776, les autoritats d'Oliva van mostrar objeccions: no volien lliurar els diners per no estar aixecat encara l'edifici del mesó i estar aquest només en termes de projectat: "...pudiendo suceder en lo sucesivo, por la contingencia de los tiempos, no llegase a tener efecto, lo que parecía motivo de consideración y reparo..."⁶²⁸

Els d'Oliva acudien a l'assessor patrimonial, don Vicente Branchat, que acceptava les objeccions de la vila i decretava que, com don Miquel Escrivà,

⁶²⁸ APPV, *protocols notariales de Pedro Millera y Sessé*, sign. 3352, any 1777, fol. 246.

era un home abonat i posseïa molts béns lliures, que designara aquells – diferents del mesó de Favara- que poguera subrogar per igual valor i rèdit de la part dels censals que volia redimir Oliva. L'assessor obria la porta al fet que, una vegada acabat de construir el mesó, aquest es poguera subrogar. Així les coses, la família Escrivà decidia vinciar una casa i hort a Benirredrà que don Miquel posseïa com a béns lliures de l'herència del seu tio, el beneficiat don Francesc Escrivà i Castelló.

Un any després, el 13 de gener, Pere Joan Terrades, procurador de don Miquel Escrivà, atorgava una escriptura de redempció en favor de la vila d'Oliva de 952 lliures 13 sous i 5 diners.⁶²⁹ Terrades acudia a l'alcalde ordinari de la baronia de Beniarjó per a demanar una sumària de testimonis sobre la casa i hort de Benirredrà, béns lliures de don Miquel, per un valor de 1.800 lliures, perquè era útil i convenient per al vincle es concedira una escriptura per a transportar aquests béns al vincle. La deposició dels testimonis, que eren un manobre, un fuster i dos llauradors, va elevar el valor de la casa i l'hort a les 2.260 lliures.

Una vegada complit amb tots els tràmits i formalitats legals, don Miquel atorgava l'escriptura de subrogació i transportació al vincle de la casa i hort tancat de paret, en el carrer de Sant Antoni de Benirredrà, tant de les 952 lliures 13 sous i 5 diners que Oliva havia redimit a Terrades en 13 de gener de 1777 com de les 701 lliures 15 sous i 6 diners redimides a Bayona l'any anterior.

⁶²⁹ *Ibíd*em, fol. 245.

La subrogació, per tant, es feia en una quantitat que ascendia a 1.653 lliures 14 sous i 11 diners que era el que havia redimit Oliva dels seus dos censals. Com que la casa i hort de Benirredrà valia 2.260 lliures, a don Miquel li quedava la diferència, entre les dos quantitats, com a béns lliures. A més, segons l'escriptura, el IV senyor de Favara i Benirredrà, es reservava la facultat de canviar la subrogació en el mesó de Favara quan aquest estigués fabricat i valorat.⁶³⁰

Finalment, tenim notícia documental que els dos censals analitzats d'Oliva es van subrogar en 2.084 lliures en la construcció del mesó de Favara. I d'un altre censal redimit per aquesta vila, el capital del qual va ser subrogat en la compra de terres al Real de Gandia.⁶³¹ Tot i això, i pel que fa al mesó de Favara, també s'invertien 2.804 lliures 12 sous i 7 diners, diners que provenien de dos censals redimits per la vila de Cullera i que havien pertangut al vincle de don Joan Escrivà. Es tractava d'un primer censal de principal de 1.000 lliures i un altre de 2.000 lliures que ambdós van ser carregats l'any 1648. Cullera va deixar sense redimir 1.115 lliures 7 sous i 5 diners.⁶³²

D'altra banda, abans de l'any 1764, la vila de Benissa aconseguia redimir un censal de 2.400 lliures i el mateix feia el lloc de Xeresa amb un censal de 300 lliures. Pel que fa a alguns llauradors, també saldaven també els seus deutes amb la casa Escrivà. Miquel Puig d'Almoines eixugava un censal de 50 lliures, mentre Josep Aranda d'Orba alliberava un de 250 lliures

⁶³⁰ *Ibídem*, fol. 248.

⁶³¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 8.

⁶³² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 113.

i, Francesc Pérez, de Benirredrà, feia el mateix amb una carta de gràcia de 255 lliures.⁶³³

Per últim, el 13 d'octubre de 1775, Miquel Barrachina, llaurador de Benifallim i apoderat de don Miquel, davant el notari de Relleu, Vicent Pérez, atorgava escriptura de quitament en favor de l'esmentada vila d'un capital de 2.200 lliures que era el que sumaven dos censals, un de de 1.200 lliures i un altre de 1.000 lliures.⁶³⁴

La venda de cases del vincle

Durant l'etapa de don Miquel Escrivà, la composició dels vincles heretats va anar canviant de manera constant i adaptant-se tant als nous temps com a les circumstàncies vitals i familiars del IV senyor de Favara i Benirredrà. Segurament, la residència fixa a València capital i les necessitats d'engrandir-la i guarnir-la d'acord amb el seu rang, provocava la venda d'altres cases vinculades i la seua posterior subrogació.

En una data primerenca com ara el 24 d'abril de 1746 es registrava la primera venda d'una casa del vincle.⁶³⁵ Davant del notari de Pego, Josep Ferrando, s'atorgava una escriptura de venda a favor de mossén Vicent Vidal, prevere, veí de Pego, d'una casa en la placeta del Convent, amb hort, pati i dos cases menudes annexes. Tota la propietat fitava, per un costat, amb el convent. El preu de venda es fixava en 1.160 lliures i, com que el

⁶³³ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 303.

⁶³⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, fol. 8.

⁶³⁵ *Ibidem*, fol. 7.

comprador no disposava de diner comptant, carregava un censal a favor del vicle dels Escrivà. Totes les partides de diners que anés pagant, havien de ser dipositades en la caixa del clergat de la vila de Pego per tal reservar-les a favor del vicle de don Francesc. Amb 200 lliures, part del preu de la venda de la casa pegolina, es va redimir un censal d'igual quantitat que gravava la baronia de Benifallim.⁶³⁶

D'altra banda, don Miquel venia un forn de coure pa en el carrer de l'Om de Pego, recaient en els béns vinculats per don Lluís Jerònim Pastor. Amb el preu de la venda d'aquest forn, que van ser 250 lliures, i el capital del cens quitat per Benissa, de 2.400 lliures, es van fer obres en la casa gran de València i es va comprar la casa del costat per tal d'annexar-la a la primera.⁶³⁷

En el període que va de l'any 1756 fins al 1764 es venien tota una sèrie d'habitatges com ara una casa a la plaça Major de Gandia per un preu de 250 lliures però també una altra, a Alcoi, en la plaça Major, per 500 lliures. S'observa, per tant, una política o estratègia econòmica de vendre cases o heretats allunyades geogràficament de València capital. En eixe sentit, també es venia un oliverar a Cocentaina per 450 lliures.⁶³⁸

D'altra banda, Pere Joan Terrades, l'any 1766, en nom de procurador de don Miquel, també venia davant notari un altre forn i una casa a Pego per un preu de 530 lliures a favor de Tomàs Sendra i, en una data que

⁶³⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 118.

⁶³⁷ *Ibídem*, fol. 242.

⁶³⁸ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 303.

desconeixem, es va vendre una casa en la plaça de Beniarjó a favor del metge Santamaria.

PATRONATGE RELIGIÓS AL SENYORIU DE FAVARA

Una de les característiques més visibles de la noblesa durant l'Antic Règim era la seua prodigalitat envers la societat en què s'inseria. Els nobles assumien una funció no escrita de magnanimitat envers parents, servents i pobres com a mostra de la seua fortuna i també de les seues ànsies de ser admirats i respectats. No es podia ser noble sense tenir una hisenda sanejada i sense mostrar a la comunitat determinades formes de viure i exhibir-se en públic. La noblesa exercia aquesta funció de representació en diferents àmbits com ara en un estil de vida sumptuós reflectit en la casa, en el servei domèstic o en les joies de les dones de la família però també en l'execució d'un programa de patronatge religiós que es convertia un itinerari irrenunciable per a tot noble.⁶³⁹

En eixe sentit, la família Escrivà, ja des del principi, va assumir aquest paper de protectora de les institucions religioses que, al seu torn, concedien

⁶³⁹ Així ho demostren i corroboren els estudis concrets sobre aquesta temàtica. Entre d'altres, Antonio Jesús González Torrico, "La nobleza cordobesa y el patronazgo religioso", *Ámbitos: revista de estudios de ciencias sociales y humanidades*, núm. 30, 2013, pàgs. 79-92, Ángela Atienza López, "La apropiación de patronatos conventuales por nobles y oligarcas en la España moderna", *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, núm. 28, 2008, pàgs. 79-116, María Soledad Lázaro Damas, "El patronazgo artístico y religioso de los Enríquez-Luna sobre los monasterios franciscanos de Baza", *Los señoríos en la Andalucía moderna. El marquesado de los Vélez*, coord. per Francisco Andújar Castillo i Julián Pablo Díaz López, 2007, pàgs. 605-619, Juan Díaz Álvarez, "Prestigio social del estamento nobiliario: el patronazgo eclesiástico asturiano de los Vigil de Quiñones en el s.XVII", *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 21, 2003, pàgs. 261-290.

a la nissaga benefactora un lloc preferent en l'espai sagrat que regentaven. Amb don Miquel Escrivà es produirà un salt qualitatiu pel que fa aquest aspecte. Si bé els avantpassats de don Miquel, utilitzaren sobretot els testaments per a desplegar accions de patronatge religiós⁶⁴⁰, el IV senyor de Favara, Benirredrà i baró de Benifallim executarà tot un programa de protecció i foment religiós en el seu senyoriu de Favara.

En relació amb el comentat més amunt, se seguia una certa tradició familiar ja que el patriarca de la nissaga, don Francesc Escrivà, en un dels seus llegats testamentaris donava instruccions i assenyalava materials per a la construcció d'un temple en aquest lloc de la Ribera del Xúquer o finançava, entre altres, la celebració de la Setmana Santa a Benirredrà. Pel que fa a aquesta última festivitat religiosa, l'any 1785 encara se celebraven a Benirredrà els oficis de la Setmana Santa fundats per don Francesc Escrivà. En concret, el rector anotava en els llibres eclesiàstics que s'havien oficiat misses cantades el Diumenge de Rams, el Dijous Sant, Dissabte Sant i Diumenge de Pasqua per l'ànima de don Francesc i amb una renda de 4 lliures i 10 sous.⁶⁴¹

No sembla que els Escrivà, a l'igual que altres famílies nobles, centraren els seus esforços de mecenatge en la construcció del característic panteó familiar. I això és així, segurament, pels seus continus canvis de residència que van provocar que no acabaren d'arrelar en una ciutat determinada fins a la segona meitat del segle XVIII. Don Vicent Escrivà, el pare de don Miquel, va ser soterrat en una senzilla tomba amb volta davall el presbiteri de

⁶⁴⁰ Vegeu sobretot el capítol segon, pàgs.178 i 179.

⁶⁴¹ ADV, *Fons digitalitzats*, Benirredrà, Racional 1785-1803, fol. 178.

l'església de Benirredrà no, sense abans, seguint la tradició familiar esmentada, ordenar finançar diversos oficis religiosos de la Setmana Santa en aquest poble de l'horta de Gandia.

La vocació de protector i benefactor d'obres pies de don Miquel també seguia l'exemple d'una persona molt propera a ell com era el seu tio don Lluís Jeroni Pastor de Gandia. De fet, sembla que el nebot acomplirà fil per randa les deixes pietoses i programa de patronatge religiós de don Lluís Jeroni centrat en l'ermita de la Trinitat i al voltant de la vida religiosa de la Seu de Gandia.

Segons declarava en el seu testament, don Miquel havia aixecat de nou una església a Favara complint les voluntats del seu avantpassat, don Francesc Escrivà, així com una casa abadia que no existia abans. A més, havia dotat la parròquia amb tres retaules amb imatges, un de gran, central, i dos de colaterals. En concret, es reedificava l'església l'any 1748 i el senyor pagava 150 lliures per a la fabricació del retaule major a més de regalar un sant Antoni Abat de maçoneria per va ser col·locat en un nínxol encarnat i daurat.⁶⁴² Per aquesta època també acometia reformes estructurals en el palau de la senyoria d'aquest lloc ja que es feia de nou la teulada per tenir les bigues podrides i les teules trencades així com s'edificava un graner.⁶⁴³

El programa religiós desplegat a Favara, a banda de les raons òbvies que argüeixen els documents: deixar memòria, la bona imatge del personatge o el seu descans etern; podia respondre a altres raons més

⁶⁴² Andrés de Sales Ferri Chulio, *Història...*, pàg. 41.

⁶⁴³ ARV, *protocols notariais de Josep Fabra*, sign. 5619, any 1774, fol. 243.

pedestres. En eixe sentit, la inversió feta per l'arquebisbe don Andres Mayoral en la compra de més de 400 fanecades de terra a Favara per a instal·lar colons havia de ser corresposta en part, per don Miquel, en forma d'obres pies.

Els estrets vincles amb l'arquebisbe Mayoral

Certament, els esforços econòmics desplegats al voltant de l'assistència religiosa i devocional a Favara van coincidir temporalment amb l'establiment i compra de terres marjal per part de l'arquebisbe Mayoral. Diferents actors i protagonistes van encadenar, en qüestió de pocs anys, tot un seguit d'accions pietoses centrades en l'església del lloc.

El mateix arquebisbe en persona, el 19 de gener de 1767, atorgava una escriptura notarial per donar compte que tenia en el seu poder una relíquia sagrada: una porció de la fusta de la creu on es va crucificar Jesuscrist, un *lingum crucis* o vera creu.⁶⁴⁴ La relíquia havia estat estreta de "llocs autèntics" i, com és lògic, anava estotjada en un reliqüiari.

"...y deseando su ilustrísima enriquecer con tan preciosa dávida la iglesia del lugar de Favara, anexo que fue de la parroquia de Cullera, para mayor honra y gloria de Nuestro Señor, consuelo y fomento de la devoción de aquella feligresía con tan viva memoria de la pasión, y muerte de Nuestro Redentor, y poderoso asilo en sus conflictos, y necesidades; por la presente dava, y dió dicho señor ilustrísimo por

⁶⁴⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 6, fol. 140.

don, y gracia especial, a la expresada iglesia, privativamente, la mencionada sagrada reliquia...”⁶⁴⁵

L'autenticitat de la relíquia venia validada per la signatura del cardenal Guadagni, bisbe de la cúria de Roma. En aquest punt, entrava en escena don Miquel Escrivà que havia finançat de diners propis una creu de plata de dos pams d'alçada llaurada de cristall –per visualitzar la relíquia- i amb un peu de coure daurat. En aquesta creu va ser encabida la relíquia i es va gravar una inscripció per a recordar la magnanimitat de l'arquebisbe envers el poble de Favara.

“Aquí se contiene la auténtica, y reliquias que se ven: dádiva del ilustrísimo señor don Andrés Mayoral, arzobispo de Valencia al lugar de Favara en el año mil setecientos sesenta y siete, y costeó esta cruz el ilustre señor don Miguel Escrivá, dueño de dicho lugar.”⁶⁴⁶

Si l'arquebisbe donava l'any 1767 a l'església un globus de plata daurada, una campana i la calaixera de la sagristia, don Miquel regalava l'aixovar (casulles, terns, penons) i el tabernacle.⁶⁴⁷ Amb els temps, arribaria un retaule del Santíssim Crist, un de la Mare de Déu del Roser, calzes etc. Les bones relacions entre la senyoria i l'arquebisbat es materialitzaven de manera solemne i exemplar el 25 de gener ja que eixe dia s'instituïa el Santíssim Sagrament en l'interior de l'església del poble. Per tan, fins a aquesta data el recinte religiós no tenia sagrari i no podia realitzar cap acte eucarístic llevat de la missa. L'arquebisbe Mayoral havia ordenat que es reservara el Nostre Senyor a Favara perquè s'havia donat el cas que algun

⁶⁴⁵ Ibídem, fol. 141.

⁶⁴⁶ Ibídem, fol. 142.

⁶⁴⁷ Andrés de Sales Ferri Chulio, *Història...*, pàg. 49.

feligrés havia mort sense ser sacramentat ja que el vicari del poble residia a Tavernes i necessitava d'una hora i mitja per arribar. El monestir de la Valldigna, per la seu part, es comprometia a nomenar un monge vicari amb residència permanent a Favara.

De totes maneres, la col·laboració entre aquestes institucions religioses no duraria gaire. El mateix any 1769 l'arquebisbe Mayoral iniciava un expedient contra l'abat i monjos de la Valldigna per tal que presentaren els títols, concessions i butlles en virtut de les quals tenien sota el seu domini les parròquies de la Valldigna. La intenció de l'arquebisbat era que les antigues parròquies de Tavernes, Simat, Benifairó i l'Alcudiola (amb els annexos de Massalalí i Favara) foren servides per preveres seculars i no pels monjos de la Valldigna.⁶⁴⁸ El cenobi cistercenc recorria al rei – sota el patronat del qual estava- contra les pretensions de l'arquebisbat de València però la Reial Càmera de Castella resolvia que les esglésies de Tavernes, Simat, Benifairó i Alcudiola tornaren al seu primitiu estat de vicaries servides per preveres seculars als quals se'ls havia d'assenyalar aliments i les mateixes còngrues rebudes pels monjos. Efectivament, l'1 de juny de 1783, el rei decretava l'erecció en perpètua de quatre vicaries a la Valldigna servides per sacerdots seculars.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ ADV, *Fons digitalitzats*, Favara: erección como vicaría perpetua, fol. A04-05.

⁶⁴⁹ *Ibidem*, fol. V10-11.

La devoció per sant Antoni Abat i per Jesús Sagramentat

Com hem vist, l'església de Favara va ser reedificada de nou per don Miquel Escrivà i així ho manifestava l'any 1767 l'arrendador dels drets dominicals que davant notari assegurava que s'havia "...fabricado un nuevo templo.." ⁶⁵⁰ Vicent Diego, que era llaurador i veí de Cullera, declarava que sempre havia tingut una devoció especial per sant Antoni Abat, patró de l'església de Favara i, amb motiu que anava a reservar-se en aquest recinte sagrat al Senyor Sagramentat havia decidit fer una donació. Diego donava una làmpada per a la part de l'evangeli del temple per tal que estigués il·luminada (cremés), dia i nit, en sufragi de la seua ànima i la dels seus.

L'ofrena religiosa es feia en agraïment per la vida i salut que Déu havia atorgat a Diego. L'arrendador dels drets senyorials es comprometia a pagar set arroves d'oli, o el preu d'aquestes, de manera anual, segons el costum que s'utilitzava en altres esglésies. L'any 1791, un Vicent Diego, també arrendador dels drets senyorials de Favara, però ara veí de Tavernes, regalava a l'església el pal·li necessari per a la festa del Corpus Christi. ⁶⁵¹

La reserva del Santíssim a Favara va ser una ocasió important perquè la comunitat de llauradors gaudira dels avantatges que suposava tenir don Miquel Escrivà com a senyor. A partir d'ara, no havien de patir a l'hora de ser pernoliats en els últims moments de vida ja que anaven a tenir un monjo pàrroc entre ells. Don Miquel volia deixar memòria per a l'esdevenidor del

⁶⁵⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 5, fol. 135.

⁶⁵¹ Andrés de Sales Ferri Chulio, *Història...*, pàg. 61.

que havia esdevingut aquell dia memorable i, per això, va cridar el notari per tal que aixequés acta.⁶⁵²

Els protagonistes de la diada – 25 de gener de 1767- eren diversos i ben significatius: per una part, hi era el rector don Francesc Sirvent, monjo cistercenc, assistent de vicari de fra don Albert Rubio, tots dos del monestir de la Valldigna, també es comptava amb la presència de fra Josep Roca, que era el prior del convent de San Agustí de Cullera, de don Miquel i del seu fill, don Llorenç, del metge Joan Baptista Muñoz, de l'arrendador Vicent Diego, del notari Vitorino López de Gandia i, per últim, de l'alcalde ordinari de Favara, Josep Monllor i el regidor degà, Francesc Pelegrí.

A les 10 del matí començava el programa d'actes amb una missa major en la qual es cantava un *Te Deum laudamus*, a continuació es descobria el Santíssim Sagrament i es reservava en l'església. A les tres de la vesprada es cantaven vespres solemnes i es duia a terme una processó del Santíssim, sota pal·li, pels carrers i la plaça del lloc fins que el Santíssim va tornar a entrar en l'església.⁶⁵³

Unes setmanes després arribava una nova relíquia a Favara directament relacionada amb el titular de la parroquia. El 23 de febrer d'aquell any, des de Cullera, don Josep Ríos, prevere de la parroquia d'aquest poble i que havia oficiat la missa anterior, declarava:

“...en atención a los piadosos deseos del muy ilustre don Miguel Escrivà y Faus, señor de Favara, y poderoso influxo del ilustrísimo señor don Andres Mayoral, arzobispo de Valencia; doy graciosa, y

⁶⁵² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 8, fol. 168.

⁶⁵³ *Ibídem*, fol. 169.

libremente, a dicho ilustre don Miguel, para la iglesia de Favara para siempre, una reliquia, bien distinguida, de los huesos de San Antonio Abad, titular y patrón de dicha iglesia de Favara, cuya población fue anexa a esta rectoria de Cullera...”⁶⁵⁴

El rector de Cullera, que també era qualificador del Sant Ofici, confessava que la relíquia li l'havia donada fra Antoni Serafí Camanda, de l'orde de Predicadors, assistent del soli pontifici, en 20 de gener de 1744 i ara la lliurava al noble don Llorenç Escrivà, fill i hereu de don Miquel. De fet, don Josep Ríos, el 22 de juny de 1750 ja s'havia presentat en el palau arquebisbal de València davant del vicari general, don Pere Albórnos, per tal d'autenticar i validar un total de 10 relíquies la major part de les quals eren partícules d'ossos de sants i màrtirs.⁶⁵⁵ Entre les relíquies havien restes dels cossos de Sant Blai, Sant Abdó i Senent, Sant Antoni Abat, Sant Francesc de Paula etc. Totes les restes sagrades estaven col·locades i posades dins 10 reliquiaris de cristall tancats per darrere amb un segell menut sobre cera hispànica, fet que els donava validesa.

Don Josep Ríos declarava que tenia la facultat de retenir les relíquies, de donar-les o d'exposar-les a la veneració pública dels fidels en qualsevol església, capella o oratori. Se li demanava al vicari que aprovara les relíquies que, després d'observar-les detingudament, les va validar i reconèixer com a veritables. Però a més a més, l'alta dignitat eclesiàstica

⁶⁵⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, fol. 144.

⁶⁵⁵ ADV, *Fons digitalitzats*, Favara: Auténtica reliquia, 1767, fol. 1.

valenciana ordenava que foren exposades en públic per a “mayor honra y gloria de Dios.”⁶⁵⁶

Amb tan importants donacions votives fetes i promogudes per la màxima autoritat eclesiàstica valenciana, don Miquel havia de correspondre d'acord amb el seu rang i posició social. En primer lloc, el 29 d'agost de 1767, el baró de Benifallim assegurava la manutenció del vicari de Favara⁶⁵⁷ assenyalant-li una pensió anual de 46 lliures i 10 sous que li responia la vila de Cullera per dos censals. Aquesta renda era cedida al pare Esteve Villaragut, monjo cistercenc, que era el vicari en eixe moment de Favara. La cesió tenia per objecte la millora de l'assistència espiritual de la senyoria i que el vicari poguera acomplir més còmodament amb el seu ministeri.

El programa de patrocini nobiliari envers la comunitat camperola de Favara continuava l'any 1769, ja que el 7 de febrer don Miquel Escrivà atorgava escriptura pública per a finançar la festa del Corpus.⁶⁵⁸ Volia instituir aquesta festivitat en el lloc esmentat amb una sèrie d'actes com ara una missa cantada a l'església i una processó pels carrers del poble. El que podien costar aquests actes religiosos rondava les quatre lliures i, com que l'església local no podia finançar-los, i don Miquel tenia una especial devoció a Jesús “Sacramentado”, decidia costejar la festa per a perpetuar la seua memòria de benefactor.

La renda per a la festivitat anual del Corpus s'havia de cobrir a partir d'un censal que Josep Marí, llaurador i veí de Cullera, responia a don Miquel amb

⁶⁵⁶ *Ibídem*, fol. 2.

⁶⁵⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 7, fol. 150.

⁶⁵⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 10, fol. 183.

una pensió anual, precisament, de quatre lliures. Aquest censal estava garantit sobre 40 fanecades de terra horta a Cullera i va ser reconegut a favor de don Vicent Escrivà per part de Miquel Marí, pare de Josep.

El rector de Favara rebia tot el poder necessari per a rebre i cobrar les esmentades 4 lliures de pensió de mans de Marí de manera anual i amb la potestat d'estendre rebuts i cartes de pagament. Pel que fa a la distribució dels diners, se'n feia una precisa descripció d'acord amb la celebració litúrgica desitjada. El vicari rebia el major tant per cent ja que havia de cantar durant l'esmentat dia, celebrar missa i portar el Corpus Christi en processó sota pal·li, un assistent del vicari també cobrava per cantar des del faristol i per acompanyar el vicari en la processó.⁶⁵⁹

Àdhuc es contemplava la circumstància que Marí quitara el seu censal i, en eixe cas, el capital redimit s'havia d'invertir en un altre bé (finca) segur. Com a testimoni de l'acte notarial, figurava don Manuel Vergés, prevere, tresorer de l'il·lustríssim arquebisbe. Presència que reforça els lligams importants existents entre don Miquel i la cúria catòlica de la capital del regne.

Segurament, la despesa realitzada per don Miquel en la seua funció de protector i benefactor de la vida religiosa en els seus senyoriis abastava fins a l'últim detall. El parament de l'església local ben bé podria haver sigut donat per aquest si tenim en compte que el 19 de maig de 1768 ordenava al notari que fes inventari dels ornaments i "altres" que eren a l'església.⁶⁶⁰ També si tenim en compte que apareixen en aquest inventari els dos

⁶⁵⁹ *Ibíd.*, fol. 184.

⁶⁶⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Favara, lligall 1, núm. 9, fol. 175.

reliquiaris pagats per don Miquel: per una banda, una rica creu de plata que contenia el *Lignum Crucis*, valorada en 50 lliures, 8 sous i 9 diners. Però a més a més un reliquiari en bronze amb un tros d'os de Sant Antoni, dins un calze de cristall, que va estar valorat en 10 lliures.

Un dels béns més cars de l'església local eren les dos campanes del campanar que van ser valorades en 64 llibres. Tot i això, el bé més preuat era una vesta sacerdotal: un tern de tapisseria de flors encarnades i peu blanc, amb galons d'or i la seua capa pluvial que costava 80 lliures.⁶⁶¹ Per la seua banda, el vericle era de bronze daurat i costava 48 lliures, 8 sous i 2 diners.⁶⁶²

Pel que fa a l'interior del temple, i a partir d'aquest inventari, sabem que l'altar major estava presidit per una imatge de maçoneria de sant Antoni Abad encara que hi havia diferents altars que suposem eren dins les capelles corresponents. Així, s'inventariava una imatge de maçoneria de la Mare de Déu del Roser en el seu altar, també un sant Gaietà de maçoneria i

⁶⁶¹ La resta de béns eren: una araceli de plata, un globus de plata daurada, unes crimeres de plata, una petxina de bronze per a batejar, un calze de bronze daurat amb la seua copa de plata, una patena i cullereta, una creu gran, dos canelobres de fusta platejada, un hisop, encenser, naveta i caldereta de bronze, dos làmpades, tres albes, quatre amitos, quatre corporals, quatre purificadors, una capa de noblesa blanca amb galó de seda, dos casulles blanques de domàs amb galó de seda, una casulla amb cobrecalze i bossa de primera colorada a flors amb galó de plata, dos casulles negres - una de seda i altra de roba de llana- totes dues amb galó groc, una capa negra amb galó de seda groc i verd, una casulla morada de seda, una casulla de llana verda, una tovalleta de tafetà blanc amb punta d'or fi, cinc tovalles per als altars, dos missals, un quadern ritual, un pal-li de seda florejat, dos sotanes blaves i dos roquets per als escolans, una capa de noblesa blanca amb franja groga per als comulgants, un penó de noblesa blau, sis canelobres grans i sis de petits de fusta platejada, una calaixera de fusta (40 lliures), un cancel de fusta a les portes de l'església (30 lliures), unes andes per a Sant Antoni, un frontal per a l'altar major de primera amb galó de plata, huit canelobres de bronze de diferents tamanys, dos llanternes de llautó per a comulgants, una alba per als batejos i, per últim, la pila baptismal de pedra dins de la qual hi havia una altra de bronze amb sanefa i clau.

⁶⁶² Es tracta d'un recipient format per dos cercles de vidre emmarcats en or en què es custòdia l'hòstia per a la veneració dels fidels.

una imatge de l'Assumpció. S'anotava una altra imatge de sant Antoni Abat en la sagristia amb alguns ornaments de plata.

ESTABLIMENT PERMANENT A VALÈNCIA: L'AMPLIACIÓ DE LA CASA GRAN

Segurament arran del seu matrimoni amb dona Antònia, don Miquel establia la seua residència permanent a València, en la casa que havia comprat el seu pare en el carrer de l'Arbre, en la parròquia de la Santa Creu, barri on també vivia la família de la seua dona, els Martínez de la Raga. Aviat, l'any 1749, es comprava una casa annexa a la residència per tal d'eixamplar-la.⁶⁶³

El procés de compra venda va implicar diferents actors i operacions de transmissions de béns. En síntesi, Carlos Ortiz, mestre paleta, el 29 de gener de 1749 davant el notari Antoni Seguer, reconeixia que Merencia Cortes, viuda de Francesc Bayuco, mestre cirurgià, tant en el seu nom com en el de mare, tutora i curadora de Joaquim Bayuco, li havia venut una casa en el carrer de l'Alfòndec, al costat de la plaça de l'Arbre. Aquesta casa estava en el carrer que antigament es deia de la Caldereria Vella i fitava per un costat amb la casa de don Miquel i per un altre costat amb la casa dels hereus de don Francesc Salvador. Es tractava d'una casa franca i lliure de tot cens, senyoriu o cànon. El preu de venda era de 340 lliures i el comprador s'encarregava de pagar l'alcabala que produïa l'operació.

⁶⁶³ ARV, *protocols notarials d'Antonio Seguer y Pertusa*, sign. 7882, any 1749.

Tanmateix Carlos Ortiz havia actuat en nom de don Miquel Escrivà –una mena d’intermediari- pel seu compte i orde, ja que el preu tractat, segons l’escriptura notarial, les 340 lliures pagades provenien del preu de la venda d’una casa a Pego, al carrer Convent, propietat del vicle de segonagenitura, que don Miquel havia venut al llicenciat Vicent Vidal, prevere, el 24 d’abril de 1746. Així les coses, la casa del carrer de l’Alfòndec era subrogada al vicle de don Joan Escrivà i Ferrando.

D’altra banda, amb la venda d’un forn a Pego i amb el preu del quitament del censal de Benissa -2.650 lliures- es van fer diferents obres en la casa gran, tirant moltes parts d’aquesta a terra per estar “...poco decente para habitar...”.⁶⁶⁴ En quant a la casa de Merenciana Cortes, va ser enderrocada totalment per a construir una nova ja unida al palau de don Miquel.

Dos any abans de morir, el baró de Benifallim encara mamprenia obres d’engrandiment de la casa. El 3 de març de 1786 comprava per un preu de 200 lliures a don Salvador Adell i Ferragud un terreny per a edificar i obrar una cuina i un rebost i annexar-lo a la casa.

Podem conèixer alguns detalls arquitectònics de l’habitatge nobiliari a partir de fonts indirectes. Per exemple, en el sostre de l’escalera principal de la casa s’havia gravat un escut amb huit o més quaters que representaven les armes d’Escrivà, de Martínez de la Raga, de Faus i de Faus de Penyaraja.⁶⁶⁵ Per tant, es tractava del blasó del matrimoni propietari de l’immoble.

D’altra band, i referent a altres residències, l’esperit reformador del baró de Benifallim també el portava a gastar diners en la casa de la senyoria de

⁶⁶⁴ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 242.

⁶⁶⁵ AHN, *OM de Montesa, Caballeros*, exp. 178, fol. 60.

Benirredrà que la va fer de nou per "...estar aplomándose...". Segons els rebuts del seu arxiu va gastar un total de 1.665 lliures, 17 sous i 3 diners en aquesta obra. En definitiva, l'afirmació del rang comporta l'embelliment i reforma, d'acord amb els nous estils arquitectònics, dels diferents habitatges propis de la família com les cases palaus a la capital i les cases de la senyoria.

El servei domèstic durant la segona meitat del segle XVIII

Un dels elements ineludibles de qualsevol noble era l'afirmació pública de la seua condició i la representació del seu estil de vida. En eixe sentit, la nòmina de servidors d'un títol, tant pel que fa a la quantitat com a la diversitat, dona fe de la seua fortuna i categoria social. En el nostre cas, les úniques fonts que ens permeten aproximar-nos a un element essencial del mode de vida del noble, com era el servei domèstic, són els llegats testamentaris i les cartes de pagament d'aquests. No disposem de llibres de comptes de don Miquel o demandes per aliments entaulades pels servents que podrien vessar més dades sobre el nombre i classificació dels criats. A partir de les últimes voluntats de dona Antònia, però també de don Francesc Escrivà, i de don Miquel, coneixem en part les característiques d'alguns criats.

Especialment atractiu per al nostre objecte d'estudi és el testament de don Vicent Faus (1759), senyor de Ròtova i Tossalnou, cosí germà de dona Antònia i parent de don Miquel, per a fer-nos una idea del nivell de vida

d'aquesta noblesa. I això és així perquè en l'instrument notarial, al costat dels noms dels criats, apareix la seua categoria professional i perquè sembla que tots van rebre llegats d'ahí que hi apareguen. Per a ser un matrimoni sense fills, don Vicent Faus i dona Antònia Sánchez Muñoz, mantenien un servei bastant complet. En concret, tenien dos criats majors: Vicent Pérez, que rebia el llegat més important, una assignació diària de per vida i Jaume Cortés, 15 lliures per una sola vegada.⁶⁶⁶ Tots els llegats es feien pels bons serveis prestats i, en aquest cas concret, com que el testador patia una llarga malaltia volia agrair la gent que l'havia cuidat i auxiliat.

El servei domèstic masculí es completava amb Manuel González que era el lacai i amb Carles Itàlia que era el cotxer. En quant a les serventes, Agustina Nadal, treballava de cambrera i hi havia dos criades de cuina: Miquela Miquel i Isidra Garcia. Encara rebien llegats dos dones que sembla que feien treballs per hores i no residien a la casa del noble. Merina Castellote, que era dona d'Antoni Mínguez, rebia 20 lliures pels treballs que havia fet en l'assistència de la malaltia de don Vicent. En la mateixa situació i el mateix llegat rebia Anna Sebastian, dona de Gabriel Valero, del comerç. Així les coses, nou persones s'encarregaven d'atendre i servir els senyors de Ròtova i Tossalnou.

Podem conèixer bastant bé el servei domèstic dels barons de Benifallim de gener de 1765 poc dies després de la mort de dona Antònia Martínez de la Raga car durant dos dies el vidu es va dedicar a fer efectius els llegats deixats per la dona i els beneficiats van estendre cartes de pagament. D'aquesta manera sabem que el matrimoni disposava de cinc criats de

⁶⁶⁶ APPV, *protocols notarials de Pedro Millera Sessé*, R. 3334, any 1759, fol. 25.

lliurea que havien rebut un llegat de cinc lliures a partir del testament de la senyora davant el notari Vitorino López de Gandia.⁶⁶⁷ Així, el 29 de gener, Sebastià Rives, Francesc Blanco, Sebastià Hernández, Josep Hernández i Dionís Fernández rebien els seus llegats. A l'endemà, altres criats atorgaven cartes de pagament, en concret, Francesc de Lleó, infançó, rebia 20 lliures i Rita González, Rosa Miquel, Tomasa Ferrer 10 lliures mentre que Tomasa Feset, tant sols cinc. Aquests llegats havien estat ordenats tant en el testament com en els codicils de dona Antònia.⁶⁶⁸

El segon codicil atorgat per dona Antònia Martínez de la Raga ens proporciona dades complementàries sobre els domèstics. Apareix, per exemple, Isabel Cortés, que era la cambrera i rebia una assignació diària de per vida si complia amb unes condicions. En aquest instrument notarial Francesc de Lleó apareix com el criat major i, pel que fa els criats de lliurea, apareixen nomenats únicament tres que són part dels que van signar les cartes de pagament (Josep Hernández, Sebastian Ribes i Dionís Fernández).⁶⁶⁹

Per tant, la servidumbre dels senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim estava formada per un total de 11 persones.⁶⁷⁰ Encara que es difícil marcar un escalafó, tindríem com a persona de més poder i responsabilitat, l'infançó o criat major, que rebia el millor llegat, seguit per la cambrera personal de la senyora. Pel que fa a les criades, hi havia tres que rebien 10 lliures i una, tant sols, cinc, diferència que potser marca una distribució de tasques o una

⁶⁶⁷ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765, fol. 50.

⁶⁶⁸ *Ibídem*, fol. 53v.

⁶⁶⁹ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5609, any 1764, fol. 264.

⁶⁷⁰ De manera orientativa, l'historiador Jorge Antonio Catalá ha xifrat la mitjana de criats dels nobles valencians en 8-9 domèstics. *Rentas y patrimonios...*, pàg. 263.

remuneració per antiguitat al servei de la casa. Per últim, i segurament amb menys responsabilitat, els cinc criats de lliurea.

Els llegats fets pel prevere don Francesc Escrivà, germà de don Miquel, i segurament habitant de la casa del carrer de l'Arbre, ens informa sobre alguns dels criats que hi havia a la casa l'any 1784.⁶⁷¹ Josep Oriol i Francesc Blanc eren els criats de lliurea encarregats del transport en carrossa dels diferents membres de la família. Criades hi havia un total de tres que eren donzelles. Un llegat especial era el fet a Josep Torralba, qualificat de cec oracioner, que devia ser una persona assídua als cultes religiosos de l'església de la Santa Creu i, per tant, vinculat al prevere.

Algunes fonts historiogràfiques del segle XVII deixen entreveure una certa classificació i escalafó professional entre el servei domèstic masculí les funcions del qual només podem intuir. Així, l'any 1662, la comtessa d'Elda i Anna passava amb el seu cotxe per davant de Sant Gregori quan ensopegà amb una correguda de bous. El seu seguici estava conformat per criats, lacais i gentilshomes, encara que malauradament la font no ens infoma ni del nombre ni de les diferències professionals entre ells. Davant d'aquest succés, la seua funció principal va ser protegir la comtessa amb les espases.⁶⁷² O dies després, el diputat en cap de València i ciutadà, Crisòstom Almella, es feia acompanyar en el seu cotxe per un criat que estava en la porteta del carruatge mentre que el lacai anava fora en la part de darrere del cotxe.⁶⁷³

⁶⁷¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 37, fol. 205.

⁶⁷² Joaquim Aierdi, *Dietari...*, pàg. 255.

⁶⁷³ *Ibídem*, fol.266.

El simbolisme de les joies i la plata

Altres aspectes a tenir en compte en l'àmbit domèstic nobiliari és la quantitat i valor de la plata que hi havia al domicili, reflex del nivell de riquesa assolit. Les joies són en bona part un símbol de la riquesa aconseguida i donen fe d'una determinada posició social privilegiada. Les despeses en ostentació de la noblesa són una necessitat bàsica d'aquest grup de la qual no poden escapar si volen mantenir-s'hi.⁶⁷⁴

Segons els inventaris realitzats a la mort de dona Antònia, el 30 de gener de 1765 s'anotava la vaixel·la de plata. Entre les peces més cares hi figuraven els 30 plats de trinxar, dos salvil·les amb els escuts d'armes de la casa burilats, dos plats d'entrada grans, una safata gran gravada enmig amb l'escut d'armes etc.⁶⁷⁵ El valor de les joies ascendia a les 2.380 lliures entre anells, arracades, creu, polseres, pectoral, rosari i reliquiari fabricats de diamants, perles i granates.

Si l'any 1746 quan moria don Vicent s'inventariaren 188 onces de plata en diferents peces de vaixel·la, valorades en 225 lliures i 12 sous, don Miquel posseïa una plata valorada en 1.480 lliures, 12 sous i 4 diners.⁶⁷⁶ La vaixel·la per al servei de la casa de don Miquel suposava un increment exponencial respecte la de l'època del seu pare. El parament estava conformat per: 30 plats, dos safates ovalades, dos safates grans d'entrada (una amb anses),

⁶⁷⁴ Norbert Elias, *La sociedad cortesana*, México, Fondo de Cultura Económica, 1982, pàg. 88.

⁶⁷⁵ ARV, *protocols de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765, fol. 54.

⁶⁷⁶ ARV, *protocols notarians de Francisco Vicente Alfonso*, sign. 4709, any 1788, fol. 639.

una font gran amb tres cullerots, tres safates, una palmatòria, dos safates menudes per a les cartes, un platet, escudella i cullera menuda i un platet amb les seues “espaviladeras”. Tota la vaixela la va fabricar el mestre plater Joan Baptista Villar i suposem que portaria gravats els escuts familiars.

LA MORT DE DONA ANTÒNIA I LA PARTICIÓ DE LA SEUA HERÈNCIA

Dona Antònia moria el 24 de desembre de l'any 1764 després d'una llarga malaltia que li impedia fins i tot signar els documents notariaus. Portava dos anys malalta i el marit havia despés 1.500 lliures en metges i remeis.

Havia atorgat testament a Benirredrà el 23 de setembre de 1764 davant el notari de Gandia Vitorino López, un text que no s'ha conversat, però en el qual va instituir hereus universals els dos fills: don Llorenç i don Cir, millorant l'espós en el romanent del cinqué i, als esmentats fills, en el terç dels seus béns. L'otorgant deixava 300 lliures per al bé de la seua ànima a banda de diferents llegats. Entre les obres pies ordenades al testament figurava l'ofrena d'un mantell de tisú en or i plata per a una Mare de Déu de l'Assumpció que don Miquel va pagar de propis i que va costar 290 pesos.⁶⁷⁷

Tanmateix, posteriorment va dictar un total de dos codicils que ens permeten conèixer alguns detalls de les seues últimes voluntats. El primer codicil va ser atorgat l'11 d'octubre i el segon el 16 de desembre d'aquell any davant el notari de València, Josep Fabra.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ ARV, *protocols notariaus de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 300.

⁶⁷⁸ ARV, *protocols notariaus de Josep Fabra*, sign. 5609, any 1764, fol. 264.

La justificació de confeccionar els codicils venia motivada perquè en el testament no havia disposat sobre l'inventari dels seus béns dels quals eren hereus universals els dos fills i perquè volia millorar i reformar alguns dels llegats atorgats per via testamentària. Dona Antònia volia que el marit ordenara inventaris extrajudicials amb el justipreu de tots els béns recaients en la seua herència universal, amb la presència d'un notari i sense que s'immiscira la Reial Audiència per tal de: "...evitar los executivos gastos y costas en perjuicio de los patrimonios de los menores..."⁶⁷⁹ El marit rebia poders per tal que, després d'haver confeccionat els inventaris, poguera nomenar advocats, divisors o àrbitres que partiren l'herència entre els interessats.

El segon codicil servia per a repartir, canviar i millorar diferents llegats entre el servei domèstic. Per exemple, el llegat fet en el testament a Isabel Cortés, la seua cambrera, era revocat en tot. Ara volia, i era la seua voluntat, que sempre que Isabel marxara de la casa i servei de la família, fora de la del marit o de la de fill (per no congeniar amb la futura nora de dona Antònia o per qualsevol altre motiu), don Llorenç li havia de donar diàriament quatre sous durant tota la seua vida amb la condició que es mantinguera donzella i sense servir a persona alguna o ser mantinguda per algú.

El criat major, Francesc de León, rebia la quantitat de 20 lliures. Rita González, 10 lliures, i els criats de lliurea, Josep Hernández, Sebastián Ribes i Dionís Fernández, 5 lliures a cadascun. Tomasa Feset també rebia 5 lliures. Tots aquests llegats eren per una sola vegada i venien condicionats

⁶⁷⁹ Ibídem.

al fet que els criats, en el moment de la mort de la benefactora, es trobaren en el servei de la casa ja que, en cas contrari, es revocaven.

A la fi, el 25 de desembre se celebrava el funeral de la senyora de Favara, Benirredrà i Benifallim en l'església de sant Martí de València amb la participació de 35 preveres, cinc capes i dos escolans que oficiaren vespres de difunts. Els clergues assistents provenien de la Seu, de Santa Caterina i de la Santa Creu i el seu cos era soterrat en la capella sepulcre dels Penyarroja.⁶⁸⁰

La situació econòmica de la casa a partir de la divisió del llegat

Tretze anys després de la mort de dona Antònia, els hereus procedien a repartir-se de manera amistosa l'herència. L'acció venia provocada per la decisió del primogènit, don Llorenç, de 29 anys, casat amb dona Antònia Carròs i Luna, d'abandonar el domicili patern. Les relacions entre pare i fill no havien estat mai cordials per alguns motius que se'ns escapen però ara don Llorenç Escrivà decidia marxar juntament amb la seua esposa i, segurament, necessitava diners per a poder mantenir una residència i un servei domèstic a banda del partern. L'avinentesa també era aprofitada per don Llorenç per a demanar al seu pare una assignació per aliments.

El 12 de setembre de 1770 don Miquel, don Llorenç amb el seu procurador, Pasqual Fita, i també Josep Miñana, curador de don Cir, de 27 anys, que era cadet de les Reials Guàrdies Espanyoles, acudien al notari

⁶⁸⁰ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, núm. 17, fol. 37.

perquè es trobaven sense dividir els béns de guanys adquirits durant el matrimoni de don Miquel i dona Antònia a més de l'herència d'aquesta última.⁶⁸¹ Les parts implicades, en concret don Miquel i don Llorenç, confesaven que desitjaven executar, liquidar i saber els béns que pertanyien a cadascú, és a dir, volien partir-se l'herència. Pel que fa a Josep Miñana, que tenia facultats jurídiques per a defensar don Cir, es trobava absent de la ciutat i, en tornar, ratificaria els acords presos.

El fet que el matrimoni tingués un règim de béns de guanys, és a dir, que posaren en comú tots els seus béns com si fos un patrimoni sol, ens permet analitzar les estratègies econòmiques fetes per don Miquel en la línia d'inversions o béns adquirits així com també les despeses a què hagueren de fer front per tal complir amb les seues obligacions i responsabilitats nobiliàries sobretot amb parents i familiars. Don Miquel havia de donar compte i raó davant els altres hereus de dona Antònia de les baixes i altes patrimonials esdevingudes durant la relació matrimonial que anava des del 6 de desembre de 1745 fins a la mort de dona Antònia, en 24 de desembre de 1764.

Primer que tot el IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim assenyalava les despeses efectuades durant aquest període de vida en comú amb l'esposa. Les constitucions o pagaments dels dots de les germanes suposaven la principal dispersió i pèrdua patrimonial. Així, tant per les disposicions testamentàries de dona Josepa Faus, com per les de don Vicent Escrivà, don Miquel s'havia fet càrrec del pagament del dot de dona Lluïsa Escrivà arran del seu matrimoni l'any 1748 amb don Jacint Rovira de

⁶⁸¹ ARV, *protocols notariais de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 294r.

Xixona. En total se li havia pagat a dona Lluïsa 1.700 lliures a terminis, això és, a 100 lliures mensuals, fins a completar el dot.

Pel que fa al dot de dona Teresa, constituït en vida de don Vicent, també s'estava pagant de forma esglaonada. En el moment de morir dona Antònia, ja se li havia lliurat a don Pere Roca i Salvador, la quantia de 5.225 lliures.

Don Miquel havia saldat alguns deutes contra l'herència del seu pare, per exemple, havia quitat un cens de 450 lliures que se li devia a mossén Joaquin Santonja i que hipotecava la baronia de Benifallim. O al notari Josep Blanes li havia pagat 80 lliures pels seus serveis durant l'etapa de don Vicent. A més a més, l'hereu havia pagat les 300 lliures de despeses de funeral – bé de l'ànima- del pare.

En el capítol d'adquisicions patrimonials o altes cal destacar la compra d'un immoble al costat de la casa principal als hereus de Francisco Bayuco l'any 1749 però també una heretat al voltant de l'ermita de la Trinitat de Gandia que havia suposat un desemborsament de 4.836 lliures, 6 sous i 1 diners. Part d'aquest preu -3.834 lliures 16 sous 6 diners- havia estat subrogat amb els censals redimitits per la vila de Gandia. Com sabem, don Miquel havia pagat una tanca per circumcidat la finca que havia costat 1.044 lliures i havia fet obres en l'ermita de la Trinitat per un preu de 1.029 lliures.⁶⁸²

En quant als inventaris realitzats a la mort de la dona durant els dies 19, 29 i 30 de gener de 1765, els béns mobles i joies del matrimoni eren justipreuat en 4.794, 18 sous i 10 diners. Tot i això, en els esmentats inventaris s'havien omés algunes pensions de censos que pagaven

⁶⁸² Ibídem, fol. 299.

particulars i universitats però també les rendes devengades pels arrendaments dels llocs, del molí de la Font o de les terres d'Almoines i Pego. Tot produïa un ingrés anual de 1.584 lliures 9 sous i 4 diners. Sumades totes aquestes partides, don Miquel declarava que els béns en comú o els béns en guany ascendien a 20.438 lliures i 8 diners.

A continuació s'analitzava l'herència pròpia de dona Antònia, és a dir, els béns que havia posseït en exclusivitat sense compartir amb el marit. El més important era el seu dot xifrat en 10.668 lliures i 14 sous. Fins al moment del decés, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga només havia lliurat la meitat del dot, això és, 5.000 lliures, l'any 1758, i continuava pagant 250 lliures de renda anual.⁶⁸³ També es computava un llegat de 200 lliures deixat per don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja a dona Antònia. Pel que fa a les baixes en el patrimoni propi de dona Antònia, cal destacar que la seua malaltia, que va durar dos anys, va produir una despesa de 1.500 lliures, a banda dels llegats assenyalats en el seu testament i codicils.

Repecte el dot de dona Antònia, la cinquena part li l'havia llegada al marit, així les coses don Miquel reclamava 1.823 lliures contra l'herència de la dona però també les 1.500 lliures gastades en la seua última malaltia.

Això de banda, el baró de Benifallim també reclamava al cunyat, o al successor d'aquest, que era el fill, 511 lliures 10 sous i 4 diners segons una concòrdia de l'any 1760 en què don Francesc Tomàs Martínez de la Raga s'havia obligat a satisfer i pagar a don Llorenç una pensió en concepte d'aliments per ser el seu successor. Com que don Llorenç havia romàs en

⁶⁸³ Ibídem, fol. 300.

casa el pare fins el 7 de juny de 1767, data en què es va casar, es reclamava aquesta quantitat.

En definitiva, les baixes o despeses del patrimoni del matrimoni ascendien a 26.760 lliures, 4 sous i 8 diners mentre que els béns en comú sumaven 20.437 lliures i 8 diners. Així les coses, la hisenda familiar restava en negatiu i, per això, s'acordava que la divisió es cenyira únicament a les 10.668 lliures i 14 sous del dot de dona Antònia a la qual se li sumava les 100 lliures d'arres i les 200 lliures del llegat del seu tio, don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja. Conseqüentment, la divisió requeia en la partida de 10.968 lliures i 14 sous.⁶⁸⁴

Els béns dotals tenien unes baixes que eren les 1.500 lliures gastades durant la malaltia de dona Antònia, però també el cinqué del dot llegat al marit que ascendia a 1.893 lliures i 18 sous. Amb la qual cosa quedaven per a repartir 7.574 lliures i 16 sous.

Primerament, se li adjudicaven, a don Miquel, les 1.500 lliures per les despeses de l'última malaltia de la dona, i també 1.893 lliures 18 sous que era el cinqué del dot. En aquest cinqué, s'inclouïen les 300 lliures del bé de l'ànima de l'esposa així com el seus llegats valorats en 353 lliures. Don Miquel havia de cobrar en total 3.393 lliures. De fet, ja les havia cobrades perquè se li adjudicaven les 668 lliures i 14 sous dels béns que va aportar dona Antònia en el moment de formalitzar el matrimoni, les 100 lliures de les arres, les 200 lliures del llegat de don Aureli Bou de Penya-roja i, a més,

⁶⁸⁴ Ibídem, fol. 304.

2.425 lliures i 4 sous, part de les 5.000 lliures que havia lliurat don Francesc Tomàs Martínez de la Raga en concepte de dot de dona Antònia.

A don Llorenç se li adjudicava, com haver, la meitat del terç del dot que eren 1.262 lliures, 9 sous i 4 diners i, en concepte de legítima, 2.524 lliures 18 sous i 8 diners. En total tenia un actiu de 3.787 lliures i 8 sous que havia de cobrar a partir de les 5.000 lliures que estava devent a la família el seu tio don Francesc Tomàs Martínez de la Raga pel dot de dona Antònia.

El fill menor don Cir també rebia, a l'igual que el germà, la meitat del terç, 1.262 lliures, 9 sous i 4 diners i una legítima de 2.524 lliures, 18 sous i 8 diners però, en aquest cas, se li millorava respecte el germà ja que de les 3.787 lliures i 8 sous de l'adjudicació, cobraria 2.574 lliures 16 sous del que quedava de les 5.000 lliures pagades ja per don Francesc Tomàs i la resta, que eren 1.212 lliures, les havia de cobrar del que venia devent don Francesc Tomàs en concepte de dot matern.⁶⁸⁵

Per últim, podem conèixer de manera aproximada la renda anual que obtenia l'administració nobiliària a partir de l'explotació del patrimoni l'any de la mort de dona Antònia. Segons la confessió feta pel mateix don Miquel, amb totes les prevencions davant de possibles ocultaments de dades, per tal i amb l'objectiu que els béns en comú tingueren pèrdues i impossibilitar, per tant, la partició d'aquests.

Un exemple concret de falta de dades són els diners que se li devien a don Vicent de ròssecs de censals en el moment de la seua mort valorats en 18.086 lliures, 9 sous i 1 diners i que havien quedat en mans de don Miquel.

⁶⁸⁵ Ibídem, fol. 306.

Tot i això, les parts reconeixen que no podien esbrinar la quantitat de la partida esmentada que es va cobrar durant el matrimoni de don Miquel i dona Antònia i, per tant, decidien no inventariar les pensions vençudes ni els ròssecs que es devien a l'herència.⁶⁸⁶

Així doncs, els ingressos de la casa de don Miquel eren els següents:

TAULA XXII

Renda anual de don Miquel Escrivà, 1765 (lliures-sous-diners)	
Pensions de censals de particulars	35-6-8
Pensions de censals de les universitats	193-4-7
Preu dels arrendaments dels llocs	632-9-4
Arrendament del molí de la Font i les terres de Beniarjó i Almoines	165-12
Casa i heretats a Pego	302-8-7
Heretat de la Trinitat i terres a Gandia	155-5-2
TOTAL	1.484-6-4

Font: ARV, protocols notarial de Josep Fabra, sign. 5.615, any 1777. (Elaboració pròpia)

Una renda menor a la que obtenia don Vicent l'any de la seua mort que era: de pensions de censals de diferents particulars de Benirredrà: 118 lliures, 5 sous, 5 diners; de particulars d'altres llocs del regne, 27 lliures, 8 sous i de diferents comuns i universitats 662 lliures, 6 sous i 6 diners.⁶⁸⁷ Pel

⁶⁸⁶ *Ibídem*, fol. 301.

⁶⁸⁷ *Ibídem*, fol. 302.

que fa als arrendaments de les senyories, don Vicent ingressava 671 lliures, 1 sou i 10 diners, del molí de la Font i les terres de Beniarjó i l'Almoina, 174 lliures, 14 sous i 10 diners i, per últim, de la casa i heretats de Pego, 320 lliures, 14 sous i 11 diners. Totes les partides sumaven 1.974 lliures, 10 sous i 8 diners.

LES RELACIONS TIBANTS ENTRE PARE I FILL

Les relacions entre don Miquel i el seu fill primogènit no eren bones si tenim en compte que don Llorenç va abandonar el domicili patern encara jove i deixant un pare vidu. Ignorem la causa principal però la prova més contundent és, com veurem, els successius testaments de don Miquel en què, si en un primer moment les millores són per a don Llorenç, posteriorment aquestes passaran a don Cir. Els documents no especifiquen raons o causes de la complicada relació entre ambdós però podem relacionar-les en, per una banda, el matrimoni de don Llorenç amb dona Antònia Carròs, un enllaç que no va tenir el consentiment dels pares de la núvia i, per tant, aquesta es va casar indotada.

Per una altra banda, el fet que don Llorenç, en vida del pare, acabés heretant els patrimonis i títols de famílies tan importants com els Bou de Peña-roja, els Faus, els Martínez de la Raga o els Sisternes d'Oblites. De fet, don Llorenç, amb la mort del seu tio, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga l'any 1777, es convertirà en baró de Senija i senyor de Ròtova,

Tossalnou, Benillup i la meitat de Tormos. Aquestes circumstàncies podien dur a algun tipus de desavinences entre pare i fill per qüestions de gestió o també dineràries que desconeixem.

Com hem assenyalat, el mateix dia en què les parts implicades es repartien de manera amistosa l'herència de dona Antònia l'any 1770, s'assenyalaven aliments per a don Llorenç que havia decidit, juntament amb la seua esposa, viure separatament del pare.⁶⁸⁸ En principi, don Miquel s'avenia a passar una renda anual al fill primogènit i successor en els seus vincles per tal que es mantinguera d'acord amb la seua qualitat. S'establia una assignació per aliments de 510 lliures i 13 sous per tal que don Llorenç i dona Antònia Carròs amb la seua família –s'entén el servei domèstic– pogueren viure en casa separada al progenitor. La renda tenia una composició diversa: per un part, 60 lliures i 13 sous havien de provenir d'una major quantitat que don Francesc Tomàs Martínez de la Raga havia cedit a don Miquel contra diferents arrendadors d'aquell a Mislata, ara se la cedia a don Llorenç en part del pagament de les esmentades 510 lliures i 13 sous.

Pel que fa a les restants 450 lliures don Miquel s'obligava a lliurar-les en diners comptants, en quatre o tres pagues anticipades, de manera anual. La primera paga es fixava el 20 d'agost d'aquell any en 102 lliures, 2 sous, la segona paga en 20 de desembre de 112 lliures i 10 sous, i de semblant quantia la tercera paga es verificava en febrer de 1771 i, així, succesivament.

⁶⁸⁸ *Ibídem*, fol. 307v.

El jove matrimoni eixia de la casa paterna amb tota una sèrie de mobles que don Miquel els lliurava però a compte de la legítima paterna de don Llorenç. Es tractava d'un llit gran de domàs carmesí guarnit amb galó de seda blanca amb tres matalassos farcits de llana que era el llit on dormia la parella. A més de 12 tamborets colorats amb les fundes de domàs carmesí, huit làmines de talla, huit llençols de lli bo, tres tovalles de taula, sis tovallons i tres tovallols de mans: "De los que se dió por entregado a toda su voluntad dicho don Lorenzo, prometiendo este que, en ningún tiempo, le pedirán otras más al expresado don Miguel pues con ellos se contentavan y contentaron."⁶⁸⁹

En definitiva, un parament bastant exigü i mediocre per a la categoria social dels dos joves, d'ahí que la separació del fill es feia segurament amb el disgust i oposició del pare. A més a més, don Miquel volia inventariar, mitjançant l'escriptura notarial, tota una sèrie de joies que havia lliurat al fill amb motiu del seu matrimoni com estudiarem més avall.

Els pactes arribats amb motiu de l'assignació per la pensió d'aliments demostren el complicat equilibri de les relacions entre pare i fill que es mouen entre una cortesia imposada i el clar enfrontament. Així, en el cas que morira don Francesc Tomàs Martínez de la Raga abans que don Miquel, i don Llorenç entrés a posseir els vincles del tio, cesaria immediatament l'esmentada pensió de 510 lliures i 13 sous. O si don Francesc Tomàs pagava les 5.000 lliures que quedaven del dot de dona Antònia i don Llorenç pogués cobrar les 3.787 lliures 8 sous de l'adjudicació de l'herència materna, don Miquel quedava exonerat de pagar els aliments al fill.

⁶⁸⁹ Ibídem, fol. 309 v.

D'altra banda, com a element de bona voluntat, el pare s'avenia al fet que, en el supòsit que augmentaren els preus dels arrendaments dels estats que posseïa, s'obligava a donar al fill, la tercera part de l'increment dels arrendaments.⁶⁹⁰

Tot i això, i com a última condició imposada pel progenitor, el matrimoni jove no podia tornar al domicili patern sense el consentiment pertinent de don Miquel i, arribats al cas de tornar, s'havien d'observar les mateixes condicions d'abans de la separació, això és que la renda per aliments als cònjuges es fixava en 400 lliures.

Les desavinences entre don Miquel i el primogènit provocaven tanmateix, o potser com a causa de d'aquest conflicte, la unió i enfortiment de vincles amb el fill petit. L'11 de març de 1779 don Cir, des de Barcelona estant i actuant com a testimonis tres criats, decidia nomenar apoderat al pare perquè poguera cobrar els seus aliments assenyalats pel germà una vegada aquest havia heretat els vincles del seu tio don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i, en no tener fills, el germà es constituïa en el seu successor.⁶⁹¹

Molts anys després, i mort ja don Miquel, don Llorenç valorava amb amargura aquests fets de la manera següent:

“... como don Ciro Escrivá, su hermano, y don Miguel Escrivá, padre común, han ido siempre estrechamente unidos, y por toda parte eran tan solícitos, en no perder un momento, según es notorio, inmediatamente y en el mismo año 1779, ya

⁶⁹⁰ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770, fol. 310.

⁶⁹¹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 211, fol. 32.

promovieron con ardor extraordinario la especie de que se le señalassen a dicho don Ciro correspondientes alimentos”⁶⁹²

Malgrat les diferències, el IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim continuarà procurant el benestar del primogènit. Així, el 27 de gener de 1779, don Llorenç, ja convertit en baró de Senija per la mort del seu tio, atorgava una escriptura notarial en què reconeixia que el seu pare li havia lliurat en diferents ocasions, diverses quantitats de diners, uns coberts de plata, un cotxe i quatre guarnicions amb les sivelles per als cavalls, objectes tots que assolien un valor de 1.772 lliures 1 sou i 10 diners.⁶⁹³ Aquests béns però eren lliurats pel progenitor a compte de la legítima paterna.

EL MATRIMONI NO ACORDAT DEL PRIMOGÈNIT

El 7 de juny de 1767, don Llorenç Escrivà es casava a l'església de Sant Esteve de València amb dona Antònia Carròs i de Luna que havia nascut al Puig i era filla de don Francesc Carròs i dona Maria Concepció de Luna.⁶⁹⁴ Es tractava d'un matrimoni no tolerat, almenys, per part de la família de la núvia, ja que dona Antònia es casava indotada. Desconeixem l'actitud de la família Escrivà davant aquests fets encara que don Miquel no va mostrar una clara oposició si tenim en compte que acollia el jove matrimoni en sa casa i despenia una quantitat important de lliures perquè la nora lluis una col·lecció

⁶⁹² *Ibíd*em, fol. 701.

⁶⁹³ *Ibíd*em, fol. 211.

⁶⁹⁴ ADV, *Fons parroquial de Sant Esteve*, Llibre de matrimonis 1767-1772, fol. 23r.

fastuosa de joies. Dona Antònia Carròs era filla dels barons de Toga i faltaria l'1 de novembre de 1789 sense descendents.⁶⁹⁵

D'alguna manera, el matrimoni del primogènit i el que això podia suposar per a la continuïtat de la seua casa, obligava al baró de Benifallim a lliurar al jove matrimoni una sèrie de joies que havien de servir per al lluïment personal de dona Antònia Carròs. Unes joies que es fabricaven expressament de nou amb motiu de l'enllaç i en què la quantitat de pedres precioses emprades, així com la fàbrica feta pel mestres platers, donen compte de la importància que tenia la despesa sumptuària entre els nobles de la capital com a part de la seua funció social que, en bona mesura, havia d'exhibir la riquesa aconseguida i provocar admiració.

L'any 1770 es declaraven aquests béns sumptuaris una vegada don Llorenç i dona Antònia decidien abandonar el domicili patern i establir-se pel seu compte. La joia més important era un collar de plata i diamants compost de tres peces a més d'unes arrecades a joc, que havien estat fabricats pel mestre argenter, Basili Franch.⁶⁹⁶ L'obra d'aquest joiell es va realitzar a partir d'unes joies prèvies com ara un llaç de diamants muntat en plata amb unes arrecades, un altre par d'arrecades d'or i diamants, dos anells d'or i diamants, una cadena d'or esmaltada, una joia d'or esmaltada i una creu de diamants sobre plata. Un total de 387 diamants es van obtindre després de desmuntar aquestes peces. Les joies eren les mateixes que apareixen com a

⁶⁹⁵ José Caruana, *Los Cruilles...*, pàg. 322.

⁶⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 33, fol. 252. (També ARV, *protocols notariais de Josep Fabra*, sign. 5615, any 1770.)

pròpies de dona Antònia Martínez de la Raga en el moment del seu inventari *post mortem* l'any 1765 i estaven vinculades.⁶⁹⁷

Pel treball de desmuntar els adreços antics i fabricar el joiell esmentat don Miquel Escrivà havia gastat, entre afegir nous diamants i plata i pagar al mestre argenter per la seua feina, un total de 1.047 lliures, 26 sous i 6 diners. La peça, a més, disposava d'una caixa de domàs carmesí per a la seua custòdia i transport.

Això de banda, don Miquel també regalava al fill per a "uso y aliño" de dona Antònia Carròs altres joies, aquestes ja, en la qualitat de béns lliures. Es tractava de dos anells de diamants, una tiara de diamants amb una rosa de brillants enmig engalzada en plata, unes arrecades de diamants i roses engalzades en plata amb unes polseres de perles fines i perletes, un rosari de granats engalzat en or amb una creu però també i, per últim, dos parells de braçalets de perletes.

En definitiva, un aixovar important i sumptuós per a una núvia que no aportava cap bé a la nova unitat familiar però que -precisament per això- i, per la situació de vidu de don Miquel que provocava que dona Antònia Carròs es convertira en la senyora de la nissaga. Tots aquests béns prometia don Llorenç que quedaven en el seu poder: la joia vinculada subjecta al vincle i les altres joies lliures a compte de la seua legítima paterna.

⁶⁹⁷ *Ibídem*, fol. 257.

TAULA XXIII

Joies lliurades a dona Antònia Carròs i Luna, any 1767			
	Materials emprats	Tipus de bé	Valor
Collar amb arracades	Diamants i plata	Vinclat	2.503-17-9
Dos anells	Dimants i brillants	Lliure	70
Una tiara	Diamants, brillants, plata	Lliure	500
Unes arracades i unes polseres	Diamants, brillants, plata, perles fines	Lliure	600
Rosari	Granats, or	Lliure	25
Dos braçalets	Perles fines	Lliure	100
TOTAL			3.798-17-9

Font: AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 33, fol. 252. Elaboració pròpia.

SOCIABILITAT NOBILIÀRIA: L'INGRÉS DELS FILLS EN LA REIAL MAESTRANÇA I EN L'ORDE DE MONTESA

“Los padres y sus abuelos fueron siempre pública y notariamente tenidos y reputados por nobles y generosos. Aunque aquí no hay actos distintivos de nobleza, ha oído decir que en Valencia, de donde han sido vecinos, han concurrido a todos los actos propios y distintivos de nobles, como a tales”⁶⁹⁸

⁶⁹⁸ AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 385, fol. 28.

Si bé don Vicent Escrivà durant la primera meitat del segle XVIII viurà llargues temporades a València no serà fins a l'equador del segle que la família fixarà residència permanent i principal en la capital del regne. Don Miquel viurà de manera preferent al Cap i Casal amb la qual cosa eixemplarà i millorarà la casa comprada pel seu pare.

L'aveïnament de l'estirp a la capital possibilitarà amistats i relacions importants i d'alt nivell com veiem en l'expedient d'ingrés de don Cir en l'orde de Montesa (1787). Així, entre altres, don Francesc de Paula Milà d'Aragó, marquès de Albaida i comte de Bunyol, "grande de España", o el marquès de Sant Josep coneixien, de tracte i conversa, don Miquel; o el baró de Xova, don Salvador Adell, coneixia els fills de don Miquel des del seu naixement per "comunicación y trato".

Les relacions del IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim amb la noblesa de la ciutat però s'iniciaven moltes dècades abans. En concret, en la Junta de la Confraria de la Soledat celebrada el 29 de març de 1736, es va examinar el memorial presentat per don Miquel per tal de ser-ne admés i, com que en ell concorrien les qualitats prevenides per les constitucions, va ser acceptat com a nou congregant.⁶⁹⁹

Els dos fills del baró de Benifallim donaran un pas més en el procés d'ascensió social i ingressaran en els cossos característics de la noblesa de la ciutat on ja tenien diferents parents. Ja de ben jove, el 3 de març de 1767, don Llorenç va ser rebut en el cos de la Reial Maestrança i, unes dècades més tard, va obtenir la distinció anual de l'ofici de tinent de germà major, càrrec que va durar des de l'1 de juny de 1780 fins el 23 de maig de 1781.

⁶⁹⁹ AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 178, fol. 84.

El procediment va ser el següent: el 6 de juny de 1780, en la casa del marquès de Mira-sol, es va reunir la Junta General de la Reial Maestrança per tal de donar possessió a un nou tinent que l'infant don Antoni de Borbó havia nomenat (Aranjuez, 2 de juny de 1780).⁷⁰⁰ El secretari llegia la carta orde en què don Llorenç Escrivà, baró de Senija, era nomenat nou tinent de la Maestrança.

El marquès de Mira-sol li cedia a don Llorenç, per uns moments, el seu lloc i el bastó del cos per tal d'ubicar-lo, després, en el seient que li corresponia com a últim dels cavallers que eren tinents. El baró de Senija donava les gràcies davant la Junta per l'honor que s'havien dignat a fer-li i, immediatament, passaven tots a la seua casa per a celebrar l'event.

Un dels informants en el procés d'ingrés de don Llorenç en la Reial Maestrança era don Josep Maria Milà d'Aragó, marquès de Sant Josep, que coneixia els seus pares i que va acreditar i provar que els Escrivà reunien la circumstància de "noblesa centenària" que demanaven els estatuts de la Maestrança.

Les maestrances de cavalleria eren unes institucions encarregades de promoure la sociabilitat del grup noble que van sorgir en aquelles ciutats on vivia un nombre important de titulats. L'objectiu principal d'aquestes corporacions era fomentar entre els associats els exercicis eqüestres i el gust per les armes.⁷⁰¹

Si bé creada l'any 1690, amb l'esclat de la Guerra de Successió i el domini del bàndol austriacista a València, la Reial Maestrança de València

⁷⁰⁰ *Ibídem*, fol. 82.

⁷⁰¹ Inmaculada Arias de Saavedra Alías, Miguel Luis López-Guadalupe Muñoz, "Fiesta y sociabilidad en Andalucía en el siglo XVIII", en Máximo García Fernández (dir.), *Cultura material...*, pàg. 202.

va decidir suspendre les seues activitats i no participar en cap acte de guerra. L'any 1747 alguns cavallers antics i els descendents dels fundadors decidien restaurar el seu funcionament amb l'allistament d'un total de 78 membres entre els quals figura el tio matern de don Llorenç, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus, però també don Josep Faus i Bou de Penyaraja, senyor de Ròtova i Tossalnou.⁷⁰² La finalitat d'aquesta corporació valenciana era la formació dels joves nobles en exercis característics del seu estatut i preparar-los per a l'exèrcit.⁷⁰³

Don Cir obté un hàbit de Montesa

Set anys més tard de la distinció de don Llorenç en la Reial Maestrança, començaven les diligències per tal que don Cir Escrivà, fill petit de don Miquel i primer tinent de la Reial Guàrdia d'Infanteria Espanyola, pogués professar en l'orde militar de Montesa. El rei Carles III, mitjançant un decret cèdula de 10 de maig, li havia concedit la mercé d'aquest hàbit.⁷⁰⁴ Des d'Aranjuez, el 13 juny, el monarca s'adreçava al Consell d'Ordes perquè en 30 dies s'activaren tots els mecanismes i protocols per a comprovar que el pretendent reunia les circumstàncies i qualitats exigides per les ordenances d'aquest orde militar. En cas de reunir-les, el rei volia que se li lliurara el títol de cavaller de Montesa per tal de signar-lo.

Es tractava d'una aspiració vital per a moltes famílies de les elits: poder ingressar un dels seus vàstags en una de les exclusives ordes militars hispàniques. Vestir un hàbit com ara el de la Mare de Déu de Montesa

⁷⁰² <http://www.rmcv.es/historia/la-primera-suspension>

⁷⁰³ Mariano Peset, Vicente Graullera i María Fernanda Mancebo, "Plets, senyories i propietat a la València del segle XVIII", *Estudis d'història agrària*, 1983, núm.6, pàg. 215.

⁷⁰⁴ AHN, *OM-Expedientillos*, núm. 15137, s.f.

catapultava una família i un cognom a la màxima puresa de sang i col·locava els seus membres en una posició d'honor i d'admiració pública que difícilment podien trobar en altres tipus de congregacions.⁷⁰⁵

Aquesta mercé representava el primer hàbit militar en la família Escrivà encara que els seus parents, els Roca i els Bou de Penya-roja, feia anys i segles que podien presumir de tenir avantpassats cavallers dels ordes militars.⁷⁰⁶ Sense anar molt lluny, l'any 1784, el cosí germà de don Cir, don Pere Roca i Escrivà, també havia ingressat en l'orde montesiana després d'un procés d'informacions i deposicions de testimonis on es va demostrar que ell i la seua família eren nobles i posseïen puresa de sang.⁷⁰⁷ Don Pere havia seguit, a l'igual que don Cir, la carrera militar –era capità del Regiment de Dragons d'Almansa- encara que, en aquest cas, havia heretat una consolidada tradició familiar ja que els Roca, que no posseïen senyorijs, s'havien caracteritzat al llarg de la història per servir al rei en diferents àmbits de l'exèrcit.

La recopilació de les dades genealògiques de don Cir provocava diferents desplaçaments per part de dos membres de l'orde de Montesa als llocs d'origen de la família on es buscaven notícies, testimonis i proves documentals i visuals, de la naturalesa noble dels ascendents del pretendent. Una vegada arribats als pobles, els informadors confessen: “...nos procuramos informar de las personas de mejores noticias que pudiesen deponer en esta información y lo anotamos en autos que

⁷⁰⁵ Enrique Soria Mesa, “Genealogía y poder. Invención de la memoria y ascenso social en la España Moderna”, *Estudis*, núm. 30, València, 2004, pàg. 42.

⁷⁰⁶ Així, don Gapar Bou de Penya-roja, besavi de dona Antònia Martínez de la Raga, era cavaller de Montesa. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 17, fol. 9.

⁷⁰⁷ AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 385.

firmamos”.⁷⁰⁸ Normalment, es tractava de gent gran ja que d’aquesta manera els oficials de Montesa s’asseguraven que havien conegut i tractat els pares i els avis de don Cir.

El 18 de juny, el nou pretendent ja havia presentat en el Consell d’Ordes Militars a Madrid la seua genealogia. El regent del Consell nomenava don Ignasi Cebrià, cavaller, i fra don Joaquim Escuriola, religiós profés, ambdós membres de l’orde, perquè s’encarregaren de començar les conegudes “informaciones”.⁷⁰⁹

Així doncs, es preparava un qüestionari d’onze preguntes per a tots els entrevistats amb el qual s’intentava provar que don Cir reunia els requisits pertinents. Els arguments que prepararà la família Escrivà per a aconseguir aquest nou privilegi seran diversos. Normalment, un membre del clan anirà assessorant i orientant els oficials montesians encarregats de l’informe. En el cas de don Cir, no s’identifica aquesta persona, però en l’expedient de don Pere Roca, farà aquesta funció un germà seu, don Marià Roca.

A banda de les deposicions dels testimonis, els oficials de l’orde copiaran documents notariais, registres parroquials, faran visites a arxius diversos i elaboraran una “diligencia de armas”.

La consulta de documents, per exemple, verificava que, tant el pare com els avis paterns i materns havia pertangut a congregacions pròpies de la noblesa del Cap i Casal. Així, s’anotava que don Miquel Escrivà i don Vicent Escrivà i Castelló – però també membres de la família Martínez de la Raga – havien ingressat en el seu temps en la Confraria de la Soledat fundada en el

⁷⁰⁸ *Ibíd*em, fol. 25.

⁷⁰⁹ AHN, *OM-Caballeros de Montesa*, exp. 178.

convent de Predicadors i que el germà del pretendent, don Llorenç, pertanyia a la Reial Maestrança.

Pel que fa a les entrevistes, començaven el 9 de juliol a la capital amb un total de nou individus la majoria gent gran o de mitjana edat, nobles i amics de la família: don Francesc de Paula Milà d'Aragó, marquès d'Albaida, don Bonaventura Vidal i Guerau, cavaller de la Maestrança, don Salvador Adell i Ferragud, baró de Xova, don Baptista Borràs, vicari perpetu de l'Hospital General, el marquès de Sant Josep, l'auditor de Guerra, don Joan Baptista Ferrando o l'advocat i degà que va ser del seu Col·legi, don Cristòfol Tarazona. La nota discordant, en quant a extracció social, era Narcís Vilatela, un antic criat de la família, i el prevere de Campanar, don Ignasi Martínez.

Tots coincidien en què don Cir s'havia criat sa, era de bons costums, no tenia fet vot d'entrar en una altra religió, mai havia exercit ofici algun o que cap dels seus avantpassats havia patit nota "infame" ans el contrari eren descendents de cristians vells. Però encara, que no patia cap malaltia contagiosa i que no tenia deutes.

Potser la pregunta cinquena era la més interessant ja que els testimonis havien d'oferir actes positius de la noblesa de don Cir, és a dir, proves i fets de la seua pertinença a aquest grup social. Així, don Bonaventura aportava que el germà del pretendent, don Llorenç, era membre de la Maestrança o don Salvador Adell i Ferragud assenyalava com a actes positius que don Llorenç Escrivà posseïa per via materna la baronia de Senija i els llocs de Tormo, Benillup, Ròtova i Tossalnou. El vicari de l'Hospital General aportava que havia acompanyat els avis paterns de don Cir moltes vegades als seus

llocs o el rector de Campanar no dubtava a dir que els Escrivà, a través dels Bou de Penya-roja, estaven emparentats amb la casa del duc de Medinaceli amb qui havien pledejat per la successió a la baronia de Callosa d'en Sarrià i de Tàrbena. L'advocat Tarazona donava versemblança a aquest últim argument perquè, pel seu ofici, s'havia valgut de diferents documents en els plets familiars contra la casa del comte d'Orgaz i el duc de Medinaceli per la successió en els estats de Callosa d'en Sarrià.

El testimoni més gràfic i més íntim era el del domèstic Narcís Vilatela de 66 anys d'edat:

“...por haberse criado desde los ocho años en una de las casas de estas familias, por haver sido dependiente por algunos años de alguna de estas casas, les tiene sin duda de lo contrario por abuelos del pretendiente y conoció a los cuatro abuelos. Ha visto a la nobleza de esta ciudad concurrir a sus casas recíprocamente en quantas funciones han ocurrido particulares de este estado...”⁷¹⁰

Recabar “las informaciones” i fer “la diligencia de armas”

El 18 de juliol, els oficials de Montesa es desplaçaven fins a Benirredrà “que lo es de la naturaleza de don Miguel” i distava de la capital nou llegües. Entrevistaven tres llauradors d'aquest lloc que asseguraven ser “los más viejos y noticiosos de estas familias [els Escrivà i els Faus]”. Aquests al·legaven que don Miquel sempre havia tingut al poble una casa gran i antiga, amb escut d'armes de pedra. En concret, Francesc Linares, de 85 anys, assegurava que havia vist moltes persones distingides, en diferents

⁷¹⁰ Ibídem, fol. 10.

ocasions, que havien vingut fins a Benirredrà per a visitar els Escrivà i que els fills havien fet bons casaments amb persones honorables. En el cas d'Ador, els quatre llauradors entrevistats feien referència a la família Faus en termes similars: que eren rics i que tenien una casa gran i antiga a la plaça, una casa pairal, i eren patrons de la capella de Sant Dídac a l'església local.⁷¹¹

La penúltima etapa del viatge era Pego on els comissionats arribaven el 25 de juliol després de recórrer cinc llegües des d'Ador. Sebastià Cholvi, beneficiat de la parròquia local, coneixia don Cir per haver-lo vist a Benirredrà quan va tornar d'una expedició de l'Alger.⁷¹² Li semblava que la família Escrivà eren patrons del convent de franciscans descalços de la vila de Pego i donaven uns diners cada any amb motiu de l'onomàstica del sant.

Simultàniament a les entrevistes, els incoadors de l'expedient procedien a treure i compulsar partides de baptismes, esposalles, testaments i actes positius de noblesa de què tenien notícia.⁷¹³ Entre d'altres, la partida de baptisme de don Cir a la Santa Creu però també el mortuori de dona Antònia Martínez de la Raga o el testament de Caterina Ramírez d'Arellano, àvia materna. Malgrat la formalitat i rigorositat de les diligències, algunes de les dades recollides eren falses o errònies. Per exemple, el dia 2 d'agost els instructors es presentaven en la Contaduría General de Generalidades o antiga Diputació, lloc on els exhibien el "Llibre d'elets dels tres Estaments" i anotaven en l'expedient que l'any 1682 don Francesc Escrivà havia participat

⁷¹¹ *Ibíd*em, fol. 21.

⁷¹² *Ibíd*em, fol. 42.

⁷¹³ *Ibíd*em, fol. 17.

en la Junta que havia celebrat l'Estament Militar el 22 de desembre.⁷¹⁴ Fet bastant improbable perquè don Francesc havia mort l'any 1677.

Pel que fa a la diligència d'armes, es descrivia l'existència d'un total de catorze escuts. A Benirredrà, un de pedra en la casa de la senyoria i un d'altre, pintat, en el remat de l'altar major. En l'església de la baronia d'Ador, existia un escut dels Faus llaurat sobre la tomba familiar i un d'altre pintat en la part superior del retaule de la capella pròpia. A Pegò, es registraven dos escuts pintats en la capella de la Mare de Déu del Portal i, a Ròtova, en la casa de la senyoria, un escut sobre pedra amb dos quaters pertanyents als Faus i als Faus de Penya-roja. Encara visitaven la casa de don Llorenç, en el carrer de Texedors de València, front al portal de la Valldigna, i visuraven que, sobre la porta principal, hi era l'escut dels Martínez de la Raga; també damunt de la porta de l'habitació del propietari: un escut de cinc quaters on veien les armes d'Escrivà.

Però encara feien inventaris de més armories: en la casa de don Miquel Escrivà van contemplar un escut pintat en el sostre de l'escalera principal amb més de huit quaters encara que els més importants eren els de les armes d'Escrivà, Martínez de la Raga, Faus i Faus de Penya-roja. I en la casa pairal dels Bou de Penya-roja, en la plaça de la Pilota, sobre la porta principal, entre un balcó i una finestra gran, campeava un escut de pedra antic amb els elements distintius d'aquesta família que eren una torre, una penya i un bou. Els mateixos emblemes que hi havia en la capella de sant Bernat i sant Andreu de l'església de Sant Martí pintats en els remats del retaule. També registraven un escut de pedra sobre la llosa que cobria la

⁷¹⁴ *Ibídem*, fol. 60.

sepultura del mig de la capella. En aquest recinte sagrat estaven els escuts dels Bou de Penya-roja, dels Martínez de la Raga i dels Faus.

Per últim, desplaçats fins a Campanar, en un llogaret anomenat Tendetes, accedien a una casa palau i sobre la seua porta principal advertien un escut d'armes entallat amb les divises dels Martínez de la Raga: arbres, tórtores i mitges llunes.

El 4 d'agost finalitzava l'informe i els seus autors efectivament consideraven que el pretendent a professar la religió de Montesa reunia totes les qualitats i circumstàncies exigides pels capítols generals per a vestir l'hàbit de cavaller de la Mare de Déu de Montesa i deixaven al rei la potestat de decidir el que fora del seu grat. La confirmació del títol de cavaller tenia lloc el 23 d'agost.

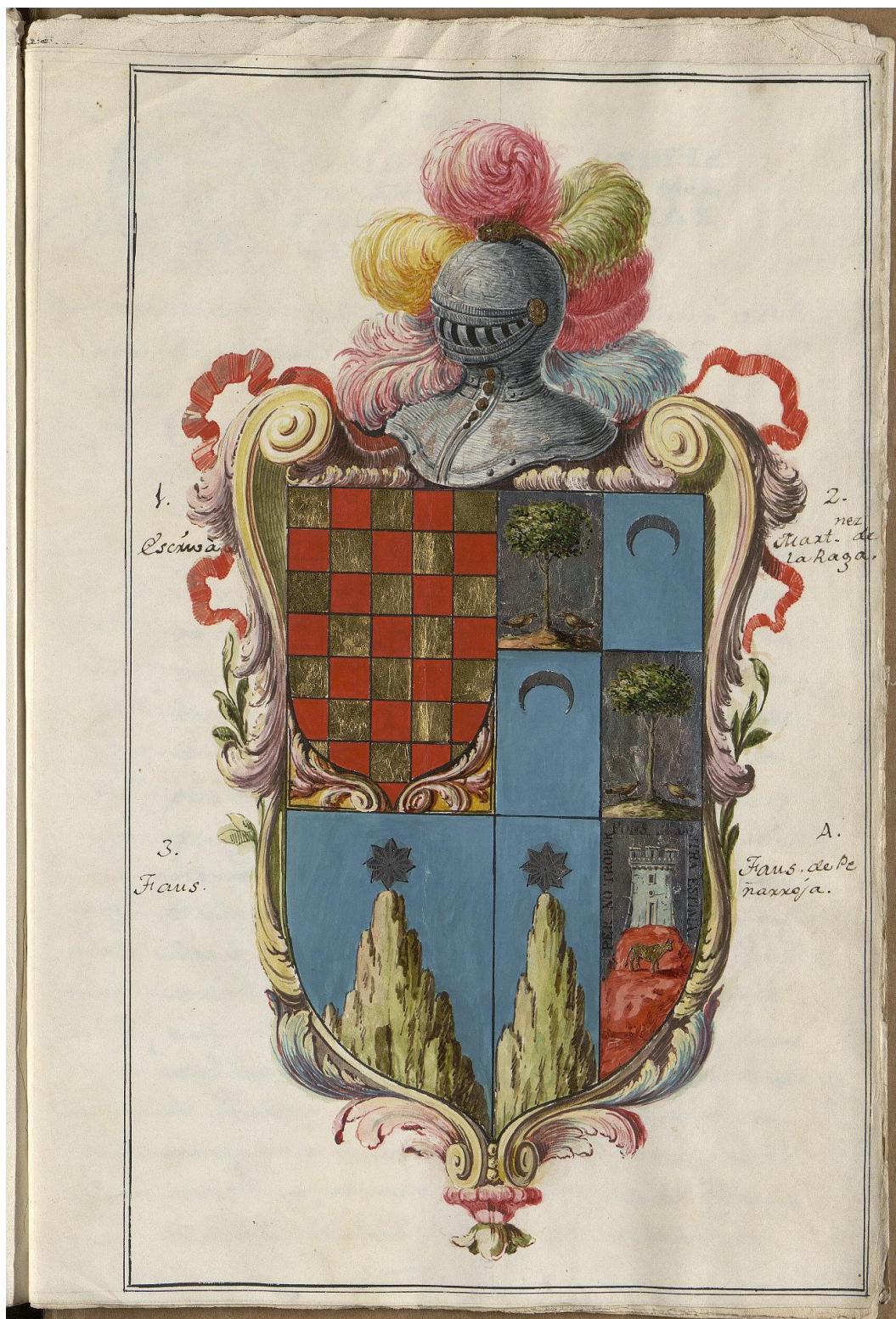
La mercé de tant preuat títol suposava unes despeses importants que, com és obvi, no tots podien reunir. D'antuvi, i una vegada don Cir va presentar la seua genealogia, el Consell d'Ordes en 18 de juny li va exigir el dipòsit de 200 ducats de plata nova com a fiança en la forma ordinària i per tal de lliurar-li tots els despatxos necessaris. La fiança anava a parar a l'Escrivania de Cambra del rei i el Consell d'Ordes ordenava que, una vegada rebut el privilegi, don Cir havia de servir sis mesos al rei en "guerra viva" per tal de recuperar el 200 ducats de velló.⁷¹⁵

Per la seua part, fra Joaquín Escuriola, religiós profés de Montesa, un dels informants de l'expedient de don Cir, així com don Ignasi Cebrià, certificaven el 7 d'agost que el pretendent havia pagat 1.920 reials de velló que eren el que havien importat els salaris que els corresponien i els

⁷¹⁵ AHN, *OM-Expedientillos*, núm. 15137.

“reparos” del Palau del Temple de València, seu de l’orde de Montesa. Per últim, el 25 de setembre, Pedro Malo, oficial major interventor de la Contaduria General de les Ordes Militars extenia un certificat en què es feia constar que don Cir havia pagat 12.800 reals de velló pel despatx del títol de cavaller.⁷¹⁶

⁷¹⁶ *Ibíd.*

Escut d'armes de don Cir Escrivà amb quatre quaters: Escrivà, Martínez de la Raga, Faus i Faus Bou de Penya-roja. AHN, OM- Caballeros de Montesa, exp. 178.

L'ETAPA FINAL DE LA VIDA

Mesos abans de la seua mort, i després d'haver atorgat diferents testaments i codicils, don Miquel es trobava en actiu al front dels seus senyorijs. Per exemple, durant els últims dies del mes de desembre de 1788 designava els ajuntaments de Benifallim i Benirredrà. Pel que fa a aquesta potestat, sembla que les prerrogatives i poder de la senyoria havien guanyat terreny respecte els interessos dels veïns. En ambdós casos, don Miquel procedia a nomenar els càrrecs sense que els vassalls presentaren cap tipus de proposta o la tradicional terna. Per tant, per raons que desconeixem, s'havia passat d'un sistema d'elecció per insaculació a un sistema d'elecció directa.

En concret, el 29 de desembre, don Miquel, fent ús de la possessió immemorial que tenia de nomenar càrrecs de govern a Benifallim, sense proposició ni terna alguna: "...si únicamente por serme a mí bien visto, paso a nombrar, como efectivamente nombro..."⁷¹⁷ Es nomenava un alcalde ordinari, un regidor primer, un regidor segon, un síndic procurador general i, per últim, un "alcalde de huerta". Els elegits prestaven l'acostumat i reglat jurament de fidelitat. Pel que fa a Benirredrà, el 30 de desembre, el seu senyor procedia també sense terna ni cap proposició, a nomenar alcalde ordinari, regidor primer, regidor segon, síndic procurador general i també "alcalde de huerta". Tots els càrrecs havien d'entrar en vigor l'any 1789.

⁷¹⁷ ARV, *protocols notarials de Francisco Vicente Alfonso*, sign. 4709, any 1788.

D'altra banda, i pel que fa a la situació familiar, quatre anys abans havia mort el germà, el beneficiat don Francesc Escrivà i Faus. El prevere era soterrat el 28 de maig de 1784 en l'església de la Santa Creu de València en la capella de la Mare de Déu de la Consolació que era pròpia de la família Martínez de la Raga.⁷¹⁸

Don Francesc havia atorgat testament uns dies abans, el 23 de maig, en el qual estipulava les característiques del seu soterrament. Volia que vestiren el seu cadàver amb l'hàbit de Sant Francesc d'Asís comprat al convent de la Corona de València i el seu sepulcre havia de ser la capella esmentada a la Santa Creu. Per a bé de la seua ànima, deixava 300 lliures que s'havien de pagar del seu patrimoni valorat en 1.700 lliures. D'aquesta manera, don Francesc eximia l'hereu de les despeses de funeral.⁷¹⁹

Els seus béns estaven conformats sobretot per crèdits a diferents persones entre les quals hi havia un tintorer, un mestre teixidor de llana, un llaurador i un noble, don Pere Vallterra. En total tenia al seu favor nou crèdits que sumaven gairebé les 1.700 lliures. També tenia un rellotge de plata i, en diners en efectiu, 130 lliures, 10 sous i 4 diners. Tots els béns, els llegava al germà, don Miquel que, juntament, amb el nebot, don Llorenç i el rector de la parròquia de Santa Creu, eren els marmessors.

⁷¹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 548.

⁷¹⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 37, fol. 205.

Atorgament de diversos testaments i codicils

Don Miquel arribava a atorgar un total de tres testaments i tres codicils⁷²⁰ al llarg de dos dècades que, com és obvi, reflecteixen un moment determinat de la vida del personatge i de la situació de la família. El primer testament el rebia el notari Josep Fabra el 13 de desembre de 1764,⁷²¹ dies abans de la imminent mort de dona Antònia Martínez de la Raga fet que obligava al cap de nissaga a assegurar el futur dels fills menors per al cas de faltar ell. El 2 de febrer de 1765 es dictava un primer codicil⁷²² mentre que el segon testament era otorgat el 16 de juny de 1774, tots dos instruments davant del mateix notari, Josep Fabra⁷²³. Es rebia un segon codicil el 6 de setembre d'aquest últim any⁷²⁴ i el 23 d'agost de 1775 s'atorgava un tercer codicil.⁷²⁵ El testament definitiu era ordenat el 22 de novembre de 1788 davant el notari Francesc Vicent Alfonso.⁷²⁶

Les justificacions al primer testament, les expressava l'atorgant de forma senzilla: "... estando como me hallo bueno, y sano [...] temeroso de la muerte que es natural y cierta a toda criatura, al paso que tan incierta su hora..."⁷²⁷ El testador invocava una sèrie de patrons i advocats després de declarar la seua fe catòlica. En primer lloc, s'encomanava a la Mare de Déu, a l'arcàngel sant Miquel – pel seu nom propi-, a sant Josep i a la resta de sants.

⁷²⁰ El primer codicil es va atorgar en 2 de febrer de 1765 i, el segon, en 6 de setembre de 1774.

⁷²¹ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5609, any 1764, fol. 337r.

⁷²² ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765, fol. 57 v.

⁷²³ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5619, any 1774, fol. 234.

⁷²⁴ *Ibidem*, fol. 374.

⁷²⁵ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5620, any 1775, fol. 342 v.

⁷²⁶ ARV, *protocols notarians de Francisco Vicente Alfonso*, sign. 4709, any 1788.

⁷²⁷ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5609, any 1764, fol. 337 v.

El primer que calia era disposar del cos i, per això, es triava l'hàbit de sant Francesc que s'havia de prendre del convent gran de València que tenia per titular aquest sant. Dins del cos se li havia de col·locar l'escapulari i cordó de sant Francesc de Paula i, d'aquesta manera vestit, el cadàver havia de ser soterrat en l'església de Sant Martí, en la capella dels Penya-roja però també donava als marmessors l'opció a ser soterrat en l'església de sant Joan del Mercat o en la de la Santa Creu, en la capella que tenia el seu cunyat, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga. Els marmessors havien de triar la sepultura definitiva entre aquests tres llocs sagrats. En el cas que morira en alguns dels seus senyories, don Miquel havia de ser soterrat en el presbiteri de l'església local de la mateixa manera que ho havien executat els seus avantpassats.

Pel que fa als detalls del funeral, les clàusules *pro anima*, especifiquen que el cos havia de ser dipositat dins un taüt folrat per fora de baieta negra amb cintes de color morat. Tanmateix no volia túmul ni fèretre, ni en casa ni en l'església. El taüt havia d'estar al sòl damunt una baieta negra i amb 12 ciris al voltant. A les exèquies havien d'assistir sis xiquets de la casa col·legi de Sant Vicent Ferrer i altres sis de la Casa de la Misericòrdia amb les seues atxes de cera juntament amb els clergats de la Seu, de l'església de la Santa Creu, de sant Martí i de Sant Joan del Mercat.⁷²⁸

El testador nomenava un total de cinc marmessos tots els quals eren familiars: la seua consort, dona Antònia, el fill primogènit, don Llorenç, el germà, don Francesc i els dos cunyats don Pere Roca i Salvador i don

⁷²⁸ *Ibíd*em, fol. 338.

Francesc Tomàs Martínez de la Raga. Amb 400 lliures s'havien de pagar totes les despeses fúnebres: almoïna de l'hàbit, misses resades etc.

Les deixes pies o llegats forçosos anaven dirigits a l'Hospital General, Casa de la Misericòrdia, Casa Santa de Jerusalem i Casa dels Orfes de Sant Vicent: 4 lliures a cadascuna, per una sola vegada, i materialitzen els costums de la tradició local envers organismes benèfics. El IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim llegava la millora del cinqué de tots els seus béns a la seua esposa per tal que els usufructuara en vida i, després dels seus dies, els deixés als fills o als descendents d'aquests. En el cas de sobreviure dona Antònia als fills i descendents, havia de destinar l'herència a les obres pies que el testador li havia comunicat.

En el cas de morir dona Antònia sense fer testament i, havent mort els fills del matrimoni, don Miquel volia que la renda d'aquest cinqué s'aplicara a la celebració de la Setmana Santa en l'esglésies de Favara, de Benirredrà i de la baronia de Benifallim. En concret, serviria per a subvencionar tres assistents eclesiàstics que havien de cantar el passi i altres oficis divins. A més de pagar a altres tres preveres encarregats de posar i llevar Nostre Senyor del monument de manera que es fes tot amb: "reverencia y veneración"⁷²⁹

La millora del terç⁷³⁰ de tots els béns de don Miquel era per a don Llorenç amb l'obligació de donar al germà, don Cir, 300 lliures anuals per aliments, en tèrcies anticipades, de manera vitalícia, amb un any de

⁷²⁹ Ibídem, fol. 339.

⁷³⁰ La legislació castellana introduïda a València l'any 1707 estableix la legítima a repartir entre els descendents del causant que era de quatre cinques parts del cabal hereditari. Un terç d'aquesta legítima era la coneguda millora del terç.

sobrevivència. A més a més, a don Cir, se li havien de donar 2.000 lliures per a quan prenguera estat o col·locació corresponent a “su nacimiento”. En aquest sentit, es repetia la pràctica testamèntaria del pare, don Vicent, respecte als fills barons que no eren els primogènits. A don Cir se li assenyalaria la possibilitat de professar en una religió militar. En cas que don Llorenç no complís amb aquesta disposició, se l'excloïa de la millora i aquesta havia de passar a don Cir.

Don Miquel havia obtés del rei Carles III, l'any 1760, la facultat d'assignar a dona Antònia una pensió de viudetat de 400 lliures anuals sempre que restara en aquest estat. Aquesta pensió l'havia de rebre dels arrendataris dels seus béns o llocs, a elecció de l'esposa, a més de 250 lliures anuals que tenia obligació de donar don Llorenç a la viuda. En total, es fixava una pensió de 650 lliures i, per al cas que don Llorenç no complís amb el pagament de les 250 lliures anuals, la millora del terç anava a don Cir.

Pel que fa al dot de dona Antònia, el seu marit havia cobrat 5.000 lliures de les 10.000 constituïdes l'any 1756. Aquesta quantitat se li havia de restituir a dona Antònia i, mentre no es fes, se li havia de donar el rèdit del 5% de les esmentades 5.000 lliures. A més, com que don Miquel havia cobrat de béns extradotals 400 lliures també volia que se li tornaren aquests diners. Tot i això, dona Antònia podia usar el seu dret de reclamar el dot contra els hereus del marit encara que continuaria cobrant el 5% de les 5.000 lliures mentre durés el plet.⁷³¹

⁷³¹ ARV, *protocols notariais de Josep Fabra*, sign. 5609, any 1764, fol. 342.

Per últim, el testador assenyalava que els béns deixats per la seua tia Maria Anna Escrivà tenien la condició de lliures. En el remanent que quedara de tots els béns nomenava hereus a parts iguals els seus dos fills. Com que aquests eren menors d'edat, nomenava tutora i curadora a l'esposa per tal que: "...les dé la más cristiana educación en sus personas y rixa, gobierne y administre los bienes libres y vinculados de los enunciados mis hijos..."⁷³² En cas de morir l'esposa, els tutors dels fills serien don Pere Roca i Salvador, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i don Francesc Escrivà i Faus. Assistien com a testimonis a l'atorgament de l'acte jurídic el doctor don Josep Botella, advocat dels Reials Consells i Francesc Marco i Vicent Cerveró que eren amanuenses.

Només havia passat un mes però, arran de la mort de dona Antònia, don Miquel decidia atorgar un codicil el 2 de febrer de 1765 per tal d'afegir alguns detalls sobre el seu cerimonial fúnebre i corregir algunes clàusules del testament.⁷³³ El pròcer volia que, si la seua mort esdevenia fora de València, els familiars prengueren un hàbit del convent de l'orde de Sant Francesc més pròxim per tal d'embolcallar el seu cos. En el cas de morir a València, concretava el nombre de beneficiats de la Seu metropolitana assistents al seu funeral que havien de ser 30.

Com que dona Antònia havia mort el 23 de desembre de 1764, el codicil·lant decidia que el romanent del cinqué⁷³⁴ de tots els seus béns anara a parar al seu fill primogènit però amb la condició que donés a don Cir 300

⁷³² *Ibídem*, fol. 344.

⁷³³ ARV, *protocols notarial de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765, fol. 57 v.

⁷³⁴ El cinqué que quedava de les quatre cinques parts de la legítima imposada per la jurisprudència castellana era el cinqué de lliure disposició perquè el testador podia destinar-lo a la finalitat que volgués i no estava obligat a deixar-lo als descendents.

lliures anuals, amb un any de supervivència, i el llegat de 2.000 lliures per a prendre estat o entrar en religió militar. En el cas que don Llorenç no complís amb les voluntats paternes, don Miquel li anul·lava tant la millora del terç com el romanent del cinqué dels seus béns que, en eixe cas, havien de passar íntegrament a don Cir per tal que tan solament els posseïra i els disfrutara en vida.

Després de la mort de don Cir, les millores dels béns esmentats havien de passar als fills barons de don Llorenç seguint el règim de successió de rigorosa agnació: només un havia de ser el posseïdor d'aquestes millores, i preferint sempre el major, al menor. En el cas de fallar la línia masculina de don Llorenç, els béns en qüestió havien de pertànyer a les filles per via de primogenitura.⁷³⁵ Actuaven de testimonis Josep Lecha, mestre cordoner i passamaner, Alfons Àngel i Requena, escriptent, i Joan Ferrer que era criat de lliurea.

El segon testament de don Miquel data de 16 de juny de 1774 i, en aquest, es produïa un canvi important respecte del primer pel fet que el testador volia millorar i beneficiar el fill segon segurament perquè les relacions amb el primogènit començaven a ser discordants. El causant, per tant, prioritzava el criteri de compensació envers el fadristerne que rebia les millores testamentàries a costa del primogènit que s'havia de conformar amb els vincles i la legítima.⁷³⁶

Això de banda, també s'expressen alguns detalls secundaris relacionats amb el ceremonial de les honres fúnebres i amb els llegats en favor del servei

⁷³⁵ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5610, any 1765, fol. 60.

⁷³⁶ Jorge Antonio Catalá, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 131.

domèstic. Així, en el cas de morir don Miquel en alguns dels seus llocs, el seu cadàver havia de ser soterrat en el presbiteri de l'església parroquial després d'haver obert una fossa junt a l'altar major i haver-la cobert amb una volta. El cos s'havia d'amortallar amb l'hàbit de sant Francesc i amb espadenyas. El senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim concretava el nombre de preveres que havien d'assistir a les seues exèquies: 30 residents de la parròquia de la Santa Creu, però també 30 de sant Martí i de sant Joan del Mercat.⁷³⁷ Durant el soterrament no s'havia de donar almoina alguna perquè el baró de Benifallim volia que aquesta es repartira entre els pobres dels seus senyories per mà del rector o el vicari, juntament amb l'ajuntament del poble. A canvi, els agraciats havien d'encomanar el difunt a Déu en les seues oracions.

Hi havia un canvi en la marmessoria ja que don Pere Roca i Salvador, el cunyat, que segurament ja havia faltat, era substituït pel nebot, don Francesc Roca i Escrivà.

En aquest testament, com a novetat respecte l'anterior, apareixen diferents llegats i reconeixements al servei domèstic de la casa. El noble volia agrair els molts anys que alguns criats el servien. El cotxer, Francesc Blanco, rebia 50 lliures i, Vicenta Herrera, la seua criada, 30 lliures. Uns llegats menors, de 10 lliures, anaven a parar a Maria Anna Durà, criada i a Vicent Perigallo, lacai. L'única condició que se'ls imposava és que tots es trobaren treballant en la casa a l'hora de la mort de l'amo.

⁷³⁷ ARV, *protocols notarials de Josep Fabra*, sign. 5619, any 1774, fol. 235.

La persona més afavorida per aquestes disposicions legatàries era Vicenta Herrera per a la qual se li contemplaven diferents situacions. La criada rebria 30 lliures d'una sola vegada en el cas de trobar-se en la casa en el moment de l'òbit de l'amo tanmateix en el cas que l'esmentada es quedés al servei d'algun dels dos fills rebria tan solament 20 lliures. Vicenta Herrera podia triar deixar el servei i mantenir-se ella sola de "su labor" i si, a més, era fadrina, en tal cas, els hereus, a banda de les 30 lliures de llegat, havien de donar-li 25 diners diaris durant la seua vida, per tant, estem davant d'un llegat vitalici. Davant la possibilitat que es casés, el noble volia que se li donaren únicament 10 lliures per al seu soterrar i bé de la seua ànima, a més de les 30 lliures del llegat.

En aquest punt, don Miquel recordava, "...para evitar dudas en lo sucesivo y que no haya disputa sobre la averiguación de los bienes libres míos..."⁷³⁸, els seus béns de lliure disposició que eren la baronia de Benifallim, les pensions dels censals dels vincles i els béns de l'herència de dona Antònia Castelló que esmentaren quan analitzem l'últim testament.

Però la decisió més important era que don Cir era millorat, a bastament, en l'herència a costa, precisament, del primogènit. En concret, don Cir, que era cadet dels Reials Exèrcits, rebia la millora del terç i el romanent del cinqué del tots els béns lliures o herència universal del pare. L'única justificació donada era que el testador usava les facultats que per dret tenia. Sovint la millora respon a la gratitud del testador per les atencions rebudes pel fill predilecte o el més obedient i una garantia per la qual el millorat

⁷³⁸ Ibídem, fol. 236.

complirà amb certs serveis fins la mort del progenitor.⁷³⁹ Don Miquel assenyalava que les millores destinades a don Cir havien de ser cobertes amb la baronia de Benifallim i amb els seus drets i regalies ja que considerava que posseïa aquest senyoriu de manera lliure per haver-lo rebut en donació del seu pare. Així les coses, Benifallim no formava part dels vincles familiars que havia d'heretar don Llorenç.

També se li havia de donar a don Cir, la casa i hort de Benirredrà que havia heretat de la seua tia Maria Anna Escrivà. Si amb aquests béns no fora suficient per a cobrir les millores del terç i del cinqué, se li havia de lliurar la plata de la família i altres havers propis de don Miquel. En el cas que el preu dels béns assenyalats superés el valor de les millores, se li assignaven aquests a don Cir a compte de la seua legítima. El pacte imposat a don Cir era que gaudís d'estes millores i després dels seus dies, ho fera el seu fill primogènit.

Així les coses, amb els béns de les millores es fundava un vincle perpetu en la persona de don Cir de caràcter regular. El règim de successió venia marcat pels barons fills de barons descendents de don Cir i, a falta d'aquests, havia de succeir la filla major sempre que sobrevisquera a don Cir o als seus germans. En cas d'haver mort aquesta filla sense descendència, el vincle havia d'anar a parar a la filla major de l'últim posseïdor baró de baró i, morta aquesta, havia de succeir el fill primogènit.

Però en cas que la filla major de l'últim posseïdor no tingués fills, la successió havia de passar al baró de major edat que es trobés de la línia de

⁷³⁹ Jorge Antonio Catalá, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 179.

don Cir i de les filles descendents d'aquest. En cas de morir don Cir sense descendència alguna, el vincle s'havia d'agregar al fundat per don Francesc Escrivà i Estruch amb els mateixos pactes i condicions establits per aquest.⁷⁴⁰

Don Miquel instituïa hereus legítims i universals els seus dos fills a parts iguals. Com que don Cir encara era menor d'edat i es trobava absent servint la Corona, el testador volia que li feren de tutors o representants don Francesc Escrivà i Faus i don Francesc Tomàs Martínez de la Raga.

Eixe mateix any però el dia sis del mes de setembre s'atorgava un segon codicil i la justificació que dona don Miquel és la següent:

“Por quanto la voluntad de los hombres es deambulatoria hasta el último extremo de la vida, y a los que de derecho les es lícito hacer sus testamentos, les es también permitido, después de otorgados estos, disponer y ordenar sus codicilos, por tanto acórdandome yo el otorgante, como me acuerdo, haver dispuesto y ordenado mi testamento ante el presente escrivano en el día 16 de junio del corriente año y lo tengo que corregir, y revocar, lo executo y hago por vía de este codicilo...”⁷⁴¹

En primer lloc, s'anul·laven els llegats fets a Maria Anna Durá i Vicent Perigallo, als quals no se'ls havia de donar cosa alguna encara que a la mort del baró de Benifallim es trobaren al servei de la casa. Per últim, don Miquel recordava tota una sèrie de partides monetàries al seu favor que suposem servia per a assenyalar béns lliures o de lliure disposició encara que no

⁷⁴⁰ ARV, *protocols notarial de Josep Fabra*, sign. 5619, any 1774, fol. 246.

⁷⁴¹ *Ibíd.*, fol. 374.

queda clar qui havia de pagar-li aquests – el successor en els vincles?–; la justificació que dona de la relació de crèdits al seu favor és: “...para los efectos que haya lugar...”

Per una part, don Miquel havia de cobrar el llegat que li havia fet la dona en el seu testament que era el cinqué del dot, això és, 1.892 lliures. També tenia al seu favor 1.500 lliures que havia despés en l'última malaltia de dona Antònia Martínez de la Raga. Se li havien de bonificar 511 lliures, 10 sous i 4 diners promeses per don Francesc Tomàs Martínez de la Raga com a aliments de don Llorenç des de l'any 1760 fins a l'any 1777.⁷⁴²

El IV senyor de Favara i Benirredrà a més consignava que se li havien d'abonar les pensions que constaven en l'inventari a la mort de don Vicent Escrivà, tant dels censals de les universitats com dels particulars i tot el que quedara per cobrar fins al dia de la seu mort així com altres partides.

El 23 d'agost de 1775 don Miquel atorgava un tercer codicil perquè, “... ahora, por los motivos, y respetos que me son bien vistos a mi, el otorgante...”⁷⁴³, volia revocar el llegat concedit a una criada en el testament de 16 de juny de 1774. En concret, a Vicenta Herrera se li anul·lava el llegat de manera rotunda ja que el codicil·lant no volia que se li donara cosa alguna ni cap quantitat de diners encara que, en el moment de la mort, Vicenta romangués en la casa servint a l'amo. Un problema o enfrontament greu s'havia suscitat entre ambdós perquè don Miquel emmendara el testament.

⁷⁴² *Ibídem*, fol. 241.

⁷⁴³ ARV, *protocols notarians de Josep Fabra*, sign. 5620, any 1775, fol. 342 v.

El tercer i definitiu testament era atorgat el 22 de novembre de 1788 davant el notari Francesc Vicent Alfonso.⁷⁴⁴ En aquesta ocasió, com les anteriors, el testador es trobava bé de salut i, pel que fa a la sepultura, don Miquel continuava deixant obert el lloc del seu repós definitiu –a decisió dels marmessors-, o bé a la capella dels Penya-roja en Sant Martí, o bé a l'església de sant Joan del Mercat – en un lloc no especificat- o bé en la Santa Creu en la sepultura del cunyat, don Francesc Tomàs o capella dels Martínez de la Raga.

A propòsit de l'acompanyament mortuori hi havia novetats en les donacions *pro anima* ja que sis xiquets de la casa col·legi de Sant Vicent Ferrer però també sis xiquets més de la Casa de la Misericòrdia havien d'assistir-hi amb atxes de cera a banda de la Música de la Seu de València.

Es reduïa el nombre de marmessors a tres: els dos fills i el rector de la parròquia de la Santa Creu. Pel que fa al capítol dels llegats en favor del servei de la casa, vist el temps passat de l'anterior testament, hi havia canvis lògics. Rosa Sanz, pels seus bons serveis, i els dels seus pares, havia de rebre 200 pesos, d'una sola vegada, a més de 3 sous diaris durant la seua vida sempre que romangués donzella. El llegat a Rosa s'havia d'assegurar a partir de les rendes de les terres que el benefactor havia comprat a Vicent i Isidre Llinares, en la partida de l'Algar de Benirredrà, tan sols feia un any. Però també de les terres del Real comprades al llaurador Josep Braco. Una vegada morta Rosa Sanz, les rendes esmentades havien d'anar al rector del lloc de Favara per a major congrua i manteniment. Aquest rector, a canvi del llegat, tenia l'obligació de celebrar misses per l'ànima del senyor i dels seus

⁷⁴⁴ ARV, *protocols notarial de Francisco Vicente Alfonso*, sign. 4709, any 1788, fol. 628.

avantpassats. Si Rosa es casava, en eixe cas, només rebria 50 lliures d'una sola vegada.⁷⁴⁵

De nou, don Miquel volia deixar constància de quins eres els seus béns de lliure disposició tal vegada per a assegurar-se que don Cir disposaria de béns en el vincle fundat amb les millores fetes sobre l'herència paterna i podria cobrar les rendes que produïen.⁷⁴⁶ El seu propòsit era evitar dubtes i disputes sobre quins eren els béns lliures que posseïa per tal de diferenciar-los dels vinculats. Així, considerava béns lliures, la baronia de Benifallim amb tota la seua jurisdicció, rendes i regalies com també l'herència que de don Ignasi Escrivà havia passat a don Francesc Escrivà i, d'aquest, a dona Maria Anna. És a dir, els béns llegats per dona Maria Anna a don Miquel i que aquest va heretar l'any 1760, restaven lliures.

Si bé don Vicent va agregar tots els seus béns als vincles heretats va deixar lliures en don Miquel les pensions dels censos que li devien tant les viles com els particulars. Don Miquel trobava que el pare no havia pogut vincular ni el lloc de Benifallim ni cap dels béns de l'herència de dona Antònia Castelló. La baronia, perquè amb anterioritat al testament de don Vicent, li l'havia donat al mateix don Miquel. I els béns de dona Antònia perquè pertanyien a don Francesc Escrivà que va sobreviure al germà, don Vicent. És a dir que, aquest últim, no va poder vincular els béns de la mare perquè eren del germà. Així les coses, tant la baronia de Benifallim com els béns de dona Antònia Castelló eren lliures.

⁷⁴⁵ *Ibidem*, fol. 631.

⁷⁴⁶ L'historiador Jorge Antonio Catalá ha observat que la gran majoria dels nobles valencians destinaven les millores del terç i del cinqué dels béns de lliure disposició per als fills segons o les filles. Les millores eren un instrument per a compensar els fills que no succeïen en els vincles. *Rentas y patrimonios...*, pàg. 182.

Béns que don Miquel considerava de lliure disposició:

➤ El lloc de Benifallim. (Don Llorenç s'apropriarà d'aquest bé en considerar que l'havia vinculat el seu avi, don Vicent Escrivà i, per tant, no era de lliure disposició, com veurem més endavant.)

➤ Una heretat en el terme particular de Benifallim que s'arrenda juntament amb els drets dominicals de la baronia

➤ Sis jornals de secà en la partida de la Plana de Benifallim

➤ Sis jornals en la partida del Planet de Benifallim

➤ Un censal de 330 lliures que respon Pere Miquel Martí, veí de Cocentaina.

➤ Un censal de 300 lliures que respon la vila de Polop.

➤ Un censal de 260 lliures que responen Francesc Simón i Gregori Barrachina de Benifallim

➤ Censal de 200 lliures que respon Antònia Torres, viuda de Joaquim Barrachina

➤ Censal de 200 lliures que respon Pere Barrachina per l'establiment de l'heretat del Pont

➤ Casa i hort annex amb set fanecades d'horta a Benirredrà, carrer de Sant Antoni

Pel que fa al vincle fundat en la persona de don Cir, com a novetat, s'imposava als successors d'aquest fideïcomís l'obligació d'enviar, de manera anual, a l'església de Favara, onze ciris d'una lliura cadascun abans de la Quaresma. Sis d'aquests ciris s'havien de col·locar al costat de l'urna del monument per tal que cremaren les 24 hores que el Senyor estigués allí i els altres quatre havien d'anar ubicats en les barenes del mateix monument.

L'últim ciri havia de servir per a la Pasqua i la benedicció de les piles el Dissabte Sant i de Pasqua a Pasqua, és a dir, aquest era el ciri pasqual.

Però a més a més, don Cir i els seus descendents havien de donar al rector de Favara 30 lliures anuals sempre que en aquesta església estigués reservat el Santíssim Sagrament ja que: "...pues si por algun acontecimiento dexase de estarlo, es mi voluntad no se den al cura dichas 30 libras"⁷⁴⁷

En el capítol de llegats personals, cada un dels criats havia de rebre 20 lliures, per una sola vegada i don Cir, 2.000 lliures, perquè disposés a la seua voluntat encara que aquesta quantitat no es podia pagar a partir de l'alienació de les finques del vincle (entenem que del vincle de segonagenitura).

Per últim, nomenava hereus universals als seus dos fills per parts iguals a partir de l'inventari *post mortem* que s'havia de fer de manera extrajudicial de tots els béns i drets recaients en l'herència.

Don Miquel va ser soterrat el 27 de maig de 1789 en l'església de Sant Martí de València. El seu cadàver, vestit amb l'hàbit de sant Francesc, va ser colgat en la sepultura pròpia que tenia la família de Penya-roja en aquest temple. El funeral, amb missa cantada de rèquiem, va comptar amb la presència de 27 preveres, una creu, cinc capes i dos escolans.⁷⁴⁸

⁷⁴⁷ ARV, *protocols notariais de Francisco Vicente Alfonso*, sign. 4709, any 1788, fol. 643.

⁷⁴⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 4, fol. 139.

CAPÍTOL VI

DON LLORENÇ ESCRIVÀ, I COMTE DE RÒTOVA (1748-1826). ACUMULACIÓ DE VINCLES FAMILIARS I FI DE LA DINASTIA

Arran de la mort de don Miquel Escrivà l'any 1789, li succeïa el seu fill primogènit don Llorenç, baró de Senija i senyor de Ròtova, Tossalnou, Benillup i Tormos, patrimoni senyorial aquest dels Faus i dels Bou de Penya-roja que havia heretat, a través de la seua mare i després de la mort sense descendents del seu tio, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus l'any 1777.

El 26 de maig d'aquell any, el baró de Senija presentava davant l'alcalde del crim de la Reial Audiència, don Ramon de la Torre, una requesta sol·licitant una sumària de testimonis que verificara que, eixe mateix dia, el seu pare havia passat a millor vida i que ell era el fill primogènit baró del matrimoni format per don Miquel i dona Antònia Martínez de la Raga.⁷⁴⁹ Demanava ser declarat successor *iure vinculi* en tots els béns que havia posseït son pare i que se li lliurara, a ell o al seu representant, la possessió dels llocs de Favara, Benirredrà i Benifallim, amb les seues regalies i jurisdiccions respectives així com de les hisendes, cases i censals recaients en els vincles dels Escrivà.

⁷⁴⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 10, núm. 4, fol. 71.

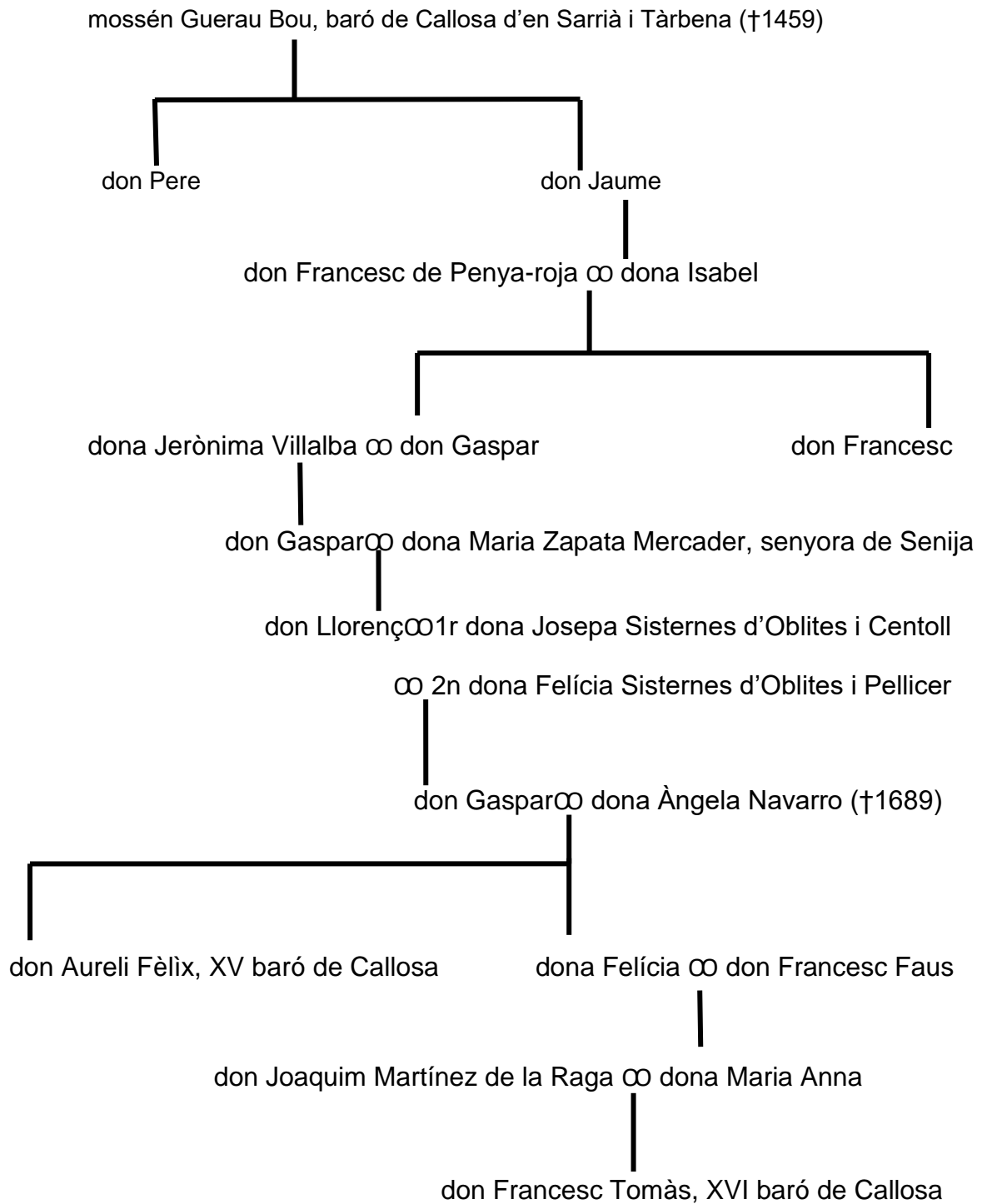
Finalment, i a la vista de diferents autos, proves i la fe del cadàver de don Miquel, don Ramón de la Torre sentenciava que don Llorenç Bou de Peña-roja, abans Escrivà, baró de Senija, havia succeït per ministeri de la llei en tots els vincles dels seus ascendents que units havia posseït el pare, i especialment en el vincle que, amb reial facultat, havia fundat don Vicent Escrivà el 7 de gener de 1746 sobre el lloc de Benifallim i altres béns.

Don Llorenç havia estat batejat el 8 d'abril de 1748 en l'església de la Santa Creu pel seu tio, el canonge de Sogorb, don Francesc Martínez de la Raga, per tant, en el moment de la mort del pare, tenia 41 anys d'edat.

Amb el truncament de les línies principals de diferents famílies nobiliàries per mort de l'últim baró agnat, en don Llorenç confluirà, a través de la seua mare, un important patrimoni vinculat en forma de baronies, senyories i béns de diferent naturalesa, pertanyents a diferents famílies com els Faus, els Bou de Peña-roja, els Martínez de la Raga, els Pellicer, els Sisternes d'Oblites i els Macip. Per tant, en el cas de don Llorenç, els vincles de parentesc però també l'atzar biològic van determinar una espectacular concentració patrimonial.

EL LLARG PERIPLE JUDICIAL PEL VINCLE DE MOSSÉN GUERAU BOU

GENEALOGIA DE LA FAMÍLIA BOU DE PENYA-ROJA

ELABORACIÓ PRÒPIA

Entre els múltiples vincles familiars que podia acabar heretant don Llorenç Escrivà figurava el d'un avantpassat, mossén Guerau Bou, que

comprenia la baronia de Callosa d'en Sarrià, la vall de Tàrbena i els seus annexos. Segons els antecedents històrics aportats l'any 1760, en la concòrdia atorgada entre don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, XVI baró de Callosa, i el matrimoni format per don Miquel Escrivà i dona Antònia, mossén Guerau Bou, en el seu últim testament atorgat davant del notari Ambrosi Alegret de València, en 11 de desembre de 1458, i publicat pel mateix notari en 2 d'octubre de 1459, havia fundat un vincle perpetu amb les baronies de Callosa i la vall de Tàrbena, així com amb tots els seus béns sitis en el regne de València, en la persona del seu fill, don Pere Bou.⁷⁵⁰ El règim de successió estipulat pel causant era el regular, és a dir, s'havien de seguir el criteris de masculinitat i primogenitura; així, havien de succeir els barons descendents del primogènit, don Pere i, en el seu defecte, els de don Jaume o de don Baltasar.

Don Francesc Penya-roja i Bou –anomenat don Guerau Bou- net de don Jaume Bou, segongènit del fundador del vincle, va iniciar un plet en 15 de febrer de 1566 per aquest fideïcomís contra dona Lluïsa Bou i Eixarch, VII baronessa de Callosa, a qui considerava: "...intrusa posseïdora i contra dret dels esmentats béns..."⁷⁵¹ Don Francesc era fill de don Francesc Penya-roja i de dona Isabel Bou i Cruïlles, filla de don Jaume. Els fills d'aquest matrimoni avant posaran el seu cognom matern al patern per a fer valdre els seus drets sobre la baronia de Callosa d'en Sarrià.⁷⁵²

Mentre se substanciava el litigi en el Consell d'Aragó, va morir l'esmentat don Francesc Bou de Penya-roja sense descendència i va continuar la lluita

⁷⁵⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 28, fol. 6.

⁷⁵¹ APPV, *protocols notariais de Pedro Millera y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 17.

⁷⁵² José Carauna y Reig, *Los Cruïlles...* pàg. 313.

pel vincle de Callosa la seua cunyada dona Jerònima Villalba, àvia, tutora i curadora de don Llorenç Bou de Penya-roja i Zapata, contra dona Caterina Bou i don Miquel de Montcada, marqués d'Aitona, en 9 de gener de 1613.⁷⁵³ Dona Jerònima era viuda de don Gaspar Bou de Penya-roja, fill segon de don Francesc Penya-roja i de dona Isabel Bou.

Per motius que desconeixem, el 16 de novembre de 1735 reactivava aquest plet don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja, germà de la besàvia materna de don Llorenç Escrivà, i quart net de dona Isabel Bou i don Francesc Penya-roja, contra la casa d'Aitona. El litigi s'iniciava -primer davant la Reial Audiència de València i després es recorria en el Reial i Suprem Consell de Castella- contra el duc de Medinaceli que era el marit de dona Teresa de Montcada, marquesa d'Aitona. Una vegada morta dona Teresa de Montcada, el plet va continuar entre don Aureli Fèlix i don Pere, marqués de Cogullada i d'Aitona, fill de l'esmentada dona Teresa.

Malgrat el protagonisme de don Aureli Fèlix en el contenciós, les despeses judicials corrien a càrrec del nebot, don Josep Ignasi Faus i Bou de Penya-roja ja que el 10 d'abril de 1745 don Aureli Fèlix renunciava als vincles fundats per don Melcior Sisternes d'Oblites i altres agregats a favor del nebot – de fet, a partir d'aquest moment don Josep Ignasi s'intitularà baró de Senija i senyor de Benillup- a canvi que aquest quedara obligat a pagar-li anualment una renda de 1.000 lliures.⁷⁵⁴

Efectivament, segons una escriptura pública de l'any 1747 atorgada davant del notari Joan Baptista Navarro, don Aureli Fèlix i don Josep Ignasi

⁷⁵³ APPV, *protocols notarians de Pedro Millera y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 17.

⁷⁵⁴ APPV, *protocols notarians de Pedro Millera y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 226.

Faus havien arribat a un acord segons el qual aquest últim havia de pagar dels seus béns el plet per la propietat del vicle de mossén Guerau Bou i, una vegada guanyat el judici, ambdós atorgants es partiren la renda d'aquest fideïcomís.⁷⁵⁵ A més a més, l'any 1750, davant del mateix notari, don Aureli Fèlix, senyor de Tormos, cedia en favor de don Josep Ignasi tots els seus drets sobre les escrivanies de les aigües d'Oriola, també conegudes com del tribunal del sobre sequier, tanmateix es retenia la renda anual que produïen.

El 26 de febrer de l'any 1756 don Aureli Fèlix atorgava una escriptura per tal de nomenar els successors al vicle de mossén Guerau Bou utilitzant segons ell les facultats que havia concedit el fundador del fideïcomís. Així, després de la seua mort, el successor havia de ser el seu nebot don Josep Ignasi Faus, senyor de Ròtova i, després, el fill d'aquest, don Vicent Faus. En cas de fallar la descendència de don Vicent, succeïrien els fills de dona Josepa Faus, casada amb don Joan Escrivà, baró de Beniparrell. Si la successió dels Faus no fóra possible, per l'extinció de les línies, havien de succeir els descendents barons de dona Teresa Bou de Peña-roja, tia de l'atorgant, i de don Ramon Adell, ja difunts. Per últim, s'assenyalaven com a darrers successors els fills de dona Teresa de Montcada, marquesa d'Aitona, en qualitat de descendents de dona Lluïsa Bou.⁷⁵⁶

El 30 d'agost d'aquell mateix any i, una vegada mort don Josep Ignasi Faus, don Vicent Faus renunciava a tots els drets que don Aureli Fèlix Bou de Peña-roja havia cedit al seu pare per "...no siéndome conveniente, por

⁷⁵⁵ *Ibíd*em, fol. 227.

⁷⁵⁶ *Ibíd*em, fol. 60.

los respetos a mí bien vistos, cumplir lo convenido y estipulado...”⁷⁵⁷ Tot i això, don Vicent no renunciava als drets que li pogueren pertocar en la successió al vicle de la baronia de Callosa una vegada finalitzat el plet a favor de don Aureli Fèlix i succeïda la seua mort. Com tampoc renunciava a la successió en els vincles dels Sisternes d’Oblites i annexos i al seu dret a recobrar totes les quantitats despeses pel seu pare en la prossecució del judici pel vicle de mossén Guerau Bou.

Don Aureli Fèlix obtenia una primera sentència al seu favor en 2 de desembre de 1749 davant el Consell Suprem i, una altra, en una segona instància, en grau de vista i revista, en 26 d’abril de 1757. Gràcies a aquestes victòries judicials, don Miquel Escrivà, com a apoderat de don Aureli Fèlix, ara XV baró de Callosa d’en Sarrià, prenia possessió de tots els béns del vicle de mossén Guerau Bou, el 7 de maig de 1757 i els dies següents.⁷⁵⁸

D’aquesta manera es posava fi, de moment, al plet iniciat al segle XVI per don Francesc Bou de Penya-roja (Penya-roja i Bou) que era germà del rebesavi de don Aureli Fèlix. Segons la sentència pronunciada, es declarava tocar i pertànyer a don Aureli Fèlix la successió al vicle de don Guerau Bou i, per consegüent, se li havien de lliurar els fruits i rendes que havien produït els béns del vicle des del 16 de novembre de 1735, moment en què, com hem vist, es va continuar o reactivar el plet.⁷⁵⁹ Tot i això, el duc de Medinaceli recorrerà contra aquestes sentències.

⁷⁵⁷ *Ibídem*, fol. 227.

⁷⁵⁸ APPV, *protocols notarians de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 17.

⁷⁵⁹ APPV, *protocols notarians de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 59.

LITIGIS PER L'HERÈNCIA DELS FAUS

L'any 1759 moria sense descendents don Vicent Faus i Cavanilles, senyor de Ròtova i Tossalnou, la qual cosa va provocar un plet entre familiars per la successió al vicle d'aquesta casa. Don Vicent, que era l'últim descendent directe i agnàtic de don Josep Faus d'Ador, fundador del vicle familiar, era soterrat el 27 de gener en l'església parroquial de Sant Martí, en la capella de Sant Andreu i sant Bernat, és a dir, en la capella dels Bou de Penya-roja.⁷⁶⁰

El difunt era fill de don Josep Ignasi Faus i Bou de Penya-roja i de dona Maria Lluïsa Cavanilles i Balaguer, filla del IV comte del Casal. Tan sols tres anys abans, havia mort el pare⁷⁶¹, concretament el 16 de juny de 1756, a Montcada, encara que el funeral se celebrava el dia 18 en l'església de Sant Martí i era soterrat en la capella familiar.⁷⁶² Uns mesos abans, el 8 d'abril de 1756, havia faltat la filla, dona Josepa Faus i Cavanilles, casada amb don Joan Escrivà de Romaní, baró de Beniparrell i Argelita.⁷⁶³

En el funeral de don Vicent de l'any 1759 va haver assistència "general de residents", això és, tot el clergat de Sant Martí però també el de l'església

⁷⁶⁰ AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25.

⁷⁶¹ Don Josep Ignasi havia atorgat testament davant el notari Ignacio de Orellana el 31 de maig de 1732 en què instituïa hereus a tots els seus fills. Del seu primer matrimoni amb dona Maria Lluïsa Cavanilles havia engendrat dona Vicenta, dona Josepa, dona Lluïsa, don Vicent, don Lluís i dona Maria Anna. Del seu segon matrimoni amb dona Maria Joana Bellvís, només tenia un fill: don Francesc. En el moment de la mort de don Josep Ignasi, la institució de l'herència quedava reduïda a don Vicent ja que, mentre dona Josepa, don Lluís i don Francesc ja havien mort, dona Vicenta, dona Lluïsa i dona Maria Anna havien ingressat com a monges en el convent de Jerusalem. APPV, *protocols de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 147.

⁷⁶² L'hereu de don Josep Ignasi havia de passar a la viuda, dona Maria Joana Bellvís, una assignació anual de 600 lliures que van ser assenyaldes contra l'arrendament dels drets dominicals de Tossalnou. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, núm. 7, fol. 230.

⁷⁶³ ACA, *Diversos*, Sástago, 209, lligall F, núm. 37.

de Sant Nicolau, d'on el difunt era parroquià; a més d'una creu, tres capes i dos escolans. El dia 23 de gener havia atorgat testament davant el notari Pedro Milleras y Sessé en què havia deixat 400 lliures pel bé de la seua ànima. Tres dies abans havia consignat a favor de la seua esposa, dona Antònia Sánchez Muñoz de la Cueva, filla dels barons d'Escrig, una pensió de viudetat de 514 lliures que passarien a ser 600 lliures en el cas que la viuda sobrevisqués a dona Maria Joana Bellvís, madrastra de l'atorgant i filla de don Miquel Gaspar Bellvís, senyor de Benissuera i Colata.⁷⁶⁴

Don Vicent nomenava hereves universals de tots els seus béns lliures a la cònjuge, dona Maria Antònia Sánchez i a les seues dos germanes monges en el convent de Jerusalem. La meitat de la seua herència era per a la viuda i l'altra meitat per a les germanes.⁷⁶⁵ Suplicava al successor en els vincles que gaudia que permetera la dona, mentre residira a València, viure en la casa que en eixe moment vivia o que li donara una altra decent i corresponent al seu estat i naixement.

El senyor de Ròtova i Tossalnou establia en el seu testament una marmessoria insòlita pel nombre de membres que la conformaven. Un total de 15 persones havien de vetllar pel compliment de les seues últimes voluntats: una nòmina en què predominava l'element femení i en què hi havia sobretot nobles titulats i nobles de senyoriu. Entre els parents de la dona, de la madrastra, de la seua família materna i paterna, don Vicent registrava, amb aquesta marmessoria col·lectiva, el tipus de persones amb

⁷⁶⁴ APPV, *protocols notarians de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3334, any 1759, fol. 20.

⁷⁶⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 15, núm. 3, fol. 12.

les quals es relacionava i compartia fidelitats i aliances a més de xarxes de solidaritat i ajuda.⁷⁶⁶

El mateix dia del decés de don Vicent Faus, el 26 de gener de 1759, el seu cosí germà, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus, es presentava davant la Reial Audiència per explicar que don Josep Faus, en el seu últim testament, havia fundat un vincle amb les senyories de Tossalnou i Ròtova i diferents béns a Ador, en la persona del seu fill don Francesc.

Segons els pactes i crides d'aquest vincle, en cas de fallar la descendència agnada de don Francesc Faus havia de succeir el baró més pròxim de la línia femenina. Com que don Vicent Faus havia mort sense descendència, el proponent demanava ser declarat successor en el vincle de Faus per ser el baró més pròxim, tant de l'últim posseïdor, com del fundador del vincle. D'aquesta manera, i a la vista de la documentació, el jutge encarregat dels autos, don Teodomir Caro de Briones, declarava successor en el vincle fundat per don Josep Faus, a don Francesc Tomàs, per mitjà de la seua mare dona Maria Anna Faus.⁷⁶⁷

Al dia següent, mitjançant dos procuradors, ambdós clergues, don Francesc Tomàs prenia possessió dels llocs de Tossalnou i de Ròtova així com de tots els monopolis dominicals, jurisdicció i drets a senyor

⁷⁶⁶ Els marmessors nomenats eren: dona Teresa la Cueva, baronessa d'Escrig, dona Joana Bellvís, viuda de don Josep Ignasi Faus, dona Maria Anna Fenollet i Cavanilles, viuda de don Martí Bellvís, dona Antònia Sánchez Muñoz, don Joan Josep Sánchez Muñoz, baró d'Escrig, don Jacint Sánchez Muñoz, don Dionís Sánchez Muñoz, don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja, baró de Callosa, Tàrbena i Senija, don Joan Escrivà, baró de Beniparrell i Argelita, don Josep Bellvís, senyor de Benissuera, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, don Miquel Escrivà, baró de Benifallim, don Pere Llançol de Romaní, marquès de Llançol, don Josep Llançol de Romaní i el comte del Casal. En APPV, *protocols notariais de Pedro Millera y Sessé*, R. 3334, any 1759, fol. 24.

⁷⁶⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 15, fol. 298.

pertanyent.⁷⁶⁸ Per la seua part, la viuda de don Vicent Faus, dona Maria Antònia Sànchez, compareixia ja en febrer davant les autoritats com a hereva universal, juntament amb sor Maria Vicenta Faus i sor Maria Lluïsa Faus per tal que li donaren la possessió de diferents béns immobiliaris ubicats a València, Montcada, Tossalnou, Ènova, Palma, Ador, Gandia, Cullera, Sueca i altres parts.⁷⁶⁹ Dona Maria Antònia volia deixar constància que els béns que se li donaven possessió eren béns lliures, per ser hereva del marit, i no els recaients en el vincle fundat per don Josep Faus l'antic.

Tot i això, esclatava un plet per la successió en el vincle dels Faus entre les germanes monges de don Vicent Faus, sor Maria Vicenta i sor Maria Lluïsa i don Francesc Tomàs Martínez de la Raga. Sor Maria Vicenta, monja al convent de Jerusalem de València, era la primogènita de don Josep Ignasi i pretenia tenir drets en el vincle fundat per don Josep Faus i en els béns que havia agregat a aquest vincle el seu pare. Però sor Maria Vicenta també s'enfrontava judicialment contra don Francesc Tomàs pels béns que pertanyien a don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja entre els quals figurava el vincle dels Sisternes d'Oblites.

I és que don Aureli Fèlix havia faltat sense descendents el 6 de novembre de 1759 després d'haver atorgat testament l'any anterior en què designava hereu universal al seu nebot don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus, cavaller maestrant de València i confrare de la Cel·la de Sant

⁷⁶⁸ La possessió de Tossalnou en AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 15, fol. 298. I la possessió de Ròtova en AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 16, fol. 388.

⁷⁶⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 15, núm. 5, fol. 19.

Vicent.⁷⁷⁰ Així les coses, don Francesc Tomàs, eixe any de 1759, succeïa i heretava un patrimoni important. Es convertia en senyor de Ròtova i Tossalnou amb la mort del seu cosí germà, don Vicent Faus i, ultra això, heretava del seu tio, don Aureli Fèlix, les baronies de Callosa d'en Sarrià i Senija i les senyories de Benillup i Tormos.

Tanmateix sor Vicenta Faus aconseguia de les autoritats prendre possessió d'algun dels béns del vicle encara que, a aquests fets, es va oposar don Francesc Tomàs Martínez de la Raga davant la Reial Audiència que pronunciava sentència el 12 de febrer de 1765 i el 18 de novembre de 1766 en què declarava com a successor de la casa de Faus a don Francesc Tomàs i es condemnava al convent de Jerusalem a pagar els costos dels plets. Tot i això el convent interposava una súplica davant la Sala dels 1500 en què el jutges van declarar, el 30 de juny de 1767, que no havia lloc per a la pretensió.

Arran d'aquestes derrotes judicials, el convent decidia arribar a un acord amb don Francesc Tomàs segons la fórmula notarial coneguda "...por bien de paz e interposición de personas de autoridad, inteligencia y recto celo se transigió y concordó..."⁷⁷¹ Les parts implicades acudien al notari el 5 de juliol de 1767 per tal de signar uns capítols de concòrdia.

Sor Vicenta i el convent renunciaven a entaular cap plet sobre la successió al vicle dels Faus com també abandonaven el plet que se seguia en el Real Consejo de Castilla sobre la successió a altres vincles que havien heretat els Faus com ara el vicle dels Sisternes i el dels Penya-roja.

⁷⁷⁰ José Caruana y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 320.

⁷⁷¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vicle de Faus, lligall 2, núm.7, s.f.

I encara renunciaven a qualsevol dret que tingueren contra don Francesc Tomàs. A canvi, aquest últim havia d'assistir anualment als aliments de sor Vicenta i sor Lluïsa Faus. La renúncia de les germanes Faus es feia únicament en el cas que el seu cosí germà, don Francesc Tomàs, tingués descendència, en cas contrari, els quedaven intactes els seus drets sobre els vincles esmentats.

A més a més, don Francesc Tomàs els havia de perdonar unes 1.300 lliures que, en concepte d'aliments, havien cobrat dels vincles dels Faus com també unes 2.000 lliures d'aquest patrimoni que havien esmerçat en fer unes obres al convent. Per últim, don Francesc Tomàs i els seus descendents havien de pagar a cada monja 200 lliures anuals.⁷⁷²

CONCÒRDIA ENTRE PARTS PELS VINCLES HERETATS DE FAUS I BOU DE PENYA-ROJA

La família Escrivà també es va personar arran del plet entaulat entre parts per la successió en el vicle de la casa Faus a partir de la mort de don Vicent Faus i Cavanilles. Tant don Miquel Escrivà, com la seua esposa, dona Antònia Faus – abans Martínez de la Raga i germana de don Francesc Tomàs- volien fer valdre els drets dels seu fill primogènit, menor d'edat, don Llorenç Faus, abans Escrivà. El fet és que l'any 1760 don Llorenç era el descendent baró més jove, tant de la família Faus, com de la família Bou de Penya-roja, ja que el seu tio don Francesc Tomàs no tenia fills.

⁷⁷² *Ibídem.*

Els Escrivà al·legaven davant la Reial Audiència, que don Francesc Tomàs Martínez de la Raga Faus, en haver succeït en tants vincles, incorria en incompatibilitats ja que, tant el vincle fundat per don Miquel Vicent Martínez de la Raga, com el de Faus i d'altres, exigien utilitzar els noms i les armes pròpies, sense barrejar uns i altres.⁷⁷³ A més a més, els pares de don Llorenç havien al·legat que el fill tenia dret prelatiu al de don Francesc Tomàs a l'hora de succeir en els vincles que posseïa don Aureli Fèlix Bou de Peña-roja, circumstància aquesta que negava don Francesc Tomàs.

Segurament per culpa de les condicions imposades pels fundadors dels vincles, i per la ingent herència rebuda, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus es presentava en les escriptures notariales –com la que estem analitzant- amb tots aquests patronímics: don Guerau Bou, Francesc Tomàs Faus Martínez de la Raga, Aureli Fèlix Peña-roja, Sisternes d'Oblites Zapata i Mercader, Pellicer i Miranda, Ramírez de Arellano, Villalba Navarro, Ferrer, Herrero, Ruiz de Azagra, i Macip, baró de les baronies de Callosa d'en Sarrià, Senija, Vall de Tàrbena i senyor de Ròtova, Tossalnou, Benillup i Tormos.

Tanmateix com que, ara per ara, don Francesc Tomàs no tenia descendents, les parts arribaven a una concòrdia l'any 1760 a partir de la mediació de diferents persones. Segons el conveni signat entre les parts, tant don Miquel Escrivà com dona Antònia, que representaven don Llorenç, s'havien d'apartar i renunciar a qualsevol dret o pretensió sobre la successió als vincles que posseïa don Francesc Tomàs durant la vida d'aquest.

⁷⁷³ APPV, *protocols notariales de Pedro Millena y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 20.

En el cas de morir don Francesc Tomàs amb filles únicament o descendents de filles, els drets de don Llorenç Escrivà a la successió dels vincles de Faus, Sisternes d'Oblites i Penya-roja quedarien estalvis i vigents com si aquests no hagueren recaigut en la persona i casa de don Francesc Tomàs. A excepció del vincle de la baronia de Callosa en què les parts reconeixien ja radicat en la casa i persona de don Francesc Tomàs.

Però en el supòsit que don Francesc Tomàs morís amb fills barons, els Escrivà tampoc renunciaven als seus drets als vincles emparant-se en possibles casos d'incompatibilitats però reconeixent, tot i això, que els vincles heretats per don Francesc Tomàs radicaven de manera efectiva i legítima en la seua casa i en la línia de la seua descendència.

Altres dels capítols pactats consistien en què don Francesc Tomàs havia de continuar amb els plets encetats, a les seues expenses, sobretot pel que feia al vincle de Callosa d'en Sarrià o vincle de mossén Guerau Bou que s'estava dirimint en la Reial Audiència de València però també en el Consell Suprem de Castella.⁷⁷⁴ Don Francesc Tomàs havia de continuar defensant aquest vincle fins i tot en el cas de deixar de cobrar les rendes unides als béns vinculats i, en cas contrari, se li podia obligar a continuar el plet. A més a més, també tenia l'obligació, a les seues expenses, de defensar qualsevol plet que s'originara contra la pretensió de qualsevol persona – a excepció, com és lògic, dels atorgants- en la successió dels vincles dels Sisternes d'Oblites, Pellicer i dels Penya-roja.

⁷⁷⁴ *Ibíd*em, fol. 21.

Com que, pel fet que don Llorenç Escrivà s'apartara del plet contra el seu tio, anava a evitar a aquest últim despeses, s'acordava que don Francesc Tomàs havia de donar al nebot 300 lliures. Però el dret a percebre aquestes lliures també es feia extensible al fill de don Llorenç si moria aquest i, en el seu cas, al germà de don Llorenç, don Cir. Es pactava que don Llorenç, en Nadal d'aquell any ja rebria 50 lliures, i les restants 250 lliures en el moment que don Francesc Tomàs comencés a percebre, de manera pacífica, o bé les rendes dels vincles que posseïa don Vicent Faus o bé les rendes dels vincles de don Aureli Fèlix Bou de Peña-roja.

Don Francesc Tomàs, que havia estat batejat el 20 de setembre de 1717 en l'església de Campanar,⁷⁷⁵ fill de Joaquim Martínez de la Raga i de dona Maria Anna Faus Bou de Peña-roja, era soterrat el 23 de setembre de 1777 en el convent de Sant Josep de carmelites descalces amb l'assistència de 25 preveres, una creu, cinc capes i dos escolans. Deixava una viuda, dona Rosa Verdes Montenegro però cap descendent.⁷⁷⁶ Havia atorgat testament l'11 de febrer de 1777 davant Joaquim Pastor i, com que no tenia hereus forçosos, instituïa hereva universal la dona de tots els seus béns lliures.⁷⁷⁷ Havia exercit per un temps com a XVI baró de Callosa però havia perdut aquest estat per sentència del Consell Suprem en 13 de gener de 1767.

El 22 de setembre de l'any 1777, el mateix dia del decés de don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, el seu nebot don Llorenç Faus (abans

⁷⁷⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 391.

⁷⁷⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Rotova*, Escrivà, lligall 10, núm. 49, fol. 70. Don Francesc Tomàs s'havia casat amb dona Maria Rosa Verdes Montenegro Tárrega el 2 d'abril de 1758 en l'església de Sant Esteve de València. El contraient era viudo de dona Josepa Soler. ADV, *València-Sant Esteve*, Llibre de Matrimonis 1744-1759 bis, fol. 460.

⁷⁷⁷ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1789, exp. 103, fol. 49.

Escrivà) presentava una requesta davant don Jacobo Camaño, ministre de la Sala del Crim de València, per tal de succeir al seu tio en el vincle fundat per don Josep Faus en el seu testament de 1692.⁷⁷⁸ Com d'habitud, es presentava una sumària informació de testimonis per a justificar la posterior successió *iure vinculi* del fideïcomís i la possessió de tots els béns recaients en aquest.

Eixe mateix dia, el magistrat en qüestió decidia declarar que don Llorenç havia succeït en el vincle de Faus que havia posseït fins a la seua mort don Francesc Tomàs i ordenava que es posara al mateix don Llorenç en la veritable, real i corporal possessió dels esmentats béns sense perjudici de tercers que pogueren demostrar millors drets.

Don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga, com a successor de don Francesc Tomàs i nou titular del vincle dels Faus, va haver d'arribar a un conveni amb el convent de Jerusalem. Així, el 19 de novembre de 1777, i en la reixa del convent, compareixia Maria Lluïsa Faus i Cavanilles, abadessa del convent, per tal d'arribar a un nou acord. Per aquella època, la primogènita dels Faus, sor Maria Vicenta, ja era morta.⁷⁷⁹

Les parts reconeixien que sor Lluïsa Faus i el convent –arran de la mort de don Francesc Tomàs sense fills- podien reclamar els seus drets sobre els vincles dels Faus i que, de la mateixa manera, don Llorenç podia deixar de complir amb la seua part de pagar 200 lliures anuals a sor Maria Lluïsa en concepte d'aliments. Per això, ambdós parts arribaven a un nou acord en què reconeixien com a vàlids els mateixos capítols de la concòrdia de l'any

⁷⁷⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, part 1a, núm. 17.

⁷⁷⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 7.

1676 però anul·laven la condició referent als drets que es reservava el convent si don Francesc Tomàs no tenia descendència.

Valor i composició del vincle dels Faus

Disposem de dos documents històrics realitzats per la mateixa mà, sense datar, que són dos quadros de rendes dels vincles de Faus, de Bou de Penya-roja i de Martínez de la Raga i els seus annexos.⁷⁸⁰ Ambdós quadros tenen la mateixa estructura: primer s'anoten les rendes del fideïcomís i, seguidament, les càrregues, per a calcular al final la renda neta. Com és natural en aquest tipus de documentació, s'hi ha treballat a posteriori, ratllant alguns registres o fent anotacions al marge. Pel que fa al segon quadro de rendes, apareix bastant incomplet respecte del primer: així, en el vincle de Bou de Penya-roja no figuren les rendes però sí les càrregues i la liquidació final; això de banda, falten les dades referents al vincle dels Martínez de la Raga.

Com hem dit, la documentació no té data però, no obstant això, per algunes dades dels escrits, podem situar el primer quadro en el període en què don Francesc Tomàs Martínez de la Raga va ser posseïdor d'aquests vincles (1759-1777). Les raons són que entre les càrregues que té el vincle de Faus es consigna una deducció de 420 lliures per a don Llorenç Escrivà, registre que ja no apareixerà en el segon quadro de renda. O, si en el primer quadro, el patrimoni dels Faus havia de cobrir els aliments de sor Lluïsa Faus, religiosa del convent de Jerusalem, en el segon ja no apareix aquest

⁷⁸⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, fol. 25.

registre segurament pel decés de la monja. Pel que fa al segon document, aquest és posterior a l'any 1782 perquè apareixen referenciades escriptures notariales d'aquest any.

Malgrat els problemes que presenta aquest tipus de documentació, ens serveix per a aproximar-nos a les característiques dels diferents vincles, al tipus de béns que els conformaven i al pes de cadascun d'aquests en l'administració de la casa de don Llorenç Escrivà.

Si examinem la composició del vincle de Faus, observem que l'element senyorial era el més important econòmicament parlant. Així, l'arrendament anual dels drets dominicals de Ròtova i Tossalnou aportava a la casa uns ingressos de 2.210 lliures. Però li seguia, de prop, l'explotació del patrimoni rústic i immobiliari que també tenia un protagonisme destacat en la hisenda de la família.

Només l'explotació indirecta de l'alqueria de l'Alfàs i tota la terra de la baronia de Palma i Ador aportava 800 lliures a les arques de l'administració. Don Josep Ignasi Faus havia invertit, entre altres, en la compra d'una alqueria amb 30 cafissades en la partida del Safranar de la qual extreia una renda de 410 lliures. Les terres de Montcada, Bétera i Foios aportaven uns ingressos més modestos, unes 260 lliures. Si els senyorius dels Faus aportaven una renda de 2.210 lliures, la propietat immobiliària –cases i terres- sumava un total de 1.758 lliures.

En el capítol dels béns immobiliaris, cal assenyalar que la casa gran de València, la del carrer de Cadirers, es llogava per 130 lliures. Les cases annexes a la casa anterior, pels costats i per les esquenes, que eren un total

de tres, produïen una renda, en concepte de lloguer, de 64 lliures. La casa que la família tenia al carrer Puríssima de València suposa una actiu anual de 70 lliures i encara s'havia de computar el lloguer de cinc casetes en el Ravalet de Montcada.

TAULA XXIII

Composició de les rendes del vincle de Faus		
Tipus de Renda	Valor en lliures	Tant per cent
Drets dominicals	2.210	55.69%
Terres, alqueries	1.470	37,04%
Cases a València i Montcada	288	7,25%
TOTAL	3.968	

Font: AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, fol. 25. (Elaboració pròpia)

Característiques dels arrendataris

L'explotació del patrimoni nobiliari es basava en la cessió dels béns en arrendament per part del titular del vincle a diversos arrendataris. Un sistema de gestió utilitzat de manera generalitzada durant la segona meitat del segle XVIII⁷⁸¹ i majoritàriament entre la noblesa valenciana per un ideal o mode de vida preferit com era el de "viure de rendes". Tot i això, de cap manera, l'arrendament suposava que el noble es desentenguera de l'estat i evolució del patrimoni. Prova de l'anterior afirmació podrien ser les rescissions

⁷⁸¹ Manuel Ardit, *Els homes...*, vol. I, pàg. 159.

d'arrendament practicades per don Vicent Escrivà i Castelló ja durant la primera meitat del segle XVIII segurament per impagaments o falta de perícia tècnica dels arrendataris.

Podem conèixer algunes dades i característiques dels arrendataris dels béns dels Faus gràcies al segon quadro de renda estudiat. Pel que fa a l'explotació de les senyories, accedien a l'arrendament llauradors de la zona amb experiència en aquest tipus de negocis. Així, els drets dominicals de Ròtova de l'any 1784, s'arrendaven a Tomàs Terrades, procurador i home fort i de confiança dels Escrivà en l'horta de Gandia. Pel que fa a l'arrendament de Tossalnou, corria a càrrec, l'any 1782, de Bernat Peris.⁷⁸² D'altra banda, les terres de Palma i Ador, el molí de Palma i l'alqueria de l'Alfàs eren arrendades a diferents llauradors de l'horta de Gandia. El mateix passava amb l'alqueria del Tell i les seues 30 cafissades que l'any 1786 eren atorgades en arrendament a tres individus llauradors.

En quant als béns urbans, la casa gran del carrer Cadirers, l'any 1783, estava llogada a don Tomás Vague (230 lliures), del comerç de la ciutat, mentre que en una altra casa del vicle vivia el doctor don Pere Barrachina, per 90 lliures anuals. Finalment, en aquesta relació de béns del vicle no apareixia el palau de Montcada perquè don Llorenç Escrivà el destinava per a ús propi com a finca d'esplai.

A la vista de les dades exposades, podem concloure que les rendes extretes de l'element senyorial dels Faus ocupaven una posició predominant però seguides, en segon lloc d'importància, per la renda de la propietat

⁷⁸² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, fol. 37.

immobiliària, tant de terres i heretats, com d'habitatges urbans, que posseïa la família en diferents llocs amb els quals mantenia vincles familiars.

A ressaltar que la família ja no posseïa censals a favor de la seua herència el que indica una política inversora dedicada sobretot a utilitzar el capital dels censals redimits i els excedents monetaris en la compra de propietat rústica i actius immobiliaris.

De totes maneres, el vincle de Faus tenia una sèrie d'obligacions i compromisos que li suposaven una important exacció valorada en 2.075 lliures i 13 sous i, per això, la renda neta que havia percebut don Francesc Tomàs Martínez de la Raga, com a successor en el vincle dels Faus, era de 1.892 lliures, 6 sous i 1 diner.⁷⁸³

Les càrregues del vincle eren de diferent naturalesa però la més onerosa, sens dubte, era el conegut com a censal de Molinillo. Un censal carregat per don Josep Ignasi Faus a favor de don Francisco Dionisio Fernández Molinillo, comerciant de Madrid, a qui tots els anys, en concepte de pensions, se li pagava la important quantitat de 1.080 lliures. És a dir, la meitat de les càrregues, anaven a satisfer les obligacions d'aquest censal.

Efectivament, don Josep Ignasi Faus, en 30 de març de 1753, va carregar un censal de 36.000 lliures, prèvia llicència reial, davant el notari de Madrid, don Miguel Trigueros y Dueños, donant per garantia tots els béns del seu vincle, tant els heretats, com els que ell mateix havia agregat. El creditor

⁷⁸³ *Ibíd*em, fol. 26.

d'aquest important censal era don Francisco Fernández Molinillo que a la seua mort deixà el crèdit a una obra pia.⁷⁸⁴

El senyor de Ròtova i Tossalnou al·legava com a justificació per prendre aquest crèdit, entre altres, que els seus béns lliures estaven gravats amb diferents càrregues que sumaven un total de 21.900 lliures; així, per tal d'aixecar aquestes càrregues i també per a poder casar el seu fill, necessitava les 36.000 lliures. Amb l'objectiu de no perjudicar el vincle, que havia de garantir el crèdit, don Josep Ignasi havia agregat a aquest diferents béns lliures valorats en més de 42.000 lliures.⁷⁸⁵

La resta d'obligacions dels senyors de Ròtova i Tossalnou es podien classificar bàsicament en dos apartats: els llegats a familiars entre els quals figurava la pensió de viudetat o d'aliments de dona Antònia Sánchez Muñoz que importava 600 lliures i els aliments de dona Lluïsa Faus, de 200 lliures. De les rendes del vincle també es pagaven diferents tributs com ara l'equivalent de Montcada així com el de Ròtova, Ador i Tossalnou. També se satisfieien en metàl·lic censos emfitèutics al senyor de Bétera, a la religió de Montesa, al convent del Carme, al monestir de sant Miquel dels Reis i una taxa per l'alqueria del Tell en Safranar.

La partida més onerosa era l'equivalent⁷⁸⁶ d'Ador que ascendia a 60 lliures i el salari de l'alcalde major de Ròtova que significava 30 lliures. I, per

⁷⁸⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 118.

⁷⁸⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 184.

⁷⁸⁶ Impost introduït durant el regnat de Felip V l'objectiu del qual era gravar el patrimoni: tant propietats, drets senyorials com censals.

últim, el que sembla ser la pensió d'aliments de 420 lliures per al futur successor que era don Llorenç Escrivà.⁷⁸⁷

En definitiva, aquests serien els trets característics bàsics de l'administració nobiliària dels Faus en què el conjunt dels ingressos venien gravats per un important endeutament creditici que comprometia gairebé la meitat de la hisenda només en el pagament de les pensions a les que estava subjecte el censal de Molinillo.

LA FAMÍLIA BOU DE PENYA-ROJA I ELS SEUS VINCLES

Don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga també va acabar heretant i succeint en tots els vincles fundats per diferents membres d'aquesta antiga família,⁷⁸⁸ circumstància que el convertirà en baró de Senija, senyor de Benillup i de Tormos. Recordem, en eixe sentit, que els seus drets a aquest patrimoni dimanaven de la seua besàvia materna que era dona Feliciano Bou de Penya-roja.

Pel que fa als orígens històrics d'aquesta família, sabem que Bernat, Francesc i Jaume Penya-roja, germans, i el seu nebot, Jaume, fill de Vicent Penya-roja, van atorgar una concòrdia en 27 d'octubre de 1505 sobre l'administració de la capella de sant Andreu i sant Bernat, anomenada capella dels Penya-roja, en la parroquial de Sant Martí de València, amb què

⁷⁸⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, fol. 26.

⁷⁸⁸ Hem traçat l'arbre genealògic dels Bou de Penya-roja en la pàgina 552.

fundaven un vincle, tant de la capella, com dels diferents beneficis eclesiàstics d'aquesta, amb diversos pactes, vocacions i crides.⁷⁸⁹

Com hem comentat, don Francesc de Peña-roja va contraure matrimoni l'any 1515 amb dona Isabel Bou de Cruilles. Amb els germans de don Francesc començava la llegenda heroica que tota família noble consignava en els seus memorials i presumia davant parents i altres famílies. Així, un germà de don Francesc, Galcerà, de malnom el turc, va morir en la batalla de Sagunt contra els agermanats després d'arrabassar algunes banderes enemigues. Però en aquesta batalla també morirà un altre germà, don Bernat, fent d'escut i salvant la vida del general de l'exèrcit del rei que era el duc de Sogorb.⁷⁹⁰ Don Francesc atorgava testament l'11 de març de 1532 i era soterrat en la capella familiar de l'església de Sant Martí. Per la seua part, dona Isabel dictava les seues últimes voluntats l'any 1535 en què nomenava hereu al primogènit, don Francesc i després a don Gaspar.

Don Francesc Bou de Peña-roja iniciarà el plet analitzat per tal d'aconseguir la titularitat del vincle de Callosa d'en Sarrià tanmateix la descendència de la família continuaria amb el germà i segongènit dels seus pares, don Gaspar, casat amb dona Jerònima Villalba. El fill d'ambdós, don Gaspar de Peña-roja i Villalba havia contret matrimoni amb dona Maria Zapata i Mercader, filla de don Àngel Zapata, senyor de Senija.⁷⁹¹

Dona Maria, ja viuda de don Gaspar, va ser declarada, a principis del segle XVII, pel justícia civil de València, com a successora en els béns del

⁷⁸⁹ *Ibídem*, fol. 7.

⁷⁹⁰ José Carauna y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 312.

⁷⁹¹ *Ibídem*, fol. 314.

seu pare entre els quals figurava la baronia de Senija.⁷⁹² El seu fill don Llorenç seguirà el plet per la baronia de Callosa i heretarà de la mare els llocs de Senija, Benimallul, Canor, Berdica i Tormos.

Aquest don Llorenç Bou de Peña-roja i Zapata va maridar l'any 1613 amb dona Josepa Sisternes d'Oblites i Centoll (1598-1628) amb la qual va tenir dos fills: don Policarp i dona Teresa. L'any 1630 don Llorenç contreia segones núpcies amb dona Felícia Sisternes d'Oblites i Pellicer, neboda de la seua primera esposa i filla de don Melcior Sisternes d'Oblites i Centoll. Don Llorenç apareix anomenat en la Crònica de Fray Francisco Gavalda com un dels cavallers de València que va enviar dos fills seus l'any 1649 al setge de Tortosa contra els francesos, com a part del servei de la ciutat de València en el marc de la Guerra de Catalunya.⁷⁹³ Don Llorenç moria l'any 1667 havent vinculat el lloc i baronia de Senija i la casa pairal dels Peña-roja en la plaça de la Pilota de València.

Don Llorenç – anomenat l'antic- heretarà altres vincles fundats pels seus parents com ara el de don Francesc de Peña-roja, fundat en el seu testament de 1535, però també el de don Miquel Joan, de l'any 1548, i el de don Filibert de l'any 1561. Tots aquests Peña-roja van formar vincle a partir dels seus béns.⁷⁹⁴

⁷⁹² L'alqueria de Senija, franca i lliure, va ser venuda per la universitat de Benissa el 2 de juliol de 1425 a Francesc Jornet, mercader de València, per tal de redimir uns censals que havia carregat a favor d'aquest. El preu de venda es va establir en 18.500 sous.

⁷⁹³ Fray Francisco Gavalda, *Memoria de los sucesos particulares de Valencia, y su reino en los años mil seiscientos quarenta y sieta, y quarenta y ocho, tiempo de peste*, Valencia, Silvestre Esparsa, 1651, s.f., Edició Facsímil de Librerías Paris-Valencia.

⁷⁹⁴ APPV, *protocolos notariales de Pedro Millera y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 18.

A la mort de don Llorenç, l'any 1667, va succeir en el vincle de Senija i annexos el seu fill primogènit don Policarp Bou de Penya-roja i Sisternes d'Oblites (1628), casat amb dona Gerarda Dasio, de la qual no va tenir descendents.

Don Gaspar Bou de Penya-roja i Sisternes d'Oblites (1643), primogènit del segon matrimoni del seu pare i net de don Melcior Sisternes d'Oblites, va ser declarat per sentència de la Cort de Governació el 21 de febrer de 1667 com a successor en el béns vinculats de son pare.⁷⁹⁵ L'any 1665 havia ingressat en l'orde militar de Montesa i, com a cap de la nissaga, va ser el patró i administrador de la capella familiar a Sant Martí. El 2 de setembre de 1668 signava capítols matrimonials amb dona Àngela Navarro i Ferrer que li aportava un dot format per la meitat d'un forn a Campanar i diversos censals.⁷⁹⁶ De la seua esposa, va tenir un total de cinc fills: don Llorenç – anomenat el modern- casat amb dona Manuela Ebri, don Aureli Fèlix casat amb dona Anna Martínez de la Raga, don Gaspar, dona Feliciana, casada amb don Francesc Faus i Escrivà, senyor de Ròtova i Tossalnou, i dona Blanca, cònjuge de don Francesc Guerau i Ebri, marquès de Villores.⁷⁹⁷ Dona Àngela Navarro atorgava testament l'any 1682 i el notari Luis Ribes el publicava el 14 de juliol de 1689.⁷⁹⁸

Don Gaspar Bou de Penya-roja, baró de Senija i senyor dels llocs de Tormos i Benillup, amb motiu del matrimoni del seu primogènit, don Llorenç, amb dona Manuela Ebri, segons cartes nupcials atorgades en 5 de juliol de

⁷⁹⁵ José Carauna i Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 316.

⁷⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 20.

⁷⁹⁷ José Carauna i Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 318.

⁷⁹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Vincle de Faus, lligall 2, núm. 20.

1693 que va autoritzar el notari Josep Isern, li va fer donació de diferents béns i entre aquests, la baronia de Senija i els seus annexos (els llocs de Canor, Seniola i Benimalull). Com veurem, don Llorenç Bou de Penya-roja va ser declarat successor en els vincles de la família Sisternes d'Oblites i en el de dona Casilda Pellicer. El mateix don Gaspar va fundar un altre vincle amb motiu del casament de l'altre fill, don Aureli Fèlix, amb dona Anna Martínez de la Raga, en 2 de maig de 1702, en el qual va vincular la meitat de la senyoria de Tormos.⁷⁹⁹

D'altra banda, don fra Gaspar Bou de Penya-roja i Navarro, en el seu últim testament, rebut per Pere Joan Bordera en 6 d'agost de 1690, i publicat en 10 de juny de 1702, també va formar vincle dels seus béns i els va agregar al vincle de don Melcior Sisternes.

Estructura de les rendes i càrregues del vincle

El fideïcomís dels Bou de Penya-roja era dels més antics i amb més solera que heretava don Llorenç Escrivà i estava conformat per diferents tipus de béns. Sens dubte, l'element simbòlic més important eren les diferents llegendes familiars relacionades amb els cavallers Penya-roja que participaren en la fundació del regne de València. Això de banda, les senyories de la família constituïen la base de la memòria material però també un factor imprescindible per conformar la casa pairal o casal a què tot noble aspirava.

⁷⁹⁹ APPV, *protocols notariais de Pedro Millera y Sessé*, R. 3335, any 1760, fol. 18.

A finals del segle XVIII, el vicle dels Bou de Penya-roja posseïa, segurament per l'herència deixada per diferents membres de la família, diverses fundacions de beneficis i patronats, una prova més de la solera nobiliària en poder demostrar i materialitzar la seua exemplaritat pietosa i devota envers la comunitat. Així, els Penya-roja eren patrons del benefici fundat en l'església de Santa Caterina d'Alzira sota la invocació de sant Nicolau Bisbe, posseïen el benefici i sepultura de sant Josep en l'església de Sant Bartomeu de València i eren titulars de la capella i sepulcre de sant Pere Apòstol en l'església de santa Caterina Màrtir de la capital del regne; a banda del conegut vas familiar en Sant Martí en la capella dels Penya-roja que era la segona pel costat de l'epístola.⁸⁰⁰

En total, al voltant del període esmentat (1759-1777) aquest vicle comprenia la baronia de Senija i els despoblats de Benimallull, Berdiques, Senijola i Canor, el lloc de Benillup i la meitat del lloc de Tormos. Aquest últim senyoriu restava *pro indiviso* i les seues rendes les gaudien per igual, és a dir, per meitat, la casa de don Miquel Català, comte de Cirat i don Francesc Tomàs Martínez de la Raga com a hereu de don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja. Els drets dominicals d'aquest lloc de la Marina incloïen la jurisdicció civil i criminal, les escrivanies, el dret de patronat de l'església, una casa palau en la plaça, un trull també en la plaça, una almàssera en el corral de la casa palau i una casa forn.

L'administració d'aquest fideïcomís generava uns ingressos bruts de 3.148 lliures, 13 sous i 3 diners als quals s'havien de restar les diferents càrregues i obligacions a què estava subjecte el patrimoni. Els càrrecs contra

⁸⁰⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 7, fol. 47.

el vincle suposaven un capital de 1.298 lliures i 17 sous, és a dir, gairebé la meitat de la renda. Per tant, les rendes líquides del vincle eren 1.849 lliures, 16 sous i 3 diners.⁸⁰¹

Pel que fa als trets estructurals bàsics del vincle, en aquest cas, els béns, segons la seua naturalesa, eren de tres tipus: les senyories, el patrimoni immobiliari conformat per terres, heretats i nombroses cases a València capital i, per últim, els censals.

TAULA XXIV

Composició de les rendes del vincle de Bou de Penya-roja		
Tipus de renda	Valor (lliures-sous-diners)	Tant per cent
Drets dominicals	1.141	36,24%
Terres, alqueries	497	15,78%
Immobles a València	1.063	33,76%
Pensions de crèdits	54-17-3	1,71%
Renda sense especificar	392-16	12,45%
TOTAL	3.148-13-3	

Font: AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, fol. 26. (Elaboració pròpia)

Dins del capítol senyorial, les tres senyories heretades dels Penya-roja proporcionaven ingressos similars. Curiosament, el lloc que més rendia era

⁸⁰¹ AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, fol. 26.

Tormos (425 l) encara que fora aquesta una senyoria compartida amb el comte de Cirat però cal tenir en compte que don Aureli Fèlix havia vinculat el domini útil de diferents heretats a Tormos que, segurament, s'arrendaven conjuntament amb els drets dominicals amb la qual cosa s'aconseguia apujar el preu de l'arrendament. Li seguia en importància la baronia de Senija que aportava al seu titular 360 lliures en concepte d'explotació i, per últim, una senyoria d'alta muntanya com era Benillup, la cessió de la qual proporcionava 356 lliures.

A la capital del regne, els Bou de Peña-roja posseïen un important actiu immobiliari de cases i establiments comercials que feia que els ingressos per aquest concepte gairebé fregaren els obtinguts de les rendes dominicals. A la plaça de la Pilota, es llogava el palau familiar i dos casalots més amb preus elevats: 150, 150 i 80 lliures. Però també s'arrendaven altres tipus d'habitatges més modestos que, pels carrers i barris on s'ubicaven i les seues característiques, anaven destinats a artesans i oficis. Així, eren propietaris d'una casa en el carrer dels Àngels, tres en el de San Vicent, dos en la Baixada de sant Francesc, dos en la plaça de Santa Caterina i dos cases baixes i les seues escaletes en el carrer de Corredors.

D'altra banda, la família era propietària d'un forn de pa en el carrer Sant Vicent (168 lliures), un altre forn el carrer de l'Almirall (54 lliures) i els famosos banys de l'Almirall (40 lliures). En total, s'extreien 1.063 lliures del lloguer d'un divers haver immobiliari de diferents i interessants tipologies

entre les quals: un palau nobiliari, baixos comercials, cases i pisos, forns i un bany públic.⁸⁰²

La propietat rústica del vicle s'ubicava sobretot prop de València capital i es tractava d'una casa amb terres a Mislata, una casa amb hort i terres a Massarrojos i, per últim, terres a Montcada, Russafa i a la Pobla de Vallbona. El bé més valuós era la casa i les terres de Mislata que produïen un ingrés de 215 lliures, li seguia la casa amb hort i terres a Massarrojos i Montcada que rendia 194 lliures.

Les pensions de dos censals i dos deutoris vinculats produïen unes discretes 54 lliures, 17 sous i 3 diners i constituïen la renda més baixa del patrimoni.

D'altra banda, les obligacions a les quals estava subjecte aquest vicle eren nombroses i diverses i absorbien gairebé la meitat de la renda, circumstància similar al que passava amb el vicle de Faus. Les successives disposicions testamentàries amb deixes pies dels Penya-roja gravaven de manera important els seus béns. Però també, els préstecs sol·licitats sobretot a institucions religioses de la metròpoli o els llegats fets pels titulars del vicle als parents o al servei domèstic. Tot i això, el patronatge religiós exercit pels Bou de Penya-roja, encara que es tractés de petites partides, significava, pel seu abast, un dels aspectes a ressaltar.

El capítol dedicat a les deixes pietoses era nombrós i divers. L'església de Sant Martí a València concentrava el gruix del programa religiós de la nissaga per trobar-se aquí, des de l'Edat Mitjana, la capella funerària

⁸⁰² *Ibíd.*

familiar. Don Aureli Fèlix havia fundat una dobla en Sant Martí el dia de sant Bernat Abat que se sufragava amb 15 lliures i 7 sous anuals. La major part d'aquesta renda estava garantida per un cens mort que s'havia imposat don Aureli Fèlix (15 lliures) i els set sous restants estaven coberts per un cens amb llüisme i fadiga sobre una cafissada de terra a Massarrojos. La família també satisfesia 23 lliures, 12 sous i 6 diners perquè es celebrés la Festivitat de Minerva el tercer diumenge de gener. En la capella familiar, des d'antic, s'havien fundat dos beneficis sota l'advocació de Sant Andreu Apòstol i sant Bernat Abat, amb un peu cadascun de 18 lliures que calia subvencionar de manera anual.⁸⁰³

Pel que fa al patronatge del culte religiós en els senyorius propis, don Gaspar Bou de Peña-roja havia fet un llegat de 16 lliures i 10 sous anuals per a l'església de la baronia de Senija per tal de pagar l'oli de la làmpada del Santíssim Sagrament i per a comprar cera per a la patrona i cap de l'altar que era santa Caterina Màrtir. Se sostenia la vicaria de Tormos amb 20 lliures i, al rector de Tossalnou, se li aportava 2 lliures i 2 sous com a còngrua, encara que potser aquesta última obligació era pròpia del vicle de Faus i no del de Bou de Peña-roja.

Com hem avançat, el deute de la família estava sobretot en mans religioses. Els Peña-roja havien carregat censals de diferents quanties i, per això, tots els anys havien de satisfer una sèrie de pensions. La parròquia de Montcada els havia prestat un capital de 120 lliures garantit sobre unes terres en aquest lloc pertanyents al vicle. Tots els anys se li responia amb 3 lliures i 12 sous de pensió. També el clergat de Sant Tomàs els havia

⁸⁰³ *Ibíd.*, fol. 36.

comprat un censal de capital 120 lliures que hipotecava el lloc de Tormos i que generava una pensió de 19 sous.

Don Aureli Fèlix havia carregat un censal de 600 lliures sobre el lloc de Tormos a favor de l'hospital d'en Bou i es pagava tots els anys a l'administrador 18 lliures. A l'administració de Joana Bertomeua, en l'Almoina de robbers, se li responia amb 4 lliures i 7 sous ja que aquesta institució posseïa una carta de gràcia sobre unes cases del vincte en la plaça de Santa Caterina Màrtir.⁸⁰⁴ Don Aureli Fèlix havia contractat un altre préstec: només en pensions es pagava, cada any, 504 lliures 6 sous i 6 diners a l'Administració de les Califòrnies. En concret, s'havia manllevat un crèdit de 16.810 lliures 8 sous i 8 diners a l'administració pia esmentada fundada per dona Maria Anna de Borja, duquesa de Gandia.⁸⁰⁵ L'endeutament dut a terme per don Aureli Fèlix podria anar destinat a pagar les despeses judicials del plet pel vincte de mossén Guerau Bou.

D'altra banda, diferents beneficiats de la capital havien finançat les necessitats de crèdit familiar amb préstecs al voltant de les 200 lliures. Era el cas del beneficiat de santa Llúcia en la Seu a qui se li havia venut un censal de 243 lliures sobre la meitat del lloc de Tormos. Al beneficiat de l'Espina o de la Corona de Crist, també de la catedral, se li pagava un pensió de 5 lliures i 10 sous per un altre censal imposat sobre Tormos. El préstec concedit per un beneficiat de sant Joan en l'església de Sant Miquel, de 320 lliures, era garantit per set fanecades de terra en Benicalaf.

⁸⁰⁴ *Ibíd*em, fol. 35.

⁸⁰⁵ AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25.

D'altres càrregues dimanaven del pagament de censos emfitèutics, sobretot a institucions religioses que posseïen el domini directe d'alguns béns urbans dels Bou de Penya-roja. Al priorat del Temple se li pagaven 5 lliures i 15 sous pel forn i el bany en el carrer de l'Almirall o al capellà de la quarta capella del palau reial se li responia amb 4 lliures i 10 sous pel forn de la Boatella. El col·legi de Sant Pau era el propietari directe d'una casa en la baixada de Sant Francesc i, al beneficiat de la capella dels Sants de Sant Joan del Mercat, se li pagava 1 lliures i 16 sous per una casa en el carrer de Corredors.

Les obligacions envers parents i familiars venien dictades sobretot pel testament de don Aureli Fèlix, l'últim dels Penya-roja. Així, en concret, al doctor en lleis don Joan Baptista Ferrando se li pagarien, tots els anys, 20 lliures. Silvestre Salelles rebia cada dia 8 sous el que suposava una renda anual de 146 lliures mentre que Antònia Doménech, quatre reials de bilió diaris. Per últim, sor dona Lluïsa Faus tenia un llegat anual de 200 lliures.

El titular del vincle també havia de subvencionar diferents oficials que regien i administraven les senyories com ara el salari de l'alcalde major de Senija que era de 25 lliures. Per últim, es pagava l'equivalent de Quart, de Tormos, de Senija, de Paterna i de Montcada. En total, les càrregues apujaven a les 1.298 lliures i 17 sous. Si la renda bruta era de 3.148 lliures, 13 sous i 3 diners i les càrregues de 1.298 lliures i 17 sous quedava una renda líquida de 1.849 lliures, 16 sous i 3 diners.

En el segon quadro de renda analitzat, a més, apareix un altre capítol de la despesa com eren les obres de manteniment de diferents habitatges i

establiments artesanals que havien de ser claus per a assegurar i, en el seu cas, augmentar el preu dels arrendaments d'aquests béns. Així, per l'obra nova de Massarrojos, i per les obres "precises y necesarias" de 13 cases, dos forns i un bany, es comptabilitzaven 164 lliures, 14 sous i 6 diners.⁸⁰⁶

El vincle fundat per don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja i Navarro

Com hem assenyalat, don Aureli Fèlix era segurament el fill segon de don Gaspar Bou de Penya-roja i dona Àngela Navarro. Les seues relacions, tant amb el nebot, don Josep Ignasi Faus, com amb el seu parent, don Miquel Escrivà i Faus –espós de la seua besneboda- eren de confiança i col·laboració com hem pogut veure en el plet per la successió del vincle de Callosa d'en Sarrià.

El primer baró de Callosa d'aquesta família va vestir l'hàbit de la religió de Sant Joan de Malta i, per això, arran del seu matrimoni de l'any 1702, amb dona Anna Martínez de la Raga, va necessitar una butlla de dispensa de Sa Santedat per ser profés. Però també li va caldre una dispensa matrimonial per parentesc amb dona Anna.⁸⁰⁷

Una vegada mort don Vicent Faus, don Aureli Fèlix va renunciar a tots els vincles que posseïa en favor del seu besnebot don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus reservant-se però durant la seua vida la renda d'aquests. En el seu testament davant Josep Vicent Aparisi, en 5 de

⁸⁰⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, fol. 37.

⁸⁰⁷ José Carauna y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 317.

desembre de 1758, va fundar un vincle en el qual s'inclouïen diferents béns.⁸⁰⁸ Per una banda, la meitat del senyoriu de Tormos ja que l'altra meitat pertanyia a la casa de don Miquel Català, comte de Cirat. La senyoria estava *pro indivís* i les seues rendes les gaudien per la meitat els dos titulars. Els drets jurisdiccionalis i monopolis dominicals d'aquest lloc comprenien: la jurisdicció alfonsina, l'escrivania dels jutjats locals, una casa palau en la plaça de l'Església, un trull, una almàssera i una casa forn.⁸⁰⁹

Pel que fa a la propietat rústica en aquest mateix senyoriu, don Aureli Fèlix era propietari de 12 jornals i una hectàrea de terra secà i 48 jornals de terra qualificada d'horta i secà en els quals havia reunit tant el domini útil com el directe. Amb la qual cosa, a banda de ser senyor territorial, es constituïa com a un important terratinent en la línia d'una política inversora dirigida a adquirir propietat rústica per a arrendar-la als seus vassalls o altres llauradors vist pel bon moment que passava l'agricultura valenciana.

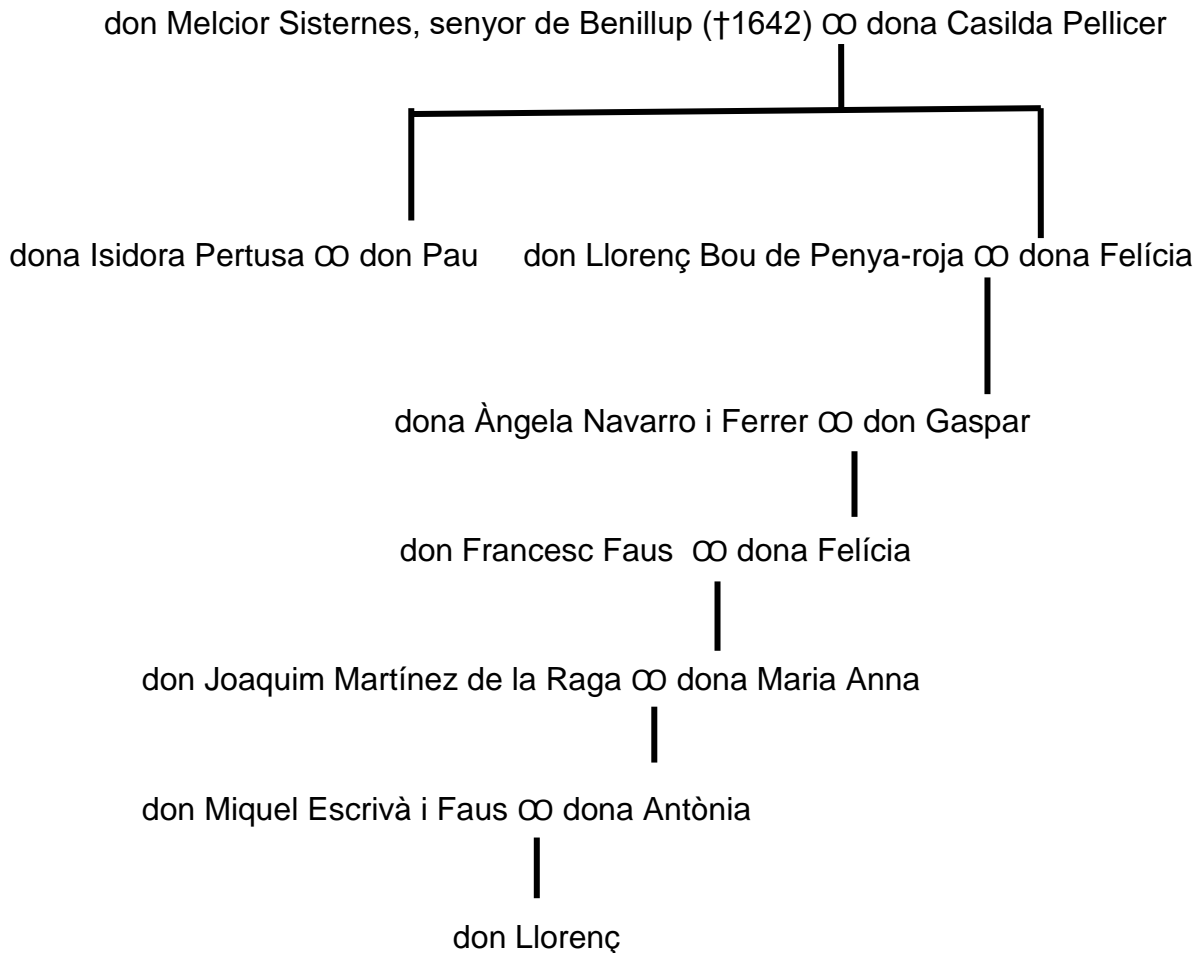
D'altra banda, a València capital, vinculava el forn de la Boatella amb la seua casa mitgera en el carrer de Sant Vicent, una casa annexa a aquest forn, dos cases contigües en la plaça de Santa Caterina i una casa en el carrer de Corredors.

⁸⁰⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 7, fol. 43.

⁸⁰⁹ *Ibídem*, fol. 44.

El fideïcomís dels Sisternes d'Oblites

DESCENDENTS DE DON MELCIOR SISTERNES D'OBLITE

ELABORACIÓ PRÒPIA

Entre els béns vinculats dels Bou de Penya-roja s'inclouïa el vincle de la família dels Sisternes d'Oblites al qual havia accedit per aliances matrimonials. Encara que realment havien estat els Bous del Penya-roja els que havien agregat tots els seus vincles al fundat per don Melcior Sisternes

l'any 1636 segurament per tractar-se de la vinculació més antiga o pel prestigi del personatge. En aquest punt, ens cal conèixer l'evolució històrica, encara que siga de manera succinta, d'aquesta família de juristes valencians.

Així, don Melcior Sisternes d'Oblites, cavaller de l'hàbit de Montesa i regent del Consell Suprem d'Aragó, van fundar un vincle en 4 de febrer de 1636 amb motiu del casament del fill, don Pau, amb dona Isidora Pertusa.⁸¹⁰ En el capítol tercer i sisé de les cartes matrimonials de don Pau i dona Isidora es van vincular diversos béns com ara el lloc de Benillup que don Melcior havia rebut en donació l'any 1630 del seu pare Marc Antoni, diverses cases, un censal de 5.000 lliures i les joies familiars.⁸¹¹ En aquest acte de donació *propter nuptias*, don Vicent Sisternes d'Oblites també llegava al seu nebot, don Pau, una casa gran amb hort a Mislata i 20 cafissades de terres repartides entre Mislata i Quart.

Dos anys després, don Melcior, en el seu testament de 25 de juny de 1638, juntament amb la seua esposa dona Casilda Pellicer i, amb els béns d'ambdós, fundaven un altre vincle que van agregar a l'anterior, al de l'any 1636. El testament de don Melcior va ser publicat el 17 de febrer de 1642 pel notari Reyner i en aquest nomenava hereus als fills: Pau, Joan i Felícia.

La descendència del primogènit, don Pau, s'extingirà l'any 1672 amb la mort del seu fill, don Melcior, casat amb dona Luciana Ferrer però sense descendents. Pel que fa a don Joan tampoc aconseguirà descendents del

⁸¹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, núm. 28, fol. 10.

⁸¹¹ Laura Gómez Orts, *La saga jurídica de los Sisternes. Historia y patrimonio (siglos XVI-XVII)*, València, PUV, 2016, pàg. 26.

seu matrimoni amb dona Isabel Pellicer.⁸¹² Així les coses, i una vegada mort don Joan l'any 1693, la successió del vincle radicarà en la descendència de dona Felícia Sisternes d'Oblites casada en segones núpcies, com hem vist, amb don Llorenç Bou de Penya-roja l'any 1630. L'any 1693 don Gaspar Bou de Penya-roja i Sisternes d'Oblites obtenia sentència favorable per a succeir, a partir dels drets de sa mare, en el vincle de don Melcior i en els béns de don Vicent Sisternes d'Oblites que consistien bàsicament en una casa gran i hort contigu a Mislata i a Quart de Poblet.⁸¹³

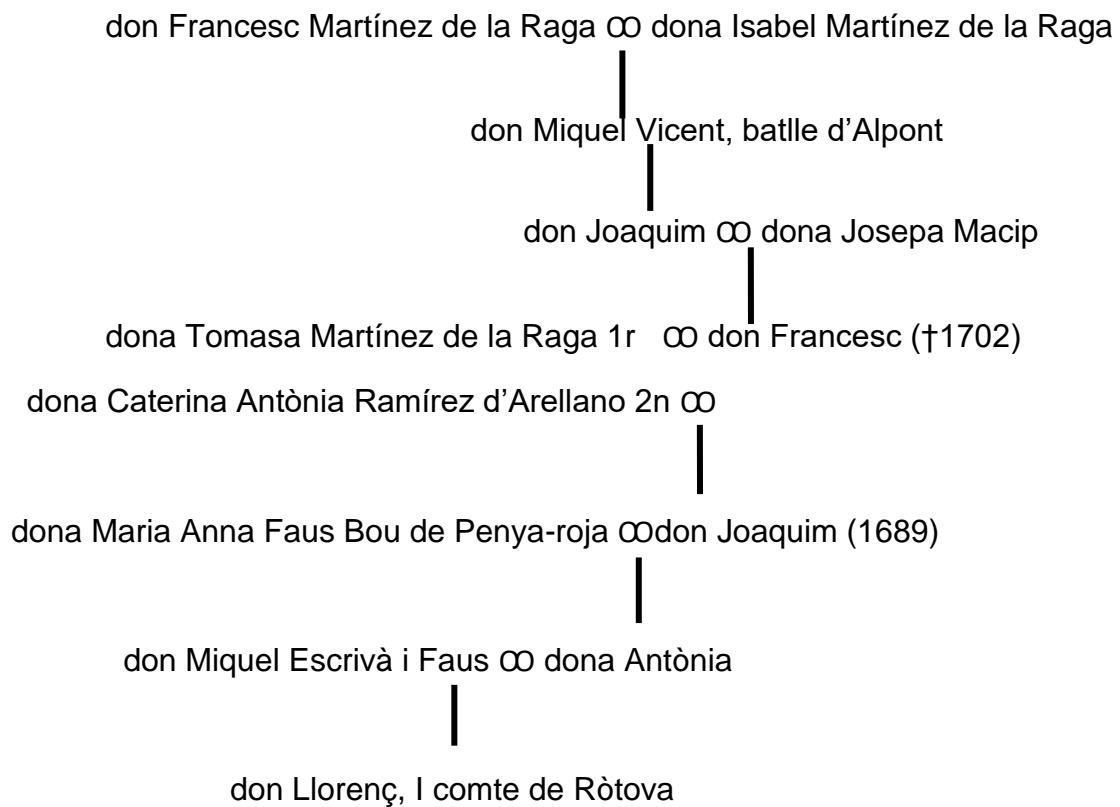
Don Llorenç Bou de Penya-roja i Navarro, fill de l'anterior, fou declarat successor, pel justícia civil de València, en 17 de juliol de 1702, en aquests dos vincles pertanyents als Sisternes d'Oblites i a dona Casilda Pellicer. Per mort de don Llorenç, va succeir el seu germà, don Aureli Fèlix Bou de Penya-roja en aquests vincles segons sentència de la Reial Audiència en 5 de setembre de 1735. Don Aureli, com hem comentat, va cedir aquests vincles al seu nebot don Josep Ignasi Faus fins a la mort d'aquest l'any 1756. Posteriorment, l'any 1759, don Aureli Fèlix renunciava a tots els seus vincles en favor del seu besnebot don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus però reservant-se les rendes dels vincles fins a la fi dels seus dies que va ser el 5 de novembre d'aquell any.

⁸¹² Ibídem, pàg. 54.

⁸¹³ Ibídem, pàg. 58.

ORIGEN I PATRIMONI DELS MARTÍNEZ DE LA RAGA

ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA MARTÍNEZ DE LA RAGA

ELABORACIÓ PRÒPIA

Don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga succeïa en els vincles de la seua família materna en un auto de 22 de setembre de 1777 davant el notari Josep Fabra, arran de la mort del seu tio, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus qui, segurament, era l'últim descendent agnat d'aquesta

nissaga.⁸¹⁴ En concret, es tractava d'un vincle principal i de tres més agregats a aquest. Els Martínez de la Raga eren oriünds de la vila d'Alpont on l'1 d'octubre de 1601, don Francesc Martínez de la Raga, casat amb dona Isabel Martínez de la Raga, atorgava un testament que era publicat l'any 1607. En aquest instrument notarial, don Francesc vinculava la seua casa pairal d'Alpont i les masades de Corcovillas.⁸¹⁵

De totes maneres, un avantpassat de don Francesc ja havia fundat un vincle. Es tractava de don Gil Martínez de la Raga, canonge de Sogorb que, en una escriptura de donació a favor de don Onofre i don Roderic Martínez de la Raga, en 10 de novembre de 1507, vinculava diferents béns a favor d'aquests.⁸¹⁶

Podem establir l'evolució familiar a partir de l'avi matern de don Llorenç Escrivà, don Joaquim Martínez de la Raga i Ramírez de Arellano que havia estat batejat el 12 d'octubre de 1689, a Campanar, pel seu parent el canonge de la Seu don Pere Martínez de la Raga.⁸¹⁷ Els pares de don Joaquim, don Francesc Martínez de la Raga i Macip i dona Caterina Antònia havien atorgat cartes matrimonials el 2 de març de 1686 davant el notari Ferran Cortés.

Es tractava del segon matrimoni de don Francesc ja que, en primeres núpcies, havia estat casat amb dona Tomasa Martínez de la Raga. Don Francesc atorgava testament el 10 de febrer de 1701 i el notari Gabriel

⁸¹⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 80.

⁸¹⁵ José Carauna y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 320.

⁸¹⁶ ARV, *protocols notarials d'Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 143.

⁸¹⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 17, núm. 10, fol. 126.

Huguet el publicava el 15 de febrer de 1702: unes últimes voluntats en què nomenava hereu don Joaquim, constituït en menor d'edat.⁸¹⁸

Pel que fa als actes positius de noblesa que presumia posseir la família cal destacar que, mentre que don Joaquim era admés en la confraria de la Soledat l'any 1715, el seu pare, don Francesc, havia participat en les juntes de l'estament militar el 13 de gener de 1690 i el 2 de gener de 1692.⁸¹⁹

D'altra banda, don Francesc Martínez de la Raga i Macip, com a hereu del seu pare, don Joaquim, es comprometia davant el notari Ferran Cortés, en 14 de gener de 1677, a restituir el dot de 6.000 lliures de la seua mare, dona Josepa Macip. Don Francesc era net de don Miquel Vicent, batlle d'Alpont.

Precisament, aquest don Miquel Vicent, generós, havia fundat un vincle en el seu codicil de 10 de desembre de 1642 davant el notari Pere Climent, a partir de tots els seus béns i també amb els llegats fets pels seus pares don Francesc i dona Isabel Martínez de la Raga, nobles d'Alpont.⁸²⁰ Es tractava d'un fideïcomís que no comprenia en la seua composició cap senyoria i que es caracteritzava per vinclar, sobretot, importants finques rústiques i béns immobles urbans. Així, don Miquel Vicent era propietari d'un molí fariner a Tendetes de Campanar amb dos cafissades i dos fanecades de terra, una casa alqueria amb 13 cafissades i 5 fanecades en aquesta partida mateix, una casa gran a Campanar, diferents lots de terra a València i Patraix, un forn en el Portal Nou de València i un mas a Alpont, heretat del pare.⁸²¹ Al fill

⁸¹⁸ ARV, *Reial Audiència, Processos*, Part 3a, núm. 3561, any 1704.

⁸¹⁹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Benifallim, lligall 17, fol. 1.

⁸²⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 811.

⁸²¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 292.

segon, de nom també Miquel Vicent, li llegava 3.000 lliures a pagar per l'hereu.

Per la seua part, dona Tomasa Martínez de la Raga, des de la seua casa palau de Tendetes de Campanar, fundava un vincle en el seu testament de 30 de novembre de 1672 davant el notari Nicolau Yuste que el va publicar l'any següent, el dia 21 de febrer de 1673.⁸²² Dona Tomasa, primera dona de don Francesc Martínez de la Raga i Macip, havia aportat un dot de 13.214 lliures i 13 sous al marit en les cartes matrimoniales rebudes per Nicolau Yuste en 25 de novembre de 1669.

La causant feia hereu de tots els seus béns al fill primogènit, don Tomàs, amb el pacte que quedaren vinculats, *in perpetuum*, per a la descendència d'aquest. La successió s'havia de regir a partir del sistema d'agnació estricta però, en el cas de fallar tota la descendència de don Tomàs, havia de succeir la germana, dona Teresa. La testadora nomenava tutor i curador dels fills menors d'edat al marit, don Francesc Martínez de la Raga.

L'any 1692 el Justícia civil de València, per mort en edat infantil de don Tomàs, sentenciava que havia de succeir en el vincle fundat per dona Tomasa, la filla, dona Teresa, muller de don Felip Martínez de la Raga i Julià, generós.⁸²³ Entre els béns vinculats de dona Tomasa figurava una casa en la plaça Major de Lliria, 40 fanecades d'horta amb una casa en el terme d'aquesta població i diferents censals que comprometien llauradors d'aquesta vila, els rèdits anuals dels quals reportaven un ingrés de 196

⁸²² ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1789, exp. 103, fol. 2.

⁸²³ *Ibídem*, fol. 144.

lliures. A més a més, la fundadora vinculava una casa hostal a Lliria que era objecte de litigi l'any 1826 entre don Llorenç Escrivà i els arrendataris.⁸²⁴

Així mateix, dona Josepa Macip, que era la rebesàvia materna de don Llorenç Escrivà, havia agregat els seus béns al vincle dels Martínez de la Raga. En concret, afegia al patrimoni familiar una casa botiga en el Mercat de València, un censal de capital de 2.000 lliures que li responia la Reial Renda del Tabac, amb una pensió anual de 60 lliures, i un altre censal de principal 160 lliures i pensió anual de 4 lliures i 14 sous contra la vila de Novelda. L'agregació d'aquests béns s'havia dut a terme a través del seu testament atorgat davant el notari Ferran Cortés l'any 1689.⁸²⁵

Per últim, el matrimoni format per don Antoni Herrero i Ruíz d'Azagra i dona Sebastiana García, en els seus testaments i codicils de l'any 1594 i 1599, havien agregat al vincle dels Martínez de la Raga un patrimoni radicat sobretot a Xelva que consistia en una casa gran amb el seu hort i el mas de l'Om. Aquest mas era una de les poques explotacions que eren administrades directament per don Llorenç l'any 1798 i produïa una renda neta de 1.000 lliures una vegada deduïdes una sèrie de despeses entre salaris a servents, 16 fanegues de sal que consumien els ramats i les 42 lliures que es pagaven al duc de Villahermosa, senyor territorial. El matrimoni esmentat també era propietari d'una casa a València, en la plaça de la Seu.⁸²⁶

⁸²⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 293.

⁸²⁵ ARV, *protocols notarials d'Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 143.

⁸²⁶ *Ibídem*, fol. 294.

Característiques econòmiques dels vincles

Segons els quadros de rendes analitzats i, com hem avançat, els béns que conformaven el patrimoni dels Martínez de la Raga es caracteritzaven sobretot per ser propietat rústica i immobles urbans. A València capital, a l'igual que la hisenda dels Bou de Penya-roja, es concentrava la majoria de cases i alguns establiments comercials. La tipologia dels habitatges era diversa: des de cases menudes llogades a preus discrets com ara una caseta davant la Llotja de l'Oli per 14 lliures o una casa en el Portal de la Valldigna per 17 lliures; fins a altres habitatges a preus més elevats: així, una casa a prop del convent de Sant Doménec s'arrendava per 90 lliures o una altra en el Mercat per 96 lliures.⁸²⁷

Altre factor a tenir en compte, pel que fa als immobles de la família, és la concentració de la propietat en determinats sectors i carrers. En la zona comercial de la llotja i el mercat es comptabilitzen un total de cinc immobles. En el convent de Sant Doménec, dos cases i, al voltant del Portal de la Valldigna, quatre habitatges. Els Martínez de la Raga posseïen, a més, dos obradors que eren una casa pastisseria (arrendada per 49 lliures) i una casa amb el seu forn al Portal Nou (42 lliures). En total, els ingressos derivats de l'explotació d'immobles urbans ascendia a 542 lliures.

Al seu torn, la propietat rústica es repartia entre diferents llocs de les comarques dels Serrans i l'Horta de València. Encara que no s'especifica la superfície de la terra posseïda en la primera comarca, els preus pels quals s'arrendava ens pot donar una idea de la seua entitat. A Xelva, una casa

⁸²⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 13, fol. 28.

amb hort, es llogava per 100 lliures mentre que una masia en el terme d'aquesta població es feia per 150 lliures i dos masies a Alpont, per 174 lliures. La terra posseïda als voltants de València aportava uns ingressos molt més elevats com és lògic per tractar-se d'horta i no de secà.

Així, els béns arrels posseïts a Mislata –dos cases amb les seues heretats, una d'aquestes amb tretze cafissades i l'altra, amb cinc- reportaven uns guanys de 379 lliures. El tipus d'explotació que més abunda prop de la capital és la casa alqueria amb la seua heretat: per exemple, en el pla de renda es descriu una casa alqueria i 13 cafissades a Marxalenes, una alqueria i 12 cafissades amb una caseta, a Campanar o una casa i quatre cafissades a Patraix. El bé més important en quant a les rendes que reportava era un molí fariner amb dos cafissades i mitja de terra a Tendetes de Campanar que s'arrendava per 570 lliures.

L'últim tipus de béns i el que menor pes ocupava en la renda total de l'administració, a l'igual que passava en els altres vincles, eren els préstecs. Es comptabilitzen un total de set censals venuts, entre d'altres, a membres de la noblesa titulada com ara el duc de Mandas i Béjar però també a viles com ara Bunyol o Novelda i dos deutors a dos habitants de Lliria. Les pensions de tots aquests productes crediticis aportaven un ingrés de 158 lliures, 6 sous i 3 diners.

TAULA XXV

Relació i pes de les rendes del vintle de Martínez de la Raga		
Tipus de renda	Valor (lliures-sous-diners)	Tant per cent
Immables urbans	572	16,58%
Propietat rústica	2.719-3	78,83%
Pensions de crèdits	158-6-3	4,58%
TOTAL	3.449-9-3	

Font: AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, fol. 28. (Elaboració pròpia)

Els càrrecs o debits de la hisenda, a diferència del que veiem amb el patrimoni dels Bou de Penya-roja o dels Faus, era molt discret. Tot i això, en el que havia de ser la despesa ordinària de la casa, es repeteix l'estructura de pagaments dels Faus i dels Bou de Penya-roja, per consegüent, les obligacions van destinades al pagament dels crèdits compromesos, a la subvenció d'activitats litúrgiques i a l'abonament de gravàmens per la possessió de patrimoni rústic. En aquest últim capítol, es pagaven 56 lliures per la taxa del molí de Marxalenes (molí de la Torreta) i un altra taxa de 48 lliures a la vila de Xelva.⁸²⁸ Se satisfieia l'impost de l'equivalent a Montcada, Mislata, Godella i Alpont, un gravamen que suposava 58 lliures i 9 sous. I es pagaven censos emfitèutics al senyor de Mislata i de Patraix.

Pel que fa al patronatge religiós, cal destacar les 30 lliures anuals destinades a celebrar la festivitat de la Mare de Déu de Campanar. La

⁸²⁸ Ibídem, fol. 30.

vinculació amb el poble de Campanar, on els Martínez de la Raga eren propietaris del molí de Torreta, en Tendetes, arran ja en el segle XVII. Per exemple, don Francesc Martínez de la Raga i Macip carregava, l'any 1672, a favor de la parròquia i els parroquians, 70 sous censals pagadors en un termini i feia promesa de donar un nou especial (bé hipotecat) al cap de huit anys.⁸²⁹

Encara que no s'especifica la naturalesa de molts dels pagaments efectuats a institucions religioses – clergat de la Santa Creu, la mesa canonical de la Seu, beneficis i convents diversos i hospitals- devien de respondre a la satisfacció de les pensions de diferents censals. Tanmateix, el capítol de despesa previsible d'aquesta família: 368 lliures, 15 sous i 10 diners era el menor, de bon tros, de tots els vincles estudiats.

En definitiva, una vegada analitzada l'estructura i composició de cada vincle, podem veure quin dels tres, des del punt de vista econòmic, es trobava en millor posició. Cal remarcar que les rendes de tots tres se situen entre les 3.000 lliures i les 4.000 lliures, un percentatge de rendes que fa que aquestes fortunes nobiliàries, per separat, es puguin considerar com a petites.⁸³⁰ El vincle de Faus seria aquell que encapçalaria la primera posició en quant a ingressos bruts seguit pel de Martínez de la Raga i, per últim, pel de Bou de Penya-roja. Tot i això, l'elevat endeutament de la família Faus, a causa de l'anomenat censal de Molinillo, reduirà a la meitat la solvència d'aquest patrimoni.

⁸²⁹ ADV, *Fons digitalitzats*, València-Campanar, Memòries de la parroquia XVII-XX, fol. 69.

⁸³⁰ Jorge Antonio Catalá, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 17.

En el cas del vincle de Bou de Peña-roja també s'acusa un elevat pes de les càrregues en el pagament de les quals es destina un 41% aproximat del volum d'ingressos. En aquest cas, don Aureli Fèlix, l'últim posseïdor del vincle d'aquesta família, havia carregat censals onerosos segurament per a pagar el llarg i costós plet per la successió en la baronia de Callosa d'en Sarrià i la vall de Tàrbena. Sense comptar amb l'important programa de patrocini religiós desplegat pels Bou de Peña-roja a València capital i als seus senyorius que contrasta en aquest aspecte amb l'austeritat de la tercera família, els Martínez de la Raga.

Aquests últims, en no posseir senyorius i ser una noblesa terratinent, s'estalviava entre d'altres, haver de pagar els oficis senyorials i també subvencionar el culte i l'assistència religiosa dels llocs. Els ingressos dominicals en aquest cas eren substituïts per les rendes de la ingent propietat rústica. Si fem cas dels quadros de renda, el seu endeutament, també en mans d'institucions religioses, era ínfim comparat amb el dels seus parents i, pel que fa al patrocini religiós, mostra visible i pública de la seua noblesa, només s'anotava una despesa regular de 30 lliures per a subvencionar la festa de la Mare de Déu de Campanar. A falta de conèixer les despeses extraordinàries dels Martínez de la Raga en, per exemple, obres de manteniment d'immobles o el cost que suposava la capella sepulcre del Roser que posseïen en l'església de la Santa Creu, la seua administració era la més sanejada, de bon tros, de les posseïdes i heretades per don Llorenç Escrivà, seguida per la de Faus i, per últim, per la de Bou de Peña-roja.

TAULA XXVI

Comparativa de la rendibilitat dels tres vincles (lliures-sous-diners)			
	Faus	B. de Penya-roja	Martínez de la Raga
Ingressos bruts	3.968	3.148-13-3	3.449-9-3
Càrregues	2.075-13	1.298-17	368-15-10
Renda neta	1.892-6-1	1.849-16-3	3.080-13-5

Font: AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Escrivà, lligall 13, fol. 25-38. (Elaboració pròpia)

CONFLICTES AMB EL GERMÀ PER L'HERÈNCIA

Després de la mort de don Miquel Escrivà l'any 1789, els conflictes i desavinences familiars, més o menys soterrats, arribaven als tribunals. Don Cir Escrivà, establert a Barcelona com a oficial de l'exèrcit del rei, entaulava davant la Reial Audiència de València diferents plets contra el germà alguns dels quals encara restaran vius a la mort prematura d'aquell l'any 1793. Tot i això, a poc a poc, el fill petit de don Miquel va anar guanyant la major part de les demandes però no arribaria a gaudir dels seus èxits pel seu final en el camp de batalla.

L'accés a les millores heretades

Un dels plets entre germans incoat a instància de don Cir revestia vital importància per tal que aquest poguera heretar les millores atorgades pel pare. Millores que, precisament per això, don Miquel s'havia afanyat a assenyalar en el testament el que considerava béns lliures per assegurar-se que don Cir les cobraria. És a dir, l'única manera de garantir un contingut econòmic per a aquestes millores era l'existència de béns de lliure disposició.

Ja coneixem els antecedents sobre la necessitat de béns lliures en una família nobiliària perquè, en una data tan allunyada com l'any 1747, amb motiu del pagament del dot de dona Lluïsa Escrivà i, a falta, precisament, de béns lliures per a poder satisfer-la, don Miquel ja es reservava el considerar que la baronia de Benifallim, així com l'herència de dona Antònia Castelló, foren lliures i no vinculades. Així mateix, a partir del segon testament de don Miquel, es justifica i argumenta que, efectivament, aquest patrimoni era lliure segons la seua voluntat.

El 2 de gener de 1790 s'iniciava l'enfrontament judicial entre germans amb el nomenament de procuradors i advocats per les dos parts en litigi i l'exposició d'arguments.⁸³¹ Així, l'advocat de don Cir argumentava que l'any 1744 don Vicent Escrivà havia efectuat a favor de don Miquel una donació pura, perfecta i entre vius del lloc de Benifallim que havia acceptat el donatari i que va ser aprovada judicialment per l'alcalde de València.⁸³² Amb la qual cosa, i a través del seu testament de 22 de novembre de 1788, don

⁸³¹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99.

⁸³² *Ibidem*, fol. 20.

Miquel havia millorat a don Cir en el terç i el romanent del cinqué de tots els seus béns, i volia que aquestes millores quedaren assenyalades sobre Benifallim. Una vegada mort don Miquel, s'havia transferit a don Cir, com a legatari millorat, el domini absolut dels béns llegats pel pare.

Tanmateix, i malgrat que don Cir havia comunicat a don Llorenç Escrivà, baró de Senija, el seu dret sobre el lloc de Benifallim i els altres béns assenyalats pel pare d'ambdós, aquest últim havia pres possessió dels béns en litigi com si foren vinculats. Don Llorenç havia intentat persuadir el germà que aquests béns estaven compresos en el vincle fundat per don Vicent Escrivà i Castelló en el seu testament de set de gener l'any 1746 després d'haver aconseguit facultat reial per a fer-ho l'any 1742.

Però la part acusadora trobava que, com la donació feta a don Miquel de la baronia de Benifallim va tindre lloc dos anys abans del testament, don Vicent només havia pogut vincular béns seus propis. Com que el baró de Senija es negava a reconèixer que aquests béns eren lliures, la part de don Cir demanava als magistrats de l'Audiència: "...condenar don Lorenzo a que los deje, los bienes, vacuos y expeditos y restituya con todos los frutos percibidos y podidos percibir para que inmediatamente los posea mi principal como legítimo dueño"⁸³³

De diferent manera, com és obvi, veia les coses la part contrària. Lluís Fita, en nom del baró, llevava importància a la donació feta per don Vicent Escrivà ja que la considerava per causa voluntària i "graciosa" de pare a fill per tenir la pàtria potestat i que, per consegüent, aquesta donació podia ser

⁸³³ Ibídem, fol. 35.

revocada fins a la mateixa hora de la mort: "...como en efecto la revocó en su final disposición en que reiteró la vinculación de dicho pueblo en su facultad real que especialmente pidió y se le concedió para ello"⁸³⁴ S'arguïa que, en el primer testament de don Vicent de l'any 1743, ja s'havia vinculat Benifallim i que la donació de 1744 s'havia fet amb la voluntat d'anticipar al fill part de l'herència vinculada.

Un altre argument de pes utilitzat per la defensa de don Llorenç era que en els inventaris a la mort de don Vicent no havien figurat com a béns lliures ni la baronia de Benifallim ni les heretats de dona Antònia Castelló. És més, els apoderats de don Miquel havien comparegut davant el jutjat de Benirredrà l'any 1746 i, entre els vincles enumerats en els quals havia de succeir don Miquel, hi figurava el del lloc de Benifallim del qual es va prendre possessió.

No obstant això la part acusadora considerava que don Vicent Escrivà va incloure en el vincle que va erigir béns que no eren seus com ara la baronia de Benifallim i els béns sitis d'aquest lloc i, que el que sí que va vincular, van ser les terres lliures que posseïa a Pego, Beniarjó, Almoines i Favara, la casa de València, els drets de patronat i alguns censals. En definitiva, es considerava que el testament de l'any 1746 no podia revocar la donació feta en 1744.⁸³⁵

Cert temps després i, estant conclusos els autos, Lluís Fita, advocat del baró de Senija, decidia aportar documentació sobre la família Castelló, senyors de Benifallim des de l'Edat Mitjana, que considerava que podia

⁸³⁴ Ibídem, fol. 107.

⁸³⁵ Ibídem, fol. 122.

afavorir la causa del seu client. En concret, s'adjuntava a l'expedient l'arbre genealògic i el testament de don Pere Castelló de 23 d'abril de 1579 en què fundava un vincle sobre l'heretat de les Alcoyes i, aquest fet, feia dir al procurador: "En aquella época corría ya sujeto a vínculo y mayorazgo el lugar de Benifallim como siempre ha sido y tratado y reputado"⁸³⁶

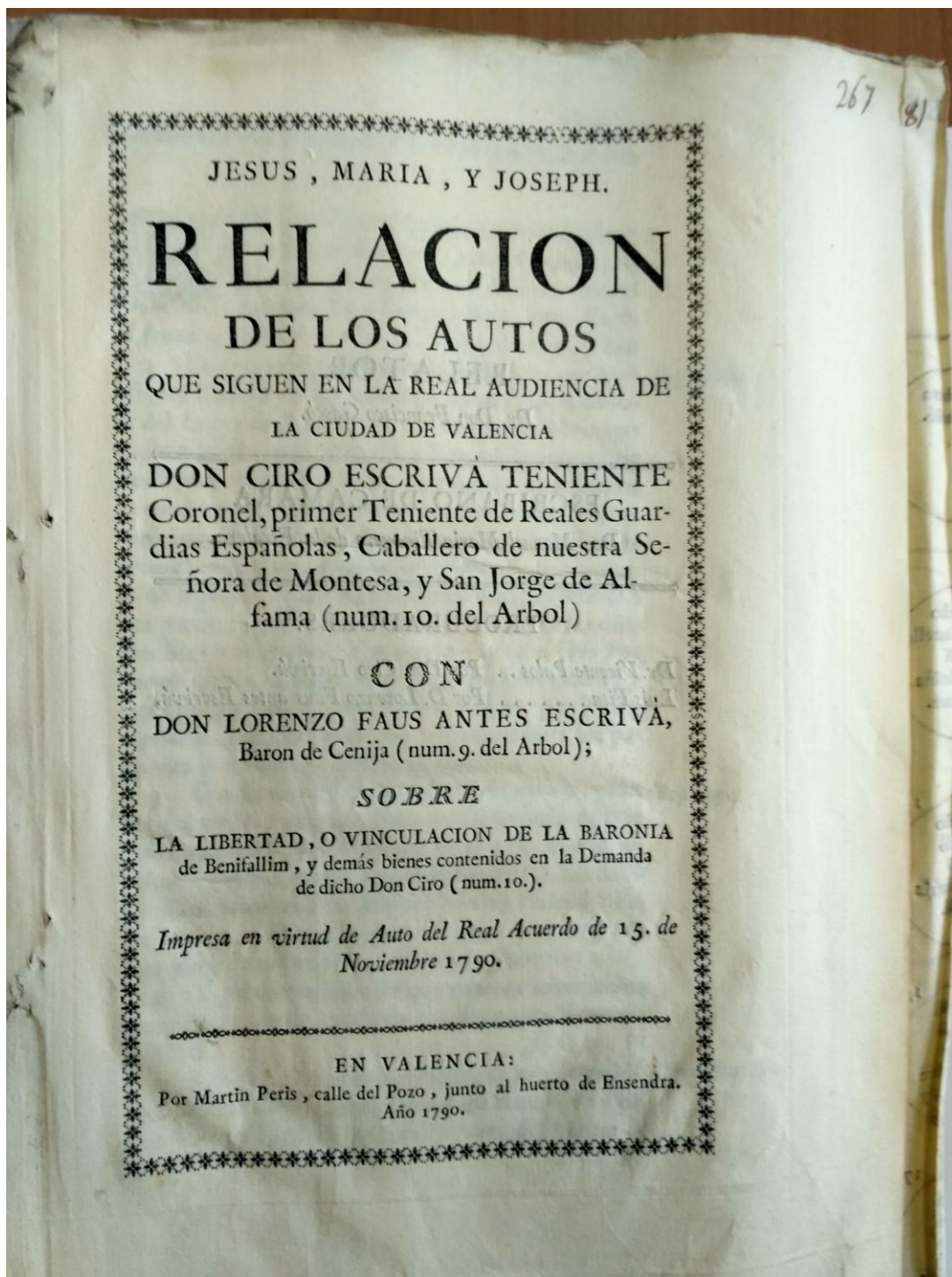
Comptat i debatut, el 10 de setembre de 1791 la Reial Audiència pronunciava una sentència: els magistrats declaraven que don Miquel Escrivà, com a amo absolut del lloc de Benifallim i els altres béns de la demanda, va poder millorar a don Cir en el terç i en el romanent del cinquè de la seua herència, fent l'assenyalament o assignació determinada en la clàusula de millora. Don Cir havia heretat a títol de llegat i millora i, a la mort del pare, se li havia transferit el domini dels béns esmentats. Es condemnava el baró de Senija a deixar vacus i expeditos els béns i a restituir-los amb els fruits percebuts des de la mort de don Miquel.⁸³⁷

Malgrat el revés judicial, la part de don Llorenç decidia recórrer la sentència. L'1 de març de l'any 1803 i, una vegada ja mort don Cir, la Reial Audiència pronunciava sentència definitiva segons la qual absolia don Llorenç i es declarava que don Miquel no havia pogut incloure en la millora del terç i romanent del cinquè fets a don Cir, la baronia de Benifallim, ni tampoc llegar-li 2.000 lliures per al bé de la seua ànima a partir de béns que no eren lliures.⁸³⁸

⁸³⁶ Ibídem, fol. 252.

⁸³⁷ Ibídem, fol. 282.

⁸³⁸ Ibídem, fol. 650.

ARV, Escritvanies de Cambra, any 1790, exp. 99, fol. 267.

DON CIR DEMANA UNA PENSIÓ D'ALIMENTS

Pocs dies després d'entaular-se el plet per la possessió de les millores del terç i del romanent del cinqué de l'herència paterna, don Cir presentava un altre recurs en l'Audiència contra el baró de Senija a compte dels seus aliments.⁸³⁹ El 10 de gener de 1790, el doctor Vicent Palos, com a procurador de don Cir, afirmava que don Llorenç estava posseint els vincles que havien fundat don Josep Ignasi Faus, don Miquel Vicent Martínez de la Raga, don Francesc Escrivà i don Vicent Escrivà, a més del vincle anomenat de Penya-roja. Però com que don Llorenç no tenia fills, ni descendents, don Cir era el seu immediat successor.

Com a germà i com a immediat successor de don Llorenç, a don Cir, per dret, li corresponia una pensió anual d'aliments, per tèrcies anticipades, calculada a partir d'un tant per cent de la renda líquida dels vincles familiars. Es justificava que don Cir, que era tinent coronel, es trobava al servei de sa majestat en les Reials Guàrdies Espanyoles: "...por lo qual y atendida la clase noble de su familia, necesita de buenos alimentos para sus urgencias necesarias, desencia y progreso en su carrera militar..."⁸⁴⁰

La part adversa, representada per Luis Fita, s'oposava a la demanda perquè demostrava, a partir d'una escriptura notarial de 23 de març de 1779 que, des d'eixa data i per mediació de don Miquel, don Llorenç havia pagat al germà, com a immediat successor, la quantitat de 240 lliures anuals per via d'aliments i en dos terminis iguals de 120 lliures per Sant Joan i per

⁸³⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 211.

⁸⁴⁰ *Ibídem*, fol. 3.

Nadal; sense comptar amb el sou que rebia don Cir pels seus serveis a la monarquia que, en els últims anys – afegia l'advocat- havia experimentat augmentos. Per tot això s'adduïa: "Así pues los alimentos que ahora demanda don Ciro están ya convenidos y asignados en la referida escritura que tiene once años de observancia..."⁸⁴¹

La picabaralla legal continuava entre les dos parts per tal de fer valdre o que triomfara una determinada estratègia argumental. Així, Vicent Palos, procurador de don Cir, al·legava que el seu principal no havia participat en l'atorgament de l'escriptura de l'any 1779 i que tampoc havia rebut quantitat alguna en concepte d'aliments. En essència, el conflicte residia en la quantitat que havia de cobrar don Cir a costa dels seus aliments, emoluments que havien de ser a proporció de la renda líquida que gaudia el baró de Senija: "...nunca jamás ha pensado contentarse [don Cir] ni se quiere contentar en una cantidad tan improporcionada e injusta qual es la pequeña quantía de 240 libras anuas..."⁸⁴²

Els retrets entre germans no cessaven. Si don Llorenç exhibia documentalment tots els rebuts pagats pels aliments de don Cir, aquest denunciava que el baró de Senija estava gaudint de nombrosos vincles que li proporcionaven una renda de més de 17.000 lliures i que "con esta opulencia gasta con gran lucimiento"⁸⁴³, ultra això, a la mort del pare havia fet el registre de joies i diners sense esperar que don Cir tornara de Barcelona i sense avisar el rector de l'església de la Santa Creu que era un dels marmessors del IV senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim.

⁸⁴¹ Ibídem, fol. 18.

⁸⁴² Ibídem, fol. 22.

⁸⁴³ Ibídem, fol. 142.

Per últim, s'incorporava als autos el Pla de Renda de la casa de don Llorenç a partir del qual s'establia la pensió d'aliments sol·licitada. El 10 de setembre de 1793 el jutge assenyalava per a don Cir 800 lliures anuals per via d'aliments, en tèrcies anticipades, que havia de satisfer don Llorenç. Els aliments s'havien de cobrar des del moment en què s'havia entaulat la demanda però llevant-li a aquesta quantitat un total de tres bestretes que havia aconseguit don Cir mentre havia durat el procés, dos de 500 lliures i la tercera, de 300 lliures.⁸⁴⁴

La mort de don Cir en el camp de batalla

La batalla del Voló, durant la Guerra del Rosselló -també anomenada Guerra dels Pirineus o de la Convenció- es va lliurar des del 30 d'abril fins a l'1 de maig de 1794 entre les tropes del rei Carles IV d'Espanya, comandades pel general Antonio Ricardos i els exèrcits de la Primera República Francesa. Aquest enfrontament va acabar amb la victòria de l'exèrcit francès.

El gabinet espanyol havia declarat la guerra a França el 17 d'abril de 1793 en resposta a l'execució del rei Lluís XVI i, per això, el general Ricardos va envair el Rosselló amb 25.000 homes.⁸⁴⁵ Lamentablement, don Cir Escrivà seria una de les 2.700 baixes d'aquesta campanya.

⁸⁴⁴ Ibídem, fol. 515.

⁸⁴⁵ Angel Montenegro Duque, (ed.), *Historia de España. 10, Los Borbones en el siglo XVIII (1700-1808)*, Madrid, 1991, pàg. 654.

Ja el 23 de maig de 1793 don Cir es trobava acampat amb l'exèrcit d'Espanya prop del lloc del Voló i, com considerava que la seua vida corria perill davant les imminents accions de combat contra França, va decidir redactar el seu testament militar.⁸⁴⁶ L'assistien com a testimonis don Francisco Albarer Castrillón, que era el capellà del segon batalló del regiment, i el seu criat, Gregori Muñoz. L'atorgant declarava que tenia pendants quatre plets en la Reial Audiència contra el germà i volia que el seu advocat, Maties Perelló, els continuara.

En l'avinentsa d'acabar-se els litigis amb sentència definitiva i a favor de don Cir, aquest volia que dels seus béns es feren cinc parts iguals després d'haver deduït totes les despeses pels processos judicials i d'haver pagat els honoraris de l'advocat, Maties Perelló, i de l'agent, Bernardo de Soria. Aquests dos professionals, a més a més, formaven part dels cinc hereus nomenats i se'ls assenyala una de les cinc parts de l'herència.

El tercer hereu era el criat, Gregori Muñoz, "por lo bien que me ha servido"⁸⁴⁷, després la neboda, dona Maria Anna Roca i Moreno i, per últim, la cinquena i última part del seu patrimoni anava destinada a pagar misses per la seua ànima. Els diners pels sufragis s'havien de repartir per parts iguals entre els religiosos del convent de Montesa, la parroquial de la Santa Creu i el convent del Carme de València.

Es nomenava una única legatària que era la seua criada, Antònia Bordes, que havia de rebre 40 doblons de 4 pesos cadascun. Els

⁸⁴⁶ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 480.

⁸⁴⁷ *Ibídem*, fol. 484.

marmessors triats eren el seu cosí, don Marià Roca i Escrivà, prevere, el prior del convent de Montesa i el rector de la Santa Creu.

La proximitat de la mort instava don Cir a reparar, en part, els últims anys d'enfrontament amb don Llorenç. El causant perdonava el germà de tots els danys que li havia ocasionat així com també el doctor Agapit Doménec⁸⁴⁸, qui havia estat el fill adoptiu de don Lluís Jeroni Pastor de Gandia i ara prevere beneficiat en la Seu de València. De fet, don Agapit havia participat en una provança de testimonis presentada pel baró de Senija en què afirmava que en els cercles familiars sempre s'havia considerat la baronia de Benifallim com a bé vinclat. L'advocat de don Cir el va invalidar per imparcial ja que el beneficiat habitava en la mateixa casa que don Llorenç i menjava en la mateixa taula que aquest i era una de les seues persones de major cofiança en els plets que se seguien contra don Cir.⁸⁴⁹

De la mateixa manera, el testador suplicava els seus adversaris que el perdonaren de qualsevol greuge que els hagués pogut infringir. Com a conseqüència d'aquestes bones voluntats, donava facultats als cinc hereus per tal que pogueren, si així ho desitjaven, avenir-se i compondre's amb don Llorenç.

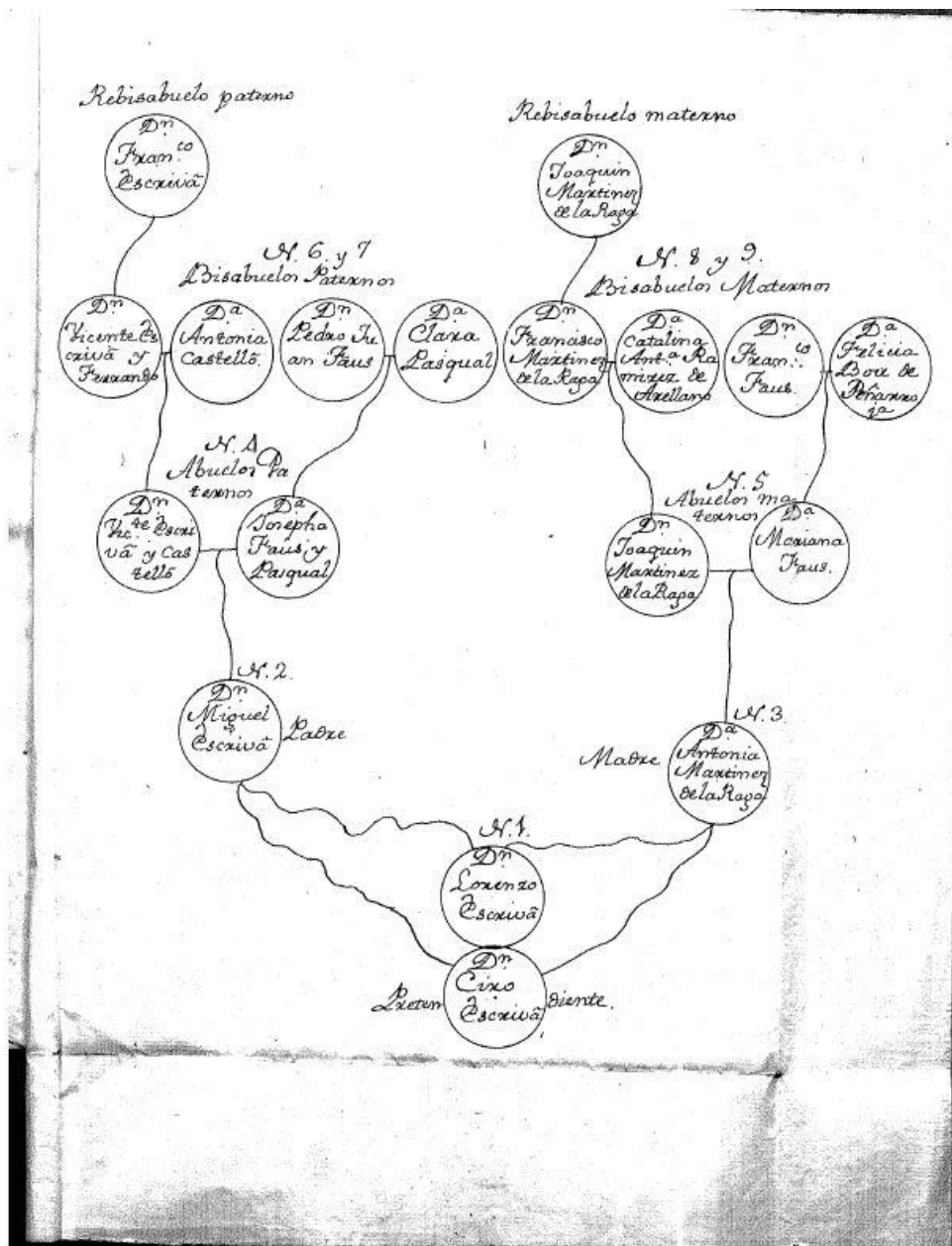
Don Cir moria abans del 2 de novembre de 1793 ja que, en eixe dia, don Lluís Bertran de Briones, del convent de Montesa, així com don Enric Ximeno, rector de l'església de la Santa Creu, marmessors testamentaris, presentaven un escrit de requesta en l'Audiència en què exposaven que don

⁸⁴⁸ Don Agapit, beneficiat de la Seu de València, era soterrat el 3 de setembre de 1809 en la sepultura dels preveres beneficiats de l'església metropolitana. Deixava 100 lliures per a sufragar misses resades. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 799.

⁸⁴⁹ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 458.

Cir havia mort en la Guerra contra França, seguint el seu batalló de l'exèrcit d'Espanya, en una de les expedicions comandades pel general don Antonio Ricardos.⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ *Ibíd.*, fol. 480.

Ascendència de don Cir Escrivà. AHCG, Fons del Comtat de Ròtova, Benifallim, llig. 17.

UN TÍTOL DE CASTELLA: LA CULMINACIÓ DEL PROCÉS D'ASCENSIÓ SOCIAL

L'atzar biològic però també l'endogàmia practicada pels seus parents havia provocat que don Llorenç Escrivà succeïra l'any 1777 en uns quants vincles de diferents cases nobiliàries valencianes i poguera gaudir d'una renda folgada que, segurament, no havien pogut atènyer ni el seu pare ni el seu avi. La falta de descendència masculina directa o agnatícia d'algunes nissagues el convertia a ell, gràcies a la seua mare, en l'hereu i màxim representant de nissagues tan importants i reconegudes com la dels Bou de Penya-roja, Sisternes d'Oblites, Faus, Martínez de la Raga o Pellicer. D'aquesta manera, el baró de Senija es constituïa en el cognat (descendent baró per línia femenina) més pròxim als fundadors de tots aquests vincles nobiliaris.

Sens dubte, i no per casualitat, avant posarà a tots els seus cognoms el de Bou de Penya-roja per tractar-se del patronímic de la família més antiga i de més reputada noblesa entre la memòria col·lectiva valenciana. Tanmateix, ni els Bou de Penya-roja, ni les altres dinasties que conflüen en don Llorenç, posseïen el tant cobejat títol nobiliari. Si don Llorenç era baró de Senija i de Benifallim i senyor de nombrosos llocs, li faltava la condecoració d'un títol de comte o marqués que donara llustre a les qualitats posseïdes i heretades.

Sobta que, des de l'any 1669, en què el primer Escrivà, don Francesc, va obtenir el privilegi de noble, no tinguem prova documental en la línia que els diferents descendents hagueren fet gestions per obtenir un títol.

Segurament, tant els Escrivà, com els seus parents els Faus, naturals i veïns dels termes generals de la vila de Gandia, havien de mirar amb admiració compatriotes seus que ja havien estat titulats. Sense anar més lluny, don Joan Almúnia i Esparza⁸⁵¹ assolí el títol de marquès del Ràfol d'Almúnia l'any 1687. O don Francesc Pasqual Castillo Izco de Quincoces, després de convertir-se en una de les persones més influents de la València del segle XVIII - regidor i diputat de l'Ajuntament i membre de la Junta de Comerç-, però amb arrels familiars a Bellreguard i Gandia, comprava l'1 de setembre de 1760 el títol de marquès de Jura Real arran d'haver participat en les Corts del jurament de Carles III.⁸⁵²

Altre problema afegit és que els diferents senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim –segurament pel seu aveïnament tardà a la capital del regne- encara no havien emparentat per via matrimonial amb donzelles filles de la noblesa titulada cosa que impossibilitava el possible accés, per via d'herència, a algun títol. Ben diferent del que passava amb el seu parent, don Josep Ignasi Faus, senyor de Ròtova i Tossalnou, que havia casat en primeres núpcies amb la filla del IV comte del Casal, com veurem.⁸⁵³

Tot i això, l'any 1800, don Llorenç Escrivà aconseguia el tan anhelat títol de Castella per a si i els seues descendents i hereus amb la denominació de comte de Ròtova. El camí no va ser fàcil ja que aquest repte li va suposar

⁸⁵¹ Senyor de Castellonet de la Conquesta i del Ràfol d'Almúnia, la seua família paterna, amb arrels en la Font d'en Carròs, era de Gandia.

⁸⁵² Francesc Mezquita, Maite Framis i Jesús E. Alonso, *El marquesat de Jura Real*, Simat de la Vallidigna, La Xara Edicions, 2005, pàg. 73.

⁸⁵³ Don Josep Ignasi Faus, senyor de Ròtova i Tossalnou, s'havia esposat el 14 de desembre de 1716 amb dona Maria Lluïsa Cavanilles, filla de don Tomàs i dona Vicenta Balaguer i Carròs, comtes del Casal. La cerimònia va tenir lloc en la casa de la núvia on van oficiar com a testimonis don Vicent Carròs, marquès de Mira-sol i don Joaquim Martínez de la Raga. Els contraients reberen les benediccions nupcials en l'església de Sant Joan de València el 23 de gener de 1717. AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

tres anys d'intenses gestions administratives i, segurament, de negociacions entre bastidors amb contactes i facilitadors, a banda d'haver de despendre diners. D'altra banda, el baró de Senija i Benifallim havia fet també importants sacrificis personals per mor de reunir un full de mèrits que testimoniara el seu amor i servei a la pàtria i el seu rol de benefactor de la societat.

La reivindicació del marquesat de Centelles

El procediment per a l'assoliment d'un títol nobiliari en el cas de don Llorenç Escrivà era el següent. El 30 de setembre de l'any 1797 el baró presentava un memorial instància davant el rei perquè li confirmara en la possessió del títol de marquès de Centelles ja que es considerava "habiente causa", per ambdós línies, del seu ascendent, don Antoni Joan de Centelles,⁸⁵⁴ primer marquès d'aquest títol que havia concedit Carles II.⁸⁵⁵ Un concepte, el de "habiente causa", del Dret de successions, en què don Llorenç, o bé considerava que era el successor del primer marquès o bé que se li havien subrogat els drets d'altres persones. En eixe sentit, volia que se li expedira el corresponent despatx d'aquesta gràcia ja que estava "...pronto a contribuir con el servicio pecuniario por la media anata y derecho de lanzas como lo ejecutan los demás títulos de Castilla en el reino de Valencia".⁸⁵⁶

La prentensió sobre el marquesat de Centelles, propi de la família Joan de Centelles, es basava en una sèrie d'antecedents i en una escriptura

⁸⁵⁴ Segons l'historiador José Caruana y Reig, baró de San Petrillo, el primer marquès de Centelles era net de dona Magdalena Penya-roja, esposa de don Jaume Centelles i Joan. *Los Cruilles...*, pàg. 322. Encara que en l'expedient consultat de sol·licitud de títol no es fa referència alguna a la filiació de dona Magdalena amb don Llorenç Escrivà

⁸⁵⁵ AHN, *Consejos*, núm. 19998, any 1797, exp. 1, s.f.

⁸⁵⁶ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

notarial. Pel que fa al primer marquès, hem de tenir en compte que l'any 1652 don Antoni Joan de Centelles, que era cavaller de l'orde de Calatrava, es casava amb dona Aurèlia Mercader i Miranda, neboda de l'acabat don Enric de Miranda, senyor de Guardamar i tresorer de la Batllia. Els pares de dona Aurèlia aportaven al nuvi un dot de 10.000 lliures.⁸⁵⁷

Don Antoni, entre d'altres oficis, exercirà de jurista, de regent de la Cancelleria de València, de lloctinent de la Cambra de la Sumària a l'estat de Milà i de fiscal del Consell d'Itàlia. El 5 d'octubre de 1666 la reina Maria Anna d'Àustria li concedia el privilegi i despatx del marquesat de Centelles, lloc del regne de Nàpols. Per això, el 30 de desembre d'aquell any, el virrei de Nàpols, don Pere Antoni d'Aragó, emetia un altre reial despatx perquè es formalitzara la concessió de la mercé.⁸⁵⁸ El marquès moria a Madrid l'any 1681 després d'atorgar testament, fundar un vincle i fer hereu del títol al seu fill don Josep Joan de Centelles i Mercader.⁸⁵⁹

Per la seua part, don Josep Joan de Centelles atorgava testament l'any 1726 davant el notari Josep Royo, un acte jurídic en què instituïa per hereu universal el besnebot, don Joan Francesc Cavanilles i Balaguer, V comte del Casal, tant del seus béns com del títol de marquès. Però un any més tard, mitjançant una escriptura notarial de 15 de maig de 1727, el comte de Casal cedia i traspassava l'esmentat títol de marquès a don Josep Ignasi Faus i Bou de Penya-roja⁸⁶⁰, marit de la seua germana dona Maria Lluïsa

⁸⁵⁷ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1714, exp. 5.

⁸⁵⁸ APPV, *protocols notarians de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 288.

⁸⁵⁹ ARV, *Reial Justícia*, vol. 785, fol. 232.

⁸⁶⁰ En l'inventari *post mortem* realitzat arran de la mort de don Josep Ignasi Faus figuraven diferents documents relacionats amb aquest marquesat com ara el reial privilegi de concessió del títol, una fe autenticada de l'anterior, una còpia del testament de don Josep Joan de Centelles així com un manament del rei Felip V a l'anterior, de

Cavanilles, com a pare i administrador dels seus fills. Per tant, el títol havia de pertànyer als fills del senyor de Ròtova i Tossalnou.⁸⁶¹

Don Joan Francesc Cavanilles era successor en el vincle dels Centelles per ser besnet baró del fundador i el fill únic del fill major de dona Maria Anna Joan de Centelles i Mercader, comtessa del Casal i germana de l'últim marquès. Tanmateix el V comte del Casal argumentava en el document de donació esmentat que, en el vincle de Centelles no requeien béns alguns i, per tant, no produïa una renda capaç de mantenir els posseïdors i encara menys a l'atorgant i als seus fills. Com que don Joan Francesc havia de satisfer a don Josep Ignasi Faus la quantitat de 4.000 lliures en concepte del dot de dona Maria Lluïsa Cavanilles, i com que no podia pagar-la mes que traspasant censals propis dels seus vincles, havia decidit lliurar el títol de marquès de Centelles a la germana i als descendents:

“...al paso que la sucesión al vínculo de Centelles no llevaba utilidad alguna, ni conveniencia, pudiendo serlo a qualesquiera otra casa que se hallase sin el honor del título, especialmente a la de dicho don Josef Ignasi, sus hijos y descendientes, así por hallarse llamado a la sucesión del mismo vínculo como hijos de María Luisa Cabanilles, por tener renta para mantener el título con el esplendor que le corresponde...”⁸⁶²

D'aquesta manera, el comte del Casal subrogava el marquesat dels Centelles a canvi de les 4.000 lliures i així cedia i renunciava a favor de don Josep Ignasi Faus, com a curador dels seus fills, el títol i vincle de Centelles

l'any 1724, perquè prestara jurament i homenatge al príncep d'Astúries. També, un decret reial de venda de les terres d'Aquatica del Cabo i una assignació de vassalls feta pel virrei de Nàpols l'any 1667. APPV, *protocolos notariales de Pedro Milleras y Sessé*, R. 3331, any 1756, fol. 288.

⁸⁶¹ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

⁸⁶² *Ibídem*.

amb els mateixos tractaments i honors que havien posseït els seus avantpassats.⁸⁶³

Els drets d'aquest títol havien estat heretats pel fill de dona Maria Lluïsa Cavanilles, don Vicent Faus, que moria sense descendència l'any 1759. Com hem vist, arran de la mort de don Vicent es declarava successor dels seus vincles al seu cosí germà, don Francesc Tomàs Martínez de la Raga i Faus. Amb la mort de don Francesc Tomàs l'any 1777, havia d'haver succeït en els seus béns i vincles la seua germana dona Antònia Martínez de la Raga però, com aquesta ja havia mort, era declarat successor el seu fill primogènit que era don Llorenç Escrivà.

D'aquesta manera, el pretendent al títol justificava ser "habiente causa", successor directe i descendent legítim de dona Maria Lluïsa Cavanilles en qui havia recaigut el marquesat. Una afirmació agosarada ja que don Llorenç no era descendent de dona Maria Lluïsa Cavanilles, si no, a tot estirar parent ja que la seua àvia materna era germana de don Josep Ignasi Faus, marit de dona Maria Lluïsa.

Don Llorenç arguïa que els successors de dona Maria Lluïsa, don Vicent Faus, dona Maria Anna Faus i don Francesc Faus no havien sol·licitat la confirmació de la gràcia per la qual cosa s'havia produït en el suplicant: "...tránsito formal con expedito derecho activo del referido título de marqués, y reunido la propiedad por las dos líneas de Faus y Faus..."⁸⁶⁴

⁸⁶³ Aquests fets també han estat analitzats per Jorge Antonio Catalá Sanz, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 49.

⁸⁶⁴ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

Pel que fa als mèrits al·legats pel baró de Senija, s'assenyalaven diferents serveis en què es barrejaven els seus mèrits personals i la noblesa dels seus ascendents. En quant als serveis personals prestats al país don Llorenç destacava que havia format els batallons de voluntaris en la governació de Dénia per tal de lluitar contra els francesos. I, per tal d'executar aquesta tasca, s'havia vist obligat a obrir en sa casa de València una oficina de comandància on treballava un secretari per 20 pesos mensuals i també, depenent de temporades, diferents escrivents. A més a més, mantenia una oficina d'aquestes característiques a Dénia. En efecte, el 8 de setembre de 1794 el rei havia expedit una patent reial per la qual conferia al baró de Senija la comandància de tres batallons d'infanteria de voluntaris honrats en la governació de Dénia.

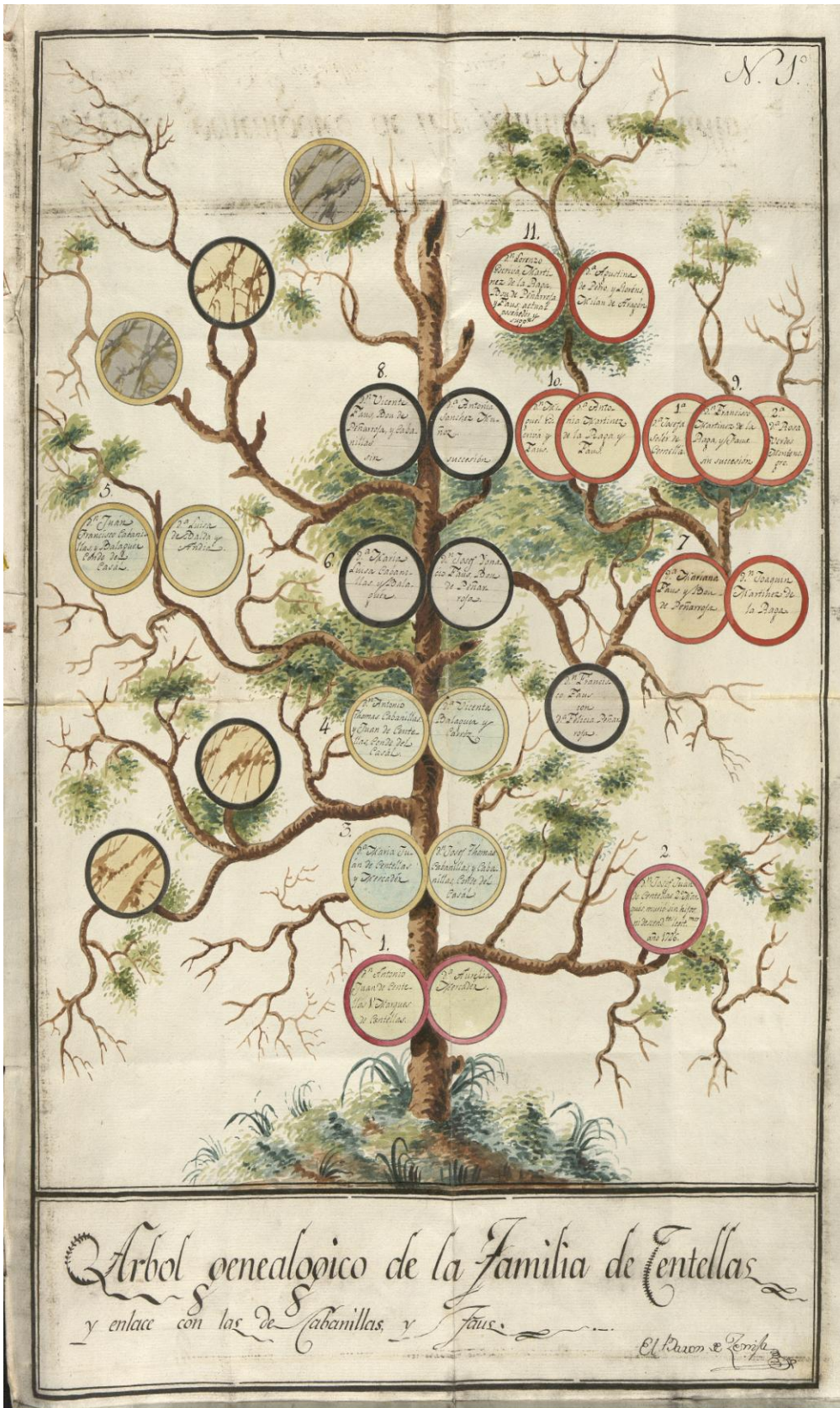
Però també, don Llorenç havia dut a terme diferents comissions ordenades pel capità general de València com ara inspeccionar la costa i passar revista a les fortificacions. Per últim, com a argument de pes, s'afegia la mort del germà, don Cir Escrivà, l'any 1793, en la Campanya del Rosselló.

A propòsit de la noblesa dels seus avantpassats i parents, el pretendent a un títol de Castella, ressaltava que, a través dels Bou de Penya-roja, estava emparentat amb la casa nobiliària de Medinaceli, Castrillo i Orgaz. Per la part dels Centelles, es vinculava amb la casa ducal de Gandia i, per últim, a partir del seu segon matrimoni amb dona Agustina Pedro havia emparentat amb la casa del marquès d'Albaida.

El rei, a través del seu ministre Jovellanos, remetia l'expedient de la confirmació del títol de marquès de Centelles, per a la seua consulta, a la

Cambrà de Castella. Després d'estudiar el cas, en un decret de 7 de març de 1798, la Cambrà de Castella emetia el seu dictamen: el títol del marquès de Centelles havia estat concedit el 9 d'octubre de 1666 i, encara que don Joan Francisc Cavanilles, besnet del primer marquès, l'havia donat en concepte de dot a la casa de Faus, no tenia cap facultat ni potestat per a fer-ho ja que sobre el marquesat de Centelles s'havia fundat un vincle de caràcter regular.

A més a més, la Cambrà considerava que don Llorenç no podia ser "habiente causa" per ambdós línies de don Antoni Joan de Centelles perquè eren famílies "enteramente diversas". Per a major entrebanc, els titulars del marquesat no havien rehabilitat el títol i, per tant, ni en la Secretaria de la Cambrà de Gràcia i Justícia, ni en la de Castella, figurava aquest marquesat; tant sols el del comte de Centelles, oriünd de Catalunya. La Cambrà demanava al rei que denegara a don Llorenç el que sol·licitava.

Il·lustració. Arbre genealògic aportat per don Llorenç en la seua pretensió al marquesat de Centelles. AHN, Consejos, 4652, exp. 25.

Don Llorenç aposta per un nou títol

Gairebé al mateix temps que es produïen els informes negatius a la confirmació del títol de marquès de Centelles, don Llorenç, decidia renunciar-hi i sol·licitar un nou títol de noblesa. Així les coses, presentava davant la Cambra de Castella un altre memorial – abril de 1798- suplicant al rei la mercé de títol de Castella amb la denominació de comte de Ròtova, lloc del regne de València, en compte de la instància anterior.

“...que habiendo meditado con más atención dicha su anterior súplica [la de la confirmació de marquès de Centelles], y pareciéndole no podrá tener el favorable éxito que en los principios se había propuesto, mediante a que tal vez no estará bien probada con los documentos presentados la derivación y sucesión en que debe fundarse aquella, cree y espera que las circunstancias de su casa, sus enlaces, rentas vinculadas, méritos y servicios que tiene contraídos, han de inclinar vuestro real ánimo en su favor y suplica a Su Magestad se digne concederle por nueva gracia, la merced de título de Castilla con la denominación de conde de Rótova, para sí, sus hijos y descendientes”⁸⁶⁵

Aquesta nova instància suspenia les consultes i els tràmits sobre la confirmació del títol de marquès de Centelles. Els mèrits i full de serveis presentats per don Llorenç eren bàsicament els mateixos que quan pretenia el marquesat de Centelles però amb més dades i fets. Pel que fa a la noblesa dels seus avantpassats, s'esmentava la concessió del privilegi de

⁸⁶⁵ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

noblesa a don Francesc Escrivà però també el mateix privilegi despatxat per Felip IV l'any 1639 en favor de don Pere Castelló, baró de Benifallim. En aquest apartat, s'assenyalava que don Joan Escrivà era un dels cavallers convocats i assistents a les Corts de 1645.⁸⁶⁶ Circumstància molt poc probable segons la nostra opinió perquè, en aquesta època, el pare de don Francesc, Joan Escrivà, apareix a la documentació com a mercader i no com a cavaller. Encara que podia tractar-se de don Joan Escrivà de Romaní, de la casa de Beniparrell.

Es destacava que dona Feliciana Bou de Penya-roja, besàvia de don Llorenç, pertanyia a una de les famílies nobles més antigues del regne que havia emparentat amb les principals cases nobiliàries d'Espanya amb la categoria de grandesa. La família de la seua dona també podia ajudar a assolir el cobejat títol de Castella. Don Llorenç s'havia casat el 8 de novembre de 1790 amb dona Agustina de Pedro Milà d'Aragó, de coneguda: "nobleza por ambas líneas". El tio carnal de l'esposa, don Narcís de Pedro, era cavaller de Montesa i coronel del Regiment de Saragossa, a banda de brigadier dels Reials Exèrcits. Un germà de dona Agustina era cavaller de l'hàbit de sant Joan i una germana estava casada amb don Josep Texedor, marquès de Montortal. Però també, el seu avi patern, havia estat cavaller d'Alcàntara.

En l'apartat de mèrits personals o full de serveis, calia remarcar aquesta vegada, amb més profusió de detalls, tots els sacrificis personals fets per don Llorenç en la Guerra contra el Francès (Guerra de la Convenció) a més

⁸⁶⁶ Lluís Guía Marín (ed.), *Cortes del reinado...*, València, Universidad de Valencia, Departamento de Historia Moderna, 1984, pàg. 422.

de la seua dedicació a socórrer la població en diferents àmbits assistencials i de caritat pública. Ja coneixem el seu nomenament com a comandant dels tres batallons d'infanteria de la Governació de Dénia (1794), amb la qualitat que se'l consideràs com l'últim tinent coronel de les milícies provincials.

En la seua tasca de comandant de voluntaris, el baró de Senija va visitar els 90 llocs de la demarcació triant els homes més adequats com a voluntaris. En menys de dos mesos, va poder formar tres batallons de mil soldats cadascun i tres companyies de a cavall amb la consegüent pèrdua d'hisenda i fatigues. Tot i això, el fet que aquests voluntaris hagueren de vestir-se i armar-se pel seu compte, a més de pagar una quantitat de 24 lliures va provocar, malgrat el moment patriòtic, poc d'entusiasme en el projecte per part de la societat.⁸⁶⁷

En agost de l'any 1795, una vegada es va aprovar la reducció de l'exèrcit de València, va tornar a fer la visita als pobles de la governació de Dénia en la qual va assolir que un nombre "crecido" d'individus continuaren al servei de Sa Majestat. Ja en octubre de 1796 va inspeccionar diferents llocs de la costa i va donar disposicions a les autoritats per a evitar qualsevol invasió enemiga. De tota manera, la formació d'aquestes milícies no tingué gaire èxit a causa de l'opinió popular contrària reflectida en pasquins i diverses protestes. De fet, el 16 d'agost de 1801 s'organitzà una manifestació multitudinària demanant la supressió de les milícies. I encara, el dia anterior, un grup de llauradors procedents de l'Alt Palància, de camí cap a la

⁸⁶⁷ Manuel Ardit, "La crisi política de l'Antic Règim (1793-1813)", en *Història del País Valencià. L'època borbònica fins a la crisi de l'antic règim*, coor. gen. Ernest Belenguier, Barcelona, Edicions 62, 1990, pàg. 201.

manifestació de València, passaren per Montcada i amenaçaren de mort al comte de Ròtova en la seua residència d'estiueig.⁸⁶⁸

La riquesa del baró també podia ser un motiu de pes per a rebre la gràcia: don Llorenç aportava un pla de la seua renda segons el qual percebia tots els anys uns ingressos líquids de 19.014 lliures.⁸⁶⁹ El baró de Senija i Benifallim havia auxiliat l'estat en l'última guerra contra França. Així, com a membre de la Reial Maestrança, havia contribuït amb 46.715 reals de billó que li van tocar per a la formació del batalló del regiment fix anomenat "València" amb soldats de reemplaçament.⁸⁷⁰ Per tal de fornir aquest batalló, don Llorenç havia enviat una circular als huits pobles dels quals era senyor⁸⁷¹ demanant voluntaris i oferint 150 reals per l'allistament i un real diari d'extra per a tot aquell que s'enrolés. Aquest real diari es continuaria abonant, en cas de morir el soldat, als seus pares, muller, fills o parents.

Al remat, es van allistar un total de deu homes que li van costar, durant la campanya, 168.100 reals. Altra despesa relacionada amb la guerra va ser el pagament de banderes reials per al cos de voluntaris honrats per un preu de 80.600 reals. Per últim, i relacionat amb el seu voluntariat patriòtic i militar, mitjançant una Reial Cèdula de 4 de febrer d'aquell any de 1798, el

⁸⁶⁸ Ibídem, pàg. 202.

⁸⁶⁹ Jorge Antonio Catalá Sanz ha observat que en els memorials redactats pels sol·licitants de la dignitat de "Grande de España", al costat de la coneguda genealogia, gestes bèl·liques i serveis a la monarquia, apareixen al·lusions breus a les rendes que produeixen els seus patrimonis en *Rentas y patrimonios...*, pàg. 14.

⁸⁷⁰ La supressió del cos de voluntaris havia obligat al govern a substituir-les per un altre cos en què les places no cobertes eren ocupades per reclutes seguint el sistema de lleves.

⁸⁷¹ Don Llorenç era senyor dels pobles de Favara, Benirredrà, Benifallim, Ròtova, Tossalhou, Senija, Benillup i Tormos.

rei li havia conferit en propietat la tinença de la coronela⁸⁷² del regiment provincial de Sogorb.

En quant a les obres benèfiques i assistencials, don Llorenç, amb motiu del seu casament de l'any 1790, va dotar 16 donzelles de cada un dels seus pobles amb 25 pesos per a cada una. Així mateix, des de l'any 1789 pagava al rector de Favara 120 pesos anuals i havia ordenat al de Benirredrà que, a les seues costes, oferira carn als parroquians malalts i necessitats.

Pel que fa al lloc de Tossalnou, que no tenia rector, el baró pagava tots els dies festius una missa que costava 20 reals. S'afirmava amb orgull que aquest patronatge i bona voluntat de don Llorenç s'havia generalitzat per tots els seus senyorius i finques, així doncs, als habitants del llogaret de Tendetes de Campanar, també els bonificava, des de l'any 1777, la necessària assistència espiritual en forma de misses.

La presència del baró de Senija i Benifallim en la vida religiosa i social de Campanar era bastant remarcable, tant en la seua condició de terratinent, com per tenir la seua família materna casa pairal en aquesta població. Don Llorenç Escrivà finançava l'any 1796 el tercer dels tres dies dedicats a commemorar el segon centenari de la trobada de la imatge de Nostra Senyora de Campanar.⁸⁷³ En concret, es tractava del 10 de setembre d'aquell any, dia en què va oficiar la missa el doctor Francesc Cebrià i Balda, canonge de la Seu, i el sermó va córrer a càrrec de fra Andreu de Valldigna,

⁸⁷² Es tracta de la primera companyia d'un regiment.

⁸⁷³ ADV, *Fons digitalitzats*, València-Campanar, Memòries de la parròquia XVII-XX, fol. 92.

ex provincial del convent de Caputxins. El baró va costejar la impressió del sermó i la col·locació de 500 llums més en l'església local.⁸⁷⁴

El pretendent a comte també es dedicava a la gestió i comandament d'entitats públiques i assistencials de manera altruista. Des de l'any 1782 exercia com a clvari o vocal de la junta de govern de la Casa i convent de Recollides (Casa i convent de San Gregori) de València però també era confrare de la cel·la de Sant Vicent i, des de l'any 1785, tenia l'ofici de conservador de les aigües de la séquia de Rovella en què: "...por cuyo buen manejo ha conseguido la paz entre los interesados y aumento de la agricultura"⁸⁷⁵

En juny de 1798 la Cambra de Castella decidia remetre tota la documentació a la Secretaria d'Aragó on figuraven els antecedents dels expedients. El relator del Tribunal d'Aragó expedia una cèdula el 7 d'octubre al regent de l'Audiència de València per tal que practicara les diligències encaminades a valorar les qualitats que s'exigien en semblants recursos i "...informase lo que se le ofreciere y pareciere"⁸⁷⁶

El regent de l'Audiència de València emetia el seu informe en 6 de novembre de 1798 -després d'haver-se entrevistat amb sis persones d'alta distinció- fent un repàs a la pertinença social de don Llorenç. Considerava que el pretendent descendia per totes les seues línies de famílies il·lustres,

⁸⁷⁴ Un dels altres benefactors de la comunitat durant aquest centenari era el noble don Vicent Sousa de Sampaio, baró de Barxeta, qualificat pel cronista com a "patrón" de l'església, segurament perquè n'era el senyor territorial. Don Vicent es va fer càrrec del segon dia del tridu amb el pagament d'un guió de la Mare de Déu. A banda dels actes religiosos, l'efemèride va comptar amb dos orquestres, dansades i jocs amb moixiganga. A causa del nombrós públic assistent, la població va pagar una companyia de soldats d'infanteria i algunes patrulles de cavalleria per a evitar baralles.

⁸⁷⁵ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

⁸⁷⁶ AHN, *Consejos*, 19998, any 1797, exp. 1.

d'antiga noblesa de la ciutat i regne de València, en què hi havia molts individus condecorats amb "grandeza", títols i hàbits de religions militars. En síntesi, es mostrava partidari d'atorgar-li el títol de comte:

"Juzga que no podrá haber inconveniente en que se conceda al referido la gracia que solicita de la cual no puede resultar perjuicio alguno al público ni al estado, ni puede ser consecuente para que otros, en quienes no se verifiquen iguales circunstancias, puedan pedir lo mismo"⁸⁷⁷

Tot l'expedient tornava a la Cambra de Castella on els seus ministres volien deixar constància que, per a la consulta de la gràcia sol·licitada, tenien present un ofici de 15 de març de 1775 en què el rei, arran d'unes peticions de títols nobiliaris, es mostrava contrari a concedir títols de Castella a aquells que només fundaren el seu mèrit en la noblesa i aliances de la seua família o avantpassats. Carles III no veia convenient que foren dignes de l'alta distinció de títols aquelles persones que no havien servit a la monarquia o a la societat i que la riquesa que posseïen provinguera de: "industria y manejo".

El 23 de setembre de 1799 la Cambra de Castella escrivia al rei sobre el seu acord d'agost d'aquell any en què havia acordat que don Llorenç reunia els mèrits necessaris i suplicava al monarca que li concedira el títol de Castella amb la denominació de comte de Ròtova per a ell, els seus fills, hereus i successors en la seua casa i vincles.

Aviat començaven els tràmits burocràtics i el pagament de diferents tributs per tal de validar el nou títol nobiliari. El comptador general de la Reial

⁸⁷⁷ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, s.f.

Hisenda, don Leandre de Borbó, certificava que el 9 de desembre de 1799 el baró de Senija, pel reial “servicio de lanzas”⁸⁷⁸, havia pagat els 3.600 reals de billó anuals de l’esmentat servei i de la nova dignitat concedida. Don Leandre signava una certificació d’aquests fets l’1 de març de 1800 per tal que la Secretaria de la Reial Cambra pogués despatxar el títol de comte de Ròtova.

El 14 de març d’aquell any don Llorenç escrivia a la Cambra de Castella informant que el rei li havia concedit el títol de comte de Ròtova però, com havia tingut notícia que havia de precedir a aquest títol de comte, un de vescomte, triava el de vescomte de Senija i es ratificava en què el títol de comte havia de ser de Ròtova.

Per la seua part, el 18 d’abril d’aquell any, el sagristà major de la Capella Reial, don Josep de Isasi, certificava haver rebut de don Llorenç 2.400 reals de billó, pels drets que corresponien a aquesta institució per la nova gràcia que li havia concedit Sa Majestat. Per consegüent, el 18 de maig de 1800, es despatxava i es registrava el títol de comte en el llibre dels inventaris de la classe de Gràcia, en concret, en el volum número sis que abastava les consultes realitzades a partir de l’any 1791. En la consulta 25 de l’any 1800 es verifica que a don Llorenç Bou de Peña-roja, abans baró de Senija, se li havia concedit un títol de Castella amb la denominació de comte de Ròtova.⁸⁷⁹

⁸⁷⁸ Es tracta d’un impost que deriva d’una tradicional contribució pecunària que la noblesa castellana tenia per obligació d’oferir al rei en temps de guerra en forma d’un servei d’homes i armes.

⁸⁷⁹ AHN, *Consejos*, ll. 2759-E, any 1797, fol. 70.

ESTRUCTURA DE LES RENDES DE LA CASA

Gràcies a la documentació preparada per don Llorenç amb motiu de la seua sol·licitud d'un títol nobiliari podem conèixer els ingressos i les despeses fixes que tenia la seua casa l'any 1797 moment en què es va iniciar el procés de requesta de l'honor de títol de noblesa. La composició patrimonial nobiliària es fonamentava sobretot en l'acumulació, atzarosa, però també fruit de l'estratègia matrimonial practicada pels seus avantpassats, de diversos vincles.

El document en si és un pla de les rendes que havia redactat l'apoderat general del baró de Senija i Benifallim i, en el llenguatge de l'època, es tractava del: "...plano y reglamento de los estados y rentas que posee mi parte como a sucesor en varios mayorazgos..."⁸⁸⁰. Les dades aportades eren extretes bàsicament de les escriptures d'arrendament, de l'estat general de rendes i del cobrament de censals, instruments pels quals es governava la casa.

Es tracta d'un document formal encara que d'ús intern que va ser exhibit per don Mariano Escolano, procurador i administrador de don Llorenç, davant les autoritats judicials per tal que li lliuraren una còpia de testimoni autèntic. Aquesta còpia, juntament amb tota la documentació de sol·licitud del títol de comte de Ròtova, va ser remesa a Madrid.

En principi, en no tractar-se d'un document que s'ha d'aportar per una demanda d'aliments entaulada per algun parent, no li pressuposem

⁸⁸⁰ AHN, *Consejos*, núm. 4652, any 1800, exp. 25, fol. 41.

ocultaments importants d'ingressos. Ans al contrari, l'objectiu d'aquest document era precisament demostrar que el baró de Senija i Benifallim posseïa una hisenda sanejada que feia possible assumir les funcions de representació i magnanimitat inherents a la noblesa. A més de poder realitzar pertinents serveis a la nació en situacions de crisi.

De totes maneres, també disposem d'un pla de rendes com a conseqüència d'una demanda d'aliments (1793). Com hem vist, els advocats de don Cir Escrivà exigien al baró de Senija augmentar l'assignació que li passava al germà d'acord amb la seua fortuna. Aquests advocats, després d'haver consultat diferent documentació i haver-se reunit amb l'apoderat general de don Llorenç Escrivà, don Josep Lecina, elaboraven un "Plan de las Rentas de que por ahora se tiene noticia disfruta don Lorenzo, de los bienes que en conzepto de ser pertenesientes a vínculos".⁸⁸¹ Els advocats, malgrat ser els autors, de seguida van al·legar falta de béns en la documentació per la qual cosa van demanar al jutge encarregat dels autos una confessió per part del baró de Senija respecte de determinats béns.

De fet, el doctor Vicent Palos assegurava que el baró no havia declarat la masia del Caballero, prop d'Utiel, una heretat gestionada directament per don Llorenç o un molí gran a l'Ènova o moltes terres a Ador a més de les cases a la vila de Lliria i que posseïa més cases a València ciutat de les 33 declarades.⁸⁸²

El Pla de Renda presentat a les autoritats de Madrid (1797) està estructurat en un total de nou apartats que segueixen bàsicament el criteri

⁸⁸¹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 211, fol. 406.

⁸⁸² *Ibíd.*, fol. 442.

geogràfic del patrimoni i, de manera secundària, en alguns casos, és té en compte el tipus de bé com a principi de classificació. L'orde i distribució dels apartats ere el següent: Renda dels llocs, Renda dels llocs de Montcada i Massarrojos, Cases i terres en l'horta de València, Cases i forns a València, Renda a Mislata, Rendes en la vila de Lliria, Rendes en la vila de Xelva i Alpont, Rendes en la ciutat de Gandia i els voltants i Rendes en la vila de Pego.

Per a l'anàlisi de les dades i major operativitat en el maneig d'aquestes, hem distribuït el patrimoni de la casa del comte de Ròtova en tres grans apartats segons la seua naturalesa que serien: les rendes derivades de l'explotació de les senyories mitjançant l'arrendament dels drets dominicals, els ingressos obtinguts del patrimoni immobiliari, també per via de l'arrendament -en què s'inclou les terres, heretats, alqueries, forns, cases urbanes i molins. I, per últim, els havers derivats de les pensions que produïen els censals. D'aquesta manera podem observar de manera més senzilla el pes de cada tipus de bé dins l'administració i patrimoni de la casa.

Taula XXVII

Rendes del baró de Senija i Benifallim, 1797 (Preus en lliures, sous i diners)

1.- Rendes de l'explotació dels llocs

CONCEPTE	LLOC	PREU ANUAL

Drets dominicals	Favara	1.800
Drets dominicals	Ròtova	1.750
Drets dominicals	Tossalnou	1.300
Drets dominicals	Benirredrà	1.300
Drets dominicals	Benifallim	722-10
Drets dominicals	Benillup	600
Drets dominicals	Senija	500
Drets dominicals	Tormos	500
TOTAL		8.472-10

Font: AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25. (Elaboració pròpia)

Pel que fa als arrendataris de les senyories de l'any 1793 eren tots llauradors dels voltants. El de Ròtova era Josep Castelló de Xeresa o, en el cas de Benirredrà, un vassall d'aquest lloc i un altre de Benipeixcar se'n feien càrrec. L'arrendament d'aquest lloc incloïa les heretats de Beniarjó i la finca d'Almoines. En el cas de Favara hi ha una diferència de preus d'arrendament segons l'any de l'operació ja que l'any 1793 s'arrendava a Vicent Diego de Tavernes per 1.150 lliures, un contracte mercantil que incloïa tretzes peces de terra, els dos graners de la casa palau i l'almàssera.

En el cas de Tossalnou s'especifiquen els monopolis dominicals que eren un mesó, tenda, fleca, almàssera, forn i carnisseria. L'arrendament de la baronia de Senija comprenia tres jornals de terra i s'arrendava a un llaurador del lloc, Bernat Peris.

2.- Rendes provinents de l'arrendament del patrimoni immobiliari

CONCEPTE	LLOC	PREU ANUAL
Casa gran amb hort	Massarrojos	200
Dos cases	Montcada	12
Terres i vinya	Montcada	170
Terres i meitat d'una vinya	Montcada	84
Terres i meitat d'una vinya	Montcada	145-6-8
Terra horta	Montcada	60
Terra horta (4 ha)	Montcada	16
Terres	Montcada	94
Alqueria i 30 ca.	València, partida del Tell	431
Tres ca. d'horta	València	76
Quatre ca. d'horta	València, Pou de n'Aparícia	120
Palau alqueria amb 13 ca. i 5 fa.	Tendetes de Campanar	514-10
Baixos, quartos i golfes del palau	Tendetes de Campanar	60
Alqueria i 13 ca.	Benicalap	546
Terra	Campanar	63
Casa i 4 ca.	Patraix	150
Molí amb 5 moles	Campanar, la Torreta	80
Forn de la Boatella	València, c/Sant Vicent	280

Forn parròquia de sant Tomàs	València, c/ de l'Almirall	60
Banys	València, c/ de l'Almirall	60
Forn	València, c/ del Portal	80
Casa gran	València, c/ dels Cadirers	300
Dos cases	València, c/ de la Puríssima	188
Casa gran	València, plaça de la Pilota	260
Casa gran	València, plaça de la Pilota	200
Casa	València, plaça de la Pilota	120
Dos escaleretes	València, c/de Corredors	56
Dos cases baixes	València, c/ de Corredors	60
Dos cases	València, Baixada de sant Francesc	145
Casa	València, plaça de santa Caterina	140
Casa	València, c/ Sant Tomàs	34
Dos cases	València, c/ Sant Vicent	74
Casa	València, plaça de la Seu	61
Casa i escalereta	València, c/ d'en Sans	36
Tres cases	València, c/Enllosat de la llotja	168
Tres cases	València, plaça de l'Alfòndec	196
Dos cases	València, c/ de la Valldigna	86
Dos cases baixes	València, c/confraria dels Cecs	32

Casa gran	València, c/ de l'Arbre	220
Casa gran i terres	Mislata, Godella	360
Dos cases juntes i 13 ca., 3 fa.	Mislata, c/Major	360
Terra horta, 7 ca. i 3 fa.	Mislata	140
Terra horta, 40 fa.	Llíria	230
Casa gran	Llíria, plaça Major	50
Casa gran amb hort	Xelva	150
Masia de l'Om	Xelva	1.000
Masia	Alpont, partida Noia de Coscolilla	98
Heretat de 84 fa.	Gandia	521
Heretat i molí	Palma i Ador	1.300
Terres	Almoines	77
Terres	El Real de Gandia	105-10-0
Casa i hort	Benirredrà	60
Terres i vinya	Benirredrà	30-10-0
Molí	La Font d'en Carròs	400
Casa	Pego	30
Heretats i terres	Pego	1.264
TOTAL		11.853-16-8

Font: AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25. (Elaboració pròpia)

En aquest apartat cal destacar que, la pràctica totalitat d'arrendataris havia de pagar, a banda del preu de l'arrendament de les terres, heretats i alqueries, el valor de diferents regals, a imitació de les antigues sofres medievals, com ara gallines, porcs, capons o arroves de mel. Per exemple, Vicent Ample i Baptista Tamarit, que explotaven diferents parcel·les rústiques que sumaven un total de 81 fanecades entre Montcada i Bétera, havien de pagar al baró el valor de quatre capons. El preu de quatre gallines pagava un llaurador que arrendava 24 fanecades de moreres a Russafa.

El pes de la propietat rústica en la hisenda nobiliària era clau no només perquè convertia el comte en un dels principals terratinents de diferents llocs del regne sinó perquè, juntament amb el lloguer dels immobles urbans, sumava més de la meitat de les seues rendes. Les fanecades de diferent naturalesa –horta i secà- posseïdes assolía uns nivells espectaculars sense comptar els edificis lligats a aquestes propietats com ara alqueries, cases, palaus rurals, almàsseres etc. L'any 1793 la propietat rústica més valuosa era la de l'horta de València que s'arrendava per un total de 3.366 lliures i 8 sous. Li seguia en importància la terra a Palma i Ador que produïa 1.090 lliures 10 sous, les heretats de Gandia s'arrendaven per 1.044 lliures 4 sous i l'exacció de la terra a Pego aportava al comte 913 lliures.⁸⁸³

En quant els immobles urbans a València capital destaca, com hem vist en l'anàlisi dels vincles, la seua variada tipologia i el seu important nombre. Més de 33 residències calculaven els advocats de don Cir que tenia don Llorenç llogades a València capital. En primer lloc, destacava la residència del noble en el carrer de l'Arbre números 1,2,3,4,5 – casa que havia estat de

⁸⁸³ Ibídem, fol. 445.

don Francesc Tomàs Martínez de la Raga- que en aquell any s'havia millorat i eixamplat i que a més comptava amb un hort. En cas de llogar aquest palau les arquees del baró podien ingressar 400 lliures mensuals.⁸⁸⁴ Don Llorenç també es reservava la meitat d'una casa palau a Montcada amb hort contigu, cavallerisses i pallars "para su recreo".

En diversos casos, don Llorenç Escrivà llogava algunes cases als seus servidors i col·laboradors més pròxims segurament a canvi del seu salari o de part del mateix. Josep Lecina, el procurador general de don Llorenç, vivia en una casa del carrer del portal de la Valldigna, en què s'assegurava que si s'arrendava es podria cobrar una renda de 30 lliures. El cuiner, Joan Gisbert, també vivia en una casa de l'amo valorada en un lloguer de 24 lliures mensuals. El jardiner del senyor tampoc pagava lloguer algun encara que vivia en una casa, al carrer de l'hort de la Raga, amb dos basses, una per a llavar roba i altra per a banyar-se que ben bé podia ser llogada per 30 lliures.

Els diferents palaus familiars, com és lògic, constituïen la residència d'importants membres del comerç a canvi de pagar un lloguer. La casa gran anomenada del Dau estava arrendada a don Alexandre Faure i companyia (150 lliures). En una altra casa gran en la plaça Pilota vivia don Pedro Correjas i companyia (80 lliures), o dona Luisa Emperador, viuda de don Pedro Gorguer, comerciant, habitava una altra casa gran (150 lliures). En una altra casa palau, la que havia habitat don Miquel Escrivà, residia el comte Zahoni, qualificat de comissari ordenador.

⁸⁸⁴ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1790, exp. 211, fol. 433.

3.- Rendes dels censals i deutoris (1793)

CENSATARI	VALOR DEL PRINCIPAL	PENSIÓ
Xàtiva		242-10
94 censalistes de Pego		155-5
Carcaixent		120
Teulada		120
Polop		120
Gremi de Paraires, València	3.000 5.000	50-14-8
Don Joaquim Calduf de Gandia		33-2-10
Hereus Josep Ximeno	1.000	30
Sueca		30
Xàbia		18
Vicent Escrivà de Rafelcofer		10-7
La Font		9
Vila de Pego	300	9
Hereus de Francesc Barrachina		7-16
El doctor Estruch de Cocentaina		6
Fra Manuel Martí de Cocentaina		5-2-10
Tomàs Company de Gandia		4-10

Blas i Vicent Giner d'Ondara		4-4
Hereus de Josep Soldevila		3
TOTAL		978-3

Font: ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1790, exp. 211, fol. 415. (Elaboració pròpia)

4.- Estructura i distribució de les rendes.

Tipus de renda	Valor	Tant per cent del total
Renda senyorial	8.472-10	39,76%
Renda immobiliària	11.853-16-8	55,63%
Renda fiduciària	978-3	4,5%
TOTAL	21.304-9-8	

Font: AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25. (Elaboració pròpia)

TAULA XXVIII

Càrregues que graven les rendes i els estats del baró de Senija, any 1797 (en lliures)		
BENIFICIARI	CONCEPTE	QUANTITAT
Don F. D. Fernández Molinillo	Censal de principal 36.000	1.080
Dona Antònia Sánchez Muñoz	Pensió de viudetat	600

Administració de les Califòrnies	Censal de principal 16.810	504-6-6
Beneficis i institucions religioses	Peus i festivitats religioses	368-16
Diversos llocs	Equivalentes, sequiatges	321-12-5
Rector de Favara	Còngrua	120
Don Joaquim Madroño	Censal de principal 4.000	120
Escrivans, advocats, agutzils etc.	Salaris	90
Clergat de Sant Llorenç	Censal de principal 1.000	30
Rector de Tormos	Còngrua	20
Hospital d'en Bou	Censal de principal 600	18
Església de Senija	Oli del Santíssim Sagrament	16-10
Don Joaquim Madroño	Censal de principal 187-6-11	5-12-5
TOTAL		3.294-17-4

Font: AHN, Consejos, 4652, any 1800, exp. 25. (Elaboració pròpia)

A partir sobretot del document de l'any 1797 – que pensem és més rigorós-, contrastat i complementat amb el de l'any 1793, ens hem pogut aproximar a l'estructura dels ingressos que percebia el baró com a titular de diferents vincles familiars. Segons les dades aportades pel “Plano y reglamento de los estados...”, la casa de don Llorenç Escrivà obtenia una renda total bruta de 21.304 lliures, 9 sous i 8 diners anuals a les quals calia rebaixar tota una sèrie de pagaments i compromisos.

En efecte, l'administració del baró de Senija responia a una sèrie d'obligacions per un import de 3.294 lliures, 17 sous i 4 diners amb la qual cosa la renda líquida que percebia era de 18.010 lliures, 10 sous i 4 diners. Una renda líquida que s'aproxima molt a la confessada pel baró de Senija davant el jutge l'any 1793 que era de 17.464 lliures i 14 sous. Per tant, els seus ingressos l'emmarcarien dins del grup de les fortunes mitjanes del titulats nobiliaris valencians.⁸⁸⁵

A grans trets, don Llorenç posseïa una economia bastant sanejada si tenim en compte que les càrregues (el passiu) representaven tan sols el 15,46% de l'actiu o renda bruta. Un tant per cent que, efectivament, permetia al baró i futur titulat acomplir amb escreix amb les seues funcions de representativitat i etiqueta social. Podent, si així ho volia, eixamplar les seues tasques d'assistència en benefici de determinats col·lectius o societat en general.

Una vegada confegides les rendes, podem valorar i analitzar l'estructura d'aquestes així com destacar algunes singularitats. Pel que fa a l'estructura, si quan véiem els vincles per separat, el capítol de la renda senyorial ocupava el primer lloc, ara ens trobem, que en l'administració nobiliària del comte, la renda immobiliària superarà la renda senyorial i es configurarà com més de la meitat de les fonts d'ingressos de don Llorenç Escrivà. Sempre amb els matisos necessaris, ja que dins de l'arrendament d'algunes senyories, també hi figura la cessió d'importants finques i heretats en què s'ha reunit tant el domini directe com el domini útil.

⁸⁸⁵ Jorge Antonio Catalá, *Rentas y patrimonios...*, pàg. 17.

Precisament, els preus elevats en els arrendaments dels llocs es deuen en part a que, juntament amb els drets dominicals, s'arrenden extenses finques. Eixe seria per exemple el cas de Favara –el senyoriu més rendible– però també el de Tossalnou. Això de banda, en aquests dos llocs, es conrea l'arròs fet que segurament influirà en el preu de l'arrendament. Paradoxalment, l'il·lustrat don Antoni Josep Cavanilles, reconegut adversari del conreu de l'arròs, no ens trasllada precisament una imatge de prosperitat de Favara. Segons ell, les famílies de Favara se renovaven constantment com una “plaza sitiada de enemigos”⁸⁸⁶ per culpa de les febres terçanes.

De totes maneres, el segon lloc més profitós per a les arques de don Llorenç, en quant a cessió en arrendament, era Ròtova, una senyoria de secà. Potser en aquest cas l'important nombre de regalies i monopolis senyorials compensaria en part la pobresa del sòl. Fins i tot, en el document de l'any 1793 Ròtova ocuparia el primer lloc amb un preu d'explotació de 1.750 lliures mentre que Favara aquell any s'arrendava per 1.150 lliures. Cal tenir en compte, a més a més, que ambdós senyories estaven ubicades a la vora d'importants vies de comunicació i eren tradicionals llocs d'aturada de viatgers i carruatges. No debades entre els monopolis dominicals tant de Favara com de Ròtova hi figurava la fonda que devia proporcionar ingressos importants.

Gairebé en tercer lloc, juntament amb Tossalnou, figuraria la senyoria de Benirredrà, arrendada per 1.300 lliures, un preu alt si tenim en compte les

⁸⁸⁶ Antonio Josep Cavanilles, *Observaciones sobre la historia natural, Geografia, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 1795. (*Les observacions de Cavanilles dos-cents anys després*, València, Fundació Bancaixa, 1996, llibre segon, pàg. 258.)

quantitats – com hem vist al llarg d'aquest treball- per les quals venia arrendant-se en el trànsit del segle XVII al XVIII. El creixement dels arrendaments d'alguns llocs dels quals disposem dades, com ara les tres senyories originàries dels Escrivà, el podem considerar com exponencial. Benirredrà tenia un terme reduït i només duia annexa una finca de 60 fanecades en el seu arrendament, amb la qual cosa, se'ns fa difícil trobar causes a la seua prosperitat a no ser per l'agricultura intensiva practicada pels llauradors i pels possibles preus atractius de la seda o per l'afegiment en el seu arrendament de les heretats de Beniarjó. De fet, durant el segle XVIII es produeix una augment ininterromput de les rendes senyorials amb particions de fruits. La bona marxa de les rendes dominicals venia provocada per una pujada del preu del blat, de la morera i de l'arròs així com també per un augment de la superfície cultivada.⁸⁸⁷

A molt llarga distància d'aquestes primeres senyories tindríem uns arrendaments senyorials entre 400 i 600 lliures que serien els preus corresponents a llocs de muntanya o interior com ara Benillup, Senija i Tormos. Benifallim, a les muntanyes d'Alcoi, s'arrendava per 722 lliures i 10 sous, preu que potser s'explique també per algunes característiques d'aquesta senyoria en quant a rendes que ingressava com el terç del delme i que els censos que es pagaven en espècie. De fet, el terç del delme era considerat l'impost senyorial més important.⁸⁸⁸ En el cas de Benillup i Senija,

⁸⁸⁷ Mariano Peset, Vicente Graullera i María Fernanda Mancebo, "Plets, senyories...", pàg. 225.

⁸⁸⁸ *Ibídem*, pàg. 216.

a banda, de la naturalesa del sòl, cal destacar que el seu terme era molt reduït.⁸⁸⁹

Pel que fa als arrendataris de 1797 eren pocs, de la zona, i alguns d'ells accedien a més d'un arrendament, per consegüent, eren de la confiança del baró de Senija o havien demostrat una sobrada perícia i capacitat financera per a aquest tipus de negocis. Cal destacar que aquests homes de negocis conformaven dinasties familiars -el mateix passava amb la terra del baró a l'horta de València- especialitzades en l'explotació de senyories o de gran finques agràries. Així, Vicent Diego de Cullera accedia a l'arrendament de Favara per quatre anys mentre que Andrés Diego de Xàtiva explotava els drets dominicals de Tossalnou.

Josep Oltra, que era un llaurador de Benillup, arrendava aquest lloc però també el de Ròtova, malgrat la distància. Pasqual Sendra de Pego també arrendava dos de les senyories de don Llorenç, en aquest cas, la baronia de Senija i la meitat del lloc de Tormos. Joaquim Peiró, que era veí de Benirredrà, es feia amb l'arrendament del seu poble. Per últim, i com a singularitat, la baronia de Benifallim era arrendada a un grup de veïns de la vila d'Alcoi – entenem que eren homes de negocis o llauradors enriquits-encapçalats per Ferran Reduan.

En el cas de Benirredrà sembla que diferents membres de l'oligarquia local optaven a l'arrendament dels drets senyorials amb la qual cosa suposem que significava un bon negoci i una òptima manera d'acumular poder en vistes de progressar socialment. A més a més, aquests membres

⁸⁸⁹ Antonio Josef Cavanilles, *Observaciones...*, llibre quart, pàg. 192 i 213.

mantenien una relació de confiança i col·laboració amb el baró de Senija. L'any 1792, don Llorenç Escrivà presentava en un plet una cèdula de testimonis al seu favor en què hi figurava Vicent Llinares, arrendatari del lloc, però també Vicent Castellà que havia optat el seu dia a l'arrendament del poble i el fill del qual ara era regidor. D'altra banda, un altre testimoni, Josep Herrera, era el pare de l'alcalde que havia estat nomenat directament pel senyor sense la presentació de la coneguda terna.⁸⁹⁰

En definitiva, les principals rendes del comte provenien de la possessió d'ingents heretats i de senyories mentre que el pes que ocupa el crèdit com a font d'ingressos s'ensorra respecte el que havia estat en el segle XVII. A més, don Llorenç Escrivà es configura com un important terratinent no només a les seues senyories sinó també a espais que jurisdiccionalment són de reialenc com ara l'horta de València o pertanyen a gran senyors com en el cas de Xelva i Utiel. Una situació, la de l'estructura del seu patrimoni que juntament amb l'acumulació de vincles, i amb la situació de l'agricultura, faran del comte un dels nobles més acabats de principis del segle XIX.

UN NOU SUCCESSOR: DON FRANCESC DE PAULA ORTÍZ DE RODRIGO

Malgrat els seus tres matrimonis, la falta de fills de don Llorenç provocava que la successió als seus títols i estats així com vincles d'Escrivà i de Faus recaigueren en el seu besnebot don Francesc Ortiz de Rodrigo i

⁸⁹⁰ ARV, *Escrivanes de Cambra*, any 1790, exp. 99, fol. 458.

Roca que era besnet de dona Maria Teresa Escrivà i Faus, filla major de don Vicent Escrivà, III senyor de Favara i Benirredrà.

Com hem explicat, segons les crides i ordre de successió establits per don Vicent Escrivà i Castelló en la fundació del seu vincle de l'any 1746 es configurava un sistema d'agnació rigorosa. Així, el primer successor havia de ser el seu fill primogènit, don Miquel i, després, els seus fills barons. En el cas de finir la descendència de don Miquel, s'havia d'acudir a la línia del germà segon, don Francesc i, si no, a la línia del tercer, que era don Vicent. Però en el cas de fallar aquestes tres línies, havien de succeir en el patrimoni familiar els fills barons de dona Maria Teresa i els seus descendents.⁸⁹¹

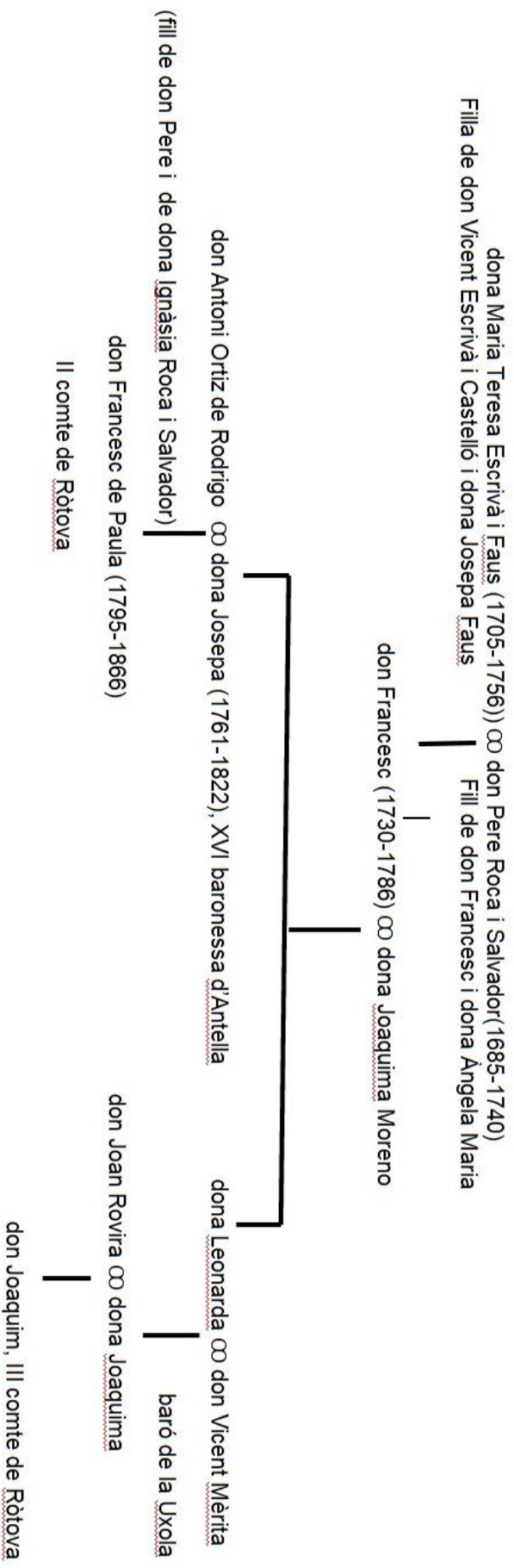
Amb la mort de don Llorenç, s'extingirà la línia de don Miquel i, com que els germans d'aquest últim, don Francesc i don Vicent, havien mort sense fills, es conferirà la possessió dels vincles del comtat de Ròtova, a un fill de dona Josepa Roca i Moreno, baronessa d'Antella, filla major de don Francesc Roca i, aquest, fill major de dona Maria Teresa Escrivà i Faus.

De fet, don Llorenç Escrivà feia una declaració davant el notari don Josep Maria Ortín, en 3 d'agost de 1798, en què assenyalava com a immediata successora dels seus vincles a la neboda, dona Josepa Roca i Moreno, muller de don Antoni Ortiz i Roca i mare del que, amb el temps, seria el II comte de Ròtova.⁸⁹²

⁸⁹¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Escrivà, lligall 12, núm. 47, fol. 427.

⁸⁹² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 4, fol. 251.

FAMÍLIA ROCA

ELABORACIÓ PRÒPIA

Interessa, en aquest punt, mes que siga succintament, conèixer l'origen i evolució històrica de la família Roca.⁸⁹³ Segons les cròniques custodiades a l'arxiu familiar, els Roca havien arribat al Regne de València amb la mítica conquesta iniciada pel rei Jaume I. Eren de nació francesa i de la casa i família d'un senyor de la Roqueta segons alguns autors. Tanmateix, el cronista Escolano en la Segona Part de la seua *Història*, fol.1.402⁸⁹⁴, els considerava catalans i d'una casa de molta "consideración".⁸⁹⁵ Els germans Jaume, Guillem i Bernat Roca van ser premiats pel rei Jaume I amb diverses terres i heretats.

Com hem exposat, la vinculació de la família Roca amb els Escrivà es va produir arran del matrimoni de don Pere Roca i Salvador amb dona Maria Teresa Escrivà i Faus, tia de don Llorenç, l'any 1729. Don Pere, després de la Guerra de Successió, va ser un dels electes del cos de la noblesa de Xàtiva, en representació i nom d'aquest grup social, per tal de reconstruir la Seu en el període que va anar des de l'any 1731 fins a l'any 1748, moment en què va decidir traslladar la seua casa i domicili a València. Altres mèrits de la seua carrera política eren que havia estat també electe per a representar els creditors censalistes de la ciutat de Xàtiva, càrrec que no li va impedir però exercir l'any 1745 de síndic i procurador d'aquesta vila.

⁸⁹³ Hem aportat més dades sobre els Roca de Xàtiva en el capítol quart.

⁸⁹⁴ En Gaspar Escolano, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*, Segunda Parte, València, Terraza, Aliena y Compañía Editoriales, 1879, pàg. 605. L'historiador aporta més dades sobre els Roca com ara que el cavaller Francesc Roca era senyor de l'Atzúvia i un dels dos diputats del regne per l'estament militar.

⁸⁹⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Rovira, Noblesa, fol. 8.

El fill primogènit de don Pere, don Francesc -cosí germà de don Llorenç Escrivà- era batejat el 5 de desembre de 1730 pel doctor Francesc Ortiz en la Seu de Xàtiva.⁸⁹⁶ Per la seua part, dona Maria Teresa Escrivà atorgava testament el 25 de juliol de 1754: mentre llegava el romanent del cinqué dels seus béns al marit, instituïa hereus a tots els seus fills a parts iguals.⁸⁹⁷ Era soterrada el 26 de desembre de 1756 en el convent de la Saidia encara que els oficis religiosos es verificaven a l'església de Nostra Senyora del Pilar i de Sant Llorenç Màrtir de València. Una cerimònia que va comptar amb l'assistència de 29 preveres, 5 capes, la creu rectoral i dos escolans.⁸⁹⁸ Per la seua part, don Pere Roca, el marit, era soterrat el 15 d'octubre de 1773 en l'església de Sant Bartomeu de València. Segurament, en el seu testament, fundava una dobla perpètua en l'església de Benirredrà en honor de la Mare de Déu del Rosari i en memòria de la seua ànima.⁸⁹⁹

En quant a don Francesc Roca i Escrivà es casava el 14 de novembre de 1760 en l'església de Sant Llorenç amb dona Joaquina Moreno i Alvarado.⁹⁰⁰ La genealogia familiar continuava amb la filla major, dona Josepa, nascuda l'any 1761, que contraïa matrimoni el 13 de juny de 1784 amb el seu parent, el noble don Antoni Ortiz de Rodrigo i Roca, en l'església

⁸⁹⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 330.

⁸⁹⁷ Es tractava de don Francesc, dona Francesca, dona Joaquina, don Marià, dona Teresa, don Manuel, don Pere i dona Ignàsia. Dona Joaquina i dona Teresa, que eren pretendents de monges a la Saidia, havien de rebre a més de l'herència un anell de diamants cadascuna una vegada foren professes. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, lligall 12, núm. 47, fol. 433.

⁸⁹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 4, fol. 142.

⁸⁹⁹ ADV, *Benirredrà*, Racional 1785-1803, fol. 139.

⁹⁰⁰ La núvia era filla del noble don Josep Moreno i Alvarado, cavaller de l'hàbit de Sant Jaume, del consell de Sa Majestat i ministre oïdor en la Reial Sala Civil de València, i de dona Maria Leonarda Gómez i Roldán. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 331.

de sant Llorenç.⁹⁰¹ El nuvi, natural de la vila de Sax i veí d'Elx, era fill de don Pere Ortiz de Rodrigo i dona Ignàsia Roca i Salvador. Per tant, els contraients eren tio i neboda i, per això, van ser dispensats per l'autoritat eclesiàstica, en segon i tercer grau de consaguinitat per a poder casar-se.⁹⁰²

Uns mesos abans, havia tingut lloc el funeral de don Francesc Roca i Escrivà, concretament el 23 de febrer de 1786, en el convent de les monges de Sant Josep. Destinava 300 lliures pel bé de la seua ànima en el testament rebut pel notari Joaquim Pastor.⁹⁰³

Per aquesta època, dona Josepa Roca, es convertia, per atzars biològics, en XVI baronessa d'Antella. Era descendent de don Miquel Salvador, veí de València, primer senyor de la baronia d'Antella que la va vincular en el seu testament de l'any 1568. Don Miquel Salvador, generós de València, era senyor d'Antella, Rafalet i la Xarquia.⁹⁰⁴

Durant el segle XVII i XVIII s'havien extingit les primeres línies cridades a succeir en el vicle d'Antella i, per això, dona Josepa Roca i Moreno, accedia al títol nobiliari com a sisena neta de don Francesc Joan Salvador que era el fill menor del fundador del vicle.⁹⁰⁵ El seu pare, don Francesc Roca Escrivà i Salvador, ja era reconegut l'any 1782 com a "immediat successor" de la baronia d'Antella. Eixe any, Maria Felícia Zapata de Calataiud, comtessa

⁹⁰¹ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 3, fol. 571.

⁹⁰² AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 333.

⁹⁰³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Documents diversos, 4, fol. 139.

⁹⁰⁴ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 659.

⁹⁰⁵ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 674.

viuda de Cirat i baronessa d'Antella, atorgava una declaració de successió i una promesa d'aliments en favor l'esmentat don Francesc.⁹⁰⁶

Segons l'escriptura notarial, don Francesc Roca havia comunicat a la comtessa que era l'immediat successor en el vincle de la baronia d'Antella fundat per don Miquel Salvador l'any 1568 i desitjava que la titular li consignara "amistosamente y de buena fe" els aliments que, en qualitat de successor li corresponien. Dona Maria Felícia havia posat l'afer en mans d'un dels advocats de la seua casa per tal que justificara l'enllaç, vincle i parentiu de don Francesc amb la baronia d'Antella.

Una vegada consultada la documentació pertinent resultava que el futur successor era sisé net legítim del fundador del vincle, el generós don Miquel Salvador. Aquest, del seu matrimoni amb dona Isabel Font, havia tingut tres fills. El primogènit, Miquel Jeroni, havia mort sense successió i, per això, el vincle va ser heretat pel fill segon don Pere Lluís. En la línia d'aquest últim s'havia conservat la titularitat del vincle fins a la seua descendent, la comtessa de Cirat. Com que dona Maria Felícia no tenia descendents, després del seu decés, havia d'entrar en la successió don Francesc Roca. Com a immediat successor se li assignava, per raó d'aliments, 150 lliures anuals.

La successió per part de la família Roca en la baronia d'Antella es produïa al voltant de 1790 ja que, si bé l'any 1781 el nomenament d'alcaldes d'Antella corresponia a dona Maria Felícia Zapata de Calataiud, l'any 1790 i posteriors, don Antoni Ortiz de Rodrigo, espós de dona Josepa Roca,

⁹⁰⁶ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Títol de comte de Ròtova, fol. 4.

apareix nomenant els oficials de la baronia.⁹⁰⁷ El fill d'ambdós, don Francesc Ortiz de Rodrigo i Roca, era batejat el 20 de juliol de 1795. Segons l'ítem parroquial, era fill dels barons d'Antella: don Antoni Ortiz de Rodrigo, cavaller de la Reial Maestrança i de dona Maria Josepa Roca i Moreno. Així mateix, era net de don Pere Ortiz de Rodrigo i Soler de Cornellà, natural d'Elx i de dona Ignàsia Roca i Salvador de Xàtiva. Precisament, actuava de padrí en el seu bateig el seu bestio, don Llorenç Escrivà i Faus, baró de Senija i cavaller també de la Reial Maestrança.⁹⁰⁸

Sembla que, ja de ben xiquet, don Francesc Ortiz de Rodrigo estava cridat a succeir don Llorenç. D'altra manera no s'entendria que en el testament del seu pare atorgat l'any 1800 nomenara com a curador de la persona i béns del fill a don Llorenç Escrivà. Efectivament, l'any 1804 el comte de Ròtova ja està actuant com a tutor i curador testamentari del baró d'Antella, menor d'edat, en un plet davant la Reial Audiència.⁹⁰⁹

Amb el pas del temps, les relacions entre el comte i el seu fillol no seran precisament cordials. Les dos parts es veien obligades a signar una concòrdia per tal de silenciar un plet entaulat l'any 1822 pel nebot a compte dels seus aliments.⁹¹⁰ Encara que, probablement, com veurem, el veritable problema radicava en el testament atorgat per don Llorenç en febrer de 1822 en què, aprofitant les lleis desvinculadores del trienni liberal⁹¹¹, declarava que tots els seus vincles eren lliures i, com que no tenia hereus forçosos,

⁹⁰⁷ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 678.

⁹⁰⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 334.

⁹⁰⁹ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1809, exp. 8.

⁹¹⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 3, núm. 12, fol. 63.

⁹¹¹ Alberto Gil Novales, *El trienio liberal*, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2020. És una obra de referència per a conèixer aquest període històric.

nomenava hereva universal de tots els seus béns a la seu esposa, la baronessa de Petrés.

Així les coses, el 25 de febrer de 1824, i una vegada restaurat en el tron Ferran VII, compareixia davant notari don Llorenç Escrivà i, per la part contrària, don Vicent Joaquim Noguera, marquès de Càceres, com a apoderat del seu fill polític que era don Francesc Ortiz de Rodrigo i Roca, baró d'Antella. La seua mare s'havia casat en segones núpcies amb don Vicent Noguera, III marquès de Càceres i regent de l'Audiència de València en 1822, any en què moria dona Josepa Roca.⁹¹²

Les parts es remetien als antecedents que eren que el baró d'Antella havia mogut un expedient l'any 1822 davant el jutjat a càrrec de don Mateu Miranda per tal que don Llorenç Escrivà el reconeguera com a successor immediat en els vincles d'Escrivà i Faus i, en conseqüència, li assenyalaria uns aliments. Així mateix, havia promogut un altre plet reclamant al comte de Ròtova un total de 17 anualitats de pensions d'aliments degudes a la seua mare ja difunta.

Unes pensions d'aliments que anaven des de l'any 1798 fins a l'any 1815 amb la força jurídica que la baronessa d'Antella havia estat assenyalaria com a successora en els esmentats vincles davant notari. Finalment, don Llorenç, en virtut de la concòrdia signada, reconeixia pel seu immediat successor en els vincles d'Escrivà i Faus a don Francesc de Paula

⁹¹² José Caruana y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 324. La baronessa d'Antella moria el 3 de febrer de 1822 i era soterrada en el cementeri general de València. AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 3, fol. 80.

Ortiz de Rodrigo i li assignava com a aliments 300 lliures anuals franques de tot càrrec per a cobrar les quals s'assenyalava la finca de l'Alfàs a Ador.⁹¹³

Aquest reconeixement i assignació es feia sense perjudici d'allò que la Corona decidís fer sobre els béns vinculats. En una època d'inestabilitat política i de canvis de legislació, el comte de Ròtova volia curar-se en salut i, per això: "... no es su ánimo atribuir ni abrogarse más derecho que el que por la ley le competa..."⁹¹⁴

D'altra banda, i pel que fa a les 17 pensions alimentícies degudes a la difunta baronessa d'Antella, el marquès de Càceres, en representació del seu fill polític, es donava per content, satisfet i pagat a canvi que el comte de Ròtova pagués de manera esglaonada un total de 600 lliures, a 100 lliures anuals, fins a cobrir la quantitat esmentada. La concòrdia finiquitava els expedients incoats.

Amb anterioritat a aquests fets, les dos famílies ja s'havien enfrontat davant dels tribunals per la qüestió dels aliments. L'any 1814, el segon marit de dona Josepa Roca, acudia als tribunals per a demanar un augment de la quantitat assenyalada a la baronessa d'Antella com a immediata successora dels vincles de Faus i Escrivà. Si l'any 1798 don Llorenç, davant el notari José Mariano Ortiz, havia reconegut la neboda com a successora en els vincles esmentats i, en conseqüència, se li assenyalava una pensió anual de 100 lliures; ara dona Josepa Roca demanava 400 lliures.⁹¹⁵

⁹¹³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 3, núm. 12, fol. 63.

⁹¹⁴ *Ibídem*, fol. 67.

⁹¹⁵ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1828, exp. 11, fol. 24.

LES DONES DEL COMTE

Don Llorenç Escrivà va contraure matrimoni amb un total de tres esposes. Almenys dos d'aquests matrimonis no van ser gaire convencionals per diferents causes. Pel que fa al primer, la seua unió amb dona Antònia Carròs i Luna l'any 1767 no va comptar amb el permís i la llicència dels pares de la núvia, els barons de Toga, per raons que desconeixem. Com hem vist, dona Antònia es va casar indotada i sense cartes matrimonials però va rebre del nuvi i del sogre una important col·lecció de joies per al seu lluïment personal, tal vegada, per compensar l'actitud dels seus pares.

A l'any següent de faltar dona Antònia Carròs⁹¹⁶, el baró de Senija s'embarcava en una nova relació personal. Aquesta vegada es tractava d'un matrimoni consentit i celebrat per ambdues parts. En concret, el 8 de novembre de 1790 s'esposava per paraules aptes i de present, en l'oratori de la casa de la núvia, al noble don Llorenç, viudo, i a dona Agustina de Pedro i Llorens.⁹¹⁷ La contraient era natural de Morella però veïna de la parròquia de la Santa Creu de València. El registre parroquial fa constar que els pares, barons d'Otos, donaven el seu consentiment a la filla perquè es casés possiblement perquè era molt jove.

Entre els assistents com a testimonis a aquesta nova aliança figuraven sens dubte els facilitadors i la xarxa d'amics i parents de la nova parella. Per una banda, don Josep Maria Milà d'Aragó, marquès d'Albaida, que era tio de la núvia, i don Ferran Montserrat Ximénez d'Urrea, comte de Berbedel. I com

⁹¹⁶ Dona Antònia Carròs faltava l'1 de novembre de 1789. José Caruana y Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 322.

⁹¹⁷ AHN, *Consejos*, 4652, any 1800, exp. 25, núm. 21.

a parents del nuvi, don Antoni Ortiz de Rodrigo i Roca, baró d'Antella, i el cosí germà del nuvi, don Marià Roca i Escrivà, prevere. Dihuit anys més tard, don Llorenç es tornava a quedar viudo ja que l'11 de gener de 1808 faltava dona Agustina.⁹¹⁸

Passat un any, concretament el 12 de gener de 1809, en Sant Esteve, el comte de Ròtova contreia terceres núpcies. En aquest cas, com en el primer matrimoni, no es tractava d'una unió convencional per diferents motius que explicarem. La núvia era dona Maria Teresa Baciero, filla de don Josep Lucià Baciero i Brías, baró de Petrés i senyor de Miraflor i de dona Maria Teresa Fernández de Córdoba Ferrer. Maria Teresa havia nascut el 3 de setembre de 1786 i havia estat batejada eixe dia a Sant Esteve com a dona Maria Teresa Aguiló Fernández de Córdoba⁹¹⁹, així doncs, es casava amb 23 anys mentre que el nuvi arribava als 61 anys d'edat.

Maria Teresa aportava com a dot un patrimoni valorat en 7.106 lliures, 18 sous i 6 diners. Els béns que el conformaven eren joies i diferents terres segons les cartes nupcials atorgades davant el notari Timoteu Ferris, l'11 de gener de 1809.⁹²⁰ Els pares de la núvia constituïen el dot de Maria Teresa a compte de la legítima paterna i materna. Per una part, l'aixovar en forma de diferents robes, joies d'or, plata i diamants així com mobles valorats en 4.004 lliures. Les restants 3.102 lliures, 8 sous i 6 diners eren el valor d'unes terres a Russafa i a la baronia de Càrcer que havien pertangut a dona Maria Baciero i Brías, baronessa difunta de Terrateig.

⁹¹⁸ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Recull d'obra impresa i escuts, fol. 9.

⁹¹⁹ ADV, *València-Sant Esteve*, Llibre de baptismes 1783-1787, fol. 113.

⁹²⁰ ARV, *protocols notariais de Timoteo Ferris*, sign. 5716, any 1809, fol. 4.

Com era costum entre la noblesa, el nuvi lliurava a la seua futura esposa les arres que equivalien a la desena part dels seus béns tant en el moment del matrimoni com els que pogués tenir més endavant.⁹²¹

Com a fet insòlit, el comte atorgava a la núvia un dot de 10.000 lliures per al cas que ell la premorira sense descendència. Aquest dot equivalia al romanent del cinqué del patrimoni de don Llorenç i, per tant, es tractava d'una millora avançada. Les justificacions que dona l'atorgant al fet extraordinari de constituir ell el dot de la núvia són: "...por las bellas prendas personales que concurrían en la misma, mi esposa, su estado de donzella, diferencia de edad en ambos y calidad de su familia..."⁹²² Aquest dot es faria efectiu en el cas que el comte faltés sense descendència abans que la seua esposa. Tanmateix, en cas de tenir descendència, aquest dot s'havia de regular amb el romanent del cinqué dels béns lliures de don Llorenç. L'actiu dotal quedava anul·lat en el cas que dona Maria Teresa Baciero morís primer que el comte.

Això de banda, dona Teresa també anava a comptar amb una renda mensual per a despeses ordinàries d'acord amb el seu rang; així, sota el concepte de "alfileres", se li concedia una assignació de 1.000 reals mensuals que es verificaria a partir de la celebració de la boda. Per últim, i com a pensió de viudedat, la comtessa havia de gaudir de la sisena part de la renda líquida que posseïra en eixe moment don Llorenç assenyalada

⁹²¹ ARV, *protocols notarials d'Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 143.

⁹²² *Ibídem*.

sobre els vincles, per a la qual cosa, el nuvi es comprometia a traure la corresponent reial facultat.⁹²³

El 29 de maig d'aquell any, tant don Josep Aguiló (abans Baciero) com dona Teresa Fernández de Córdoba, comtesa de Peñalva, lliuraven a don Llorenç, que estenia carta de pagament, l'aixovar i els mobles promesos a la núvia pel valor determinat pels experts.⁹²⁴

TESTAMENT I MORT

El comte de Ròtova atorgava testament en la ciutat de València el 24 de febrer de 1822 davant el notari Antoni Zacarés. En la identificació dels seus llinatges, sembla que, en aquesta etapa final de la vida, encara era present el conflicte amb el pare. El noble es presentava davant el notari com a don Llorenç Faus Martínez de la Raga Bou de Penya-roja, abans Escrivà, baró de Benifallim i Senija i cavaller de la Reial Maestrança.⁹²⁵

El testament servia, com és lògic, perquè el causant disposés del seu cos i de la seua ànima i dictés les seues últimes voluntats però, en aquest cas concret, també per a repassar algunes qüestions familiars que, segurament, preocupaven a l'atorgant com ara els seus tres matrimonis i el futur dels vincles familiars heretats.

S'al·ludia a l'edat com a justificació de l'acte jurídic ja que don Llorenç en eixe moment tenia 74 anys. Les primeres disposicions atenyien al destí i

⁹²³ ARV, *protocols notarians de Timoteo Ferris*, sign. 5716, any 1809, fol. 6.

⁹²⁴ *Ibidem*, fol. 41.

⁹²⁵ ARV, *protocols notarians d'Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 141.

cura del cadàver i de l'ànima. Així, era voluntat de don Llorenç que el seu cos fora vestit amb l'hàbit de Nostra Senyora del Carme i col·locat dins d'un taüt senzill i sense guarniments. El cadàver havia de ser conduït, sense cap acompanyament, fins a l'església del convent del Carme i ser col·locat en el terra damunt una baieta. Se li havia de celebrar missa de cos present i les despulles havien de romandre en el convent 40 hores després de verificar-se el decés. Acomplint aquest termini, el taüt havia de ser portar al cementeri.

Des de l'església fins a les portes de Sant Vicent, camí del cementeri, havia d'acompanyar el fèretre un seguici nombrós format pels beneficiats de la Seu i els de l'església parroquial pròpia però també per la comunitat del convent del Carme, per 12 xiquets del Col·legi de Sant Vicent i altres 12 de la Casa de Nostra Senyora de la Misericòrdia. Tot i això, el pròcer no volia pompa alguna i deixava l'execució de la resta dels detalls del cerimonial fúnebre a criteri dels seus marmessors.⁹²⁶

El comte deixava 500 lliures per a pagar les despeses de les honres fúnebres, seguici mortuori, almoïna per a l'hàbit, celebració de misses en sufragi per la seua ànima i, el que sobrara d'aquesta quantitat, s'havia d'invertir en altres misses a voluntat dels marmessors. Pel que fa a les deixes pies forçoses, és a dir, aquelles que seguien el costum de l'època i la tradició local, es llegaven, per via d'almoïna i per una vegada tant solament, 10 reals a: la Casa de la Misericòrdia, a l'Hospital General, al Col·legi de Xiquets de Sant Vicent Ferrer i a la Casa Santa de Jerusalem i Redempció de pobres captius cristians.

⁹²⁶ Ibídem, fol. 142.

Destacava un llegat piu voluntari que eren els 12 reials, per una vegada, concedits al Monte Pío de viudes i familiars dels que van morir en l'última Guerra contra França d'acord amb el decret de Corts de 2 de maig de 1811.⁹²⁷ Aquest llegat es relaciona amb la trajectòria vital del testador en el canvi de segle en què va prestar nombrosos serveis durant la guerra contra França com hem vist en el procés per a obtenir el títol nobiliari l'any 1800.

Don Llorenç nomenava tres marmessors que s'havien d'encarregar de dur a terme les seues últimes voluntats. Per una part, la seua esposa, dona Maria Teresa Aguiló, baronessa de Petrés, i per altra part, don Llorenç Isern, advocat i el doctor don Francesc Foxa, prevere, beneficiat de la parroquial de Sant Esteve de València. Precisament, aquest rector havia de celebrar una missa resada per l'ànima del difunt i se li havia de donar com a subvenció mitja unça d'or, quantitat que no quedava inclosa en l'assenyalada clàusula pel bé de l'ànima.⁹²⁸

Disposades les clàusules *pro anima*, arribava el moment de transferir el patrimoni i designar el beneficiari de l'herència i els possibles legataris. Com que el comte de Ròtova no havia tingut descendents dels tres matrimonis que havia contret, no tenia hereus forçosos i, per tant, podia disposar de manera lliure i a voluntat de tots els seus béns. Don Llorenç recordava que segons les capitulacions matrimonials amb dona Maria Teresa, atorgades l'any 1809, li havia assenyalat en arres i donació *propter nuptias* la desena part dels béns lliures que en eixe moment posseïa i que en el futur podia

⁹²⁷ Es tracta del decret LXII en què les Corts de Cadis establien la data del 2 de maig com a aniversari perpetu en homenatge als primers màrtirs o caiguts per la llibertat nacional immortalitzats per Goya en la seua famosa obra. Asunción de la Iglesia Chamarro, "La revolución constitucional en Cádiz a través de los decretos de Cortes", *UNED. Revista de Derecho Político*, 83, enero-abril 2012, pàg. 261.

⁹²⁸ ARV, *protocols notariais d'Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 142 v.

haver. Però, a més a més, el dot de 10.000 lliures i la renda anual de 1.000 reals (alfileres).

El capítol de llegats personals a servidors domèstics i col·laboradors era extens i variat. De manera genèrica, el noble deixava 20 lliures, per una vegada, a cadascun dels criats i 30 lliures a cadascuna de les criades. Tanmateix es premiava de manera particular a determinats servidors segurament per la seua fidelitat i dedicació. El criat major, Pasqual Planells, a més de les 20 lliures genèriques a donar a tots els criats i, en el cas, de no tenir-lo al seu servei l'hereva, "...por lo bien que me ha servido por espacio de 18 años..." rebia un vitalici de sis reals de billó diaris.

Cas similar era el de Maria del Valle, la criada de la dona que, pels seus bons serveis i per l'estima que li tenia, havia de rebre un vitalici a designar per la baronessa de Petrés i, per a la seguretat d'aquest vitalici i el de Pasqual Planells, l'hereva havia d'assenyalar finques per a cobrir aquestes rendes de manera segura en cas de no poder pagar-les.

Com hem vist al llarg de la seua trajectòria vital, don Llorenç Escrivà va exercir de protector i benefactor de determinats col·lectius desvalguts i aquesta vessant assistencial també es materialitzava al testament. Així, Josepa Requens, mare de Regina Oliver, rebia dos reals diaris per l'afecte que professava a la seua filla. O Rosa Casoera i Chiva que, en eixe moment, tenia 32 mesos d'edat i que havia estat abandonada el huité dia d'haver nascut i arreplegada per don Llorenç, per caritat, independentment que la reclamaren els seus pares, el testador encarregava a la seua esposa que la cuidara.

Els professionals relacionats amb l'administració i gestió de la hisenda comtal eren amplament agraciats per la seua dedicació i treball al llarg dels anys, amb béns preuats. Sense anar més lluny, don Llorenç Isern, que era l'advocat, rebia la casa gran familiar del carrer de l'Arbre. I encara que aquesta casa l'havia vinculada don Vicent Escrivà, ara, era d'absolut i ple domini del comte i, en cas de reclamar algú les 1.500 lliures que don Vicent havia posat de comptat, l'herència les havia de reintegrar perquè, d'aquesta manera, el legatari pogués posseir la casa lliure de qualsevol gravamen.⁹²⁹ Un altre dels servidors qualificats que rebia un llegat era el secretari Miquel Rico, 30 lliures, d'una sola vegada, amb el càrrec d'encomanar a Déu el comte.

Don Llorenç exposava que posseïa un total de nou vincles familiars agrupats en diferents cases com ara la d'Escrivà, la de Sisternes d'Oblites, Bou de Penya-roja i Martínez de la Raga. Segons la llei de 12 d'octubre de 1820⁹³⁰, la meitat d'aquests béns vinculats passaven a ser de lliure disposició, tot i això, com que don Llorenç tenia provat que no tenia successor conegut, ni en el quart ni el cinqué grau, podia disposar de la totalitat dels béns dels vincles, prèvies diligències i formalitats establides en la llei esmentada.

El causant afirmava, a l'efecte d'alliberar tot el seu patrimoni, que havia instat diferents expedients. Per consegüent, era la seua voluntat que tot els seus béns havien de passar de manera íntegra a la seua hereva, una vegada satisfetes les despeses de funeral i les deixes i llegats pietosos.⁹³¹

⁹²⁹ *Ibíd*em, fol. 145.

⁹³⁰ Eduardo García de Enterría, "Constitución, fundaciones y sociedad civil", *Revista de administración pública*, núm. 122, 1990, pàg. 239.

⁹³¹ ARV, *protocols notarial*s d'Antoni Zacarés, sign. 8224, any 1822, fol. 144.

A banda dels vincles coneguts, don Llorenç Escrivà assenyalava que, per un auto proveït per don Josep Maria Manescau de 30 de juny de 1804, havia estat declarat com a últim posseïdor de les crides fetes a succeir en els vincles fundats per don Joan Baptista Pellicer, bisbe de Sogorb, en el seu últim testament davant Domingo Reyner l'1 de maig de 1636 i en el vincle fundat pel germà, don Vicent Pau Pellicer, davant el mateix escrivà en 28 de novembre de 1634.

Però, a més a més, el comte de Ròtova, també tenia a la seua lliure disposició, per ser-ne el titular, el vincle fundat per dona Magdalena de Miranda, viuda de don Vicent Pau Pellicer, en el seu testament autoritzat per Francesc Ferrer, notari, en 2 d'abril de 1679 ja que els últims cridats a posseir aquest vincle eren el clergat de l'església dels Sants Joans i el de la de Sant Nicolau. Tot i això, aquestes institucions, pel decret de Corts de 27 de setembre de 1820, no podien adquirir béns arrels ni immobles en cap província de la monarquia, ni per testament ni per successió. En efecte, es tracta del conegut decret de Corts signat per Ferran VII durant el trienni liberal en què quedaven suprimits els vincles i patronats així com qualsevol vinculació de béns que ara passaven a ser lliures. En l'article 15 d'aquest decret s'especificava que les institucions religioses tenien prohibit adquirir béns arrels o immobles.⁹³²

Per últim, es nomenava hereva universal a l'esposa, dona Teresa Baciero: "...por las apreciables prendas que la adornan y la han hecho

⁹³² Germán Rueda Hernanz, "La supresión de señoríos y el proceso desvinculador de los bienes nobiliarios", *Aportes*, núm. 89, 2015, pàg. 52.

siempre digna de mi mayor cariño...”⁹³³ Mentre visqués, dona Teresa podia disposar de manera lliure dels béns de l’herència, alienant aquells que volguera per tal de sostenir-se d’acord amb la seua categoria social. A l’hora d’atorgar testament, la baronessa de Petrés, tant en el cas de tenir fills com en el de ser viuda, havia de distribuir els béns heretats d’acord amb les instruccions rebudes verbalment pel marit i de les quals també estava assabentat l’apoderat general, advocat i marmessor de l’herència que era don Llorenç Isern.

Els parents en contra de les disposicions testamentàries

Hem vist que el mateix any que don Llorenç atorgava testament, el seu nebot, el baró d’Antella acudia als tribunals per exigir al comte la seua pensió d’aliments com a successor en els vincles d’Escrivà i de Faus. I, és que aprofitant el trienni liberal i, emparant-se en les lleis desvinculadores, el comte de Ròtova havia decidit deixar tot el seu patrimoni vinculat, que ara considerava lliure, a la seua esposa el que provocava un perjudici greu no tan sols al baró d’Antella sinó també a altres successors als nombrosos vincles que posseïa el testador.

La trajectòria legislativa cap a la desvinculació dels béns nobiliaris havia començat durant el regnat de Carles IV amb la reial pragmàtica de 17 de gener de 1805 que permetia la venda de béns vinculats. En concret, la llei 11-X-1820, aclarida pel decret de 19 de juny de 1821, va suprimir les

⁹³³ ARV, *protocols notariais d’Antoni Zacarés*, sign. 8224, any 1822, fol. 154.

vinculacions obrint la porta al fet que els titulars de vincles pogueren vendre els seus béns en una proporció de la meitat del seu patrimoni. La resta del vincle havia de ser dividit entre els descendents del noble que ja podien alienar-lo.⁹³⁴

Un dels parents perjudicat per les decisions de don Llorenç, la baronessa de Ribesalbes, també acudia als tribunals l'any 1822 per impugnar un expedient del comte de Ròtova sobre poder disposar aquest lliurement dels béns del vincle dels Martínez de la Raga i agregats.⁹³⁵

Els fets són que don Llorenç, ja el 24 de juliol de 1821, havia presentat una instància en el jutjat manifestant ser l'actual posseïdor del vincle fundat per don Gil Martínez de la Raga, canonge de Sogorb, i d'altres compresos en el nom de Martínez de la Raga. El comte no tenia successors coneguts, ni en el quart ni en el cinqué grau, consegüentment, i en virtut de la Reial Ordre de 14 de juny obtinguda per don Andrés Fernández de Viedma, i generalitzada a tots els posseïdors de vinculacions que es trobaren en les mateixes circumstàncies, podia disposar totalment dels béns dels seus vincles practicant les diligències pertinents.⁹³⁶

És per això que el 15 de desembre de 1821 el *Diario de la ciudad de Valencia* i en la secció "Noticias particulares de Valencia" s'anunciava que el comte de Ròtova havia demanat al jutjat que se li declarara no tenir successor legítim ni en el quart ni en el cinqué grau en el vincle fundat per don Gil Martínez de la Raga i agregats. S'ordenava fixar edictes amb

⁹³⁴ Germán Rueda Hernanz, "La supresión...", pàg. 52.

⁹³⁵ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1822, exp. 48.

⁹³⁶ *Ibídem*, fol. 47.

l'objectiu de citar a aquells que pensaren tenien dret a succeir en l'esmentat vïncle perquè compareguren davant el tribunal d'acord amb la Reial Ordre de 10 de juny ùltim sobre vinculacions.⁹³⁷

El jutge citava als que pensaren que tenien dret a succeir en l'esmentat vïncle perquè compareixeren en el seu tribunal la qual cosa provocava la demanda de dona Inés Coll, descendent colateral dels Martínez de la Raga. El 6 de maig de 1822, el jutge don José Vilella pronunciava sentència definitiva sobre el cas. Argumentava que segons la circular del Ministeri de Gràcia i Justícia de 10 de juny de 1821:

“...haber lugar a la demanda propuesta por el conde de Rótova en 24 de julio del citado año y que doña Inés Coll, baronesa de Ribesalbes, no tiene derecho a la sucesión de los bienes que fueron vinculados por don Gil Martínez de la Raga, canónigo de Segorbe, y demás agregados, ni a los alimentos en concepto de inmediata sucesora [...] por no haber probado la circunstancia prevenida en la citada circular de su parentesco dentro de cuarto grado con el expresado conde...”⁹³⁸

Encara que els esdeveniments polítics anaven a favor de la baronessa de Ribesalbes, immediatament al pronunciament de la sentència, decidia recórrer-la. L'any 1823 era restituït en el tron Ferran VII i un dels primers reials decrets del seu govern era declarar nuls i de cap valor tots els actes del govern constitucional des del 7 de març de

⁹³⁷ Ibídem, fol. 58.

⁹³⁸ Ibídem, fol. 127.

1820 fins a 1 d'octubre de 1823⁹³⁹ ja que el monarca considerava que durant eixa època no havia tingut llibertat i l'havien obligat a sancionar lleis i expedir ordres, decrets i reglaments contra la seua voluntat.

Amb el nou context polític, l'advocat del comte es presentava davant el jutjat amb l'argument que la demanda d'alliberar els seus vincles es fundamentava en un dels decrets del dit govern constitucional i, per això, ara la part defensora del comte suplicava el sobreseïment del judici.⁹⁴⁰ El 7 d'abril de 1824, vists els autos pels jutges de l'Audiència decidien revocar la sentència definitiva a favor del comte de 6 de maig de 1822 i absolvien la baronessa de Ribesalbes. A don Llorenç Escrivà tan sols el condemnaven a pagar les costes del judici des d'octubre de 1823.⁹⁴¹

El comte de Ròtova aprofitava a més les lleis desvinculadores del trienni liberal per a, per a exemple, vendre béns vinculats d'importància. Així, el 19 de desembre de 1821 venia, mitjançant procurador, a don Blas Jeroni Canyamàs, el molí fariner i 20 fanecades d'horta annexes a la Font d'en Carròs que havia estat comprat pel seu avantpassat Joan Escrivà. La finca es venia pel gens menyspreable preu de 6.000 lliures. Amb la mort del comte, les autoritats conferien la possessió del molí al baró d'Antella el que va provocar un plet judicial per part de la viuda del comprador que es quedava sense el molí i sense les 6.000 lliures que havia pagat mentre es resolgués el plet.⁹⁴²

⁹³⁹ Joan Brines Blasco, "Aportació a l'estudi de la desvinculació al País Valencià", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 1, 1979, pàg. 232.

⁹⁴⁰ ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1822, exp. 48, fol. 60.

⁹⁴¹ *Ibidem*, fol. 86.

⁹⁴² ARV, *Escrivanies de Cambra*, any 1828, exp. 11, fol. 10.

Don Llorenç també venia un forn vinclat l'any 1812 a Marià Bertran de Lis, la venda del qual es va escripturar durant el trienni liberal. Els hereus del comprador no van poder posseir el forn fins l'any 1835.⁹⁴³ La Reial Cèdula d'11 de març de 1824 obligava a restituir els béns vinclats traspassats durant el trienni constitucionalista i a tornar les quantitats pagades per aquests.⁹⁴⁴

La restauració de Ferran VII i el codicil de 1824

Com hem vist, don Llorenç Escrivà havia aprofitat les lleis desvinculadores del trienni liberal per a deixar hereva de tot el seu patrimoni i dels seus vincles a la seua esposa. Segurament aquesta situació venia provocada per la relació afectiva personal del comte envers la seua muller, la falta de descendents així com els plets judicials amb els parents.⁹⁴⁵

Amb l'inici de la anomenada dècada ominosa i la reacció conservadora engegada per Ferran VII en contra del període anterior bona part del testament del comte quedava invalidat. És per això que el 10 de juny de 1824 acudia al notari Jaime Zacarés per a atorgar una escriptura de codicil. Ja en la introducció del document es fa referència precisament al fet que, en el testament, don Llorenç havia fet una

⁹⁴³ Joan Brines Blasco, "Aportació...", pàg. 232.

⁹⁴⁴ A Mallorca, per exemple, van ser pocs els nobles que es van atrevir a vendre béns per temor que els successors denunciaren aquestes compra vendes. Antònia Morey Tous, "La legislación desvinculadora: una oportunidad para racionalizar la gestión de los patrimonios nobiliarios mallorquines y retrasar su desmembración", Ricardo Robledo Hernández, Santiago M. López García (coords.), *¿Interés particular, bienestar público?: grandes patrimonios y reforma agraria*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2007, pàg. 130.

⁹⁴⁵ Joan Brines atribueix a don Llorenç Escrivà una manca de consciència de classe privilegiada i una mentalitat més pròxima a la burgesia que a la noblesa com a motiu per a explicar la venda de béns vinclats. "Aportació...", pàg. 236.

declaració per la qual considerava que els béns de tots els seus vincles eren de lliure disposició “...con arreglo a las órdenes y decreto que entonces regían...”⁹⁴⁶ però que ara revocava l’esmentada declaració en tot el seu contingut. Tot i això, don Llorenç explicava que, a falta d’hereus forçosos, podia llegar tots els seus béns lliures “a quien me pareciere sin limitació alguna”.

A l’esposa dona Teresa Aguiló Romeu de Codinats, abans Baciero, se li reconeixia haver aportat un dot de 7.380 lliures i 3 sous en diferents béns. El comte li havia promés en concepte d’arras la desena part dels béns lliures a més del dot estipulat de 10.000 lliures en el cas de premorir-lo sense successió. A més se li havia assignat en concepte de “alfileres y gastos de cámara” 1.000 reals de billó mensuals. Així doncs, el dot efectiu de la comtesa era de 17.380 lliures i 3 sous.⁹⁴⁷

Don Llorenç declarava que dona Teresa només havia rebut els “alfileres” fins a desembre de 1811. Se li estava devent, per tant, 9.097 lliures, 14 sous i 11 diners que don Llorenç reconeixia a favor de la muller i que havien de ser saldades en el moment del decés d’aquest.

Per tal d’assegurar-se el pagament d’aquest deute, el comte de Ròtova assenyalava la casa que habitava en el carrer Baix de l’Alfòndec, davant el portal de la Valldigna, números 1, 2, 3, 4 i 5. Aquesta casa va ser reedificada aprofitant unes altres que hi eren en aquest solar i recaïen en el vincle de Pellicer declarat de lliure disposició. Això de banda, el codicilant ratificava la pensió de viudedat promesa que era la

⁹⁴⁶ ARV, *protocols notarials de Jaime Zacarés*, sign. 9741, any 1824, fol. 519.

⁹⁴⁷ *Ibídem*, fol. 520.

sisena part de la renda líquida que posseïa el comte sobre els seus béns vinclats.⁹⁴⁸

El comte considerava de la seua lliure disposició el vincle fundat per dona Magdalena Miranda, viuda de don Vicent Pau Pellicer, l'any 1679, per ser l'últim de la seua línia i encara que el capítol de l'església dels Sants Joans i Sant Nicolau havien entaulat un plet per la possessió no tenia privilegi d'amortització per haver utilitzat el que ja tenien.

Es revocava el llegat fet a l'apoderat general, don Llorenç Isern, ja que la casa gran del carrer de l'Arbre havia estat vinclada per don Vicent Escrivà i Castelló i, per tant, no era de lliure disposició.⁹⁴⁹

El comte de Ròtova moria el 22 de desembre de 1826 i era soterrat en la capella del Santíssim de l'església de Campanar.⁹⁵⁰ Un escrivà de la Reial Audiència, Salvador Herbàs, d'acord amb una providència del tribunal, es presentava en la casa del difunt el dia 23 a les 7,15 h del matí. Una criada l'informava que don Llorenç havia mort la nit anterior al voltant de les 22 h. L'escrivà es constituïa en la cambra mortuòria on jeia el cos de don Llorenç, el va cridar pel seu nom tres vegades i, com que no va contestar, "dando señales ciertas de estar difunto", va complimentar el seu auto.⁹⁵¹

Eixe mateix dia, l'alcalde del crim i jutge de la Reial Audiència de València, don Antonio Aznar, com d'habitud, en vista dels autos, documents i una sumària de testimonis, expressava que don Llorenç havia passat a millor vida sense fills ni descendents i que, per tant, havia de declarar haver

⁹⁴⁸ *Ibíd*em, fol. 521.

⁹⁴⁹ *Ibíd*em, fol. 521 v.

⁹⁵⁰ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 1, fol. 94.

⁹⁵¹ *Ibíd*em, fol. 343.

succeït en els vincles d'Escrivà i Faus i agregats a don Francesc Ortiz de Rodrigo i Roca, baró d'Antella. Al nou comte de Ròtova se li havia de donar la possessió de totes les finques, censals i drets dels vincles entre els quals figuraven els llocs de Favara, Benirredrà i Benifallim.⁹⁵²

El baró d'Antella es convertia en el nou titular del comtat a partir dels drets que dimanaven de la seua besàvia, dona Teresa Escrivà, filla de don Vicent Escrivà. I la seua vocació o crida arribava per l'extinció de tota la descendència agnada de don Francesc Escrivà amb la mort sense fills de don Cir i de don Llorenç.⁹⁵³ Els vincles dels Bou de Penya-roja i la baronia de Senija eren atorgats a don Joaquim d'Arellano i Solsona, regidor perpetu per l'estat de noble de València, capità retirat dels Reials Exèrcits i descendent dels Sisternes d'Oblites.⁹⁵⁴

En definitiva, el comte de Ròtova havia viscut un temps convuls des del punt de vist polític amb la successió de diferents fets històrics com ara les Guerres contra França, les revolucions liberals, els períodes constitucionals amb les posteriors reaccions conservadores a més dels aldarulls populars a València. Des del punt de vist personal i familiar, les coses tampoc havien estat gaire fàcil: diferències amb el pare, conflicte obert amb el germà a l'Audiència i plets judicials amb els seus parents, els Roca. De fet, el distanciament amb la família es veu clar al testament en què cap parent ni es esmentat ni rep cap llegat.

⁹⁵² *Ibídem*, fol. 371.

⁹⁵³ AHCG, *Fons del Comtat de Ròtova*, Comtat de Ròtova, lligall 2, fol. 458.

⁹⁵⁴ José Carauna i Reig, *Los Cruilles...*, pàg. 322.

Tot i això, l'assoliment d'un títol nobiliari era un dels grans èxits personals de don Llorenç que es veia deslluït en part per la falta de descendents dels seus tres matrimonis. Aquesta circumstància explica en part la seua actitud de voler alliberar tot el seu patrimoni i deixar-lo a la seua última dona o la seua despesa sumptuària en les successives reformes i engrandiments de les cases palaus que va habitar.

CONCLUSIONS

A partir d'una gestió eficaç de diferents productes crediticis com ara el censal i la lletra de canvi però també les obligacions, la família Escrivà va poder reunir durant el segle XVII una important fortuna que aviat la portarà a transitar per l'itinerari de la promoció social. Sens dubte, les dos primeres generacions de la nissaga estudiada en aquest treball van ser cabdals per a la projecció social i l'ennobliment de l'estirp.

Dos processos, el de l'enriquiment i el de l'obtenció d'honors i mercés, que van córrer paral·lels i que van ser complementaris. De fet, i com s'afirmava en l'època, la noblesa només es podia mantenir i exhibir a partir d'una fortuna sanejada. Segurament, per això, en el testament de don Vicent Escrivà i Castelló (1746), III senyor de Favara, Benirredrà i Benifallim, es fa referència a aquesta circumstància com una de les raons a l'hora de fundar un vincle. En efecte, la finalitat d'aquest instrument jurídic – i segons paraules de don Vicent- era garantir el nivell i renda econòmica familiar perquè els descendents no es veieren obligats a marxar dels seus llocs d'origen per la vergonya que suposava passar de nobles a pobres.

Ens sembla bastant significatiu, com a un cas evident de mobilitat social, que els Escrivà aconseguiran esdevenir cavallers sense tenir ascendència noble ni cap passat gloriós o full de serveis però és que, a més a més, tampoc es molestaran a inventar una genealogia falsa per a accedir a l'estament militar. Així doncs, Joan Escrivà (1583-1662), en el moment de casar-se l'any 1609, era una llaurador de la Font d'en Carròs a qui el pare donava una sèrie

de béns perquè poguera fundar una nova cèl·lula familiar. De totes maneres, no devia de tractar-se d'un patrimoni important si tenim en compte que Joan marxarà a un altre poble, Beniarjó, on els moriscos expulsats havien deixat buides cases i terres. Al cap d'unes dècades de residència a Beniarjó, Joan passarà a exercir de mercader, això és, procurarà negocis de volum important tant en el sector creditici com en la compra de propietat rústica i d'alguns establiments comercials com ara molins o escrivanies notariales.

Cal no oblidar que els préstecs (obligacions i censals) concedits pels Escrivà als llauradors necessitats de numerari amaga, en molts dels casos, una via d'acumulació de propietat rústica per al prestador. En eixe sentit, i en generacions familiars posteriors, veurem amb quina facilitat els Escrivà executaran terres i alqueries dels deutors morosos. Un altre sector del crèdit a destacar, que servirà a la família per a enriquir-se, serà els censals concedits a diferents viles. Els descendents de Joan i de Francesc heretaran una sèrie important de censals sucosos que comprometien les universitats del seu entorn i amb les pensions dels quals garantiran el seu nivell de vida.

Això de banda, segurament Joan Escrivà va aprofitar altres circumstàncies al seu favor com ara la ruïna de la casa del marquès d'Aitona –l'any 1638 l'Audiència tenia segrestada les baronies de Beniarjó i Palma i Ador per una qüestió de deutes- al seu favor per a participar en l'arrendament dels drets dominicals i comprar els establiments notariales d'aquestes dos baronies. Uns serveis que li permetran disposar d'un notari dedicat als diversos i importants negocis a banda de l'evident parcel·la de poder i influència que això representava. O, ara com ara, el seu fill, don Francesc,

aconseguia un permís del marquès d'Aitona per a establir una almàssera a Beniarjó.

Durant el segle XVIII, la modernització de la hisenda dels Escrivà passarà per substituir els censals per altres tipus de béns més atractius. Els continus problemes en el cobrament de les pensions i les rebaixes legals dels tipus d'interés provocaran la subrogació dels censals per propietat rústica i per altres tipus d'inversions centrades en els seus senyorijs o en els territoris on exercien una influència. En concret, la inversió en aquest segle estarà centrada en la compra del domini útil de finques rústiques ubicades a Favara, la construcció d'un hostel en aquest lloc, la millora i ampliació d'una heretat a Gandia, la compra de terra a Pego, Almoines i el Real i, com a tret diferenciador, l'intent d'establir fundacions pies de mà de l'arquebisbe Mayoral a Favara.

D'altra banda, el procés de promoció social es veurà reforçat i alimentat amb la compra de diverses senyories: una estratègia que proporcionava als titulars una parcel·la de poder important. Els Escrivà accediren a la possessió d'un patrimoni senyorial que els servirà com a territori on arrelar, ser coneguts gràcies a eixos llocs i identificar-se a través dels segles. Ser senyor de vassalls suposava, a banda dels ingressos dominicals, avantatges sobretot de caràcter simbòlic i de preeminència social. Aquests senyors del segle XVII exercien un poder important en ser titulars de la jurisdicció alfonsina sobre els seus vassalls, prerrogativa que els dotava de la capacitat d'administrar justícia i controlar les institucions de govern polític dels seus pobles.

Just un any abans de la mort de Joan Escrivà, 1661, el fill, Francesc, comprava Favara en els termes generals de la vila de Cullera a la família Salvador pagant 4.000 lliures, un preu molt més barat del que havien pagat aquests a principis de segle per la mateixa senyoria. L'any 1673 arribava l'oportunitat d'adquirir un altre senyoriu de categoria alfonsina. La compra de Benirredrà, per un preu de 6.410 lliures, va seguir un procés formal més complicat en tractar-se d'una senyoria compartida per dos senyors, els jurats de la vila d'Ontinyent i el capítol de la Seu de València. El mapa senyorial de la família estudiada es complementaria amb la baronia de Benifallim, una propietat que els arribava a través del matrimoni de don Vicent Escrivà i Ferrando amb l'hereva dels Castelló, senyors d'aquest lloc. Una unió de conveniència com demostra la bretxa d'edat dels cònjuges i el fet que els Escrivà sanejaren l'endeutada baronia.

Don Francesc Escrivà aprofitarà les capitulacions matrimonials del fill, don Vicent, amb dona Antònia Castelló (1675) per a fer-li una donació *propter nuptias* i fundar un vincle de primogenitura de caràcter regular que, com és lògic, inclourà els béns més preuats. El valor d'aquest, 70.000 lliures, ens informa del poder econòmic aconseguit pel I senyor de Favara i Benirredrà. Tot i això, amb un primer testament atorgat l'any 1677, don Francesc fundarà un segon vincle per al seu fill Joan, econòmicament més modest, però amb el qual segurament intentava assegurar una nova línia familiar per al cas de fallar la descendència del primogènit. Els dos vincles acabaran sent un sol l'any 1707 amb la mort de don Joan Escrivà sense descendents.

La pràctica vinculatòria serà represa durant el segle XVIII per don Vicent Escrivà i Castelló (1684-1746) que, també a partir del seu testament de l'any

1743, prèvia llicència i permís del rei Felip V obtinguda en 20 de novembre de 1742, fundarà un tercer vincle.

Aquest nou fideïcomís tenia per finalitat vincular propietats i finques rústiques comprades o heretades per don Vicent que restaven lliures. En eixe sentit, es vinculava la baronia de Benifallim, diferents béns heretats de la mare, dona Antònia, i diferents lots de terra adquirides a Pego, Beniarjó, Almoines i Favara però també una residència a València a partir d'un segon testament atorgat l'any 1746. La vinculació de la baronia de Benifallim originarà una forta disputa entre familiars durant la segona meitat del segle XVIII. El cap de família, don Miquel Escrivà (1716-1789), en un intent d'afavorir al fill segon, don Cir, la considerarà de caràcter lliure, cosa que provocarà diferents plets en la Reial Audiència.

Amb l'adveniment dels diferents períodes de governs liberals i constitucionalistes del segle XIX i les primeres lleis desvinculadores, don Llorenç Escrivà (1748-1826), I comte de Ròtova, anirà venent béns vinculats. La seua situació personal, ja gran i sense fills, i enemistat amb els parents, provocaran l'intent d'alliberar tot el patrimoni heretat vinculat per a deixar-lo a la seua esposa.

Tanmateix, i pel que fa al patrimoni senyorial, les comunitats de vassalls sotmeses als Escrivà plantaran cara a la seua autoritat ja durant les últimes dècades del segle XVII i, tot al llarg del XVIII, més enllà dels episodis històrics de la Segona Germania o la Guerra de Successió. Especialment conflictives van ser les relacions entre la senyoria i la comunitat de veïns de Benifallim que van intentar desposseir als Escrivà de tot tipus de jurisdicció sense èxit

però. En aquest cas, els llauradors van comptar amb l'ajuda gens desinteressada de la vila reial de Penàguila i també de terratinents alcoians en procés d'ennobliment amb heretats i masies en la zona. Però els problemes de resistència camperola també es van fer extensibles al senyoriu de Favara on a finals del segle XVII don Vicent Escrivà i Ferrando (1653-1701) es veia obligat a acudir als tribunals perquè hi havia persones que estaven pertorbant la seua possessió.

Com ha posat de manifest la bibliografia publicada i també la documentació històrica, l'estratègia matrimonial durant l'Antic Règim era un dels factors més importants a l'hora d'ascendir socialment. Els progenitors planificaven i organitzaven amb cura els matrimonis dels fills, ja des de ben menuts, tenint en compte importants interessos de caràcter social, econòmic i professional. Però també tenint en compte la renovació d'aliances tradicionals amb altres famílies amb les quals havien teixit una xarxa de favors, solidaritats i suports mutus. En eixe sentit, la majoria de matrimonis eren a la conveniència dels pares, sense tenir en compte els interessos personals o preferència dels nuvis la qual cosa provocava, com hem vist al llarg d'aquest treball, situacions de rebel·lió que es traduïen en segrests de núvies i la consagració religiosa de matrimonis no tolerats.

En concret, la planificació familiar organitzada per Joan Escrivà també se'ns revela com un pilar bàsic del progrés social. Si, per una banda, casava la filla, Maria, amb Josep Faus, també mercader i arrendador dels drets dominicals del marquès d'Aitona a la baronia de Palma i Ador; l'únic fill primogènit ho farà amb una rica hereva de Pego. Una situació, la d'esposar hereves, és a dir, pubilles sense germans barons, que repetirà el net i el

besnet. Pel que fa a l'altra filla, Esperança, casarà amb un mercader de Palma encara que la seua mort prematura (†1640) i algun tipus de desavinences, impediran el manteniment d'aquesta xarxa. D'altra banda, l'estreta relació d'amistat amb els seus veïns, els Gregori de Beniarjó, traginers enriquits que aviat proporcionaran als fills estudis de dret, servirà als Escrivà per a col·locar membres d'aquesta família al front de la gestió i procura dels seus senyorius i negocis.

Sens dubte, l'emparentament amb els Faus, ja a meitat del segle XVII, posarà en marxa una estratègia endogàmica renovada successivament amb diferents matrimonis entre ambdós famílies que reforçarà i renovarà compromisos i lleialtats fins que l'any 1777, don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga, heretarà els vincles i senyorius de la família Faus.

L'aliança amb la família Faus esdevindrà un element estratègic de primer ordre per al manteniment de l'estatus socioeconòmic i per anar acumulant poder i riquesa. Amb dos nous matrimonis, els Escrivà renovaran en el segle XVIII les relacions familiars amb els Faus que, per aquesta època, s'han convertit en senyors de Tossalnou i Ròtova i que, gràcies al seu aveïnament a València capital, ja havien establits lligams familiars amb la noblesa antiga del Cap i casal com els Bou de Peña-roja i també amb la noblesa titulada arran del matrimoni de don Josep Ignasi Faus amb una filla del comte de Casal.

Si don Vicent Escrivà i Castelló casava (1704) amb la seua cosina prima, dona Josepa Faus i Pasqual, el fill, don Miquel, ho farà també (1745) amb una donzella de la família Faus, dona Antònia Martínez de la Raga i Faus. En aquest cas, els nuvis també eren cosins prims. Uns matrimonis que refermen

una pràctica matrimonial endogàmica i consanguínia amb vistes a concentrar en un futur la hisenda d'ambdós famílies.

Pel que fa als fills, ja des del segle XVII, s'afavorirà clarament el primogènit baró –concentrant tot el patrimoni en ell en detriment dels altres plançons- com a successor en tots els vincles i responsable de la resta del clan. Si en el segle XVII, els caps de família intenten casar dos o tres filles, la situació canviarà durant el segle XVIII. Així doncs, don Vicent Escrivà i Castelló només va casar la filla primogènita i atorgà un dot per a la segona; la resta de les filles hagueren d'entrar monges en un convent.

Respecte dels fills barons diferents del primogènit, se'ls imposava itineraris conduents a estalviar el màxim de despeses possibles en detriment del cabal hereditari del primogènit. Durant el segle XVII, i primera meitat del XVIII, als fills fadrísters se'ls assenyala la carrera eclesiàstica amb una renda còmoda a partir dels beneficis familiars (don Francesc Escrivà i Castelló i don Francesc Escrivà i Faus). Ja durant la segona part del segle XVIII i, segurament seguint les pràctiques de la noblesa local, a la resta dels fills barons se'ls imposarà el celibat ingressant-los en l'exèrcit (don Vicent Escrivà i Faus però també don Cir Escrivà i Martínez de la Raga). Una pràctica que a la llarga acabarà amb tota la descendència masculina directa amb la mort del I comte de Ròtova.

Aquestes estratègies familiars provocaran, entre d'altres motius, que don Llorenç Escrivà heretara a partir de l'any 1777 un total de nou vincles nobiliaris de diferent naturalesa i composició patrimonial en què predominarà sobretot l'element de la propietat rústica i els actius immobiliaris radicats a

València capital. Extenses heretats i finques repartides per tot el regne i nombrosos habitatges – des de palaus, cases d'artesans, botigues, forns i fins i tot uns banys- a València capital que conformaran un cabal patrimonial ingent. Això sense comptar amb un total de nou senyories d'extensió variable en els quals els titulars havien comprat el domini útil de bona part del territori.

La fèrria voluntat paterna –consagrada socialment i moralment- a l'hora d'imposar als fills un determinat futur o matrimoni de conveniència, trobarà en el nostre cas, la rebel·lió i desafiament d'alguns dels descendents que no voldran seguir el camí pautat segons els interessos dels progenitors. El primer cas seria el de don Joan Escrivà i Ferrando que es casava (ca.1683), previ rapte de la núvia, amb la seua cunyada dona Manuela Coll sense el permís de la futura sogra. Pel que fa a dona Maria Anna Escrivà i Castelló, segurament per ser la filla petita i no tocar casar-se, va ser segrestada (1717) per a maridar-la amb un noble de Gandia que li doblava l'edat. Per últim, don Llorenç Escrivà i Martínez de la Raga accedia a un matrimoni no consentit (1767) amb dona Antònia Carròs que no va aportar cap dot a la unió per no comptar, precisament, amb el consentiment patern.

Segurament, els èxits assolits en el negoci del crèdit, amb la consegüent formació d'una fortuna i d'un patrimoni respectable, van portar els Escrivà al lògic desig de promocionar-se socialment. De fet, el poder econòmic conquistat i la lògica exhibició de la riquesa en les característiques de la residència, en el servei domèstic, en el vestir, en els carruatges etc. havia d'anar acompanyat de la corresponent preeminència social. Tot i això, en el moment de la seua mort, l'any 1662, Joan encara no havia aconseguit ennoblir-se i continuava identificant-se com a mercader.

De totes maneres, la família ja havia començat a fer gestions per tal d'accedir a la compra, primer, d'un privilegi de cavalleria i després, a la d'un expedient de noblesa. El *cursus honorum* de Joan era migrat, només podia presumir de ser familiar de la Inquisició i, això sí, propietari acabat amb una fortuna que serà valorada pel Consell de Beniarjó en 80.000 ducats. El seu fill, Francesc Escrivà, arplegarà, a bastantment, els fruits del seu progenitor.

Les estratègies i procediments engegats per a la compra de títols honorífics arranquen l'any 1658 i se'ns revelen com un itinerari amerat de venalitat i certes dosis de picaresca per la part sol·licitadora. Els Escrivà no podien al·legar cap tipus de serveis militars o administratius i no se n'amagaven. Més bé, se n'aprofitaren de les necessitats monetàries de la Monarquia Hispànica i de la prodigalitat en la concessió de títols practicada durant el regnat de Felip IV i durant la regència de la reina Maria Anna d'Àustria. L'assoliment del privilegi de la milícia arribava l'any 1664 en la persona de Francesc Escrivà (ca.1610-1677) encara que es tractava d'una mercè amb una important limitació com era que el seu titular no podia participar en Corts. Un títol, el de cavaller, que els Escrivà havien comprat a Jaume Trilles, de Xàbia, i que aquest havia rebut al seu torn de Joaquim Barberà i que, finalment, la Corona, amb els informes favorables del virrei de València, referendarà i aprovarà. És a dir, compra venda de títols sense cap tipus de pudor o cautela.

El cavaller Francesc Escrivà que, abans de la concessió del títol, se'ns apareix com a ciutadà, seguiria, pocs anys després, escalant socialment. Així, l'any 1669, a canvi d'una important quantitat de diners -625 dobles d'or- rebia el privilegi de noble i, ara sí, amb vot en Corts, el que suposava poder

participar en les reunions de l'Estament Militar del Regne. Una mica més tard, però d'una manera paral·lela, s'ennobliria el cunyat, Josep Faus d'Ador. En efecte, l'any 1689 i barat a pagar 1.500 reals aconseguia les dos dignitats: la de cavaller amb vot en Corts i la de noble. En aquest cas, don Josep s'esmerava per presentar un full de serveis més elaborat que els Escrivà ja que al·legava, per exemple, que la seua família havia participat en els òrgans polítics de la baronia de Palma i Ador i que els seus havien estat allistats en la Milícia Efectiva del Regne de València creada pel marquès de Dénia.

L'assoliment del tan cobejat títol nobiliari tanmateix tardaria més d'un segle en arribar. L'any 1800, don Llorenç Escrivà, qui seria l'últim descendent directe d'aquesta família, aconseguia un títol de Castella amb la denominació de comte de Ròtova, un lloc que formava part del seu patrimoni senyorial i que havia heretat dels Faus. Sens dubte, els temps havien canviat i també el tipus de monarquia, per això, els procediments, els requisits i el full de serveis necessaris per a titular-se eren diferents. Don Llorenç, per exemple, havia de fer valer serveis a favor de la nació, tant en la Guerra contra França – amb diners i implicació personal-, com en l'assistència als col·lectius valencians més desfavorits proporcionant-los assistència religiosa i diferent tipus de subvenció socioeconòmica.

D'altra banda, ens hem apropat a la vida quotidiana de la nissaga i la seua cultura material a través sobretot dels inventaris *post mortem* i d'algunes disposicions testamentàries. La documentació, com una càmera fotogràfica, ens endinsa en els interiors domèstics per a descriure'ns mobiliari, parament, roba i aliments d'ús quotidià. Al llarg del temps i, d'acord amb l'ennobliment assolit, la inversió en la casa principal anirà creixent proporcionalment. Així, la

residència familiar a Pegò de l'any 1700 es caracteritza principalment per ser un casalot rural amb nombroses dependències per a emmagatzemar els excedents agraris derivats de les finques pròpies. La família en aquesta època no disposa de capella particular al domicili però tampoc de biblioteca; tot i això ja entreveiem característiques en l'habitatge d'un nivell de vida i gustos nobles amb l'existència d'un estrada o d'una pinacoteca.

Durant la segona meitat del segle XVIII, la despesa destinada a la casa principal es dispararà com veiem en les contínues obres i ampliacions engegades per don Miquel Escrivà. La casa palau del carrer de l'Arbre de València (1765) es caracteritzarà sobretot per la decoració luxosa en forma de cortines i parament, per l'important servei domèstic jerarquitzat que acollirà i per l'existència d'un capella però també d'una vaixela de plata on estaven llaurats els escuts nobiliaris dels propietaris.

Per a finalitzar, els senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim desplegaran tot al llarg de la seua trajectòria una programa religiós destinat, com no, a salvar la seua ànima però també a deixar memòria del seu paper de benefactors de la comunitat. De fet, formava part de l'etiqueta noble, i de la idiosincràsia d'estament, exhibir prodigalitat i magnanimitat envers parents, vassalls i veïns. El patronatge religiós va estar centrat en diferents llocs depenent d'on es trobara la residència de l'estirp. I és sobretot a través dels diferents testaments on s'estipulen les deixes, obres pies i fundacions eclesiàstiques.

Els Escrivà (Francesc), en un primer moment, es van interessar per fixar un panteó familiar en la capella de la Mare de Déu del Portal a l'església de

Pego (1656) amb la promesa feta a les autoritats de pagar un retaule i fundar un o diferents beneficis. Tot un salt qualitatiu si tenim en compte que Joan Escrivà l'any 1662 només disposava d'un vas propi davant d'un altar en l'església de Beniarjó.

De totes maneres, el tret que mantindrà la família al llarg del temps serà el patronatge nobiliari cap a l'església de Benirredrà i Favara que eren els seus llocs. Ja des del segle XVII les deixes testamentàries aniran dirigides a la subvenció de la Setmana Santa de Benirredrà o al manteniment i ornamentació de les esglésies d'aquests llocs. La tasca protectora de l'estirp experimentarà una embranzida molt significativa durant la segona meitat del segle XVIII en la persona de don Miquel Escrivà. Efectivament, aquest senyor s'encarregarà de fer de nou el temple parroquial de Favara, dotar-lo de retaules, imatges, campanes i de tot l'aixovar necessari. Però, a més a més, don Miquel, gràcies als seus contactes amb l'arquebisbat de València, portarà diferents relíquies autèntiques de Terra Santa per a ser custodiades a l'església de Favara i fomentar la devoció popular.

En definitiva, la família Escrivà de la Font d'en Carròs és un cas interessant de la vertiginosa ascensió social iniciada per alguns llauradors en el segle XVII a València. Una mobilitat social basada i sustentada amb una fortuna sanejada els orígens de la qual només podem albirar a través de la documentació que ens indica que el món del crèdit va significar una oportunitat idònia per als llauradors més espavilats. Segurament les primeres generacions de la nissaga basaren els seus negocis en el crèdit agrari a curt termini –obligacions- per a després passar a la comercialització dels censals. De totes maneres, les activitats econòmiques aviat es diversificarien amb

l'arrendament i gestió dels drets dominicals de diferents senyors de la zona, l'explotació diligent de finques rústiques i el negoci de la tragineria i la ramaderia. Amb una hisenda consolidada, els Escrivà començaran a comprar diferents senyories així com honors i privilegis. Una vegada consolidats com a senyors i cavallers posaren en marxa diferents estratègies que els apropaven a la noblesa titulada com ara la fundació de vincles, els matrimonis endogàmics i l'exercici del patronatge religiós.

Com a tret diferenciador, la família Escrivà, una vegada aveïnada a la capital ja durant el segle XVIII, no ocuparà espais de poder polític ni tampoc mostrarà interès per la cultura. La seua trajectòria vital es centrarà en la gestió encertada i eficaç, en contínua adaptació, dels seus senyories i negocis i, en menor mesura, a complir amb els requisits de l'etiqueta aristocràtica a través de la despesa sumptuària invertida en les seues residències i estil de vida. A falta d'alguna afició de tipus cultural, els senyors de Favara, Benirredrà i Benifallim es dedicaran al patronatge religiós en els llocs on tenien lligams de caràcter personal.

Relació dels arbres genealògics

Família Escrivà (1a part, segle XVII)	53
Família Ferrando de Pego	76
Família Castelló de Benifallim	181
Família Faus d'Ador	279
Família Escrivà (2a part, segle XVIII)	351
Les dones de la família Escrivà	391
Família Bou de Penya-roja	609
Família Sisternes d'Oblites	644
Família Martínez de la Raga	647
Família Roca de Xàtiva	705

Fonts impreses

Joaquim Aierdi, *Dietari. Notícies de València i son regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*, ed. a cura de Vicent Josep Escartí, Barcelona, Editorial Barcino, 1999.

Jaime Bleda (O.P), *Defensio fidei in cavsa neophytorum, sive morischorum Regni Valentiae...1610*. (Còpia facsímil, Librerías París-Valencia, 1980)

Antonio Josef Cavanilles, *Observaciones sobre la historia natural, Geografia, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 1795. (*Les observacions de Cavanilles dos-cents anys després*, València, Fundació Bancaixa, 1996)

Gaspar Escolano, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*, (aumentada y continuada hasta nuestros días por Juan B. Perales), València, Terraza, Aliena y Compañía Editores, 1878.

Fray Francisco Gavalda, *Memoria de los sucessos particulares de Valencia, y su reino en los años mil seiscientos quarenta y siete, y quarenta y ocho, tiempo de peste*, València, Silvestre Esparsa, 1651. (Còpia Facsímil de Librerías París-Valencia).

Lluís Guia Marín (ed.), *Cortes del reinado de Felipe IV, II. Cortes valencianas de 1645*, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, 1984.

Dámaso de Lario Ramírez (ed.), *Cortes del Reinado de Felipe IV. I. Cortes Valencianas de 1626*, València, Universitat de València, 1973.

Lorenzo Matheu i Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677. (Còpia facsímil, València, Librerías París-Valencia, 1982.)

Don Mariano Madramany y Calatayud, *Tratado de la nobleza de la Corona de Aragón, especialmente del Reyno de Valencia, comparada con la de Castilla*, València, por Josef y Tomás de Orga, 1788.

Manuel Miquel, *Dietari de Manuel Miquel, cirurgià de la Pobla del Duc (1767-1803)*, ed. i introd. d'Abel Soler, Gandia, Tívoli, 2011.

Josep Vicent Ortí i Major, *El diario (1700-1715)*, est. i ed. de Vicent Josep Escartí, València, Fundación Bancaja, 2007.

Bibliografia

AGUILÓ ALONSO, María Paz, *El mueble en España, siglos XVI-XVII*, Madrid, Antiquaria, 1993.

ALONSO, Jesús E., *Història de la Safor*, Simat de la Vallidigna, Edicions la Xara, 1998.

ANDRÉS ROBRES, Fernando, *Crédito y propiedad de la tierra en el País Valenciano (1610-1810)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1987.

ANDÚJAR CASTILLO, Francisco, "Gobernar por decreto y sin consejos en el reinado de Carlos II. Patronazgo, venalidad y corrupción" en Michel Bertrand, Francisco Andújar Castillo i Thomas Glesener (coords.), *Gobernar y reformar la monarquía: los agentes políticos y administrativos en España y América. Siglos XVI-XIX*, València, Albatros, 2017, pàgs. 171-186.

ARDIT, Manuel, *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Editorial Curial, 1993.

ARANBURUZABALA ORTIZ DE ZÁRATE, Yolanda, "Estrategias familiares en la búsqueda de honor y ascenso social: el valle de Ayala en el siglo XVIII", *Sancho el Sabio: Revista de cultura e investigación vasca*, núm. 37, 2014, pàgs. 201-222.

ARIAS DE SAAVEDRA ALÍAS, Inmaculada, "Libros, lectores y bibliotecas privadas en la España del siglo XVIII", *Chronica Nova. Revista de Historia Moderna de la Universidad de Granada*, 2009, pàgs. 15-61.

ARIAS DE SAAVEDRA ALÍAS, Inmaculada, Miguel Luis López-Guadalupe Muñoz, "Fiesta y sociabilidad en Andalucía en el siglo XVIII", en Máximo García Fernández (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013, pàgs. 199-221.

ATIENZA LÓPEZ, Ángela, "La apropiación de patronatos conventuales por nobles y oligarcas en la España moderna", *Investigaciones históricas: época moderna y contemporánea*, núm. 28, 2008, pàgs. 79-116.

BADOSA I COLL, Elisa, *La Barcelona del barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

BAIXAULI, Isabel Amparo, *Casar-se a l'Antic Règim. Dona i família a la València del segle XVII*, València, PUV, 2003.

BARBER CASTELLÀ, Frederic, *Guardamar de la Safor. Estudi de la historia del poble*, Ajuntament de Guardamar de la Safor, 2010.

-“Els Miranda, una família burgesa de l'Oliva del segle XVII”, *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, [en línia], núm. 12, 2014, pàgs. 31-43.

-“Els Tamarit i els Miranda, senyors de Guardamar. Patrimoni i estratègies socials de l'oligarquia en la València del segle XVII”, *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 41, 2015, pàgs. 225-244.

-“Conflictes entre les elits: la disputa per un benefici eclesiàstic a Santa Maria. Els Maians contra la família Sala (1727-1766)”, *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, [en línia], núm. 14, 2016, pàgs. 97-118.

-“Espai domèstic i vida privada dels senyors de Guardamar (1660-1755)”, en Amparo Felipo (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna. Estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018, pàgs. 68-84.

-“La biblioteca de los señores de Guardamar (siglos XVII-XVIII)” en *Nuevas perspectivas de investigación en Historia Moderna: Economía, Sociedad, Política y Cultura en el Mundo Hispánico*, eds. María Ángeles Pérez Samper y José Luis Betrán Moya, Madrid, Fundación Española de Historia Moderna, 2018, págs. 990-999.

BARTOLOMÉ BARTOLOMÉ, Juan Manuel, “Novedades en los interiores domésticos y las apariencias externas entre las familias leonesas a finales del Antiguo Régimen”, *Familias, experiencias de cambio y movilidad social en España (siglos XVI-XIX)*, Francisco García González i Francisco Chacón Jiménez (eds.), Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2020, pàgs. 231-244.

BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael, “Formas de transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVII y XVIII). Aproximación metodológica a un nuevo tratamiento de una fuente notarial clásica: los cabreves”, en *La documentación notarial y la historia. Actas del II Coloquio de metodología histórica aplicada*, Antonio Eiras Roel (coord.), vol. 1, 1984, pàgs. 353-370.

BERNABÉ GIL, David, “La formación de un patrimonio nobiliario en el Seiscientos valenciano. El primer Marqués de Rafal”, *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universitat de Alicante*, núm. 5, 1985, pàgs. 11-66.

-“Bienes rústicos de aprovechamiento público en la Valencia moderna”, *Studia historica. Historia moderna*, núm. 16, 1997, pàgs. 129-153.

-“El patrimonio de los marqueses de Rafal (1639-1736)”, *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 24, 2006, (exemplar dedicat a Señores y señoríos: aspectos sociales y económicos, David Bernabé Gil i Primitivo J. Pla Alberola (coords.), pàgs. 253-304.

-“Quince años de estudios sobre el régimen señorial valenciano en la Edad Moderna”, en *Estudios sobre señorío y feudalismo: homenaje a Julio Valdeón*, Esteban Sarasa Sánchez i Eliseo Serrano Martín (coords.), Diputación de Zaragoza, 2010, pàgs. 197-234.

-“Guardamar en la Edad Moderna”, en *Guardamar del Segura, arqueología y museo: Museos municipales en el MARQ*, Lorenzo Abad Casal (coord.), 2010, pàgs. 198-211.

-*Almoradí en la Edad Moderna (ss.XVI-XVIII)*, Ayuntamiento de Almoradí, 2013.

BRINES I BLASCO, Joan, Felipo Orts, Amparo, Gimeno Sanfeliu, María Jesús, Pérez Aparicio, Carmen, *Formación y disolución de los grandes patrimonios castellonenses en el antiguo régimen*, Castelló, Fundación Dávalos-Fletcher, 1997.

BRINES BLASCO, Joan, “Aportació a l'estudi de la desvinculació al País Valencià”, *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 1, 1979, pàgs. 226-253.

BRINES I BLASCO, Joan i PÉREZ APARICIO, Carme, "A l'ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la família Vic", en *Saitabi*, núm. 51-52, 2001-2002, (Exemplar dedicat a: Homenatge al professor Dr. en Vicenç M. Roselló i Verger), pàgs. 285-314.

CAMARENA MAHIQUES, Josep, *La Safor del segle VIII al XVII*, Gandia, Instituto Real Alonso el Viejo, 1984.

CANET APARISI, Teresa, *La magistratura valenciana (s.XVI-XVII)*, València, Universitat de València, 1990.

CARRASCO MARTÍNEZ, Adolfo, *Sangre, honor y privilegio. La nobleza española bajo los Austrias*, Barcelona, Ariel Practicum, 2000.

-“Introducción. Los estudios sobre nobleza en la Edad Moderna: un panorama abierto”, *Magallánica: Revista de Historia Moderna*, 2015, núm. 2, pàgs. 1-6.

CARUANA Y REIG, José, *Los Cruilles y sus alianzas: nobiliario valenciano*. València, Imprenta Diana antes Vives Mora, 1946.

CASELLES MONCHO, Evarist, *El municipi de Pego, 1690-1700: de la Segona Germania a la Guerra de Successió*, Tesi Llicenciatura, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, 1986.

- "El municipi de Pego 1690-1700. De la Segona Germania a la Guerra de Successió.", en *Recerques sobre la història de Pego i la seua vall*. 1, Ajuntament de Pego i Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1990.

CASEY, James, *El regne de València al segle XVII*, Catarroja-Barcelona, Editorial Afers, 2006.

-*Família, poder y comunidad en la España Moderna. Los ciudadanos de Granada (1570-1739)*, Universitat de València-Universidad de Granada, 2008.

CATALÁ SANZ, Jorge Antonio, "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna", *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 19, 1993, pàgs. 165-190.

- *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, Siglo veintiuno editores, 1995.

- "Integridad patrimonial, perpetuidad, memoria. Contradicciones de los mayorazgos valencianos en la época moderna.", *Studia historica. Historia moderna*, núm. 33, 2011, pàgs. 61-95.

CISCAR PALLARÉS, Eugenio, *Vida cotidiana en la Valldigna (siglos XVI-XVIII)*, Simat de la Valldigna, Edicions la Xara, 1998.

COLÁS LATORRE, Gregorio i SERRANO MARTÍN, Elías, "La nobleza en España en la Edad Moderna: líneas de estudio a partir de La sociedad española del siglo XVII de don Antonio Domínguez Ortiz", *Manuscrits: Revista d'història moderna*, núm. 14, 1996, pàgs. 15-38.

CHACÓN JIMÉNEZ, Francisco, "Reflexiones sobre historia y movilidad social", en Francisco Chacón Jiménez i Nuno Gonçalo Monteiro (coords.), *Poder y movilidad social: cortesanos, religiosos y oligarquías en la península ibérica (siglos XV-XIX)*, 2006, pàgs. 43-60.

- "Familia, casa y hogar. Una aproximación a la definición y organización social española. Siglos XIII-XX", *Espacios sociales, universos familiares: la familia en la historiografía española: XXV aniversario del Seminario Familia y élite de poder en el Reino de Murcia, siglos XV-XIX*, coord. per Francisco Chacón Jiménez i Juan Hernández Franco, Universidad de Murcia, 2007, pàgs. 51-66.

CHACÓN JIMÉNEZ, Francisco i MOLINA PUCHE, Sebastián, "Familia, élite local y movilidad social en el Norte del Reino de Murcia: el ejemplo de Yecla en el siglo XVII", Francisco José Aranda (coord.), *La declinación de la*

monarquía hispánica, VII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna, vol. 1, 2004, pàgs. 677-694.

CHIQUILLO PÉREZ, Juan Antonio, "Aproximación al estudio del régimen señorial valenciano en el siglo XVIII", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 1977, núm. 7, pàgs. 241-259.

DANTÍ I RIU, Jaume, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Editorial Curial, 1990.

- "Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII", *L'Avenç: Revista d'història i cultura*, núm. 184, 1994, pàgs. 16-19.

- "Dels Barretines als Vigatans i Botiflers: la persistència dels conflictes interns", *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 10, núm. 20, 1995, pàgs. 15-28.

- "Pagesos, menestrals i drets senyorials al segle XVIII: el capbreu del marquès de Rupit", *Estudis d'història agrària*, núm. 17, 2004, (Exemplar dedicat a: Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós), pàgs. 349-358.

- "Conflictivitat social i revolta després del Tractat dels Pirineus", *Del tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?*, Oscar Jané Checa (coord.), 2010, pàgs. 245-254.

- "Catalunya entre el redreç i la revolta: afebliment institucional i diferenciació social", *Manuscrits: Revista d'història moderna*, núm. 30, 2012, pàgs. 55-76.

DÁVILA CORONA, Rosa María, "Propuesta metodológica para el estudio de los inventarios *post mortem*", *Norba. Revista de Historia*, 2001, núm. 24, pàgs. 127-136.

DDAA, *Iniciación a la historia de Oliva*, València, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, 1988.

DEL RÍO BARREDO, María José, "Espacios de mujeres en el Madrid del siglo XVII. El estrado, entre la casa y la calle", en James S. Amelang, Fernando Robres, Rafael Benítez Sánchez-Blanco, Ricardo Franch Benavent i Mirian Galante (coords.), *Palacios, plaza, patíbulos: la sociedad española moderna entre el cambio y las resistencias*, València, Tirant lo Blanch, 2018, pàgs. 789-800.

DE LA IGLESIA CHAMARRO, Asunción, "La revolución constitucional en Cádiz a través de los decretos de Cortes", *UNED. Revista de Derecho Político*, 83, enero-abril 2012, pàgs. 239-264.

DÍAZ ALVÁREZ, Juan, "Prestigio social del estamento nobiliario: el patronazgo eclesiástico asturiano de los Vigil de Quiñones en el s.XVII", *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 21, 2003, pàgs. 261-290.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *La sociedad española del siglo XVII: el estamento nobiliario*, Madrid, Instituto Balmes de Sociología, 1963, vol. I.

-*Las clases privilegiadas en el Antiguo Régimen*, Madrid, Ediciones Istmo, 1985.

DOS GIMARAES SÁ, Isabel, "Habitar: del espacio a los objetos", en Máximo García Fernández (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013, pàgs. 113-130.

ELIAS, Norbert, *La sociedad cortesana*, México, Fondo de Cultura Económica, 1982.

ESCARTÍ, Vicent Josep, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana del segle XV al XVIII*, València, Eliseu Climent, 1998.

-“La imagen de la nobleza, según Rafael Martí de Viciano (s. XVI): del pasado medieval al proyecto imperial”, *Mirabilia: Electronic Journal of Antiquity & Middle Ages*, núm. 9, 2009, pàgs. 266-291.

FARGAS PEÑARROCHA, Maria Adela, "Nobleza y burguesía: estrategias familiares y conquista social en la Barcelona del 500", en *La burguesía española en la Edad Moderna: actas del Congreso Internacional celebrado en Madrid y Soria los días 16 a 18 de diciembre de 1991*, Luis Miguel Enciso Recio (coord.), vol. 1, Universidad de Valladolid, 1989, pàgs. 479-490.

-*Família i poder a Catalunya, 1516-1626: les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona, Pagés, 1997.

-“Pràctiques familiars i dret en la construcció de la cultura nobiliària moderna: una aproximació comparativa”, *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 18, 1, 1998, pàgs. 463-474.

-“Vida familiar i relacions patrimonials a l'Edat Moderna”, *La vida quotidiana a través dels segles*, María Ángeles Pérez Samper (coord.), Barcelona, Pòrtic, 2002, pàg. 207-227.

-“La familia diversa en la Cataluña moderna”, *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 28, 2, 2008, pàgs. 601-614.

-“Nupcias y movilidad social en la constitución de lo público y lo privado en la Barcelona moderna”, *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*, núm. 8, 2009, (Ejemplar dedicado a: “Cosas de la vida”. Vivencias y experiencias en la España moderna), pàgs. 151-173.

-“De la autoridad a la igualdad: propiedad, familia e individuo en el Antiguo Régimen”, *Historia, antropología y fuentes orales*, núm. 42, 2009, pàgs. 137-150.

-“Hacia la autoridad contestada: conflictividad por la dote y familia en Barcelona (ss.XVI-XVII), *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, núm. 30, 2010, pàgs. 99-118.

-*La genealogía cautiva: propiedad, movilidad y familia en Barcelona, 1500-1650*, València, PUV, 2012.

-“Obedecer y resistir: antidisciplinas cotidianas frente a la autoridad patriarcal en la edad moderna”, *La vida cotidiana en el mundo hispánico: (siglos XVI-XVIII)*, Manuel Peña Díaz (coord.), Madrid, Abada Editores, 2012, pàgs. 119-136.

FELICES DE LA FUENTE, María del Mar, *La nueva nobleza titulada de España y América en el siglo XVIII (1701-1746): entre el mérito y la venalidad*, Universidad de Almería, 2012.

-“Recompensar servicios con honores: el crecimiento de la nobleza titulada en los reinados de Felipe IV y Carlos II”, *Studia historica. Historia moderna*, núm. 35, 2013, pàgs. 409-435.

- “Comercio y ascensió social en el siglo XVIII. Estudio de trayectorias”, Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna: Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2015, pàgs. 333-348.

FELIPO ORTS, Amparo, “Las visitas de inspección. Un intento de solución a la crisis financiera de la ciudad de Valencia durante el siglo XVII”, *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 20, 1994, pàgs. 143-166.

- *Insaculación y élites de poder en la ciudad de Valencia*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1996.

- "La ascensión social de los Cervelló: de barones de Oropesa a condes de Cervelló y Grandes de España", en *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 28, 2002, pàgs. 241-262.

- “La repercusión de la política de confiscaciones de Felipe V sobre don Juan Basilio de Castellví, conde de Cervelló y marqués de Villatorcas”, *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 31, 2005, pàg. 253-268.

- *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia. Escritos políticos en el exilio austracista (1724-1746)*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2007.

-*Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, PUV, 2014.

-“Las bibliotecas del Conde de Anna y Marqués de Sot (1692)”, *Tiempos Modernos*, núm. 33, 2016, pàgs. 154-214.

-“El pavorde Esteban Dolz del Castellar (1653-1726). Anhelos frustrados, austracismo político y legado intelectual”, en Emilio Callado Estella (ed.), *La catedral barroca. Iglesia, sociedad y cultura en la València del siglo XVII*, vol. II, València, Institució Alfons el Magnànim, 2019, pàgs. 11-28.

FELIPO ORTS, Amparo i PÉREZ APARICIO, Carme (coords.), *La nobleza valenciana en la Edad Moderna*, València, Universitat de València, 2014.

FELIPO ORTS, Amparo (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna. Estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018.

FERRI CHULIO, Andrés de Sales, *Historia de la parroquia de san Antonio Abad de Favara*, Favara, Parroquia de San Antonio Abad, 1992.

FRANCH BENAVENT, Ricardo, "Estrategias de ascenso social en la burguesía de negocios española del siglo XVIII", *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, núm. 58, 2008, pàgs. 317-327.

FRANCO RUBIO, Gloria, *El ámbito doméstico en el Antiguo Régimen*, Madrid, Editorial Síntesis, 2018.

FRASQUET FAUS, Eduard i GIL MONTAGUD, Jordi, *Aproximació a la Història de Benirredrà*, Ajuntament de Benirredrà, 2006.

FRASQUET FAUS, Eduard, "Delictes i penes a Benirredrà durant el segle XVII", *Almaig. Estudis i documents*, núm. 24, 2008, pàgs. 89-101.

GARCÍA BAQUERO GONZÁLEZ, Antonio i ALVAREZ SANTALÓ, León Carlos, "La nobleza titulada en Sevilla, 1700-1834", *Historia. Instituciones. Documentos*, 1980, núm. 7, pàgs. 125-168.

GARCÍA CARRAFFA, Arturo, *El solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, Librería Internacional, 1968.

GARCÍA DE ENTERRÍA, Eduardo, "Constitución, fundaciones y sociedad civil", *Revista de administración pública*, núm. 122, 1990, pàgs. 355-372.

GARCÍA GONZÁLEZ, Francisco i CHACÓN JIMÉNEZ, Francisco (ed.lit.), *Familias, experiencias de cambio y movilidad social en España, siglos XVI-XIX*, Universidad de Castilla-La Mancha, 2020

GARCÍA FERNÁNDEZ, Máximo, (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013.

GARCÍA HERNÁN, David, *La nobleza en la España moderna*, Ediciones Istmo, 1992.

-“La historiografía de la nobleza en la Edad Moderna: las últimas aportaciones y las nuevas líneas de investigación”, *Revista de Historiografía (RevHisto)*, 2005, núm. 2, pàgs. 15-31.

GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastian, “Valencia y la casa de Austria”, *Temas Valencianos 6*, (dir. Per Maria Desamparados Cabanes), Anubar Ediciones, 1977.

-*Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, Ayuntamiento de Villena, 1991.

-*Francesc Garcia i la Segona Germania a la Marina Alta*, Alicante, Associació Cultural la Rectoria, 1993.

GARÉS TIMOR, Vicent M., *Aproximació a la vida, heretatge i descendència de don Manuel Vilanova i Serra*, Ajuntament d'Alzira, 2017.

-“Els Pujalt d'Alzira, de llauradors benestants a senyors de vassalls”, en Amparo Felipo (coord.), *Nobles, patrimonis i conflictes a la València moderna: estudis en homenatge a la professora Carme Pérez Aparicio*, València, PUV, 2018, pàgs. 131-158.

GIL OLCINA, Antonio, “Control del dominio útil y salvaguarda del directo en la enfiteusis señorial valenciana: los cabreves”, *Estudios geográficos*, vol. 59, núm. 231, 1998, pàgs. 201-224.

GIL SAURA, Yolanda, “Les galeries de retrats a la València barroca. La construcció de la memòria”, *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 26, núm. 70, 2011, pàgs. 655-672.

GIMÉNEZ CHORNET, Vicent, RAMÓN FERNÁNDEZ, Francisca: “El testamento nuncupativo: del derecho foral a la futura regulación sucesoria valenciana”, *Revista Electrónica de Derecho Civil Valenciano*.

<http://derechocivilvalenciano.com/revista/numeros/6-segundo-semester-2009/item/15>.

GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique, *Militares en Valencia (1707-1808)*, Alacant, Instituto de Cultura “Juan Gil-Albert”, 1990.

GIMENO SANFELIU, María Jesús, “Ascenso social e hidalguía en el Castelló del setecientos”, *Revista Pedralbes*, núm. 17, 1997, pàgs. 27-50.

-*Patrimonio, parentesco y poder. Castelló, siglos XVI-XIX*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló i Universitat Jaume I, 1998.

- *La oligarquía urbana de Castelló en el siglo XVIII*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló, 1990 i *Patrimonio, parentesco y poder. Castelló*,

siglos XVI-XIX, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló i Universitat Jaume I, 1998.

GIRONA ALBUIXECH, Albert, "Proceso de una resistencia contra el dominio señorial: estudio de un pleito de incorporación a la corona: la villa de Almussafes contra el monasterio de Nuestra Señora de Valldigna (siglo XVIII)", *Saitabi. Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, 1980, núm. 30, pàgs. 150-120.

GÓMEZ ORTS, Laura, *La saga jurídica de los Sisternes. Historia y patrimonio (siglos XVI-XVII)*. València, PUV, 2016.

GONZÁLEZ HERAS, Natalia, "Vivienda e interiores domésticos en el Madrid ilustrado", en Máximo García Hernández (dir.), *Cultura material y vida cotidiana moderna: escenarios*, Madrid, Sílex, 2013, pàgs. 151-166.

GONZÁLEZ MEZQUITA, María Luz, "El oficio de cortesano: cursus honorum y estrategias políticas en el reinado de Carlos II", *Cuadernos de historia de España*, núm. 78, 2003, pàgs. 189-220.

GONZÁLEZ TORRICO, Antonio Jesús, "La nobleza cordobesa y el patronazgo religioso", *Ámbitos: revista de estudios de ciencias sociales y humanidades*, núm. 30, 2013, pàgs. 79-92.

HERNÁNDEZ FRANCO, Juan (coord.), *Familia y poder: sistemas reproducción de social en España (siglos XVI-XVIII)*, Universidad de Murcia, 1995.

- "Libros de genealogías y reflexiones desde la historia social sobre los linajes castellanos en la Edad Moderna", *Norba: Revista de historia*, núm. 25-26, 2012-2013, pàgs. 339-352.

HERNÁNDEZ FRANCO, Juan, GUILLÉN BERRENDERO, José Antonio, MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, Santiago, (coords.), *Nobilitas: estudios sobre la nobleza y lo nobiliaria en la Europa moderna*, Ediciones Doces Calles-Universidad de Murcia, 2014.

HERRERO GARCÍA, Miguel, *Estudios sobre indumentaria española en la época de los Austrias*, Madrid, Centro de Estudios Europa Hispánica, 2014.

IGLESIAS RODRÍGUEZ, Juan José, "Los procesos de acumulación y vinculación patrimonial de la propiedad en las nuevas élites nobiliarias atlánticas de la Andalucía moderna", *E-Spania: Revue électronique d'études hispaniques médiévales*, núm. 34, 2019.

IRLES VICENTE, María del Carmen, *Al servicio de los Borbones. Los regidores valencianos en el siglo XVIII*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1996.

LAMARCA LANGA, Genaro, *La cultura del libro en la época de la ilustración. Valencia, 1740-1808*, València, Alfons el Magnànim, 1994.

LÁZARO DAMAS, María Soledad, "El patronazgo artístico y religioso de los Enríquez-Luna sobre los monasterios franciscanos de Baza", *Los señoríos en la Andalucía moderna. El marquesado de los Vélez*, coord. per Francisco Andújar Castillo i Julián Pablo Díaz López, Instituto de Estudios Almerienses, 2007, pàgs. 605-619.

LEÓN SANZ, Virginia, "Abandono de patria y hacienda. El exilio austracista valenciano", *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, núm. 25, 2007, pàgs. 235-256.

LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz, "Contribución al estudio de la institución del vínculo. Don Antonio Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocau", *Saitabi. Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, 2000, núm. 50, pàgs. 69-92.

-*Ser noble en la València del segle XVII. El llinatge dels Vilaragut*, València, Alfons el Magnànim, 2005.

MAHIQUES ROIG, Vicent, *Entre senyors, frares i bandolers. Notícia de l'antic terme general del castell de Palma en el segle XVII*, CEIC Alfons el Vell, 2006.

MARÍ GARCÍA, Enric, *El linaje de los Roig: quince generaciones de una familia valenciana*, Castellón, Sar Alejandría Ediciones, 2018.

MARTÍ I ASCÓ, Manuel, Un distingit matrimoni en l'Oliva del segle XVII: Alonso de Celada i Clara de la Cerda, *Cabdells*, 2000, pàgs. 47-74.

MARTÍNEZ MARTÍNEZ, José Antonio, *El poder del dinero y el poder de las relaciones en el antiguo régimen: la trayectoria familiar de los Muñoz de Olátora*, tesi doctoral dirigida per Juan Hernández Franco i Francisco Chacón Jiménez, Universidad de Murcia, 2017.

MARZAL RODRÍGUEZ, Pascual, "Una visión jurídica de los mayorazgos valencianos", *Anuario de historia del derecho español*, 1996, vol. 66, pàgs. 228-292.

-*El derecho de sucesiones en la Valencia foral y su tránsito a la Nueva Planta*, Universitat de València, 1998.

MEZQUITA, Francesc, FRAMIS, Maite i ALONSO Jesús E., *El marquesat de Jura Real*, Simat de la Vallidigna, Edicions La Xara Edicions, 2005.

MIÑANO PÉREZ, Antonio, *Población, familia y cambio social, durante los siglos XVIII al XX. Pliego: 1750-1921*, tesi doctoral dirigida per Joaquín Regaño Valverde i Francisco Chacón Jiménez, Universidad de Murcia, 2016.

MIRABET CUCALA, Magda, "La petita noblesa rural: els Pallarès de Talar", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 6, 1986, pàgs. 221-224.

MOLAS RIBALTA, Pere, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, 2004.

-*Els comtes de Darnius (segles XVII-XVIII)*, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. XVIII, 2000, pàgs. 313-323.

-*El estamento de la nobleza del principado de Cataluña*", Manuel Rivero Rodríguez (coord.), *Nobleza hispana, nobleza cristiana. La Orden de San Juan*, Madrid, 2009, vol. I, pàgs. 327-349.

-*Vivir la historia de las élites*", Enrique Soria Mesa, Juan Jesús Bravo Caro, José Miguel Delgado Barrado (coords.), *Las élites en la época moderna: la Monarquía española*, Universidad de Córdoba, 2009, pàgs. 133-142.

-*Noblesa i Guerra de Successió*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2015.

MONTENEGRO DUQUE, Ángel (ed.), *Historia de España. 10, Los Borbones en el siglo XVIII (1700-1808)*, Gredos, Madrid, 1991.

MORANT, Isabel, *El declive del señorío: los dominios del ducado de Gandia, 1705-1837*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1984.

- "La societat valenciana del segle XVIII. Canvi i conflicte", en *L'època borbònica fins a la crisi de l'antic règim*, coord. gen. d'Ernest Belenguer, Barcelona, Edicions 62, 1990.

MUÑOZ ALTABERT, Maria Lluïsa, *Les Corts Valencianes de Felip III*, València, PUV, 2005.

-*Els comtes de Bunyol (segles XVI-XVII)*, València, Alfons el Magnànim, 2019.

MUÑOZ ROCA-TALLADA, Carmen, *La condesa-duquesa de Benavente: una vida en unas cartas*, Espasa-Calpe, 1955.

ORTEGA CARRILLO DE ALBORNOZ, Antonio, *Terminología, definiciones y ritos de las nupcias romanas: la trascendencia de su simbología en el matrimonio moderno*, Madrid, Dykinson, 2006.

PASTOR FLUIXÀ, Jaume, "Nobles i cavallers al País Valencià", *Saitabi*, núm. 43, 1993, pàgs. 13-54.

PELAYO JAVIER, Antón, "Comportamientos familiares y actitudes culturales durante la época moderna", *Studia Historica: Historia Moderna*, núm. 18, 2009, pàgs. 67-104.

PLA ALBEROLA, Primitivo J., "La jurisdicción alfonsina como aliciente para la recolonización del territorio", *Revista de Historia Moderna*, núm. 12, 1993, pàgs. 79-140.

- "Señorío y repoblación a fines del siglo XVIII. Dificultades tras la fundación del Lugar Nuevo de San Rafael (1773), en *Campo y campesinos en la España moderna; culturas políticas en el mundo hispano*, María José Pérez Álvarez i Alfredo Martín García (coords.), 2012, pàgs. 497-509.

PÉREZ APARICIO, Carmen, "Reivindicaciones antiseñoriales en el País Valenciano. De la Segunda Germanía a la Guerra de Sucesión", *Estudis: revista de historia moderna*, núm. 24, 1998, pàgs. 247-280.

- *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València*, València, 2 vols., Editorial 3 i 4, 2008.

PÉREZ APARICIO, Carmen, BRINES I BLASCO, Joan, "La vinculació al País Valencià: origen, transmissió i disolució dels vincles d'En Guillem Ramón Anglesola", en: *Homenaje al doctor Sebastià Garcia Martínez*, Universidad de Valencia, 1988, vol. II, pàgs. 229-252.

PÉREZ GARCÍA, Pablo, "Los "ciudadanos" de Valencia, estatuto jurídico y jerarquía social de un grupo privilegiado: Memoriales y tratados de los siglos XVI, XVII y XVIII", *Estudis: revista de historia moderna*, núm.15, 1989, pàgs. 145-189.

PÉREZ SAMPER, María Ángeles (coord.), *La vida quotidiana a través dels segles*, Barcelona, Pòrtic, 2002.

- "Princesas en camino", *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 39, 2013, pàgs. 9-42.

- *Mesas y cocinas en la España del siglo XVIII*, Ediciones Trea. Gijón, 2011.

- "Vivir cada día en la España moderna. Reflexiones sobre la historia social y cultural", Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna: Actas de la XIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, vol. 1, 2015, pàgs. 151-188.

- *Comer y beber. Una historia de la alimentación en España*, Ediciones Cátedra, Madrid, 2019.

- "Mujeres en conflicto consigo mismas y con la sociedad", Margarita Torremocha Hernández (ed. lit.), *Mujeres, sociedad y conflicto. (Siglos XVII – XIX)*, Castilla Ediciones, Valladolid, 2019, pàgs. 99-121.

PÉREZ SAMPER, María Ángeles i FARGAS PEÑARROCHA, María Adela (coords.), *Vivir en la España Moderna*, Editorial Arpegio, Barcelona, 2019.

PÉREZ TORREGROSA, Guadalupe, *Memoria, patrimonio y política. El I marqués de Boil*, Castelló, Sace Ediciones, 2017.

PERIS ALBENTOSA, Tomás, *Propiedad y cambio social. Alzira (1465-1768)*, València, Diputació de València, 1989.

PESET REIG, Mariano, GRAULLERA, Vicent i MANCEBO, María Fernanda, "Plets, senyories i propietat a la València del segle XVIII", *Estudis d'història agrària*, 1983, núm. 6, pàgs. 204-239.

PESET REIG, Mariano; GRAULLERA SANZ, Vicente, "Els censals i la propietat de la terra al segle XVIII valencià", *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 18, 1986, pàgs. 107-138.

PEZZI CRISTÓBAL, Pilar: "La oposición a la Junta de Baldíos y Arbitrios: el caso de Vélez Málaga», en *Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, Alicante, 1997, pàgs. 137-148.

PRECIOSO IZQUIERDO, Francisco, *Poder político y movilidad en la España Moderna: los Macanaz (siglos XVII-XIX)*, tesi doctoral dirigida per Francisco Chacón Jiménez i Juan Hernández Franco, Universidad de Murcia, 2005.

REIZÁBAL I GARRIGOSA, María Socorro, "La familia valenciana de los Juliá. De mercaderes a señores de la baronía de Benidoleig (1565-1637)", en *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 18, 1992, pàgs. 59-75.

RODRIGO LIZONDO, Mateu, "L'orgull del cavaller. L'ascensió del llinatge Sorell (València, segles XIV-XVII)", en *B. Monogràfic II (Armes i*

lletres en el segle XV en la Corona d'Aragó: els casos dels cavallers Ausiàs March, Joanot Martorell i Bernat Sorell), eHumanista/IVITRA, núm. 4, 2013, pàgs. 165-200.

ROMEO MATEO, María Cruz, "Formació d'un patrimoni familiar i gestió burgesa: els Belda i la desamortització de Godoy a València", *Recerques*, núm. 20, 1988, pàgs. 197-220.

RUEDA HERNANZ, Germán, "La supresión de señoríos y el proceso desvinculador de los bienes nobiliarios", *Aportes*, núm. 89, 2015, pàgs. 41-58.

RUÍZ MARTÍN, Felipe, "La plaza de cambios de Valencia (siglos XIV-XVIII)", en José L. García Delgado (ed.), *Economía española, cultura y sociedad. Homenaje a Juan Velarde Fuertes ofrecido por la Universidad Complutense*, Madrid, Eudema, 1993, pàgs. 181-210.

RUÍZ TORRES, Pedro, *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano: 1650-1850*, València, Insituació Alfons el Magnànim, 1981.

SAN RUPERTO ALBERT, Josep, "De comerciants a "grandes" d'Espanya. Els Cernesio, comtes de Parcent, al segle XVII", *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 39, 2013, pàgs. 253-272.

-*Milaneses en Valencia: compañías comerciales y ascenso social de la burguesía extranjera en el siglo XVII*", Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna: Actas de la XIII reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2015, pàgs. 69-84.

-*Emprenedors trasnacionals. Les trajectòries econòmiques i d'ascens social dels Cernezzì i Odescalchi a la Mediterrània Occidental (ca.1509-1689)*, tesi doctoral dirigida per Carme Pérez Aparicio (dir.tes.) i Amparo Felipo Orts (codir.tes.), Universitat de València, 2017.

SANCHIS COSTA, Josep, *Aportacions a la Guerra de Successió a Oliva, Gandia, Dénia i altres territoris del País Valencià*, Edicions 96, 2016.

SANCHIS SIVERA, Josep, *Nomenclator Geográfico-Eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia: con los nombres antiguos y modernos de los que existen y han existido, notas históricas y estadísticas, relación de castillos...*, València, Librerías París-Valencia, 1980.

SOBALER SECO, María de los Ángeles, "El consumo festivo. Galas y gasto de boda en las capitulaciones matrimoniales de una zona rural castellana en el siglo XVIII" en Máximo García Fernández (dir.), *Cultura*

material y vida cotidiana moderna: escenarios, Madrid, Sílex, 2013, pàgs. 39-52.

SOBRADO CORREA, Hortensio: “Los inventarios post-mortem como fuente privilegiada para el estudio de la historia de la cultura material en la Edad Moderna”, *Hispania. Revista Española de Historia*, 2003, vol. 63, núm. 215, pàgs. 825-861.

SOLER, Abel, *Ròtova: geografia, història i patrimoni*, Ròtova, Ajuntament de Ròtova, 2005.

-*Ador. Geografia, història, patrimoni*, Ador, Ajuntament d'Ador, 2007.

-*Beniarjó. Poble de la Safor i senyoria d'Ausiàs March*, Ajuntament de Beniarjó, 2007.

SORIA MESA, Enrique “La nobleza en la obra de Domínguez Ortiz: una sociedad en movimiento”, *Historial Social*, núm. 47, 2003, pàgs. 9-27.

- “Genealogía y poder. Invención de la memoria y ascenso social en la España Moderna”, *Estudis: revista de historia moderna*, núm. 30, 2004, pàgs. 21-56.

- *La nobleza en la España moderna: cambio y continuidad*, Madrid, Marcial Pons. Ediciones de Historia, 2007.

- “Ascenso social y legitimación en la Granada moderna: la Real Maestranza de Caballería”, Inés Gómez González i Miguel Luis López-Guadalupe Muñoz (coords.), *La movilidad social en la España del Antiguo Régimen*, 2007, pàgs. 173-192.

- “Familia, burocracia y ascenso social en la España de los Austrias. Notas prosopográficas para el estudio de la parentela de don Rodrigo Vázquez de Arce, presidente de Castilla”, Juan Luis Castellano i Miguel Luis López-Guadalupe Muñoz (coords.), *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, vol. 1, 2008, pàgs. 921-944.

- “La nobleza en la España Moderna. Presente y futuro de la investigación”, en María José Casaus (coord.), *El Condado de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2009, pàgs. 213-241.

- “De la represión inquisitorial al éxito social. La capacidad de recuperación de los judeoconversos andaluces entre los siglos XV-XVII: el ejemplo del linaje Herrera”, *Medievalisme: Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, núm. 24, 2014, pàg. 399-417.

- “Conversos, comerciantes y regidores: el origen mercantil de la élite local granadina (ss.XVI-XVIII)”, Juan José Iglesias Rodríguez, Rafael M. Pérez García, Manuel Francisco Fernández Chaves (coords.), *Comercio y cultura en la Edad Moderna*, vol. 2, 2015, pàgs. 185-202.

-*La realidad tras el espejo. Ascenso social y limpieza de sangre en la España de Felipe II*, Valladolid, Ediciones Universidad de Valladolid, 2016.

VEGA GÓMEZ, Carlos, “¿La forzada voluntad? Discursos frente a prácticas sociales en torno al matrimonio en la España de Goya”, *Familias, experiencias de cambio y movilidad social en España (siglos XVI-XIX)*, Francisco García González i Francisco Chacón Jiménez (eds.), Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2020, págs. 273-286.

VICENT LÓPEZ, Ignacio, “Los baldíos de Palacio”, *Espacio, Tiempo y forma. Serie IV. Historia Moderna*, 1998, núm. 11, pàgs. 343-357.

Pàgines web consultades

Archivo digital <http://seminariocorpuschristi.org/avisoarchivodigital>

Base de dades d'Ignasi Gironés <http://ignasigirones.com/base-de-datos>

Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història
<http://www.rah.es/biblioteca.htm>

Biblioteca Valenciana <http://bval.cult.gva.es>

Biblioteca Valenciana Digital. <http://bivaldi.gva.es>

Biblioteca Virtual del Patrimoni Bibliogràfic <http://bvpb.mcu.es>

Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes <http://www.cervantesvirtual.com>

Biblioteques de la Universitat de València <http://biblioteca.uv.es>

Bivaldi <http://bv2.gva.es/>

Dialnet <http://dialnet.unirioja.es>

Diccionari Alcover Moll <http://dcvb.iec.cat>

Diec <http://dlc.iec.cat>

Enciclopèdia catalana <http://enciclopèdia.cat>

Fons digitalitzats (ADV) <http://arxparrvalencia.org>

Hispania <http://hispania.revistas.csic.es>.

Pares <http://pares.mcu.es>

Reial Maestrança <http://www.rmcv.es/historia/la-primera-suspension>

Repositori d'Objectes Digitals per a l'Ensenyament, la Recerca i la Cultura – Roderic de la Universitat de València <http://roderic.uv.es>

Sistema arxivístic valencià en xarxa. <http://savex.gva.es>

Somni. Fons Antic de la Universitat de València <http://somni.uv.es>

Tesi Doctoral en xarxa <http://www.tdx.cat>

